МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КОНСУЛЬТАТИВНА МІСІЯ ЄС В УКРАЇНІ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 24 листопада 2017 року)

Частина 1

Київ
2017

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КОНСУЛЬТАТИВНА МІСІЯ ЄС В УКРАЇНІ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 24 листопада 2017 року)

Частина 1

Київ
2017

УДК 343.1:343.98:340.6
А437

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., ректор НАВС, доктор юридичних наук, професор;
Чернявський С. С., проректор НАВС, доктор юридичних наук, професор;
Удалова Л. Д., директор інституту післядипломної освіти НАВС, доктор юридичних наук, професор;
Саковський А. А., директор навчально-наукового інституту № 2 НАВС, кандидат юридичних наук;
Атаманчук В. М., завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 НАВС, кандидат юридичних наук;
Вознюк А. А., завідувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 НАВС, кандидат юридичних наук, доцент;
Моргун Н. С., завідувач кафедри досудового розслідування НАВС, кандидат юридичних наук;
Патик А. А., завідувач наукової лабораторії з експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 НАВС, кандидат юридичних наук;
Рожнова В. В., завідувач кафедри кримінального процесу НАВС, кандидат юридичних наук, доцент;
Самодін А. В., завідувач кафедри криміналістики та судової медицини НАВС, кандидат юридичних наук, доцент;
Титко А. В., начальник відділу організації науково-дослідної роботи НАВС, кандидат юридичних наук;
Пашиєва А. С., науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи НАВС

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2017 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Редакційна колегія не завжди поділяє висловлені позиції та не несе відповідальності за їх зміст

А437 **Актуальні** питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Чернєй, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – Ч. 1. – 400 с.

УДК 343.1:343.98:340.6

© Національна академія внутрішніх справ, 2017

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ

Чернєй В. В. 15
Невгад В. В. 17
Федотов О. А. 19
Погорецький М. А. 21

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Секція 1 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Шумило М. Є.
РОЛЬ НАУКИ В КРИТИЧНІЙ РЕФЛЕКСІЇ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ 22
Сокуренко В. В.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ 25
Галаган В. І., Моргун Н. С.
ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМ ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА З ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ 27
Горбачевський В. Я.
СЛІДЧИЙ СУДДЯ ЯК ГАРАНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 29
Капліна О. В.
ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ» ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ 32
Лук'янчиков Є. Д.
УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФОРМУВАННЯ СУДОВИХ ДОКАЗІВ 34
Підюков П. П.
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК РІЗНОВИД ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ 37
Никифорчук Д. Й., Чемерис Д. Д.
ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ВІДКРИТИХ ЗА ФАКТАМИ БЕЗВІСНОГО ЗНИКНЕННЯ ОСІБ 38
Крюков О. О.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 40
Бурлака В. В.
ФІКСАЦІЯ ВІДОМОСТЕЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯМ ЛЮДИНИ 43
Татаров О. Ю.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 46

Рожнова В. В.
УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА (АДВОКАТА) В ПРОВЕДЕННІ ОБШУКУ 48
Азаров Ю. І.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ 51
Беніцький А. С.
ПРЕЮДИЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО ВИРОКУ СУДУ
ЗА ПРЕДИКАТНИЙ ЗЛОЧИН 52
Чигрина Г. Л.
ДОКУМЕНТ ЯК СИСТЕМОТВОРЧИЙ ЕЛЕМЕНТ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 55
Швидкова О. В.
АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД
ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ В ДОКАЗУВАННІ РЕЗУЛЬТАТІВ
НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 57
Галаган О. І., Письменний Д. П.
НАУКОВІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 59
Удовенко Ж. В.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ОСОБИСТОГО
ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 62
Абламський С. Є.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД
І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 64
Амеліна А. С.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В МЕЖАХ РОЗСЛІДУВАННЯ
ПОДАТКОВИХ ЗЛОЧИНІВ 67
Андрушко О. В.
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРИМУСУ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 69
Бєлова Л. М.
ПОРЯДОК ЗБЕРІГАННЯ ТИМЧАСОВО ВИЛУЧЕНОГО МАЙНА 71
Бортун М. І.
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА,
СЛІДЧОГО СУДДІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В МЕЖАХ
ВИМОГ СТ. 290 КПК УКРАЇНИ 74
Бурбело Б. А.
ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ,
ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ
І РЕЧОВИН 76
Бутенко С. Ю.
ПРОБЛЕМА ФАКТИЧНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 77

Гаркуша А. Г., Мазенко Н. А.
ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КПК УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО
ДО ЗАКОНОПРОЕКТУ ВІД 23 БЕРЕЗНЯ 2017 РОКУ № 6232 80
Глобенко Г. І.
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УКРАЇНИ 82
Гуртієва Л. М.
ВИДИ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА ФОРМОЮ ЇХ ПРИЙНЯТТЯ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ 84
Дрозд В. Г.
НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 85
Заїка С. О.
АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ І ЗАСАД
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ
В КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ 88
Іваницький С. О.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ПРАКТИКИ В КОНТЕКСТІ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
ВІД 23 БЕРЕЗНЯ 2017 РОКУ № 6232 90
Калугін В. Ю.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ПОЧАТОК
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 92
Конюшенко Я. Ю., Карюк Я. М.
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВИРІШЕННЯ
ПИТАННЯ ПРО РЕЧОВІ ДОКАЗИ В КПК УКРАЇНИ 94
Кравченко Н. С.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ
ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБИСТОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ
ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 95
Кубарєва О. В.
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ 98
Литвинчук О. І.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ВНЕСЕННЯМ ВІДОМОСТЕЙ
ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ
ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ 100
Ляш А. О.
ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ
Й НЕЗАЛЕЖНОСТІ СЛІДЧОГО ЗА ЧИННИМ КПК УКРАЇНИ 102
Мазур О. С.
ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В УКРАЇНІ 104

Мамка Г. М.
ЗАСАДА ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ В НОРМАТИВНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ 106
Максимів Л. В., Гук І. Г.
ПРАВОВИЙ СТАТУС СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 108
Мартовицька О. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 111
Мірковець Д. М.
ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СКЛАДІ СЛІДЧОЇ ГРУПИ 113
Никоненко М. Я.
АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 117
Омельченко О. Є.
ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАКОННОГО ЗАТРИМАННЯ 119
Осауленко О. А.
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПОДАННЯ ДОКАЗІВ У КОНТЕКСТІ НОРМ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ 120
Запотоцький А. П., Осетрова О. С.
КРИТЕРІЇ ПРОВОКАЦІЇ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ 123
Павленко Н. Г.
НЕВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ІНШІЙ СТОРОНІ ЯК ПІДСТАВА ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ 125
Пастушенко С. В.
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО 127
Плєва К. В.
ПРАВО АДВОКАТА НА ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 129
Полтавський А. О.
ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ КПК УКРАЇНИ 131
Потайчук І. В.
РОЗУМНІ СТРОКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 134
Процюк О. М., Мельничук В. П.
ЗАКОНОДАВЧІ ПРОГАЛИНИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ 136
Римарчук О. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ 138

Сухомлин Ю. В.
ПОДАННЯ ТА РОЗГЛЯД КЛОПОТАНЬ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 141
Савицький Д. О.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ ЗАСТАВИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 143
Симчук А. С.
ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПЕДАГОГА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 146
Слободянюк П. Л.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ 149
Сорока А. З.
ЗНАЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ 152
Фараон О. В.
ПОНЯТТЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ В УЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ 155
Федченко В. М.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОБШУКУ 157
Фоміна Т. Г.
ПІДСТАВИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ 160
Форостяний А. В.
ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 161
Хабло О. Ю.
СПАДЩИНА ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 164
Цюприк І. В.
ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ 166
Єрмаков Ю. О.
УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ЩО МІСТЯТЬ ОЗНАКИ ВЧИНЕННЯ НЕТЯЖКОГО ЗЛОЧИНУ, В ІНШОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 168
Тарасенко О. С.
ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 170
Шаповалов О. О.
ВИЯВЛЕННЯ СЛІДЧИМ ФАКТІВ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ 172

Ромасєв О. В.
ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО СУДДІ, ЩО ПЕРЕДУЄ РОЗГЛЯДУ СКАРГ НА РІШЕННЯ, ДІЇ, БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ЧИ ПРОКУРОРА ПО СУТІ 174

Секція 2
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Лисенко В. В., Лисенко О. В.
ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЯ ПЕРЕБУВАННЯ ОСІБ, ОГОЛОШЕНИХ У РОЗШУК 177
Мотлях О. І.
ПОЛІГРАФОЛОГІЯ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИКИ 179
Погорецький М. А.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБШУКУ ОСОБИ 182
Сергєєва Д. Б.
ПРАВОВА СУТНІСТЬ ДОДАТКІВ ДО ПРОТОКОЛІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 184
Степанюк Р. Л.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ 187
Чорноус Ю. М.
КРИМІНАЛІСТИКА: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ 188
Антонюк П. Є., Зубрійчук В. В.
ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕГЛАСНОГО ОТРИМАННЯ ДЕЯКИХ ЗРАЗКІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 190
Антощук А. О.
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФОРЕНЗІКИ В УКРАЇНІ 192
Баулін О. В.
ДОКАЗУВАННЯ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ 194
Біленчук П. Д.
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРАВНИЧИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ 197
Бобрик К. Ю., Школьніков В. І.
КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ СТВОРЕННЯМ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ 200
Бобровник О. В.
СЛІДЧИЙ ЯК СУБ'ЄКТ ДОКАЗУВАННЯ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ 202

Вакулик О. О., Несевра Д. Т.
ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В ПРИМІЩЕННІ 204
Ващук О. П.
СКЛАДОВІ ТЕРМІНА «КРИМІНАЛІСТИЧНА НЕВЕРБАЛІСТИКА» 207
Гусєва В. О.
ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ В РАЗІ ПОСЯГАННЯ
НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ 208
Давиденко В. С.
ТИПОВІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ
ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ 210
Єфімов М. М., Синько Є. В.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ 213
Ігнатушко Ю. І.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ТА ПРОГРАМНО-ТЕХНІЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ 215
Ієрусалимов І. О.
МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 217
Іскендеров Е. Ф.
ОБШУК ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ
ОБВИНУВАЧЕННЯ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ 219
Коломієць О. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДОБРОВІЛЬНОЇ
ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ 221
Комаринська Ю. Б.
ЗАСТОСУВАННЯ ІНОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПОЛІЦЕЙСЬКОМУ ДОПИТІ 224
Кононенко Н. О.
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У МЕЖАХ
РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, УЧИНЕНОГО
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СПОРТИВНО-МАСОВИХ ЗАХОДІВ 227
Кудінов В. А.
СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТА ЗБОРУ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ 230
Кузьмічова-Кисленко Є. В.
ПРОБЛЕМИ ОСКАРЖЕННЯ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО
ТА ПРОКУРОРА, ЯКА ПОЛЯГАЄ В НЕВНЕСЕННІ ВІДОМОСТЕЙ
ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ЄРДР 233

Курилін І. Р.
ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ВИНАХІД, КОРИСНУ МОДЕЛЬ, ПРОМИСЛОВИЙ ЗРАЗОК, ТОПОГРАФІЮ ІНТЕГРАЛЬНОЇ МІКРОСХЕМИ, СОРТ РОСЛИН, РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКУ ПРОПОЗИЦІЮ: ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ 235
Лісогор В. Г.
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ 237
Лозова С. М.
АПТЕЧНІ НАРКОТИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПСИХІКУ НЕПОВНОЛІТНІХ ... 239
Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б.
ДОСВІД СТВОРЕННЯ КОНТЕЙНЕРІВ ДЛЯ ТРЕНУВАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК 241
Мазур О. С.
ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В УКРАЇНІ 243
Марко С. І., Гангур Н. В.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ Й ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА СУМІЖНИХ ПРАВ 245
Мацишин В. С.
ДЕЯКІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА 247
Несен О. О.
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ІЗ СУДОВОЇ ПСИХІАТРІЇ ДЛЯ ОТРИМАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ 250
Нікітіна-Дудікова Г. Ю.
ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ 252
Оперук В. І.
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЬ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН 255
Павлова Н. В., Ковтун В. Д.
ТРАНСПЛАНТАЦІЯ ОРГАНІВ І ТКАНИН ЛЮДИНИ: ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ 258
Патик А. А.
ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОКРЕМИХ ОРГАНІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ 260
Патик Л. Л.
ЗМІСТ ДОКУМЕНТІВ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАХИСТУ ВІД ПІДРОБКИ 262

Плетенець В. М.
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВУ 264
Полях А. М.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОНТРАБАНДУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ 266
Пясковський В. В.
ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАННОСТІ МАЛОЛІТНІХ 268
Радецька В. Я.
СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ УСНОГО МОВЛЕННЯ 270
Савчук Т. І.
ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я 272
Самодін А. В.
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ВИКЛАДАННІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН 274
Семенов В. В.
НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ 3D-ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ 276
Сербін М. М.
СПОСІБ УЧИНЕННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ 278
Сиза Н. П.
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЇ ПРАВОСУДДЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 280
Сисоєнко Г. І.
ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ СТОРОНИ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 283
Сокиран Ф. М.
АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ СЛІДЧОГО, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПРИЙНЯТТЯ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ 286
Старенький О. С.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЛУЧЕННЯ РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ СТОРОНАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ 288
Старушкевич А. В.
ПОТРЕБА В ПЕРЕГЛЯДІ ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НАУКИ 291

Топорецька З. М.
ПРОБЛЕМА ПОЗАПЛАНОВИХ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПЕРЕВІРОК
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 294
Фурман Я. В.
ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ФАКТОМ
ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ 297
Цуцкірідзе М. С.
ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН 299
Черняк А. М.
ОПЕРАТИВНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ 301
Чуприна О. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ
ПРАЦІВНИКАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ 303
Юсупов В. В.
ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ В УКРАЇНІ 305

Секція 3
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Рувін О. Г.
СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ:
НАУКОВІ ЗДОБУТКИ 308
Клименко Н. І.
ПРИРОДА ОБ'ЄКТІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 309
Котляренко Л. Т., Щебельська М. П.
НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИКІВ 313
Пиріг І. В.
СУТНІСТЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ
ДЛЯ ЕКСПЕРТНОЇ ПРАКТИКИ 315
Арешонков В. В.
ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ОБІЗНАНИХ ОСІБ
ЯК РІЗНОВИД КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 318
Атаманчук В. М.
НАПРЯМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ
КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ 319
Білоус І. В.
СПЕЦІАЛЬНІ ЗАХИСНІ ЕЛЕМЕНТИ ВЕРИФІКАЦІЇ
ТА АУТЕНТИФІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ПОСВІДЧУЮТЬ ОСОБУ 321
Бугайова Н. М.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ
І ЦЬКУВАНЬ У КІБЕРПРОСТОРІ 324
Волошин О. Г.

ВИБУХОВІ ПРИСТРОЇ ЯК ЗАСОБИ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ 328
Воробей О. В., Харьківська Н. О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ
ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ 337
Галан Н. В., Чорний М. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ АЛКОГОЛЬНОГО
ТА НАРКОТИЧНОГО СП'ЯНІННЯ 339
Ірхін Ю. Б.
АКТУАЛЬНІСТЬ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НЕВМОТИВОВАНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ АГРЕСІЇ
В ПОВЕДІНЦІ ЮНАКІВ І ПІДЛІТКІВ 341
Ергард Н. М., Кубаля С. М., Кулій О. І.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ПРАКТИКИ:
ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЖИТТЄВОСТІ ПОВІШЕННЯ 344
Кобилянський О. Л.
ХОЛОДНА ЗБРОЯ: АСПЕКТИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ 345
Ковальова О. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ВІДСТРІЛУ ЗАРЕЄСТРОВАНОЇ ЗБРОЇ 348
Кравчук О. В., Циганюк Ю. В.
АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИСУТНОСТІ
УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ 351
Кофанов А. В.
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ ЩОДО ПРАВОВОЇ
РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ
ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ 353
Кофанова О. С.
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ 356
Кузнєцова Т. В.
ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 358
Мельник Р. В.
ОГЛЯД ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ З ПИТАНЬ
ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДІ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ 360
Нечеснюк М. В., Климчук М. П.
ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ПІДРОЗДІЛАМИ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ 363
Охріменко С. С.
ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЛЮВАННЯ 366

Приходько Ю. П.
ГІДРОРУЙНУВАЧІ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗНЕШКОДЖЕННЯ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ 368
Садченко О. О.
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 370
Саковський А. А.
ОСОБЛИВОСТІ ВІДІБРАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 373
Свобода Є. Ю., Антонюк П. Є.
ТИПОВІ ПОМИЛКИ ЕКСПЕРТА-ПОЧЕРКОЗНАВЦЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ 375
Симоненко Н. О.
ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗҐВАЛТУВАНЬ МИНУЛИХ РОКІВ 378
Татарнікова Т. О.
ЕЛЕМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ 380
Федчишина В. В.
ЗНАЧЕННЯ МЕТОДІВ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ 382
Чечіль Ю. О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ НЕРУХОМОГО МАЙНА СТАНОМ НА ДАТИ В МИНУЛОМУ 385
Шарай Л. Г., Кузьмін С. А.
УСУНЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ КОЛІЗІЙ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ 387
Шведова О. В.
ПРЕДМЕТ КОМПЛЕКСНОГО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ВИГОТОВЛЕНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 389
Шульга О. О.
ІСТОРІОГРАФІЯ РОЗВИТКУ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 391
Юнацький О. В.
ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НОВИХ ВИДІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ 393
Бондаренко В.В.
ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗНИЩЕННЯМ, ПІДРОБКОЮ АБО ЗМІНОЮ НОМЕРІВ ВУЗЛІВ ТА АГРЕГАТІВ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ……...395

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ

Чернєй Володимир Васильович, ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Шановні учасники конференції!

Від імені ректорату та Вченої ради Національної академії внутрішніх справ дозвольте привітати всіх учасників заходу – представників Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Міністерства юстиції України, Служби безпеки України, авторитетних судово-експертних установ, відомих вітчизняних виробників криміналістичної техніки, провідних освітніх закладів і наукових інституцій держави.

Цього року виповнюється п'ята річниця з дня набуття чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Символічно, що саме на зазначений період доводиться 25-річчя створення в структурі Національної академії внутрішніх справ факультету, а нині – профільного навчально-наукового інституту з підготовки фахівців експертно-криміналістичного спрямування. Цими днями ми також відзначаємо ювілейні дати і вшановуємо пам'ять видатних криміналістів – В. П. Бахіна, В. К. Весельського В. С. Кузьмічова, М. В. Салтевського та інших наших колег, які своєю самовідданою працею зміцнювали авторитет закладу й вітчизняної науки.

Перезавантаження системи розкриття та розслідування злочинів, що триває в нормотворчій площині, потребує якнайшвидшого впровадження вже законодавчо закріплених положень у сферу правозастосування, зокрема в діяльність органів досудового розслідування й експертних служб.

Актуальною є необхідність суттєвого вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації правоохоронців відповідних спеціалізацій. До реалізації відповідних заходів безпосередньо долучено й Національну академію внутрішніх справ як провідний відомчий виш зі специфічними умовами навчання.

На базі академії здійснюється підготовка персоналу різних фахових груп з урахуванням європейських стандартів і міжнародної практики. За скоригованими планами та програмами організаційно вдосконалено всі напрями діяльності, зокрема оптимізовано структуру і штат, реалізовано профілізацію кафедр (засновано кафедри фінансової безпеки та фінансових розслідувань, інформаційних технологій і кібернетичної безпеки). Проведено цикл тренінгів з операційного, тактичного та стратегічного аналізу на основі моделей ILP і Спільної інтегрованої моделі аналізу ризиків (CIRAM), які активно використовують у країнах ЄС під час розслідування корупційних злочинів.

Досвідчені атестовані фахівці спеціальних кафедр за безпосередньої участі практичних працівників викладають блоки прикладних дисциплін, які передбачають формування в курсантів і слухачів професійних навичок, зокрема щодо застосування спеціальної криміналістичної техніки, комп'ютерних технологій, з проведенням тематичних тренінгів, тактико-спеціальних навчань.

Спільно з Головним слідчим управлінням Національної поліції, Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром та іншими

зацікавленими службами Міністерства академія активно опрацьовує алгоритми підвищення якості підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців експертно-криміналістичного спрямування. Про результати цієї діяльності свідчить низка здобутків, а саме:

– отримано понад 30 патентів та авторських свідоцтв на прилади й технології в галузі спеціальної і криміналістичної техніки, методики, автоматизовані робочі місця тощо (загалом академія має 196 охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності, серед яких 58 патентів);

– за підтримки Консультативної місії ЄС підготовлено унікальне довідкове видання для інспекторів-криміналістів «Участь спеціаліста в огляді місця події», призначене для територіальних підрозділів поліції районного й обласного рівнів;

– запроваджено проведення цільових тренінгів і квестів з питань використання можливостей нових видів експертиз, наприклад біологічних, ДНК, комп'ютерно-технічних, вибухотехнічних, інженерно-технічних, товарознавчих, автотехнічних, психологічних (із застосуванням поліграфа);

– з огляду на актуальність забезпечення кадрового резерву для комплектування посад Експертної служби МВС України, запроваджено підготовку судових експертів з-поміж студентів – здобувачів ступеня вищої освіти бакалавр зі спеціальності «Право» (спеціалізація «Техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування») та, відповідно, здобувачів ступеня вищої освіти магістр (спеціалізація «Судова експертиза»);

– налагоджено співпрацю з районними управліннями столичного главку поліції щодо організації щоденних чергувань курсантів у складі слідчо-оперативних груп з метою набуття ними практичних умінь і навичок роботи з речовими доказами під час проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, а також надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбирання зразків для проведення експертизи) під час огляду місця події.

Засвідчуємо готовність до обговорення варіантів розширення формату співпраці з іншими навчальними закладами, науковими й експертними установами. Для виконання визначених завдань академія має відповідні ліцензії, належний науково-педагогічний потенціал, розвинуті наукові школи, достатній інформаційний ресурс, сучасну матеріальну базу й інфраструктуру, яка постійно оновлюється завдяки підтримці МВС України та європейських партнерів.

Переконаний, що цей збірник доповідей і повідомлень учасників конференції сприятиме жвавій науковій дискусії, а результати обговорення стануть підґрунтям для напрацювання конструктивних пропозицій з удосконалення чинного законодавства, практики його застосування та експертної діяльності.

Бажаємо всім плідної роботи!

Невгад Віталій Вікторович, заступник голови Національної поліції – начальник Головного слідчого управління

Шановні колеги, друзі!

Щиро вітаю учасників міжвідомчої науково-практичної конференції, присвяченої обговоренню актуальних проблем кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи.

Захід такого формату є нагодою для наукової дискусії між провідними вченими, фахівцями різних галузей знань, експертами й освітянами щодо важливих напрямів правотворчості та правозастосування.

В умовах науково-технічного прогресу, упровадження високих технологій відбувається постійне вдосконалення способів учинення злочинів. Нині слід констатувати посилення загроз кібертероризму, транснаціональних злочинів і фінансового шахрайства, проведення незаконних операцій із криптовалютами тощо. Водночас потребує осучаснення криміналістичне забезпечення розслідування «традиційних» корисних і насильницьких злочинів (наприклад, убивств, крадіжок, незаконних заволодінь автотранспортом), питома вага яких у загальній структурі злочинності є найбільшою.

Удосконалення процесу розкриття та розслідування злочинів пов'язане з реформуванням блоку кримінальної поліції та створенням служби детективів. На сьогодні відповідні пілотні проекти з об'єднання функцій оперативних і слідчих підрозділів апробують у восьми регіональних управліннях. Процесуальній незалежності слідчого сприятиме лише реальне реформування органів прокуратури та суду, з якими вони взаємодіють у повсякденній роботі.

Ще одним важливим завданням, яке постає перед законодавцями та практиками, є запровадження інституту кримінальних проступків, що має значно полегшити роботу слідчих та оперативних працівників, адже, за статистикою, від загальної кількості розслідуваних злочинів тяжкі та особливо тяжкі становлять лише чверть. Водночас некваліфіковані крадіжки, шахрайства (ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 190 КК України), легкі тілесні ушкодження (ст. 125 КК України) становлять майже половину. Слідчі витрачають час на розслідування злочинів невеликої та середньої тяжкості, що суттєво сповільнює процес розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, які мають значно вищий рівень суспільної небезпеки. Створені в патрульній поліції, службі дільничних офіцерів поліції та інших підрозділах поліції органи дізнання мають вплинути на ефективність розслідування кримінальних проступків у сфері безпеки дорожнього руху, дрібних майнових злочинів, що не становлять значної суспільної небезпеки. Почавши розкривати крадіжки мобільних телефонів або портативних магнітофонів з автомобілів, поліція значно підвищить свій авторитет у суспільстві як дієвого органу правопорядку.

Реалізація численних ініціатив актуалізує нагальну потребу в якісному забезпеченні підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів слідчої, оперативно-розшукової та криміналістичної спеціалізацій. Зазначена

робота передбачає врахування рішення розширеної наради Національної поліції (м. Львів, 27 жовтня 2017 року), де наголошено на доцільності їх розширення, зокрема відповідно до кадрових запитів підрозділів оперативної служби, оперативно-технічних заходів, кримінальної розвідки, кримінального аналізу, протидії наркозлочинності, техніко-криміналістичного забезпечення тощо.

Переконані, що на цьому шляху нам допоможуть ваші професіоналізм, знання, досвід, а також потужний науковий та освітній потенціал. Безперечно, вітчизняна система боротьби зі злочинністю потребує модернізації. Слід скоригувати підходи до навчання майбутніх поліцейських, пріоритетом у якому має стати поглиблена фахова підготовка та спеціалізація. Це дасть позитивний результат уже найближчим часом і сприятиме підвищенню рівня довіри населення до влади.

Бажаємо учасникам конференції плідної роботи, конструктивних дискусій та нових творчих досягнень в ім'я нашої країни!

Федотов Олександр Анатолійович,
директор Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру – керівник Експертної служби МВС України

Шановні учасники конференції, колеги та гості!

Дозвольте від імені колективу Експертної служби МВС України та від себе особисто щиро привітати вас із початком роботи поважного форуму – міжвідомчої науково-практичної конференції «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи».

Окремо хочемо подякувати всім співорганізаторам цього заходу за надану можливість безпосередньо поспілкуватися з провідними вченими, колегами, працівниками правоохоронних органів, які нині активно забезпечують протидію злочинності в різних її проявах, представниками зацікавлених державних установ і громадських організацій, збагатитися новими знаннями, а також із першоджерел дізнатися про нові тенденції та концептуальні підходи до розв'язання нагальних проблем криміналістики, кримінально-процесуальної та судово-експертної діяльності.

Обрана для обговорення тема є надзвичайно важливою в контексті забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів особи, держави та суспільства від будь-яких злочинних посягань.

Проблематика конференції є пріоритетною для працівників Експертної служби МВС України, особливо в аспекті розвитку та вдосконалення судово-експертної практики – невід'ємної складової процесу виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Нині існує низка нерозв'язаних проблем, які потребують переосмислення, напрацювання принципово нових підходів, рекомендацій, методик і пропозицій з урахуванням глобальних реформ, що тривають у нашій державі. З огляду на це, ми маємо консолідувати зусилля, спрямовані на виконання стратегічних завдань.

Актуальними на сучасному етапі є спільний пошук шляхів розвитку криміналістики та судово-експертної діяльності, координація взаємодії під час здійснення наукових досліджень у галузі криміналістики й судової експертизи, а також їх подальше використання в кримінальній процесуальній діяльності.

Дозвольте також сказати декілька слів про Експертну службу МВС України, яка пройшла досить тривалий, непростий, але успішний шлях розвитку й становлення.

Важливим етапом суттєвих змін стало створення, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 року № 988, Експертної служби МВС України як системи експертних підрозділів, до якої увійшли Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС (головний підрозділ Експертної служби МВС України), науково-дослідні експертно-криміналістичні центри при головних управліннях МВС та управліннях МВС в областях і на транспорті.

Результатом системних динамічних перетворень стало формування потужної системи техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів. На сучасному етапі Експертна служба МВС України посіла чільне місце серед державних спеціалізованих судово-експертних установ. Вона забезпечує майже 80 % потреб досудового та

судового слідства щодо проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях.

Успіхи наших судових експертів отримали визнання міжнародної правоохоронної спільноти. У 2002 році Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України здобув повноправне членство в Європейській мережі криміналістичних наукових установ (ЄМКНУ-EMP8I) – офіційному консультаційно-дорадчому органі ЄС з питань судової експертизи. Під егідою цієї організації здійснюють плідну роботу щодо акредитації лабораторій за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025:2006.

Експертна служба МВС України – це один з провідних і потужних підрозділів у системі МВС України, який ефективно забезпечує техніко-криміналістичне та судово-експертне супроводження роботи правоохоронних органів із запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів, причому розкриття майже кожного другого з них відбувається за участі судових експертів.

Варто наголосити на незмінному прагненні Експертної служби МВС України до співпраці з іншими органами, установами й організаціями, що сприяє збагаченню арсеналу організаційних, наукових і методичних засад судово-експертної діяльності.

Сподіваємося, що проведення цього заходу забезпечить вагомий внесок у розв'язання актуальних проблем кримінального процесу, криміналістики та судово-експертної діяльності в нашій державі.

Бажаємо усім учасникам міжвідомчої науково-практичної конференції натхнення, плідної роботи й наукових здобутків!

Погорецький Микола Анатолійович, завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Шановні колеги!

Щиро вітаю Вас із початком роботи міжвідомчої науково-практичної конференції «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи», присвяченої обговоренню важливих питань реалізації правоохоронної діяльності на етапі її реформування.

Захід такого формату є нагодою для наукової дискусії між провідними вченими, освітянами та практиками щодо розв'язання нагальних проблем реалізації реформ кримінального процесуального законодавства, якісних і кількісних змін правоохоронної системи нашої держави. Важливим аспектом є своєчасне впровадження досягнень криміналістики в правоохоронну практику, проведення на високому рівні судових експертиз та їх відповідність міжнародним стандартам.

Підтвердженням готовності науковців до здійснення скоординованих поступальних кроків щодо вирішення актуальних питань кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи є проведення спільних науково-практичних заходів, зокрема цієї науково-практичної конференції.

Запорукою вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його реалізації є професіоналізм, знання, досвід, а також потужний науковий та освітній потенціал фахівців цієї галузі.

Вітчизняна система протидії злочинності, правоохоронні та інші державні інституції, залучені до сфери розслідувань, потребують реформування. На цей час уже функціонують Національна поліція та Національне антикорупційне бюро, було реорганізовано органи прокуратури та фіскальну службу і створено Державне бюро розслідувань. Також суттєвих змін потребують підходи до підготовки майбутніх правоохоронців, адже пріоритетною має стати поглиблена фахова підготовка та спеціалізація, що забезпечить позитивний результат і сприятиме підвищенню рівня довіри населення до влади. Одним із важливих аспектів такої підготовки є набуття компетентності в галузі кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи.

У цьому контексті предметне обговорення дискусійних, проблемних теоретичних і практичних питань кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи, визначення шляхів удосконалення національного кримінального процесуального законодавства та практики його реалізації має стати додатковим імпульсом до обрання євроінтеграційного напряму розвитку нашої держави.

Наукові доробки та практичні рекомендації учасників конференції опубліковано в збірнику наукових доповідей і повідомлень, що дає змогу ознайомитися з широким спектром підходів науковців і практиків до розв'язання проблем протидії злочинності в сучасній Україні крізь призму світових тенденцій розвитку правоохоронної та правозахисних сфер державної політики. Висловлюємо готовність активно долучитися до наукового опрацювання та практичної реалізації конструктивних пропозицій.

Бажаємо сил, наснаги, професійної інтуїції для реалізації нових звершень і здобутків задля успішної діяльності правоохоронних органів та процвітання України!

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Секція 1
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Шумило Микола Єгорович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЛЬ НАУКИ В КРИТИЧНІЙ РЕФЛЕКСІЇ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ

Ухвалений 13 квітня 2012 року КПК України можна визнати більш-менш вдалою спробою наблизитися до європейських прототипів на основі обраної його проектувальниками філософії, яка пориває з ідеологемами, закладеними попередніми кодексами 1922, 1927 і 1960 років. Тому, з одного боку, у ньому можна спостерігати цивілізаційний відгомін СКС 1864 року, а з іншого – намагання реалізувати сучасні західні стандарти справедливого правосуддя. Водночас критична рефлексія його змісту дає підстави для висновку, що цьому ordinandi lex притаманні всі ознаки перехідного. Це є цілком закономірним, адже така ситуація характерна для періоду посттоталітарних трансформацій, коли власну національну модель кримінального процесу ще не сформовано, а життя вимагає термінових змін. Отже, новий вітчизняний КПК України, частково зберігаючи інституційні релікти радянського періоду, увібрав низку положень сучасного континентального й англосаксонського процесів. Тому, з одного боку, в КПК збереглися пріснопам'ятні слідчий (ст. 40 КПК), нормативні визначення поняття доказів і доказування (ст. 84, ч. 2 ст. 91 КПК), злиття функцій розслідування і обвинувачення, надання повноважень слідчому і прокурору закривати кримінальне провадження (п. 4 ст. 284 КПК), проведення підготовчого судового засідання і судового розгляду в суді першої інстанції одним і тим же суддею (ст. 314 КПК), відсутність судового контролю за затриманням підозрюваного (ст. 208 КПК) тощо. З іншого боку, у чинному КПК було зафіксовано раніше не відомі йому інститути негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246–275 КПК), нового учасника сторони обвинувачення – оперативні підрозділи (ст. 41 КПК), слідчого суддю (п. 18 ст. 3 КПК), положення про те, що «не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом» (ч. 2 ст. 23 КПК), що сторона обвинувачення збирає докази шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій (п. 2 ст. 92 КПК), повідомлення про підозру (ст. 276–279 КПК), суд не управнений обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору або посиланням на них (п. 4 ст. 95 КПК), показання з чужих слів (ст. 97 КПК), надання дозволу слідчого судді на проведення заходів забезпечення кримінального провадження у випадках, визначених в КПК (п. 1 ст. 132 КПК), відсутність у обвинувальному акті положень про докази (ст. 291 КПК), застосування перехресного допиту свідка при дослідженні доказів у суді (п. 6 ст. 352 КПК), розгляд кримінальних справ за участі суду присяжних

(ст. 383–391 КПК), особливі порядки провадження у суді першої інстанції (ст. 381–382 КПК), кримінальне провадження на підставі угод (ст. 468–479 КПК) і щодо окремої категорії осіб (ст. 480–483 КПК), стандарти доказування «поза розумним сумнівом» (ч. 2 ст. 17 КПК) і «обґрунтована підозра» (ч. 3 ст. 132 КПК). Зрозуміло, що подібна мішанка «французької із нижньогородською» не могла не спричинити виникнення в кодифікованому законі конкуренційних, а й інколи суперечливих положень, що неабияк ускладнює його осмислення і практичне застосування, спричиняючи зрештою соціальне напруження.

Вихід із цієї складної юридико-політичної ситуації передбачає застосування критичного підходу до минулого та визначення трансформаційних перспектив, де пріоритетна роль, безперечно, належить науці кримінального процесу. Слід не забувати, що останній проект КПК 2012 року практично не обговорювався в професійному середовищі. Тому істотна зміна КПК шляхом «стрибка» без проведення наукових досліджень і врахування тенденцій практики призвела до стану розгубленості серед науковців і практиків. Склалася парадоксальна ситуація: ухвалено in merito новий КПК, проте не створено належних умов для його практичної реалізації, що спричинило поштовх для не завжди коректної «роз'яснювальної» відомчої правотворчості (інструкцій, інформаційних листів, наказів тощо).

Далі треба прямо визнати, що й сама наука вітчизняного кримінального процесу далеко не була готова до сприйняття більшості новацій КПК, адже перебувала й далі перебуває в кризовому стані, зумовленому передусім відданістю сформованій у радянській кримінальній процесуальній догматиці, зміною світоглядних парадигм у соціогуманітарній сфері, ідеологічною заангажованістю, вкрай обмеженим знанням західних теоретичних концепцій тощо. Тому вона – нема де правди діти – виявилася геть не готовою до сприйняття нових концептуальних схем, закладених КПК 2012 р. Аналіз конститутивних положень КПК свідчить про те, що саме вони визначатимуть вектори формування вітчизняної моделі процесу дарма що вони розміщені на «каркасі» радянського кримінального процесу.

На нашу думку, орієнтирами для подальшого еволюційного вдосконалення КПК можуть бути такі положення:

1. Гарантією дотримання прав та законних інтересів особи у кримінальному процесі є незалежний і неупереджений суд. За відсутності таких умов навіть прогресивні процесуальні положення залишаться деклараціями (В. Точиловський)

2. КПК України буде ефективно працювати за наявності процесуальних механізмів реалізації його положень.

3. Сучасна модель вітчизняного кримінального процесу належить до охоронного типу (О. Васильєва). Їй також притаманні окремі риси прагматичного типу процесу (пріоритет прав людини, широкі права учасників процесу, розвиненість системи судового контролю, толерантність, процесуальність істини, диференціація процесуальної форми, нестійкий зв'язок з невідворотністю кримінальної відповідальності). У зв'язку з цим нагальною є потеба в чіткому розмежовуванні призначення, мети й завдань кримінального процесу.

4. Чинний КПК фактично відмовився від слідчого порядку формування доказів, а отже, щоб запобігти односторонності й мінімізувати вплив суб'єктивного чинника, передбачено судовий порядок легалізації матеріалів, попередньо зібраних сторонами. На жаль, у Кодексі бракує регламентації цієї процедури. Неузгодження положень ч. 2 ст. 23 і ч. 1 ст. 84 КПК України

пояснюються даниною історичної традиції. Тому докази в кримінальному провадженні можна класифікувати на: досудові – для потреб досудового розслідування та судові – для ухвалення вироку. Легальна дефініція поняття доказів не охоплює всіх істотних ознак даного процесуального явища, тому в перспективі доцільно відмовитися від формулювання дефініції доказів (ст. 84 КПК України). Як слушно зазначає В. Гмирко, поняття «судовий доказ» може бути репрезентовано методичною конструкцією «склад кримінально-судового доказу», що складається з таких взаємопов'язаних блоків: нормативно-процедурного, інформаційно-забезпечувального та факто-встановлювального.

5. Доказування у кримінальному процесі може мати місце там, де є спір між сторонами перед незалежним і неупередженим судом (ст. 349 КПК України). У стадії досудового розслідування сторонами здійснюється підготовка до його проведення. Одним із засобів контролю за результатами доказування є запровадження стандартів доказування «поза розумним сумнівом, «обґрунтованої підозри», «достатніх підстав», «вагомих доказів» з напрацюванням процесуальних механізмів їх реалізації.

6. Прокурор у кримінальному процесі представляє обвинувальну владу з підлеглими йому оперативним підрозділами і слідчими, які виявляють і розслідують злочин та повідомляють про підозру під контролем слідчого судді. Тому на прокурора покладається публічно-правовий обов'язок доведення перед судом обвинувачення. Невиконання цієї вимоги має відображатись у виправдувальному чи обвинувальному вироках з відповідними наслідками. Повноваження щодо проведення негласних слідчих і слідчих (розшукових) дій слід розглядати як похідні від влади прокурора.

7. Включення до змісту досудового розслідування, негласних слідчих (розшукових) дій зумовлено потребою адекватного реагування органів обвинувальної влади на факти підготовки і вчинення діянь, які можуть бути злочинами. У такий спосіб створені умови для ліквідації радянського інституту слідчих і оперативно-розшукової діяльності як окремої галузі гуманітарного знання. Оперативно-розшукова та слідча діяльність повинні бути об'єднані в одне ціле – досудове розслідування.

8. Індокриноване в процесуальну свідомість поняття «процесуальна форма» слід поступово замінювати на більш широку за змістом категорію «належна правова процедура», про що йдеться в ст. 2 КПК України.

Список використаних джерел

1. Александров А. С. Введение в судебную лингвистику. – Нижний Новгород : Нижегород. прав. акад., 2003. – 420 с.

2. Гмирко В. Доказування у кримінальному процесі. Діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація : монографія / В. Гмирко. – Дніпропетровськ : Акад. митної служби України, 2010. – 314 с.

3. Гмирко В. Кримінально-судові докази: юридичне поняття чи дефініція? / В. П. Гмирко // Право України. – 2014. – № 10. – С. 26–35.

4. Честнов И. Л. Научная новизна постклассической юриспруденции / И. Л. Честнов // Российский журнал правових исследований. – 2016. – № 2 (7). – С. 8–14.

5. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах / Л. Е. Владимиров. – Тула, 2000. – 464 с.

Сокуренко Валерій Васильович, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Проблеми кримінального процесу на сьогодні є нагальними для суспільних відносин і правоохоронної системи нашої держави. 20 листопада поточного року минула п'ята річниця з дня, коли в життя країни, правозастосовну діяльність правоохоронних органів і судів було впроваджено чинний КПК України.

Як свідчать результати нашого аналізу та опитування практичних працівників досудового розслідування, сьогодні діяльність слідчого, згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством, спрямована на реєстрацію в ЄРДР усіх заяв, повідомлень громадян, юридичних осіб та рапортів працівників оперативних підрозділів, що фізично переобтяжує загальне навантаження на одного слідчого. Зокрема, у цієї посадової особи одночасно перебувають у середньому 250–300 проваджень залежно від регіону країни, а в деяких із них, зокрема в столиці, – і близько півтори тисячі. Дослідження засвідчують, що з усіх зареєстрованих кримінальних проваджень закривають 75 %. Таким чином, більшу частину робочого часу слідчий витрачає на неефективну діяльність, що не пов'язана з протидією злочинності та фактично не відповідає основним завданням підрозділів досудового розслідування щодо повного, швидкого й неупередженого розслідування кримінальних правопорушень.

Вищезазначене дає змогу констатувати нагальність потреби в запровадженні в чинному КПК України процесуального інституту проведення дослідчої перевірки заяв і повідомлень, а також інституту кримінальних проступків, що могло б значно розвантажити слідчих і зменшити процесуальні витрати, а також у повному обсязі залучити працівників інших служб і підрозділів Національної поліції України до більш конкретної правозастосовної діяльності та протидії злочинності. Доцільність цього положення ґрунтується на багаторічному досвіді роботи слідчих та оперативних підрозділів, підтверджується вченими в дослідженнях та під час захисту кандидатських і докторських дисертацій. Якщо звернутись до міжнародного досвіду, то таку пропозицію вже реалізовано в Білорусі, Молдові, Казахстані. Крім цього, науковці нашого університету на підставі досліджень правозастосовної діяльності пропонують запровадити штатні підрозділи дізнання для розслідування кримінальних проступків та нерозкритих злочинів.

Іншим актуальним доповненням до чинного КПК України було б запровадження обов'язку слідчого щодо здійснення профілактичної діяльності в процесі кримінальних проваджень, оскільки в державі відсутній закон «Про профілактику злочинів». Обов'язок щодо такої діяльності за результатами розслідування законодавчо ні за ким не закріплено. Водночас саме слідчий, на нашу думку, спроможний встановити реальні причини й умови, що сприяли вчиненню конкретних злочинів, та своєчасно звернутися з поданням і пропозиціями до керівників, від яких залежить ужиття заходів реагування на встановлені причини й умови.

Передбачення в чинному КПК України новели щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, як свідчить правозастосовна діяльність, викликало неузгодженість між ним, з одного боку, та Законом України «Про оперативно-

розшукову діяльність» і відомчими нормативно-правовими актами з цих питань – з іншого. У зв'язку з цим доцільно внести зміни й доповнення в указані закони та відомчі й міжвідомчі нормативно-правові акти з метою законодавчого закріплення питань щодо розширення повноважень і можливостей самостійного ініціювання оперативними підрозділами проведення оперативно-розшукових заходів під час опрацювання матеріалів досудової перевірки та перевірки інформації щодо злочинів, які готуються, на вчинення яких здійснюється замах, і тих, що вже вчинено. На сьогодні оперативні підрозділи самостійно можуть ініціювати заведення оперативно-розшукових справ лише з питань розшуку осіб, які ухиляються від слідства й суду, та щодо захисту учасників кримінального провадження у зв'язку із загрозою їх життю, здоров'ю тощо.

Вищевказане підтверджує актуальність порушеного питання. Ми зупинились лише на більш болючих і проблемних питаннях удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в Україні та правозастосовної діяльності, але вони не є остаточними.

Сучасною проблемою розвитку криміналістики також є те, що криміналістичні знання певною мірою набули поширення в різних видах правоохоронної діяльності. Перед органами правопорядку, зокрема поліцією, постають нові проблеми, які потребують уваги. Чинний кримінальний процесуальний закон нерідко оперує досить умовними абстракціями, тоді як криміналістика наповнює їх конкретним змістом і оперативно реагує на всі зміни, що відбуваються в злочинній діяльності й діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Таким чином, криміналістика – це наука про найбільш ефективні способи здійснення кримінального судочинства.

Зазначене дає змогу виокремити певні напрями подальшого розвитку науки криміналістики.

1. Використання криміналістичних знань на різних стадіях кримінального процесу. Це питання набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю гармонізації кримінального процесуального механізму стосовно міжнародних і європейських стандартів, упровадження принципу змагальності сторін, забезпечення належного балансу публічних і приватних інтересів. Науковці дедалі активніше обговорюють проблеми судової криміналістики, тактики й методики судового слідства, криміналістичної адвокатології, криміналістичного забезпечення діяльності прокурора. Відповідно, постало питання щодо зміни суб'єктів, які застосовують криміналістичні знання.

2. Урахування останніх досягнень фізико-хімічних наук у розробленні криміналістичних методик дослідження різноманітних об'єктів та адаптування їх до потреб криміналістичної діяльності з метою забезпечення достовірності й надійного зберігання інформації про сліди.

3. Поповнення криміналістичних обліків такими новими видами, як фіксація райдужної сітчатки ока, відеокомп'ютерне розпізнавання людини за зображенням його особи, рентгенограма тулуба, геномні портрети. Вказані сучасні реєстраційні технології дають змогу не лише обліковувати злочинців за широким колом внутрішніх і зовнішніх ознак особистості, а й використовувати останні в системах контролю та безпеки аеропортів, вокзалів, стадіонів тощо.

4. Продовження наукового дослідження таких криміналістичних понять, як «стратегія», «тактика», «технологія», а також розмежування їх сутності.

5. Розроблення криміналістичних рекомендацій з розслідування окремих видів злочинів. Так, активізація кіберзагроз і кіберзлочинності ставлять перед криміналістикою завдання щодо постійного вдосконалення наявних і

розроблення нових ефективних методик розслідування кіберзлочинів, наприклад, злочинів проти конфіденційності, цілісності й доступності комп'ютерних даних і систем; злочинів, безпосередньо пов'язаних з використанням комп'ютерних, телекомунікаційних засобів; злочинів, пов'язаних із контентом даних. Потребують також подальших наукових досліджень криміналістичні засоби й методи протидії корупційній, транснаціональній злочинності, злочинам у сфері інтелектуальної власності.

З огляду на події в АР Крим та на Сході України, перед криміналістами постало завдання щодо розроблення ефективних методик розслідування злочинів проти основ національної безпеки України та військових злочинів.

Викладене засвідчує, що наука кримінального процесу й криміналістики має своєчасно реагувати на потреби слідчої та судової практики, постійно вдосконалювати свої засоби та методи з метою забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Безперечно, порушені питання не вичерпують усієї широти тем, що мають бути обговорені. Намагання наукового вивчення порушених проблем не лише сприятиме цікавим дослідженням, напрацюванню нових наукових концепцій, а й слугуватиме теоретичним підґрунтям щодо подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства, практики його застосування на теренах України та розв'язанню сучасних проблем криміналістики.

Галаган Володимир Іванович, завідувач кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор;
Моргун Надія Сергіївна, завідувач кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМ ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА З ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Під час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, з огляду на логіку змісту ч. 7 ст. 236 чинного КПК України, усе майно, яке не належало до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл слідчого судді на його відшукання, та яке не є вилученим з обігу, слід вважати тимчасово вилученим.

Аналіз інших норм КПК України засвідчує, що тимчасово вилучене майно може набути статусу речового доказу лише в разі накладення на нього арешту. Проте з практичної позиції накладення арешту можливе не на будь-який об'єкт, тимчасово вилучений під час процесуальної дії. Зокрема, згідно з п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України, у клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна з-поміж іншого повинно бути зазначено документи, що підтверджують право власності на майно, яке належить арештувати. Цю вимогу неможливо виконати в разі тимчасового вилучення під час проведення огляду таких об'єктів, як, наприклад, волосина, крапля крові, ніготь, що переважно є слідами, а не речовими доказами. Такі об'єкти не відповідають ознакам, передбаченим ч. 2 ст. 167 КПК України, оскільки не є майном, щодо якого є підстави вважати, що воно: 1) підшукане, виготовлене, пристосоване чи використане як засоби чи знаряддя вчинення

кримінального правопорушення та/або зберегло на собі його сліди; 2) призначалося (використовувалося) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з його незаконним обігом; 4) одержане внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходом від них, а також майно, на яке їх було повністю або частково перетворено.

Отже, нині передбачена КПК України процесуальна форма кримінального провадження під час тимчасового вилучення майна, на нашу думку, не сприяє оптимізації розслідування і швидкому та повному встановленню обставин вчиненого злочину. Після вилучення такого майна слідчому слід здійснювати процесуальні дії (допити, пред'явлення для впізнання, призначення експертиз тощо), спрямовані на встановлення належності цього майна до розслідуваної події як речових доказів відповідно до ч. 1, 2 ст. 98 КПК України.

Натомість замість проведення цих невідкладних дій слідчий має здійснювати інші – складати клопотання та протягом 48 год після вилучення майна, за згодою прокурора, направляти його до слідчого судді для вирішення питання про його арешт. Лише після цих дій, дочекавшись розгляду цього питання слідчим суддею не пізніше двох днів з дня надходження клопотання до суду, слідчий має реальну можливість використовувати вилучені ним матеріальні об'єкти під час проведення необхідних процесуальних дій.

У ст. 167, 169, ч. 2 ст. 170 КПК України, ч. 7 ст. 237 КПК України йдеться саме про речі. Водночас загальновизнаними в теорії цивільного права ознаками речі є її властивість задовольняти потреби людини, бути об'єктом цивільно-правового обігу, мати споживчі якості. Не можуть бути визнані речами предмети матеріального світу, не наділені корисними властивостями. Під час огляду можуть вилучатися будь-які предмети, що мають значення для кримінального провадження, у тому числі й сліди (зокрема біологічні й біометричні) та предмети, на яких вони відобразились. З огляду на те, що вони не мають юридичних ознак речі, їх не можна вважати тимчасово вилученим майном (зазвичай їх вважають речовими доказами).

На нашу думку, наявний порядок призводить до затягування строків розслідування, оскільки, наприклад, для проведення експертизи волосини, вилученої під час огляду, за чинним КПК України спочатку слід було б накласти на неї арешт, а підготовка клопотання про арешт майна, його розгляд та вирішення потребують певних затрат часу.

Думки проанкетованих нами практичних працівників щодо вирішення питання, як потрібно діяти в разі вилучення предметів злочину, у тому числі пов'язаних з їх незаконним обігом, розділилися.

Більшість опитаних слідчих (118 осіб, або 45,04 %) вважають, що потрібно після описання в протоколі винести постанову про визнання таких предметів речовими доказами та визначити місце їх зберігання. Водночас 79 осіб (30,15 %) переконані, що варто описати їх як речові докази в протоколі огляду та визначити місце їх зберігання. Ще 36 осіб (13,74 %) стверджують, що потрібно клопотати перед слідчим суддею про накладення на них арешту. 27 слідчих (10,31 %) віднесли вирішення цього питання на розсуд слідчого.

Вважаємо, що кримінальний процесуальний закон має надавати слідчому можливість визнати речовим доказом певні об'єкти, вилучені під час обшуку,

навіть якщо вони не були включені до переліку майна, яке суд дозволив вилучити в своїй ухвалі та якщо вони не є майном, на яке слід накладати арешт.

Виходом із цієї ситуації, на наше переконання, може стати внесення змін до ч. 7 ст. 236 КПК України, яку пропонуємо викласти в такій редакції:

«7. При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, *чи до речових доказів відповідно до частини 1 статті 98 цього Кодексу,* вважаються тимчасово вилученим майном». Аналогічні зміни пропонуємо передбачити в ч. 7 ст. 237 КПК України.

Слід зауважити, що згідно з ч. 1 ст. 98 КПК України, речовими доказами є не лише знаряддя вчинення кримінального правопорушення, а й матеріальні об'єкти, які зберегли на собі сліди, а також об'єкти, які містять інші відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. На нашу думку, саме до речових доказів доцільно віднести як сліди злочину, так і предмети, на яких вони виявлені.

З огляду на викладене, можна дійти висновку, що підстави та порядок проведення тимчасового вилучення майна під час обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи в чинному КПК України врегульовано досить суперечливо. У зв'язку з нечіткою регламентацією дій органів, що здійснюють кримінальне провадження, під час здійснення тимчасового вилучення майна зростає ризик незаконного обмеження можливостей володільців такого майна користуватись, володіти й розпоряджатись ним, а отже, виникає підвищена небезпека порушення засади недоторканності права власності. За таких умов, питання уточнення й деталізації змісту норм КПК України, присвячених тимчасовому вилученню майна, потребує подальшого дослідження та висловлення пропозицій щодо його вирішення.

Горбачевський Віталій Якович, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

СЛІДЧИЙ СУДДЯ ЯК ГАРАНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Конституція України повною мірою закріпила особливий статус суду, його важливе значення у сфері охорони прав та свободи людини й громадянина. Для кримінального процесу України інститут слідчого судді є принципово новим. Це – новий суб'єкт, уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини на стадії досудового слідства в кримінальному провадженні, до компетенції якого належить прийняття рішення про застосування заходів кримінально-процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини,

розгляд скарг на дії (бездіяльність) слідчого та прокурора.Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження в справі на стадії досудового розслідування.

Повноваження слідчого судді можна визначити за окремими напрямами: вирішення питань застосування заходів кримінально-процесуального примусу; розгляд скарг на дії (бездіяльність) та рішення слідчого або прокурора; вирішення питання про проведення слідчих дій, які обмежують конституційні права та свободи людини; інші повноваження (зокрема спрямовані на забезпечення процесуальних прав учасників кримінального провадження, а також на вирішення питання про визнання отриманих фактичних даних допустимими доказами).

Слідчий суддя – це обраний зборами суддів у суді першої інстанції суддя (зі складу суддів цього суду), уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні в кримінальній справі, до компетенції якого належить прийняття рішення про застосування заходів кримінально-процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) та рішення слідчого й прокурора.

Для виконання функції гаранта забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового слідства в кримінальному провадженні слідчий суддя повинен мати, крім наявних, також додаткові важелі, які б надавали йому реальну можливість здійснювати контроль за законністю провадження, забезпечення прав учасників кримінального процесу, а саме: вирішення питання про допуск захисника до участі в справі у разі відмови слідчого, відвід захисника та прийняття відмови захисника від виконання обов'язків; здійснення контролю під час ознайомлення учасників з матеріалами кримінального провадження; прийняття рішення про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, тощо.

Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності слідчих дій на досудових стадіях. Це зумовлює специфічний характер виконуваної ним кримінально-процесуальної функції, яка полягає в забезпеченні законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на стадії досудового слідства в кримінальному провадженні.

До слідчих суддів Кодекс висуває підвищені вимоги щодо оперативності розгляду ними питань, які належать до їх компетенції, вимагає підвищеної уваги й далекоглядності у своїх рішеннях, встановлюючи необхідність у багатьох ситуаціях ухвалювати рішення негайно, при цьому віддаючи їм у руки вирішення найбільш чутливих для особи питань – питань обмеження її прав і свобод [1, с. 78].

Повноваження слідчого судді визначаються відповідною його функцією, яка повинна мати наскрізний характер. Умовно ці повноваження доцільно класифікувати на такі групи: щодо вирішення питання про застосування заходів кримінально-процесуального примусу; щодо розгляду скарг на дії (бездіяльність) та рішення слідчого та прокурора, тобто здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування; щодо вирішення питання про проведення слідчих дій, які обмежують конституційні права і свободи людини.

З огляду на призначення слідчого судді в кримінальному процесі, усі слідчі та інші дії, які обмежують конституційні права людини, повинні проводитися виключно за його рішенням.

Лише з дозволу та на підставі ухвали слідчого судді проводять процесуальні дії, які передбачають суттєве тимчасове обмеження прав та

інтересів осіб. До переліку таких дій, крім негласних слідчих (розшукових), належать окремі слідчі (розшукові) дії, більшість заходів забезпечення кримінального провадження й інші процесуальні дії [2]. Тому в невідкладних випадках, коли слідчий має право провести процесуальні дії без відповідного рішення слідчого судді, останній має бути негайно повідомлений про них і з урахуванням конкретних обставин прийняти рішення про визнання отриманих фактичних даних допустимими доказами.

П'ять років застосування положень КПК України поряд з позитивними результатами запровадження інституту слідчого судді показали певні проблемні питання, які негативно впливають на ефективність діяльності слідчих, оперативних підрозділів, строки розслідування, термінове вирішення питань щодо проведення негласних слідчих розшукових дій, оперативно-розшукових заходів у межах кримінального провадження.

Аналіз засвідчує, що слід в окремій статті чітко визначити поняття такого учасника кримінального процесу, як слідчий суддя, навівши вичерпний перелік його повноважень, процедуру судового розгляду скарг, клопотань, оскільки на практиці розгляд скарг і клопотань значно відрізняються від розгляду кримінальних проваджень.

На думку практичних працівників слідчих підрозділів Національної поліції, доцільно розглянути можливість спрощення процедури, визначеної в ч. 2 ст. 211 КПК України [3], щодо термінів доставлення затриманої особи, підозрюваної у вчиненні злочину, на санкцію до слідчого судді, адже слідчий у більшості випадків протягом відведених законом 60 год зобов'язаний встигнути здійснити особистий обшук затриманого, допитати його як підозрюваного, скласти та погодити в прокурора клопотання про обрання підозрюваному запобіжного заходу, організувати доставку конвоєм підозрюваного до ІТТ і до суду та розв'язати інші поточні проблеми (особливо коли йдеться про вихідні чи святкові дні). Зазначені положення Закону приймали без урахування реорганізації підрозділів прокуратури та Національної поліції, їх укрупнення, відстані від територіального підрозділу до суду.

З метою оптимізації роботи правоохоронних органів і суду, економії державних коштів, слід також внести зміни до ч. 3 ст. 246, ч. 1 ст. 247 КПК України щодо порядку надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а саме:

– передбачити можливість внесення одним клопотанням пропозицій на проведення декількох видів негласних слідчих (розшукових) дій, коли є нагальна потреба щодо одночасного їх застосовування стосовно однієї особи, що обґрунтовуються одними й тими самими матеріалами кримінального провадження;

– у разі зайнятості слідчого проведенням невідкладних слідчих дій після затримання особи, необхідності термінового отримання дозволу суду на проведення негласних слідчих (розшукових) дій доцільно надати повноваження працівникам оперативного підрозділу за дорученням слідчого самостійно звертатися до слідчого судді з клопотанням про проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

– надати повноваження слідчим суддям місцевого суду (за наявності допуску до державної таємниці) щодо розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, змінивши порядок звернення слідчого безпосередньо до слідчого судді.

Такі зміни в КПК України позитивно вплинуть на дотримання строків досудового розслідування, виключать факти фальсифікації строків затримання та доставлення особи, підозрюваної у вчиненні злочину, до органу досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Руденко В. Процесуальний статус слідчого судді / В. Руденко // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 3 (4). – С. 71–78.

2. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 жовт. 2013 р. № 1-1640/0/4-13.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ : Парлам. вид-во, 2017. – 207 с.

Капліна Оксана Володимирівна, завідувач кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ» ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Поняття «конфлікт інтересів» нині є своєрідним мейнстрімом у політиці, науці, правозастосовній практиці. Дедалі затребуванішим воно стає в юридичному дискурсі. Іноді йдеться про те, що антикорупційні механізми гальмуються у зв'язку з неефективністю кроків законодавця, пов'язаних з усуненням конфлікту інтересів, або про те, що наявність зазначених конфліктів у галузях публічного права не дають змоги громадянам безперешкодно реалізувати надані їм законом права, а правозастосовникам – передбачені законом повноваження. Побутує думка про існування конфлікту інтересів між відомствами чи їх посадовими особами, конфлікту інтересів у кримінальному провадженні під час вирішення питань підслідності тощо. Спробуємо проаналізувати сутність поняття «конфлікт інтересів», оскільки, як засвідчує наведене, воно використовується з різними логічними акцентами та змістовим наповненням.

Законодавче визначення розглядуваного поняття наявне в Законі України «Про запобігання корупції». Причому законодавець передбачив два різновиди конфлікту інтересів – потенційний та реальний.

Згідно зі ст. 1 цього Закону, потенційний конфлікт інтересів – наявність в особи приватного інтересу у сфері, у якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень; реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Приватним інтересом також називають будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі той, який зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, зокрема тими, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях.

Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції 14 липня 2016 року було затверджено Методичні рекомендації з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них. У цьому документі здійснено спробу визначити ключовий термін «конфлікт інтересів» як конфлікт між публічно-правовими обов'язкам і приватними інтересами державної посадової особи, за якого її приватні інтереси, котрі випливають з її положення як приватної особи, здатні неправомірним чином вплинути на виконання цією державною посадовою особою її офіційних обов'язків або функцій. Інакше кажучи, конфлікт інтересів – це ситуація, за якої службова особа, виконуючи свої обов'язки, має приватний інтерес (особисту заінтересованість), який хоча і не обов'язково призводить до прийняття неправомірного рішення або вчинення неправомірного діяння, але здатний до цього призвести.

Одним із заходів, спрямованих на попередження корупції, є врахування механізму виявлення та усунення конфлікту інтересів у міжнародному праві, зокрема Конвенції ООН проти корупції 2003 року, що закріплює прагнення держав-учасниць, згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, створювати, підтримувати й зміцнювати такі системи, які сприяють прозорості й запобігають виникненню конфлікту інтересів (ч. 4 ст. 7).

Інтернаціоналізація юридичного дискурсу щодо розглядуваного поняття позначається на його змісті. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробила посібник з питань врегулювання конфліктів інтересів на державній службі, головна мета якого – сприяти державам – членам ОЕСР в перегляді на рівні центрального уряду існуючої політики та правил попередження і врегулювання конфліктів інтересів в діяльності урядовців, у тому числі державних службовців (державних посадових осіб), найманих робітників та державних службовців, які працюють в національній системі державного управління. У цьому посібнику поняття конфлікту інтересів визначено як конфлікт між публічно-правовим обов'язком та приватними інтересами державної посадової особи. У цьому конфлікті державна посадова особа має інтереси, котрі випливають з її положення як приватної особи і які здатні неправомірним чином вплинути на виконання цією державною посадовою особою її офіційних обов'язків або функцій.

Звернення до законодавства інших держав, зокрема США, Канади, Італії тощо, дає підстави стверджувати, що в цих країнах конфлікт інтересів також розглядається у вузькому значенні. Наприклад, у п. 4 ч. 1 Закону про конфлікт інтересів Канади йдеться: «Для цілей цього закону державний службовець перебуває в конфлікті інтересів, коли він або вона реалізовує офіційну владу, обов'язок або функцію, яка дає йому можливість для просування своїх особистих інтересів або його рідних, друзів або неналежним чином просувати приватні інтереси інших осіб».

Підсумовуючи, можна констатувати, що поняття «конфлікт інтересів» використовується в юридичному дискурсі в широкому (що не зовсім відповідає усталеній практиці усвідомлення його правового змісту) та вузькому значеннях.

У вузькому (більш традиційному) значенні конфлікт інтересів постає як наявність у службової особи реальної можливості використати свої офіційні повноваження для просування приватних інтересів.

У широкому значенні це словосполучення використовують для позначення наявності суперечливості інтересів, що виникають між відомствами, відомствами або службовими особами, службовими особами різних відомств тощо, що породжує відомчий конфлікт між ними та впливає (або може вплинути) на

об'єктивність або неупередженість прийняття відомчих рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання ними повноважень, передбачених законом.

З метою усунення невиправданого розширення семантичного поля юридичного дискурсу пропонуємо декілька правил:

1. Якщо слово або словосполучення має семантику, визначену в нормативно-правовому акті, орган або посадова особа не можуть використовувати або тлумачити його інакше, ніж так, як його сформулював законодавець.

2. Юридичні терміни слід розуміти в тому значенні, яке їм надається в нормі права.

3. У межах однієї галузі права одні й ті самі терміни слід визначати однаково, тобто прагнути до їх однозначності.

Лук'янчиков Євген Дмитрович, професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», доктор юридичних наук, професор

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФОРМУВАННЯ СУДОВИХ ДОКАЗІВ

Сучасний стан і характер кримінальних правопорушень в Україні викликає стурбованість у громадян та вимагає від правоохоронних органів адекватного реагування на такі негативні суспільно небезпечні прояви. Згідно з даними Генеральної прокуратури України, загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень у 2015 році становила 11 8036, у 2016 році – 592 604, а за дев'ять місяців 2017 року – 446 158 [1]. Особливу занепокоєність викликають злочини проти життя, здоров'я та власності громадян. Вони є найбільш резонансними, негативно позначаються на формуванні позитивного іміджу правоохоронних органів.

Одним із напрямів реалізації конституційного обов'язку держави щодо захисту прав і свобод людини є формування кримінального процесуального законодавства, яке б відповідало потребам сьогодення, а також озброєння слідчих надійним арсеналом засобів пізнавальної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Певним кроком у цьому контексті слід вважати чинний КПК України. Передбачену в ньому систему засобів отримання нових фактичних даних про обставини правопорушення та перевірки наявних можна вважати відповіддю держави й суспільства на зміни, що останнім часом відбулись у структурі та характері злочинності. Нині забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування є завданням кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Відповідно до КПК 1960 року, виконання цього завдання забезпечувалося оптимальним поєднанням пізнавального інструментарію двох видів діяльності: кримінально-процесуальної і оперативно-розшукової. Реалізація кожного виду діяльності покладалася на відповідні державні органи й посадових осіб.

Слід також наголосити, що в науковій і навчальній літературі радянського періоду загальновизнаною була позиція про те, що змішування оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності є небезпечним. Зрощування цих двох функцій, а тим більше поєднання в одній особі або одному органі, неприпустимо, оскільки це може негативно позначитися на оцінці зібраних

відомостей і формуванні доказів, об'єктивності розслідування, обґрунтуванні висновків у кримінальному провадженні.

Прагненням розширити пізнавальні можливості органів досудового розслідування слід вважати новації чинного КПК України. Передусім, це стосується зміни найменування слідчих дій. Глава 20 має назву «Слідчі (розшукові) дії», а в ст. 223 наведено визначення таких дій, до яких належать «дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні».

Певною новацією є глава 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії». Зазначені дії визначено як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом (ст. 246).

Отже, чинний КПК України суттєво розширює коло процесуальних засобів отримання необхідної інформації про злочин для формування судових доказів. Аналіз норм глави 21 дає змогу дійти висновку, що негласні слідчі (розшукові) дії за своїми пізнавальними прийомами збігаються з однойменними оперативно-розшуковими заходами, передбаченими Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». У ст. 246 визначено підстави, а точніше *умови,* за яких можуть проводити негласні слідчі (розшукові) дії: а) відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб; б) виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

У цій статті визначено суб'єкти проведення негласних слідчих (розшукових) дій – слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням уповноважені *оперативні підрозділи* визначених у цій статті міністерств і відомств (курсив наш. – Є. Л.). Зазначена обставина має суттєве значення та спрямована на приведення норм КПК України у відповідність до вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Зазначені нововведення, з одного боку, суттєво розширюють засоби одержання інформації слідчим, а з іншого – наділяють цю особу правом застосовувати пізнавальні прийоми, притаманні оперативним підрозділам (за своєю сутністю вони нагадують оперативно-розшукові заходи, але не замінюють останні). Пізнавальні прийоми набули кримінально-процесуальної форми, а тому не слід стверджувати, що в КПК України закріплено оперативно-розшукові заходи. Оперативно-розшукові заходи були та залишаються інструментарієм пізнавальної діяльності оперативно-розшукових підрозділів.

Окрему групу становлять дії, пов'язані з втручанням у приватне спілкування. Загальні положення про ці дії викладено в ст. 258 чинного КПК України, де визначено різновиди втручання в приватне спілкування, а саме: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем. Унаслідок такого втручання може бути отримана важлива інформація про обставини злочину. Постає питання про можливість її використання в процесі розслідування як доказів. Докази формуються в процесі проведення слідчих або інших процесуальних дій, які певною мірою пов'язані з втручанням в права та інтереси осіб, до яких вони звернені. Крім того, наступний третій параграф має назву «Інші види негласних слідчих (розшукових)дій». У такому разі в ст. 258 КПК України слід зазначити, що втручання в приватне спілкування відбувається в процесі проведення відповідних слідчих дій, перелік яких наведено в цій статті.

Не спостерігається одностайності у включенні тих або інших засобів отримання інформації до слідчих (розшукових) дій і серед науковців. Так, у коментарі до ст. 246 КПК України негласними слідчими (розшуковими) діями названо лише ті, що наявні в її ч. 2. Тобто до слідчих дій не належать установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Водночас у коментарі до ст. 268 зазначено, що її частина перша надає можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії, спрямованої на установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (мобільного терміналу систем зв'язку та інших радіо випромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тобто мобільного телефону [2, с. 533–535, 588–589]. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу не відносять до слідчих дій також інші автори [3, с. 98]. Зазначені дослідники включають до переліку негласних слідчих (розшукових) дій використання конфіденційного співробітництва [4, с. 189]. Інші стверджують, що стаття про використання конфіденційного співробітництва містить унормування загальних умов використання конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Порядок і тактика встановлення конфіденційного співробітництва визначаються законодавством України у сфері оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності [2, с. 601].

Певні сумніви викликає включення до переліку слідчих, навіть негласних, дій «виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації» (ст. 272 КПК України). За характером і змістом це нагадує тактичну операцію, яка включає систему організаційних, оперативно-розшукових і тактичних заходів входження в злочинну групу й отримання інформації, що має значення для розкриття злочину. Якщо розглядати цю дію як слідчу, виникають сумніви щодо строків, які передбачені для її проведення, – шість місяців або строк досудового розслідування.

Слід звернути увагу також на роль слідчого в проведенні цієї слідчої (розшукової) дії. Якщо вона виявляється в наданні доручення оперативним підрозділам, то в чому тоді полягає сутність слідчої дії? Це є традиційний оперативно-розшуковий захід, що проводиться оперативним підрозділом за завданням слідчого для отримання необхідної інформації. Такий вид діяльності й відносини, що виникають під час її провадження, регулюються спеціальним Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Отже, попри видимі перспективи розширення засобів формування судових доказів шляхом включення до КПК України негласних слідчих (розшукових) дій, їх перелік і порядок проведення потребують подальшого опрацювання та унормування.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104403&libid. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.

3. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі (розшукові) дії у схемах : посібник / Д. Й. Никифорчук, Л. М. Зима, О. С. Тарасенко та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 156 с.

4. Шепітько В. Ю. Криміналістика і кримінальний процес: система залежностей та суперечностей / В. Ю. Шепітько // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1 (5). – С. 186–191.

Підюков Петро Павлович, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК РІЗНОВИД ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Психологічна наука вивчає закономірності, розвиток і форми психічної діяльності живих істот, передусім людини. З огляду на це, протягом свого існування психологія невипадково стала невід'ємною складовою майже всіх сфер людської життєдіяльності. Сьогодні активно розвиваються диференціальна та інженерна психологія, психологія праці, спорту, прикладна й спеціальна психологія [1, с. 1185–1186].

Психічне життя людини, пов'язаної із судочинством і правовою діяльністю, має свої особливості, характер яких визначається виконанням безлічі різноманітних соціальних та правових функцій. Ця обставина сприяла формуванню юридичної психології – науки, яка досліджує закономірності психіки людини, що виявляються у сфері суспільних відносин, які регулюються правом [2, с. 5].

Протягом років незалежності в нашій країні з'явилася й одразу була впроваджена Національною академією внутрішніх справ та іншими вищими навчальними закладами юридична психологія, яка нині вже становить потужну наукову школу.

Серед видатних науковців цієї галузі (Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, В. І. Барко, Ю. М. Грошовий, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна, В. С. Медведєв, О. Є. Мойсеєва, О. В. Романенко, А. Р. Ратінов, О. П. Хохліна, В. Ю. Шепітько, Г. О. Юхновець) наявні як суто психологи, так і юристи, колишні працівники органів досудового слідства, судових і прокурорських органів, оперативних підрозділів. Вони системно опрацювали психологічні особливості й механізми низки складових вітчизняної юриспруденції, правоохоронної та судової діяльності.

Суміжний характер юридичної психології, зумовлений її тенденціями й тяжінням, з одного боку, до загальної психології, а з іншого – до юриспруденції, спричиняє певні труднощі у формуванні її системи [2, с. 9].

Слід зазначити, що донині в структурі юридичної психології не виокремлено таких самостійних наукових напрямів, як, наприклад, кримінально-процесуальна, цивільно-процесуальна, адміністративно-процесуальна, криміналістична психологія, психологія оперативно-розшукової діяльності, які мають всі підстави для цього та здатні посісти вагоме місце в теоретичному й практичному правових і психологічних вимірах.

Основним елементом галузевих предметів, на нашу думку, має бути процесуальна діяльність певних її суб'єктів судової та правоохоронної сфер як сукупність їх послідовних дій, механізмів і засобів, залучених до цього відповідно до чинного законодавства й спрямованих на досягнення визначених останнім цілей і наслідків. Як і будь-який інший різновид людської діяльності процесуальна діяльність, зокрема кримінально-процесуальна, має відбуватися з урахуванням психологічних закономірностей, які її, власне, забезпечуватимуть.

Таким чином, актуальність і своєчасність визначеної проблематики є незаперечним фактом як для вчених, так і для практичних працівників судової й правоохоронної сфер. Останні завдяки цьому отримують додатковий арсенал реальних можливостей щодо більш успішного розв'язання професійних завдань і

проблем у межах наданих службових повноважень, забезпечених різноманітними механізмами й можливостями психологічних прийомів та методів.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ : Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
2. Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник / В. О. Коновалова, В. О. Шепітько. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Харків : Право, 2008. – 240 с.

Никифорчук Дмитро Йосипович, завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Чемерис Дмитро Дмитрович, ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ВІДКРИТИХ ЗА ФАКТАМИ БЕЗВІСНОГО ЗНИКНЕННЯ ОСІБ

Допит свідка посідає одне з чільних місць серед слідчих (розшукових) дій, необхідних для встановлення місцезнаходження безвісно зниклої особи. Протокол допиту в цих кримінальних провадженнях є не лише самостійним процесуальним джерелом доказів, як це передбачено в ч. 2 ст. 84 КПК України [1], а й може містити підстави для здійснення низки слідчих дій, наприклад, проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, негласних слідчих (розшукових) дій тощо. Також у протоколах допиту наявна інформація, що потребує перевірки за допомогою оперативних і оперативно-технічних засобів про безвісно зниклих осіб, що, відповідно до п. 2 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], є підставою для здійснення оперативно-розшукової діяльності. Тому особливу увагу слід звернути на якість складання цього виду документа саме на початковому етапі досудового розслідування.

Специфічність допиту свідка в справах цієї категорії полягає в тому, що необхідно встановити не лише обставини, які підлягають доказуванню (як зазначено в ч. 1 ст. 65 КПК України), а й сукупність характеризуючих даних та антропологічних ознак безвісно зниклої особи. Це слугує вихідним моментом для визначення напряму пошуку та подальшого формулювання версій. Крім цього, визначається доцільність проведення певних оперативно-розшукових заходів у майбутньому.

Згідно з п. 9.2 наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 7 липня 2017 року № 575, начальник слідчого підрозділу забезпечує цілодобове чергування слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти особи [3]. Не всі слідчі повною мірою володіють аспектами розшукової роботи. З огляду на це, пропонуємо розглянути перелік типових запитань, які необхідно з'ясувати під час допиту. Це забезпечить повноту інформування, якість наповнення баз даних, швидкість реагування, вчасність постановки на централізований облік, спростить слідчому процес допиту. Буде виключена необхідність уточнення відповідної інформації. Запитання, відповіді на які необхідно з'ясувати для розшуку безвісно зниклої особи, умовно можна поділити на чотири блоки (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік типових запитань, які необхідно з'ясувати під час допиту свідків у кримінальних провадженнях, відкритих за фактами безвісного зникнення осіб

№ з/п	Групи запитань, відповіді на які необхідно з'ясувати та зафіксувати в протоколі допиту	Перелік типових запитань	Примітки
1.	Паспортні дані на безвісно зниклу особу та обставини зникнення	Прізвище, ім'я, по батькові зниклого; де, коли та за яких обставин особа безвісно зникла; адреса фактичного мешкання, місце реєстрації; серія та номер паспорта, ким і коли видано цей документ; засоби зв'язку, номери телефонів, номери банківських карток; якими соціальними мережами користувалася особа	Копії документів, що підтверджують особу, якісні фотографії, документи на телефон тощо
2.	Можливість зникнення за кримінальних обставин	Що особа повідомляла перед зникненням; чи були в неї конфліктні ситуації, чи є вороги; чи не висловлювалися на її адресу погрози; чи не було підозрілих дзвінків, чи не мала вона боргів; чи не пропадали великі суми грошей або інші цінності разом із безвісно зниклою особою	
3.	Характеристика особи, її способу життя та зв'язків	Особливості поведінки, наявність судимостей; наявність автотранспорту, зброї; умови мешкання, вподобання та захоплення, дані зв'язків; наявність родичів в інших населених пунктах, у тому числі за кордоном; сімейний стан, наявність інтимних стосунків; місця навчання, роботи; з якими співробітниками підтримує стосунки (їхні контакти); куди потенційно могла виїхати безвісно зникла особа	
4.	Антропологічні дані (відповідно до впізнавальної карти)	Вік (на вигляд), статура, зріст, розміри головного убору, розмір взуття, татуювання, сліди операцій, ампутації, фізичні вади, пороки розвитку, протези, стан зубів, форма обличчя, опис волосся, спинки носа, губів, підборіддя, очей, особливості мовлення, голос, хронічні захворювання, група крові. Окремо вказати, у чому була одягнена особа та які речі зазвичай носила	Встановити, де лікувалася особа, для вилучення карт стаціонарного хворого та амбулаторної карти в стоматолога

Зазначений перелік не є вичерпним і може доповнюватися відповідно до обставин безвісного зникнення особи.

На нашу думку, використання представленого переліку запитань, які необхідно з'ясовувати у свідка на початку досудового розслідування, оптимізує діяльність слідчо-оперативних груп на місці події та сприятиме швидкому розшуку безвісно зниклої особи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

2. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12. – Назва з екрана.

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17/page. – Назва з екрана.

Крюков Олексій Олександрович, начальник управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Чинний КПК України, на жаль, містить положення, які не дають змоги цілком забезпечити ефективне збирання доказів та виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України щодо створення умов для швидкого розслідування, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності.

Зокрема, це стосується процедури проведення огляду житла, передбаченої ст. 237 КПК України. Згідно з положеннями ч. 2 цієї статті, огляд житла чи іншого володіння особи здійснюють згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Частина 2 ст. 234 КПК України визначає, що обшук проводять на підставі ухвали слідчого судді.

Згідно зі ст. 233 КПК України, що визначає загальні правила проникнення до житла чи іншого володіння особи, слідчий може це здійснити лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей і майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, яких підозрюють у вчиненні злочину. Причому в останніх випадках слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді.

На практиці непоодинокими є випадки, за яких повідомлення про вчинення злочину надходить не від власників житла, а від сторонніх осіб, які помітили ознаки проникнення. Поширеними є випадки повідомлень сусідів про крадіжки з дачних будинків. У такому випадку слідчий, який у складі слідчо-оперативної групи прибуває на місце події, не має правових підстав для проведення огляду в приміщенні та змушений годинами чекати приїзду власників житла.

З метою уникнення неоднозначного трактування положень щодо правових підстав проведення огляду пропонуємо викласти ч. 2 ст. 237 КПК України в такій редакції:

«2. Огляд, що проводять у житлі чи іншому володінні особи, здійснюють лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, яке розглядають у порядку, передбаченому цим Кодексом, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Для проведення в невідкладних випадках огляду місця події в житлі чи іншому володінні особи, який здійснюють за її заявою або повідомленням про вчинене щодо неї кримінальне правопорушення, а так само в разі відсутності цієї особи або неможливості отримати від неї згоду на проведення невідкладного огляду місця події, ухвали слідчого судді не потребують.

У невідкладних випадках слідчий у протоколі огляду обов'язково зазначає причини, що зумовили проведення огляду без ухвали слідчого судді, і протягом доби з моменту проведення цієї дії повідомляє про здійснений огляд житла чи іншого володіння особи та його результати прокурора».

Одночасно слід урегулювати порядок вилучення за результатами проведення огляду місця події предметів, що містять на собі сліди злочину (речових доказів).

Нині речі та документи, які мають значення для кримінального провадження та не належать до предметів, вилучених законом з обігу, вилучені слідчим за результатами огляду місця події, вважаються тимчасово вилученим майном.

Це стосується всіх без винятку речей, навіть тих, що зберегли на собі сліди злочину (наприклад, пошкоджені замки вхідних дверей), залишених злочинцями на місці злочину інструментів злому, або навіть переданих потерпілими до слідчого документів на викрадене майно.

Згідно з ч. 5 ст. 171 КПК України, клопотання про арешт вилученого під час огляду майна має бути подане слідчим, прокурором протягом 48 год після вилучення. В іншому випадку таке майно слід негайно повернути особі, у якої його було вилучено.

На наш погляд, зазначена норма не враховує специфіки поводження з речовими доказами та їх важливого значення в процесі доказування. Крім того, процедура накладення арешту на таке майно є досить формалізованою і такою, що лише ускладнює процес проведення досудового розслідування.

Дієвішим заходом є прийняття слідчим процесуального рішення про визнання матеріальних об'єктів (документів) речовими доказами й оформлення такого рішення як постанови. Для цього слід внести зміни до ст. 169 КПК України стосовно непоширення порядку припинення тимчасового вилучення майна на випадки добровільної видачі, а також щодо речових доказів.

Водночас з метою забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, гарантованого ст. 24 КПК України, необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 303 КПК України щодо можливості оскарження під час досудового розслідування рішення слідчого про визнання речовими доказами особою, у якої вилучено речові докази, або їх володільцем.

Спірною є й норма КПК України, що регулює порядок затримання особи без ухвали слідчого судді, суду.

Згідно з редакцією ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану в учиненні

злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

– якщо цю особу застали під час учинення злочину або замаху на його вчинення;

– якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

– якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної в учиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

На практиці, у разі вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, підслідних слідчим підрозділам Національної поліції України, зокрема умисних убивств, розбоїв, згвалтувань, масових заворушень, пов'язаних із незаконним збутом наркотичних засобів тощо, затримати особу винного можливо лише одразу після вчинення нею злочину.

В інших випадках, наприклад, за декілька днів після вчинення злочину, затримати таку особу можливо лише після складення повідомлення про підозру (за обов'язкової наявності анкетних відомостей особи, якій повідомляють про підозру), а також отримання відповідної ухвали слідчого судді в порядку, передбаченому ст. 188–191 КПК України.

Запроваджений у ст. 208 КПК України термін «безпосередньо після вчинення злочину» суттєво скоротив законні підстави затримання особи, порівняно з положеннями КПК України 1960 року.

Унаслідок цього протягом останніх років кількість осіб, затриманих за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, значно скоротилася. Якщо впродовж 2009–2011 років щорічно затримували близько 25 тис. осіб, то з 2013 року їх кількість не перевищувала 9,5 тис., а 2016 року становила 7,5 тисяч[1].

На підставі ухвал слідчого судді протягом 2014–2016 років уповноважені особи Національної поліції України затримували близько 6,5 тис. підозрюваних[2]. Нині поліцейські не мають правових підстав для короткочасного обмеження права пересування особи, яка підозрюється у вчиненні правопорушення, з метою встановлення її особи.

Тому, на нашу думку, слід внести зміни до п. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, а також доповнити цю статтю новим п. 4, передбачивши такі підстави для затримання особи:

«1) якщо цю особу застали під час учинення злочину, замаху на його вчинення або безпосередньо після вчинення злочину;

2) якщо очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа вчинила злочин;

4) якщо наявні інші дані, що дають підстави підозрювати особу в учиненні злочину, поєднані з намаганням такої особи втекти, або коли її місце мешкання чи перебування не зареєстровані, або коли не встановлено її особу».

Потребує доповнення ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію» новою частиною такого змісту:

---

[1] Наведено відомості без урахування показників Автономної Республіки Крим, міста Севастополь, а також Донецької та Луганської областей.

[2] Затримано на підставі ухвал слідчого судді 2014 року – 7133 особи, 2015-го – 6808, 2016-го – 6346.

«3[1]. Поліцейський тимчасово, за наявності ризиків, передбачених статтею 32 цього Закону, обмежує право пересування особи, якщо без цього не можуть бути виконані покладені на нього обов'язки, зокрема доставляє таку особу до поліцейського приміщення. Строк цього обмеження не може тривати довше, ніж три години. Поліцейський зобов'язаний поінформувати особу про застосування до неї тимчасового обмеження пересування, а також доповісти про це рапортом безпосередньому керівнику. Особа, права якої були порушені, та/або її представники (родичі, захисник) можуть звернутися до суду із заявою про відшкодування шкоди в установленому законом порядку».

Упровадження запропонованих норм, безумовно, підвищить ефективність проведення досудового розслідування й дасть змогу вивести роботу підрозділів Національної поліції, на які покладено обов'язок щодо розкриття та розслідування злочинів, на якісно новий рівень.

Бурлака Владислав Васильович, начальник відділу Головного слідчого управління Національної поліції України

ФІКСАЦІЯ ВІДОМОСТЕЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯМ ЛЮДИНИ

Першочерговими слідчими (розшуковими) діями за кримінальними правопорушеннями щодо незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України) є огляд (ст. 237 КПК України), який проводять з метою виявлення слідів, що можуть сприяти встановленню й викриттю злочинців, їх розшуку, виявленню всіх епізодів злочинної діяльності. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Судово-слідча практика свідчить, що під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії необхідно проводити такі види оглядів:

1) місця викрадення потерпілого;

2) транспортних засобів, використаних злочинцями для перевезення;

3) місця утримання потерпілого й інших місць зі слідами вчиненого злочину.

У криміналістиці огляд (огляд місця події) визначають як невідкладну слідчу дію, яка полягає у виявленні, безпосередньому сприйманні, фіксації та вивченні суб'єктом огляду стану обстановки на місці події, слідів злочину чи матеріальних об'єктів, що знаходяться на місці події, та інших фактичних даних, що дають змогу в сукупності з отриманими доказами в кримінальному правопорушенні встановити (змоделювати) механізм та інші обставини події злочину.

Огляд місця викрадення – один із видів слідчого огляду. Ця слідча (розшукова) дія проводиться з метою виявлення слідів злочину, з'ясування механізму вчинення злочину, обстановки його здійснення, інших обставин, які мають значення в кримінальному правопорушенні, що розслідується. Місце події – це широке поняття, яким можуть охоплюватися місце приготування до злочину, місце безпосереднього вчинення злочину, місце виявлення слідів і знарядь злочину та місце їх приховання [1, с. 11].

Однією з особливостей такого огляду є необхідність фіксації в протоколі зазначеної слідчої дії докладної характеристики (зокрема функціонального призначення) приміщення, де здійснювали той чи той етап реалізації злочинного задуму. Для цього необхідно визначити місця найбільш імовірного знаходження традиційних слідів злочинців: слідів взуття, пальців рук, долонь, мікрочастинок одягу тощо [2, с. 14]. Наприклад, Великолепетиським районним судом Херсонської області за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 146 КК України, було засуджено громадянина М., який з метою одруження неповнолітньої Т. зі своїм сином викрав її та перевіз на автомобілі до свого дому, де утримував потерпілу протягом місяця. Вину засудженого М. у вчиненому злочині доводили, зокрема, виявленими та вилученими під час огляду місця події в житлі потерпілої доказами – відрізком електричного дроту, пластиковою пляшкою із залишками кави, двома чашками з відбитками пальців рук затриманого [3].

Якщо є відомості щодо використання злочинцями транспортних засобів, необхідно розширити межі огляду (зокрема, довкола приміщення, у якому було вчинено викрадення) з метою пошуку й вилучення слідів, які не міг не залишити транспортний засіб (сліди протекторів, плями масла, змащення тощо). Наприклад, Роменським міськрайонним судом за вчинення злочинів, передбачених ч. 1, ст. 185; ч. 2, ст. 146, ч. 2, ст. 186 КК України було засуджено гр. Ж., який незаконно позбавив волі потерпілу В., замкнув її в багажнику власного автомобіля й утримував там протягом декількох годин, після чого пограбував і відпустив, заподіявши тілесних ушкоджень. Вину Ж. у вчиненому злочині доводили, зокрема, результатами огляду, а саме виявленим і вилученим на відрізку дороги уламком розбитого автомобільного скла та декоративною кришкою панелі керування автомагнітоли автомобіля, який належав злочинцю [3].

Слідчий під час огляду місць утримання має поставити перед собою такі завдання: виявлення слідів осіб, які причетні до злочину; виявлення слідів, що підтверджують покази потерпілого про його насильницьке утримання; виявлення технічних засобів, за допомогою яких злочинці могли надрукувати записку або створити аудіо- та відеоповідомлення з вимогами. Також під час огляду місця утримання потерпілого необхідно акцентувати увагу на предмети, які могли бути використані злочинцями для подолання його опору: мотузки, дроти, наручники, предмети, які могли бути використані як кляпи, зі слідами зубів тощо. Також доцільно провести пошук слідів, які могли утворюватися внаслідок застосування цих засобів (сліди тертя на трубах опалення, інших жорстко закріплених предметах, до яких могли прив'язувати заручників). Якщо огляд проводять після допиту потерпілого, слідчий має можливість використовувати під час огляду попередньо отриману інформацію. Наприклад, Чутівським районним судом Полтавської області за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 146, ч. 1 ст. 122 КК України було засуджено громадянина Н., який з метою примушування до повернення боргу незаконно позбавив волі потерпілу Л., замкнувши її в підвальному приміщенні будинку та зв'язавши тюковою мотузкою руки. Вину Н. у вчиненому злочині доводили, зокрема, виявленими та вилученими під час огляду помешкання злочинця відрізками тукової мотузки [3].

Крім цього, доцільно акцентувати увагу на тих предметах і документах, які, ймовірно, були залишені злочинцями. Ці предмети й документи можуть бути нетипові для приміщення, що оглядається, або допитані свідки й потерпілі безпосередньо вказали на те, що їх залишили злочинці.

Якщо злочинці застосовували зброю, то для огляду слідів пострілу і власне зброї (якщо вона залишена на місці застосування або в іншому місці) доцільно залучити спеціаліста в галузі балістики, оскільки дані навіть первинного огляду куль, гільз тощо можуть забезпечити корисну інформацію для встановлення й пошуку злочинців. Наприклад, Корольовським районним судом м. Житомира за вчинення злочинів передбачених ч. 1 ст. 135, ч. 3 ст. 146, ч. 4 ст. 187, ст. 257, ч. 1 ст. 263, ч. 3 ст. 289, ч. 2 ст. 357, ч. 3 ст. 357, ч. 2 ст. 358 КК України, було засуджено членів злочинного угруповання, які вчинили розбійний напад на громадян Ж. та П., погрожуючи їм вогнепальною та травматичною зброєю. Потерпілі були прив'язані до стовбурів дерев у лісосмузі, тобто незаконно позбавлені волі. Вину злочинців доказували, зокрема, результатами оглядів місць їх затримання, а саме виявленими та вилученими пістолетами «ІЖ-70 18А» та «RОНМ». Потерпілі під час допиту описали дані пістолети та під час пред'явлення їм предметів упізнали пістолети, якими їм погрожували [3].

У разі встановлення місця утримання, якщо злочинці не затримані і потерпілий не звільнений, необхідно планувати огляд одночасно із затриманням злочинців і звільненням потерпілого [4, с. 105].

У кримінальних правопорушеннях цієї категорії нерідко постає необхідність проводити огляд нетрадиційних об'єктів – касет з аудіо- і відеозаписами. У протоколі необхідно відображати не тільки їхні зовнішні ознаки, а й зміст. Аудіокасети доцільно прослухати, використавши комп'ютерний транскрайбер. Він дає змогу працювати із записом без внесення додаткових слідів на плівку, проводити згодом трасологічну експертизу. Відеокасети доцільно переглянути під час огляду, відобразивши в протоколі зміст запису (або його відсутність). Наприклад, Оболонським районним судом м. Києва за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 147, ч. 2, 3 ст. 146, ч. 4 ст. 189, ч. 1 ст. 364 КК України, засуджено членів організованої злочинної групи, які з метою отримання викупу викрали гр. Р. Вину злочинців доводили, зокрема, виявленими та вилученими під час обшуку й огляду місця події речовими доказами – аналогового диктофону Panasonic та мікрокасет до нього із записами переговорів між злочинцями й особами, які повинні були надати викуп [3].

Іноді постає необхідність проведення огляду цінних паперів та інших документів (установчих договорів, статутів комерційних організацій, інших цивільно-правових документів) з метою виявлення внесених до них змін на вимогу злочинців, а також зв'язків потерпілих зі злочинцями в період, що передував викраденню. Під час огляду таких документів слід звертати увагу не тільки на традиційно досліджувані реквізити (назву, дату складання, підписи, ким і коли засвідчені або зареєстровані), а й на ті права й обов'язки, якими наділяють осіб, що зазначені в документах, з обов'язковим відображенням цих відомостей у протоколі огляду.

Таким чином, однією з відмітних рис отримання доказової інформації під час розслідування злочинів про незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України) є необхідність, здебільшого, огляду декількох місць, що може сприяти висуненню та перевірці версій про місцеперебування підозрюваного і характер фізичного впливу на потерпілого, тобто допомогти в розкритті та розслідувані злочину загалом.

Список використаних джерел

1. Жалинский А. Э. Освидетельствование на предварительном следствии : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Э. Жалинский. – М., 1964. – 20 с.

2. Адмиралова И. А. Методика расследования похищения человека : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. А. Адмиралова. – М., 2003. – 20 с.

3. Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http //www.court.gov.ua. – Назва з екрана.

Татаров Олег Юрійович, керуючий партнер правової корпорації, доктор юридичних наук, професор

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Неочікувані виклики соціально-політичного, воєнного і економічного характеру зумовили необхідність запровадження до законодавства правових понять, які до цього часу не було регламентовано. За доволі короткий період дії КПК України (порівняно з КПК України 1960 року) до нього було внесено 51 зміну та доповнення. З огляду на якість таких змін, окремі з них не позбавлені ознак упередженості, підлаштування під певні юридичні факти та викликані окремими подіями у міжнародно-політично-економічній сфері тощо.

Переважну більшість внесених до КПК змін можна умовно класифікувати (згрупувати) на такі, що:

– стосувались давно очікуваної лібералізації візового режиму для України (йдеться, перш за все, про закони України від 18.04.2013 № 222-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» в частині запровадження відповідальності юридичних осіб», у сфері державної антикорупційної політики, що в підсумку забезпечило досягнення бажаного для України «безвізу»;

– спрямовані на забезпечення функціонування держави в особливий період соціально-політичного характеру (щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції»; щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини», яким запроваджено інститут спеціального досудового розслідування, а також покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції»);

– пов’язані з забезпеченням функціонування нових суб’єктів процесуальної діяльності – Національного антикорупційного бюро України, Національної поліції України, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів;

– деталізують окремі питання накладення арешту на майно, виявлення, розшуку активів, одержаних від корупційних та інших злочинів;

– врегульовують проблемні питання тимчасового вилучення майна, проведення обшуку, розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових та правоохоронних органів, функціонування прокуратури. Адже, при застосуванні положень цих

статей правозахисними організаціями, учасниками кримінального провадження було констатовано найбільше порушень прав громадян.

На думку фахівців, перелічені зміни і доповнення здебільшого спрямовані на вирішення конкретної мети. Проте, частина правовідносин так і залишилася недостатньо врегульованою. Основними причинами повторних внесень змін і уточнень, у тому числі й щодо нових норм, є, на мій погляд, недостатньо ефективна та непослідовна робота над законопроектами (іноді з прихованим «конфліктом інтересів» самих законотворців), редакційно невдалі формулювання, що допускає варіативність тлумачення норм, недооцінка важливості (а то й обов'язковості) публічного фахового обговорення проекту, зволікання експертною оцінкою або невикористання можливості залучення експертів, невміння спрогнозувати ризики прийняття недосконалих норм і загрози настання небажаних (негативних) наслідків при її застосуванні. Ще гірше, коли в нормотворенні переважає доцільність (до того ж коли вона удавана, помилкова). При досягненні хиткого консенсусу по одній позиції іноді навмисно, завуальовано висуваються зустрічні нові мотивації, що заважає кінцевому позитивному результату.

Неприпустимим є й послаблення уваги щодо дотримання обов'язковості узгодження конкретного проектів змін з іншими правовими інститутами, особливо на стику різних галузей права. У даному випадку бракує узгодження проекту з нормами національного конституційного, кримінального і цивільного, матеріального та процесуального права.

Вивчення внесених останнім часом пропозицій і подання на розгляд законопроектів кримінальної процесуальної спрямованості свідчить про активізацію правників у науковому пошуку. Але до такої роботи, на жаль, нерідко долучаються (ініціативно або на запрошення) особи без знання проблеми та необхідного досвіду в правовій сфері. В цьому випадку справа полягає не лише у відсутності юридичної освіти, а й в свідомому нівелюванні вимог до зміни законодавства, іноді в кон'юнктурності бажання «удосконалити» закон за своїм суб'єктивним, а то й викривленим баченням. Наприклад, щоб спростити процедуру притягнення до кримінальної відповідальності особи (відносно «опонентів»), а для «соратників» – навпаки, унеможливити (принаймні ускладнити) прийняття таких рішень.

До подібного іноді вдаються і при намаганнях «вдосконалити» норми матеріального права. Про такі спроби може свідчити загальновідомий законопроект від 27.12.2016 року № 5609 «Про внесення змін до статті 36 Кримінального кодексу України «Необхідна оборона», в частині розширення підстав для застосування положень про необхідну оборону (Розділ III Кримінального кодексу України). Приводом для такої «прискореної» правової ініціативи слугував інцидент із застосуванням вогнепальної зброї одним з народних депутатів. Керуючись визнаним постулатом «закон не може бути зручним для всіх», у правотворчості слід і надалі невпинно стверджувати системність, розумність, відкритість та не допускати поспішності.

Не сприяє однозначності застосування положень КПК України і відсутність аналізу судової практики, яка лише зрідка узагальнюється, проте не стає основою формування пропозицій змін до законодавства. Як наслідок, проблеми існують, проте заходи щодо їх вирішення не здійснюються суб'єктами законодавчої ініціативи.

Маю сподівання, що для вирішення цих та інших нагальних питань законодавчий орган у 2018 році займатиметься професійною та відповідальною діяльністю з обов'язковим врахуванням позиції науковців і практиків, й, насамперед, інтересів держави, а не окремих політично-вмотивованих проектів.

Рожнова Вікторія Василівна, завідувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА (АДВОКАТА) В ПРОВЕДЕННІ ОБШУКУ

Право на недоторканність житла чи іншого володіння особи є конституційним правом людини, забезпечення якого гарантовано в усіх сферах суспільного життя. Особливого значення забезпечення цього права набуває у сфері кримінального провадження, де передбачено можливість його істотного обмеження з метою виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України.

Право на недоторканність житла чи іншого володіння особи не є абсолютним і за наявності передбачених законом підстав може бути обмежене проведенням слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних.

З огляду на природний характер права на недоторканність житла чи іншого володіння особи, важливого значення в механізмі його забезпечення набувають юридичні гарантії, що унеможливлюють або мінімізують можливість безпідставного втручання з боку осіб, які здійснюють кримінальне провадження, у сферу приватності особи, порушення передбаченого законом порядку проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи. Однією з таких гарантій є участь адвоката під час проведення в житлі чи іншому володінні особи такої слідчої (розшукової) дії, як обшук.

За повідомленнями засобів масової інформації та громадськості, розпорядженням Генерального прокурора України від 22 лютого 2016 року було констатовано випадки недопущення слідчими адвокатів до участі в проведенні обшуків та інших процесуальних дій, а також зобов'язано керівників регіональних прокуратур невідкладно вжити належних заходів щодо недопущення фактів незаконної відмови адвокатам брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях [1].

Означена ситуація зумовлена, передусім, тим, що КПК України не містить загальної прямої норми про допуск адвоката в будь-якому випадку надання правової допомоги до участі в проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування. Це питання, вочевидь, необхідно розглядати у двох аспектах: по-перше, якщо йдеться про допуск адвоката – захисника підозрюваного; по-друге, коли йдеться про адвоката, який надає правову допомогу своєму клієнтові, який не має процесуального статусу в кримінальному провадженні, у межах якого проводять обшук.

У першому із вказаних випадків слід керуватися правилами, передбаченими ч. 5 ст. 46 та ч. 1 ст. 236 КПК України. Так, відповідно до ч. 5 ст. 46 цього Кодексу, захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, які проводять за участі підозрюваного. Згідно з ч. 1 ст. 236 КПК України, захисник може бути запрошений до участі в проведенні обшуку разом з іншими учасниками кримінального провадження (потерпілим, підозрюваним, представником та ін.).

Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 223, ч. 1 ст. 236 КПК України, слідчий, прокурор вживають належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії, зокрема обшуку, осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені.

Тлумачення вказаних законодавчих положень у їх системному зв'язку дає змогу дійти висновку про те, що слідчий має вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку, зокрема в житлі чи іншому володінні підозрюваного, безпосередньо цього підозрюваного як особи, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Відповідно, адвокат як захисник підозрюваного (згідно з ч. 5 ст. 46 та ч. 1 ст. 236 КПК України) може безперешкодно брати участь у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії.

Більш складна ситуація виникає в разі, коли особа, у житлі чи іншому володінні якої проводять обшук, не має чіткого процесуального статусу в цьому кримінальному провадженні. У такому разі зазначені положення КПК України не можуть застосовуватися. А тому для правильного вирішення цього питання слід брати до уваги конституційні права кожної людини на професійну правничу допомогу (ст. 59 Конституції України).

З одного боку, практична реалізація цього конституційного положення не може бути обмежена через відсутність спеціальної правової норми, спрямованої на забезпечення його реалізації. В іншому випадку відбуватиметься обмеження конституційного права особи на професійну правничу допомогу. З іншого боку, специфіка здійснення кримінальної процесуальної діяльності, зокрема проведення обшуку, здебільшого як невідкладної, раптової слідчої (розшукової) дії визначає необхідність встановлення спеціальних правил залучення та участі адвоката в її проведенні, зокрема відповідно до ст. 53 КПК України.

З огляду на вищевикладене, пропозиції, спрямовані на вдосконалення норм чинного КПК України щодо належного нормативного врегулювання участі адвоката в проведенні обшуку в житлі чи іншому володінні особи, яка не є підозрюваним у цьому кримінальному провадженні, є актуальними, доцільними та незаперечними.

Останнім часом низку пропозицій щодо вдосконалення норм, які регулюють участь захисника, представника (адвоката), зокрема в проведенні обшуку, запропонували і науковці, і практики (у тому числі адвокати).

Певна частина з них, вочевидь, знайшли своє втілення в новій редакції ст. 236 КПК України, що сформульована в Законі України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (реєстр. № 6232), прийнятому Верховною Радою України та нині переданому на підпис Президентові.

Аналіз тексту вказаного Закону [2] засвідчує, що законодавці уникнули формулювання загальної норми стосовно допуску адвоката (як захисника, представника чи особи, яка надає правову допомогу)до участі в проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування, обмежившись лише однією слідчою (розшуковою) дією – обшуком.

Під час формулювання нової редакції ст. 236 КПК України запроваджено такі правила участі адвоката в проведенні обшуку: незалежно від стадії обшуку слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України (ч. 1); слідчий, прокурор мають право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (ч. 3); слідчий, прокурор не мають права заборонити учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката або представника. Слідчий,

прокурор зобов'язані допустити такого адвоката чи представника до обшуку на будь-якому етапі його проведення (ч. 3); обшук особи здійснюється особами тієї самої статі в присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі в проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку (ч. 5).

Вочевидь, у більшості зазначені новели є лише деталізацією стосовно однієї слідчої (розшукової) дії тих положень, які становлять зміст засади забезпечення права на захист, загальних правил участі захисника, представника в кримінальному провадженні та загальних вимог до проведення слідчих (розшукових) дій.

Водночас варто зазначити, що в структурі механізму забезпечення законності кримінального провадження, у тому числі щодо проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи, окрім правових законів, їх належного знання суб'єктами правозастосування, не менш важливе значення має правова культура останніх.

Окремі питання проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі обшуку, вимагають не внесення змін до КПК України та інших законів (оскільки їх там унормовано), а підвищення рівня правової культури та правосвідомості осіб, які здійснюють такі дії та беруть участь в їх проведенні. Слушним є твердження М. І. Хавронюка, на думку якого зміни треба вносити не до КПК України, а «в голови людей, котрі за ним працюють» [3].

Допоки кожен слідчий, прокурор, суддя, адвокат не буде правильно сприймати засади змагальності в кримінальному провадженні, не варто сподіватися на те, що зміст будь-якого положення КПК України чи іншого закону України, спрямованого на виконання завдань кримінального провадження, не буде перекручено, зокрема у формі зловживання повноваженнями (перевищення наданих прав) або використання прав з неналежною метою (перешкоджання проведенню обшуку в різних формах).

Список використаних джерел

1. ГПУ заборонила слідчим відмовляти адвокатам у праві бути присутніми при обшуках [Електронний ресурс] // Рада адвокатів Київської області : [сайт]. – Режим доступу: http://radako.com.ua/news/gpu-zaboronila-slidchim-vidmovlyati-advokatam-u-pravi-buti-prisutnimi-pri-obshukah. – Назва з екрана.

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів [Електронний ресурс] : проект Закону України реєстр. № 6232. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc41?pf3511=61415. – Назва з екрана.

3. Хавронюк М. І. Зміни потрібно вносити не до КПК, а в голови тих людей, котрі за ним працюють [Електронний ресурс] / М. І. Хавронюк. – Режим доступу: http://www.zakonoproekt.org.ua/_zminy-potribno-vnosyty-ne-do-kpk-a-v-gholovy-tykh-lyudej-kotri-za-nym-pratsyuyutj.aspx. – Назва з екрана.

Азаров Юрій Іванович, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Однією з важливих ознак сучасного кримінального процесуального законодавства України є імплементація міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Ідеться, серед іншого, про розширення можливостей застосування в процесі доказування спеціальних знань суб'єктами сторони захисту, зокрема захисником.

Загальні правила участі захисника в кримінальному провадженні визначають можливість користуватися процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захисникові, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (ч. 4 ст. 46 КПК України). Тобто захисник як суб'єкт сторони захисту має право збирати й подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК України).

Збирання доказів сторона захисту здійснює шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити падання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК України).

Як для науковців, так і практиків загальновідомим є те, що домінуючою формою використання спеціальних знань у процесі доказування в кримінальному провадженні є призначення й проведення експертизи та, відповідно, використання її результатів, представлених у висновку експерта. Цьому сприяє визначення процесуального статусу особи, яка може бути експертом у кримінальному провадженні (ст. 69 КПК України). Крім цього, ідеться про гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку, з-поміж яких – кримінальна відповідальність судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 4 Закону України «Про судову експертизу»).

Згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, висновок експертів є одним із процесуальних джерел доказів, що зумовлює можливість їх використання за умови належності (ст. 85 КПК України), допустимості доказу (ст. 86 КПК України) та, відповідно, достовірності, а в сукупності зібраних доказів – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч. 1 ст. 94 КПК України). Слід зазначити, що наявна у висновку експерта інформація як доказ не має наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 94 КПК України).

Поняття висновку експерта визначено в ч. 1 ст. 101 КПК України. Водночас ст. 102 цього Кодексу містить вимоги щодо змісту висновку експерта та його структури. Однак у чинному КПК України не йдеться про «висновок експертного дослідження», який використовується в доказуванні стороною захисту за умови

самостійного залучення експертів на договірних умовах у порядку ч. 2 ст. 242 КПК України.

Процесуальні норми, що визначають підстави проведення експертизи (ст. 242 КПК України), порядок залучення експерта (ст. 243 КПК України), розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта (ст. 244 КПК України), на жаль, не розкривають власне механізм реалізації стороною захисту права самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

Аналіз кримінальних процесуальних норм дає підстави констатувати можливість захисника залучати спеціальні знання в кримінальному провадженні, а отже, за певних умов використовувати в доказуванні таке процесуальне джерело доказів, як висновок експертів, наприклад, у разі задоволення слідчим, прокурором відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України.

У КПК України не визначено, яким чином захисник має самостійно залучити експертів на договірних умовах, який підсумковий акт має скласти експерт та яке його доказове значення. Закон України «Про судову експертизу» (п. 6 ч. 1 ст. 13) встановлює право судового експерта проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, містить такі поняття, як «висновок експерта», «висновок експертного дослідження». За змістом отримані результати діяльності судового експерта однакові, а за правовим значенням – мають різну природу.

На нашу думку, доцільно внести до чинного КПК України доповнення, визначивши законодавчо категорії «експертне дослідження» та «висновок експертного дослідження». Поняття первинної, додаткової, повторної, комісійної експертизи також варто закріпити в окремій нормі КПК України. Слід також привести у відповідність до Конституції України понятєвий апарат, наявний у Законі України «Про судову експертизу» та КПК України щодо застосування термінів «судова експертиза», «судовий експерт», «експертиза», «експерт», «висновок експерта».

Беніцький Андрій Сергійович, завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

ПРЕЮДИЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО ВИРОКУ СУДУ ЗА ПРЕДИКАТНИЙ ЗЛОЧИН

У юридичній літературі триває дискусія щодо преюдиціонального значення обвинувального вироку суду за предикатний злочин як умови притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, що мають прояв причетності.

Окремі вчені вважають, що притягненню до кримінальної відповідальності за злочини, встановлені ст. 198, 209, 256, 306, 396 КК України, має передувати

обвинувальний вирок суду за основний злочин. Так, у юридичній літературі зазначено, що наявність обвинувального вироку суду за предикатний злочин є обов'язковою умовою для притягнення до відповідальності за причетність до злочину.

В одних міжнародно-правових документах існують правові норми, які вказують на необхідність установлення обвинувального вироку за предикатний злочин, що передував окремим видам причетності до злочину, а в інших ідеться про те, що це не є обов'язковим. Наприклад, у п. 2 ст. 5.2.1 (кримінальний злочин, який полягає у відмиванні грошей) Типового законодавства про відмивання грошей та фінансування тероризму, підготовленого Управлінням ООН з наркотиків і злочинності (2005), зазначено, що з метою доказування незаконного походження доходів, які відмиваються, необхідно добиватися засудження за основне правопорушення [1, с. 32–33].

У п. 9 ст. 2 рекомендаційного законодавчого акта «Про боротьбу з організованою злочинністю», прийнятого Постановою Міжпарламентської Асамблеї держав – учасниць СНД від 2 листопада 1996 року, визначено поняття доходів, отриманих злочинним шляхом, як фінансові засоби в національній та іноземній валюті, рухоме і нерухоме майно, майнові права, об'єкти інтелектуальної власності, інші об'єкти цивільних прав, отримані *в результаті вчинення злочину, установленого обвинувальним вироком суду* (курсив наш. – А. Б.).

Таким чином, у зазначених міжнародно-правових документах пропонується притягати до відповідальності за відмивання доходів лише після того, як обвинувальний вирок суду за предикатний злочин набув законної сили.

Водночас деякі міжнародні організації рекомендують притягувати до відповідальності за відмивання брудних коштів незалежно від того, був чи ні обвинувальний вирок за предикатний злочин. Так, наприклад, у п. «а» ч. 2 розділу А Сорока рекомендацій ФАТФ зазначено, що «умисел та усвідомлення, необхідні для доказу злочину відмивання грошей, відповідали стандартам, установленим у Віденській і Палермській конвенціях, включаючи концепцію, згідно з якою висновок про такий психічний стан може бути встановлений з об'єктивних фактичних обставин» [2, с. 481].

Аналіз практики застосування ст. 209 КК України показує, що судді по-різному розв'язували означену проблему. Так, одні з них не вважали обов'язковою умовою для застосування цієї статті встановлення предикатного злочину обвинувальним висновком, інші – навпаки.

Наприклад, Жовтневий районний суд м. Луганська засудив К. за ч. 1 ст. 209 КК України за вчинення угоди купівлі-продажу транспортного засобу на грошові кошти, здобуті внаслідок розбійного нападу [3]. Факт учинення розбою було встановлено судом під час судового розгляду. Відсутність обвинувального вироку за предикатний злочин не стала для суду перешкодою, щоб засудити винну особу за відмивання злочинних доходів. Аналогічно правозастосовні органи діють, притягаючи до кримінальної відповідальності причетних до злочину осіб. Так, для застосування ст. 198 та 396 КК України наявність обвинувального вироку або іншого рішення суду, яким би встановлювався факт вчинення злочину, що передував приховуванню злочину або придбанню чи збуту майна, отриманого злочинним шляхом, не є обов'язковою.

Узагальнюючи практику застосування ст. 209 КК України, Пленум Верховного Суду України звернув увагу на зазначену проблему в постанові «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за

легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом» від 15 квітня 2005 року № 5. У п. 11 Постанови зазначено, що притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК України можливе як за умови, що факт одержання нею коштів або іншого майна внаслідок учинення предикатного діяння встановлено судом у відповідних процесуальних документах (вироку чи постановах, ухвалах про звільнення від кримінальної відповідальності, про закриття справи з нереабілітуючих підстав тощо), так і в разі, коли вона не притягувалася до кримінальної відповідальності за предикатне діяння. В останньому випадку особа одночасно притягується до кримінальної відповідальності за предикатний злочин і за легалізацію (відмивання) коштів або іншого майна, одержаних унаслідок його вчинення, тобто за сукупністю цих злочинів, оскільки вона усвідомлює, що здійснює легалізацію таких коштів (майна).

Отже, Пленум Верховного Суду України вважає, що наявність обвинувального вироку суду за предикатний злочин не є обов'язковою умовою для притягнення до відповідальності за легалізацію доходів, здобутих злочинним шляхом. Для цього буде достатньо наявності в кримінальній справі даних, що свідчать про основний злочин, у результаті якого були утворені злочинні доходи. Це цілком виправдано, оскільки винність особи у відмиванні злочинних доходів, тим більше, здобутих самим обвинуваченим, може бути встановлена в процесі розслідування основного злочину.

Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII було внесено зміни до ст. 216 КПК України, зокрема викладено положення про те, що досудове розслідування в провадженнях із легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, проводиться без попереднього або одночасного притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у кримінальних провадженнях за ст. 209 КК України в разі, коли, зокрема: суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, учинено за межами України, а легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – на території України; факт вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, встановлений судом у відповідних процесуальних рішеннях.

Отже, відповідно до ст. 216 КПК України, не є обов'язковою умовою наявність обвинувального висновку або іншого рішення суду, яким би установлювався факт вчинення злочину, що передував відмиванню злочинних доходів.

Вирішуючи питання про кваліфікацію діянь, які містять ознаки відмивання або інших злочинів, що мають ознаки причетності до злочину, безперечно, важливо встановити наявність предикатного злочину. Однак установити не означає дочекатись обвинувального вироку чи іншого рішення суду стосовно основного (предикатного) злочину. Достатньо доведення під час досудового розслідування того, що відмивачем або іншою особою було вчинено суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів або іншому причетному злочину.

Список використаних джерел

1. Типовое законодательство об отмывании денег и финансировании терроризма // Управление ООН по наркотикам и преступности. – Нью-Йорк, 2005. – 1 дек. – 47 с.

2. Сорок рекомендаций группы по разработке финансовых мероприятий по борьбе с отмыванием денег (FATF) от 20 июня 2003 г. // Международно-правовые основы борьбы с коррупцией и отмыванием преступных доходов : сб. док: / [сост. В. С. Овчинский]. – М. : ИНФРА, 2004. – 481 с.

3. Архів Жовтневого районного суду міста Луганська. Кримінальна справа № 1-63-05.

Чигрина Галина Леонідівна, професор кафедри фінансових розслідувань Університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук, доцент

ДОКУМЕНТ ЯК СИСТЕМОТВОРЧИЙ ЕЛЕМЕНТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Чинний КПК України визначив документ як «спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, що містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження» (ч. 1 ст. 99 КПК України) [1]. Зазначене дає підстави запропонувати концептуально нову модель використання документів у кримінальному провадженні, розпочатому за фактом учинення будь-якого злочину, передбаченого чинним КК України.

Розглядаючи кримінальне провадження як інформаційну систему відомостей про вчинення злочину, а відповідний документ – як носій інформації, тобто відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, такий документ можна обґрунтовано вважати системотворчим елементом цього кримінального провадження. Вивчення матеріалів окремих кримінальних проваджень (кримінальних справ) дало змогу виокремити дві підсистеми документів, які є складовими кримінального провадження, розпочатого за фактом учинення будь-якого злочину:

1) документи, пов'язані з учиненням злочину (тобто документи, які містять відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження);

2) процесуальні документи (тобто документи, які фіксують процесуальні дії у зв'язку із вчиненням злочину).

Підсистема документів, які містять відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюються під час кримінального провадження, тобто документи, пов'язані з учиненням злочину, є головною в будь-якому кримінальному провадженні (документи, пов'язані із вчиненням злочину, – це документи головної підсистеми). Документи цієї підсистеми визначають перелік і зміст документів, які фіксують процесуальні дії у зв'язку з учиненням злочину, тобто процесуальних документів, і формують другу (підрядну) підсистему документів у кримінальному провадженні (процесуальні документи – документи підрядної підсистеми). Отже, документи обох підсистем як матеріальні носії інформацій (фактичних даних) про вчинення злочину в кожному кримінальному провадженні нерозривно пов'язані між собою і, залежно від виду злочину, обумовлюють виникнення (створення), існування, виявлення, та використання один одного як

елементи однієї інформаційної системи про вчинення цього злочину, якою є кримінальне провадження.

Таким чином, головна підсистема утворюється залежно від виду вчиненого злочину, форм документів, пов'язаних із вчиненням злочину (електронна чи паперова), їх видів, змісту (документи, які містять охоронювану законом таємницю (ст. 162 КПК України) [1]; документи, які містять конфіденційну, таємну чи службову інформацію тощо) та іншої документної інформації (змісту наявних на документі резолюцій, реєстраційних номерів, окремих позначок тощо); особи злочинця (службова особа, фізична особа, особа, уповноважена на виконання функцій держави; пов'язана з банком особа тощо).

Підрядна підсистема документів утворюється залежно від застосованих способів, технічних та інших засобів збирання документів, які містять відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюються під час кримінального провадження, тобто документів головної підсистеми.

Чинний КПК України містить вичерпний перелік допустимих для використання у процесі доказування процесуальних джерел доказів: показання, речові докази, документи, висновки експертів (ч. 2 ст. 84 КПК України) [1]. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень (кримінальних справ) свідчить, що головну підсистему документів можуть утворювати як документи – процесуальні джерела доказів (ст. 99 КПК України) [1], так і документи – речові докази (ч. 2 ст. 98 КПК України) [1]. Один і той самий документ в одному й тому самому кримінальному провадженні, розпочатому за фактом учинення одного і того самого злочину, не може бути одночасно і процесуальним джерелом доказів з однойменною назвою – документ, і процесуальним джерелом доказів – документом – речовим доказом. Слідчі (прокурори, суд), зазвичай, такі документи визнають речовими доказами.

Речовими доказами визнають, здебільшого, усі вилучені під час проведення процесуальних дій документи, які:

– були об'єктом експертного дослідження, якщо висновком експерта підтверджено, що направлені на дослідження документи були знаряддям учинення злочину, зберегли на собі сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, чи були об'єктом кримінально протиправних дій (наприклад, документи, які містять завідомо неправдиві відомості, подані для проведення державної реєстрації юридичної особи; підроблені платіжні картки чи інші документи на переказ грошових коштів; заповіт, який містить викривлені відомості щодо змісту, підпису, дати чи іншу неправдиву інформацію; документи бухгалтерського та податкового обліку та звітності з викривленими відомостями щодо результатів господарської діяльності, яка підлягає оподаткуванню тощо), набуті кримінально протиправним шляхом (наприклад, цінні папери, придбані за кошти, здобуті злочинним шляхом чи внаслідок маніпулювання на фондовому ринку тощо);

– не направляли на експертизу, проте, на думку слідчого (прокурора, суду), зберегли на собі сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, чи були об'єктом кримінально протиправних дій, набуті кримінально протиправним шляхом (ч. 2 ст. 98 КПК України) [1].

Наявні у кримінальному провадженні документи, пов'язані з учиненням злочину (документи основної підсистеми), успішно використовують не тільки для формування такого процесуального джерела, як висновки експерта (як об'єкти експертного дослідження), а й під час допитів свідків, потерпілих, підозрюваних та

інших учасників кримінального провадження, що дає підстави сформувати таке процесуальне джерело доказів, як показання, забезпечуючи його достовірність.

Викладене ще раз підтверджує висновок про те, що документ як носій інформації про вчинення злочину можна вважати системотворчим елементом інформаційної системи відомостей про вчинення цього злочину та процесуальних дій у зв'язку із його вчиненням, якою є кримінальне провадження, розпочате за фактом учинення такого злочину.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

Швидкова Олена Володимирівна, завідувач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Національної академії Служби безпеки України, кандидат юридичних наук

АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ В ДОКАЗУВАННІ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція), кожен, встановлюючи обґрунтованість будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [1]. Важливими гарантіями забезпечення справедливості судового розгляду є надання державою особі можливості вчасно й детально отримувати інформацію про характер і причини обвинувачення, а також реальні можливості для підготовки свого захисту та його здійснення.

Із цією метою сторона захисту має не тільки користуватися рівними зі стороною обвинувачення правами на збирання та подання до суду речей, документів й інших доказів (ч. 1 ст. 22 КПК України). З огляду на практику ЄСПЛ, який під час розгляду заяв про порушення ст. 6 Конвенції враховує, зокрема, й спосіб отримання доказів, можна стверджувати, що на забезпечення справедливості судового розгляду також впливає наявність рівних можливостей сторін кримінального провадження досліджувати доказові матеріали на предмет їх допустимості. Така рівність на практиці не завжди забезпечується під час використання в доказуванні результатів негласних слідчих (розшукових) дій, що зумовлено специфікою їхньої процесуальної форми.

Згідно зі ст. 4.12.4 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, відомості про сам факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій становлять державну таємницю. Це зумовлює необхідність присвоєння відповідним процесуальним документам грифу обмеження доступу «таємно». Так, засекречуванню підлягають постанова слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, клопотання про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення слідчих (розшукових) дій і протокол, складений за результатами їх проведення. Для належного забезпечення права підозрюваного на захист від підозри (обвинувачення) йому гарантована можливість ознайомитися із цими

процесуальними документами після завершення досудового розслідування (ст. 290 КПК України), для чого останні мають бути розсекречені у встановленому порядку.

Непоодинокими є випадки, коли гриф таємності знімають лише з протоколів негласних слідчих (розшукових) дій і постанов прокурора (слідчого) про їх проведення. Унаслідок цього сторона захисту та суд позбавляються можливості переконатися у відповідності отриманих у такий негласний спосіб доказів вимогам ст. 86 КПК України, тобто перевірити дотримання суттєвих умов отримання дозволу слідчого судді на проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії.

Верховний Суд України із цього приводу чітко зазначив, що «відкриттю, окрім протоколів, у яких зафіксовано перебіг і результати проведення певних дій, в обов'язковому порядку підлягають і матеріали, які є правовою підставою проведення таких дій (ухвали, постанови, клопотання)» [2]. Така позиція Суду випливає з положень ст. 290 КПК України, що зобов'язують слідчого, прокурора надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в їх розпорядженні, визначеним у цій статті учасникам кримінального провадження. Процесуальним наслідком порушення вимог ст. 290 КПК України щодо відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів, є те, що суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази.

Тому на завершальному етапі досудового розслідування слідчий, прокурор мають ураховувати, що процес розсекречування матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій може бути досить тривалим (в окремих випадках – до 2 місяців), оскільки в ньому задіяні декілька органів, у яких засекречено відповідні процесуальні документи:

1) орган досудового розслідування або прокурор, які винесли постанову про проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи підготували клопотання до слідчого судді про дозвіл на її проведення;

2) оперативний підрозділ – виконавець доручення слідчого на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, який склав протоколи за результатами їх проведення;

3) апеляційний суд, слідчим суддею якого винесено ухвалу про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Отже, несвоєчасність вирішення питання про зняття обмежувального грифу з усіх процесуальних документів щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій може негативно позначитися на дотриманні гарантованого ст. 6 Конвенції права особи на справедливий судовий розгляд унаслідок обмеження її можливості належно підготуватися до захисту. Мінімізації зазначених негативних наслідків може сприяти вдосконалення порядку розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Назва з екрана.

2. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 16 берез. 2017 р. № 5-364кс16. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/46445E8A386EFC225810D00532653. – Назва з екрана.

Галаган Олександр Іванович, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Письменний Дмитро Петрович, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України

НАУКОВІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Україна обрала європейський вектор розвитку. Проте нестабільна суспільно-політична ситуація, кризове соціально-економічне становище країни, постійне збільшення кількості звернень громадян України до Європейського суду з прав людини зумовлюють об'єктивну необхідність проведення реформ в економічній, правоохоронній, судовій та в інших галузях державної діяльності. Вагомою перешкодою на цьому шляху постають порушення прав і законних інтересів людини та громадянина, захист і забезпечення яких покладено на державу в особі її правоохоронних і судових органів.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Такий підхід до встановлення орієнтирів загальнодержавної політики, з одного боку, зобов'язує державу забезпечити непорушність конституційних прав і свобод людини органами публічної влади, а з іншого – актуалізує питання підвищення ефективності протидії злочинності, передусім щодо боротьби з тяжкими та особливо тяжкими злочинами, які посягають на права та свободи окремих осіб, а подекуди й на суспільство та державу загалом.

Як зазначено в юридичній енциклопедії, правова політика – це особлива форма вираження державної політики, засіб юридичної легітимації, закріплення та здійснення політичного курсу країни, реформування різних галузей суспільного життя. Ця політика має державно-владний характер і спрямована на створення ефективного діючого механізму правового регулювання суспільних відносин, найбільш повне забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зміцнення законності, правопорядку, формування правової свідомості й правової культури населення [1, с. 38]. Процес правового регулювання державою суспільних відносин ґрунтується на соціально-економічних явищах і консервативності правових норм.

Правова політика має різні види та форми вияву. Зокрема, залежно від змісту вона може бути правотворчою, правозастосовною, правоохоронною, кримінально-правовою, кримінальною процесуальною, кримінально-виправною.

Щоб правова політика була ефективною, вона повинна базуватися на вироблених теорією і практикою засадах: соціальної зумовленості, науковій обґрунтованості, стабільності, демократичності й гуманності, справедливості, пріоритетності прав людини, відповідності міжнародним стандартам, прозорості й гласності [2, с. 690].

Правова політика зумовлена політичною ситуацією та політичною культурою. Проте, попри всі позитивні зміни, ми маємо не цілком правову державу, не зовсім демократичну владу. Народ лише в останній момент (листопад 3013 року – вересень 2014 року) перейшов до рішучих дій у всіх сферах суспільного життя, тобто певною мірою правова політика, особливо

кримінально-правова, перебуває на тому самому рівні. Причиною цього є політичний колапс, у якому нещодавно перебувала наша країна, а також нігілістичне ставлення до сили закону та законності, передусім у державних структурах влади, нехтування засадою верховенства права тощо.

Як наголошує В. І. Шакун, на жаль, правова політика, зокрема кримінально-правова, виглядає непослідовною, суперечливою, нещирою, а нерідко відверто слабкою. З одного боку, проголошується пріоритет захисту особи та її невід'ємних прав і свобод, а з іншого – організована злочинність ще ніколи не активізувалася настільки вільно, зухвало нехтуючи законом та експлуатуючи широкі верстви населення [3, с. 52].

Слід погодитися з В. М. Трофименком стосовно того, що кримінальна процесуальна політика є окремим самостійним напрямом державної політики у сфері протидії злочинності, сутність якого полягає у виробленні стратегії і тактики процесуальних форм подолання кримінально-правових конфліктів і реалізації кримінально-правових норм [4, с. 52].

Сучасна кримінальна процесуальна політика характеризується такими рисами, як: гуманізація кримінального процесуального законодавства і практики його застосування; детальна регламентація процесуальної діяльності як форми закріплення примату права в цій сфері; безумовне дотримання законності всіма уповноваженими суб'єктами; нормативне закріплення гарантій захищеності прав особи, яка потрапила у сферу кримінального провадження; чітке закріплення процесуального статусу державних органів, службових осіб, а також громадян, які задіяні у сфері кримінального судочинства; чітке розмежування процесуальної компетенції уповноважених суб'єктів; економія застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження; забезпечення безпеки учасників кримінального провадження; становлення і розвиток міжнародного співробітництва в кримінальній процесуальній сфері [5, с. 297].

Варто погодитись із М. В. Корнієнком та В. М. Тертишником стосовно того, що судово-правова реформа в Україні розпочалася й досі триває без її виваженої концепції та чіткої доктринальної моделі процесуальної форми здійснення правосуддя. Крім цього, поспішні й безсистемні реформаторські дії знизили якість кримінального процесуального закону, заполонили його суперечливими концептами та юридичними фікціями [6].

Як стверджує В. І. Фаринник, лише впродовж 2014–2016 років до КПК України вносили зміни на підставі 47 законів (тобто ледь не щомісячно). Так, до ст. 170 «Накладання арешту на майно» КПК України зміни було внесено чотири рази та двічі повністю змінювалася редакція норми. Проте стабільність кримінального процесуального закону прямо пропорційна його якості, що, своєю чергою, є складовою належної правової процедури, дотримання якої уперше на рівні національного закону визнане одним із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Результатами нестабільності закону та його недостатньої якості є чисельні звернення громадян України до ЄСПЛ, непоодинокі випадки порушення прав і свобод людини під час кримінального провадження, у тому числі під час застосування заходів його забезпечення [7, с. 11].

У листопаді поточного року виповнюється п'ять років з дня набуття чинності КПК України. Його застосування надало можливість виявити як його позитивні, так і негативні аспекти, зокрема суперечливість, недосконаліть, а інколи й поспішність.

У розв'язанні цих непростих проблем далеко не останнє місце має належати науці кримінального процесу. На жаль, законодавча практика засвідчує, що

законопроектна діяльність із внесення змін і доповнень до чинного КПК України зазвичай позбавлена наукових засад. Мусимо констатувати, що думку вчених-процесуалістів нерідко ігнорують під час прийняття змін і доповнень до чинного законодавства.

Яскравим підтвердженням вищевказаного є прийняття Верховною Радою України законопроекту «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 6232. Перед голосуванням за цей президентський проект закону щодо проведення судової реформи депутати пакетом ухвалили десятки не підтриманих раніше поправок без обговорення.

Так, до КПК України вносять зміни до ст. 219 «Строки досудового розслідування», а саме: «1. Строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення про підозру становить:

1) два місяці – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку;

2) три місяці – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;

3) шість місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Досудове розслідування має бути закінчено:

1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;

2) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину».

Частину 3 зазначеної статті викладено в такій редакції: «3. Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження, а також строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строки, передбачені цією статтею.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається в строки, передбачені цією статтею».

Імовірно, запропоновані зміни законодавства попередньо не опрацьовувалися вченими-процесуалістами, до їх думки депутати не дослухались, а в результаті з'явились в новій редакції ч. 1 та 3 вказаної статті, які значно скорочують строки досудового розслідування, чим позбавляють працівників слідчих підрозділів можливості планомірно та оперативно розслідувати кримінальні правопорушення. Саме правка до КПК України, яка подана народним депутатом А. Лозовим, призведе до закриття кримінальних проваджень проти високопосадовців та осіб, які звинувачуються у вбивствах учасників Революції гідності, оскільки нею передбачено, що провадження, в яких

від моменту їх реєстрації особам не повідомлено про підозру, розслідуються терміном до шести місяців з можливістю через суд продовжити цей термін ще на шість місяців. Якщо протягом року нікому не повідомлено про підозру – слідчий, керуючись КПК України, зобов'язаний буде закрити таке провадження.

На нашу думку, вказані зміни позбавлені здорового глузду та суперечать такій засаді кримінального провадження, як розумні строки (ст. 28 КПК України). Як відомо, розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Крім того, у практичних працівників органів досудового розслідування всіх відомств викликають занепокоєння зміни, передбачені для ст. 132, 234, 242 та 303 КПК України. На жаль, вкотре думки вчених залишилися за межами законотворчого процесу, що не відповідає логіці соціального розвитку та науковим засадам реформування кримінального процесуального законодавства України.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – Київ : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – 736 с.

2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : Юрид. думка, 2007. – 992 с.

3. Шакун В. І. Суспільство і злочинність / В. І. Шакун. – Київ : Атіка, 2003. – 784 с.

4. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми в кримінальному судочинстві : монографія / В. М. Трофименко. – Харків : Оберіг, 2016. – 304 с.

5. Письменний Д. Кримінально-правова та кримінальна процесуальна політика України: поняття, співвідношення, реалізація /Д. Письменний // Правова політика в Україні: питання теорії та практики : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 жовт. 2014 р.) : в 2 т. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – Т. 2. – 430 с.

6. Корнієнко М. В. Принципи права в розв'язанні юридичних колізій [Електронний ресурс] / М. В. Корнієнко, В. М. Тертишник // Верховенство права. – 2017. – № 2. – Режим доступу: http://sd-vp.info/2017/printsipi-prava-v-rozv-yazanni-yuridichnih-kolizij/. – Назва з екрана.

7. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія і практика : монографія / В. І. Фаринник. – Київ : Алерта, 2017. – 548 с.

Удовенко Жанна Володимирівна, професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ОСОБИСТОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Нині загальновизнаною є концепція, що дотримання прав людини не є внутрішньою справою окремої держави. Саме права людини визначено основним критерієм ефективності діяльності держави. Міжнародне співтовариство розробило низку документів щодо єдиних стандартів здійснення кримінального провадження, передусім, у контексті невтручання в особисте і сімейне життя осіб, які беруть у ньому участь. У руслі загального процесу правової інтеграції, активним учасником

якого стала Україна, зближення національного законодавства із цими стандартами є закономірним і необхідним.

Міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють здійснення кримінального провадження, можна умовно поділити на дві групи. До першої належать міжнародно-правові акти загального значення щодо співпраці України в зовнішній сфері, зокрема взаємодії з правоохоронними органами інших держав під час розслідування кримінальних правопорушень. Другу групу утворюють акти, що безпосередньо стосуються дотримання прав і свобод людини.

Конституційне закріплення прав людини і громадянина, до яких структурно належить право на невтручання в особисте й сімейне життя, є небезпідставним. Нормативною базою, фундаментом цих прав був раніше і є дотепер саме міжнародний досвід, накопичений світовою спільнотою протягом десятиліть.

З-поміж чинних міжнародно-правових актів у сфері забезпечення прав і свобод людини, зокрема невтручання в особисте й сімейне життя осіб, що безпосередньо стосуються кримінального провадження, підтриманих Україною, слід виокремити такі: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року на підставі Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року; Декларацію про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1975 року; Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1984 року; Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, прийняті Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками 30 серпня 1955 року; Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року; Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року; Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), затверджені Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року.

У цих та інших міжнародно-правових документах застосовано термін «цивільні права», що пов'язаний із забороною втручання держави в певні сфери індивідуальної активності. Складовою цього поняття є передбачені в Конституції та КПК України право на недоторканність особи, недоторканність житла чи іншого володіння особи, право власності тощо. У цьому контексті поняття «цивільні права» відповідає поняттю «особисті права», що вживають у вітчизняній юридичній літературі.

На підставі аналізу текстів міжнародно-правових документів щодо недоторканності приватного життя доходимо висновку, що право людини на невтручання в її особисте та сімейне життя визначене поряд з такими правами, як право на особисту недоторканність, недоторканність житла, право на таємницю кореспонденції, недоторканність честі й репутації (ст. 12 Загальної декларації прав людини; ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Таким чином, у міжнародно-правових документах права особи, охоплені правом на особисте і сімейне життя, детально закріплені й регламентовані.

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, є частиною національного законодавства. Саме як складова правової системи України міжнародно-правові засади, норми й міжнародні договори у сфері охорони приватного життя підлягають

розгляду, оскільки ризик їх обмеження і порушення є максимальним, з огляду на потребу виконання завдань кримінального провадження, визначених у ч. 1 ст. 2 КПК України.

Ця стаття Конституції України є правовою підставою для використання положень міжнародного права про охорону приватного життя в різних галузях державної діяльності, зокрема під час розслідування кримінальних правопорушень. Проте як можливість, так й умови такого використання є предметом активної дискусії в юридичній науці. Зазначене стосується категоричного неприйняття прямої дії міжнародного права всередині країни чи, навпаки, відсутності жодних принципових перешкод для прямої дії міжнародних норм у внутрішньодержавній сфері. На наше переконання, вважати міжнародні норми безпосереднім регулятором внутрішньодержавних відносин можна лише у випадках, коли збігається об'єкт регулювання міжнародного й національного права.

Крім того, що діють міжнародні стандарти загальних прав людини, мають функціонувати й стандарти їх обмежень із зазначенням цілей та умов їх застосування. Загалом у міжнародних документах передбачено, що такі фундаментальні права, як право на свободу й особисту недоторканність, повагу до особистого та сімейного життя, недоторканність житла чи іншого володіння особи, можуть бути обмежені. Відповідно до ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини, під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших осіб, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві.

Під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень не було виявило жодного процесуального документа, що містить посилання на Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод або на ухвали Європейського суду з прав людини. Така пасивність спричинена низкою обставин, однією з яких є брак узагальненого поняття загальновизнаних засад і норм міжнародного права.

Отже, належне виконання Україною провідних міжнародних документів, рішень Європейського суду з прав людини, реалізація стандартів обмеження конституційних прав у практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, безперечно, сприятимуть успішному виконанню завдань кримінального провадження. Таке обмеження може бути унормоване, на наш погляд, за кількома напрямами, а саме: шляхом визначення відповідних положень не лише в міжнародно-правових актах, а й у національному законодавстві або за допомогою імплементації норм міжнародного права в законодавство України.

Абламський Сергій Євгенович, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У наш час нормотворення і вдосконалення кримінального процесуального законодавства є однією з найгостріших проблем судово-правової реформи, що триває з часів проголошення незалежності України та прийняття у 1996 році

Конституції України. Нині процес його гуманізації та приведення у відповідність до міжнародно-правових стандартів виявився складним і суперечливим. Зважаючи на досить тернистий шлях розбудови української держави, усталені за радянські часи бюрократичні правові механізми негативно впливають на запровадження демократичних, європейських цінностей. Окрім цього, складні соціально-економічні часи, які переживає наша країна, стають додатковим негативним чинником на шляху зближення національної правової системи з європейською.

В Основному Законі вперше в історії державотворення Україну було проголошено правовою та демократичною державою, а права і свободи людини визнано найвищою соціальною цінністю. У сучасному розумінні першоосновою правового та демократичного суспільства є неухильне дотримання верховенства права і законності, адже в іншому разі говорити про забезпечення прав і свобод людини не має сенсу. З огляду на це, сьогодні конституційні приписи щодо забезпечення прав і свобод людини стають орієнтиром збалансування публічних і приватних інтересів, оскільки в сфері кримінального судочинства можливість їх обмеження є досить важливою.

Введення в дію КПК України 2012 року було зумовлено концептуальними змінами у житті суспільства, які відбулися завдяки постійному впливу зі сторони громадських і міжнародних організацій. Загалом формування й утвердження основних засад кримінального процесу (недоторканості особи, її житла та іншого володіння, презумпції невинуватості, змагальності та рівності сторін, забезпечення права на захист та інших) має давню історію. Однак у контексті сучасних перетворень вони набувають особливого значення. Проте застосування окремих положень КПК України спричинило нові проблеми, що, з одного боку, гальмує ефективне виконання правоохоронними і судовими органами своїх повноважень, а з іншого – призводить до порушення прав, свобод і законних інтересів особи.

На нашу думку, з піднятого питання варто звернути увагу на нечіткість законодавчого закріплення прав та обов'язків деяких учасників, які мають безпосереднє відношення до забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у кримінальному провадженні. З практичної точки зору сучасна парадигма застосування положень КПК України в частині реалізації повноважень осіб, які здійснюють захист у кримінальному провадженні (захисник, представник, законний представник), є досить складною.

По-перше, це зумовлено відсильним характером норм КПК України. Наприклад, у ч. 4 ст. 46 КПК України закріплено, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює (аналогічне стосується й представника та законного представника). По-друге, це пов'язано з бланкетністю положень КПК України, оскільки права і обов'язки захисника та представника, яким на сьогодні може бути лише адвокат, також передбачені нормами Законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу». Аналогічна ситуація спостерігається й щодо законного представництва.

З огляду на викладене, законодавцю потрібно пам'ятати про те, що ефективність реформування кримінального процесуального законодавства передбачає не лише декларативність його змін, а й удосконалення та запровадження правових механізмів, спрямованих на поліпшення практичної реалізації КПК України. Слід визнати, що КПК України не може бути простою інструкцією, в ньому не можливо прописати чіткі дії того чи іншого учасника

кримінального провадження, адже розслідування окремого виду злочину є індивідуальним і передбачає проведення необхідного комплексу процесуальних дій. Також у ньому має бути визначений процесуальний статут кожного учасника, який залучається до сфери кримінального провадження. Саме залежно від законодавчо унормування прав та обов'язків особи можна говорити про забезпечення їй права на захист, адже в іншому разі втрачається сенс пріоритетності захисту особи, охорони її прав, свобод та законних інтересів як одного із завдань кримінального провадження.

Досить часто під час розроблення законопроектів порушується принцип науковості, дотримання якого є запорукою успішної практичної правореалізації законодавчих положень. Наприклад, 2013 року до КПК України було включено додаткову ст. 64-1 «Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження», у ч. 1 якої вказано, що ним може бути: 1) особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником; 2) керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами; 3) працівник юридичної особи. Проте, дослідивши зміст цих положень, можна констатувати, що працівник юридичної особи – це і є «інша особа, яка уповноважена законом або установчими документами». Це можна пояснити тим, що без наявності відповідного документу, який підтверджує повноваження особи, вона не може представляти інтереси юридичної особи. Тому виокремлення працівника юридичної особи в окрему групу, на нашу думку, є не зовсім логічним.

Відтак, після прийняття КПК України 2012 року запровадження деяких новел спричинило певні проблеми щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи. З-поміж іншого, це стосується практичної реалізації інституту тимчасового доступу до речей і документів (гл. 15 КПК України). Передусім проблемним питанням є невизначеність строку, протягом якого вилучені на підставі ухвали слідчого судді (суду) речі та документи можуть знаходитися у особи, яка виконала ухвалу. Адже, згідно п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України, в ухвалі про тимчасовий доступ до речей і документів визначено лише строк її дії, який не може перевищувати одного місяця з дня поставлення ухвали. Тобто, це строк, протягом якого можна здійснити тимчасовий доступ до речей і документів. Водночас практичні працівники правоохоронних органів вважають, що це саме і є той строк, протягом якого вони можуть тримати вилучені речі та документи з певною метою (наприклад, проведення експертизи). Проте, на нашу думку, така позиція є хибною, що напевно і спричинено відсутністю чіткої законодавчої норми з окресленого питання. У цьому контексті вбачається прогалиною відсутність процесуального механізму повернення тимчасово вилучених речей і документів, а також їх статус загалом. Також було б доцільно передбачити певні права особи, яка зазначена в ухвалі про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець останніх.

Ще одним дискусійним і невирішеним питанням, на яке на сьогодні все частіше звертають увагу в наукових джерелах, є визначення статусу особи, в якої проводиться обшук. Особливої гостроти цей аспект набуває щодо процесуального порядку проведення особистого обшуку, оскільки, на відміну від КПК 1960 року, в чинному КПК України взагалі не передбачено окремої статті, яка б регламентувала це питання. Не вирішеним воно залишилося й після прийняття Закону України «Про Національну поліцію».

Іншим доволі дискусійним і в той же час невирішеним на сьогодні залишається питання щодо статусу затриманої особи (зокрема, закріплення її

прав), адже в положеннях КПК України взагалі не передбачено такого учасника кримінального провадження як затриманий.

Отже, нині в КПК України наявні прогалини, які потребують подальшого вирішення з метою правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному провадженні. Водночас окреслений перелік питань не є остаточним і потребує окремого комплексного наукового вивчення.

Амеліна Анна Сергіївна, доцент кафедри фінансових розслідувань Національного університету державної податкової служби України, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В МЕЖАХ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОДАТКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Враховуючи специфіку вчинення злочинів у сфері оподаткування, їх високу латентність, а також положення в суспільстві осіб, які організовують їх вчинення, від слідчого органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, вимагають максимальної компетентності, уважності та прогнозування можливих дій фігурантів під час розслідування злочинів вказаної категорії.

У процесі розслідування податкових злочинів у більшості випадків обшук проводять з метою виявлення і вилучення предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом для забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, а також документів, не витребуваних під час перевірочних дій слідчого [1, с. 345].

До таких документів належать різні записи, нотатки, звіти, що відображають тіньовий облік грошових коштів і матеріальних цінностей, списки клієнтів, контрагентів, партнерів з фінансово-господарських зв'язків, схеми, технології незаконних операцій, ухилення від оподаткування і сплати податків. Аналіз неофіційних документів дає змогу встановити факти проведення прихованих фінансово-господарських операцій, їх обсяги, механізми, джерела одержання, канали переміщення коштів [2, с. 27].

У процесі обшуку дії органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, мають спрямовуватися на пошук різного роду документів, які відображають або підтверджують виконання фінансово-господарських операцій, предметів, за допомогою яких було виготовлено або приховано злочин (печатки, штампи, бланки документів тощо). Під час обшуку необхідно вилучати записники, листи, робочі щоденники та інші документи, що стосуються кримінального провадження.

Плануючи обшук, необхідно враховувати таку їх особливість. Документами неофіційного обліку є записи в зошитах, на аркушах паперу, у записних книжках, настільних календарях. У них можуть бути відображені відомості про операції, не відображені в офіційних бухгалтерських документах, зокрема про: реальний обсяг реалізованої продукції, виконаних робіт і наданих послуг; кількість товару, який фактично надійшов на склад; фактичну чисельність працівників і дійсний розмір виплачуваної їм заробітної плати; фактично проведених платником податків витратах. Документи неофіційної звітності, які збереглися за відповідний період, дають змогу повністю прослідкувати фінансово-господарську

діяльність підприємства навіть тоді, коли бухгалтерський облік не вівся або ж були втрачені бухгалтерські документи [2, с. 27].

Обов'язково слід вилучати чорнові записи і неофіційну звітну документацію, в яких можуть бути сліди не зумовлених виправлень і підчисток. Ці документи можуть надати можливість співставити дані неофіційного обліку з даними бухгалтерської звітності. Розходження цих показників може вказувати на ухилення від сплати податків [2, с. 236].

Характерним для обшуку за цією категорією справ є те, що в низці випадків втрачається ефект раптовості, оскільки цьому передували перевірочні дії щодо витребування документів, відібрання пояснень. Проте, як підтверджує практика, розслідування проводиться в необхідних випадках обшуку не тільки на робочому місці підозрюваного, а й місці його проживання, підсобних приміщеннях, автотранспорті, а іноді й особистий обшук дає позитивні результати. Також слід враховувати можливість виявлення документальних джерел під час обшуку в осіб, що є партнерами підозрюваних за спільними фінансово-господарськими операціями [1, с. 345].

Аналіз слідчої практики та спеціальної літератури свідчить про те, що проведення обшуку необхідне тоді, коли слідчий має інформацію про ведення «подвійного обліку», наявність «чорнової бухгалтерії», підроблених печаток, штампів, бланків, що використовують для приховування злочинної діяльності. У таких випадках фактор раптовості зведений до мінімуму, тому проведення такого обшуку не завжди гарантує позитивні результати [2, с. 126].

Отже, обшук – це одна з проблематичних слідчих (розшукових) дій, що очевидно, пов'язана з дотриманням конституційних прав особи, складною процесуальною процедурою прийняття рішення про проведення обшуку та необхідністю врахування певних факторів, які впливають на його результативність. Процедура обшуку слабо врегульована. На нашу думку, доцільним було б введення в КПК України такої статті, як «Порядок проведення обшуку».

Вважаємо, що гарантією успішного проведення обшуку по податковим злочинам є його ретельна підготовка, яка має містити елементи: 1) уточнення переліку документів, що відображають фінансово-господарську діяльність платника податків за відповідний період; 2) з'ясування всіх відомостей про ті документи, які потрібно знайти; 3) визначення часу проведення обшуку з урахуванням характеру первинної інформації про вчинений злочин; 4) отримання консультацій спеціалістів, що стосуються певних особливостей документів, а також приладів необхідних для проведення обшуку; 5) упаковки та транспортування виявлених документів; 6) вжиття заходів щодо забезпечення групи науково-технічними засобами і транспортом.

Список використаних джерел

1. Панов Н. І. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів] / [Н. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. – Київ : Ін Юре, 2003. – 720 с.

2. Кучеров И. И. Налоговые преступления: [учеб. пособие] / И. И. Кучеров. – М. : Юринформ, 1997. – 224 с.

3. Кочетов В. І. Спеціальна тактика підрозділів податкової міліції : курс лекцій / В. І. Кочетов. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2001. – 166 с.

Андрушко Олександр Вікторович, начальник кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРИМУСУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Юридичну відповідальність найчастіше пов'язують з примусом у кримінальному процесі в різних аспектах їх співвідношення. Заявлена тема є актуальною в теоретичному контексті, оскільки стосується дескрипції цих юридичних концептів ученими та практичними працівниками, що безумовно корелює законодавчу та правозастосовну практику. Аналіз наукових доробок з цієї проблематики дає підстави окреслити наявні теоретичні розбіжності сучасного розуміння юридичної відповідальності та примусу в кримінальному процесі, зокрема в контексті їх співвідношення.

Насамперед це проблема визначення сутності юридичної відповідальності у кримінальному процесі. Вона виникає ще під час визначення юридичної відповідальності у загальній теорії права, оскільки в цей концепт учені вкладають неоднакові смисли:

– це досить помилкове визначення юридичної відповідальності у негативному та позитивному аспектах. Ми є прибічниками тих учених, які вважають, що юридична відповідальність настає лише за правопорушення – у цьому її основне та єдине призначення;

– це різноманітне розуміння юридичної відповідальності за правопорушення, внаслідок чого виділяються різні наукові концепції: юридична відповідальність: 1) покарання; 2) реалізація санкції; 3) міра державного примусу; 4) реакція суспільства на правопорушення; 5) обов'язок зазнавати позбавлень; 6) обов'язок, що виконується примусово; 7) обов'язок дати звіт; 8) правовідносини; 9) оцінка (осуд); 10) суб'єктивна юридична відповідальність; 11) державно-примусова форма реалізації юридичної відповідальності [1, с. 173]. Найчастіше юридичну визначають розглядають як вид державного примусу під час збереження й ознак інших концепцій;

– це дискурс стосовно феномену кримінальної процесуальної відповідальності, який зараз активно досліджується [2; 3]. Однозначно, що юридична відповідальність у кримінальному процесі – це комплексне явище, оскільки за правопорушення в кримінальному процесі законодавством передбачено настання того чи іншого виду юридичної відповідальності;

– це наукові проблеми самого примусу в теорії права та кримінального процесу, що ґрунтуються на несхожих підходах до визначення його правової природи, сутності, поняття, класифікацій, видів.

Одна сторона цієї проблеми – це прояв примусу в процесуальних заходах, що називають примусовими, запобіжними, юридичною відповідальністю, заходами забезпечення кримінального провадження тощо. Наприклад, Л. М. Лобойко та О. А. Банчук заперечують тотожність примусу з заходами забезпечення кримінального провадження. Вони вважають, що примус є там, де є застосування фізичної сили [4, с. 133]. У цьому контексті ми солідарні з О. Г. Шило, яка слушно зауважує, що ці заходи «мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їх законодавчої моделі» [5, с. 256]. Так, відсутність єдиного загальноприйнятого

підходу у визначенні поняття та системи процесуального примусу пояснюється багатоаспектністю його прояву, що не завжди враховують у наукових концепціях. У результаті такий підхід привів до логічних помилок, виражених у тому, що як однорівневі ланки системи процесуального примусу визначають такі елементи, як вплив, санкція та заходи примусу, що мають різну конструктивну належність [6, с. 98–99]. Сучасна доктрина примусу в кримінальному судочинстві опирається на тезу, відповідно до якої виконання суб'єктами кримінального процесу покладених обов'язків забезпечують не лише засоби, передбачені кримінальним процесуальним законом (кримінальний процесуальний примус), а й примусовими засобами, регламентованими іншими галузями права (адміністративного, кримінального, цивільного) або комплексними законодавчими актами [7, с. 20];

Інша сторона проблеми примусу – це класифікація його заходів. Заходи примусу в кримінальному процесі різноманітні та найчастіше поділяються на дві групи: 1) заходи юридичної відповідальності; 2) заходи, що не є юридичною відповідальністю [8, с. 13]. Серед перших виокремлюють заходи: штрафні та правопоновлюючі. Серед інших можна виділити заходи: 1) забезпечення; 2) запобіжні; 3) інші заходи примусу. Указівка на інші заходи примусу свідчить про недостатню розробленість класифікаційної системи заходів примусу в кримінальному процесі, яких ми дорахувалися понад двох десятків.

Насамкінець необхідно визначити проблему визначення місця юридичної відповідальності в системі заходів примусу у кримінальному процесі. У теорії права юридичну відповідальність пропонують відрізняти від інших заходів процесуального примусу за такими критеріями: метою застосування; підставами виникнення; функціями застосування; характером наслідків; зв'язком з санкцією правової норми; порядком застосування; часом застосування; наявністю вини [9, с. 5]. Це як раз той підхід, що дає змогу уникнути помилок під час формування концепцій процесуального примусу, заходів забезпечення провадження та юридичної відповідальності.

Так, Е. К. Кутуєв за критерієм зв'язку з юридичною відповідальністю, передбаченою нормами матеріальних галузей права за вчинення правопорушення, поділяє заходи процесуального примусу на три групи: 1) заходи державного примусу, безпосередньо пов'язані з такою відповідальністю (покарання за вчинення злочину та адміністративного правопорушення); 2) заходи державного примусу, опосередковано пов'язані з такою відповідальністю (заходи кримінального процесуального примусу стосовно підозрюваного чи обвинуваченого, адміністративні процесуальні запобіжні заходи); 3) заходи державного примусу, не пов'язані з такою відповідальністю (заходи кримінального процесуального примусу, що застосовуються стосовно особи, яка не є підозрюваною чи обвинуваченою, адміністративні процесуальні запобіжні заходи) [10, с. 18].

Слід пояснити, що заходи примусу, як і юридична відповідальність, передбачена матеріальними нормами права, застосовують до підозрюваних й обвинувачених, з одного боку, і наведена класифікація Е. К. Кутуєва може бути застосована, а з іншого – заходи примусу і заходи юридичної відповідальності, передбачені КПК України, заходи кримінальної процесуальної відповідальності, можуть застосовуватися, окрім підозрюваного й обвинуваченого, й до інших учасників процесу.

Таким чином, юридична відповідальність та примус у кримінальному процесі – це загальні поняття для інших понять, пов'язаних з цими інститутами.

Логічний ряд 1: юридична відповідальність – юридична відповідальність за правопорушення у кримінальному процесі – кримінальна процесуальна відповідальність (тотожна з заходами забезпечення кримінального провадження) або кримінальна процесуальна відповідальність у комплексі з іншою юридичною відповідальністю (кримінальною, адміністративною, дисциплінарною, цивільно-правовою). Логічний ряд 2: державний примус – примус у кримінальному процесі (кримінальний, адміністративний, процесуальний) – процесуальний примус (заходи забезпечення, запобіжні тощо) або юридична відповідальність за правопорушення у кримінальному процесі.

Список використаних джерел

1. Хачатуров Р. Л. Общая теория юридической ответственности : монография / Р. Л. Хачатуров, Д. А. Липинский. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2007. – 950 с.
2. Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність : монографія. – Київ : Кафедра, 2017. – 430 с.
3. Мурзановська А. В. Кримінально-процесуальна відповідальність за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. В. Мурзановська. – Одеса, 2017. – 242 с.
4. Лобойко Л. М. Кримінальний процесс : навч. посіб. / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. – Київ : Ваіте, 2014. – 280 с.
5. Кримінальний процесс : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Тумаянц та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація. – Харків : Право, 2014. – 824 с.
6. Вершинина С. И. Государственное принуждение в уголовном судопроизводстве: нормативно-правовая природа и механизм функционирования: дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09 / С. И. Вершинина. – Тольятти, 2017. – 452 с.
7. Булатов Б. Б. Государственное принуждение в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Б. Б. Булатов. – М., 2003. – 58 с.
8. Штода И. С. Государственное принуждение в современной России: теоретико-правовое исследование : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01 / И. С. Штода. – М., 2017. – 156 с.
9. Глаголев П. В. Юридическая ответственность в системе мер государственного принуждения : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01 / П. В. Глаголев. – Саратов, 2007. – 18 с.
10. Кутуев Э. К. Уголовно-процессуальное принуждение в досудебных стадиях : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Э. К. Кутуев. – СПб., 2004. – 40 с.

Бєлова Лілія Миколаївна, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ПОРЯДОК ЗБЕРІГАННЯ ТИМЧАСОВО ВИЛУЧЕНОГО МАЙНА

Порядок зберігання вилучених під час здійснення кримінального провадження об’єктів (зокрема тимчасово вилученого майна в процесі огляду місця події) регламентується «Порядком зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов’язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження», затвердженим

Постановою Кабінету міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104 (далі – Порядок) та залежить від характеристики тимчасово вилученого майна.

Майно, що підлягає тимчасовому вилученню, після фіксації в протоколі огляду місця події, упаковується та опечатується із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. Відповідно до положень вказаного Порядку, речові докази, за винятком документів, що зберігаються разом із матеріалами кримінального провадження, мають бути належним чином упаковані та опечатані.

Спосіб упаковки має унеможливлювати підміну або зміну вмісту без порушення її цілісності та забезпечувати схоронність вилучених речових доказів від пошкодження, псування, погіршення або втрати властивостей, завдяки яким вони мають доказове значення. На речові докази, які не можуть бути належним чином упаковані через громіздкість або з інших причин, прикріплюють бирку так, що її неможливо зняти, змінити або пошкодити. На упаковці (бирці) проставляють підписи осіб, які брали участь у процесуальній дії, та зазначають інформацію про вміст упаковки, найменування проведеної процесуальної дії, дату її проведення та номер кримінального провадження. На бирці необхідно проставити підписи всіх учасників слідчої дії, а не лише понятих та слідчого. Речові докази, крім тих, що повернуті власнику або передані йому на відповідальне зберігання, реалізовані, знищені, технологічно перероблені, зберігаються до передачі їх суду в органі, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, або інших місцях зберігання, визначених у Порядку. Якщо через громіздкість чи з інших причин речові докази не можуть бути передані суду, то вони зберігаються в органі, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, або інших місцях зберігання, визначених у Порядку, до набрання законної сили судовим рішенням, яким закінчується кримінальне провадження або вирішується спір про їх належність у порядку цивільного судочинства. Умовою зберігання речових доказів має бути забезпечення збереження їх істотних ознак і властивостей. Заборонено зберігати речові докази в умовах, що можуть призвести до їх знищення чи псування. У разі потреби необхідно вжити невідкладні заходи для приведення таких речових доказів до стану, що дає змогу забезпечити їх подальше зберігання. У разі закриття слідчим, прокурором кримінального провадження питання про речові докази вирішують у відповідній постанові слідчого, прокурора.

Порядок зберігання основних видів об’єктів, що вилучаються під час огляду місця події такий: готівку, яка містить сліди кримінального правопорушення передають на зберігання до уповноваженого банку, що обслуговує орган, у складі якого знаходиться слідчий підрозділ (далі – уповноважений банк); готівку, яка не містить слідів кримінального правопорушення, зараховують на спеціально визначений депозитний рахунок уповноваженого банку; автомобілі та інші транспортні засоби передають на зберігання на спеціальні майданчики; цінні папери передають на зберігання до уповноваженого банку; дорогоцінні метали, дорогоцінне каміння або речі, що їх містять передають для зберігання Державному сховищу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння або уповноваженому банку; предмети релігійного культу передають на зберігання до релігійних організацій; речі та документи, які мають культурну цінність, передають на зберігання до Міністерства культури або Укрдержархіву; наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, вилучені з незаконного обігу, зберігають відповідно до Порядку затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 7 травня 2008 року № 422; спирт етиловий, алкогольні напої та тютюнові вироби зберігають у місцях зберігання, відомості про місцезнаходження яких внесено до Єдиного державного реєстру місць зберігання та з дотриманням вимог Порядку обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 року № 1340; вогнепальну і холодну зброю та боєприпаси зберігають в господарчих підрозділах МВС, Головних управлінь та управлінь МВС, СБУ, Головних управлінь та управлінь СБУ після їх перевірки та дослідження державною спеціалізованою установою, що здійснює судово-експертну діяльність; зброя, яка належить збройним силам України, підлягає здачі на зберігання за належністю (до військової частини), якщо це не зашкодить кримінальному провадженню; вибухові речовини передають на зберігання на склади Збройних сил України або відповідних державних підприємств; отруйні речовини передають на зберігання на склади суб'єктів господарювання, які мають на це дозвіл, отриманий відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 1995 року № 440, а також належні спеціальні умови для зберігання; об'єкти біологічного походження, які потребують дотримання спеціальних умов, зберігає державна спеціалізована установа, що здійснює судово-експертну діяльність, за узгодженням з її керівництвом; інші об'єкти зберігають разом із матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, який здійснює таке провадження. Вилучені стороною обвинувачення речові докази зберігають разом із матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, який здійснює таке провадження. Документи, які є речовими доказами, мають зберігатися вкладеними між чистими аркушами паперу в конвертах. На таких документах заборонено робити будь-які помітки, написи і перегинати їх. У разі наявності значної кількості документів їх складають в окремий пакет, на якому зазначають перелік документів, що вкладені в нього.

Речові докази, зокрема документи, які за своїми властивостями (габаритами, кількістю, вагою, об'ємом) не можуть зберігатися разом з матеріалами кримінального провадження, зберігають у спеціальних приміщеннях органу, де функціонує слідчий підрозділ, обладнаний сейфами (металевими шафами), стелажами, оббитими металом дверима, ґратами на вікнах, охоронною та протипожежною сигналізацією (обладнані приміщення), окрім матеріальних носіїв секретної інформації, які передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу, де функціонує слідчий підрозділ. У разі відсутності обладнаного приміщення виділяються спеціальні сейфи (металеві шафи) достатнього розміру. Відповідальним за зберігання речових доказів, що зберігаються разом із матеріалами кримінального провадження, є слідчий, який здійснює таке провадження.

Відповідальною за зберігання речових доказів в обладнаному приміщенні чи спеціальному сейфі є посадова особа органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, що призначається наказом керівника такого органу або слідчого підрозділу відповідно до повноважень, – відповідальна особа. Згідно із зазначеним наказом, з-поміж посадових осіб органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, призначають також особу, яка заміщує відповідальну особу в разі її відпустки, відрядження чи тривалої відсутності з інших причин, та особу, в

якої на відповідальному зберіганні знаходиться дублікат ключів від обладнаного приміщення чи спеціального сейфа.

Перевірку стану та умов зберігання речових доказів, правильності ведення документів щодо їх приймання та обліку щокварталу здійснює керівник слідчого підрозділу.

Бортун Микола Іванович, викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА, СЛІДЧОГО СУДДІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В МЕЖАХ ВИМОГ СТ. 290 КПК УКРАЇНИ

Одною з форм закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні є звернення слідчого за погодженням з прокурором або прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Виконуючи вимоги ст. 290 КПК України, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування (ч. 1 ст. 290 КПК України). Цим діям передує рішення прокурора про те, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Запровадивши інститут слідчого судді в КПК України, законодавець не визначив його місце в системі державних органів, які мають забезпечувати виконання основних завдань кримінального судочинства, створивши певні прогалини щодо його діяльності у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень. З одного боку, слідчий суддя на стадії досудового розслідування не є стороною кримінального провадження і не бере участь у процесі доказування, а з іншого – здійснює судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, наділений правом, відповідно до ст. 303 КПК України, визначати необхідність проведення конкретних слідчих (розшукових) дій, що певним чином впливає на визначення обсягу обвинувачення в кримінальному провадженні.

Таким чином, важливим є вирішення питань, пов'язаних з визначенням форми діяльності усіх учасників кримінального провадження, які наділені власними повноваженнями. Науковці визначають таку форму, як взаємодія.

З огляду на це, взаємодія – це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, який породжує їхні взаємозумовленість та зв'язок [1, с. 261]. У межах кримінального провадження ключовим критерієм визначення суті взаємодії відокремлених повноважень суб'єкта кримінально-правових правовідносин.

Отже, характер взаємодії слідчого, прокурора, слідчого судді в межах кримінального провадження визначається наявністю і змістом повноважень, визначених КПК України.

Повноваження слідчого, прокурора на стадії виконання вимог ст. 290 КПК України органічно поєднані з їх обов'язками і направлені на забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження. Варто зазначити, що ці повноваження передбачені в ст. 290 КПК України, а отже, спосіб їх забезпечення повинен визначатися правильним тлумаченням їх обсягу.

Аналіз ст. 290 КПК України свідчить про те, що обсяг обвинувачення, яке прокурор буде підтримувати в суді, доводячи вину особи у вчиненні кримінального правопорушення, визначає саме прокурор, на відміну від КПК України 1960 року. Тому, повідомивши підозрюваного про завершення досудового слідства, прокурор підсумовує подальшу діяльність, яка пов'язана з збором доказів у кримінальному провадженні. На відміну від КПК України 1960 року, КПК України 2012 року не містить положення про можливість відновлення досудового слідства окрім ст. 282 КПК України, але положення цієї статті стосуються лише питань відновлення досудового слідства після його зупинення. Приймаючи рішення про завершення досудового розслідування, прокурор згідно з ст. 110 ч. 3 КПК України, має винести постанову, оскільки воно є процесуальним рішенням і тягне за собою настання певних правовідносин. За наявності такого рішення будь-які подальші слідчі (розшукові) дії проводити не можна.

На практиці є непоодинокими випадки, коли під час виконання ст. 290 КПК України слідчий суддя приймає до розгляду в порядку п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України скарги від певних учасників кримінального провадження на необхідність проведення окремих слідчий (розшукових) дій (наприклад, допиту свідків тощо). Такі рішення слідчого судді є обов'язковими для прокурора та слідчого. У разі порушення закону вони мають відновлювати досудове розслідування з метою виконання рішення слідчого судді, що породжує не лише тяганину в розслідуванні кримінальних правопорушень, а й створює корупційні ризики. На нашу думку, слідчий суддя, приймаючи рішення про необхідність проведення слідчих дій під час виконання вимог ст. 290 КПК України перевищує свої повноваження, оскільки, відповідно до ст. 9 ч. 2 КПК України, лише прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити обставини, що викривають або виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Таким чином, слід визнати, що питання правового врегулювання взаємодії слідчого, прокурора, слідчого судді в кримінальному провадженні під час виконання вимог ст. 290 КПК України потребують коригування шляхом внесення відповідних змін до чинного КПК України з метою конкретизації повноважень кожного, відповідно до їх функціональних завдань у кримінальному провадженні. Окрім цього, необхідно виключити право слідчого судді виконувати п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України під час виконання вимог ст. 290 КПК України.

Список використаних джерел

1. Кожушко С. Взаємодія як філософське й психологічне поняття / С. Кожушко // Освіта регіону. – 2013. – № 4. – С. 261–263.

Бурбело Богдан Анатолійович, викладач кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ, ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ І РЕЧОВИН

Розслідування правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин викликає певні труднощі, що полягають у збереженні слідової картини після вибуху, своєчасності проведення огляду місця події, вилученні слідів вибуху вибухового пристрою та їх дослідженні. Існує особлива потреба використання під час огляду місця події спеціальних знань і методів для з'ясування природи вибуху й обставин, які його супроводжують.

Необхідність залучення спеціалістів до процесу розслідування передбачає ст. 71 КПК України. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) під час досудового розслідування слідчим.

На думку В. М. Махова, саме участь спеціалістів є гарантом цілеспрямованості, повноти й ефективності проведення слідчої дії [1].

Особливе значення має залучення спеціалістів для проведення огляду місця події, пов'язаного із застосовуванням вибухових пристроїв і вибухових речовин, тому що первинну й основну інформацію про механізм злочину і особу злочинця слідчий одержує в процесі дослідження й аналізу певних джерел інформації про злочинну подію, виявлених і вилучених саме під час огляду місця події.

Безпосередньо на місці події, але до початку проведення огляду, слідчий разом зі спеціалістом визначають межі території огляду. Для визначення меж огляду місця події за фактом кримінального вибуху слідчому доцільно проконсультуватися зі спеціалістом-вибухотехніком, який, оцінивши силу заряду, спрямованість дії ударної хвилі та інші фактори, може окреслити зону пошуку речових доказів, що надасть змогу раціонально використовувати наявні сили і засоби [2, с. 73].

Спеціаліст-вибухотехнік не лише допомагає виявити речові докази, а й безпосередньо після виявлення може встановити їх відносність до конкретної події, тобто надати слідчому орієнтовну недоказову інформацію, яка буде основою для висування версій, планування розслідування, оптимізації процесу розкриття та розслідування злочину.

Також спеціаліст-вибухотехнік: узгоджує зі слідчим оптимальні маршрути підходу та відходу до місця події; проводить інструктаж з інспекторами-кінологами та іншими працівниками та спеціалістами, які задіяні в проведенні пошуку вибухових матеріалів, щодо особливостей дотримання заходів безпеки та недопущення втрати слідів вчинення правопорушення.

Необхідним є здійснення спеціалістом-вибухотехніком такого заходу, як моделювання на підставі огляду місця події, пов'язаного з використанням вибухових пристроїв і вибухових речовин, з урахуванням локалізації й інформаційного потенціалу виявлених речових доказів. Результати здійсненого спеціалістом ситуаційного аналізу обставин і механізму вчиненого злочину є суттєвими для розкриття кримінальних вибухів, учинених у так званих неочевидних умовах. Реконструкцію вибухових пристроїв спеціалісти

здійснюють на підставі ознак впливу вибуху на навколишню обстановку, а також наявних залишків від зруйнованих пристроїв [3].

Вважаємо, що особливістю організації огляду місця події пов'язаного із застосовуванням вибухових пристроїв і вибухових речовин є забезпечення безпеки на кожному його етапі, обов'язкове залучення спеціалістів, які мають відповідну кваліфікацію з проведення вибухотехнічних робіт. Застосування сучасних засобів криміналістичної техніки є гарантом ефективності та раціональності слідчої діяльності загалом. Для ефективного забезпечення розслідування злочинів цієї категорії, суттєве значення мають цілеспрямоване впровадження передових досягнень криміналістики та розробки нових методичних положень комплексного дослідження слідів, обставин і механізму вибухів.

Список використаних джерел

1. Махов В. Н. Участие специалистов в следственных действиях / В. Н. Махов. – М., 1975. – 88 с.

2. Бахін В. П., Михайлов М. А. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування / В. П. Бахін, М. А. Михайлов. – Київ, 2001. – 132 с.

3. Неділько І. Б. Реконструкція саморобних вибухових пристроїв по слідах вибуху : [метод. рек.] / І. Б. Неділько, В. П. Оніщенко, В. І. Пащенко. – Київ, 2004. – 35 с.

Бутенко Світлана Юріївна, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Академії праці, соціальних відносин і туризму, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА ФАКТИЧНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У жовтні Міжнародним фондом «Відродження» було презентовано результати дослідження «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу». Звіт відображав спостереження фокус-груп, аналіз документів і статистики, анкетувань і опитувань службових осіб (слідчих, прокурорів), а також правозахисників у галузі кримінального судочинства за період 2016–2017 років.

Основною метою дослідження була оцінка процесуального керівництва досудовим розслідуванням, однак воно також висвітлило значну кількість нагальних проблем у сфері забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування.

Авторський колектив звіту зазначив, що за 2016 рік кількість затримань осіб у кримінальному провадженні (порівняно з 2013 роком) знизилася більше, ніж на третину. Однак причиною такої динаміки стала не гуманізація законодавства і практики, а переховування фактичних затримань від обліку [1, с. 94]. Дослідники виявили, що у 67 % випадків у протоколі місцем затримання зазначався кабінет слідчого, а часом – час його складання, а не час безпосереднього «змушення залишатися поряд із уповноваженою службовою особою». Крім цього, було встановлено відсутність реагування прокурорів на факти порушення прав і свобод затриманих осіб (тримання у відділенні поліції без реєстрації, затримання через тривалий час після вчинення злочину, проведення опитувань без фіксації «за зачиненими дверима») [1, с. 245–248].

Аналіз отриманих дослідниками фактів засвідчує, що для оформлення затримання особи на практиці слідчі зобов'язані:

– погодити його з прокурором (хоча законодавством це не передбачено) [1, с. 93];

– бути готовими протягом 24 год повідомити особу про підзору, виклавши у цьому документі фактично «всі докази, які потім складуть основу обвинувального акту» [1, с. 130];

– бути готовим звернутися до слідчого судді з клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обґрунтувавши в документі всі наявні «ризики» [1, с. 93].

Цікаво, що до подібних висновків автор цих тез дійшла в результаті проведення дослідження з цього питання протягом 2012–2013 років [2]. Чому ж, попри кардинальну зміну регламентації затримання законодавчо, проблема фактичного і процесуального затримання досі актуальна?

У дослідженнях науковців і правозахисників неодноразово звертали увагу на побоювання українських практиків ситуацій, коли особа затримується, однак слідчий суддя не надає дозвіл на подальше утримання її під вартою. Це автоматично розцінюють як підтвердження незаконності затримання і дає підстави для притягнення службової особи до відповідальності [3]. Вважаємо, що такий алгоритм цілком нівелює сутність затримання як такого і перевірки законності затримання слідчим суддею, що розкриті у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Так, у рішеннях ЄСПЛ затримання не обмежується жодними умовами щодо виду покарання, яке передбачається за злочин, в якому підозрюється особа. Окрім цього, ЄСПЛ не встановлює конкретних фактів або випадків (підстав), які мають формувати обґрунтовану підозру, достатню для затримання особи. Вимоги до обґрунтованої підозри максимально зменшені для того, щоб затримана особа якомога швидше була доставлена до слідчого судді, який єдиний має право обмежувати право на свободу та особисту недоторканність.

Наприклад, у справі «Берктай проти Туреччини» ЄСПЛ визнав не достатнім для виникнення обґрунтованої підозри наявність лише телефонного повідомлення про сепаратистську пропаганду та відсутність посвідчення особи [4, с. 92].

У справі «K.-F. проти Німеччини» достатніми для обґрунтованої підозри було визнано такі факти: повідомлення власниці квартири про те, що її орендатори збираються втекти без сплати оренди; відповідь на запит про те, що адреса орендаторів, зазначена у договорі оренди, є лише номером поштової скриньки; факт, що в минулому вони вже перебували під слідством за шахрайство [5].

У справі «Ердагоз проти Туреччини» ЄСПЛ зазначив, що підозра досягла необхідного рівня. Заявник підозрювався в наданні неправдивого повідомлення про злочин та фальсифікації доказів. Підозра була обґрунтована повідомленням заявника про проникнення до крамниці певної особи, оглядом цієї крамниці працівниками поліції, повідомленням заявника про те, що в оглянутому приміщенні після огляду він виявив кулі, додатковим оглядом крамниці, під час якого слідів куль виявлено не було [6, с. 148].

Отже, достатність обґрунтованої підозри передбачає виникнення її на підставі певної сукупності фактів, що дає змогу констатувати вірогідність

вчинення особою злочину. Докази на цьому етапі дослідження не мають бути такого ж рівня, як і на стадії складання обвинувального акту.

На нашу думку, в Україні «законодавці практики», намагаючись зменшити кількість затриманих, які потім не стають утримуваними під вартою, створили такі умови для затримання, які законно виконати практично неможливо. Це призвело до прогнозованих порушень законодавства: застосовування адміністративного затримання до кримінального процесуального; відсутності фіксування факту затримання взагалі; спотворення реального стану речей, зокрема «добровільності» залишення особи поряд із уповноваженою службовою особою [7].

Вважаємо, що розв'язати проблему порушення прав людини на етапі затримання можна лише шляхом визнання її існування процесуальними керівниками досудовим розслідуванням і слідчими суддями. На законодавчому рівні доцільно виключити надмірно деталізовані формальні підстави затримання, передбачені у ч. 1 ст. 208 КПК України, визнавши наявність обґрунтованої підозри єдиною вимогою для затримання особи. Обов'язок складати протокол затримання і вказувати в ньому факти, які зумовити виникнення обґрунтованої підозри, необхідно покласти на ту уповноважену особу, яка фактично здійснює затримання. Також важливо не допускати будь-якої дисциплінарної відповідальності за законне затримання особи, якщо після цього обґрунтована підозра не підтвердилася або особа не стала утримуваною під вартою.

Список використаних джерел

1. Бєлоусов Ю. Прокурор: керує? координує? наглядає? розслідує?: Звіт за результатами дослідження «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу» / Ю. Бєлоусов, В. Венгер, В. Мітько, А. Орлеан, В. Сущенко, В. Яворська ; за заг. ред. Ю. Бєлоусова. – Київ : СТ-Друк, 2017. – 268 с.
2. Бутенко С. Ю. Імплементація рішень Європейського суду з прав людини щодо права на захист у кримінальне процесуальне законодавство України / С. Ю. Бутенко // Митна справа. – 2013. – № 3. – С. 70–76.
3. Права людини за зачиненими дверима : звіт за результатами дослідження «Процесуальні гарантії затриманих осіб». – Київ, 2015.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Берктай проти Туреччини» / уклад.: Ю. Зайцев, О. Павліченко// Вибрані рішення Європейського суду з прав людини. – Київ : Фенікс, 2006. – 688 с.
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «K.-F. проти Німеччини» // Вибрані справи Європейського суду з прав людини. – Київ : Фенікс, 2007. – Вип.V. – 656 с.
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ердагоз проти Туреччини» // Вибрані справи Європейського суду з прав людини. – Київ : Фенікс, 2004. – Вип. I (вид. 2-ге). – 224 с.
7. Сурихин П. Л. Заведомо незаконное задержание: вопросы квалификации: учебное пособие / П. Л. Сурихин. – Красноярск : Сибир. юрид. ин-т МВД России, 2003. – 114 с.

Гаркуша Аліна Григорівна, викладач кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Мазенко Наталя Андріївна, курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КПК УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОПРОЕКТУ ВІД 23 БЕРЕЗНЯ 2017 РОКУ № 6232

23 березня 2017 року було зареєстровано проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів, який 3 жовтня 2017 року було прийнято та підготовлено на підпис [1].

Цей законопроект спричинив дискусію між науковцями, оскільки певні його положення є досить невиправдними як для теоретиків, так і для практичних працівників. Резонанс серед процесуалістів викликали зміни до ст. 219 КПК України, що регламентує строки досудового розслідування.

Межі досудового розслідування визначали з моменту повідомлення про підозру, вони становили: один місяць – у розслідуванні кримінальних проступків; два місяці – у розслідуванні злочинів (їх могли продовжити максимально до двох місяців у розслідуванні проступків); шести місяців – у розслідуванні нетяжких злочинів і злочинів середньої тяжкості; до 12 місяців – у розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів [2].

Після набрання чинності новим законом межі досудового розслідування змінено. Відтепер строк досудового розслідування обчислюють з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження [1].

Тобто з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань починає спливати строк досудового розслідування, що вже ускладнює роботу слідчого щодо виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України [2]. Отже, цим фактично зменшується не тільки загальний строк розслідування, а саме час розшуку правопорушника, який часто вимагає значно більше часу.

Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить: два місяці – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку; три місяці – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості; шість місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину. Після повідомлення особі про підозру досудове розслідування має бути закінчено: протягом одного місяця – у розслідуванні кримінального проступку; протягом двох місяців – злочину [1].

Розглянемо це питання на прикладі тяжких та особливо тяжких злочинів, які є найтяжчими для розслідування.

Загалом найпоширеніші тяжкі й особливо тяжкі злочини вимагають проведення експертиз, що формують значну доказову базу та допомагають у розшуку злочинця. Зокрема, це злочини, передбачені ст. 115, 121, 155, 186, 187, у розслідуванні яких, відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України, проведення експертиз є обов'язковою умовою [1].

Саме проведення експертизи потребує чимало часу, тому надто обмежені строки можуть негативно вплинути на притягнення винного до відповідальності. Аналізованим законопроектом до ст. 242 КПК України внесено зміни, що вимагають від слідчого обов'язкового звернення з клопотанням до слідчого судді про проведення експертизи. Відповідно до змін у ст. 244 КПК України, клопотання слідчий суддя має розглянути протягом п'яти днів, що значно затягує час проведення досудового розслідування [1].

Статтю 284 КПК України, а саме ч. 1, доповнено пунктом, у якому зазначено, що слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження у разі, коли строк досудового розслідування, визначений у ст. 219 цього Кодексу, закінчився та жодну особу не було повідомлено про підозру [1].

Отже, якщо протягом шести місяців не знайдено підозрюваного або не виявлено належних підстав для повідомлення особі про підозру, необхідно закривати кримінальне провадження, а поновлення строків неможливе. Слід з'ясувати, чи доцільно встановлювати такі межі, оскільки досить складно в умовах надмірної завантаженості експертних служб і слідчих, слідчих суддів установити підозрюваного в розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів. За цих обставин особи, які посягають на найголовніші права та свободи громадян України, не нестимуть відповідальності за свої вчинки.

Отже, на практиці буде досить складно реалізувати оновлені норми КПК України. Це питання вимагає подальшого розгляду. У цьому контексті постає необхідність подовження загального строку розслідування кримінальних правопорушень з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що враховуватиме практику останніх років у розслідуванні окремих злочинів.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів [Електронний ресурс] : законопроект від 23 березня 2017 р. № 6232, прийнятий Верховною Радою України 3 листоп. 2017 р. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

Глобенко Геннадій Іванович, професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УКРАЇНИ

Виважений підхід до реформування органів досудового розслідування передбачає обов'язкове звернення до етапів їх становлення та розвитку. Так, за радянських часів використовували різні варіанти, що стосуються їх організації, сутність яких полягала в розосередженні слідчого апарату між різними міністерствами й відомствами. Після видання Указу Президії Верховної Ради СРСР від 6 квітня 1963 року й Указу «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» до них було віднесено слідчих прокуратури, слідчих органів охорони громадського порядку (внутрішніх справ) і слідчих органів державної безпеки (ст. 102 КПК УРСР). Після прийняття 1998 року Закону України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з утворенням податкової міліції» органи досудового слідства, передбачені ст. 102 КПК України 1960 року, були доповнені слідчими податкової міліції. Такий перелік існував аж до втрати чинності КПК України 1960 року.

Стрімке зростання рівня злочинності в пострадянських країнах призвело до пошуку нових форм протидії цьому явищу та шляхів удосконалення національного судочинства. У деяких державах були утворені позавідомчі слідчі органи. Окреслене питання досі є дискусійним, хоча вперше поставало ще 1956 року під час обговорення проекту «Основ кримінального судочинства». Ці новації вперше реалізовано 1995 року в Республіці Казахстан. Державний слідчий комітет і його органи мали статус спеціального державного органу, безпосередньо підпорядкованого та підзвітного Президентові. Новостворений орган не належав до системи центральних виконавчих органів влади та здійснював дізнання, слідство, оперативно-розшукову діяльність, тісно пов'язані з ними інші функції. Проте цей експеримент виявився невдалим. Державний слідчий комітет припинив своє існування 1997 року.

У Російській Федерації Слідчий комітет як самостійна структура у складі прокуратури було сформовано у вересні 2007 року. На підставі Положення про Слідчий комітет Російської Федерації, прийнятого у січні 2011 року, зафіксовано його вихід зі складу прокуратури, встановлено незалежність від будь-яких органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань і організацій за безпосереднього підпорядкування Президентові. Таким чином, прокурор у цій державі був позбавлений права порушувати, розслідувати кримінальні справи, а також надавати обов'язкові для слідчого вказівки, однак зберіг за собою право нагляду за законністю, підтримання державного обвинувачення в суді, здійснення деяких інших процесуальних дій.

Слідчий комітет Республіки Білорусь розпочав свою діяльність 2011 року. На підставі низки нормативно-правових актів із прокуратури, МВС та Комітету державного контролю було виокремлено слідчі підрозділи та приєднано до Слідчого комітету. На відміну від Росії, у Білорусі прокурор, відповідно до положень ст. 34 КПК Республіки Білорусь, за наявності для того підстав

наділений правом порушувати кримінальну справу, розслідувати її в повному обсязі або доручати розслідування в ній підлеглим прокурорам.

Спроби щодо створення нового позавідомчого органу досудового розслідування в Україні здійснено в положеннях чинного КПК України. Так, у розділі X (Прикінцеві положення) передбачено, що не пізніше ніж через п'ять років з дня набрання ним чинності має розпочати діяти Державне бюро розслідувань (ДБР) України, засади діяльності якого докладно регламентовано в Законі України «Про Державне бюро розслідувань». До речі, 20 листопада 2017 року минає п'ять років, а активної діяльності стосовно його створення в державі не здійснюється. Після зазначеної дати, згідно із законом, слідчі органів прокуратури мають здійснювати досудове розслідування лише тих кримінальних проваджень, що вже розпочаті до цього. Відтак, положення, передбачені розділами XV Конституції України та XI КПК України, які стосуються повноважень щодо здійснення розслідування слідчими прокурати, залишаться незмінними. Цей закон неодноразово підлягав критиці деяких науковців і практиків, зокрема військового прокурора – заступника Генерального прокурора України А. В. Матіоса. Черговий раз постає риторичне питання щодо положень ст. 121 Основного Закону, згідно з якими на органи прокуратури здійснення функцій досудового слідства не покладається.

У контексті викладеного також слід акцентувати увагу на питанні щодо новоствореного органу – Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), діяльність якого, крім КПК України, регулює Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України». На цей орган покладено, зокрема, повноваження з розслідування корупційних правопорушень відповідно до вимог підслідності. Згідно з ч. 1 ст. 10 цього Закону, старших детективів і детективів НАБУ наділено під час досудового розслідування повноваженнями здійснювати оперативно-розшукову діяльність. Водночас законодавець, створивши орган досудового розслідування, який поєднує функції слідчих й оперативних підрозділів у положення КПК України, не пропонує тлумачення терміна «детектив», не регламентує його процесуального статусу. Також деякі особливості реалізації повноважень НАБУ, що стосуються процедури досудового розслідування, детально врегульовані лише Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України». Передусім це стосується особливостей початку кримінального провадження, а саме прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення означеної категорії, однак положення ст. 214 КПК України не встановлюють такого порядку. Окреслені недоліки слід усунути шляхом внесення відповідних змін і доповнень до КПК України. Водночас повноваження та процесуальний статус підрозділів НАБУ, на відміну від ДБР, у чинному КПК України набули ширшого нормативного закріплення.

З огляду на дискусійність досліджуваного питання, зауважимо, що спроби об'єднання органів досудового розслідування в межах однієї структури або створення інших, здебільшого, не забезпечують підвищення ефективності їх діяльності. Головна мета цих органів – безпосередньо виконувати свої функції, які відповідатимуть завданням кримінального провадження.

Гуртієва Людмила Миколаївна, доцент кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ВИДИ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА ФОРМОЮ ЇХ ПРИЙНЯТТЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Однією з характерних ознак судового рішення є те, що його має бути прийнято у встановленій законом формі.

Згідно з ч. 2 ст. 110 КПК України [1], судове рішення приймають у формі *ухвали, постанови* або *вироку,* які повинні відповідати вимогам, передбаченим ст. 369, 371–374 КПК України.

Таке законодавче закріплення видів судових рішень відповідно до форми їх прийняття (ч. 2 ст. 110 КПК України) недостатньо узгоджено з іншими положеннями національного кримінального процесуального законодавства. Системний аналіз норм КПК України дає підстави стверджувати, що судове рішення може бути прийнято також у формі *подання* (ст. 34) та *наказу* або *письмового розпорядження* (ч. 4 ст. 517).

Судове рішення у формі подання може прийняти суд першої або апеляційної інстанції в разі необхідності вирішення питання про підсудність.

Згідно зі ст. 34 КПК України, «питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції *за поданням місцевого суду*…» (ч. 2 ст. 34 КПК України); «питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції різних апеляційних судів, а також про направлення провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого вирішується колегією суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ *за поданням суду* апеляційної інстанції …» (ч. 3 ст. 34 КПК України).

Щоб з'ясувати, чи є подання суду про визначення підсудності видом судового рішення, слід керуватися загальним тлумаченням поняття «судове рішення» та ознак, які йому властиві. Вважаємо, що подання суду про визначення підсудності цілком можна розглядати як вид судового рішення, оскільки воно має ознаки, які притаманні судовому рішенню, зокрема: 1) є правозастосовним актом (актом застосування норм кримінального процесуального права (ст. 34 КПК України, п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК України тощо); 2) його приймає вповноважений суб'єкт кримінального провадження, який реалізує свої повноваження в межах своєї компетенції (тобто приймає суд під час здійснення судової діяльності; 3) є юридичним фактом, який породжує та змінює кримінальні процесуальні відносини, пов'язані з рухом кримінального провадження, тощо.

Деякі вчені (О. Ф. Шминдрук) пропонують рішення суду про направлення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру для визначення підсудності (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК України) оформлювати не поданням, а ухвалою [2, с. 5].

Хоча такий підхід хоч і відповідає положенням ч. 2 ст. 110 КПК України та позиції вчених (Н. В. Глинської [3, с. 60–61] та інших) щодо уніфікації судових рішень, однак суперечить положенням ст. 34 КПК України та є дискусійним, оскільки в поданні про визначення підсудності остаточно не вирішується питання про підсудність, а лише констатується необхідність його вирішення.

Крім цього, у п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК України закріплено можливість суду направити з поданням для визначення підсудності тільки обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. На нашу думку, направити з поданням для визначення підсудності суд може також клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

У частині 4 ст. 517 КПК України передбачео, що «рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором, *судом*».

З метою узгодженості положень ст. 110 і ч. 4 ст. 517 КПК України, вважаємо цілком доречною пропозицію закріпити в ч. 4 ст. 517 КПК України положення, згідно з яким рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймає керівник органу досудового розслідування, прокурор у формі постанови, а суд – у формі ухвали.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – 19 трав. – № 90–91.

2. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Ф. Шминдрук. – Київ, 2016. – 19 с.

3. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : дис. … д-ра юрид наук : 12.00.09 / Н. В. Глинська. – Харків, 2015. – 462 с.

Дрозд Валентина Георгіївна, провідний науковий співробітник 2-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії з проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Реформування кримінального процесуального законодавства, яке відбулося 2012 року, змінило не лише концепцію здійснення кримінального провадження, а й нормативну структуру процесуального закону. Зокрема, у чинному КПК України закріплено окрему глава 19 «Загальні положення досудового розслідування», яка об'єднує в собі дев'ять нормативних положень, що безпосередньо регулюють питання здійснення досудового розслідування незалежно від його диференціації. Доктринальні підходи до з'ясування сутності загальних положень досудового розслідування, які достатньо ґрунтовно висвітлені в науці кримінального процесу, свідчать про їх дискусійний характер. У зв'язку із цим, можна виокремити три основні підходи до тлумачення досліджуваного поняття.

Перша група дослідників (С. А. Шейфер, Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко, Л. Д. Удалова та інші) наголошують, що загальні положення досудового розслідування є виявом кримінального провадження, що визначає сутність стадії. Засади кримінального провадження на стадії досудового розслідування діють як безпосередньо, так і через систему загальних положень. Загальні положення, сформульовані у главі 19 КПК України, розвивають і конкретизують основні

вимоги, сформульовані в засадах кримінального провадження, закріплених у главі 2 КПК України.

Друга група дослідників зазначеної проблематики (М. В. Жогін, Ф. Н. Фаткуллін) ототожнюють загальні положення досудового розслідування з принципами кримінального процесу. Ми не поділяємо таку позицію, оскільки зазначені категорії мають різне призначення й спрямованість. Крім того, загальні положення досудового розслідування стосуються лише однієї стадії, а засади кримінального провадження поширюються на весь кримінальний процес.

Третя група процесуалістів стверджує, що загальні положення досудового розслідування є самостійним правовим поняттям. Так, В. В. Павловський, дисертаційна робота якого присвячена саме дослідженню загальних положень досудового розслідування, доходить висновку, що досліджуване поняття слід тлумачити як такі, що ґрунтуються на засадах кримінального провадження, положення, що визначають зміст, форму і специфіку досудового розслідування як самостійної стадії кримінального провадження та відображають основні напрями процесуальної діяльності учасників кримінального провадження [1, с. 11].

Вважаємо оптимальним погляд на загальні положення досудового розслідування як самостійного правового явища, оскільки в цих положеннях установлено правила, що визначають загальний процесуальний порядок досудового розслідування, а також найістотніші вимоги, що пред'являють до порядку здійснення процесуальних дій і прийняття рішень уповноваженими службовими особами.

На сучасному етапі розвитку кримінального процесу до загальних положень досудового розслідування законодавець відносить: початок досудового розслідування (ст. 214 КПК України); підслідність (ст. 216 КПК України); об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування (ст. 217 КПК України); місце проведення досудового розслідування (ст. 218 КПК України); строки досудового розслідування (ст. 219 КПК України); розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України); ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК України); недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України).

Ураховуючи неоднорідність правових положень, які стосувалися порядку провадження на стадії досудового розслідування за КПК 1960 року, В. Г. Уваров виокремив у їх системі як загальні положення досудового слідства (розслідування), так і специфічні принципи досудового розслідування [2, с. 415–419]. Положення КПК України 1960 року не зовсім чітко відображали сутність загальних положень досудового розслідування, оскільки серед них були й такі положення, що передбачали врегулювання процесуальної діяльності не в кожному кримінальному провадженні, зокрема, це стосувалося діяльності міжнародної слідчої групи (ст. 119^1, 119^2); порядку вирішення питань про забезпечення цивільного позову (ст. 123–126). Тож законодавець цілком слушно визначив ті загальні положення досудового розслідування, які нині передбачені чинним КПК України.

Беручи до уваги наявні наукові підходи та законодавче унормування загальних положень досудового розслідування, вважаємо, що їх слід систематизувати так: 1. Загальні положення досудового розслідування, спрямовані на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, до яких належать: а) початок досудового розслідування; б) підслідність; в) об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування; г) місце проведення досудового

розслідування; д) строки досудового розслідування. 2. Загальні положення досудового розслідування, спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, до яких належать: а) розгляд клопотань під час досудового розслідування; б) ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення; в) недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. Цей підхід є умовним, оскільки під час дотримання норм КПК України щодо проведення швидкого, повного та неупередженого розслідування (тобто положень першої групи) будуть забезпечені права, свободи та законні інтереси учасників досудового розслідування (тобто загальні положення другої групи).

Хоча на законодавчому рівні й визначено перелік загальних положень досудового розслідування, у наукових джерелах пропонують інший їх зміст. Так, деякі науковці обстоюють ширший перелік цих положень. Наприклад, Є. М. Коваленко до таких положень відносить: підслідність; провадження досудового слідства; забезпечення прав учасникам досудового слідства; недопущення розголошення даних досудового слідства; складання процесуальних документів під час провадження досудового слідства; розслідування злочинів групою слідчих; використання науково-технічних засобів під час розкриття й розслідуванні злочинів [3, с. 276]. Проте, на нашу думку, спірним є віднесення такого положення, як забезпечення прав учасникам досудового слідства, до категорії загальних, оскільки це є завданням усього кримінального провадження, а не лише стадії досудового розслідування.

Учений В. М. Тертишник до загальних умов досудового розслідування, що не закріплені на рівні закону, відносить провадження розслідування групою слідчих; усебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи; документування процесуальної діяльності; забезпечення прав та безпеки учасників процесу; процесуальну самостійність і незалежність слідчого [4, с. 355]. Дискусійним, на нашу думку, є віднесення до загальних положень усебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, адже це також є завданням кримінального провадження, а не окремої його стадії. Позиції процесуалістів щодо тих чи тих загальних положень досудового розслідування різняться, оскільки вони розглядають їх крізь призму певних правил основних положень не тільки досудового розслідування, а кримінального провадження загалом, а іноді – у контексті його завдань. Водночас порушені питання потребують окремого комплексного вивчення.

Список використаних джерел

1. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Павловський. – Київ, 2016. – 246 с.

2. Уваров В. Г. Теоретико-правові умови загальних положень кримінального процесу / В. Г. Уваров // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 415–419.

3. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 712 с.

4. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник / В. М. Тертишник. – 4-те вид., доповн. і переробл. – Київ : А.С.К., 2003. – 1120 с.

Заїка Сергій Олегович, доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ І ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Сучасні процеси глобалізації створюють сприятливі умови для ефективного міждержавного обміну передовим досвідом у різних напрямах. Нині система засад вітчизняного кримінального провадження зазнає якісно нових змін унаслідок запозичення здобутків міжнародної спільноти в галузі забезпечення прав людини.

Упровадження стандартів забезпечення прав людини, які визнані європейським і загальносвітовим співтовариством, у процесі провадження кримінальної процесуальної діяльності є необхідністю на шляху прагнення України бути рівноправним суб'єктом у міжнародних відносинах з Радою Європи та Європейським Союзом.

Процес узгодження національного законодавства із загальновизнаними стандартами та нормами полягає в пристосуванні чинних внутрішньодержавних правових норм, інститутів і механізмів до міжнародних зобов'язань України, а також чинних світових стандартів. Такий процес відбувається, насамперед, шляхом включення загальновизнаних міжнародних (європейських) стандартів і засад кримінального провадження в галузі прав людини у кримінальне процесуальне законодавство України.

Імплементація міжнародних норм і стандартів у національне законодавство здійснюється у двох основних формах:

1) створення, зміна чи відміна норми національного права з метою узгодження її з відповідною нормою міжнародного права. Тобто приймається або змінюється внутрішньодержавний акт, що врегульовує ті самі питання й у той самий спосіб, що й норми міжнародного договору;

2) санкціонування державою застосування міжнародно-правових норм (пряма дія) для регуляції внутрішньодержавних суспільних відносин [1, с. 205; 2, с. 28].

Завдяки першій формі чимало норм і засад (принципів) міжнародного права, зокрема у сфері забезпечення прав людини, вже закріплено в законодавчих актах України та джерелах кримінального процесуального права.

Найпоширенішим для цього способом є включення в законодавчі акти України (джерела кримінального процесуального права) норм, аналогічних за змістом міжнародним, які забезпечували б виконання правил, запропонованих міжнародно-правовими актами. Ця форма імплементації тісно пов'язана із внутрішньодержавною правотворчістю та є необхідною для застосування в тих випадках, коли зміст кримінального процесуального закону України не збігається з міжнародними положеннями або суперечить їм або коли чинні кримінальні процесуальні норми не надають всіх необхідних загальновизнаних міжнародно-правових гарантій учасникам кримінального судочинства.

Крім цього, під час створення нових законів законодавець має постійно враховувати чинні загальновизнані стандарти та засади (принципи), пильно слідкуючи за тим, щоб новостворені закони в жодному разі їм не суперечили.

Водночас проголошення загальновизнаних засад і стандартів кримінального судочинства в галузі прав людини в міжнародних актах недостатньо для їх реалізації на території України.

Попри те, що Конституція України в ч. 1 ст. 22 встановила положення, відповідно до якого «права і свободи людини та громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними» [3], для розширення їх переліку за рахунок нових загальновизнаних стандартів необхідним буде проходження процедури їх долучення до національної правової системи. Лише після проходження обов'язкового порядку надання згоди на обов'язковість для України міжнародного договору (підписання, ратифікації, затвердження, прийняття чи приєднання), передбаченого Законом України «Про міжнародні договори» [4], його положення підлягатимуть обов'язковому застосуванню на території України.

Таким чином, для визнання міжнародного договору джерелом кримінального процесуального права, норми якого підлягатимуть прямому застосуванню, має бути дотримано таких умов:

1) Україна повинна бути учасником цього договору;

2) положення договору мають бути роз'яснені, а їхнє значення повинно бути зрозуміле для суб'єктів правозастосування;

3) зміст договору чи його окремих положень має бути спрямований на безпосереднє регулювання відносини за участю суб'єктів кримінального процесуального права та породжувати їх права й обов'язки;

4) міжнародний договір має бути опублікований і доведений до відома населення (ст. 57 Конституції України, ст. 21 Закону України «Про міжнародні договори України»).

Дія міжнародно-правових норм, поряд із нормами національного права, має стати нормальним, щоденним процесом, а практику застосування норм міжнародних договорів у колізійних ситуаціях слід доповнити настановою на узгоджене та взаємодоповнювальне застосування національних кримінальних процесуальних норм та загальновизнаних міжнародних стандартів і принципів кримінального провадження в галузі прав людини.

Визнаючи домінанту роль норм міжнародно-правових документів, у яких містяться загальновизнані стандарти та принципи в галузі прав людини, зауважимо, що вони відображають утверджене світовим співтовариством розуміння моралі та розвивають положення таких основоположних моральних принципів, як гуманізм, справедливість, сумлінність, збагачуючи тим самим національну правову систему та правозастосовну практику глибоким моральним наповненням. Нині розроблено пакет міжнародних документів у галузі забезпечення стандартів прав людини. Приписи цих документів є обов'язковими для виконання державами-учасниками, а в Україні триває робота щодо узгодження чинного законодавства та правозастосовної практики із загальновизнаними стандартами та принципами у галузі прав людини. Отже, прийняття КПК України [5] 2012 року стало довгоочікуваним і правильним кроком у цьому напрямі [6, с. 45–46].

Важливим методологічним положенням гармонізації законодавства нашої держави є зміст ст. 9 Конституції України, у якій передбачено: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України».

За таких умов основними орієнтирами в напрямі започаткованого процесу побудови ефективної правової системи з позицій забезпеченості прав і свобод людини мають стати запозичення передового досвіду в галузі законодавчої техніки інших країн світу; відтворення в національному законодавстві передових ідей щодо посилення гарантій прав людини; дослідження практики міжнародних органів та організацій щодо діяльності із забезпечення прав і свобод, зокрема, Європейського суду з прав людини; вивчення позитивного досвіду прецедентного права країн з англосаксонською системою права тощо.

Список використаних джерел

1. Нефедов Б. И. Имплементация международно-правовых норм в СССР и проблема международной правосубъектности индивидов / Б. И. Нефедов // Совершенствование правоприменительной деятельности в условиях перестройки : межвуз. сб. науч. тр. – Омск : Изд-во ОВШМ МВД СССР, 1989. – С. 201–211.

2. Хачатурян А. Г. Унификация коллизионных норм в международном частном праве / А. Г. Хачатурян. – Киев : Наук. думка, 1993. – 126 с.

3. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

4. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – 19 трав. – № 90–91.

6. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 228 с.

Іваницький Сергій Олександрович, завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ В КОНТЕКСТІ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ВІД 23 БЕРЕЗНЯ 2017 РОКУ № 6232

Однією з найбільш обговорюваних законотворчих ініціатив 2017 року став Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів від 23 березня 2017 року № 6232 [1]. Аналізуючи численні новації документа, слід акцентувати увагу на досить широкому переліку змін до КПК України, серед яких у межах цієї статті розглянемо питання забезпечення стабільності судової практики як засади сталої та прогнозованої роботи суддів, прокурорів і слідчих органів досудового розслідування.

Протягом останнього десятиріччя у вітчизняне кримінальне процесуальне поле послідовно впроваджують окремі елементи англосаксонської системи права, з-поміж яких механізми використання прецедентів, сформованих визначеними судовими інституціями. Ідеться, зокрема, про ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до якої суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з

прав людини як джерело права. Схожий ступінь імперативності мають рішення Конституційного Суду України (ст. 151^2 Конституції України). Згідно з ч. 1 ст. 458 КПК України [2], висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи з підстав, передбачених п. 1 і 2 ч. 1 ст. 445 КПК України, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму права, і для всіх судів загальної юрисдикції, що зобов'язані узгодити свою судову практику із судовим рішенням Верховного Суду України.

Попри неоднозначні оцінки, практика роботи цих судових органів допомагає суддям місцевих та апеляційних судів розібратися в складному й колізійному законодавстві, спрямовувати правозастосування в правильне русло.

Автори законопроекту від 23 березня 2017 року № 6232 вважають за необхідне ч. 6 ст. 368 КПК України викласти в такій редакції: «6. Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь під час ухвалення вироку, суд ураховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду».

Натомість у ч. 3 ст. 434^1, якою пропонують доповнити КПК України, зазначено, що «суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права в схожих правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або в складі іншої палати чи іншої об'єднаної палати».

Отже, наявна невизначеність щодо співвідношення понять «постанова Верховного Суду» і «рішення Верховного Суду» в аспекті суб'єктного складу, уповноваженого їх ухвалювати. Відповідно, на місцях виникнуть питання, чи потрібно в обов'язковому порядку керуватися раніше ухваленими рішеннями Верховного Суду України у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати).

Положення законопроекту суперечать ст. 458 КПК України (до диспозиції якої зміни чи доповнення не вносять) й оновленій редакції ст. 368 КПК України, у зв'язку із чим потрібно, по-перше, концептуально визначитися з органом, який отримає повноваження ухвалювати рішення прецедентного характеру, по-друге, узгодити термінологічний апарат, виключивши можливість неоднозначного тлумачення.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів від 23 берез. 2017 р. № 6232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua /pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – 19 трав. – № 90–91.

Калугін Володимир Юрійович, доцент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У зв'язку із суттєвими змінами законодавства, об'єктивною є потреба дослідити проблемні аспекти початку досудового розслідування.

Статистичні дані за 2016 рік свідчать, що за вчинення злочину, передбаченого ст. 185 КК України, слідчі Одеської області закрили 25 351 кримінальне провадження за відсутністю події та складу злочину. До суду зазначеної категорії кримінальних проваджень було направлено лише 1697. Зазначене стосується й інших видів кримінальних правопорушень.

Нині на одного слідчого Національної поліції припадає близько 150–200 зареєстрованих у ЄРДР кримінальних проваджень, тому кожний наступний «матеріал» без додаткової перевірки очікує ймовірного закриття на підставі встановлення відсутності події кримінального правопорушення або ж відсутності в діянні складу кримінального правопорушення.

Кількість заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення в державі з року в рік збільшується, усі вони без винятку мають бути розглянуті та вирішені згідно з положеннями чинного законодавства. У цьому контексті О. О. Мілевський цілком слушно зауважує, що все процесуальне навантаження автоматично лягає виключно на слідчого, а не на органи дізнання, як це було за часів дії КПК України 1960 року. Тому може скластися ситуація, за якої слідчі будуть вимушені перевіряти найабсурдніші заяви про злочини, хоча слідчого реагування вимагатиме розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів [1, с. 110].

Це свідчить про недосконалість чинного кримінального процесуального законодавства, яке регулює початковий етап кримінального провадження. У ньому не зазначено, що є приводом і підставою для початку кримінального провадження й не передбачено необхідності прийняття процесуального рішення про початок провадження, що замінено алгоритмами, які не враховують альтернативного розвитку процесуальної ситуації. На практиці не завжди відомості, викладені в заяві, можуть бути оцінені як такі, що вказують на ознаки злочину. Є обставини, які виключають можливість кваліфікації діяння й указують на відсутність підстав для внесення відомостей до ЄРДР та початку розслідування.

Зазначене не узгоджено з положеннями ч. 3 ст. 110 КПК України, згідно з якими рішення слідчого, прокурора має прийматися у формі постанови. Так, Л. В. Черечукіна зауважує, що рішенню вповноважених осіб про порушення (початок) кримінального провадження має бути надано процесуальної форми, тобто винесено відповідну постанову. Лише після цього відомості про кримінальне правопорушення можуть бути внесені до ЄРДР [2, с. 8].

Позиція законодавця, що не передбачає можливості оскарження внесення відомостей до ЄРДР, викликала справедливу критику з боку науковців, зокрема й на стадії обговорення проекту КПК України, утім так і не була скоригована. Наприклад, Ю. П. Аленін зазначає, що відсутність початку кримінального провадження у формі постанови унеможливлює оскарження факту його початку.

Зазначений механізм не передбачає і здійснення за ним судового контролю, що не узгоджується з рішенням Конституційного Суду України у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора від 30 січня 2003 року [3, с. 277].

Із цього приводу Л. М. Лобойко стверджує, що під час підготовки проекту КПК України Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права не було більш дискусійного питання, ніж питання про необхідність подальшого існування стадії порушення кримінальної справи [4, с. 251]. У цьому проекті КПК України № 3456-1 було передбачено приводи і підстави для початку кримінальної процесуальної діяльності. До джерел такої інформації належали: заяви громадян; повідомлення службових осіб установ, підприємств та організацій; повідомлення засобів масової інформації; з'явлення із зізнанням; безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором ознак злочину й інші повідомлення.

За результатами розгляду і перевірки заяв, повідомлень та іншої інформації про злочин було передбачено ухвалення одного з таких рішень: про порушення кримінальної справи; про відмову в порушенні кримінальної справи; про направлення заяви, повідомлення чи іншої інформації за належністю (ст. 219).

Нині цілком очевидно, що КПК України потребує перегляду положень, що стосуються початку досудового розслідування, а необхідною є фіксація у процесуальній формі моменту, з якого починається досудове розслідування, шляхом винесення постанови про початок досудового розслідування або у відсутності підстав для його початку, яка може бути оскаржена в установленому законом порядку. Для цього слід внести відповідні доповнення до ч.1 ст. 303 КПК України.

Список використаних джерел

1. Мілевський О. О. Початковий етап досудового розслідування злочинів, вчинюваних у зоні Чорнобильської АЕС / О. О. Мілевський // Міжнародний юридичний вісник. – 2015. – Вип. 1 (2). – С. 108–114.

2. Черечукіна Л. В. Точка відліку кримінального провадження за проектом КПК України (чи відповідає механізм кримінального провадження принципам публічності та змагальності?) / Л. В. Черечукіна // Забезпечення законності в діяльності органів досудового слідства та дізнання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 26 берез. 2012 р.). – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 5–12.

3. Аленін Ю. П. Особливості початку досудового розслідування за новим КПК України: позитивні і негативні аспекти / Ю. П. Аленін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 198–203.

4. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні. Частина 1. Загальні положення і досудове провадження (2006–2011 роки) : монографія / Л. М. Лобойко. – Донецьк, 2012. – 356 с.

Конюшенко Яна Юріївна, доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Карюк Яна Миколаївна, курсант навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО РЕЧОВІ ДОКАЗИ В КПК УКРАЇНИ

Оскільки речові докази є важливим засобом доказування у кримінальному провадженні, законодавець зобов'язує слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд вирішувати питання про речові докази. Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування свідчить про недосконаліть правового механізму вирішення питання щодо подальшої долі майна, яке вилучено під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях (тимчасово вилученого майна).

Обшук, огляд – це процесуальні дії, результатом яких є здобуття стороною обвинувачення речових доказів у кримінальному провадженні. Механізм проведення цих процесуальних дій детально внормований у КПК України, але порядок набуття матеріальними об'єктами, вилученими під час проведення зазначених процесуальних дій, правового статусу речового доказу в кримінальному провадженні не дістав чіткого законодавчого закріплення.

КПК України 2012 року істотно змінив наявний раніше порядок фіксації речових доказів та долучення їх до матеріалів кримінального провадження. У чинному КПК України передбачені такі нові заходи, як тимчасове вилучення майна та його арешт.

Речові докази, з огляду на їхні особливості, слід не тільки своєчасно виявляти й долучати до матеріалів кримінального провадження відповідно до закону, а й належно зберігати до вирішення справи та захищати від знищення, пошкодження тощо.

Доказ має бути одержаний з дотриманням належної процедури, тобто згідно з вимогами закону щодо порядку проведення відповідної процесуальної дії та фіксування її перебігу й результатів.

Саме тому Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму узагальненні судової практики від 12 січня 2017 року зазначив, що слідчим суддям необхідно ретельно оцінювати підстави віднесення певного майна до категорії тимчасово вилученого в контексті ст. 167 КПК України, оскільки вони залежать від процесуального порядку його одержання органом досудового розслідування.

Зокрема, такий порядок регламентовано положеннями п. 6 ч. 2 ст. 235 і ст. 236 КПК України, згідно з якими ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна містити відомості про речі, документи або осіб, щодо виявлення яких проводиться обшук. Обшук на підставі ухвали слідчого судді слід проводити в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку. На підставі ч. 7 ст. 236 КПК України під час обшуку слідчий, прокурор має право оглядати і вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не належать до переліку, щодо якого безпосередньо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про

дозвіл на проведення обшуку, і які не є предметами, вилученими законом з обігу, слід вважати тимчасово вилученим майном.

Вилучивши таке майно під час обшуку, слідчий зобов'язаний виконати вимоги ч. 1 ст. 100 КПК України – якнайшвидше повернути речовий доказ володільцю, крім випадків, передбачених ст. 160–166, 170–174 КПК України, тобто накласти за рішенням суду арешт на це майно.

Таким чином, ч. 1 та 2 ст. 100 КПК України закріплюють, що речовий доказ, який не надано добровільно, може зберігатися у сторони кримінального провадження лише за наявності судового рішення у формі:

– ухвали суду про тимчасовий доступ до речей і документів;

– ухвали суду про арешт майна.

Отже, якщо на це вилучене майно не накладено арешт і воно знаходиться у володінні органів досудового розслідування без належної правової підстави, слідчі судді постановляють обґрунтовані ухвали про зобов'язання повернути це майно його законному володільцю.

З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне внести доповнення до ст. 100 КПК України, у ч. 1 якої передбачити таке:

«Речовий доказ, який був вилучений або наданий стороною кримінального провадження, має бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160–166, 170–174, 236 цього Кодексу».

На нашу думку, внесення відповідних доповнень до КПК України сприятиме уніфікації слідчої та судової практики щодо передання речових доказів на відповідальне зберігання.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

2. ВССУ: Узагальнення «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування» від 12 січ. 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docs.dtkt.ua/doc/1077.5212.0. – Назва з екрана.

3. Іванова О. Р. Дискусійні питання щодо набуття матеріальними об'єктами правового статусу речового доказу в кримінальному провадженні / О. В. Іванова, І. Д. Балон, С. О. Глущенко // Адвокат. – 2017. – № 4 (177). – С. 42–46.

Кравченко Наталія Станіславівна, провідний фахівець інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБИСТОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із найважливіших кроків України на шляху до впровадження світових стандартів забезпечення прав людини є реформування системи кримінальної юстиції.

Норми КПК України 2012 року істотно розширили коло та зміст загальних засад кримінального провадження, удосконалили процесуальні гарантії прав і свобод учасників кримінального провадження, посилили процесуальний статус сторони захисту. Проте на різних стадіях кримінального процесу проблема забезпечення прав його учасників залишається нерозв'язаною, оскільки

кримінальний процесуальний закон у низці випадків передбачає обмеження їхніх прав. Під час застосування запобіжних заходів неминуче постають питання щодо умов, правильності, доцільності, відповідності їх обрання.

З метою посилення дієвості кримінального провадження норми КПК України 2012 року вдосконалили систему заходів, спрямованих на його забезпечення.

Розглядаючи заходи забезпечення кримінального провадження, можна констатувати, що найсуворішим їх видом є запобіжні заходи, що застосовують для забезпечення успішного здійснення досудового розслідування та судового провадження.

Запобіжні заходи полягають у позбавленні волі або обмеженні свободи підозрюваного, обвинуваченого на певний період часу. Вони призначені для врегулювання правових відносин, що виникають у сфері кримінального провадження, у всіх випадках, коли необхідно виключити можливість переховування підозрюваного, обвинуваченого від органів досудового розслідування або суду чи іншим чином зашкодити кримінальному процесу, тобто для забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого шляхом певного обмеження їхніх особистих прав.

Мета застосування будь-якого запобіжного заходу двоєдина: з одного боку – забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а з іншого – запобігти таким спробам (ризикам): 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-які речі або документи, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста в цьому кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню в інший спосіб; 5) учинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому особу підозрюють [1, с. 40].

У статті 176 КПК України визначено вичерпний перелік запобіжних заходів, які можуть бути застосовані у кримінальному провадженні.

На відміну від КПК України 1960 року, колишній запобіжний захід, який застосовував слідчий під час досудового слідства у кримінальних справах, – підписку про невиїзд, трансформовано в КПК України 2012 року в особисте зобов'язання. Під час застосування підписки про невиїзд особа в примусовому порядку втрачала на певний час свободу пересування, однак свобода переміщення в межах населеного пункту не обмежувалася. Жодних інших обмежень для осіб, які дали підписку про невиїзд, законом не було встановлено.

Особисте ж зобов'язання за КПК України 2012 року має певні особливості. Наприклад, окрім обов'язку на кожну вимогу прибувати до слідчого, прокурора чи суду, на підозрюваного чи обвинуваченого може бути покладено й низку додаткових обов'язків, необхідність яких буде доведена прокурором, а саме: прибувати до визначеної службової особи зі встановленою періодичністю; не відлучатися з населеного пункту, у якому він зареєстрований, мешкає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця мешкання та місця роботи; утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, спілкуватися з нею, дотримуючись умов, визначених слідчим суддею, судом; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; докласти зусиль до пошуку роботи

або навчання; здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд і в'їзд в Україну; носити електронний засіб контролю (ч. 5 ст. 194). Також, відповідно до ч. 2 ст. 179 цього Кодексу, підозрюваному, обвинуваченому письмово під особистий підпис повідомляють покладені на нього обов'язки та роз'яснюють, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і накладено грошове стягнення [2].

Під час аналізу стану здійснення судочинства в І півріччі 2017 року (за даними судової статистики) було розглянуто клопотання, скарги, заяви під час досудового розслідування та судового розгляду про застосування особистого зобов'язання – 5,7 тис. (8,1 тис. осіб), задоволено 5,5 тис. (7,8 тис. осіб), або 95,4 % (95,4 %) із загальної кількості [3]. Тобто найпоширенішими клопотаннями, що розглядають слідчі судді, є клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання.

Чекаючи на прийняття відповідних рішень прокуратурою та судом у кримінальному провадженні щодо застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, слідчі витрачають чимало часу. Це призводить до перенавантаження слідчого апарату, а також впливає на якість та оперативність досудового розслідування.

На нашу думку, за слідчим необхідно залишити право самостійно обирати запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання, оскільки це найбільш м'який захід процесуального примусу, порівняно з іншими. Він полягає в тому, що тимчасово обмежує свободу пересування підозрюваного, обвинуваченого, а отже, цей запобіжний захід буде застосовуватися тільки до тих осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, що не є тяжкими, а ухилення від органів розслідування й суду є малоймовірним.

Сформульована пропозиція спрямована саме на вдосконалення правового регулювання діяльності слідчого під час застосування запобіжних заходів, що має практичне значення для ефективного запобігання та протидії злочинності, а також швидкого, повного та неупередженого здійснення досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Москалюк Ю. Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Москалюк Юлія Дмитрівна. – Ірпінь, 2015. – 200 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

3. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до розділу ІІ Кримінального процесуального кодексу, який набрав законної сили з 20 листопада 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents). – Назва з екрана.

Кубарєва Ольга Володимирівна, старший викладач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

Комплексний підхід до сучасного кримінального процесуального законодавства передбачає не тільки детальний аналіз теоретичних засад, а й дослідження низки практичних проблем. У цьому контексті актуальності набирає питання, що стосується досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, оскільки їх регламентування в чинному КПК України істотно змінено, що спричинило чимало суперечностей в наукових колах. Не вдаючись у дискусії, лише зазначимо, що проблематика, пов'язана з визначенням поняття та сутності приватного обвинувачення, його ролі в розслідуванні кримінальних правопорушень, є однією з ключових у сучасних юридичних дослідженнях. Основні концептуальні положення в цій сфері викладено в працях таких українських учених, як І. В. Гловюк, О. В. Єні, В. Т. Маляренко, В. Т. Нор, С. І. Перепелиця, М. І. Смирнов, Л. Д. Удалова, В. П. Шибіко, О. Г. Яновська та ін.

У спеціальній літературі акцентують увагу, здебільшого, на тому, що законодавче регулювання зазначеного інституту має охоплювати два напрями:

– здійснення досудового розслідування та судового розгляду щодо окремо визначеного переліку кримінальних правопорушень, віднесених до категорії приватного обвинувачення;

– здійснення судового розгляду кримінальних проваджень, які набули статусу приватного обвинувачення вже в суді внаслідок попередньої відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення за умови згоди потерпілого надалі підтримувати обвинувачення самостійно [1, с. 135].

Якщо розглядати перший напрям, відмітною рисою кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є те, що воно може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого, проти прав, свобод і законних інтересів якого вчинено кримінальне правопорушення, потерпілий має право підтримувати обвинувачення, і відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

На думку практиків, законодавець, визнавши злочини такими, що не становлять значної суспільної небезпеки, має наділити потерпілого правом підтримання обвинувачення в судовому засіданні без проведення досудового розслідування. Чинний КПК України не передбачає процедури передання матеріалів кримінального провадження до суду без проведення досудового розслідування. Те, що слідчий залишається повноцінним суб'єктом доказування у цих справах, суперечить ідеї приватного обвинувачення. Робота слідчого спрямована, передусім, на збирання доказів щодо підозри особи в учиненні кримінального правопорушення, ніж на відновлення прав потерпілого. Здебільшого слідчі допитують як свідків осіб, на яких вказують потерпілі як на тих, хто вчинив правопорушення. У зв'язку із цим строк розслідування може затягуватися на невизначений термін. Якщо слідчий не знайде підстав для

повідомлення про підозру, то потерпілий навіть не зможе заявити цивільний позов у кримінальному провадженні. Однак тривалі строки такого розслідування ідею приватного обвинувачення позбавляють сенсу, перетворюють таке розслідування на «покарання» для потерпілого [2]. У контексті викладеного питання С. І. Перепелиця зазначав, що у провадженні у формі приватного обвинувачення реалізовано виключно матеріальний аспект, а його процесуальну форму цілком проігноровано [3, с. 184].

Водночас вивчення слідчої та судової практики свідчить про наявність окремих випадків неправильного застосування закону. Зокрема, за змістом п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження щодо визначених у цій нормі кримінальних правопорушень, якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем або членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого. Тому з відсутністю ознак родинного зв'язку чи факту трудових відносин кримінальне провадження щодо злочинів, перелічених у п. 2–3 ч. 1 ст. 477 КПК України, здійснюється за загальними правилами проведення досудового розслідування. Однак у матеріалах кримінальних проваджень іноді не враховують, що потерпілий є близьким родичем обвинуваченого або він працював у потерпілого найманим працівником. Крім того, у рішеннях суду немає посилання на документи, які підтверджують родинний зв'язок суб'єктів кримінального провадження [4].

З огляду на викладене, інститут приватного обвинувачення в сучасних умовах потребує вдосконалення щодо забезпечення потерпілого реальним механізмом вирішення кримінально-правових конфліктів. Водночас слід констатувати, що ці новели недостатньо висвітлені у спеціальній літературі, тому постає необхідність ґрунтовного їх дослідження та наповнення не тільки в теоретичній, а й у практичній площинах.

Список використаних джерел

1. Єні О. В. Деякі аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення / О. В. Єні // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 134–139.

2. Стеценко Ю. В. Приватне обвинувачення: рух уперед чи тупцювання [Електронний ресурс] / Ю. В. Стеценко. – Режим доступу: http://www.advokat-stetsenko.com/privatne-obvinuvachennya.html. – Назва з екрана.

3. Перепелиця С. І. Правова природа кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та її регламентація за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / С. І. Перепелиця // Право і безпека. – 2012. – № 4 (46). – С. 180–185.

4. Узагальнення практики судового розгляду кримінальних проваджень у першій та апеляційній інстанціях відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI, який набрав чинності 20 листопада 2012 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://kra.court.gov.ua/sud1190/150/1562. – Назва з екрана.

Литвинчук Олександр Іванович, доцент кафедри досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ВНЕСЕННЯМ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, однак не пізніше ніж через 24 год після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і розпочати розслідування (ЄРДР). У Кодексі не передбачено порядок відмови автору заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення у внесенні відомостей до ЄРДР, навіть якщо зі змісту таких заяви чи повідомлення можна одразу дійти висновку про відсутність обставин злочину. КПК України також не дозволяє здійснювати будь-яких перевірок викладених відомостей без внесення їх до ЄРДР.

Водночас у п. 5 розділу ІІІ Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС України від 6 листопада 2015 року № 1377, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 грудня 2015 року за № 1498/27943 [1], зазначено, що заяви і повідомлення, які надійшли до чергової частини органу поліції та в яких немає відомостей, які вказують на вчинення кримінального правопорушення, після їх реєстрації в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події за резолюцією начальника органу поліції можуть бути розглянуті згідно із Законом України «Про звернення громадян» або Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Таким чином, цей відомчий нормативний акт дозволяє працівникам поліції не вносити заяви або повідомлення осіб про кримінальні правопорушення до ЄРДР і проводити за ними перевірки відповідно до Закону України «Про звернення громадян», які можуть тривати протягом місяця, а за рішенням керівника органу поліції – до 45 днів.

Статистика свідчить, що 2016 року органами Національної поліції зареєстровано понад 6,2 млн заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події. Відомості, які містяться в близько 1,1 млн заяв і повідомлень (18,1 %), внесено до ЄРДР або приєднано до матеріалів досудового розслідування в кримінальних провадженнях, які вже розпочато за фактами вчинення злочинів, про які зазначають заявники. Інші заяви та повідомлення, які не містять відомостей, що вказують на ознаки кримінальних правопорушень, розглянуто в порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян» або Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Така практика органів Національної поліції не влаштовує тих, хто вважає невнесення відомостей, які містяться в їхніх заявах, до ЄРДР порушенням чинного законодавства, ці особи оскаржують бездіяльність слідчих у судовому порядку. Наслідками таких оскаржень є, переважно, ухвали слідчих суддів, які зобов'язують слідчі органи розпочати досудове розслідування в кримінальних провадженнях за заявами або повідомленнями осіб про кримінальні правопорушення.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (ВССУ), узагальнюючи практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування, уважає обґрунтованими дії слідчих суддів, які визнають протиправною бездіяльність слідчих і прокурорів щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, якщо заява, яка, на думку особи, що її подала, містила відомості про кримінальне правопорушення, однак була розглянута в порядку Закону України «Про звернення громадян». Відповідно до позиції ВССУ, «якщо зі звернення особи вбачається, що вона порушує перед органом досудового розслідування питання про вчинення кримінального правопорушення, ініціюючи здійснення ним дій, визначених КПК, то навіть за умови, що результати аналізу наведених особою відомостей свідчать про відсутність ознак складу злочину, такі відомості мають бути внесені до ЄРДР з подальшим закриттям кримінального провадження відповідно до ст. 284 КПК» [2].

Такі висновки ВССУ цілком відповідають вимогам КПК України, а в ст. 12 Закону України «Про звернення громадян» зазначено, що дія цього Закону не поширюється на порядок розгляду заяв і скарг громадян, установлений кримінальним процесуальним законодавством [3].

Невирішеним залишається лише питання належної організації досудового розслідування в кримінальних провадженнях у разі забезпечення внесення відомостей, які містяться в усіх заявах і повідомленнях про кримінальні правопорушення, що надходять до органів Національної поліції, до ЄРДР.

Знову слід звернутися до статистики. Середнє навантаження на одного практичного слідчого слідчих підрозділів Національної поліції (без урахування керівного складу та працівників організаційно-методичних підрозділів) за 12 місяців 2016 року становило 257 кримінальних проваджень.

Очевидним є те, що слідчий не зможе одночасно ефективно проводити досудове розслідування за кількома сотнями кримінальних проваджень. Він навіть не буде пам'ятати обставин більшості з них. І така критична ситуація склалася в умовах, коли в ЄРДР вносять лише кожну п'яту заяву про кримінальне правопорушення. Якщо ж забезпечити стовідсоткове внесення заяв і повідомлень про злочини до реєстру, як цього вимагає КПК України, то на кожного слідчого територіального підрозділу поліції припадатиме вже по кілька тисяч кримінальних проваджень.

На наш погляд, зменшити навантаження на слідчих можна за допомогою як законодавчих змін, так й організаційно-кадрових заходів.

По-перше, слід проводити дізнання як початковий етап досудового розслідування злочинів, який передує досудовому слідству, залишивши його як самостійну форму розслідування кримінальних проступків. Правом проведення дізнання до передання кримінального провадження слідчому необхідно наділити працівників низки підрозділів кримінальної та патрульної поліції в межах визначеної компетенції.

По-друге, доцільно розширити штат органів досудового розслідування за рахунок працівників оперативних підрозділів кримінальної поліції (карного розшуку, захисту економіки, кіберполіції), які будуть розпочинати кримінальні провадження, проводити необхідні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, закінчувати досудове розслідування за злочинами невеликої тяжкості та низкою злочинів середньої тяжкості, які, здебільшого, не спричиняють труднощів під час досудового розслідування.

Таким чином, лише шляхом комплексного підходу можливо рівномірно перерозподілити навантаження між працівниками органів досудового розслідування та інших служб поліції.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 листоп. 2015 р. № 1377 – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15. – Назва з екрана.

2. Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування : узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 січ. 2017 р. № 9-49/0/4-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. – Назва з екрана.

3. Про звернення громадян [Електронний ресурс] : Закон України від 2 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр. – Назва з екрана.

Ляш Андрій Олексійович, професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», кандидат юридичних наук, професор

ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ Й НЕЗАЛЕЖНОСТІ СЛІДЧОГО ЗА ЧИННИМ КПК УКРАЇНИ

Слідчий під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, згідно з ч. 5 ст. 40 КПК України від 13 квітня 2012 року, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на це законних повноважень, заборонено [1]. Норма закону щодо самостійності слідчого, на нашу думку, є декларативною, а межі процесуальної самостійності слідчого в КПК України чітко не визначено.

Аналіз норм чинного КПК України дає підстави для висновку, що слідчий має право: починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених КПК України; за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, зокрема щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України [1]. У цьому Кодексі також передбачено право слідчого самостійно приймати рішення та проводити лише кілька слідчих (розшукових) й одну негласну слідчу (розшукову) дію, а саме: допити, слідчий експеримент (за винятком житла чи іншого володіння особи (ч. 5 ст. 240), пред'явлення для впізнання (особи, речей, документів), огляд (за винятком огляду житла чи іншого володіння особи), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272), а також призначати експертизи.

Більшість процесуальних дій може бути проведена слідчим лише на підставі постанови прокурора (освідування, ексгумація трупа, контроль за вчиненням злочину) або за рішенням (ухвалою) слідчого судді (ст. 247 КПК України). Для отримання такого рішення необхідне подання прокурора або

слідчого та згода прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Отже, за процесуальною діяльністю слідчого встановлено подвійний процесуальний контроль (керівника органу досудового розслідування (п. 2, 3, 5 ст. 39 КПК України), прокурора (п. 8, 10, 13 ч. 2 ст. 36 КПК України), а також судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України), що не може сприяти його процесуальній незалежності.

За чинним КПК України слідчого віднесено до сторони обвинувачення (п. 19 ч. 1 ст. 3), що, на нашу думку, також не сприяє його неупередженості (об'єктивності) під час доказування, прийняття й обґрунтування процесуальних рішень. Частина 2 ст. 9 КПК України зобов'язує його всебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Тому О. О. Кіпер слушно вважає, що зміст діяльності слідчого передбачає не тільки обвинувачення, а й захист підозрюваного, обвинуваченого. Головна його функція полягає в розслідуванні кримінальних правопорушень, встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні [2, с. 70]. На думку професора В. П. Даневського, слідчий повинен бути неупередженим і не залежним від сторін (обвинувачення і захисту – прим. авт.) [3, с. 27]. Обстоює таку саму позицію Б. В. Романюк, який стверджує, що слідчий не повинен бути представником жодної зі сторін у змагальному процесі [4, с. 134–135].

У ч. 3 ст. 312 КПК України передбачено, що оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання. Тому постає питання, чи не перешкоджає це положення досягненню мети такого оскарження, адже слідчий спочатку має виконати відповідну вказівку прокурора, а потім оскаржити її.

Зазначене положення закону стоїть на заваді реалізації обов'язку слідчого як посадової особи, що вповноважена вести досудове розслідування, всебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, оскільки рішення прокурора не завжди можуть бути законними й обґрунтованими.

Навіть вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді, якщо інше не передбачено КПК України, згідно з ч. 1 ст. 532, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого КПК України, якщо таку скаргу не було подано. Лише після цього відповідне рішення підлягає виконанню.

Рішення прокурора не можна вважати вищим за рішення суду. Тому слід внести зміни в ч. 3 ст. 312 КПК України, вилучивши з неї частку «не» і так врегулювавши зупинення виконання слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора. Тобто в разі незгоди з прокурором слідчий повинен мати право самостійно звертатися з письмовим запереченням до прокурора вищого рівня, як це було передбачено в ч. 2 ст. 114 КПК 1960 року, й обстоювати свою правову позицію.

Цілком поділяємо пропозиції О. О. Кіпера стосовно змін і доповнень до чинного КПК України в частині процесуальних повноважень слідчого, які посилюють його процесуальну самостійність, а саме: доповнити ч. 4 ст. 40 КПК України нормою про виключення із загального обов'язку слідчого виконувати вказівки прокурора, обов'язку виконувати вказівки з найважливіших питань

розслідування (повідомлення про підозру, кваліфікацію кримінального правопорушення й обсяг підозри, складання обвинувального акта або закриття провадження) у випадку їх оскарження прокурору вищого рівня [5, с. 12].

Обґрунтованою видається пропозиція цього вченого щодо необхідності вдосконалення процесуальної самостійності слідчого й доцільності внесення змін і доповнень до чинного КПК України, надання слідчому права самостійно приймати рішення щодо проведення таких процесуальних дій, як освідування особи (ст. 241 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), самостійно обирати такий запобіжний захід, як особисте зобов'язання, передбачити обов'язок слідчого виносити вмотивовану постанову у випадку відмови в наданні доступу до матеріалів у порядку ст. 221 КПК України для забезпечення можливості її оскарження до слідчого судді, а в ст. 303 передбачити право на таке оскарження [2, с. 72, 74; 5, с. 4, 12].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – 19 трав. – № 90–91.

2. Кіпер О. Процесуальна самостійність слідчого в умовах реформованого кримінального процесуального законодавства України / О. Кіпер // Вісник прокуратури. – 2015. – № 5 (167). – С. 68–67.

3. Даневский В. П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа / В. П. Даневский. – Киев : Семенко С., 2003 – 142 с.

4. Романюк Б. В. Спадковість та новизна у процесі формування кримінального судочинства стосовно процесуальної незалежності слідчого // Б. В. Романюк // Кримінальний процес України в контексті європейських стандартів судочинства : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2007 р.). – Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. – 176 с.

5. Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. О. Кіпер. – Одеса, 2017. – 20 с.

Мазур Оксана Степанівна, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем впровадження практики Європейського суду з прав людини науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Аспекти приватного обвинувачення в кримінальному процесі досліджувало чимало науковців (І. Л. Петрухін, П. С. Елькінд), зокрема й вітчизняних (Ю. М. Грошевий, В. Г. Нор, В. О. Попелюшко та інші), однак об'єктом їх дослідження були норми нині вже не чинного законодавства. У ст. 27 КПК України 1960 року (станом на жовтень 2012 року) було передбачено десять складів злочинів, кримінальні справи стосовно яких порушували не інакше, як за скаргою потерпілого, якому й належало право в такому разі підтримувати обвинувачення. Зазначені справи підлягали закриттю, якщо потерпілий примириться з обвинуваченим, підсудним. Примирення могло статися лише до видалення суду в дорадчу кімнату для постановлення вироку. У справах про

злочини, передбачені ст. 125, ч. 1 ст. 126, а також ст. 356 КК України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян, дізнання і досудове слідство не проводили [1].

Чинний КПК України містить уже 63 склади злочину відповідно до ст. 477–479 глави 36, за якими може бути розпочато кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення лише на підставі заяви потерпілого [2]. Проте, на відміну від КПК 1960 року, досудове слідство в таких провадженнях також проводять. Тобто форма приватного обвинувачення передбачає, що кримінальне провадження може бути розпочате лише за заявою потерпілого, закінчене воно може бути теж потерпілим, наприклад, шляхом укладення угоди про примирення (п. 1 ч. 1 ст. 368, ст. 369, ст. 471 КПК України), а досудове слідство й судова стадія проводяться в загальному порядку. Отже, «приватність» цієї форми визначається лише за суб'єктом, який може ініціювати кримінальне провадження.

На нашу думку, модель форми приватного обвинувачення в КПК 1960 року була вдалішою. У класичному варіанті приватне обвинувачення в кримінальному процесі діяло в Англії. Основним джерелом права в Англії є судові прецеденти, і ця система права зовсім не схожа на вітчизняну, яка належить до континентальної системи права.

На території цієї держави для більшості кримінальних проступків не було державних обвинувачів, справи порушували та судилися самі жертви чи їхні родичі. Відповідно до англійського права злочини розглядали як учинені не проти держави, а проти особи чи її сім'ї. Тому саме жертва чи її родичі повинні були вести судове переслідування проти образника. Приватне переслідування в Англії існувало в період з VII до XIX ст.

У XIX ст. публічне обвинувачення стало відігравати дедалі важливішу роль. Згодом більшість судових переслідувань були приватними лише за назвою, а «приватними» обвинувачами найчастіше були поліцейські [3]. Після видання Закону про судові переслідування за злочини (1985) в Англії закріпилася чинна нині система прокуратури, що обмежила права приватного обвинувачення.

Ключовими положеннями було те, що приватне переслідування стосувалося лише судової стадії, де власне потерпілий підтримував обвинувачення. Так було і за КПК 1960 року з певними нюансами. За чинним КПК України форма приватного обвинувачення передбачає і досудове провадження за участю слідчого. Таке провадження, в якому бере участь орган державної влади в особі слідчого чи прокурора, уже не є приватним. Ідеться вже про форму приватно-публічного обвинувачення.

Тому главу 36 чинного КПК України доцільніше було б назвати «Кримінальне провадження у формі приватно-публічного обвинувачення».

Деякі суб'єкти законодавчої ініціативи запропонували несподіваний варіант форми приватного обвинувачення. Подано проект Закону України «Про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою» (реєстраційний № 4607), який передбачає впровадження в кримінальне процесуальне право України інституту *приватного переслідування злочинів*, що охоплені поняттям «корупція». Автори законопроекту в пояснювальній записці спираються на досвід Англії стосовно приватного обвинувачення в кримінальному процесі, пропонуючи схожу модель для вітчизняного законодавства для посилення протидії корупції.

У законопроекті визначено декілька складів кримінальних правопорушень, розслідувати які має право будь-яка фізична чи юридична особа, права якої були

порушені чи вона дізналася про таку неправомірну діяльність з боку особи публічного чи приватного права. Розслідування передбачає вчинення фізичною чи юридичною особою відповідних слідчих дій, наприклад, обшук житла чи іншого володіння запідозреної особи за постановою слідчого судді або суду та всіх інших необхідних процесуальних дій у таких провадженнях.

В Англії корупція, хабарництво, заколот і злочини, згідно із Законом про охорону державної таємниці 1912 року, визначені як особливо небезпечні злочини, що зачіпають інтереси державної безпеки, тому розслідування проводить департамент директора публічних переслідувань під керівництвом генерального атторнея, який є вищим посадовцем держави у сфері здійснення кримінального переслідування.

Тому запровадження такого інституту у кримінальний процес України з метою протидії корупції, тим паче в такому вигляді, як запропоновано, на нашу думку, є неприйнятним.

Отже, низка аспектів функціонування форми приватного обвинувачення в кримінальному процесі України потребує подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 28 груд. 1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

3. Langbein J. H. Understanding the Short History of Plea Bargaining / J. H. Langbein // Law and Society. – 1979. – № 13. – P. 266–267.

Мамка Григорій Миколайович, професор кафедри кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук

ЗАСАДА ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ В НОРМАТИВНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

У чинному КПК України, на відміну від КПК України 1960 року, низка правових положень були визначені як засади кримінального провадження. Система засад, закріплена в ст. 7 цього Кодексу, одержала нормативно регламентований потенціал їх практичної реалізації.

Відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України, у випадках, коли положення Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовують загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК України.

Кримінальне процесуальне доказування, що здійснюють як під час досудового розслідування, так і в судовому провадженні, є найважливішим елементом усієї системи кримінального провадження. Правові положення, що регламентують загальні правила доказування, діють не лише щодо конкретних доказів, засобів їх збирання, перевірки й оцінювання, а й стосовно всіх доказів, діяльності всіх суб’єктів доказування на всіх стадіях кримінального процесу.

Водночас окремі із засад кримінального провадження чинять прямий регуляторний вплив на процес доказування, інші – непрямий (опосередкований).

Однією з основних у сфері кримінального процесуального доказування є засада презумпції невинуватості. Відповідно до ч. 1 ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою в учиненні злочину та не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку й установлено обвинувальним вироком суду. Аналогічне формулювання містить ч. 1 ст. 17 КПК України.

Загальний зміст цієї засади, а також ті правові положення Основного Закону й КПК України, що його деталізують, визначають конструкцію процесу доказування, зокрема винуватості обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 62 Конституції України), особу має бути виправдано, якщо сторона обвинувачення не доведе її винуватість (ч. 2 ст. 17 КПК України); обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях (ч. 3 ст. 62 Конституції України, ч. 3 ст. 17 КПК України); усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачать на її користь (ч. 3 ст. 62 Конституції України, ч. 4 ст. 17 КПК України).

Таким чином, підозрюваний (обвинувачений) не зобов'язаний доводити свою невинуватість, а сторона обвинувачення є носієм обов'язку доказування винуватості особи поза розумним сумнівом. Окрім безпосереднього обов'язку збирати, перевіряти й оцінювати докази, спрямовані на встановлення винуватості особи в учиненні кримінального правопорушення, сторона обвинувачення є носієм обов'язку спростування доводів сторони захисту.

Якщо обов'язок доведення винуватості обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення визначений загальним обов'язком сторони обвинувачення довести елементи предмета доказування (ст. 91 КПК України), що є загальним для всіх кримінальних проваджень, то обов'язок спростування доводів сторони захисту передбачений вимогою закону щодо необхідності доведення винуватості особи поза розумним сумнівом і забезпечується правильним встановленням меж доказування в конкретному кримінальному провадженні. Встановлення будь-якого факту, формулювання висновку про наявність будь-якої обставини можливі лише за умови спростування всіх відомостей, що суперечать існуванню цього факту чи обставини.

Це правило є відображенням формальних логічних законів суперечності та виключення третього, відповідно до яких два судження, в одному з яких щось стверджують, а в другому те саме в той самий час і в тому самому значенні заперечують, не можуть бути одночасно істинними; із двох суперечливих тверджень одне неодмінно є істинним, друге – хибним, а третього бути не може [1, с. 28].

Отже, у разі, якщо сторона обвинувачення не спростує (шляхом кримінального процесуального доказування) всі доводи сторони захисту й не усуне можливі сумніви в обґрунтованості та достовірності власних висновків, презумпція невинуватості вважається неспростованою та продовжує діяти.

У випадках, коли підозрюваний, обвинувачений не доказує належність і допустимість виправдувального доказу, це логічно має означати, що питання залишається відкритим (для остаточного вирішення його судом).

Логічним продовженням такої ситуації є ще одне правило доказування, сформульоване за змістом презумпції невинуватості: усі сумніви щодо

доведеності вини особи тлумачать на користь такої особи (ч. 4 ст. 17 КПК України).

Уся кримінальна процесуальна діяльність ґрунтується на сумнівах і припущеннях, які поступово перевіряють, усувають або залишають. За наявності сумнівів у посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, насамперед, має бути вжито всіх передбачених законом заходів щодо їх усунення. Сумніви, які залишаються неусуненими, повинні мати об'єктивний характер, тобто бути такими, що не можуть бути усунені передбаченими законом засобами під час продовження доказування в цьому кримінальному провадженні.

Таким чином, у випадках, коли об'єктивно зібрати докази, достатні для висновку про наявність чи відсутність вини особи в учиненні кримінального правопорушення, неможливо, унаслідок дії презумпції невинуватості обвинувачений має бути виправданий, а якщо такі сумніви виникли ще на стадії досудового розслідування – кримінальне провадження має бути закрито у зв'язку з невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпанням можливості їх отримати.

Конституційна засада презумпції невинуватості формує частину базових правил здійснення кримінального процесуального доказування, що стосуються: обов'язку доказування в змагальному кримінальному провадженні; забезпечення доведеності винуватості особи в учиненні кримінального правопорушення; необхідності дотримання процесуальної форми під час збирання, перевірки й оцінювання доказів, зокрема тих, якими обґрунтовують підозру та обвинувачення.

З огляду на зазначене, видається недостатньо обґрунтованою позиція щодо визнання забезпечення доведення вини окремою, самостійною засадою кримінального провадження [2, с. 3–4], оскільки презумпція невинуватості як беззастережне, однак спростовне твердження про невинуватість особи в учиненні кримінального правопорушення змістовно, логічно та методологічно пов'язана з необхідністю доведення вини особи шляхом кримінального процесуального доказування, що здійснюється в установленій законом процесуальній формі.

Список використаних джерел

1. Сластенко Є. Ф. Логіка : навч. посіб. / Є. Ф. Сластенко, С. М. Ягодзінський. – Київ : НАУ, 2005. – 192 с.

2. Трохлюк О. П. Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. П. Трохлюк. – Київ, 2017. – 20 с.

Максимів Людмила Василівна, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та оперативно-розшукової діяльності Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Гук Ілона Григорівна, курсант Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ СТАТУС СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статус свідка в теорії кримінального процесу досі лишається неврегульованим, позаяк забезпечення прав і законних інтересів цієї категорії осіб є одним з першочергових завдань будь-якої держави, яка позиціонує себе як

правова. Актуальність цього питання полягає, насамперед, у тому, що жодний громадянин України не застрахований від того, що може бути викликаний для допиту та набути статусу свідка у кримінальному провадженні у зв'язку з тим, що він випадково побачив якусь подію або дізнався про фактичні дані, важливі для окремого кримінального провадження.

Аналіз кримінального процесуального законодавства України свідчить, що більшість норм-принципів стосується прав або особи, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, або постраждала від нього. Цілком очевидно, що державного захисту потребують і ті учасники, які не належать до сторін кримінального провадження та не мають власного інтересу у справі, проте зобов'язані брати в ньому участь як носії доказової інформації, тобто свідки. Є низка чинників, які негативно позначаються на здійсненні ними процесуальних обов'язків: а) матеріальні незручності та витрати, пов'язані з участю у кримінальному провадженні. Виклик для участі у процесуальних діях відволікає від повсякденних справ, роботи чи навчання, унаслідок чого особа зазнає збитків. Крім того, необхідно витрачати кошти на прибуття до місця виклику. Обов'язок держави щодо відшкодування цих витрат на практиці не реалізується, що аж ніяк не сприяє бажанню окремих незацікавлених учасників кримінального провадження активно співпрацювати зі слідством і судом; б) виконання свідками своїх процесуальних обов'язків нерідко пов'язане з нервово-психічним напруженням, загостренням емоційного стану, що пов'язано з необхідністю пригадати обставини протиправного діяння, бути очевидцем процесуальних дій із значним «емоційним навантаженням» (наприклад, огляд трупа), бути поінформованим про обставини злочину, учиненого з особливою жорстокістю; в) потенційна можливість тиску на свідків, погроз з боку підозрюваного, його родичів чи інших зацікавлених осіб. У зв'язку із цим слід констатувати недосконалість системи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження в Україні [1, с. 135–139].

Особа набуває статусу свідка одразу після її офіційного виклику на допит. І саме з цього моменту вона отримує права та на неї покладаються обов'язки, передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством. Одним з основних обов'язків свідка є прибуття за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду. У випадку, якщо свідок був у встановленому порядку викликаний, але не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, до нього може бути застосовано такий захід процесуального примусу, як привід, і накладено грошове стягнення у відповідному розмірі. Слідчий самостійно оцінює можливість конкретної особи давати показання, які мають значення для кримінального провадження, і досить часто цим правом зловживає, викликаючи особу без реальних на те підстав. Практики оскарження безпідставних викликів свідка немає, з огляду на прогалини в законодавстві щодо реальної відповідальності слідчого за такі дії та відсутність захисту прав громадян з боку судової влади.

Участь у кримінальному провадженні свідка пов'язана з необхідністю вербального контакту із суб'єктами, які проводять процесуальні дії, шляхом відтворення відомої їм інформації. У цьому випадку свідок як джерело показань, на відміну від підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого, має законодавчо закріплений обов'язок давати правдиві показання по суті справи. За завідомо неправдиві показання або за відмову від давання показань свідок несе кримінальну відповідальність [2]. Крім цього, свідок має бути забезпечений належними процесуальними умовами. Однією з таких умов є передбачене п. 4

ч. 1 ст. 66 КПК України право свідка давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача [3]. Своєчасність залучення перекладача у відносинах зі свідком, який не володіє або недостатньо володіє мовою, якою відбувається судочинство, є безпосереднім обов'язком посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження. У разі недотримання зазначеної умови немає юридичних підстав для притягнення свідка до відповідальності за невиконання покладених на нього обов'язків у вигляді дачі правдивих показань.

Ще однією особливістю процесуального статусу свідка, про яку зазначає С. В. Слінько, є відсутність у нього можливостей впливати на перебіг кримінального провадження, прийняття рішень про його спрямування, оскаржувати такі рішення. Фактичні дані як джерела доказів свідок надає під впливом рівня освіти, життєдіяльності, здатності оцінювати вчинене протиправне діяння [4, с. 879–880].

Водночас публічний обов'язок служіння правосуддю зумовлює його особливі права, передбачені ч. 1 ст. 66 КПК України, а саме: знати, у зв'язку із чим і в якому кримінальному провадженні його допитують, користуватися правовою допомогою адвоката, давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача, користуватися нотатками й документами під час давання показань, що стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які складно тримати в пам'яті, на відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для давання показань, ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, заявляти клопотання про забезпечення безпеки, заявляти відвід перекладачу [3]. Реформування кримінального процесу, зміна його форми з публічної на змагальну привели до встановлення в чинному законодавстві положень щодо декриміналізації відмови свідка від дачі показань. Імунітет свідка передбачає положення про можливість не давати показання проти себе, членів сім'ї або близьких родичів. Крім того, також не можуть бути допитані як свідки такі окремі категорії осіб, як адвокати, нотаріуси, медичні працівники, журналісти, професійні судді щодо відомостей, які становлять їх професійну таємницю.

Особа перебуває в статусі свідка протягом необмеженого часу. Будучи викликана та допитана як свідок, вона залишається в цьому процесуальному статусі й після виконання процесуальних дій, тобто протягом усього кримінального провадження. Це також слід ураховувати для забезпечення прав і законних інтересів такої категорії осіб.

Отже, окремі елементи правового статусу свідка потребують невідкладного вдосконалення, адже хоча свідок і не є стороною кримінального провадження, не має власного інтересу щодо результатів його розгляду, проте сфера його законних прав та свобод у будь-якому разі знаходиться під загрозою. Зазначене стосується й недотримання порядку проведення допиту чи іншої процесуальної дії за участю свідка та необхідності застосування заходів безпеки за наявності передбачених законом підстав.

Список використаних джерел

1. Стахівський С. М. Кримінальні процесуальні засоби доказування : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09 / С. М. Стахівський. – Київ, 2005. – 401 с.

2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page3. – Назва з екрана.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.
4. Слінько С. В. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі / С. В. Слінько // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 878–882.

Мартовицька Олена Василівна, доцент кафедри кримінального процесу й організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Захист прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному провадженні є одним із пріоритетних завдань, закріплених у ст. 2 КПК України [1]. У положеннях цієї статті КПК України закріплено, що кримінальне провадження спрямоване на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Завдання щодо здійснення захисту особи з наданням правової допомоги є першочерговим під час здійснення кримінального провадження. Однак воно ускладнюється тим, що внаслідок недостатності достовірної інформації на першому етапі проведення досудового розслідування кримінального правопорушення певна частина процесуальних рішень слідчого, прокурора ґрунтуються на ймовірних відомостях. Постає реальна загроза необґрунтованого, хоча й тимчасового, обмеження прав, свобод і законних інтересів особи, а також заподіяння шкоди охоронюваним законом правам та інтересам. Тому, якщо не виявити процесуальні порушення вже на початку кримінального провадження, подальше забезпечення захисту прав особи, щодо якої вчинено кримінальне правопорушення, може привести до певних негативних юридичних наслідків. Попри це, у чинному КПК України немає законодавчого визначення понять «забезпечення правової допомоги», «захист», «право на захист». Також позиції науковців стосовно тлумачення цих понять різняться, що суттєво ускладнює реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

У зв'язку із запровадженням у КПК України 2012 року значної кількості новел, постає необхідність обрання концептуально нового підходу до їх теоретичного переосмислення та практичного застосування. За результатами дослідження, поняття «захист» визначено лише в положенні п. 5 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2]. Зокрема, зазначено, що надання правової допомоги – це вид адвокатської діяльності, який полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному

провадженні, щодо особи, стосовно якої розглядають питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. Водночас у п. 2 ст. 1 цього Закону встановлено, що адвокатська діяльність – це незалежна професійна діяльність адвоката щодо надання правової допомоги, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. У п. 7 цієї статті визначено, що клієнт – це фізична або юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в інтересах яких здійснюється адвокатська діяльність. Аналогічний підхід законодавця ми спостерігаємо і в положенні ч. 1 ст. 20 чинного КПК України «Забезпечення права на захист», де встановлено, що право на захист мають підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений, яке охоплює можливість надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України. У цьому контексті можна навести приклади законодавчого врегулювання понятійного апарату з аналізованих питань в інших країнах. Зокрема, у п. 7.0.27 ст. 7 КПК Азербайджану закріплено, що надання правової допомоги – це процесуальна діяльність, яку здійснюють з метою спростування або пом'якшення обвинувачення, висунутого проти особи, підозрюваної в учиненні передбаченого кримінальним законом діяння, захисту її прав і свобод, а також відновлення порушених прав та свобод особи, незаконно підданої кримінальному переслідуванню [3]. На підставі проаналізованих положень чинного КПК України доходимо висновку, що у кримінальному провадженні забезпечення правової допомоги та право на захист мають тільки учасники, які безпосередньо визначені в його нормах. Слід з'ясувати, чи має потерпілий, юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування та інші право на захист.

Протягом останніх двадцяти років законодавець піклувався, здебільшого, лише захистом прав підозрюваного, обвинуваченого. Навіть після прийняття чинного КПК України 2012 року питання захисту окремих учасників кримінального провадження залишилися невирішеними, зокрема, це стосується захисту та забезпечення правової допомоги потерпілому. Так, забезпечувати правову допомогу може не захисник-адвокат, а захисник-представник, що значно звужує права й обов'язки в питаннях захисту потерпілого. Стосовно досліджуваного питання Н. В. Михайлова зауважила, що захист потерпілого становить сенс кримінального процесу [4, с. 203]. Сучасне кримінальне провадження є досить складною системою процесуальних правовідносин і процесуальних дій, що потребує подальшого вдосконалення.

На підставі зазначеного доходимо висновку, що проаналізовані положення суперечать ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України, у якій чітко визначено, що громадяни мають рівні конституційні права й свободи та є рівними перед законом, а також її ст. 129, де закріплено рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Така рівність закріплена ще й у п. 3 ст. 7 «Загальні засади кримінального провадження» чинного КПК України. Зазначене підтверджується й міжнародними правовими актами. Зокрема, у ст. 7 Загальної декларації прав людини [5] передбачено, що всі люди рівні перед законом і мають однакове право на рівний захист їх законом, а в ст. 8 закріплено, що кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих

конституцією чи законом. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [6] зобов'язує державу забезпечити будь-якій особі ефективний правовий захист у разі порушення її прав і свобод. Право на захист будь-якої особи, яка цього потребує, забезпечують держава, її компетентні законодавчі, адміністративні чи судові органи. Забезпечення правової допомоги і посилення правового захисту особи, розширення та зміцнення правових гарантій її прав і свобод в умовах розвитку демократії, а також утвердження незалежної судової влади як визначального гаранту цих прав і свобод, справедливості й законності є необхідною умовою функціонування демократичної правової держави. Закріплені засади (принципи) мають важливе значення, оскільки це визначальні, фундаментальні й імперативні положення всього кримінального провадження, покликані захищати права, свободи і законні інтереси кожного учасника кримінального провадження.

У сучасних умовах одним із пріоритетних напрямів є законодавче закріплення та забезпечення належного й ефективного правового захисту прав і законних інтересів особи, надання правової допомоги. Держава має вирішити проблемні питання щодо забезпечення правової допомоги з метою захисту прав, свобод і законних інтересів особи. На законодавчому рівні доцільно закріпити положення, згідно з яким захист у кримінальному провадженні полягає в пропорційному за обсягом забезпеченні та реалізації прав, свобод і законних інтересів усіх учасників, які залучені до сфери кримінальної процесуальної діяльності, що буде відповідати вимогам міжнародних правових стандартів та засадам (принципам) національного кримінального процесуального й іншого законодавства України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91. – С. 9–49.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.

3. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. № 907-IQ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.legislationline.orgdownloadactiondownloadid4670file AzerbaijanCPC2000 am2013ru.pdf. – Загл. с экрана.

4. Михайлова Н. В. Інститут захисту прав потерпілого за новим КПК України / Н. В. Михайлова // Право і суспільство. – 2013. – № 2. – С. 203–206.

5. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043. – Назва з екрана.

Мірковець Дмитро Михайлович, доцент кафедри публічно-правових дисциплін Університету сучасних знань, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СКЛАДІ СЛІДЧОЇ ГРУПИ

На сьогодні в Україні залишається досить високим рівень зареєстрованої злочинності. Спостерігається суттєве збільшення й числа злочинів, скоєних транснаціональними злочинними угрупованнями, з'являються нові види

злочинів, в яких кількість підозрюваних, свідків та потерпілих інколи сягає сотень і тисяч осіб.

Розслідування побідних проваджень є складним, великим за обсягом і вимагає від правоохоронних органів багато зусиль. Усе це істотно збільшує інтенсивність роботи та навантаження на слідчих й автоматично виключає можливість «самостійного» провадження досудового розслідування. Закономірно, що кількість кримінальних проваджень, які розслідуються слідчими групами щорічно становить від 10 до 15 % від їх загальної кількості; у провадженнях про злочини, вчиненні злочинними угрупуваннями цей показник відповідає 45–60 %; в ГСУ НП України кількість проваджень, які розслідуються у складі слідчих груп, щорічно складає 90–95 %.

Подібний організаційний метод розслідування кримінальних проваджень при застосуванні його в особливо складних, багатоепізодних правопорушеннях сприяє скороченню строків досудового розслідування та в повній мірі забезпечує його всебічність, повноту і неупередженість. Водночас під час групового провадження виникає багато питань процесуального та організаційного характеру, пов'язаних із невизначеністю або недостатньою визначеністю повноважень. Саме тому, на сьогодні необхідною є оптимізація кримінальної процесуальної діяльності таких груп, а також удосконалення правової регламентації відносин її членів.

Частково це пов'язано з тим, що питанням провадження досудового слідства слідчою групою в кримінальному процесуальному законодавстві присвячена лише одна норма – ст. 39 КПК України. Відповідно, відсутність чіткої правової регламентації призводить до невизначеності статусу осіб, які залучаються до їх складу, затягування строків досудового розслідування, втрати доказової інформації та інших проблем правозастосовчого характеру.

У слідчій практиці при груповому методі розслідування кримінальних проваджень вказана функція може реалізуватися в двох аспектах: 1) в якості засобу організації досудового розслідування керівником органу досудового розслідування шляхом доручення розслідування слідчій групі; 2) шляхом безпосередньої реалізації керівником (старшим) слідчої групи повноважень по керівництву досудовим слідством (згідно ст. 39 КПК України один із слідчих, які входять до складу слідчої групи, й призначений її старшим, зобов'язаний безпосередньо керувати діями інших слідчих).

Щодо першого аспекту, то повноваження керівника органу досудового розслідування по створенню слідчих груп відносяться до групи засобів процесуального контролю, що забезпечують об'єктивне, високоякісне розслідування проваджень, законність провадження процесуальних дій, а також захист прав учасників кримінального судочинства. Вказані повноваження передбачені п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України. На жаль, редакція зазначеної норми сформульована законодавцем досить обмежено. Так, до недоліків правової регламентації діяльності слідчих груп необхідно віднести: 1) відсутність регламентації повноважень «старшого» і членів слідчої групи, 2) нечітку регламентацію повноважень керівника органу досудового розслідування щодо діяльності слідчої групи; 3) невизначення чітких випадків для створення слідчої групи; 4) неврегульованість питань припинення діяльності (розформування) слідчої групи та зміни її складу; 5) невизначеність положень взаємодії слідчої групи з оперативними підрозділами тощо.

Створення слідчої групи можливе на будь-якому етапі досудового розслідування, починаючи з моменту внесення відомостей до ЄРДР й закінчуючи складанням обвинувального акту. Саме своєчасне створення слідчої групи, дозволяє одночасно проводити розслідування в різних напрямах та місцях, і цим самим забезпечує скорочення строків досудового розслідування, що є гарантією виконання завдань кримінального провадження.

Щодо другого аспекту, то на сьогодні з урахуванням потреб слідчої практики вкрай необхідною є детальна законодавча регламентація: а) процесуальних повноважень керівника слідчої групи з організації роботи слідчої групи і керівництва діями інших слідчих; б) повноважень членів слідчої групи з прийняття процесуальних рішень та провадження процесуальних дій; в) взаємовідносин керівника слідчої групи, керівника органу досудового розслідування та слідчих групи (в тому числі порядку вирішення суперечок при незгоді членів слідчої групи з рішеннями, прийнятими її керівником); г) гарантій процесуальної самостійності та незалежності членів слідчої групи.

Аналіз кримінальних проваджень, розслідування у яких здійснювалося слідчою групою, показало, що особиста відповідальність за хід досудового розслідування, прийняття найважливіших рішень, в тому числі й обґрунтованого кінцевого рішення, покладається на старшого групи слідчих. Саме він організовує, контролює і безпосередньо керує слідчими – членами групи, а також несе відповідальність за безпосереднє зберігання кримінального провадження.

При призначенні керівником групи, на слідчого покладається також відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, проведених не тільки ним особисто, а й іншими слідчими – членами групи. У такому випадку старший групи з метою оптимального та раціонального розподілу роботи між членами групи, контролю за виконанням ними отриманих завдань та керівництва ходом слідства, набуває функцій, притаманних виключно діяльності керівника органу досудового розслідування.

Наявність вказаних повноважень (безумовно ширших ніж у звичайного слідчого члена групи) зумовлює зміну процесуального статусу старшого групи й появу в кримінальному судочинстві нового суб'єкта – керівника слідчої групи. Закономірно, що ставши керівником групи, слідчий в рамках дорученого йому провадження повинен отримати додаткові, не передбачені ст. 40 КПК України, повноваження по організації і керівництву діями інших слідчих.

На жаль, наведені погляди жодним чином не враховані вітчизняним законодавцем при регламентації діяльності слідчої групи, а її керівник – особливою компетенцією у кримінальному процесуальному законодавстві України не наділений. Як наслідок, на сьогодні, розподіл повноважень у середині слідчої групи здійснюється поза процесуальними формами. З погляду практичних працівників це більш зручно й не ускладнює процесу організації досудового розслідування. Із процесуальної точки зору ситуація виглядає дещо інакше: відносини між керівником і членами слідчої групи (які по своїй суті є кримінальними процесуальними) регулюються за допомогою організаційних заходів, що нерідко може привести до повної підміни процесуальних відносин особистими (заснованими на симпатіях і антипатіях), а організації досудового розслідування – "адмініструванням і волюнтаризмом".

Невизначеність процесуального статусу керівника слідчої групи породжує різноманітні погляди щодо змісту його повноважень. На наш погляд, що при груповому розслідуванні керівник слідчої групи стає ключовою процесуальною

фігурою, яка займає проміжне положення між керівником органу досудового розслідування і слідчим – членом групи**.** І тому його необхідно розглядати як самостійного суб'єкта реалізації функції організації досудового розслідування.

Саме тому, керівнику слідчої групи необхідно надати ті повноваження, які не суперечать сутності групового методу розслідування (наприклад, знайомитися з тими матеріалами кримінального провадження, які знаходяться у слідчих – членів групи, давати їм вказівки, передавати розслідування різних епізодів від одного слідчого слідчої групи іншому тощо). Окрім цього, необхідно конкретно визначити перелік процесуальних рішень, які можуть прийматися виключно керівником слідчої групи при груповому провадженні.

У більшості держав-учасниць СНД, де на сьогодні прийняті і діють нові кримінально-процесуальні кодекси, регламентації повноважень керівника слідчої групи приділяється значна увага. При цьому, найбільш прогресивні напрацювання зарубіжного законотворення необхідно імплементувати у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство.

Зокрема, досить позитивними є положення ст. 355 КПК Республіки Узбекистан, які наділяють керівника слідчої групи правом розподіляти обсяг роботи по провадженню між керованими слідчими, визначати кожному з них "ділянку" або напрям розслідування, доручати виконання окремих процесуальних дій, встановлюючи терміни їх виконання. Цією ж нормою визначено, що саме керівник слідчої групи несе відповідальність за загальний напрям та кінцеві результати досудового слідства, а також за законність та обґрунтованість кожної дії і рішення. Подібні норми безумовно повинні знайти своє відображення й у вітчизняному КПК.

Потребують закріплення у КПК України й повноваження керівника слідчої групи складати та підписувати обвинувальний акт. Адже інколи, як свідчить практика, окремі фрагменти обвинувального акту складаються членами слідчої групи, й при цьому, постає питання, хто ж саме повинен компонувати кінцевий текст, редагувати й підписувати вказаний процесуальний документ.

Як підтверджує досвід Російської Федерації, Республік Вірменія, Туркменістан, Узбекистан, Білорусь, Казахстан, Киргизької Республіки та інших країн, при груповому розслідуванні доцільно також надати керівнику слідчої групи виключну компетенцію з прийняття рішень про: закриття кримінального провадження повністю або частково; зупинення або відновлення досудового розслідування; повідомлення про підозру; порушення клопотання про продовження строку досудового розслідування; порушення клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, а також його продовження.

Вважається, що віднесення даних повноважень до виключної компетенції керівника слідчої групи стане суттєвою гарантією дотримання законності при провадженні досудового розслідування.

Окрім цього, необхідно визначити, що саме керівник слідчої групи забезпечує виконання вказівок прокурора та керівника органу досудового розслідування, дає доручення оперативному підрозділу про виконання слідчих (розшукових) дій, контролює виконання цих доручень, вправі провести будь-яку слідчу дію та брати участь у слідчих діях, які провадяться іншими членами слідчої групи. Також з метою більш ефективної діяльності слідчої групи доцільно наділити керівника слідчої групи правом ініціювати перед керівником органу досудового розслідування зміну складу слідчої групи та припинення її діяльності.

Зазначені положення в повній мірі дістали закріплення у законодавстві країн пострадянського простору, є дійсно обґрунтованими й спрямовані на посилення відповідальності керівників слідчих груп за прийняття найбільш концептуальних, основних процесуальних рішень, прийнятих на основі доказів, отриманих ним особисто чи за участю слідчих групи.

Никоненко Михайло Якович, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У листопаді 2017 року минає п'ять років з дня набрання чинності КПК України, прийнятим Верховною Радою України 13 квітня 2012 року.

Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року діяв протягом п'ятдесяти двох років, тому п'ятирічний термін дії нового КПК України є досить нетривалим.

Нове кримінальне процесуальне законодавство не розв'язало всіх проблем, наявних на момент його прийняття, щодо діяльності вповноважених державних органів і посадових осіб, які пов'язані з процесуальною діяльністю, тобто діяльністю.

Суттєвою перевагою КПК України 2012 року є те, що він ґрунтується на положеннях законодавства англосаксонської правової сім'ї та передових європейських країн, в основі яких лежить принцип верховенства права. Такий формат побудови кримінального процесу цілком відповідає положенням Основного Закону нашої держави. Підтвердженням зазначеного є те, що, відповідно до ст. 8 Конституції, в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Згідно зі ст. 8 чинного КПК України, кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Це закономірно випливає з положення ст. 3 Конституції України, у якій визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека в Україні є найвищою соціальною цінністю.

Більшість проблемних питань нового КПК України пов'язана з початковим етапом кримінальної процесуальної діяльності. У цьому контексті, передусім, слід з'ясувати співвідношення таких понять, як «кримінальне провадження», «кримінальний процес», «кримінальні процесуальні правовідносини» і «кримінальна процесуальна діяльність», а також їх вплив на процес кримінального процесуального доказування.

Відповідно до п. 10 ст. 3 КПК України, кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, а також процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Згідно з п. 5 цієї статті, досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів

медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Судове провадження – це кримінальне провадження в суді першої інстанції, яке охоплює підготовче судове провадження, судовий розгляд й ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами.

Таким чином, кримінальне провадження, згідно з КПК України 2012 року, складається зі стадії досудового розслідування, а також із шести судових стадій. У теорії кримінального процесу кримінальний процес передбачає вісім стадій, оскільки однією з них є виконання судових рішень. Поняття «кримінальний процес» можна розглядати в чотирьох значеннях: як специфічний вид діяльності, як самостійна галузь права, як наука і як навчальна дисципліна. Тому слід з'ясувати, що передбачає кримінальний процес як специфічний вид діяльності.

Відповідь на це питання знаходимо в ст. 534 КПК України «Порядок виконання судових рішень у кримінальному провадженні». Усі питання, пов'язані з виконанням судових рішень, стосуються кримінального провадження. Згідно з ч. 5 ст. 534 КПК України, процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у кримінальному провадженні, вирішує суддя суду першої інстанції одноособово, якщо інше не передбачено в Кодексі.

Отже, кримінальне провадження – це не лише досудове розслідування та судове провадження, що є кримінальним провадженням у суді першої інстанції, яке охоплює підготовче судове провадження, судовий розгляд й ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами. До кримінального провадження належить і порядок розгляду процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень у кримінальному провадженні. Можливо, саме це мав на увазі законодавець, коли, висвітлюючи зміст кримінального провадження, вказував, що, крім досудового розслідування та судового провадження, він охоплює також процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Згідно з ч. 4 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Цей обов'язок кореспондує праву особи подати таку заяву чи повідомлення. На цій підставі констатують виникнення кримінальних процесуальних правовідносин, а отже, початок процесуальної діяльності. Оскільки поняття «кримінальний процес» означає специфічний вид діяльності, можна стверджувати, що ця діяльність є початком кримінального процесу.

Такий висновок має важливе значення для кримінального процесуального доказування, адже надає можливість інакше спрямовувати процес збирання доказів.

Омельченко Олександр Євгенійович, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАКОННОГО ЗАТРИМАННЯ

Відповідно до ч. 2 ст. 29 Конституції України, ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду, і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Це положення продубльовано в ч. 1 ст. 207 КПК України та категорично забороняє будь-кому затримувати особу без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, визначених у КПК України.

Ця форма затримання дістала назву «законне затримання». Її слід відрізняти від процесуального затримання, що здійснюють уповноважені особи відповідно до ст. 208 КПК України. Зміст цього затримання полягає в тому, що право затримати будь-яку особу, крім судді й народного депутата України (ст. 482 КПК України), тепер має кожен за таких підстав:

1) під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні.

Затримання під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення має місце тоді, коли часова і просторова ознаки перебування особи щодо події та місця вчинення кримінального правопорушення дають підстави запідозрити її в учиненні, а тим паче якщо затримання здійснюють потерпілий або очевидець події.

Законним затримання під час переслідування особи буде лише тоді, коли дії з переслідування були безперервними, суцільними, не припинялися в часі.

Отже, метою затримання згідно зі ст. 207 КПК України є попередження та припинення протиправної діяльності особи, яка затримується, запобігання ухиленню її від органу розслідування та суду, з'ясування причетності затриманого до вчиненого кримінального правопорушення. Ця дія можлива шляхом фізичного захоплення кожним будь-якої особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, та доставлення її до відповідного органу або повідомлення уповноваженій службовій особі про вчинене затримання.

Термін «кожен» означає, що це будь-яка особа, без винятку, аби вона не була вповноваженою на затримання службовою особою, тобто це може бути як звичайний громадянин чи особа без громадянства, так і співробітник патрульної поліції.

Під час такого затримання закон передбачає, що кожен, хто затримав особу, не вправі вчиняти щодо неї жодних інших дій, а саме:

– застосування сили чи свавілля, крім пов'язаних із власне затриманням;

– дій, необхідних і достатніх для обмеження затриманої особи в свободі пересування;

– дій, пов'язаних із тимчасовим вилученням майна у вигляді речей, документів, грошей тощо, використаних як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або таких, що зберегли на собі його сліди (п. 1 ч. 2 ст. 167 КПК України).

Затриману особу зобов'язані негайно доставити до вповноваженої службової особи та передати їй вилучене майно або негайно повідомити

вповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється в учиненні кримінального правопорушення.

Працівники поліції діють згідно зі ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» та відповідно до покладених на них завдань:

1) уживають заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень, припиняють їх;

2) вживають заходів, які спрямовані на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок вчинення кримінального, адміністративного правопорушення;

3) забезпечують своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події;

4) доставляють у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення.

У зв'язку із цим, поділяємо думку, висловлену в науковій літературі, стосовно необхідності доповнення ст. 207 КПК України положенням, яке дозволить кожному під час здійснення законного затримання застосовувати фізичну силу до затриманого. Безумовно, що законне затримання має бути спрямоване тільки на нейтралізацію загрози з боку затриманого і для його затримання. Залежно від ситуації може бути достатньо усного попередження про можливість застосування фізичної сили.

Згідно зі ст. 3 Конвенції з прав людини, під час застосування законного затримання недопустимим є застосування заходів, які принижують особу затриманого, завдають йому тілесних ушкоджень, є знущанням, катуванням або самосудом.

Необхідно надати право кожному під час здійснення законного затримання: вилучати в затриманого матеріальні об'єкти, які були (чи ймовірно були) знаряддями вчинення кримінального правопорушення, принаймні з метою забезпечення власної безпеки; сліди кримінального правопорушення чи інших фактичних даних, які мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню; перешкоджати спробам підозрюваного сфальсифікувати докази й уникнути відповідальності за вчинене діяння; застосовувати спеціальні засоби (залежно від того, хто затримує – громадянин (потерпілий або очевидець події) або патрульний поліцейський), щоб унеможливити подальші агресивні дії з боку затриманого, перешкодити йому чинити опір затриманню, втекти чи знищити докази.

Осауленко Олег Анатолійович, професор кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПОДАННЯ ДОКАЗІВ У КОНТЕКСТІ НОРМ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ

Кримінально-процесуальна діяльність як один із видів соціальної діяльності має пізнавальний зміст. Розслідуючи кримінальні провадження, органи досудового розслідування та судової влади з метою прийняття за ними правильного й обґрунтованого рішення прагнуть відновити достовірну картину

минулої події, пізнати всі її обставини та факти, встановити істину. Цього досягають за допомогою кримінально-процесуального доказування, під час якого неабияку роль відіграє можливість подавати докази, якою наділені суб'єкти процесу, що мають на це право.

Актуальність цієї тематики зумовлена посиленою увагою держави до питань реформування й удосконалення діяльності органів досудового розслідування, судової системи, що мають забезпечувати законність, захист прав громадян та інтересів суспільства. Функціональне призначення цих органів пов'язано, зокрема, з реалізацією процедур доказування.

Кримінальний процесуальний кодекс України надає можливість сторонам кримінального провадження, потерпілому, представникові юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, збирати докази в порядку, передбаченому цим Кодексом. Способи збирання доказів для сторони захисту, потерпілого і сторони обвинувачення принципово різняться кількома аспектами: а) сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (сторона захисту та потерпілий), здійснюють збирання доказів шляхом витребування й отримання від визначених суб'єктів копій документів, а не їх оригіналів, як це передбачено для сторони обвинувачення; б) зазначені суб'єкти можуть лише ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, а не самостійно їх проводити, як сторона обвинувачення; в) для сторони обвинувачення передбачено можливість проведення інших процесуальних дій, відповідно до цього Кодексу, а для сторони захисту та потерпілого – можливість проведення інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ст. 93 КПК України). Таким чином, законодавець не обмежує сторону захисту й потерпілого в засобах, які можна використовувати для збирання доказів.

Зазначене відповідає розподілу процесуальних функцій і положенню, що для сторони обвинувачення здійснення доказування є обов'язком, а для сторони захисту та потерпілого – їхнім процесуальним правом.

Можливість збирати докази для сторони захисту та потерпілого була б беззмістовною без можливості та права зазначених суб'єктів подавати такі докази з метою обґрунтування своїх тверджень (своєї позиції). Таке право їм надано. Зокрема, у ст. 20, 42 КПК України передбачено, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право збирати й подавати докази. Протягом кримінального провадження КПК України визначає для потерпілого право подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду, зокрема ті, якими підтверджується його заява (ч. 1, 2 ст. 56 КПК України).

Сторона захисту та потерпілий наділені правом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів і не є процесуальними за своїм характером (відео-, фото-, аудіофіксація обставин, епізодів кримінального правопорушення тощо). Унаслідок фіксації зазначених обставин технічними засобами буде отримано джерела доказової інформації, які мають характер документів. Водночас сторона обвинувачення може збирати докази виключно в межах процесуальних дій, передбачених КПК України. Якщо йдеться про таке джерело доказів, як документи, закон передбачає можливість використання в кримінальному провадженні як доказів документів, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб і які

зібрані оперативними підрозділами виключно з дотриманням законодавчих процедур на підставі вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ч. 2 ст. 99 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України, «документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюють під час кримінального провадження». До документів, за умови наявності в них зазначених відомостей, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема електронні) (ч. 2 ст. 99 КПК України).

Дискусійним із позицій сьогодення видається рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 62 Конституції України від 20 жовтня 2011 року (справа № 1-31/2011), у якому Суд виключив можливість використання як доказів фактичних даних, «одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності.

Конституційний Суд України роз'яснив: «під час оцінювання на предмет допустимості як доказів фактичних даних, що містять інформацію про вчинення злочину чи підготовку до нього, необхідно враховувати ініціативний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість під час фіксування зазначених даних». Суд вважає, «що подані будь-якою фізичною або юридичною особою речі або документи (фактичні дані)… не відповідають вимогам допустимості доказів, якщо вони одержані з порушенням прав і основоположних свобод людини, закріплених в Конституції України, зокрема внаслідок цілеспрямованих дій із застосуванням оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом», зазначивши, що це порушує не лише законодавчі положення, а й конституційні права і свободи людини та громадянина. До таких заходів, які можуть вчиняти на власний розсуд не вповноважені фізичні або юридичні особи, Суд відносить будь-які заходи, які належать до оперативно-розшукової діяльності (мають ознаки оперативно-розшукової діяльності). Таким чином, якщо, наприклад, свідок чи потерпілий за допомогою фото-, відеокамери чи диктофона, які нині є майже в кожному мобільному телефоні, цілеспрямовано зафіксували злочинні дії іншої особи, то ці дані не можуть бути допустимими доказами, оскільки будуть порушені конституційні права і свободи правопорушника. Отже, пріоритет захисту прав і свобод надано тому, хто вчиняє злочин, а не тому, хто від цього злочину страждає.

Водночас Конституція України надає право кожному «будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» (ст. 55 Конституції України). «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на власний вибір» (ч. 1 ст. 34 Конституції України).

Таким чином, вважаємо, що проаналізоване рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 року суттєво обмежує право сторони захисту та потерпілого на подання доказів.

Запотоцький Андрій Петрович, проректор Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Осетрова Олена Станіславівна, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИТЕРІЇ ПРОВОКАЦІЇ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), провокація вчинення злочину є суттєвим порушенням прав і свобод. Однак у ст. 87 КПК України, яка регламентує підстави визнання доказів недопустимими, не передбачено її як обов'язкову умову визнання доказів недопустимими. Водночас вивчення 517 вироків, винесених протягом 2016–2017 років, згідно з якими докази визнано недопустимими, свідчить, що докази визнають недопустимими в разі встановлення факту штучного створення службовою особою обстановки чи умов, які сприяли вчиненню злочину особою (17 %). Зазначене підтверджують і результати опитування слідчих суддів (23 %).

Провокацію ЄСПЛ визнає порушенням права на справедливе здійснення правосуддя, гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція) [1]. Основні критерії провокації вчинення злочину, які необхідно враховувати під час прийняття рішення про визнання доказу недопустимим, напрацьовані практикою ЄСПЛ і потребують теоретичного осмислення, що і є метою нашого дослідження.

У контексті п. 1 ст. 6 Конвенції ЄПСЛ визнає провокацію порушенням права на справедливе здійснення правосуддя та підставою до визнання доказів, отриманих унаслідок такої провокації, недопустимими. Відповідальність особи за злочин, учинений унаслідок провокації з боку правоохоронних органів, виключається. Така позиція сформульована на підставі аналізу рішень, прийнятих щодо цього питання («Тейксейра де Кастро проти Португалії», «Раманаускас проти Литви», «Банніков проти Російської Федерації», «Веселов та інші проти Російської Федерації»).

За результатами узагальнених матеріалів кримінального провадження, провокація допускається під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у злочинах: у сфері наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (47 %), у сфері службової діяльності (29,5 %), а також у злочинах проти громадського порядку та моральності (23,5 %).

Між провокацією та допустимою поведінкою співробітників правоохоронних органів наявна тонка межа. ЄСПЛ розрізняє змістовий і процесуальний критерії провокації вчинення злочину. Суть змістового критерію полягає в наявності або відсутності змістових ознак провокації. Це означає, що, по-перше, держава повинна мати об'єктивні свідчення, що підтверджують учинення обвинуваченим конкретних кроків, спрямованих на реалізацію діяння, за яке особу переслідують. Відповідно до вимог ЄСПЛ, будь-яка інформація, що стосується наміру вчинити злочин або вчинюваного злочину, має бути такою, що може бути перевірена, тобто бути відображеною в матеріальних джерелах. Сторона обвинувачення повинна мати змогу підтвердити, що в її розпорядженні є достатні підстави для проведення оперативного заходу [2–4]. По-друге, будь-яка

інформація, отримана внаслідок негласної діяльності, має відповідати вимозі пасивності проведення розслідування. Це виключає будь-які дії, що можуть бути розтлумачені як вплив на обвинуваченого з метою вчинення ним злочину. Такими діями можуть бути вияв ініціативи в контактах з особою, повторна пропозиція вчинення злочину, наполегливі нагадування тощо.

Суть процесуального критерію полягає в можливості суду перевірити відомості про ймовірну провокацію, тобто її матеріальне відображення. Навіть зізнання у злочині, учиненому внаслідок провокації, не може нівелювати ні факт провокації, ні її наслідки. Це також не звільняє суд від обов'язку перевірити відомості про провокацію [2].

Свідченням провокації є відомості про те, що особа потенційно могла вчинити злочин, але об'єктивних доказів того, що вона почала його вчинення до втручання відповідних працівників поліції, немає. Для підозри особи у протиправній діяльності правоохоронним органам потрібні об'єктивні підстави, доводи про схильність фігуранта (термін уживають для позначення особи, щодо якої проводять негласні слідчі (розшукові) дії) до вчинення злочину. Злочин має бути вчинено без втручання працівників правоохоронних органів, негласних агентів.

У правових позиціях ЄСПЛ зауважено, що працівники правоохоронних органів повинні обмежуватися пасивним розслідуванням протиправної діяльності особи, а не впливати на неї, підбурюючи до вчинення злочину. Якщо працівники правоохоронних органів на момент проведення негласних слідчих (розшукових) дій володіли інформацією про те, що злочин вчинено раніше і можуть це довести в суді, їхні дії не будуть визнані підбурюванням. Зокрема, у справі «Юрофінаком проти Франції» Суд дійшов висновку, що висловлення працівниками поліції пропозицій щодо надання їм послуг, пов'язаних із проституцією, не було підбуренням фігуранта до вчинення злочину. Оскільки на момент висловлення таких пропозицій поліція вже володіла інформацією про те, що послугою компанії-фігуранта з передання даних користувалися особи, які займалися проституцією, для контактів з потенційними клієнтами [5].

Не вважається провокацією, якщо особа, яка вчиняє злочин, уже вийшла на контакт з агентом, а після цього останній почав співпрацю з правоохоронними органами. Так, у справі «Люді проти Швейцарії» Суд зазначив, що поліція не вдалася до підбурювання, обґрунтувавши цей висновок тим, що Люді (фігурант) доклав значних зусиль для того, щоб передати Тоні (агенту) 2 кг кокаїну. Встановив зв'язок з М., а потім – з В., з'їздив у Тічіно й Італію, а також організував зустрічі між Тоні та можливим постачальником. Необхідно було вважати встановленим фактом те, що Люді перший заговорив із С. про купівлю кокаїну. Суд установив, що Люді, ще до свого першого контакту з таємним агентом, спланував проведення серйозної кокаїнової операції. Докладні звіти про прослухані телефонні розмови були свідченням того, що Люді наполегливо та з власної ініціативи спробував здійснити операцію з наркотиками. Із цією метою він мав намір залучити до цієї справи Тоні як «банкіра», оскільки сам він не мав необхідних коштів [6]. Суд дійшов висновку, що дії Тоні не вийшли за межі функцій негласних агентів.

Таким чином, правоохоронні органи мають діяти винятково в межах функцій (повноважень), покладених на них. У кожній конкретній справі необхідно враховувати, чи вийшла діяльність працівників правоохоронних органів та осіб, які діють за їхньою вказівкою, за межі функцій негласних агентів. Якщо в діях правоохоронних органів наявні зловживання, а з матеріалів

кримінального провадження не вбачається намір особи вчинити злочин, то результати негласних (слідчих) розшукових дій мають бути визнані недопустимим доказом.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Назва з екрана.
2. Рішення ЄСПЛ у справі «Банніков проти РФ» від 4 листоп. 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minjust.ru/ru/press/news/bannikova-bannikova-protiv-rossiyskoy-federacii-zhaloba-no-1875706. – Назва з екрана.
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Веселов та інші проти Росії» від 2 січ. 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:http://europeancourt.ru/tag/veselov-i-drugie-protiv-rossii/. – Назва з екрана.
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Ваньян проти Росії» від 15 груд. 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.srji.org/resources/search/27/. – Назва з екрана.
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Раманаускас проти Литви» від 5 лют. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/c48a563ee2b08a54c225758600379986?OpenDocument. – Назва з екрана.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Люді проти Швейцарії» від 26 трав. 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=433. – Назва з екрана.

Павленко Наталія Григорівна, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

НЕВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ІНШІЙ СТОРОНІ ЯК ПІДСТАВА ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ

Поняття «допустимість доказів у кримінальному провадженні» було законодавчо визначено лише в новому КПК України 2012 року. Відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України, доказ визнають допустимим лише в разі, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом. Частина 1 ст. 87 КПК України передбачає, що недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією України та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Важливість визнання судом доказу допустимим полягає в тому, що недопустимий доказ не може бути використаний під час прийняття процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд, ухвалюючи судове рішення (ч. 2 ст. 86 КПК України).

У вітчизняній науці кримінального процесу обстоюють позицію, згідно з якою системне тлумачення норм ст. 86–88 КПК України щодо поняття та змісту недопустимості доказів дає підстави для висновку, що в широкому значенні недопустимим є доказ, який: отриманий з порушенням порядку, встановленого КПК України (ст. 86 КПК України); отриманий внаслідок істотного порушення

прав і свобод людини (ст. 87 КПК України); стосується судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, або стосується характеру й окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого (ч. 1 ст. 88 КПК України) [1, с. 303].

Утім КПК України пов'язує недопустимість доказу не лише з незаконністю його отримання, а й з недотриманням процесуальної форми його легалізації.

Відповідно до ч. 12 ст. 290 КПК України, у разі, якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів відповідно до положень цієї статті, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази. Тобто суд не має права визнати такі докази допустимими.

Обов'язок сторони кримінального провадження щодо відкриття матеріалів іншій стороні передбачено в ч. 2 ст. 290 КПК України, відповідно до якої прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, зокрема будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості чи меншого ступеня винуватості обвинуваченого або сприяти пом'якшенню покарання. Сторони кримінального провадження зобов'язані здійснювати відкриття одна одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду.

Таким чином, невідкриття матеріалів сторонами в порядку ст. 290 КПК України є окремою підставою для визнання таких матеріалів недопустимими доказами.

На нашу думку, крім відкриття протоколів, у яких зафіксовано перебіг і результати проведення певних процесуальних дій, сторона кримінального провадження також повинна відкрити й ті матеріали, які є правовою підставою проведення таких дій (ухвали, постанови, клопотання). Це забезпечить можливість перевірки іншою стороною та судом допустимості результатів таких дій як доказів.

Поняття «невідкриття матеріалів іншій стороні провадження» охоплює також надання однією стороною таких матеріалів в апеляційному розгляді справи без доказів того, що клопотання про дослідження цих доказів подавали під час розгляду справи судом першої інстанції або вони стали відомі після ухвалення судового рішення.

Лише за умови дотримання такої процесуальної форми суд апеляційної інстанції відповідно до ч. 3 ст. 404 КПК України має право дослідити докази, які не були відкриті іншій стороні та не досліджені судом першої інстанції.

Кримінальне процесуальне законодавство не містить прямої заборони стороні кримінального провадження представляти в судовому засіданні матеріали, не відкриті іншій стороні. На таку обставину має зважати саме суд, який не має права визнати ці докази допустимими.

Надання стороною кримінального провадження в суді матеріалів, до яких не було надано доступ іншій стороні, і долучення їх як доказів на стадіях судового розгляду порушує принцип змагальності, відповідно до якого сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. У цьому разі відповідна сторона вимушено має справу з новими доказами без достатніх можливостей і часу для їх спростування чи уточнення.

За умов, коли одній стороні кримінального провадження відомі всі докази, а інша сторона не володіє інформацією про них до моменту пред'явлення суду та позбавлена можливості відреагувати на їх подання відповідним запереченням чи поданням власних доказів, порушується баланс інтересів у кримінальному процесі.

Невідкриття сторонами кримінального провадження одна одній матеріалів суттєво зменшує їх доказову базу, що негативно позначається на законності й обґрунтованості прийнятого судом рішення. Тому ч. 12 ст. 290 КПК України є процесуальною санкцією, котра застосовується судом до сторони кримінального провадження, що порушує своїми діями процесуальні права іншої сторони на поінформованість про весь обсяг доказів у справі.

Список використаних джерел

1. Рожнова В. В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні / В. В. Рожнова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 301–306.

Пастушенко Сергій Володимирович, провідний фахівець інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (17 липня 1997 року), Україна розпочала процес гармонізації вітчизняного законодавства з європейськими стандартами.

Право на свободу й особисту недоторканність – одне з найбільш значущих для людини. У Конституції України передбачено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (ч. 1 ст. 29). У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його припинити, уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом (ч. 2 ст. 29) [1].

У кримінальному провадженні сфера застосування запобіжних заходів завжди була та залишається однією з найбільш суперечливих і проблемних. Запобіжні заходи застосовуються у кримінальному процесі всіх сучасних держав світу, оскільки за їх допомогою забезпечується належний, встановлений законом перебіг розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень та, як результат, поновлення прав потерпілих, виконання інших завдань кримінального судочинства.

У 2012 році з прийняттям чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) законодавцем змінено як систему запобіжних заходів, так і процесуальний порядок їх застосування. Проте, незважаючи на наявну тенденцію у напрямі гуманізації кримінального процесу, показник звернення до суду з клопотаннями про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є найбільшим у порівнянні з іншими. Це пояснюється думкою переважної більшості слідчих і прокурорів, які вважають тримання під вартою найдоцільнішим і ефективнішим запобіжним заходом. Так,

у 2014 році загалом до суду було подано 42576 клопотання про застосування запобіжних заходів, з яких 18149 стосувалися тримання під вартою; у 2015 році цей показних становив 43576, з яких щодо тримання під вартою – 23969; у 2016 році було подано 33759 клопотань про застосування запобіжних заходів, з яких щодо тримання під вартою – 17593 [2, с. 7].

Однак аналіз слідчої та судової практики свідчить про те, що під час застосування тримання під вартою, зокрема щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, виникають певні труднощі, спричинені неоднозначністю праворозуміння та суперечністю норм КПК України. Тому виникає необхідність подальшої активізації наукових пошуків щодо вдосконалення чинного законодавства з метою підвищення ефективності його правозастосування у вищезазначеному напрямку.

Злочинність серед неповнолітніх завжди була і залишається гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, розглядаючи яку необхідно виділити сукупність обставин і факторів, що сприяють підвищенню її рівня. Неабияку роль відіграє сім'я, в якій виховується майбутній правопорушник (злочинець), а також активна профілактична та попереджувальна робота. Негативно впливає на підлітків відсутність контролю з боку суспільства (серед неповнолітніх спостерігається незайнятість, не всі з них відвідують навчальні заклади), алкоголізм і наркоманія серед однолітків тощо.

У кримінальному провадженні, вирішуючи питання про обрання того чи іншого запобіжного заходу стосовно неповнолітніх, необхідно враховувати тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюються, обвинувачуються ці особи, мету та необхідність застосування запобіжних заходів.

Виходячи із конкретних обставин, характеру і ступеню тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням відомостей про особу неповнолітнього, сімейно-побутових умов його життя і виховання, характеристики за місцем проживання і навчання, стосунків із батьками суд на підставі статті 493 КПК України може передати таку особу під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи [3].

Передання неповнолітнього обвинуваченого чи підозрюваного під нагляд має великий виховний вплив, оскільки, з одного боку, він дає неповнолітньому шанс усвідомити свою поведінку й оцінити рівень довіри слідчого та особи, яка погодилась взяти його на поруки, а з іншого – у слідчого є можливість проконтролювати неповнолітнього, визначити ступінь вираженості його антисуспільної поведінки, проаналізувати можливості його виправлення. При застосуванні такого запобіжного заходу до підлітка важливо, щоб особа, під нагляд якої передається неповнолітній, користувалася його повагою і авторитетом, позитивно характеризувалася у побуті, опікувалась проблемами підлітка та могла б забезпечити контроль за його поведінкою.

У законодавстві багатьох країн надається пріоритет застосуванню до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді передання під нагляд. Як вказано у ст. 432 КПК Республіки Білорусь, при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу щодо неповнолітніх підозрюваного або обвинуваченого в кожному випадку повинна обговорюватися можливість застосування такого заходу, як передання неповнолітнього під нагляд. Аналогічні положення міститься у ст. 477 КПК Республіки Молдова, ст. 491 Республіки Казахстан.

Розширення практики застосування запобіжних заходів, альтернативних взяттю під варту, дозволить розпочати перевиховання неповнолітнього вже на стадії досудового розслідування.

Найбільш ефективним методом боротьби зі злочинністю неповнолітніх є запобігання їй, що є пріоритетним завданням правоохоронної та правозахисної систем нашої держави.

Для профілактики злочинності серед неповнолітніх неабияке значення має процесуальна діяльність судів, що здійснюють провадження у кримінальних справах (провадженнях).

Таким чином, зважаючи на ряд особливостей кримінальних проваджень про злочини, вчинені неповнолітніми, необхідно проводити періодичні заняття слідчим, прокурорам (у системі службової підготовки), а також слідчим суддям, із залученням фахівців у галузі педагогіки та дитячої психології, з метою вдосконалення їх професійного рівня і набуття знань із дитячої та юнацької психології. Також необхідно систематично вивчати й узагальнювати практику розгляду справ про кримінальні правопорушення, вчинені особами, молодшими 18 років, а за наявності до того підстав – інформувати відповідні організації чи посадових осіб із метою вжиття заходів щодо попередження злочинності неповнолітніх, усунення причин та умов, що її породжують.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?info=1. – Назва з екрана.

2. Даль А. Л. Тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному провадженні : монографія / А. Л. Даль, С. Є. Абламс. – Харків : ХНУВС, 2017. – 238 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

4. Щербакова Г. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / Г. Щербакова // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 4 (12). – С. 207–214.

Плєва Ксенія Валеріївна, доцент кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО АДВОКАТА НА ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

З прийняттям КПК України було значно розширено повноваження сторони захисту під час доказування на етапі досудового розслідування. Теоретично, законодавець надав обом сторонам рівні права на збирання доказів. Одним з найважливіших аспектів даної рівноправності є кримінально-процесуальне доказування та його «серцевина» – збирання доказів. У зв'язку з цим очевидно, що деякі інквізиційні риси діючого кримінального процесуального права потребують реформування. Але слід зауважити, що фактично, не можна порівнювати повноваження сторони обвинувачення та захисника на етапі досудового слідства. У ч. 2 ст. 22 КПК України зазначено, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду

речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, але все-таки сторона захисту, порівняно зі стороною обвинувачення, має значно вужчі права у доказуванні.

Виходячи із наведених положень можна стверджувати, що реалізація змагальності у кримінальному провадженні безпосередньо пов'язана із інститутом кримінального процесуального доказування.

Комплексний аналіз норм КПК України та відповідної правозастосовної практики вказує на те, що найбільш рельєфно проблема забезпечення змагальності під час здійснення кримінального процесуального доказування проявляється саме у досудовому провадженні. Як відзначається у літературі, незважаючи на декларування гарантій змагальної форми кримінального судочинства, суб'єктами доказування переважно є лише особи, які беруть участь у справі на стороні обвинувачення, сторона ж захисту виглядає пасивним учасником цього процесу.

На перший погляд, певна відстороненість сторони захисту від доказування на стадії досудового провадження не є суттєвим недоліком. Відповідно до принципу презумпції невинуватості, захист звільняється від обов'язку доказування невинуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, в той час як недоведеність стороною обвинувачення вини з процесуальної точки зору є підставою для констатації невинуватості, а усі сумніви щодо доведеності вини особи мають тлумачитись на користь такої особи. Та одразу хочемо зазначити, що на жаль, яу більшості випадків сторона захисту та обвинувачення в данному випадку просто змінюються місцями. Так як здебільшого на практиці захисник доводить невинуватість свого підзахисного, збираючи при цьому максимальну кількість необхідних та допустимих доказів.

Тому з даної позиції доказування стороною захисту витікає не мало проблемних моментів на етапі самого збору необхідних та важливих доказів. Основною причиною чого слугує відсутність владних повноважень, підкріплених можливістю застосування заходів впливу (в тому числі і фізичного характеру), при певних обставинах досить складно або взагалі неможливо забезпечити належний порядок проведення процесуальної дії.

У змагальному типі кримінального процесу сторонам обвинувачення і захисту належать права з пошуку і виявлення. Однак це *відшукання* має характер предпроцессуальної діяльності і не є кримінально-процесуальним *збиранням* доказів. Процесуальна фіксація, легалізація інформації відноситься до функції юстиції і належить органу юстиції. Тільки після кримінально-процесуального збирання доказів (судової процедури) виявлені сторонами носії інформації набувають якість джерел доказів, а сама інформація стає процесуальним доказом (засобом доведення).

Надання адвокатам права на самостійний збір інформації в досудовому розслідуванні, власне кажучи, не викликає особливих суперечень, проте серйозні заперечення викликає надання стороні захисту права провадження слідчих (розшукових) дій або паралельного розслідування. Крім невідповідності цих пропозицій теорії доказового права, вони відкидаються і іншими аргументами.

Провадження слідчих (розшукових) дій (тим більше паралельного розслідування) нерозривно пов'язане з заходами процесуального примусу, що забезпечують докази. Приватні особи не можуть виконувати *владні* повноваження. У відповідь на це пропонується передбачити участь представника

влади в примусових слідчих (розшукових) діях, які провадяться захисником. Однак і ця пропозиція не витримує критики. По-перше, участь в процесуальних діях представника адміністративної влади применшує роль юстиції та призводить до непотрібного дублювання, оскільки адвокат не може приймати рішення у провадженні. По-друге, проведена адвокатом слідча (розшукова) дія не має таких процесуальних гарантій, як судова процедура. Отже, представник судової влади (суддя або слідчий суддя) повинен провадити слідчі (розшукові) дії, а адвокат лише брати участь в цьому.

Отже, незважаючи на складність даної проблеми, представляється невірним надання адвокату права процесуального збирання доказів. У змагальному процесі адвокат як захисник (або як представник потерпілого) повинен брати участь у збиранні доказів, володіючи тими ж процесуальними засобами, що і органи досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Гаркавенко О. В. Доказування стороною захисту та потерпілим як не уповноваженими учасниками кримінального провадження / О. В. Гаркавенко // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2014. – Вип. 1. – С. 206–211.

2. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника в досудовому провадженні та в суді першої інстанції : монографія / Т. В. Корчева. – Харків : Вапнярчук Н. М., 2007. – 200 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

Полтавський Андрій Олександрович, помічник директора Київського науково-дослідного інституту судової експертизи Міністерства юстиції України

ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ КПК УКРАЇНИ

У своєму введенні до криміналістики Потапов С. М. відзначав, що предметом криміналістичного дослідження є всякого роду об'єктивно-реальні факти живої дійсності, які, відповідно до положень теорії доказового права, можуть бути судовими доказами, що встановлюються за допомогою системи методів криміналістики, зокрема спеціального методу криміналістичного дослідження – методу ідентифікації [1, с. 23]. Потаповим С. М. були визначені і три групи об'єктів ідентифікації:

– об'єкти, по відношенню до яких питання тотожності або її відсутності вирішується безпосередньо слідчим чи судом (наприклад, встановлення особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, при пред'явленні для впізнання потерпілому або свідкам);

– об'єкти, по відношенню до яких питання тотожності або її відсутності встановлюється за допомогою будь-яких систем реєстрації (наприклад, встановлення факту залишення слідів рук на місці вчинення злочину конкретною особою, яка раніше була дактилоскопійована під час обов'язкової дактилоскопічної реєстрації);

– об'єкти, по відношенню до яких питання тотожності або її відсутності досягається експертним оглядом або лабораторним дослідженням (читайте –

досягається проведенням експертизи – прим. авт.) (наприклад, ідентифікація кулі, вилученої з місця вчинення злочину, як вистріляної з конкретного екземпляру зброї, вилученої у підозрюваного) [1, с. 32].

Сегаєм М. Я. у монографії «Методология судебной идентификации» визначено дві основні форми ідентифікації: процесуальна та непроцесуальна. У свою чергу процесуальні форми отримання судових доказів ним поділені на:

– експертну ідентифікацію, що здійснюється в процесі експертного дослідження;

– слідчу (судово-слідчу) ідентифікацію в формі впізнання людей, трупів, тварин та речей [2, с. 73].

При цьому, у цій же праці визначено і особливу процесуальну форму отримання доказу шляхом ідентифікації підозрюваного (звинуваченого) у вчиненні злочину і особи, яка мала в минулому судимість (для визначення, наприклад, рецидиву відповідно до статті 34 Кримінального кодексу України [3, с. 110]), що оформлюється довідкою реєстраційних (інформаційних) підрозділів органів внутрішніх справ. Особливість зазначеної процесуальної форми доказів пояснюється, перш за все, тим, що нею встановлюється причетність особи, що ідентифікується, не до розслідуваного злочину, а до інших, раніш вчинених злочинів [2, с. 78–79].

Крім того, Сегаєм М. Я. непроцесуальна форма ідентифікації градуюється наступним чином:

– оперативна, що включає до себе в якості складової частини реєстраційну ідентифікацію (або за Бєлкіним А. Р. – обліково-реєстраційну [4, с. 337]);

– адміністративно-правову, яка використовується в діяльності держархіву та нотаріальних контор;

– прикладну, яка епізодично здійснюється криміналістичними установами [2, с. 65].

Реєстраційна (обліково-реєстраційна) форма ідентифікації здійснюється за допомогою системи криміналістичної реєстрації, яка проводиться експертно-криміналістичними та інформаційними підрозділами Міністерства внутрішніх справ (у тому числі Національною поліцією України). Функціонування системи криміналістичної реєстрації раніше було визначено опосередковано та витікало, перш за все, з положень статей 103 та 104 Кримінально-процесуального кодексу України від 28 грудня 1960 року [5, с. 166–188] щодо проведення органами дізнання необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили [6, с. 166–168]. Таким чином, система криміналістичної реєстрації функціонувала у рамках оперативно-розшукової діяльності та повинна була здійснюватися відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» певними оперативними підрозділами, на які покладалося здійснення такої (оперативно-розшукової) діяльності [7]. Тобто вона (оперативно-розшукова діяльність) не була процесуальною діяльністю, а відповідно до цього отриману за її допомогою інформацію, наприклад щодо особи, причетної до вчинення злочину, необхідно було «легалізувати» в порядку, визначеному діючим на той час кримінально-процесуальним законодавством.

Чинним (з 2012 року) КПК України, одним із «революційних» новел якого є те, що окрім традиційних слідчих дій, регламентованих попереднім Кодексом (1960 р.) з незначними відмінностями, що отримали назву слідчих (розшукових) дій, введено поняття негласних слідчих (розшукових) дій [8, с. 628], які фактично є процесуальними оперативно-розшуковими заходами, тобто

оперативно-розшукова діяльність отримала правову регламентацію на рівні кодифікованого процесуального закону – КПК України.

Необхідність удосконалення законодавчої регламентації функціонування системи криміналістичної реєстрації (криміналістичних обліків) у розкритті та розслідуванні злочинів нами визначалася раніше, у тому числі на рівні кримінально-процесуального законодавства України [9–12].

У результаті здійснення нами понад 25-річного моніторингу функціонування криміналістичних обліків встановлено, що вони (обліки) фактично на 100 % формуються об'єктами, отриманих з достовірних джерел відповідно до встановленого порядку (сліди рук, взуття, зламу тощо, вилучені під час оглядів місць вчинення злочинів та досліджені в процесі проведення судових експертиз; дактилоскопічні картки, фотозображення, відео та аудіо запис тощо осіб, які підлягали обов'язковій криміналістичній реєстрації тощо). Проте у КПКУ порядок отримання доказової інформації за допомогою системи криміналістичної реєстрації (криміналістичних обліків) на даний час не визначено ні у главі 4 (докази і доказування), ні у главах 20 (слідчі (розшукові) дії) та 21 (негласні слідчі (розшукові) дії) тощо.

У зв'язку із зазначеним, для надання процесуального статусу доказів фактичним даним, отриманим за допомогою системи криміналістичної реєстрації, нами пропонується внесення доповнень до переліку дій сторони обвинувачення, передбачених ч. 2 ст. 93 КПК України, виклавши її в наступній редакції: «2. Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, отримання інформації за допомогою системи криміналістичної реєстрації, витребування та отримання від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб, речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом».

Список використаних джерел

1. Потапов С. М. Основоположник теории криминалистической идентификации / редкол.: М. Л. Цымбал, Э. Б. Симакова-Ефремян, В. Ю. Шепитько и др. – Харьков : Право, 2002. – 41 с.
2. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации / М. Я. Сегай – Киев : РИО МВД УССР. – 1970. – 256 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – Київ : Юрінком Інтер, 2017. – 1104 с.
4. Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособие / А. Р. Белкин. – М. : НОРМА, 1999. – 429 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України / відп. ред. В. Ф. Бойко, В. Г. Гончаренко. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – 624 с.
6. Криминалистика : учебник / под ред. Р. С. Белкина. – М. : Юрид. лит., 1986. – 200 с.
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – 768 с.

9. Полтавский А. А. К вопросу о совершенствовании дактилоскопических учетов органов внутренних дел Украины / А. А. Полтавский // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – Спецвип. – Ч. 1. – 1999. – С. 82–87.

10. Полтавський А. О. До проблеми правового забезпечення функціонування дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ України / А. О. Полтавський // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – Вип. 4. – 2000. – С. 179–192.

11. Полтавський А. О. Криміналістична реєстрація: шляхи вдосконалення / А. О. Полтавський // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – Спецвип. – Ч. 2.– 2005. – С. 219–224.

12. Полтавський А. О. Проблемні питання правової регламентації функціонування системи криміналістичної реєстрації кримінальним процесуальним кодексом України: шляхи удосконалення / А. О. Полтавський // Криминалистика и судебная экспертиза: Междуведомственный научно-методический сборник. Вып. 59 / отв. ред. И. И. Емельянова. – Киев : Министерство юстиции Украины, 2014. – С. 107–114.

Потайчук Ірина Володимирівна, доцент кафедри приватної охоронної діяльності Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

РОЗУМНІ СТРОКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Правова реалізація загальної засади кримінального провадження, спрямована на захист сторін від затягування кримінального процесу – «розумність строків». Розумні строки в кримінальному провадженні – строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

У кримінально-процесуальному законодавстві України відсутнє чітке визначення поняття розумних строків та критерії їх встановлення. Тому необхідним є звернення до практики Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово висловлювався щодо сутності розумних строків.

Для прикладу, на мові міжнародних документів розумний строк кримінальної процесуальної дії – це той строк, який забезпечує надійний захист законних інтересів потерпілої сторони, інтересів правосуддя, а також забезпечує підозрюваному, обвинуваченому (підсудному) і засудженому реальну можливість використати усі передбачені законом засоби захисту від обвинувачення [1, с. 308].

Суть права на розгляд офіційно висунутого кримінального обвинувачення упродовж розумного строку полягає втому, що особа, проти якої висунуто обвинувачення, не повинна протягом тривалого часу чекати, доки воно, а разом з ним і доля людини, буде остаточно вирішене обвинувальним чи виправдувальним вироком суду. Висунення особі кримінального обвинувачення пов'язане із її психічними переживаннями, тому кожна особа повинна мати право на "швидкий" суд. Особливо це стосується випадків, коли обвинувачення висувають неповнолітній особі й коли обвинуваченого беруть під варту.

Право на розумні строки може бути порушеним як внаслідок невиправданих затримок із розглядом висунутого особі обвинувачення, так і у разі занадто швидкого розгляду обвинувачення. Прискорення розгляду справи не

повинно мати наслідком зниження якості її розгляду. Строки розгляду кримінального обвинувачення мають бути адекватними ситуації кримінального провадження. Право особи на розумні строки вирішення щодо неї обвинувачення може бути реалізоване лише за умови досягнення балансу між швидкістю і якістю процесуальних дій та процесуальних рішень органів досудового розслідування, прокурора та суду [2, с. 81-84].

Згідно ч. 3 ст. 28 КПК України критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;

2) поведінка учасників кримінального провадження;

3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Однак у даній нормі не врахований такий критерій оцінювання розумності строку, як важливість предмету розгляду для заявника («Allenet de Ribemont v. France»), що, вважаємо, слід взяти до уваги законодавцю.

Практика звернень адвокатів до слідчих суддів з клопотаннями про встановлення розумних строків, у які сторона обвинувачення зобов'язана скерувати до суду обвинувальний акт у кримінальному провадженні або закрити це кримінальне провадження є ще не досить поширеною на сьогодні, а позиція слідчих суддів не є однозначною. На жаль, такі клопотання не підлягають оскарженню в судах апеляційної та касаційної інстанції, що перешкоджає узагальненню судової практики з цього питання.

З огляду на європейську концепцію системи прав людини у кримінальному процесі, стаття 28 КПК України більше стосується прав підозрюваного (обвинуваченого). Проте, ч. 6 ст. 28 КПК України, стосується й потерпілого. Зокрема закон вказує, що потерпілий має право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України.

Відповідно до ст. 308 КПК підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування.

Однак, законодавець не розкрив, яким чином обвинувачений, що ним згідно з роз'ясненням ч. 2 ст. 42 КПК є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду, реалізовуватиме дане своє право – оскаржуватиме недотримання розумних строків прокуророві вищого рівня на досудовому слідстві.

Частина 2 ст. 308 КПК України, встановлює порядок розгляду скарги на порушення розумних строків. Якщо прокурором вищого рівня встановлено, що скарга на порушення розумних строків є необґрунтованою, прокурор відмовляє у задоволенні скарги, про що сповіщає заявника. Якщо прокурором вищого рівня встановлено, що скарга на порушення розумних строків є обґрунтованою, прокурор задовольняє скаргу, про що сповіщає заявника. Водночас прокурор вищого рівня надає відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Проблема цієї норми полягає ще й в тому, що вона не передбачає механізму відновлення права потерпілого на розумні строки провадження. Частина 3 статті 308 КПК України говорить лише про те, що службові особи,

винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої законом.

Дотримання розумних строків кримінального провадження є основоположним завданням оперативного розслідування будь-якого злочину, закріпленим у ст. 2 КПК, що відображає вимоги ст. 6 Конвенції щодо права кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Тому, вважаємо, що необхідно переглянути спосіб законодавчого закріплення «розумних строків» у вітчизняному законодавстві.

Список використаних джерел

1. Рожнова В. В. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина) / В. В. Рожнова. – Київ, 2012 – 398 с.

2. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник / Л. М. Лобойко. – Київ : Істина, 2014. – 432 с.

Процюк Олеся Миколаївна, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та оперативно-розшукової діяльності Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Мельничук Влада Павлівна, курсант Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧІ ПРОГАЛИНИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Конституція України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законодавством [2].

Тримання під вартою – винятковий запобіжний захід, який полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства, арешті й утриманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах [4, с. 329].

КПК України встановлює, що тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом і застосовується виключно у разі, якщо слідчий, прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, пов'язаним із перешкоджанням здійсненню кримінального провадження у будь-яких формах [3].

Для того, щоб застосувати такий запобіжний захід як тримання під вартою слідчий, прокурор готує клопотання, в якому зазначає: короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа; правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; посилання на один або кілька

ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України; виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів; обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч.5 ст. 194 КПК Україні. Також до клопотання додаються копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання; перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу; підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу [3].

Досліджуючи особливості застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, А. Я. Хитра підтримує позицію Т. І. Ілаєвої щодо доцільності доповнити ч. 1 ст. 184 КПК України положенням про те, що у клопотанні про застосування запобіжного заходу слідчий, прокурор зобов'язаний навести відомості про раніше застосовані до обвинуваченого, підозрюваного запобіжні заходи [5, с. 297].

Важко не погодитися з такою рекомендацією, оскільки слідчий суддя, суд при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, крім наявності ризиків, вказаних у ст. 177 КПК України, на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний, відповідно до п. 9 ч.1 ст. 178 КПК України, оцінити дотримання підозрюваним умов запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше [3].

Важливо звернути увагу на те, що згідно з КПК України, слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК, крім випадків, щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; щодо злочину, який спричинив загибель людини; щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею [3].

Отже, ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має комплексний зміст і, по суті, включає два рішення – перше з них безпосередньо стосується вирішення питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; друге – щодо визначення розміру застави, достатньої, на думку судді, слідчого судді, для забезпечення виконання процесуальних обов'язків підозрюваного (або, з огляду на наявність обставин, передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України, про не застосування застави як можливої альтернативи триманню під вартою) [6, с. 53].

П. М. Гультай зазначає, що за його дослідженням, в одних клопотаннях для розгляду слідчим суддею, судом уже передбачено конкретний розмір застави або його межі, а в інших лише ставиться питання про застосування такого запобіжного заходу. Для того, щоб вирішити цю законодавчу прогалину автор пропонує розмір застави попередньо встановлювати прокурором. Таку необхідність він обґрунтував тим, що, складаючи клопотання про застосування цього запобіжного заходу, слідчий, прокурор мають змогу більш повно, ніж слідчий суддя та суд, з'ясувати всі обставини, які лежать в основі визначення розміру застави, оцінити наявність ризиків, ризику чи співрозмірність застави для

підозрюваного, обвинуваченого. Тому в клопотанні на розгляд суду доцільно пропонувати конкретний розмір застави, обґрунтувавши його конкретними доводами, підтвердження яких перед слідчим суддею, судом є в подальшому обов'язком прокурора [1, с. 14].

Ми підтримуємо думку П. М. Гультая щодо цього питання, адже прокурор, складаючи клопотання про застосування запобіжного заходу, а саме тримання під вартою, надаватиме обґрунтовані доводи щодо розміру застави, а також буде здійснювати прокурорський нагляд щодо дотримання підозрюваним, обвинувачений, а також заставодавцем покладених на них обов'язків.

Таким чином, вважаємо, що встановлення прокурором розміру застави у клопотанні про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та внесення до змісту клопотання відомостей про раніше застосовані до підозрюваного, обвинуваченого заходи, заповнить окремі законодавчі прогалини щодо врегулювання питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Список використаних джерел

1. Гультай П. М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави в кримінальному провадженні / П. М. Гультай // Віче. – 2013. – № 22. – С. 12–15.

2. Конституція України; Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр. – Назва з екрана.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

4. Фаринник В. І. Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту / В. І. Фаринник // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 329–336.

5. Хитра А. Я. Застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / А. Я. Хитра, Я. О Дащак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 3. – С. 292–302.

6. Шаренко С. Л. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: проблеми правового регулювання і правозастосування / С. Л. Шаренко, О. Г. Шило // Вісник кримінального судочинства. – 2016. – № 1. – С. 50–57.

Римарчук Ольга Вікторівна, доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ

Глава XX Кримінального процесуального кодексу України передбачає слідчі (розшукові) дії, зокрема освідування особи (ст. 241 КПК України). Проблемним питанням освідування приділяли уваги багато вчених: Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, А. Я. Дубинський, О. В. Капліна, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, М. А. Погорецький, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило, І. М. Янченко та інші. Однак, не зважаючи на розробки зазначених науковців, деякі положення потребують поглибленого опрацювання та науково-практичного вирішення.

Освідування особи − слідча (розшукова) дія, яка спрямована на виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. На відміну від КПК України 1960 р. юридичною підставою проведення освідування є постанова прокурора, а не слідчого. Такий порядок спрямований на створення додаткових гарантій захисту особи, забезпечує її недоторканність, в той же час, реалізація такого порядку забирає багато часу, що робить таку слідчу (розшукову) дію малоефективною. На наше переконання, приймати рішення про проведення добровільного освідування особи може одноособово слідчий, а за умови відсутності такої згоди – прокурор. Тому пропонується доповнити ч. 2 ст. 241 КПК України, в частині підстав здійснення освідування особи.

Аналізуючи ст. 241 КПК України, можна класифікувати освідування особи за такими критеріями:

1. *За колом суб'єктів, які можуть підлягати освідуванню:* освідування підозрюваного, свідка, потерпілого.

КПК України передбачає освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого. У зв'язку з тим, що зазначені учасники кримінального провадження мають різний процесуальний статус та інтерес, деякі науковці неоднозначно висловлюють точку зору щодо можливості здійснення примусового освідування, зокрема, свідка та потерпілого. Деякі наголошують, що потерпілі і свідки не можуть бути піддані освідуванню без їх згоди [1, с. 126], інші не допускають такого освідування [2, с. 237–238], треті вважають, що таке освідування допустиме [3, с. 501–502]. Нами повністю підтримується остання позиція науковців, адже відсутності у КПК України спеціальної заборони свідчить про неможливість надання привілеїв чи обмежень у процесуальних правах учасникам кримінального провадження. У цьому разі діє засада рівності перед законом і судом.

2. *Залежно від способу проведення:* добровільне та примусове освідування.

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово. За таких обставин, якщо є необхідні фактичні підстави, дозволяється здійснювати примусове освідування незалежно від процесуального статусу особи, яка підлягає освідування. Тобто, примус може бути застосований і до підозрюваного, і до потерпілого, і до свідка.

Не вирішеними залишаються умови, можливості та процедура застосування примусу (психічного та/або фізичного) для освідування осіб у кримінальному провадженні.

3. Залежно від мети проведення: з метою виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення та/або з метою виявлення особливих прикмет у підозрюваного, свідка чи потерпілого.

На законодавчому рівні не закріплені такі поняття як «сліди кримінального правопорушення» та «особливі прикмети». За загальними правилами криміналістики до слідів злочину належать: а) матеріальні предмети або їх частини (труп, знаряддя злому, недопалок, пляма крові, порція зерна, рідини); б) матеріальні копії (слід пальця, взуття, розрубу, розрізу та ін. [4], а до особливих прикмет відносять: різні каліцтва і вади розвитку, бородавки, родимі плями, татуювання тощо.

Частина 1 ст. 241 КПК України зазначає, що сліди кримінального правопорушення та особливі прикмети необхідно виявляти на тілі особи, а не на її одягу, речах, предметах.

4. За особливостями процесуальної форми:

4.1. За участі понятих або без таких. Відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК України освідування здійснюється у присутності не менше двох понятих, однак, у виняткових випадках така слідча (розшукова) дія може проводитись із застосуванням безперервного відеозапису ходу проведення освідування (ч. 7 ст. 223 КПК України). Водночас, поняті також можуть бути запрошені, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне (ч. 7 ст. 223 КПК).

4.2. За участі фахівців: судово-медичного експерта або лікаря за необхідності (на розсуд слідчого, прокурора), і без їх участі.

Основною ознакою, що відрізняє освідування особи від проведення судово-медичної експертизи є відсутність потреби у проведенні такої експертизи. Отже, спеціальні знання, якими володіє слідчий, прокурор достатні для того щоб виявити сліди кримінального правопорушення чи особливих прикмет без застосування спеціальних медичних знань. В той же час, у разі необхідності, слідчий, прокурор може проводити освідування особи за участю судово-медичного експерта або лікаря (ч. 2 ст. 214 КПК України). У кримінально-процесуальній науці немає єдиної думки щодо суб'єкта проведення освідування особи. Це викликано нормативною неточністю, викладеною у ч. 1 та 2 ст. 214 КПК України. Так, освідування особи здійснює слідчий, прокурор (ч. 1 ст. 214 КПК України), у той же час, освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи «…проводиться лікарем». На нашу думку, судово-медичний експерт, або лікар не уповноважені проводити безпосередньо слідчі (розшукові) дії, складати процесуальні документи. Їх роль у освідуванні допоміжна, тому присутність слідчого або прокурора під час освідування є обов'язковою.

4.3. *За участі осіб однієї статі із освідуваною особою та особами, незалежно від їх статі.*

Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню. Таким чином, із тексту ч. 2 ст. 214 КПК України випливає, що обов'язкова необхідність усіх учасників освідування бути однієї статі із освідуваною особою (поняті, слідчий, прокурор), пов'язана лише із фактом її оголення. Крім цього, необхідно звернути увагу, що лікар, який залучений до такого виду освідування, може бути іншої статі, однак за згодою особи, яка освідується. Отже, освідування, яке не супроводжується оголенням, допускає присутність осіб іншої статі.

4.4. *за ступенем обмеження права особи на її тілесну недоторканність:* освідування із оголенням тіла (її частин) і без такого.

Кримінальне процесуальне законодавство не розкриває поняття та не надає визначений перелік і зміст ознак «оголення особи». Законодавець надав прерогативу визначення ознак на розсуд правозастосувачу та освідуваній особі. Адже в кожному окремому випадку (наприклад, виховання особи, релігійні переконання тощо) необхідно враховувати та конкретизувати в кожному окремому випадку індивідуально.

Таким чином, враховуючи викладене, можна зробити висновок, що інститут освідування потребує дослідження та опрацювання із внесенням у подальшому відповідних змін і доповнень до КПК України.

Список використаних джерел

1. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. Т. 2. Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно-процессуальному праву / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1970. – 616 с.

2. Ларин А. М. Уголовный процесс: структура права и структура законодательства / А. М. Ларин. – М., Наука, 1985.

3. Кримінально-процесуальне право України : підручник. – 4-те вид., доповн. і переробл. – Київ : А.С.К., 2003. – 1120 с.

4. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Ч. 1 / М. В. Салтевський. – Харків : КонСУМ, Основа, 1999. – 416 с.

Сухомлин Юлія Володимирівна, заступник директора навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

ПОДАННЯ ТА РОЗГЛЯД КЛОПОТАНЬ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Забезпечуючи реалізацію завдань кримінального провадження на стадії досудового розслідування законодавець, визначає загальну форму діяльності сторін кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження щодо можливостей збирання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень. Відповідно до положень ст. 93 чинного Кримінального процесуального кодексу України [1] (далі – КПК) однією із форм діяльності сторони обвинувачення у цьому напрямі є проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема й такої процесуальної дії як обшук. На противагу цьому сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, має право на ініціювання проведення будь-яких визначених у КПК, слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій. Таке ініціювання проводиться шляхом подання зазначеними учасниками кримінального провадження відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, визначеному ст. 220 КПК.

Загалом процедури ініціювання та розгляду питання про проведення обшуку у кримінальному провадженні обумовлені та прямо корелюють майже зі всіма загальними засадами кримінального провадження визначеними ст. 7 КПК, основною з яких у цьому напрямі є засада недоторканості житла чи іншого володіння особи, адже кримінальний процесуальний закон установлює, що допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК.

У практичній площині, реалізація завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого проведення досудового розслідування у контексті проведення обшуку у житлі або іншому володінні особи в окремих випадках гальмується як окремими проблемами нормативного характеру, так й фактами неефективної роботи органів досудового розслідування та судової влади.

Актуальність дослідження цього напряму, посилюється й окремими даними судової статистики. Наприклад, найбільшу питому вагу з розглянутої кількості клопотань місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва становлять клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів – 252,8 тис., або 46,2 % загальної кількості клопотань, скарг, які розглядаються слідчим суддею під час досудового розслідування, що надійшли у 2015 році, а лише клопотань та матеріалів про обшук житла чи іншого володіння особи – 75,2 тис., або 13,7 % із загальної кількості, що перевищує навіть й клопотання про застосування запобіжних заходів та скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування [2].

За загальним правилом, обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Водночас законодавчо визначається й те, що зазначена ухвала надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз. Статтею 233 КПК встановлюється й інше правило, яке фактично визначає можливість проникнення до жила чи іншого володіння особи не тільки при проведення обшуку, а й при проведенні інших слідчих розшукових дій, тому слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Кримінальний процесуальний закон, на наш погляд, не зовсім повно визначає процесуальну форму алгоритмізації дій сторони обвинувачення щодо звернення до слідчого судді для вирішення питання про проведення обшуку. Зокрема, у статтях 234-236 КПК, окреслюються лише нормативні приписи про: мету обшуку; відомості, які має містити клопотання слідчого або прокурора; супровідні матеріали кримінального провадження якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання; відносно визначені строки розгляду клопотання; підстави відмови слідчим суддею у задоволенні клопотання про обшук; форму та зміст ухвали про проведення обшуку, а також процедуру проведення обшуку. У той же час у процесуальній літературі неодноразово зверталась увага на відсутність нормативної регламентації обшуку особи. Вважаємо, що доцільним було б більш повно визначати й процедуру оскарження судового рішення про ненадання дозволу не проведення обшуку, а також у ст. 233 КПК, прямо передбачити яких саме слідчих (розшукових) дій стосується можливість представників органів досудового розслідування у невідкладних випадках увійти до житла чи іншого володіння особи.

З одного боку, таке положення формально стосується як обшуку так й огляду, але якщо огляд проводиться до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань як огляд місця події, у судово-слідчій практиці до законності його проведення без дозволу власника житла чи іншого володіння, навіть якщо він самостійно повідомив по телефону про факт вчинення кримінального правопорушення та у подальшому не допускає представників слідчо-оперативної групи у приміщення у якому має бути проведено огляд, виникає чимало запитань. Аналогічна ситуація може мати місце й під час доцільності огляду транспортного засобу (інше володіння особи зі змісту ч. 2

ст. 233 КПК) під час, наприклад, огляду місця події за фактом дорожньо-транспортної пригоди.

Окремий блок проблем у слідчій практиці створюють окремі елементи закріпленої законом процесуальної форми клопотання про надання дозволу на проведення обшуку, а саме: підстави для обшуку, а також обов'язковий перелік речей, документів або осіб, яких планується відшукати. У той же час, у ч. 2 ст. 234 визначено що обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Тоді що ж у розумінні законодавця є підставою проведення обшуку? Можливо мається на увазі мета його проведення визначена у частині першій цієї ж статті. Щодо обов'язкового наведення у клопотанні інформації про перелік речей, документів або осіб, яких планується відшукати, то у цьому напрямі можливе зловживання правом як зі сторони обвинувачення, так й сторони слідчого судді, який може прийняти рішення про не аргументованість або формальність поданого органами досудового розслідування у клопотанні окресленого нами переліку.

При теоретичному дослідженні та визначенні напрямів практичного вирішення проблем, які виникають при розгляді клопотань про проведення обшуку, доцільно обов'язково звертати увагу й на узагальнення судової практики, що дозволяє у свою чергу виявити найбільш істотні порушення, зокрема: у напрямах порядку розгляду клопотання про обшук; процедури діяльності слідчого судді в разі недотримання слідчим або прокурором вимог щодо змісту клопотання, встановлених ч. 3 ст. 234 КПК; необґрунтованості клопотань; недотримання слідчими суддями вимог щодо змісту ухвали, встановлених ст. 235 КПК; процедури розгляд клопотань про проведення обшуку, поданих в порядку ч. 3 ст. 233 КПК, а також порушень розгляду клопотань про обшук щодо окремої категорії осіб [3].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/4651-17. – Назва з екрана.

2. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та м. Києва за 2015 рік : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html. – Назва з екрана.

3. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. – Назва з екрана.

Савицький Дмитро Олександрович, заступник директора інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ ЗАСТАВИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Однією із засад кримінального провадження є недоторканість права власності, відповідно до якої позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому Кримінальним

процесуальним кодексом (КПК) України (ч. 1 ст. 16 КПК України). Зокрема, обмеження та/або позбавлення права власності під час кримінального провадження можливі при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави.

Відповідно до ч. 1 ст. 182 КПК України застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків.

Кримінальний процесуальний закон визначає суб'єктів, умови та строк внесення застави; вимоги до клопотання про застосування застави та порядок його розгляду слідчим суддею (судом); розміри застави; перелік кримінальних правопорушень при вчиненні яких застава не застосовується; випадки коли суд при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою може не визначати розміри застави; умови, порядок та наслідки звернення застави в дохід держави, тощо. Однак, на жаль, чинний КПК України не передбачає порядку скасування запобіжних заходів взагалі й застави зокрема, а також не в повній мірі регламентує порядок дій слідчого судді (суду), пов'язаних з вирішенням питання про повернення застави, як під час досудового так і судового проваджень.

Застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу (ч. 11 ст. 182 КПК України). Відповідно до ст. 203 КПК України ухвала про застосування запобіжного заходу припиняє свою дію після закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому КПК України. Виходячи із змісту цих норм та враховуючи, що застава не є строковим запобіжним заходом, дія ухвали про її застосування припиняється після ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження.

Відповідно до п. 8 Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 15 для повернення коштів, внесених як застава, особа чи заставодавець окрім заяви із зазначеними в ній реквізитами банківського рахунку на який внесена застава, копії платіжного або іншого документа, що підтверджує факт внесення коштів подає до територіального управління Державної судової адміністрації або апеляційного суду, в якому відкрито депозитний рахунок, на який внесено заставу, засвідчену судом копію ухвали слідчого судді, суду, вироку суду, в якому міститься рішення про повернення застави. Територіальне управління Державної судової адміністрації або апеляційний суд, який обрав запобіжний захід у вигляді застави, розглядає зазначені документи та протягом п'яти робочих днів з дня їх надходження за умови зарахування коштів на депозитний рахунок готує та подає до органу Казначейства платіжне доручення про повернення коштів. Звідси випливає, що основними документами на підставі яких у особи виникає можливість повернути кошти, внесені як застава є ухвала слідчого судді, вирок суду або інша ухвала суду якою закінчується провадження в яких міститься рішення про повернення застави.

Однак, судячи з реєстру судових рішень, на практиці, питання про скасування застави, а відповідно і про повернення коштів, у вироку чи ухвалі суду про закриття кримінального провадження майже не вирішуються. Не вирішується це питання і у постанові прокурора про закриття кримінального

провадження під час досудового розслідування, оскільки виключно орган який застосував запобіжний захід (суд в особі слідчого судді) може ухвалити рішення про його припинення, а відповідно й про повернення коштів, внесених як застава. Це створює ситуацію при якій запобіжний захід у вигляді застави продовжує діяти навіть після ухвалення вироку або рішення про закриття кримінального провадження, внесені кошти не повертаються, а відповідно майнові права осіб, які їх внесли на спеціальний рахунок суду залишаються обмеженими. У такому випадку особа, яка внесла заставу вимушена після ухвалення судом вироку або іншого рішення яким закінчується судовий розгляд, звертатися до суду з клопотанням (заявою) про повернення застави у порядку, передбаченому для вирішення питань, пов'язаних з виконанням судового рішення (ч. 5 ст. 534, п. 14 ч. 1 ст. 537, ст. 539 КПК України), що на наш погляд створює додаткове навантаження на судів та відтерміновує відновлення обмеженого права заставодавця.

Якщо ж рішення про закриття кримінального провадження приймається прокурором під час досудового розслідування, то порядок повернення застави КПК України взагалі не врегульовано. Особа втрачає статус підозрюваного й не відомо хто і у який спосіб повинен ініціювати клопотання про повернення коштів, а також вирішувати його по суті. Водночас, відповідно до статей 176-206 КПК України, саме до компетенції слідчого судді належить розгляд питань, що стосуються застосування, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі й запобіжних заходів. Згідно з ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі. Якщо в стадії досудового розслідування суд діє в особі слідчого судді, то його юрисдикція повинна поширюватися й на правовідносини з приводу повернення суми застави. Це підтверджується й Порядком внесення коштів на спеціальний рахунок, відповідно до якого серед документів які подаються до Казначейства для повернення коштів, внесених як застава, указана ухвала слідчого судді. Це в свою чергу засвідчує можливість повернення застави в стадії досудового розслідування за рішенням слідчого судді.

Нажаль, у цьому питанні судова практика не є одноманітною. Деякі слідчі судді не визнають аргументів заставодавців та взагалі відмовляють у прийнятті клопотань (заяв) про повернення суми застави, посилаючись на те, що КПК України не передбачає з цього приводу процесуального порядку, а деякі з них приймають клопотання (заяви), але не задовольняють їх, посилаючись на п. 14 ч. 1 ст. 368 КПК України, тобто на те, що питання про заходи забезпечення кримінального провадження повинно вирішуватися виключно у вироку суду.

Таким чином, вважаємо, що для усунення правової невизначеності, що породжує складнощі та непорозуміння на практиці, слід внести зміни до КПК України, відповідно до яких у разі закриття кримінального провадження прокурором в стадії досудового розслідування, питання про повернення коштів внесених як застава, повинен вирішувати слідчий суддя за клопотанням цього ж прокурора або особи яка внесла заставу після спливу встановлених законом строків для оскарження рішення про закриття кримінального провадження.

Симчук Анатолій Степанович, старший викладач кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПЕДАГОГА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

З моменту появи в КПК Української РСР ст. 128-1 «Участь спеціаліста при проведенні слідчих дій» [1] в науці кримінального процесу почалася жвава дискусія про процесуальний статус педагога, яка була обумовлена відсутністю чіткої правової регламентації участі останнього в кримінальному судочинстві. Одні вчені вважали педагога спеціалістом, який володіє знаннями та навичками в галузі дитячої, підліткової, юнацької психології [2, с. 109; 3, с. 58; 4, с. 38, 39]. Інші розглядали його як різновид фахівця, який бере участь в слідчих діях [5, с. 8]. М.І. Порубов вважав, що педагог, на відміну від спеціаліста, наділений більш широкими правами, він більш самостійний [6, с. 106]. Іншу позицію в даному питанні займав М.С. Строгович, який вважав, що взагалі не можна ототожнювати спеціаліста і педагога [7, с. 477, 478].

При цьому у КПК не міститься вказівки, хто може бути запрошений як педагог.

Наявні точки зору можна звести до трьох основних. Перша точка зору. Прихильники цієї позиції вважають, що педагог – це щось середнє між фахівцем, захисником і понятим [8, с. 79, 80].

У даному випадку автор повністю підтримує позицію О.Х. Галімова, який вважає, що на педагога не можна покладати здійснення невластивих йому функцій, зокрема, захист інтересів інших осіб, так як це обов'язок інших суб'єктів, наприклад законного представника, який, на відміну від спеціалістів, володіє особистою зацікавленістю в остаточному вирішенні справи. З іншого сторони, педагог відрізняється від понятого тим, що, надаючи допомогу у проведенні процесуальних дій, він безпосередньо впливає на його зміст і результати, тобто є активним, а не пасивним учасником кримінального процесу [9, с. 137].

Друга точка зору. Представники цієї позиції (В. К. Вуколов, С. В. Матвєєв, Є. В. Селіна, С. Ф. Шумілін вважають, що педагог – це спеціаліст [10, с. 93; 11, с. 13; 12, с. 348].

Один із послідовників цієї концепції, С. В. Матвєєв, обґрунтовуючи свою точку зору, вважає, що педагог – це особа, що володіє спеціальними педагогічними знаннями, вміннями та навиками [11, с. 78].

С. П. Щерба, в свою чергу, вважає, що педагог повинен володіти спеціальними знаннями в галузі дитячої та юнацької психології і мати досвід роботи з навчання і виховання неповнолітніх [13, с. 654].

Третя точка зору. Цієї точки зору дотримуються В. Д. Арсеньєв, В. Г. Заболоцький, А. В. Виноградова, І. А. Макаренко, В. А. Сєров, С. В. Тетюєв[14, с. 5; 15, с. 82; 16, с. 32; 17, с. 301–305].

Представники цієї теорії обґрунтовують свою думку тим, що педагог – це особлива процесуальна фігура, відмінна від спеціаліста не тільки з формальних міркувань (з урахуванням того, що КПК не відносить педагога до числа фахівців), а й по суті, оскільки педагог не тільки надає допомогу слідчому (суду), але і зобов'язаний захистити законні інтереси допитуваного. Крім того, як вважають автори, що підтримують цю теорію, процесуальні повноваження

спеціаліста і педагога мають деякі відмінності. Так, наприклад, педагог більш самостійний по відношенню до слідчого і певною мірою контролює його дії, тому що по закінченні допиту він робить письмові зауваження про правильність ведення допиту, про правильність та повноту зроблених слідчим у протоколі слідчої (розшукової) дії записів. Л. Л. Канівський, аналізуючи дану проблему, висловлював думку про те, що педагог, що навчає неповнолітнього, безсумнівно, зацікавлений у результаті справи, так як несе відповідальність як за його навчання, так і за виховання, у зв'язку з чим фігура педагога не вписується в правовий статус спеціаліста [18, с. 60].

З авторами такого підходу важко не погодитися. Адже дійсно, навряд чи можна стверджувати, що педагог – це спеціаліст в кримінально-процесуальному сенсі цього слова, так як є значні розбіжності у змісті прав цих учасників. Говорити про педагога як про учасника зі сторони захисту або з боку обвинувачення не дозволяє закон: педагог є і повинен бути компетентною особою, не заінтересованою в результаті справи, і церіднить його з спеціалістом в кримінально-процесуальному сенсі слова. При цьому спеціаліст не виконує функцію захисту чи обвинувачення, він володіє спеціальними знаннями, необхідними слідчому (суду) для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у справі. Відповідно до ст. 71 КПК спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Педагог же виконує особливі завдання в кримінальному провадженні, пов'язанні з консультаціями з питань вікових особливостей підлітка і умов його виховання, а також завдання установлення психологічного контакту з неповнолітнім, надання допомоги у формулюванні педагогічно коректних питань. Педагог є фахівцем у своїй галузі, але його завдання відрізняються від завдань спеціаліста, зазначених у ст. 71 КПК, а тому педагог повинен розглядатися як самостійний учасник процесу.

Вченні, А. В. Іващенко і М. М. Гуренко, вказують на необхідність визначення у новому КПК України із узгодженням і тлумаченням термінів «перекладач», «лікар», ... «педагог» [19, с. 30].

В свою чергу Р. С. Холод вважає, що виділення педагога як особливого самосійного суб'єкта недоцільно і бажано вважати, що це суперечить КПК [20, с. 212]. З такою науковою думкою, важко погодитися.

У юридичній літературі зазначається, що процесуальне становище будь-якого суб'єкта кримінального провадження має відповідати вимозі необхідності і достатності обсягу суб'єктивних прав і юридичних обов'язків для виконання тих завдань і функцій, які стоять перед ним. Незважаючи на те, що в деяких статтях КПК передбачає окрему процесуальні права педагога (ч. 4 ст. 226, ч. 2 ст. 227, ч. 2 ст. 491 КПК України), регламентація процесуального положення педагога не відповідає даним вимогам і потребує суттєвого вдосконалення. Проаналізувавши наявні в науковій літературі думки учених, кримінальне процесуальне законодавство, судову практику, слід виділити права, якими має бути наділений педагог.

У зв'язку цим в КПК слід включити нову ст. 72^1 «Педагог» :

«1. Педагог – компетентна особа з педагогічною освітою, яка залучається до участі в процесуальних діях у порядку, встановленому цим Кодексом, з метою надання допомоги слідчому, прокурору, слідчому судді, суду в дослідженні

матеріалів кримінального провадження, для сприяння в отриманні достовірних показань неповнолітнього, а також для роз'яснення сторонам та суду питань, що входять до його професійної компетенції.

2. Педагог має право:

1) знайомитися до початку слідчої дії з матеріалами кримінального провадження, що характеризують особу неповнолітнього;

2) знати, з якою метою і для вирішення яких завдань викликаний;

3) з дозволу слідчого, слідчого судді, суду задавати питання неповнолітньому;

4) по закінченні допиту знайомитися з протоколом допиту;

5) робити письмові зауваження про правильність та повноту зроблених у протоколі записів, про що були порушення прав і законних інтересів неповнолітнього;

6) подавати скарги на дії (бездіяльність) та рішення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, що обмежують його права;

7) клопотати про застосування заходів безпеки, передбачених законодавством.

3. Педагог зобов'язаний:

1) з'являтися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, суду для участі в процесуальному дії;

2) представляти слідчому, прокурору, слідчому судді, суду документи, що підтверджують наявність освіти і кваліфікацію, повідомляти відомості про місце роботи, стаж роботи за фахом;

3) дотримуватися порядку при проведенні слідчих (розшукових) дій і під час судового засідання.

4. Педагог не вправі розголошувати дані досудового розслідування, що стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні в якості педагога, якщо він був при цьому був заздалегідь попереджений в порядку, встановленому ст. 222 цього Кодексу. За розголошення даних досудового розслідування педагог несе відповідальність згідно зі ст. 387 Кримінального кодексу України».

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що законодавче закріплення в Кримінальному процесуальному кодексі України процесуального статусу педагога сприятиме більш кращому розумінню процесуальних норм щодо статусу учасників кримінального провадження і більш ефективному виконанню покладених на них функцій у кримінальному провадженню за участю неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 30 серпня 1971 року «Про внесення доповнень і змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 36. – Ст. 278.

2. Бекешко С. П. Подозреваемый в советском уголовном процессе / С. П. Бекешко, Е. А. Матвиенко. – Минск : Высш. шк., 1969. – 184 с.

3. Бегалиев К. Предупреждение безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. – Алма-Ата : Казахстан, 1980. – 263 с.

4. Мельникова Э. Б. Участие специалистов в следственных действиях / Э. Б. Мельникова. – М. : Юрид. лит., 1964. – 87 с.

5. Леви А. А. Получение и проверка показаний на месте: справочник / А. А. Леви, Г. И. Пичкалева, Н. А. Селиванов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 112 с.

6. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. – 3-е изд., перераб. – Минск : Высш. шк., 1973. – 175 с.
7. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. Т. 2 / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1970. – 516 с.
8. Шейфер С. А. Участие потерпевшего и его представителя на предварительном следствии : учеб. пособие / С. А. Шейфер, В. А. Лазарева. – Куйбышев : Изд-во КГУ, 1979. – 93 с.
9. Галимов О. Х. Малолетние лица в уголовном судопроизводстве / О. Х. Галимов. – СПб. : Питер, 2001. –137 с.
10. Селина Е. В. Применение специальных познаний в уголовном процессе / Е. В. Селина. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 144 с.
11. Матвеев С. В. Получение информации от несовершеннолетних, ее оценка и пользование в уголовно-процессуальном доказывании : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. В. Матвеев. – М., 2003. – 24 с.
12. Шумилин С. Ф. Участники следственных действий / С. Ф. Шумилин // Руководство по расследованию преступлений : учеб. пособие. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2002. – 383 с.
13. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / под общ. ред. В. М. Лебедева ; науч. ред. В. П. Божьева. – М. : Спарк, 2002. – 991 с.
14. Арсеньев В. Д. Использование специальных знаний при установлении фактический обстоятельств уголовного дела / В. Д. Арсеньев, В. Г. Заблоцкий. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1986. – 152 с.
15. Виноградова А. В. Использование специальных познаний на предварительном следствии в свете нового уголовно-процессуального закона / А. В. Виноградова // Законодательство. – 2002. – № 8. – С. 82.
16. Макаренко И. А. Проблемы участия третьих лиц в процессе расследования уголовных дел в отношении несовершеннолетних // Вопросы ювенальной юстиции. – 2007. – № 1. – С. 32.
17. Тетюев С. В. Педагог – это специалист или самостоятельный участник уголовного судопроизводства? // Науч. тр. РАЮН. 2005. – Вып. 5., т. 3. – С. 301–305.
18. Каневский Л. Л. Дискуссионные проблемы участия педагога и психолога в судопроизводстве по делам несовершеннолетних / Л. Л. Каневский // Судебно-правовая реформа и пути повышения эффективности правоохранительной деятельности : межвуз. науч. сб. –Уфа, 1993. – 120 с.
19. Іщенко А. В. Конституційні права та свободи людини і громадянина у проекті Кримінально-процесуального кодексу України / А. В. Іщенко, М. М.Гуренко // Економіка. Фінанси. Право. – 1999. – № 12.
20. Холод Р. С. Процесуальний статус педагога у справах про злочини неповнолітніх / Р. С. Холод // Науковий вісник юридичної академії МВС України : зб. наук. пр. – 2004. – № 1 (16). – 260 с.

Слободянюк Павло Леонідович, суддя Шевченківського районного суду м. Києва

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У ст. 209 КК України легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визначається як вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскування

незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів.

Під час досудового розслідування цього злочину необхідно доказувати зв'язок дій щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, з предикатним злочином. Це злочин, який визначений у п. 1 примітки ст. 209 КК України: суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, відповідно до цієї статті є діяння, за яке КК України передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за КК України та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи.

Аналіз досліджень з цього питання дає підстави виокремити дві точки зору щодо процесуального значення факту вчинення предикатного злочину для притягнення винних до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Так, перша точка зору полягає в тому, що досудове розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є обґрунтованим, коли вже розслідується предикатний злочин [1, с. 15]. Один із аргументів цієї позиції полягає у тому, що з моменту вчинення злочину, передбаченого ст. 209 КК України, до набрання законної сили обвинувального вироку за предикатний злочин може пройти значний проміжок часу, через що стає неможливим вилучення доходів, одержаних злочинним шляхом.

Відмічається, що однією з обов'язкових умов кваліфікації діяння за ознаками вчинення злочину, передбаченого ст. 209 КК України, є злочинний шлях здобуття доходів. З огляду на це, доцільно паралельно з розслідуванням основного злочину досліджувати обставини вчинення легалізації незаконно здобутих доходів [2, с. 171]. Обґрунтовується висновок, що не є обов'язковою наявність обвинувального вироку суду по предикатному злочину для кваліфікації діяння за ст. 209 КК України [3, с. 11].

Друга точка зору полягає у тому, що притягненню до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, повинен передувати обвинувальний вирок суду за основний (предикатний) злочин. Науковці відмічають, що:

– для постановлення у вину причетності до злочину основне діяння повинне бути визнано судом злочинним [4, с. 9, 22];

– притягнення до кримінальної відповідальності за заздалегідь не обіцяне відмивання злочинних доходів можливе тільки тоді, коли є обвинувальний вирок суду за злочин, який став джерелом доходу, що відмивається [5, с. 16];

– притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК України можливо лише за наявності вироку суду, яким особу засуджено за вчинення так званого «основного» злочину, внаслідок якого в неї з'являється рухоме чи нерухоме майно, майнові та немайнові права [6, с. 13];

– провадження за ст. 209 КК України необхідно розпочинати лише за умови набрання законної сили обвинувальним вироком суду по предикатному злочину, тобто «злочинний шлях» здобуття доходів має бути остаточно юридично визнаним у кожному конкретному випадку [7, с. 397];

– притягнення до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, не можливе, якщо відсутній обвинувальний вирок у так званому «основному» злочині, що є джерелом доходів, призначених для відмивання, адже суперечить принципу презумпції невинуватості [8, с. 227];

– якщо для винного достатньо лише усвідомлення у загальних рисах того, що він вчиняє дії з майном, одержаним злочинним шляхом, то особі, яка встановлює таку злочинну діяльність з легалізації (відмивання) доходів злочинного походження, необхідна юридична підстава (у даному випадку, обвинувальний вирок) притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК України [9, с. 323].

Нами поділяється ця позиція, оскільки вона відповідає такій конституційній засаді кримінального процесу, як презумпція невинуватості. Згідно зі ст. 62 Конституції України, ст. 17 КПК України, основний зміст цієї засади полягає в тому, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, та встановлено обвинувальним вироком, що набрав законної сили.

Доки у кримінальному провадженні про основний (предикатний) злочин не буде доведено та встановлено вину особи обвинувальним вироком, що набрав законної сили, не допустимо, на наш погляд, притягувати цю особу до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Ураховуючи викладене, не можна погодитися з роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України, яке міститься у п. 11 постанови № 5 від 15 квітня 2005 р. «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [10, с. 270–276]. Вказується, що притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК України можливе в разі, коли вона не притягувалася до кримінальної відповідальності за предикатне діяння. В такому випадку особа має одночасно притягуватися до кримінальної відповідальності за предикатний злочин та за легалізацію (відмивання) коштів або іншого майна, одержаних унаслідок його вчинення, тобто за сукупністю цих злочинів, оскільки вона усвідомлює, що вчиняє легалізацію таких коштів і майна.

Список використаних джерел

1. Клепицкий И. А. «Отмывание денег» в современном уголовном праве / И. А. Клепицкий // Государство и право. – 2002. – № 8. – С. 9–18.

2. Павлютін Ю. М. Особливості доказування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / Ю. М. Павлютін // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 3. – С. 169–172.

3. Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Чаричанський. – Харків, 2004. – 20 с.

4. Васильев А. А. Уголовно-правовая характеристика прикосновенности к преступлению : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. А. Васильев. – Екатеринбург, 2009. – 28 с.

5. Алешин К. Н. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, как преступление международного характера : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / К. Н. Алешин. – СПб., 2004. – 24 с.

6. Алиев В. М. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем / В. М. Алиев, И. Л. Третьяков // Российский следователь. – 2002. – № 5. – С. 9–15.

7. Попович В. М. Економічно-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія / В. М. Попович. – Ірпінь : Акад. ДПА України, 2001. – 403 с.

8. Аркуша Л. І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування: монографія / Л. І. Аркуша. – Одеса : Юрид. літ., 2010. – 376 с.

9. Усатий Г. О. Проблеми кримінальної відповідальності (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / Г. О. Усатий // Збірник наукових праць Харківського Центру з вивчення організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. – 2004. – Вип. 8. – С. 312–342.

10. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 // Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях. – Офіц. вид. – Київ : Паливода А. В., 2013. – С. 270–276.

Сорока Андрій Зіновійович, доцент кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат юридичних наук, доцент

ЗНАЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Реформування прикордонного відомства у правоохоронний орган спеціального призначення із завданнями, що повністю відповідають його призначенню, гостро поставило питання про наділення Державної прикордонної служби України компетенцією ведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням державного кордону. В першу чергу мова йде про розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон (ст. 332 КК України), порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332-1 КК України), використання завідомо підроблених документів при перетинанні державного кордону (ч. 4 ст. 358 КК України), а також деяких інших кримінальних правопорушень, у тому числі незаконного перетинання державного кордону, у разі його криміналізації.

Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року і вступом його у дію суттєво змінились повноваження органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України у кримінальному судочинстві у порівнянні із Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 р.

Дозволимо собі нагадати, що тодішня ст. 101 КПК України відносила органи прикордонної служби до органів дізнання у справах про незаконне

переправлення осіб через державний кордон та використання завідомо підроблених документів при його перетинанні. За час існування статті у такій редакції прикордонники здобули неоціненний досвід із розслідування декларованих кримінальних правопорушень у формі дізнання (близько 600 кримінальних справ щорічно), були напрацьовані реальні механізми взаємодії підрозділів дізнання з оперативними підрозділами Держприкордонслужби України, а саме головне, що стан протидії кримінальним правопорушенням на державному кордоні відповідав викликам того часу та запитам контролюючих органів.

І якщо прийняти до уваги необхідність докорінних змін у нашій державі та нову парадигму кримінального судочинства в Україні, з існуючими кримінальними процесуальними повноваженнями органів (підрозділів) Держприкордонслужби України можна погодитись. То виходячи із принципів ефективності, логічності, доцільності, своєчасності та безперервності питання наділення органів Держприкордонслужби України статусом слідчого органу набуло неабиякої актуальності.

Сучасні виклики безпеки збільшили кількість прикордонної діяльності. Класична трійка – охорона кордону, прикордонний контроль і митний контроль – розширились, тепер прикордонна діяльність із досвіду Європейського Союзу передбачає кримінально-розвідувальні дії, міграційні завдання, аналіз ризиків та сучасний ветеринарно-фітосанітарний контроль. Ні одна система прикордонної безпеки не може обійтись без цих елементів охорони державного кордону.

У світовій практиці прикордонної безпеки вони, переважно існують окремо один від одного та відносяться до повноважень різних відомств і структур. Аналізуючи світовий досвід, типовим прикладом розподілення видів прикордонної діяльності є:

– охорона та оборона державного кордону здійснюється прикордонною охороною (збройними силами, жандармерією);

– поліція (міграційна служба) працює в пунктах пропуску через державний кордон;

– митні завдання в пунктах пропуску покладені на самостійну організацію митниці;

– міграційні питання вирішує міграційна служба;

– ветеринарно-фітосанітарна організація повністю відмежована від інших прикордонних служб;

– поліція відповідає за кримінально-розвідувальну діяльність і веде слідство за усіма прикордонними справами;

– аналіз ризиків проводиться в рамках окремих організацій, без обміну і спільного аналізу.

Натомість, у провідних системах регіональної прикордонної безпеки, особливо в ЄС, уже відбулася концентрація повноважень суб'єктів безпеки на кордоні в рамках діяльності прикордонних і митних служб. Доволі широкі повноваження отримали прикордонники у сфері кримінально-розвідувальних дій та слідства. Встановлено, що тільки широкі повноваження прикордонних розвідувальних органів і слідство можуть забезпечити ефективність роботи інших елементів прикордонної діяльності.

Серед основних чинників, які можуть стати на захист, щодо наділення Держприкордонслужби України статусом слідчого органу можемо визначити наступні:

– по-перше, розслідування кримінальних правопорушень, з правової точки зору, є невід'ємною складовою функцією правоохоронної діяльності, яка здійснюється прикордонним відомством;

– по-друге, погіршення криміногенної ситуації, що склалася на державному кордоні, поглиблення транскордонного злочинного бізнесу, незацікавленість інших правоохоронних органів у розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням державного кордону, вимагають покладення на Державну прикордонну службу України повноважень із логічно завершеного циклу роботи, яка не тільки пов'язана із виявленням таких правопорушень, а й їх розслідуванням, до моменту передачі матеріалів кримінального провадження до суду, тобто ведення досудового слідства з метою стабілізації обстановки;

– передача функції розслідування кримінальних правопорушень у справах про порушення державного кордону до Державної прикордонної служби забезпечить оптимальні умови для розслідування та буде сприяти більш якісному розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень, досягненню в першу чергу корпоративних інтересів Держприкордонслужби України щодо протидії злочинності на державному кордоні.

Передача слідства позбавить міжвідомчої передачі матеріалів про виявлення кримінального правопорушення органами (підрозділами) Державної прикордонної служби України до слідчих підрозділів Служби безпеки України та Національної поліції, яка зараз існує, значно спростить процес взаємодії при розкритті кримінальних правопорушень з відомчими оперативними підрозділами, експертною службою тощо. Вона зекономить час, людський ресурс і кошти Державного бюджету.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням державного кордону слідчими Служби безпеки України та Національної поліції України на процес розслідування негативно впливає значне віддалення слідчих підрозділів від лінії державного кордону, вчинення кримінальних правопорушень як правило вночі та зволікання із проведенням невідкладних слідчих (розшукових) дій і як наслідок втрата важливих доказів, створює додаткові труднощі при провадженні розслідування.

Наприклад, лише поверхневий аналіз кримінальних проваджень про незаконне переправлення осіб через державний кордон розслідуваних упродовж 2012-2016 років показав, що після набуття чинності новим КПК України та переформатування підслідності кримінальних правопорушень значно знизилась кількість проведених слідчих оглядів у порівнянні із періодом 2008–2012 рр. Так, якщо у 2008–2012 рр. слідчий огляд проводився підрозділами дізнання Держприкордонслужби України у 95 % кримінальних провадженнях (з них огляд місця події у 90 %, огляд предметів та документів – 45 %, огляд місцевості – 20 %), то упродовж 2012–2016 рр. лише 42 % – слідчими Національної поліції.

Нажаль, але навіть ці цифри наштовхують на роздуми щодо повноти та якості розслідування. Зауважимо, що слідчий огляд при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон можна сказати є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією.

Безперечно, що висвітлені думки являються дискусійними, аргументів на користь та контраргументів більш чим достатньо, однак саме у такій постановці питання, що піднято для обговорення викликано нагальною необхідністю, здоровим глуздом та дійсними потребами удосконалення боротьби з

правопорушеннями на державному кордоні України, у зоні розмежування на території Донецької та Луганської областей та адміністративним кордоном з АР Крим.

Фараон Оксана Василівна, старший слідчий в особливо важливих справах – криміналіст ГСУ Національної поліції України, кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ В УЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення займає особливе місце у структурі етапів досудового розслідування, адже воно є початковим моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності та визначає подальше спрямування кримінального провадження.

Відповідно до статистичних даних Національної поліції України за підсумками роботи січня-жовтня 2017 року кількість облікованих кримінальних правопорушень, кримінальне провадження у яких здійснюється слідчими органів внутрішніх справ, становить 1 856 797, з них зареєстровано у поточному році – 853 149. Зокрема, особам повідомлено про підозру в 186 484 кримінальних правопорушеннях, з них особливо тяжкими є 5045, тяжкими – 60 853, з використанням вогнепальної зброї – 306, за фактами умисних вбивств та замахів на умисне вбивство – 1212, крадіжок – 80 357, грабежів – 6642, розбоїв – 1693, хуліганства – 1593. Усього про підозру у вчиненні кримінального правопорушення повідомлено 104 485 особам.

Аналіз положень КПК України та наукових джерел даї змогу визначити такі значення категорії «повідомлення особі про підозру» як процесуальна діяльність; процесуальна дія; інститут кримінального процесуального права; етап стадії досудового провадження; етап досудового розслідування; початок реалізації функції обвинувачення тощо.

Як слушно зазначає О. В. Капліна, терміном «підозра» може називатися процесуальний документ – повідомлення про підозру, який складається та вручається особі. Крім того, ним може позначатися інститут кримінального процесуального права, який становить собою уособлену групу правових норм, які регулюють однорідні кримінальні процесуальні відносини, що виникають у зв'язку із притягненням особи до кримінальної відповідальності, складанням та врученням особі повідомлення про підозру та одночасним наданням підозрюваному можливості захищати свої права та законні інтереси [1, с. 242].

З аналізу глави 22 КПК зрозуміло, що повідомлення про підозру можна розглядати як процесуальний акт, у якому формулюється підозра, і як процесуальну діяльність.

Якщо повідомлення про підозру розглядати в аспекті процесуального акту, то воно безумовно є процесуальним рішенням. Відповідно до ст. 110 КПК процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора. До речі, вони приймаються у формі постанови. Не зважаючи на те, що письмове повідомлення про підозру має назву «повідомлення» та формально в аспекті назви не відповідає вимогам ст. 110 КПК, однак воно містить ознаки процесуального рішення. Навіть виходячи зі змісту положень ст. 277 КПК, можна зробити висновок, що для повідомлення про підозру характерні ознаки

постанови. Крім того, відображення у цьому акті органом досудового розслідування, прокурором прийнятого ними рішення, тягне за собою відповідні наслідки, зокрема появу підозрюваного.

Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк зазначають, що повідомлення про підозру як процесуальний документ є процесуальним рішенням – юридичним актом початку та одночасно персоніфікації кримінального переслідування, оскільки у зв'язку із повідомленням про підозру з'являється такий суб'єкт кримінального провадження, як підозрюваний, з моменту повідомлення про підозру вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення особи до кримінальної відповідальності [2, с. 162].

Отже, на нашу думку, повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення як процесуальний акт – це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України.

У свою чергу повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення як процесуальна діяльність полягає у таких діях слідчого, прокурора: 1) встановлення певного випадку повідомлення про підозру відповідно до ч. 1 ст. 276 КПК; 2) складання письмового повідомлення особі про підозру прокурором або слідчим за погодженням із прокурором згідно зі ст. 277 КПК; 3) встановлення місцезнаходження особи, якій має бути вручено повідомлення про підозру, та її виклик до слідчого, прокурора; 4) повідомлення про місце, дату та час вручення повідомлення про підозру інших учасників кримінального провадження, зокрема захисника у випадках, передбачених законом; перекладача, якщо особа не володіє мовою, якою проводиться кримінальне провадження; законного представника у разі вручення письмового повідомлення про підозру неповнолітньому при досягненні ним віку кримінальної відповідальності; 5) усне оголошення особі повідомлення про підозру в учиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення сутності підозри; 6) повідомлення особі про її процесуальні права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК, роз'яснення їх сутності; 7) фіксації у письмовому повідомленні про підозру підпису слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, відомостей про місце, дату, час його вручення, підпису особи, яка отримує повідомлення; 8) фактичній передачі пам'ятки про права та обов'язки та письмового повідомлення про підозру особі; 9) внесення відповідних даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Отже, розглядаючи повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення як процесуальний акт та процесуальну діяльність, необхідно зазначити, що воно має важливе юридичне значення і спричиняє відповідні наслідки. Повідомлення про підозру служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та дозволяє призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Аленін Ю. П. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України № 1. – 2014. – С. 161 – 169.

2. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність / О.В. Капліна // Юридичний часопис Національної академії внутрішні справ. – 2013. – 1(5). – С. 238-242.

Федченко Володимир Михайлович, професор кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОБШУКУ

Минуло вже п’ять років з моменту прийняття нового КПК України, побудованого на ідеології верховенства права і безумовного пріоритету таких загальнолюдських цінностей, як свобода та особиста недоторканність, повага до людської гідності, здійснення кримінального провадження на засадах верховенства права, рівності перед законом і судом, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, недоторканість житла чи іншого володіння особи, забезпечення права на захист, змагальність сторін та свободу в поданні ними суду своїх доказів і в доведеності перед судом їх переконливості та інші.

Все вказане, безумовно, підвищує значущість цього законодавчого акту. Водночас, практика застосування виявляє і певні прогалини правового регулювання окремих його норм. Так, положення щодо проведення обшуку, які також в значній мірі отримали свій розвиток, оскільки в чинному КПК більш детально визначені підстави його проведення, порядок виконання ухвали слідчого судді, порядок проведення обшуку із зазначенням вичерпного кола суб’єктів його проведення, обов’язок вжиття належних заходів для забезпечення присутності осіб, чиї права і законні інтереси можуть бути обмежені або порушені тощо.

Вказане свідчить, що інститут проведення обшуку зазнав істотних змін у правовому регулюванні в бік його деталізації. Між тим, певні законодавчі нововведення породжують і ряд питань щодо практики його застосування та розв’язання правових проблем, які виникають з цього приводу в діяльності органів досудового розслідування [1].

Процесуальний порядок проведення обшуку регламентується статтями 234-236 КПК, однак зазначені положення вказаних норм породжують у слідчих та прокурорів низку запитань, пов’язаних із правильним розумінням їх правового змісту. Зокрема, на сьогодні законодавцем не розмежовано питання щодо надання клопотання слідчому судді на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, від надання клопотання про проведення особистого обшуку затриманої за підозрою у вчинені злочину особи. Вказане не стосується тих випадків, коли закон дозволяє затримувати уповноваженій службовій особі без ухвали слідчого судді особу, підозрювану у вчиненні злочину в порядку ч. 1 ч. 2 ст. 208 КПК, а ч. 3 цієї статті передбачає і можливість проведення обшуку затриманої особи. Але, законодавець лише наголошує, що обшук затриманої особи здійснюються з обов’язковою участю не менше двох понятих, незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223) та з дотриманням вимог ст. 223 КПК. Окремої ж регламентації підстав, умов, порядку проведення особистого обшуку затриманого законом не передбачено, що не зовсім кореспондується із засадою забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. Крім того, відсутність чіткої правової

регламентації особистого обшуку затриманого за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення породжує непоодинокі випадки відмови слідчими суддями у задоволенні клопотань про проведення особистих обшуків, мотивуючи це тим, що вирішення слідчим суддею на стадії досудового розслідування клопотань про надання дозволу на проведення особистого обшуку кримінальним процесуальним законодавством України не передбачено, тобто такої процесуальної норми не існує [3].

Доцільно передбачити і чітко окреслити в КПК не лише підстави, умови, порядок проведення особистого обшуку затриманого за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а й можливість звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення особистого обшуку затриманого та вимоги щодо змісту таких клопотань і порядку їх розгляду. Адже, особистий обшук відноситься до особливого виду обшуку, має особливу специфіку порядку проведення, а тому дійсно повинен мати і окрему процесуальну регламентацію його проведення [2, с. 11].

Якщо проаналізувати ст. 234 КПК, а саме вимоги, що висуваються до змісту клопотання про проведення обшуку в частині об'єктів обшуку, то ними є: житло чи інше володіння особи або частина житла чи іншого володіння особи, речі документи або особи, яких планується відшукати. У контексті зазначеного, слід наголосити, що й мета проведення обшуку, як то: виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результат його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК) не передбачає необхідність відшукання трупа, або майна, на яке може бути накладено арешт в порядку ст. 170-173 КПК. Вказаний недолік може негативно позначитися на слідчій практиці у тому числі і на здійсненні доказової діяльності, оскільки для проведення обшуку закон вимагає у клопотанні слідчого до слідчого судді наряду з іншими вимогами вказувати і підстави його проведення (п. 4 ч. 3 ст. 234 КПК).

Вбачається доцільним визначити однією зі складових щодо мети проведення - необхідність відшукання речових доказів. До них закон відносить: матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення (ч.1 ст. 98 КПК).

Повертаючись до об'єктів обшуку, не можна не погодитись з думкою, що поза межами нормативного регулювання знаходяться питання щодо можливості проведення обшуку в приміщеннях, що належать підприємствам та установам державної форми власності [4, с. 4]. Адже за чинним КПК слідчий за погодженням із прокурором може звернутися до слідчого судді за дозволом на проведення обшуку лише в житлі чи іншому володінні особи. Під останнім законодавець розуміє транспортний засіб, земельну ділянку, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК). Тобто, вказані об'єкти відносяться лише до приватної (колективної), форми власності. А звідси випливає, що приміщення, кабінети тощо в установах, підприємствах

державної форми власності, у тому числі і кабінет прокурора, судді, міністра та й взагалі будь-якого державного службовця не є об'єктом обшуку. Така правова модель не дужу в'яжеться з вимогами щодо посилення боротьби з корупційними діяннями у тому числі і в органах державної влади.

Частина 8 статті 236 КПК зазначає, що особи, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку. Водночас, частина 2 ст. 46 КПК наголошує, якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, проведення процесуальної дії відкладається або для її проведення залучається захисник у порядку передбаченому статтею 53 цього Кодексу.

Безумовно, вказані положення у частині проведення обшуку кореспондуються із засадами недоторканості житла чи іншого володіння особи, забезпечення права на захист та змагальності сторін. Проте, з іншого боку, породжують суттєві проблеми проведення обшуку у житлі чи іншому володінні підозрюваного, коли останній заперечує проти проведення такої процесуальної дії за відсутності його захисника. І тоді виникає ситуація, за якої слідчий повинен перервати проведення обшуку та чекати протягом 24 годин, а по закінченню цього терміну, якщо захисник не з'явився, запропонувати підозрюваному залучити іншого захисника (ч. 2 ст. 46, ст. 53 КПК). Яка буде ефективність і результати проведення такого обшуку, не кажучи вже про фактор раптовості його проведення, не важко уявити. Слідчий у такому випадку повинен не лише вжити всі передбачені законом вимоги щодо залучення захисника до проведення окремої процесуальної дії. Він повинен вжити також і заходи, які б дозволяли протягом усього часу очікування захисника забезпечити належну охорону місця обшуку, відповідного спостереження за обшукуваним і особами, які перебувають на місці обшуку, у тому числі і виключення з їх боку можливості приховування, чи псування предметів, які шукаються.

Чинний КПК встановив жорсткі вимоги щодо допустимості доказів, відповідно до яких будь-який доказ, отриманий із порушенням порядку, передбаченого КПК, внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, визнається недопустимим та не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення. А отже, при проведенні слідчих (розшукових) дій, які є основним способом збирання доказів у кримінальному провадженні, значно підвищуються вимоги щодо законності їх проведення, дотримання прав і законних інтересів не тільки осіб, які беруть у них участь, а й тих осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені під час їх проведення. А тому, існує нагальна потреба вдосконалення, уточнення та доповнення правової регламентації обшуку щодо мети, об'єктів обшуку та підстав і порядку його проведення. Крім того, існує необхідність передбачення і окремої норми щодо регламентації підстав та порядку проведення особистого обшуку особи затриманої за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. За виключенням випадків, коли таке затримання закон дозволяє здійснювати уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді.

Список використаних джерел

1. Рибікова Г. В. Деякі проблеми правового регулювання обшуку в Україні / Г. В. Рибікова, Л. Ю. Грекова // Юридичний вісник. – 2016. – 2 (39) – С. 184–194

2. Удалова Л. Д. Деякі проблемні питання правозастосування кримінального процесуального законодавства / Л. Д. Удалова // Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України (Київ, 26 квіт. 2013 р.) : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. / Національна академія прокуратури України. – Київ : Алерта, 2013. – С. 8–12.

3. Ухвала Тальнівського районного суду Черкаської області від 11 груд. 2013 р. № 36726836. Справа № 704/2044/13-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// reyestr.court.gov.ua/Review/ 36726836. – Назва з екрана.

4. Капліна О. В. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження [Електронний ресурс] / О. В. Капліна // Часопис Національного університету «Острозька академія». – 2015. – № 2 (12). – Режим доступу: http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n2/15kovckp.pdf. – Назва з екрана.

Фоміна Тетяна Григорівна, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПІДСТАВИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Статтею 582 КПК України визначено особливості затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України. Слід зазначити, що таке затримання здійснюється на території України, тому необхідно враховувати принцип дії КПК в просторі (ст. 4 КПК України), яким встановлено, що кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених КПК України, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення. Крім того, у ч. 1 ст. 582 КПК України встановлено, що затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку з учиненням кримінального правопорушення, здійснюється уповноваженою службовою особою.

Проблемним питанням є визначення підстав затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав. Стаття 208 КПК України містить випадки, за наявності яких можливо затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину. Проте, вони пов'язані із моментом вчинення злочину (якщо особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення або якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин) або є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Виникає питання: з яких підстав, у яких випадках можливо затримати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України? Такого випадку як розшук особи іноземною державою у КПК України не передбачено. Крім того, підставою для затримання (арешту) особи повинно бути судове рішення держави, якою розшукується особа. У КПК України про це не зазначено.

За дослідженням, під час затримання особи в порядку ст. 582 КПК України уповноважені особи посилаються на повідомлення Укрбюро Інтерпол Національної поліції України. На сьогодні банки даних Інтерполу можна розглядати як глобальний інструмент з протидії злочинності, зокрема, для

попередження, розкриття та розслідування злочинів, розшуку осіб (підозрюваних, обвинувачених, підсудних, засуджених, безвісно відсутніх), автотранспорту, речей та предметів, ідентифікації осіб (які не можуть повідомити про себе ніяких відомостей, у т.ч. хворих та дітей, невпізнаних трупів) тощо. Однією з ключових функцій Генерального секретаріату Інтерполу є створення та забезпечення функціонування міжнародних банків даних інформації криміналістичного та розшукового характеру. На сьогодні, в Інтерполі міститься декілька форм спеціальної інформації, однією з яких є банк даних «Особи». Банк даних «Особи» або повідомлення з червоним кутом містить опис зовнішності, фотографії, відбитки пальців, номери паспорту та інших документів розшукуваної особи, юридичну інформацію – злочин, у скоєнні якого підозрюється особа, якими статтями кримінального закону передбачено це діяння, яке покарання застосовується за вчинення таких злочинів, посилання на реквізити судового рішення, яким було встановлено міру запобіжного заходу, ймовірні країни перебування.

Слід наголосити, що повідомлення Інтерполу з червоним кутом (банк даних «Особи») саме по собі не є підставою для затримання, але публікується на підставі судового рішення держави, якою розшукується особа (зокрема, ордеру на арешт). У зв'язку з тим, вважаємо, що підставою для здійснення затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, в порядку ст. 582 КПК України є наявність процесуального документу про обрання щодо такої особи запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави або іншого розпорядження, яке має таку ж силу і видане відповідно до процедури, передбаченої законодавством іноземної держави (наприклад, Європейський ордер, або превентивний арешт за законодавством Республіки Молдова).

У зв'язку з викладеним, на нашу думку, у ч. 1 ст. 582 КПК України необхідно визначити підставу затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України як обрання щодо неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави. Вважаємо, що таке доповнення положень чинного процесуального законодавства дозволить уникнути ті труднощі, з якими стикаються практичні працівники при затриманні особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення.

Форостяний Андрій Володимирович, доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає досить складну процедуру застосування запобіжних заходів під час провадження досудового розслідування [1]. З огляду на завдання кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду, обмежені строки досудового розслідування та надмірне навантаження органів досудового розслідування, питання процедури застосування запобіжних заходів є дискусійним і потребує окремого дослідження в контексті вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практичної діяльності органів досудового розслідування.

Окреслена проблема стосується, зокрема, процедури застосування таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання й особиста порука, оптимізація якої надасть можливість суттєво підвищити ефективність кримінального провадження.

Аспекти застосування зазначених запобіжних заходів досліджували О. Г. Васильєва, С. І. Вершиніна, Т. В. Данченко, Г. М. Доросінська, В. Г. Дрозд, Е. К. Кутуєв, О. О. Левендаренко, Л. Л. Патик, В. А. Стокич, Н. В. Ткачова, Р. З. Шамсутдінова та ін. Однак на законодавчому рівні окремі процедурні питання застосування особистого зобов'язання та особистої поруки залишаються дискусійними.

Метою дослідження є розгляд проблемних аспектів застосування запобіжних заходів особистого зобов'язання та особистої поруки в кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 4 ст. 176 КПК України, запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора.

Частина 1 ст. 184 КПК України передбачає, що клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, і має містити:

1) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа;

2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу в учиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;

4) посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України;

5) виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;

6) обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів;

7) обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України.

Копію клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, надають підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

До клопотання додають:

1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання;

2) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу;

3) підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надано копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

Застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання.

Слід з'ясувати, чи доцільно дотримуватися такої складної процедури до таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання й особиста порука. Складність процедури, без сумніву, має певні переваги, оскільки вона гарантує дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Однак це подовжує строки розслідування, що негативно впливає на виконання завдань кримінального провадження; складна процедура потребує ґрунтовнішої фахової підготовки слідчих; унаслідок цього постає необхідність збільшення кількості слідчих органів досудового розслідування.

Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року надавав право застосовувати запобіжний захід не лише суду. Застосувати запобіжний захід могли орган дізнання, слідчий, прокурор. Відповідно до положень ст. 165 цього Кодексу, «запобіжні заходи у вигляді застави, взяття під варту застосовуються лише за вмотивованою постановою судді чи ухвалою суду. Інші запобіжні заходи застосовуються за постановою органу дізнання, слідчого, прокурора, судді або за ухвалою суду» [2].

Щоб оптимізувати і спростити процедуру застосування особистого зобов'язання та особистої поруки в чинному КПК України, слід надати право органу досудового розслідування і прокурору самостійно приймати рішення про обрання зазначених запобіжних заходів у формі постанови. Зокрема, В. Г. Дрозд і Л. Л. Патик пропонують внести до КПК України необхідні зміни щодо обрання в процесі досудового розслідування хоча б окремого виду запобіжних заходів, такого як особиста порука, надавши слідчому або прокуророві право приймати рішення щодо обрання таких запобіжних заходів самостійно шляхом винесення відповідних постанов, які підлягатимуть оскарженню слідчому судді у встановленому законом порядку в разі незгоди із цим рішенням підозрюваного [3, с. 247].

У проекті Закону України від 25 березня 2014 року № 4444-1 народного депутата України Г. Г. Москаля зазначено: «Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки застосовуються під час досудового розслідування слідчим, а під час судового провадження – судом. Усі інші запобіжні заходи, передбачені цим Кодексом, застосовуються під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора».

Ці пропозиції є слушними і потребують якомога швидшої реалізації на законодавчому рівні. Ми цілком поділяємо підхід щодо спрощення процедури застосування особистого зобов'язання та поруки шляхом наділення слідчого і прокурора правом застосовувати ці запобіжні заходи на власний розсуд мотивованою постановою без ухвали слідчого судді, для чого слід передбачити для сторони захисту право на оскарження такого рішення до суду.

На наш погляд, будь-яке ускладнення процедури кримінального провадження повинно мати суттєві підстави та передбачати можливість реалізації у практичній діяльності органів досудового розслідування. Спрощення процедури за умови дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, навпаки, надасть можливість швидко й ефективно здійснювати досудове розслідування.

Отже, пропонуємо надати право слідчому, прокурору самостійно приймати рішення про застосування таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання або особиста порука. У зв'язку із цим слід внести зміни до ст. 176, 179, 180 КПК

України. Рішення слідчого має бути прийняте у формі постанови, що передбачає подальше оформленням відповідних кримінальних процесуальних документів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон Верховної Ради УРСР від 28 груд. 1960 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page. – Назва з екрана.

3. Дрозд В. Г. Процесуальний порядок застосування особистої поруки / В. Г. Дрозд, Л. Л. Патик // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2016. – № 3. – С. 242–249.

Хабло Оксана Юріївна, доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СПАДЩИНА ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Вітчизняний кримінальний процес як галузь права чи науки формувався протягом багатьох століть. Досліджуючи певну проблему кримінального процесу, сучасні вчені аналізують кримінальне процесуальне законодавство різних періодів розвитку, проте, визначаючи та характеризуючи кримінальні процесуальні норми, віддають перевагу тим, які діяли на лівобережній частині Україні, що була в складі Російської імперії.

Крім цього, сучасні дослідники зрідка вивчають спадщину науковців, праці яких сприяли формуванню кримінального процесуального права в певний період його розвитку.

Досить прогресивним кроком у регламентації кримінальних процесуальних правовідносин було прийняття 1864 року Статуту кримінального судочинства. Він закріплював такі демократичні засади, як презумпція невинуватості, гласність, змагальність, реалізація права на захист, передбачав розгляд справи судом присяжних і визначав можливості касаційного й апеляційного оскарження вироків.

Зауважимо, що в розробці цього нормативного акта, який став зразком регулювання певних кримінальних процесуальних правовідносин, брали участь українські правники. Зокрема, групу, яка відповідала за складання концепції судової реформи, очолювали С. І. Зарудний та М. І. Стояновський.

Лідером і натхненником розробки судової реформи був С. І. Зарудний, який був знавцем європейського законодавства. У Петербурзі він потрапив на службу в міністерство юстиції, здійснював розсилку циркулярів із пропозиціями надати зауваження щодо недоліків судочинства. А коли в міністерство надходили такі зауваження судових практиків, керівництво, не перечитуючи їх, пересилало в канцелярію Саме С. І. Зарудний переписував їх, здобуваючи так практичного юридичного досвіду.

Під керівництвом С. І. Зарудного функціонував відділ цивільного Тому перший екземпляр надрукованих судових статутів отримав саме він з написом:

«Перша копія повинна належати Сергію Івановичу, якому нова судова реформа в Росії більше за інших зобов'язана своїм існуванням».

За місцем розташування свого родового маєтку (Куп'янський округ Харківської губернії) С. І. Зарудний був обраний почесним суддею і в літній час відвідував засідання куп'янського мирового з'їзду. Коли 1886 року Сенат направив циркуляр, який вимагав від суддів щомісячних звітів, із шести тисяч мирових суддів протестував лише один С. І. Зарудний, пропонуючи частково призупинити дію цього указу. Він вважав, що такі циркуляри принижували гідність мирових суддів.

Ще одним активним розробником судової реформи був Микола Іванович Стояновський (1821–1900), який був товаришем міністра юстиції, статс-секретарем. М. І. Стояновський закінчив імператорське училище правознавства. Протягом 1850–1854 років працював учителем практичного кримінального та цивільного судочинства в училищі правознавства та був укладачем Інструкції до кримінального судочинства.

1857 року М. І. Стояновського було призначено директором московського тюремного комітету, 1859 року – членом Комісії для складання положення про слідчу поліцію. Він став укладачем Статуту судових слідчих і так званого «Наказу слідчого» – узаконення, за якими слідча частина була виокремлена з відання поліції, і тим самим було започатковано відокремлення судової влади від виконавчої.

Також М. І. Стояновський був почесним членом Московського та Київського юридичних осередків, почесним членом університету Святого Владимира в Києві.

Одним із найактивніших розробників судової реформи був також Пій Никодимович Даневський (1820–1892).

Варто згадати й інших видатних правознавців того часу, які також навчалися або працювали в Україні, зокрема це: Леонід Євстафович Владимиров (1845–1917), який, захистивши 1873 року докторську дисертацію «Суд присяжних», працював у Харківському університеті професором кримінального права; Іван Якович Фойницький (1847–1913) – правознавець, кримінолог, професор, товариш обер-прокурора Кримінального касаційного відділу Правлячого сенату, та ін.

Отже, вітчизняна кримінальна процесуальна наука не є явищем останнього століття. Українських правознавців XIX ст. сміливо можна вважати ідеологами судової реформи, здійсненої в Російській імперії, та фундаторами низки наукових теорій.

Цюприк Ігор Володимирович, здобувач Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Тимчасова окупація частини території Луганської та Донецької областей незаконними збройними формуваннями не лише вплинула на соціально-економічний стан мешканців регіону, а й призвела до істотних змін у структурі злочинності. Так, якщо у 2014 році злочини проти громадської безпеки становили 6,6 % від загальної кількості облікованих у Луганській області, то в 2015 році їх питома вага зросла до 6,6 %, у 2016 – до 12,4 %. Станом на початок жовтня 2017 року частка злочинів проти громадської безпеки в структурі злочинності становила 10,4 %.

Більшість кримінальних правопорушень цієї категорії становлять факти участі осіб у незаконних збройних формуваннях і терористичних організаціях, а також терористичні акти, близько третини – викрадення та зберігання зброї. Також значною залишається кількість учинених на тимчасово окупованій території умисних убивств, викрадень чи позбавлення волі людей тощо.

Кожне з цих кримінальних правопорушень має певні особливості розслідування, зокрема пов'язані з відсутністю або обмеженістю доступу до місця їх учинення, перебування зловмисників, свідків, а подеколи й потерпілих на територіях, не підконтрольних органам державної влади України. Терористичні акти зазвичай учиняють на території «сірої зони» або ж прилеглих до неї районів. Саме тому проведення першочергових слідчих (розшукових) дій ускладнюється чи й унеможливлюється через загрозу здійснення повторних обстрілів, можливість нападу диверсійно-розвідувальних груп представників незаконних збройних формувань на слідчо-оперативні групи, а також можливе замінування території.

Донедавна існувала проблема неузгодженості дій органів поліції, СБУ та прокуратури щодо реєстрації кримінальних проваджень та організації виїздів на місця події за фактами терористичних актів. На вирішення цього питання 3 листопада 2016 року було затверджено спільну з ГУ НП та УСБУ в Луганській області Інструкцію про порядок внесення відомостей до ЄРДР про вчинення терористичних актів на підконтрольній державній владі України території на лінії розмежування в районі проведення антитерористичної операції, організації діяльності слідчо-оперативних груп і проведення слідчих (розшукових) дій.

Завдяки запровадженню положень Інструкції забезпечено повну фіксацію всіх кримінальних правопорушень за фактами терористичних актів, налагоджено порядок систематизації та об'єднання матеріалів кримінальних проваджень за територіальним принципом. Ужиті заходи сприяли зменшенню залишку кримінальних проваджень цієї категорії, порівняно із жовтнем 2016 року, утричі (459 проти 1365). Прокурори галузевого відділу прокуратури Луганської області здійснили 53 виїзди на місця події зі слідчо-оперативними групами, що складалися з працівників поліції та УСБУ області.

Потребує вирішення питання щодо укомплектування штату слідчого відділу УСБУ в Луганській області слідчими для забезпечення їх розміщення в

місцях дислокації міжрайонних відділів, а також забезпечення автомобільним транспортом, пальним, засобами індивідуального захисту з метою неухильного дотримання вимог КПК України та виконання Інструкції. Проблема кадрового та матеріально-технічного забезпечення залишається однією з основних перешкод ефективному виконанню вимог Інструкції.

У зв'язку з необхідністю постійно визначати працівників УСБУ в області, які мають їхати на огляд місця події за фактом терористичного акту, а також пошуком відповідного автотранспорту, в окремих випадках слідчо-оперативні групи виїжджають на місце через певний час після здійснення обстрілу (щонайменше кілька годин). До цього також необхідно додати час перебування в дорозі. Таким чином, слідчо-оперативна група прибуває на місце лише через 5–7 год після вчинення кримінального правопорушення. За цей час обстановка вчинення злочину може зазнати значних змін через нові обстріли чи втручання сторонніх осіб.

Таких випадків вдається уникнути завдяки невідкладному виїзду на місце події працівників поліції, які здійснюють фіксацію слідової картини злочину та забезпечують охорону місця його вчинення.

Окрім проблеми забезпечення огляду місця події за фактами терористичних актів у «сірій зоні», занепокоєння викликає неухильне збільшення кількості нерозкритих кримінальних проваджень за фактами умисних убивств, безвісного зникнення та викрадення людей, учиненими на території окупованих областей, тимчасово не підконтрольних державній владі України. Не маючи доступу до цієї території, правоохоронці, зазвичай, реєструють такі правопорушення на підставі повідомлень у ЗМІ та заяв потерпілих.

Одразу ж після початку досудового розслідування постає проблема неможливості проведення слідчих (розшукових) дій на тимчасово окупованій території. Усі свідки, труп (якщо мало місце умисне вбивство), злочинець та родичі загиблої чи зниклої особи перебувають на території, підконтрольній незаконним збройним формуванням.

Таким чином, провести огляд місця полії, з'ясувати конкретні обставини вчиненого та причину смерті особи неможливо.

У зв'язку з викладеним, для розкриття таких кримінальних правопорушень використовують можливості негласних слідчих (розшукових) дій, моніторинг мережі Інтернет, співпрацю з міжнародними організаціями тощо. Інколи досягти певних зрушень допомагають рідні потерпілих, які мають змогу безперешкодно перетинати лінію розмежування та взаємодіяти як з правоохоронними органами України, так і з представниками самопроголошених «правоохоронних органів ЛНР».

Водночас навіть за умови встановлення даних про причетність до вчиненого конкретних осіб злочини залишаються нерозкритими через перебування ймовірних зловмисників на тимчасово окупованій території та недостатність одержаних доказів для заочного повідомлення їм про підозру.

З метою покращення процесу збирання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених у районі проведення антитерористичної операції, потребують оптимізації заходи взаємодії з міжнародними організаціями, які мають свої представництва на території тимчасово окупованих областей, тимчасово не підконтрольній органам державної влади України. Вже досягнуто певних домовленостей щодо відновлення матеріалів кримінальних проваджень,

утрачених у зв'язку з тимчасовою окупацією частини території Луганської області.

Заплановано також залучення цих організацій до процесу отримання речових доказів у провадженнях про кримінальні правопорушення, що вчинені на непідконтрольній території, підтримання зв'язку зі свідками та потерпілими в таких провадженнях тощо.

Єрмаков Юрій Олександрович, докторант наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ЩО МІСТЯТЬ ОЗНАКИ ВЧИНЕННЯ НЕТЯЖКОГО ЗЛОЧИНУ, В ІНШОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті 257 КПК України передбачено, що якщо внаслідок проведення негласної слідчої (розшукової) дії (НСРД) виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в цьому кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яку постановляють за клопотанням прокурора [1].

За цих умов особа, що проводить НСРД (слідчий або працівник оперативного підрозділу), невідкладно складає протокол, який не пізніше ніж за 2 год з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надають прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва [2]. Прокурор досліджує отриману інформацію та, в разі підтвердження даних про виявлення ознак кримінального правопорушення, яке не розслідується в цьому кримінальному провадженні, узгодивши це питання з керівником прокуратури, складає відповідне клопотання і вносить його на розгляд слідчому судді [2]. Це клопотання слідчий суддя розглядає згідно з вимогами ст. 247 та 248 КПК України і відмовляє в його задоволенні, якщо прокурор не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення [1]. Тобто має бути дотримано певних процесуальних умов, зокрема це:

– наявність відкритого кримінального провадження. Зокрема, якщо відомості про вчинення цього злочину не внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), прокурор, оцінивши факт учинення злочину, самостійно перевіряє наявність таких відомості в ЄРДР або невідкладно дає вказівку слідчому, співробітнику оперативного підрозділу здійснити таку перевірку. За відсутності відомостей в ЄРДР про вчинення злочину вносить їх, оскільки саме на нього покладено обов'язок дослідити надані відомості та визначати наявність ознак учинення іншого злочину. За цих обставин до клопотання рекомендовано долучати витяги з ЄРДР щодо відомостей про злочин, за яким отримано результати та які будуть використовуватися;

– наявність ознак учинення злочину (правова кваліфікація). У цьому аспекті необхідна вказівка, за яким злочином проводили НСРД та в якому будуть використовуватися отримані результати;

- наявність можливості використання отриманих результатів як доказів, що підтверджують факт учинення злочину та які можуть використовуватися як докази в кримінальному провадженні.

Перелік визначених умов не є вичерпним, урахування їх та прийняття рішення про використання в іншому кримінальному провадженні, зокрема щодо внесення відомостей до ЄРДР, залежить від обставин кримінального провадження, отриманих відомостей і виду НСРД, що проводилася. Якщо внесення відомостей до ЄРДР або звернення із відповідним клопотанням до слідчого судді може призвести до розсекречення основної НСРД, прокурор може відкласти прийняття рішення про використання отриманих результатів в іншому кримінальному провадженні. Ця ситуація може скластися за таких обставин, коли внаслідок проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (контроль телефонних розмов) під час досудового розслідування вчинення вбивства отримано інформацію про продаж наркотичних засобів. Безумовно, прийняття рішення про використання інформації щодо вчинення злочину, пов'язаного з продажем наркотичних засобів, може призвести до факту прихованості проведення НСРД за основним злочином. Відповідно, лише після завершення проведення НСРД за основним злочином буде прийматися рішення про використання цих результатів в іншому кримінальному провадженні.

Оскільки порядок звернення з клопотанням прокурора до слідчого судді регламентується ст. 247 та 248 КПК України, то необхідно враховувати, що постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення НСРД не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу (ч. 5 ст. 248). Отже, якщо слідчий суддя відмовив прокурору про використання результатів НСРД в іншому кримінальному провадженні, це не забороняє прокурору повторно звернутися з відповідним клопотанням.

Дотримання цих умов відповідає загальним положенням КПК України та не створює перешкоди для використання результатів НСРД в іншому кримінальному провадженні, що не розслідується. Утім на практиці постають питання щодо використання результатів НСРД, якщо вони містять ознаки вчинення нетяжкого злочину. Це не стосується НСРД, що можуть проводитися незалежно від тяжкості злочину, зокрема НСРД, передбачені ч. 2 ст. 264 та ст. 268 КПК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – 19 трав. – № 90–91.

2. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

Тарасенко Олег Сергійович, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У статті 84 КПК України визначено, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню. У статті 86 КПК України передбачено, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Отже, докази під час досудового розслідування кримінального провадження мають відповідати процесуальному порядку їх отримання [1].

З огляду на специфіку проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), актуальним є питання визначення допустимості доказів, одержаних за результатом їх проведення.

Порядок проведення НСРД закріплено в кримінальному процесуальному законодавстві України, яке передбачає дотримання певних процесуальних вимог щодо їх проведення та використання під час досудового розслідування. Отже, на підставі аналізу положень КПК України [1], Інструкції [2] та практики проведення НСРД можна визначити окремі вимоги до результатів НСРД, які використовують як докази.

По-перше, прийняття рішення про проведення НСРД потребує наявності відповідних підстав, зокрема: факт учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, крім одержання відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України) та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); неможливість отримати інформацію в інший спосіб, тобто обставини, необхідні для досудового розслідування, можна забезпечити виключно за умов проведення НСРД.

По-друге, відомості про злочин в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР) мають містити обставини, які дають підстави вважати про необхідність проведення НСРД, зокрема з відображенням цього у відповідному рішенні. Якщо в рішенні (клопотанні, ухвалі, постанові) відображені обставини, що вказують на факт необхідності проведення НСРД з метою фіксації протиправної діяльності, а тому витяг з ЄРДР повинен відповідати цьому рішенню.

По-третє, процесуальні документи, складені за результатами проведення НСРД, мають відповідати вимогам КПК України, а саме: клопотання прокурора або слідчого погоджене з прокурором, ухвала слідчого судді (ст. 247-249 КПК України; постанова слідчого або прокурора (ст. 110, 250 та 251 КПК України; доручення слідчого або прокурора на проведення НСРД (ст. 36, 40, 41 КПК України); протокол про проведення НСРД (ст. 104, 252, 256 КПК України). Ці процесуальні документи розсекречуються у встановленому порядку [2] та мають міститися в матеріалах кримінального провадження, за винятком випадків, якщо вони містять відомості про методи проведення НСРД та

осіб, щодо яких застосовано заходи безпеки. Стосовно останнього зазначимо, що в матеріалах провадження мають міститися відомості про застосування до особи заходів безпеки, і за необхідності прокурор зможе надати суду таке рішення (постанова прокурора, слідчого, керівника оперативного підрозділу).

По-четверте, рішення про проведення НСРД приймає виключно вповноважений на це суб'єкт. Зокрема, у ч. 3 ст. 246 КПК України зазначено, що рішення про проведення НСРД приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором [1]. Слідчий може прийняти рішення про проведення певних НСРД (здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини (ч. 2 ст. 264 КПК України), спостереження за річчю або місцем (ст. 269 КПК України), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України). За цих умов ініціювати проведення НСРД мають право слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор.

По-п'яте, проводити НСРД мають право вповноважені на це суб'єкти, зокрема, проводити НСРД має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням та дорученням прокурора – уповноважені оперативні підрозділи (ст. 36, 40, 41 та 246 КПК України) [1]. Проведення такої НСРД, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки (ч. 4 ст. 263 КПК України).

По-шосте, зміст протоколу про проведення НСРД повинен відповідати інформації, що міститься на матеріальних носіях інформації. Зокрема, не допускається вибіркове відображення відповідного змісту, який підтверджує або спростовує певні обставини, тобто односторонність у дослідженні інформації.

По-сьоме, процесуальні документи (клопотання, ухвала слідчого судді, постанова, доручення, протокол) і додатки до протоколів мають містити обставини, які свідчать про відсутність під час НСРД провокування особи на вчинення злочину та вказівку про застосування спеціальних імітаційних засобів (ч. 7 ст. 271, ч. 3 ст. 272, ст. 273 КПК України).

По-восьме, матеріали кримінального провадження мають містити повідомлення особи про факт і результати проведення щодо неї НСРД. Законодавець не визначив вимог до такого повідомлення, утім воно повинно бути надане до направлення матеріалів провадження до суду або не пізніше ніж дванадцять місяців з моменту завершення проведення такої НСРД. Зазначене випливає з міжнародної практики дотримання прав людини, права якої тимчасово були обмежені під час втручання в приватне спілкування. Оскільки особа, права якої були тимчасово обмежені, могла мати можливість відновити їх та отримати відповідну компенсацію, якщо буде доведено факт незаконного порушення таких прав.

Отже, зазначені вимоги не є вичерпними, їх можуть ураховувати залежно від конкретної НСРД та обставин її проведення. Водночас дотримання визначених вимог сприятиме ефективності використання результатів НСРД під час доказування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – 19 трав. – № 90–91.

2. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

Шаповалов Олександр Олександрович,
докторант кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

ВИЯВЛЕННЯ СЛІДЧИМ ФАКТІВ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

Кримінальне процесуальне законодавство України визначило порядок дій у разі отримання інформації з офіційних джерел про факт учинення злочину з реєстрацією в ЄРДР та початком кримінального провадження. Аналізуючи зміст поняття «факт злочину», доходимо висновку, що для його використання необхідною є наявність усіх елементів складу злочину (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона), інакше неможливо встановити факт учинення злочину, йдеться лише про його окремі ознаки. Тому чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає, що кримінальне провадження відкривають за наявності в матеріалах достатніх ознак злочину. У кожному конкретному випадку слідчий на підставі власного внутрішнього переконання має вирішити, чи починати кримінальне провадження. Також під час здійснення розслідування слідчий, зазвичай, потребує допомоги оперативних працівників для здійснення необхідних у таких випадках НСРД, розшуку і затримання осіб, а також особистого захисту [1, с. 11]. Відомості про осіб і факти, що становлять інтерес, переважно, є надбанням обмеженого кола осіб, які зацікавлені в приховуванні цієї інформації, для чого застосовують різноманітні способи маскування. Тому інтенсивність надходження первинної інформації залежить від правильності здійснення низки організаційно-тактичних заходів, що стосуються виявлення злочинів, забезпеченості цієї ділянки роботи необхідними силами й засобами, організації чіткої взаємодії різних служб поліції під час виконання завдання.

Науковці обґрунтовують можливість участі слідчого та прокуратури у виявленні ознак злочинів. Зокрема, Р. М. Шехавцов зазначає, що у слідчій практиці трапляються ситуації, коли про вчинене вимагання стає відомо під час розслідування інших злочинів, учинених членами організованого злочинного угруповання [2, с. 84]. На думку З. М. Топорецької, приводом для початку досудового розслідування відповідно до ст. 214 КПК України є самостійне виявлення слідчим чи прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Такі відомості можуть бути отримані: унаслідок безпосередньої діяльності слідчого (зокрема, у випадку розслідування ним інших злочинів чи виконання оперативними підрозділами певних слідчих (розшукових) дій); від оперативно-розшукових органів під час проведення ними оперативно-розшукової діяльності; з інших джерел (ЗМІ, повідомлення в мережі Інтернет, оголошення тощо) [3, с. 66].

Згідно з положеннями КПК України 1960 року [4] та до внесення відповідних змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [5], можна було вважати, що паралельно відбуваються досудове розслідування (під

час якого проводять слідчі дії) та оперативна розробка (під час якої здійснюють оперативно-розшукові заходи). Відповідно до норм чинного законодавства, після виявлення злочину, що вчинюється або вчинений, оперативні працівники повинні негайно передати зібрані матеріали в слідчі підрозділи (ч. 2 ст. 7 [5]) для початку кримінального провадження, і надалі досудове розслідування здійснюють шляхом проведення слідчих розшукових (зокрема негласних) дій. Крім цього, оперативні підрозділи позбавлені можливості ініціативи, оскільки у ч. 2 ст. 41 КПК України зазначено: «співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора» [6], тому оперативні підрозділи здійснюють НСРД виключно за дорученням слідчого, який є керівною ланкою в цій системі підпорядкування, а оперативні підрозділи, відповідно, керованою. Тобто, слідчі є суб'єктами розкриття (виявлення та розслідування) злочинів. У частині 1 ст. 275 КПК України (Використання конфіденційного співробітництва) передбачено, що слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом [6]. Тобто спостерігається часткове «проникнення» інтересів оперативних підрозділів у сферу діяльності слідчого і навпаки (оскільки слідчий має право конфіденційного співробітництва). Таким чином, слідчий є повноправним суб'єктом пошукової діяльності. Ми поділяємо позицію Р. М. Шехавцова, згідно з якою ситуація, у якій потерпілий звертається з офіційною заявою про вчинення щодо нього злочину, є складною для розслідування і сприятливою для перешкоджання йому з боку злочинців, що зумовлено тим, що злочинні дії вже здійснено, тому неможливо безпосередньо задокументувати факт злочину та спосіб його вчинення. У такій ситуації збирання доказів, що підтверджують винність осіб у вчиненні злочину, істотно ускладниться й потребуватиме багато часу, дії правоохоронних органів втрачають фактор раптовості, злочинці залишаються на волі, мають можливість узгодити між собою свої свідчення, надати правдоподібного характеру поясненням обставин передання їм майна потерпілим, вплинути на потерпілих, їхніх родичів або свідків, приховати знаряддя вчинення злочину та майно, перейти на нелегальне становище [2, с. 84]. Також науковці зазначають, що загальна криміналізація економічних процесів спричинила утвердження практики здійснення операцій на межі закону і злочину, що призводить до небажання посадових осіб юридичних осіб (особливо приватної форми власності) привертати увагу правоохоронних органів до діяльності своєї організації [7, с. 39] стосовно дій, що межують з порушенням закону.

Зазначені вище чинники впливають на своєчасність і повноту отримання інформації про зміст злочинної діяльності та свідчать про необхідність належного правового й теоретичного обґрунтування участі слідчого в активному одержанні первинної інформації про факти підготовки та вчинення латентних злочинів (до яких належить значна частина примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань).

Список використаних джерел

1. Скобликов П. А. Взыскание долгов и криминал / П. А. Скобликов. – М. : Юристъ, 1999. – 160 с.

2. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені

організованими групами, злочинними організаціями) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шехавцов Руслан Миколайович. – Київ, 2003. – 246 с.

3. Топорецька З. М. Особливості розслідування зайняття гральним бізнесом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Топорецька Зоряна Миколаївна. – К., 2012. – 225 с.

4. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Київ : Право, 1998. – 158 с.

5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.

7. Протидія злочинам, що пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посіб. / [С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук, А. Г. Семчук та ін.]. – Київ : КНТ, 2006. – 374 с.

Ромасєв Олександр Васильович, здобувач Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО СУДДІ, ЩО ПЕРЕДУЄ РОЗГЛЯДУ СКАРГ НА РІШЕННЯ, ДІЇ, БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ЧИ ПРОКУРОРА ПО СУТІ

Порядок подачі слідчому судді скарг на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування, прокурора і прийняття ним рішень за результатами розгляду зазначених скарг регламентовано главою 26 КПК України. У той же час, чинним КПК України залишено поза увагою процесуальну діяльність слідчого судді, що передує безпосередньому судовому розгляду по суті скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, за результатами якої ним приймається певне процесуальне рішення щодо відкриття чи ні провадження за скаргою.

Як свідчить аналіз кримінально-процесуальних норм, законодавцем у ч. 2 ст. 304 КПК України лише передбачено випадки повернення скарги або відмови у відкритті провадження, тоді як власне сама процесуальна діяльність, що передує прийняттю вказаних рішень або рішенню про відкриття провадження за скаргою, залишилась поза законодавчого регулювання.

З аналізу ст. 303 КПК України можливо зробити висновок, що отримавши скаргу, під час попереднього розгляду її матеріалів, слідчий суддя вирішує низку питань, наприклад:

– чи подано її належним суб'єктом (перелік осіб, які мають право на подачу скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора передбачено ч. 1 ст. 303 КПК України в залежності від предмету оскарження);

– чи подано скаргу в межах строків на оскарження (скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 Кодексу, можуть бути подані особою протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності, а у випадку оформлення рішення слідчого чи прокурора постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії);

– чи є предметом оскарження слідчому судді рішення, дія чи бездіяльність (предмет оскарження слідчому судді на досудовому розслідуванні передбачено ч. 1 ст. 303 КПК України);

– чи підлягає скарга розгляду в суді, до якого її подано (як передбачено ч. 1 ст. 306 КПК України скарги розглядаються слідчим суддею місцевого суду в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування або знаходиться орган досудового розслідування, дії якого оскаржуються).

Окрім вищевказаних питань слідчим суддею попередньо розглядається і власне скарга та її матеріали. Параграфом 1 Глави 26 КПК України не передбачено вимоги щодо форми, змісту та обов'язкових реквізитів скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, хоча обов'язковість письмової її форми не викликає запитань. У той же час, зміст скарги відіграє досить важливу роль на етапі попереднього її розгляду слідчим суддею. Так, окрім обов'язкових реквізитів (назва суду та суб'єкта, чиї рішення, дії чи бездіяльність оскаржуються, дати складання, підпису особи, яка подала скаргу) скарга повинна містити виклад суті порушень, допущених, на думку скаржника, слідчим чи прокурором, та вимог заявника, норму закону або докази, якими обґрунтовується скарга, а також додані до неї документи, що підтверджують повноваження заявника, копію рішення, яке оскаржується або інші документи, якими підтверджуються доводи заявника.

За результатами такого попереднього аналізу скарги слідчий суддя приймає одне з таких рішень:

– про відкриття провадження за скаргою;
– про відмову у відкритті провадження;
– про повернення скарги особі, яка її подала.

У випадку встановлення слідчим суддею відсутності підстав для відмови у відкритті провадження чи повернення скарги останній виносить ухвалу про відкриття провадження за скаргою. Слід зазначити, що прийняття рішення про відкриття провадження за скаргою не свідчить про однозначну наявність тих порушень, про які зазначається у скарзі, оскільки встановлення факту наявності або відсутності такого порушення відбувається власне під час процесу безпосереднього розгляду скарги в судовому засіданні.

В ухвалі про відкриття провадження за скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора слідчий суддя зазначає про час та місце судового розгляду скарги; визнає коло осіб, які підлягають виклику у судове засідання; предмет судового розгляду; термін подання слідчому судді матеріалів кримінального провадження, у випадку необхідності; інші питання, що мають значення для судового розгляду скарги по суті.

У випадку встановлення підстав для повернення скарги без розгляду, а саме: якщо скаргу подала особа, яка не має права її подавати; скарга не підлягає розгляду в цьому суді; скарга подана після закінчення 10-го строку, передбаченого для її подачі, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, слідчим суддею невідкладно надсилається копія ухвали про повернення скарги особі, яка її подала, разом із скаргою та усіма доданими до неї матеріалами.

Єдиною підставою для відмови у відкритті провадження за скаргою є випадки подачі скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора, що не підглядають оскарженню під час досудового розслідування. У такому випадку ним виноситься ухвала про відмову у відкритті провадження, яка невідкладно

надсилається особі, яка подала скаргу, разом із скаргою та усіма доданими до неї матеріалами.

Вищевказані ухвали про повернення скарги без розгляду або відмову у відкритті провадження можуть бути оскаржені в апеляційному порядку (ч. 6 ст. 304 КПК України). Водночас повернення скарги не позбавляє особу права повторного звернення до слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК України.

Вищевикладені аспекти процесуальної діяльності слідчого судді, що передує розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора по суті в судовому засіданні, на нашу думку, потребують законодавчого регулювання шляхом передбачення останньої в процесуальній нормі для усунення недоліків у вказаній діяльності та однозначного її трактування.

Лисенко Володимир Васильович, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету державної фіскальної служби України, доктор юридичних наук, професор;
Лисенко Олена Володимирівна, керівник комунікативного напряму ГО «Юридична сотня», кандидат юридичних наук

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЯ ПЕРЕБУВАННЯ ОСІБ, ОГОЛОШЕНИХ У РОЗШУК

Ефективна діяльність правоохоронних органів щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів на сьогодні неможлива без застосування сучасних інформаційних технологій для збору, накопичення й аналізу відповідної інформації, що стосується обставин учинення злочинів та осіб, що їх учинили. Головним у цьому контексті є виокремлення даних, інформації, яка в подальшому має слугувати правоохоронній діяльності, сприяти встановленню злочинців, визначенню місця перебування осіб, оголошених у розшук, тощо.

Задля встановлення місця перебування осіб, яких оголошено в розшук, правоохоронні органи використовують широкий спектр інформації, що наявна в інформаційних базах, банках даних, інформаційних обліках, інформаційно-пошукових, інформаційно-аналітичних системах. Безпосередньо для накопичення, аналізу й використання інформації про осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання та безвісти зниклих правоохоронні органи ведуть спеціальні інформаційно-пошукові обліки. Так, на офіційному веб-сайті Національної поліції України є окремий розділ, де розміщено інформацію стосовно розшуку терористів із зони АТО [1].

Значний обсяг інформації про осіб, які перебувають у розшуку, знаходиться в інформаційній пошуковій системі «Розшук», адміністрування якої здійснює Департамент інформаційних технологій МВС України. Зазначений вище інформаційний ресурс містить інформацію про осіб, які на підставі постанови слідчого, прокурора чи суду оголошені в регіональний, державний, міждержавний чи міжнародний розшук. Інформація з територіальних підрозділів надходить засобами електронного зв'язку до підрозділів обласного рівня. Звідти зазначені дані надходять до представників центрального рівня (Департамент інформаційних технологій МВС України). Отже, інформація щодо розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування чи суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, є доступною для співробітників правоохоронних органів на всій території України, що, відповідно, сприяє ефективній діяльності щодо встановлення їх місця перебування.

На веб-ресурсі «Розшук» (http://wanted.mvs.gov.ua) МВС України можна ознайомитися із самостійними розділами зазначеної інформаційно-пошукової системи, яка містить дані щодо: 1) зниклих громадян; 2) невпізнаних трупів; 3) викрадених культурних цінностей; 4) викрадених мобільних телефонів; 5) зброї, що знаходиться в розшуку; 6) транспортних засобів, що знаходяться в

розшуку; 7) осіб, що переховуються від органів влади; 8) осіб, що не можуть надати про себе відомостей внаслідок хвороби або неповнолітнього віку. Зазначений веб-ресурс призначений для доведення до відома необмеженого кола осіб інформації, серед іншого, про осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду.

Щодо конкретної особи, яку оголошено в розшук, зазначають таку інформацію: 1) прізвище, ім'я, по батькові цієї особи, її дата народження, з відповідним фото особи; 2) місце й дата зникнення особи; 3) територіальний підрозділ органів Національної поліції України, який здійснює розшук; 4) стаття Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за вчинення злочину розшукуваною особою; 5) запобіжний захід щодо особи, оголошеної в розшук; 6) детальна інформація для зв'язку з підрозділом Національної поліції України, який здійснює розшук.

Окрім зазначеного вище, територіальні підрозділи Департаменту інформаційних технологій МВС України ведуть відповідний самостійний інформаційно-пошуковий облік «Розшук осіб, які переховуються від слідства та суду». Зазначений вище облік включений до Єдиної інформаційної системи правоохоронних органів, який адмініструє МВС України.

Облік «Розшук» містить інформацію стосовно: 1) осіб, які вчинили злочини та переховуються від органів досудового розслідування та суду; 2) осіб, які втекли з-під варти або місць відбування кримінального покарання; 3) осіб, що уникають виплат за позовами підприємств та установ (боржників за позовами держави) або громадян, які ухиляються від виплат коштів на утримання дітей; 4) осіб, які зникли безвісти.

Підставою для розміщення інформації в інформаційному обліку «Розшук» є складання відповідної постанови слідчим, прокурором, судом про оголошення конкретної особи в розшук (про зупинення досудового розслідування та оголошення в розшук) і заведення відповідної оперативно-розшукової справи [2; 3]. Нерідко суд ухвалює рішення щодо припинення проведення заходів із встановлення місця знаходження конкретної особи, яка оголошена в розшук правоохоронними органами, оскільки така особа переховується від органів досудового розслідування та не з'являється на виклики до органу досудового розслідування [4].

Важливою у процесі використання інформаційно-пошукових систем у правоохоронній діяльності з розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, є належна організація взаємодії та координації діяльності окремих правоохоронних і контролюючих органів. Незважаючи на існування окремих нормативно-правових актів відомчого характеру щодо організації обміну інформацією та спільної їх діяльності, цей напрям потребує значних зусиль, зокрема щодо формування Єдиної системи правоохоронних органів та об'єднання в один інформаційний ресурс усіх наявних криміналістичних та інших обліків інформації, яка може бути корисною для організації розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, а також безвісти зниклих осіб.

Одним із важливих напрямів діяльності із встановлення місця перебування осіб, оголошених у розшук, є інформаційна взаємодія територіальних підрозділів Національної поліції та Державної прикордонної служби України. Практика свідчить про непоодинокі факти затримання осіб, оголошених у розшук, які перетинають державний кордон України, під час здійснення відповідного

паспортного контролю. Існуюче інформаційно-довідкове забезпечення Державної прикордонної служби України надає реальні можливості співпраці не лише щодо протидії незаконному перетину державного кордону Україні, а й встановлення осіб, які оголошені в розшук і розшукуються у зв'язку з учиненням ними злочинних діянь. Головним банком даних інформації для встановлення осіб, оголошених у розшук, є автоматизована база даних «Відомості щодо осіб, які перетнули державний кордон України».

Отже, важливими слід визнати зворотній обмін інформацією та інтеграцію інформаційних ресурсів окремих правоохоронних органів, які здійснюють розшук осіб, що переховуються від органів досудового розслідування та суду, ухиляються від відбування кримінального покарання.

Список використаних джерел

1. Розшук терористів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.npu.gov.ua/uk/publish/category/1124714. – Назва з екрана.

2. Кримінальне провадження № 12014100100000791 від 28 січ. 2014 р. Шевченківського УП ГУНП в м. Києві за ознаками вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України.

3. Кримінальне провадження № 4201400000000630 Генеральної прокуратури України (2014) за ознаками вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 27, ст. 340 КК України.

4. Суд зобов'язав слідство негайно припинити розшук Портнова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2015/11/13/7088579/?attempt=1. – Назва з екрана.

Мотлях Олександр Іванович, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ПОЛІГРАФОЛОГІЯ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИКИ

Завдяки більш як столітній історії зародження, становлення та розвитку поліграфа йому належить особливе місце в системі сучасних науково-технічних приладів. Однак серед науковців нині триває жвава дискусія щодо галузевої належності цього пристрою. Окремі теоретики його визнають навіть криміналістичним науково-технічним приладом. Такі позиції обґрунтовані практичним аспектом використання поліграфа та допомоги спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями щодо його застосування, для перевірки правдивості наданих особою інформаційних даних, пов'язаних із обставинами вчиненої та розслідуваної події злочину. Безперечно, результати застосування цього приладу надають неоціненну допомогу в кримінальній процесуальній діяльності з розслідування вчинених злочинів, але він не може бути визнаний суто криміналістичним приладом з огляду на його полігамні процеси, які не притаманні одній галузі наукових знань. Тому цей прилад і пов'язана з ним діяльність цілком заслуговують на виокремлення в нову міждисциплінарну галузь знань – поліграфологію. Вона становить міждисциплінарну галузь знань про науково-методичні основи, технічні, організаційні та правові умови проведення психофізіологічного дослідження осіб із використанням поліграфа з метою перевірки (діагностування) інформаційного стану ідеальних (уявних) слідів відображень, які стосуються процесів судочинства, оперативно-

розшукової, трудової, службової, комерційної діяльності тощо. Сферами застосування поліграфології може бути будь-який сектор державної, колективної чи приватної діяльності, у якому затребуваними є спеціальні поліграфологічні знання.

Що ж до криміналістики як фундаментальної, прикладної юридичної науки, то поліграфологія певною мірою є дотичною до її системи, зокрема в контексті її розділів, а саме: загальної теорії криміналістики; криміналістичної техніки; криміналістичної тактики; криміналістичної методики або методики розслідування окремих видів злочинів. Зокрема, поліграфологію можна розглядати у взаємозв'язку із загальною теорією криміналістики, зокрема з її методологічними засадами. Вона, окрім спеціальних методів, як і криміналістика, також послуговується основоположними методами діалектичної та формальної логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування); загальнонауковими методи (спостереження, опис, експеримент, порівняння, вимірювання, моделювання тощо). Зазначений інструментарій дає можливість спеціалісту опанувати сутність процесу розслідуваної події злочину та її особливості, що дасть змогу якомога якісніше підготуватися до проведення психофізіологічного дослідження чи судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа. Тобто на основі наданих слідчим, прокурором, суддею копій із конкретних матеріалів відкритого кримінального провадження відносно розслідуваної події злочину спеціаліст-поліграфолог має можливість оцінити зміст запитань, поставлених перед ним уповноваженим компетентним суб'єктом, які потребують з'ясування.

Більш специфічним є місце поліграфології в криміналістичній техніці. Протягом певного часу побутувала думка окремих учених-криміналістів про передбачення в розділі «Криміналістична техніка» окремого самостійного розділу «Криміналістична поліграфологія» (або ж як окремого підрозділу криміналістичної техніки). Зокрема, таку позицію обстоював російський учений-поліграфолог Ю. І. Холодний, який наголошував на тому, що криміналістична поліграфологія: а) спрямована на виконання специфічних криміналістичних завдань, пов'язаних із дослідженням ідеальних (уявних) слідів відображень, подій учинених злочинів; б) характеризується поширеністю (має наростаючий обсяг прикладного застосування в кримінальному судочинстві та правоохоронній практиці) і специфікою об'єктів дослідження (апаратурний підхід до дослідження пам'яті людини в криміналістичних цілях); в) є методологічно та методично розробленою (забезпечена власною криміналістичною теорією).

Однак, таку точку зору поліграфолога-практика не було підтримано. Вона зазнала нищівної критики з боку інших російських учених (Є. П. Іщенка, Я. В. Комісарової, А. Ю. Молчанова, С. І. Оглобліна та ін.). Стосовно цього питання ми також не можемо бути солідарними з твердженням Ю. І. Холодного, з огляду на низку аргументів.

По-перше, науковець фактично монополізував поліграф і дослідження з його використання, уводячи його лише в науку криміналістику. Постає запитання: як же бути іншим галузям права, кримінальному праву та процесу, цивільному праву й процесу, господарському та адміністративному праву і процесу, практичним сферам його застосування, у яких поліграф набув широкого визнання (військовій, розвідувальній, оборонній, стратегічній, банківській, кредитно-фінансовій, трудовій, комерційній та інших сферах)?

По-друге, незрозумілим є те, яку методологічну та методичну розробленість, забезпечену власною приватною криміналістичною теорією, мав

на увазі Ю. І. Холодний, визначаючи криміналістичну поліграфологію як самостійний розділ прикладної науки криміналістики. Можливо, автор оперував власне методологічною та методичною розробленістю поліграфології як галузі міждисциплінарних знань, апробованої часом і практикою. Так, цей автор у подальшому відмовився від запропонованої ним ідеї виділення поліграфології в самостійний розділ криміналістики, означивши її на рівні окремої теми «Криміналістичні діагностичні дослідження із застосуванням поліграфа».

Щодо взаємозв'язку поліграфології з криміналістичною тактикою, то, на нашу думку, він найбільше виявляється в оперативно-розшуковій діяльності, адже дає змогу:

– звузити коло підозрюваних та осіб, причетних до події вчиненого злочину;

– визначити ймовірну роль опитуваної з використанням поліграфа особи щодо планування, підготовки й учинення конкретного злочину;

– оцінити достовірність інформації, яка повідомляється цією особою, і на її основі висунути обгрунтовану версію щодо розслідуваної події загалом чи окремих її обставин;

– здобути оперативно значущу інформацію, яку в інший спосіб отримати неможливо;

– отримати фактичні дані, матеріальні докази й інші інформаційні дані для своєчасного проведення оперативно-розшукових дій і слідчих заходів, спрямованих на виявлення, розкриття й запобігання злочинів тощо.

У слідчій діяльності поліграфологія сприяє забезпеченню доказів, отриманих у процесі виконання окремих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів, зокрема має на меті перевірку:

– достовірності показань осіб щодо обставин конкретного злочину;

– кола осіб, причетних до розслідуваної події злочину, або тих, які володіють такою інформацією;

– місцезнаходження матеріальних доказів, пов'язаних із відкритим кримінальним провадженням;

– правдивості показань свідків, достовірності інформаційних даних, отриманих від очевидців, потерпілих чи заявників.

Слід також звернути увагу на місце поліграфології в криміналістичній методиці або ж методиці розслідування окремих видів злочинів. Ураховуючи, що розслідування злочинів є специфічною діяльністю, пізнавальна й організаційно-тактична сутність якої зумовлена особливостями формування доказової інформації та встановленим законом порядком її одержання й використання, то в цьому процесі одне з пріоритетних місць може належати саме поліграфології. Її використання допоможе розібратись у тонкощах пізнання подій минулого за залишеними матеріальними та психофізіологічними (уявними) слідами, що визначається такими особливостями, як відсутність безпосереднього сприйняття події слідчим та дією об'єктивних і суб'єктивних факторів на сліди розслідуваної події. Таким чином, поліграфологія може надати неоціненну допомогу в процесі розслідування вчинених кримінальних правопорушень, пов'язаних з подіями минулих років; складних багатоепізодних злочинів; подій, що відбулися за участі злочинних та організованих злочинних груп, тощо.

Погорецький Микола Анатолійович, завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБШУКУ ОСОБИ

Одним із найбільш проблемних питань, що виникає під час досудового розслідування, є допустимість проведення обшуку особи. Проблемність цього питання полягає в недосконалості положень глави 20 КПК України щодо проведення обшуку особи, яка визначає процесуальний порядок провадження слідчих (розшукових) дій, підстави їх проведення та не передбачає норму, яка б регламентувала процесуальний порядок і підстави проведення обшуку особи.

З огляду на результати аналізу положень чинного КПК України та матеріалів практики, можемо дійти висновку, що обшук особи проводять у таких випадках: 1) під час затримання особи в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 208 КПК України; 2) під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи на підставі ч. 5 ст. 236 КПК України. Натомість чинний КПК України, на відміну від КПК України 1960 року, не виділяє правових підстав для проведення обшуку особи, а містить лише загальні умови для проведення обшуку. Сформульовані чинним КПК України загальні підстави для проведення обшуку, на практиці призводять до неоднозначного їх трактування та застосування, а це, відповідно, породжує різні правові наслідки для кримінального провадження та особи, яка підлягала обшуку.

Відсутність правових підстав для проведення обшуку особи в чинному КПК України не лише негативно оцінюються науковцями (В. Д. Берназ, О. Б. Комарницька, О. С. Старенький, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський та ін.), а й викликає певні труднощі в правозастосовній діяльності під час застосування ст. 234 КПК України, на що вказують правозастосовці. Зокрема, 62 % опитаних слідчих, 54 % прокурорів, 42 % суддів та 20 % адвокатів вважають, що сторона обвинувачення має право проводити обшук особи в порядку, передбаченому ст. 208, 223, 234, 236, 241 КПК України. Водночас 38 % слідчих, 46 % прокурорів, 58 % суддів і 80 % адвокатів зазначають, що процесуальний порядок проведення обшуку особи, прийняття рішення щодо його проведення КПК України не визначає.

Наявність такої неоднозначності серед практичних працівників призводить до різного правозастосування ними положень чинного КПК України щодо проведення обшуку особи, надання дозволу на його проведення під час здійснення кримінального провадження, що не лише негативно позначається на ефективності досудового розслідування, а й нерідко порушує права та свободи осіб, щодо яких така процесуальна дія провадиться, створює конфліктні ситуації.

Процесуальний порядок розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу щодо обшуку осіб і постановлення відповідних ухвал чинний КПК України не визначає. Це нерідко призводить до того, що за клопотаннями захисників суди не визнають допустимими доказами в кримінальних провадженнях результатів проведення стороною обвинувачення обшуку осіб, які здійснені на підставі відповідних ухвал слідчих суддів.

У правозастосовній діяльності постає запитання щодо можливості проведення обшуку особи, якщо вона не затримувалась (ч. 3 ст. 208 КПК

України) або не перебуває в житлі чи іншому володінні особи, у якому проводять обшук (ч. 5 ст. 236 КПК України).

Результати вивчення матеріалів практики розслідування кримінальних проваджень щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою свідчить про необхідність застосування саме обшуку особи для належного документування факту одержання неправомірної вигоди, оскільки положення ч. 5 ст. 236 КПК України щодо можливості проведення за рішенням слідчого чи прокурора обшуку особи, яка перебуває в житлі чи іншому володіння, дозвіл на обшук, якого надано судом і відносно якої є достатні дані вважати, що ця особа переховує на собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження не задовольняють вимоги практики, оскільки службова особа з метою уникнення можливості факту викриття може неодноразово змінювати місце передачі предмета неправомірної вигоди. За таких умов передбачити з достовірністю місце її одержання практично неможливо, а отримання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, наприклад, ще не є запорукою проведення вдалого спеціального слідчого експерименту, оскільки особа може вийти з житла чи автомобіля та перебувати в публічно доступному місці. У такому разі навіть за умови наявності ухвали про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи застосувати положення про проведення обшуку особи підстави відсутні, поза як особа не перебуває в цьому приміщенні. Вказаний факт у практичній діяльності зумовлює ситуацію, за якої підстави для проведення обшуку особи, яка перебуває в публічно доступному місці відсутні, відповідно належним чином закріпити та вилучити сліди кримінального правопорушення, предмет неправомірної вигоди у слідчого немає можливості. У такому випадку сторона обвинувачення позбавлена законних можливостей щодо застосування такого засобу отримання доказів як обшук особи, що, своєю чергою, призводить до неможливості забезпечення встановлення події кримінального правопорушення чи винуватості службової особи у вчиненні злочину цієї категорії. Зрештою це суттєво ускладнює весь процес доказування в кримінальних провадженнях щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Водночас непоодинокими є випадки порушення стороною обвинувачення прав, свобод і законних інтересів осіб, щодо яких проводився обшук особи слідчим (детективом). Ураховуючи те, що обшук особи супроводжується застосуванням примусу, що означає істотне обмеження прав особи, він має бути передбачений та детально врегульований у законі.

Зважаючи на вищенаведене, а також ураховуючи кримінальне процесуальне законодавство окремих зарубіжних країн, норми якого детально регламентують процесуальний порядок проведення стороною обвинувачення обшуку особи (ст. 246 КПК Республіки Азербайджан; ст. 272 КПК Республіки Туркменістан; ст. 255 КПК Республіки Казахстан; ст. 184 КПК Російської Федерації; ст. 211 КПК Республіки Білорусь; ст. 185 КПК Киргизької Республіки; ст. 229 КПК Республіки Вірменії), доцільно доповнити чинний КПК України ст. 234-1 «Обшук особи» такого змісту:

«1. Обшук особи проводиться слідчим (детективом), прокурором на підставі ухвали слідчого судді з метою виявлення та вилучення речей і документів, що знаходяться на тілі обшукуваної особи, в її одязі та наявних у неї речей.

2. Підставою для проведення обшуку особи є наявність достатніх даних вважати, що відповідні речі або документи можуть перебувати в конкретної особи.

3. Обшук особи проводиться в порядку, передбаченому ст. 236 цього Кодексу.

4. Обшук особи проводиться виключно особою тієї самої статі, за участі понятих. Для проведення обшуку особи слідчий (детектив), прокурор мають право запросити спеціалістів.

5. Слідчий (детектив), прокурор мають право провести обшук особи без ухвали слідчого судді, якщо:

1) є достатньо підстав вважати, що особа, яка знаходиться в житлі чи іншому володінні особи, у яких проводиться обшук, приховує при собі документи або речі, що можуть мати значення для кримінального провадження;

2) є необхідність проведення обшуку особи при її затриманні. У цьому випадку обшук особи може бути проведений за відсутності понятих».

Слід зазначити, що запропоновані пропозиції щодо доповнення чинного КПК України ст. 234-1 підтримали 86 % опитаних нами слідчих, 90 % прокурорів, 94 % суддів і 96 % адвокатів.

Доповнення чинного КПК України запропонованою нами нормою забезпечить, на нашу думку, належні гарантії щодо отримання доказів, які б відповідали вимогам допустимості, уповноваженими суб'єктами кримінального процесуального доказування шляхом проведення обшуку особи під час досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а також підвищить ефективність здійснення доказування в кримінальних провадженнях цієї категорії та убезпечить від необґрунтованого порушення прав і свобод осіб під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Сергєєва Діана Борисівна, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРАВОВА СУТНІСТЬ ДОДАТКІВ ДО ПРОТОКОЛІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД) є важливим засобом отримання доказів у кримінальному процесі щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. Водночас аналіз п'ятирічної практики застосування чинного КПК України засвідчує, що результати НСРД ще недостатньо ефективно використовуються в кримінальному процесуальному доказуванні. Однією з причин цього є неоднозначне розуміння правової сутності додатків до протоколів НСРД.

Якщо відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України 1960 року протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, визнавалися доказами в кримінальному процесі, то в ч. 1 ст. 256 КПК України, яка регламентує використання результатів НСРД у доказуванні, зазначено, що в доказуванні можуть використовуватися «протоколи щодо проведення НСРД, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі й документи або їх копії». Отже, на нашу думку, законодавець визначив перелік результатів НСРД, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні. Натомість відкритим залишилося питання щодо правової сутності

додатків до протоколів НСРД. Не з'ясовано воно і в Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженій спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Міністерства фінансів України, Адміністрації ДПС України та Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. З огляду на це, одним із дискусійних питань, що постає під час дослідження видів результатів НСРД, є включення законодавцем зразків об'єктів, що вилучаються, до додатків до протоколу (п. 1 ч. 2 ст. 105 КПК України, п. 4.7 Інструкції).

На нашу думку, додатком до протоколу може бути «спеціально виготовлена копія» об'єкта, яка наочно демонструє цей об'єкт. Водночас незрозумілою є природа «спеціально виготовленого зразка» об'єкта.

Згідно з правилами криміналістичної техніки, виявлені об'єкти фіксують, після чого від них (за наявності такої можливості й доцільності) відбирають зразки в певній кількості, яка залежить від виду об'єкта та інших його характеристик. Отже, зразки об'єкта не спеціально виготовляють (як зазначив законодавець), а відбирають. Це означає, що від об'єкта віднімають певну його кількість, а отже, зразок становить фактично певну кількість того самого об'єкта із належними йому властивостями, що може бути речовим доказом у кримінальному провадженні. Причому властивості ми визначаємо як внутрішні якості об'єкта, що підлягають подальшому дослідженню (хімічний склад, щільність тощо). Зовнішні якості об'єкта – ознаки (розмір, форма, кількість тощо), які під час відібрання зразків зазвичай змінюються.

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що процесуальне значення зразків виявленого об'єкта не може бути знівельовано з додатками до протоколу, вони можуть бути речовими доказами в кримінальному провадженні. Крім цього, лише матеріальні об'єкти, що мають самостійне процесуальне значення, (тобто ті, що за результатами оцінки можуть набути значення речових доказів, документів), є об'єктами експертних досліджень. Додатки до протоколу процесуальної дії на експертні дослідження зазвичай не направляють.

Таким чином, вилучені під час проведення окремих НСРД зразки предметів не є додатками до протоколу відповідної НСРД, а мають самостійне процесуальне значення. Результати анкетувань слідчих, оперативних працівників засвідчують: більшість опитаних (64 % слідчих, 85 % оперативних працівників) вважають, що внаслідок негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, отримують саме речові докази. На нашу думку, така ситуація є наслідком поширеної точки зору про те, що будь-які матеріальні об'єкти в кримінальному провадженні є речовими доказами.

Отже, у випадку, якщо вилучені зразки предметів чи документів імовірно зберігають на/у собі сліди вчинення злочину чи осіб, причетних до його вчинення, є об'єктами злочинних посягань тощо, то такі зразки в майбутньому є об'єктами експертних досліджень та набувають процесуального значення речових доказів. Якщо вилучені зразки планують надати на експертне дослідження як порівняльний матеріал (як умовно вільні зразки для ідентифікаційного дослідження), то такі зразки не набувають значення жодного виду доказів у кримінальному провадженні, оскільки самі по собі нічого не доводять і не спростовують (такими є, наприклад, зразки, вилучені в порядку ст. 274 КПК України).

Отже, результатами НСРД є матеріально фіксовані джерела, що виникають (отримуються) в процесі проведення НСРД, змістом яких є відповідна

інформація, дані, здобуті відповідно до мети конкретної НСРД уповноваженим суб'єктом, котрі становлять: а) документи (їх копії), що містять відповідні фактичні дані; б) будь-які об'єкти речового походження, властивості, якості й стан яких об'єктивно пов'язані зі злочинною діяльністю або які були знаряддям злочину й всі інші матеріальні об'єкти, котрі можуть бути засобами розкриття та розслідування злочину.

Протоколом НСРД слід вважати процесуальний документ, що складається слідчим, прокурором у передбаченому КПК України порядку, в якому зафіксовані хід і результати проведення НСРД, а також та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Додатками до протоколу НСРД можуть бути 1) спеціально виготовлені копії об'єктів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Ці додатки можуть долучатися до протоколу, вони роз'яснюють та уточнюють його зміст, проте самостійного процесуального значення не мають.

Протоколи НСРД разом із додатками можуть мати процесуальне значення документів – доказів у кримінальному провадженні. Водночас вважаємо за доцільне виокремити протоколи процесуальних дій із сукупності інших документів як джерел доказів у кримінальному провадженні та викласти ч. 2 ст. 84 КПК України в такій редакції: «2. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, протоколи процесуальних дій та додатки до них, висновки експертів».

Лише нерозривна єдність аудіо-, відеозаписів, інших носіїв інформації, на підставі дослідження яких складається протокол відповідної НСРД, та цей протокол, є джерелом доказу в кримінальному провадженні.

Усі об'єкти, що підлягають вилученню в кримінальному провадженні, окрім зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) та кореспонденції (ст. 261, 262 КПК України) повинні вилучатися відкрито, в процесі провадження гласних слідчих (розшукових) дій (огляду, обшуку тощо) та інших процесуальних дій (тимчасового доступу до речей і документів тощо). Водночас забезпечується реалізація прав іншої процесуальної сторони кримінального провадження на оскарження таких дій, захист інтересів сторін у кримінальному судочинстві.

В окремих випадках, зокрема в межах контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) у ситуаціях, у яких невідкладно проводити інші гласні процесуальні дії є небезпечним для життя, здоров'я осіб, що беруть участь у проведенні негласних заходів, проте зволікання з вилученням необхідних предметів і документів може призвести до їх утрати, знищення, інших негативних для досудового розслідування наслідків, дозволено вилучати речі та документи (ч. 1, 3–5 ст. 255, ч. 4 ст. 271, ч. 1 ст. 272 КПК України), що можуть мати значення доказів у кримінальному провадженні (документів або речових доказів).

Степанюк Руслан Леонтійович, професор кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Становлення України як правової демократичної держави неможливе без неухильного дотримання прав і свобод людини в правозастосовній діяльності. Особливо це актуально для роботи органів правопорядку, спрямованої на протидію злочинності. Причому вагому роль у розробленні ефективних засобів і методів виявлення та розслідування злочинів відіграє наука криміналістика. Вона має динамічно розвиватись у сучасних умовах реформування кримінальної юстиції. Проте слід констатувати, що в нашій державі вона поки що недалеко відійшла від радянської криміналістики. Це цілком закономірно, адже саме наука того періоду найбільше вплинула на українську криміналістику. Пострадянський етап розвитку останньої, який триває з 1991 року донині, характеризується намаганням трансформувати тогочасні підходи до умов функціонування демократичної держави. Кардинального відходу від парадигм радянської криміналістики фактично не спостерігається.

Однією з причин такого становища є відсутність фундаментальних праць з історії криміналістики, її природи та методології. Загальновідомо, що без знання минулого не можна побудувати майбутнє. Так, слід констатувати відсутність в Україні монографічних досліджень історії вітчизняної криміналістичної науки. Виняток становлять лише наукові дослідження з питань внеску в науку окремих вітчизняних і зарубіжних учених, а також розвитку й становлення експертно-криміналістичних науково-дослідних установ. Водночас вони не мають комплексного характеру. Тому найбільш вивченою залишається історія радянської криміналістичної науки, переважно з позицій радянських і російських криміналістів. Чимало їхніх стверджень є заангажованими, зважаючи на специфіку політичних режимів. Тому нагальною є потреба в здійсненні спроби об'єктивно висвітлити історію науки та, відповідно, оцінити наявні напрацювання в галузі теорії криміналістики, урахувавши не лише загальновідомі погляди на певні проблеми, а й вплив на розвиток наукової думки політичних репресій стосовно науковців у СРСР 1930-х років, «боротьби з космополітизмом» у науці 1940–50-х років, піднесення марксизму-ленінізму фактично до рівня державної релігії тощо.

Оскільки сучасний розвиток системи кримінальної юстиції в Україні здійснюється шляхом відходу від радянської моделі, слід передусім критично оцінити наявні підвалини криміналістичної науки та вирішити питання про доцільність подальшого їх використання.

Наприклад, у реаліях сьогодення до кримінальної процесуальної діяльності належать негласні слідчі (розшукові) дії, тактика проведення яких, очевидно, має бути розроблена в межах криміналістичної тактики. Проте за радянських часів з криміналістики виокремилась наука оперативно-розшукової діяльності, співвідношення якої з криміналістикою в питаннях тактичного забезпечення розслідування навіть тоді було до кінця не визначеним, а сьогодні – взагалі є незрозумілим. Тому розв'язання цієї проблеми має принципово важливе значення

для розроблення та впровадження ефективних тактико-криміналістичних рекомендацій щодо негласних методів досудового розслідування.

Якщо взяти за приклад криміналістичну методику, можна помітити, що її теоретичні засади загалом та структурна побудова окремих методик розслідування практично нічим не відрізняються від радянських, а тенденції розвитку є продовженням ідей радянського періоду. Навіть запровадження КПК України у 2012 році фактично не вплинуло на неї. У багатьох випадках у сучасних розробках можна зустріти рекомендації щодо початку кримінального провадження, сформульовані за аналогією з колишнім інститутом порушення кримінальної справи. Поряд із новаторськими пропозиціями щодо розроблення тактики судових дій наявні спроби обґрунтувати доцільність формування методик судового розгляду кримінальних справ, що в умовах змагального кримінального процесу виглядає вельми сумнівним.

У галузі криміналістичної техніки не приділяють достатньої уваги можливостям криміналістичного дослідження сучасних слідоносіїв (телекомунікаційних засобів, систем відеоспостереження, хмарних сервісів зберігання інформації в кіберпросторі тощо), питанням впровадження передових досягнень зарубіжної криміналістичної техніки в діяльність вітчизняних експертних установ і підрозділів досудового розслідування.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що з остаточним вибором Україною європейського вектора розвитку та докорінним реформуванням системи кримінальної юстиції в нашій державі настав час переглянути усталені парадигми теорії криміналістики та спрямувати наукові дослідження й практичні апробації на вирішення сучасних практичних завдань. Слід завершити пострадянський етап розвитку криміналістичної науки, дослідити та викласти правдиву історію її становлення, започаткувавши новий сучасний період, не пов'язаний із догмами минулого.

Чорноус Юлія Миколаївна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛІСТИКА: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ

Криміналістика покликана давати відповіді на запитання «хто?», «що?», «де?», «за чиєї допомоги?», «для чого?», «яким чином?», «коли?». Змінюються обставини, однак зазначені питання не втрачають своєї гостроти, а отже, можна стверджувати, що вони будуть актуальними й для наступних поколінь.

Розвиток і вдосконалення криміналістики як галузі наукового знання здійснюється завдяки відповідній методологічній основі, реалізується відповідно до визначених принципів. Криміналістика, як й інші галузі наукового знання, розглядає предмет власного пізнання з часу його виникнення, розвитку, становлення, однак спрямовує свій погляд у майбутнє, визначаючи перспективні напрями наукового пошуку та актуальні завдання для практичної діяльності. Виконати вказане завдання, схарактеризувати сучасний стан, окреслити напрями розвитку й удосконалення неможливо без вивчення наукового доробку провідних учених-криміналістів.

Чільне місце у вітчизняній криміналістичній науці належить науковцям, які плідно працювали в Національній академії внутрішніх справ, залишивши

яскравий слід у науковому житті та освітньому процесі. У ці знаменні дні, пов'язані з ювілейними датами видатних криміналістів, слід засвідчити повагу до начальників кафедр криміналістики та судової медицини, яких, на превеликий жаль, немає поряд з нами, підкреслити вагоме значення їхніх наукових напрацювань. Ідеться про М. В. Салтевського, В. П. Бахіна, В. С. Кузьмічова, В. К. Весельського – непересічних особистостей, які лишили яскравий слід на Землі. Сучасна криміналістика, яку ми вивчаємо, – результат багаторічної наполегливої роботи вітчизняних видатних науковців. Сьогодні розвиток наукових криміналістичних досліджень, виконання актуальних практичних завдань щодо розслідування злочинів неможливий без урахування наявного доробку, використання фундаментальних ідей, які не втратили актуальності.

Набуття сучасною злочинністю нових форм вияву, міжнародного характеру, використання вдосконалених засобів і методів злочинної діяльності, вимагає пошуку і впровадження нових методів і підходів щодо вирішення завдань боротьби зі злочинністю, активізації наукових досліджень у цьому напрямі, розробки сучасних засобів і прийомів діяльності, надання дієвих криміналістичних рекомендацій.

Нові криміналістичні дослідження спрямовані на вирішення окреслених завдань. Вивчення низки праць дало змогу висловити думку на окремі напрями розвитку й удосконалення криміналістики.

Одне з важливих методологічних питань полягає в зміні поглядів на тлумачення предмета криміналістики й кола вирішуваних нею завдань в аспекті їх розширення та поглиблення. Сьогодні окремі вчені (В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов) обґрунтовано зазначають, що криміналістика переросла у сферу розслідування злочинів і кримінального судочинства загалом, а наявні визначення предмета криміналістики стали вже «тісними» для цієї науки. Сьогодні криміналістику доцільно схарактеризувати як юридичну науку про закономірності виникнення інформації про будь-яке правове явище в суспільстві, що необхідно знаходити, збирати, досліджувати і використовувати з метою ефективного вирішення завдань, що мають юридичне значення. Новий погляд на предмет криміналістики відображає закономірний процес розвитку науки, сприймається схвально в наукових колах, зумовлює потребу формування нового однозначного тлумачення, чіткого визначення предмета криміналістики.

Унікальність криміналістики полягає у вивченні злочинної діяльності, особи злочинця, механізму вчинення злочину та відповідному розробленні методів, засобів, прийомів розкриття й попередження злочинів. Це зумовлює важливість ще одного перспективного напряму наукових досліджень, який уже частково висвітлено в наукових працях (зокрема В. П. Бахіна), – криміналістичного вивчення злочинної діяльності, формування адекватних заходів щодо її протидії.

Відповідно, бракує наукових досліджень за напрямами криміналістичного прогнозування та криміналістичної профілактики, упровадження отриманих результатів у практичну діяльність.

Як зазначалося, одним зі стратегічних завдань розвитку криміналістики є її наближення до практики боротьби зі злочинністю. Боротьба з транснаціональною організованою злочинністю, охорона особистих і майнових прав людини в сучасних умовах вимагає використання широкого кола джерел доказової інформації: слідів запаху, звуку, мікрооб'єктів тощо. Це ставить додаткові завдання перед криміналістикою, які полягають, зокрема, у тому, щоб, використовуючи досягнення природничих і технічних наук, пристосувати їх до

розв'язання окремих завдань, трансформувати в криміналістичну практику. З огляду на зазначене, актуальними є завдання з розроблення та залучення до діяльності з розслідування злочинів нових технічних засобів і методів виявлення, фіксації та вилучення доказової інформації, удосконалення судово-експертної практики, добору нових тактичних прийомів та їх комплексів, методик розслідування окремих видів злочинів тощо. Отже, існує гостра потреба комплексного криміналістичного забезпечення діяльності з розслідування злочинів.

Сьогодні актуальним є опрацювання криміналістичного забезпечення реалізації заходів міжнародного співробітництва. Це, серед іншого, стосується проведення процесуальних дій у порядку міжнародної правової допомоги, збирання, дослідження й використання доказової інформації у її межах, створення та діяльності спільних слідчих груп.

Ще один важливий напрям наукових досліджень зумовлений євроінтеграцією нашої держави, орієнтацією на міжнародні стандарти прав людини й правоохоронної діяльності, залучення до виконання поставлених завдань передового світового та європейського досвіду. У сучасних реаліях, коли Україна прагне до інтеграції у світовий простір, таке завдання актуальне й для вітчизняної юридичної науки з яскраво вираженою практичною спрямованістю – криміналістики.

Антонюк Поліна Євгенівна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Зубрійчук Володимир Васильович, старший викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕГЛАСНОГО ОТРИМАННЯ ДЕЯКИХ ЗРАЗКІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

З огляду на прискорення темпів розвитку всіх сфер життєдіяльності людини, дедалі частіше в процесі розслідування кримінальних правопорушень виникає потреба в застосуванні спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для провадження.

Криміналістична наука традиційно розглядає дві форми застосування спеціальних знань: процесуальну (проведення експертизи, залучення спеціаліста, проведення ревізій) та непроцесуальну (технічна допомога спеціаліста, консультації спеціаліста, перевірка за криміналістичними обліками, дослідження спеціаліста). Причому правом ініціювати застосування спеціальних знань у досудовому розслідуванні, відповідно до норм КПК України, наділена як сторона обвинувачення, так і сторона захисту.

Дотримання відповідної правової процедури застосування спеціальних знань (стосується процесуальної форми їх застосування) гарантує можливість використання відповідних результатів як процесуальних джерел доказів.

Особливе місце в системі процесуальних джерел доказів посідає висновок експерта як результат застосування спеціальних знань спеціальним суб'єктом – експертом. Законодавець у відповідних нормах КПК України не лише ретельно регламентує порядок залучення експерта й проведення експертизи, а й

встановлює правову процедуру отримання зразків для експертизи, потреба в яких виникає під час виконання ідентифікаційних експертних завдань.

Також окремою процесуальною нормою в КПК України передбачено порядок негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 74 КПК України). Причому, встановлюючи порядок проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, законодавець зазначає, що негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснено лише в разі, якщо їх отримання відповідно до ст. 245 КПК України неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження (ч. 1 ст. 274 КПК України) та виключно в кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (ч. 2 ст. 246 КПК України).

Окрім зазначених процесуальних аспектів, суб'єкт розслідування також має чітко усвідомлювати такі положення:

– негласно можуть отримуватися зразки, необхідні лише для *порівняльного* дослідження, а не для дослідження взагалі (наприклад, у матеріалах провадження наявні певні сліди-відображення, які потребують порівняння з об'єктом-носієм, або частина певної речовини, джерело походження якої необхідно встановити);

– *порівняльне дослідження* за своєю процесуальною суттю не є тотожним *експертизі*, а отже, його результати не є процесуальним джерелом доказів, а мають лише інформативно-орієнтуючий характер;

– негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, потребує ретельної організаційно-тактичної підготовки з огляду не лише на конкретну слідчу ситуацію, а на вид зразків, необхідних для порівняння.

Згідно зі ст. 245 КПК України, слід розрізняти:

– зразки з речей,

– зразки з документів,

– біологічні зразки особи.

З огляду на запропоновану процесуальним законом класифікацію, під біологічними зразками особи слід розуміти всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти: зразки відбитків пальців рук, почерку, мовлення та голосу особи, зразки відбитків зубів, відбитків будь-яких поверхонь тіла людини (губ, ліктів, ступней ніг тощо), запахових слідів людини, а також усі зразки біологічного походження в їх «класичному» розумінні (слина, кров, сперма, піт, волосся, нігті тощо).

Ураховуючи особливий характер біологічних зразків особи (такі, що пов'язані з людиною та з обмеженням її прав), а також те, що саме в негласному отриманні таких зразків для порівняльного дослідження частіше виникає потреба під час розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, для забезпечення ефективності цієї негласної слідчої (розшукової) дії суб'єкт розслідування під час підготовки до її проведення має приділити особливу увагу організації та вибору тактичної лінії поведінки.

Відповідні організаційні заходи зумовлені:

– конкретним видом зразків, які слід отримати, та способом їх отримання;

– соціальним статусом і способом життя особи, зразки якої потрібно отримати;

– процесуальним статусом цієї особи, місцем її перебування (на волі, у місцях тимчасового позбавлення (обмеження) волі);

– життєвим досвідом зазначеної особи, її обізнаністю щодо методів роботи правоохоронних органів;

– рішенням про застосування технічних засобів фіксації процесуальних дій.

Вибір тактичних прийомів під час негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, зумовлений:

– віком і статтю особи, зразки якої заплановано отримати;

– особистісними характеристиками цієї особи (довірливість, настороженість, нервовість, хворобливий або патологічний стан тощо);

– доцільністю мінімізації кількості учасників негласної слідчої (розшукової) дії;

– необхідністю забезпечення відповідних умов отримання та зберігання одержаних зразків;

– потребою в отриманні зразків у кількості, достатній для проведення дослідження;

– необхідністю отримання придатних і відповідних зразків відносно порівнюваних об'єктів.

У кожному випадку негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та вибору тактичних прийомів проведення цієї процесуальної дії суб'єкт розслідування має пам'ятати про загальні критерії допустимості криміналістичних засобів і методів, а також про положення ч. 4 ст. 274 КПК України: «Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами цього Кодексу, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно».

Антощук Андрій Олександрович, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФОРЕНЗІКИ В УКРАЇНІ

Інформатизація суспільства у світі, зокрема в Україні, набула стрімкого розвитку. Комп'ютерні технології стали незамінними помічниками у майже всіх сферах життєдіяльності. Саме завдяки інформаційним технологіям значно розширилися межі спілкування, можливості пошуку й отримання інформації. На більшості підприємств уся документація автоматично обробляється і зберігається на електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), які стали обов'язковим атрибутом робочого місця.

Водночас стрімкий розвиток інформаційного суспільства супроводжується зростанням рівня злочинності, яка використовує такий розвиток у власних цілях, зокрема для вчинення комп'ютерних злочинів. Комп'ютерна злочинність полягає в тому, що інформацію неправомірно використовують або вона безпосередньо стає об'єктом посягання. Оскільки злочини у сфері використання комп'ютерів, систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку досить різноманітні та потребують ґрунтовного дослідження, розглянемо лише такий злочин, як несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361 КК України).

Злочинна діяльність у цій сфері пов'язана не лише з майновою шкодою, а й з порушенням прав людини та загрозою національній безпеці України. Останніми роками рівень злочинності, пов'язаної з комп'ютерною сферою, набуває значних

масштабів. Фактично в усіх країнах спостерігаються стабільно високі показники у цій сфері, які викликають значне занепокоєння. Проте в більшості з них існують дієві механізми запобігання вчиненню таких злочинів. В Україні, на жаль, цей напрям розвинутий недостатньо.

За даними Генеральної прокуратури України, за ст. 361 КК України у 2014 році до ЄРДР було внесено відомості щодо 327 випадків учинення цього злочину, у 2015 році надійшло 413 повідомлень, у 2016 році – 472, а за третій квартал 2017 року – уже 1625. Проте з обвинувальними актами до суду 2014 року було направлено 129 кримінальних проваджень, 2015 року – 71, 2016 року – 160, а 2017 року – 348 кримінальних проваджень [1].

Наведена статистика свідчить про недостатню ефективність існуючих засобів і методів для ефективного розслідування та подальшого попередження вчинення злочинів цієї категорії. Саме тому існує потреба в узагальненні наукових ідей і підходів для виявлення цих злочинів та розвиток нових напрямів удосконалення процесу розслідування.

Сьогодні перед криміналістикою постало питання щодо розвитку нового напряму, який буде покликаний боротися з комп'ютерною злочинністю. Оскільки в комп'ютерній злочинності докази, зокрема електронні, є специфічними, то для дослідження таких доказів мають бути використані особливі методи й засоби. Саме використання таких методів і засобів дають змогу не лише процесуально закріпити суть такого доказу, а й показати рівень його небезпеки.

Перспективним і відносно новим напрямом розвитку криміналістики для України є форензіка. Термін «форензіка» походить від латинського *foren,* що означає «промова перед форумом», тобто виступ перед судом, судові дебати. Термін є скороченою формою фрази «forensic science», що дослівно означає «судова наука», тобто наука про дослідження доказів, але не всіх, а комп'ютерних [2, с. 11].

В Україні такий напрям, як форензіка, почав розвиватися відносно нещодавно. Окремі питання розслідування комп'ютерних злочинів досліджували вітчизняні науковці В. О. Голубєв, Д. В. Пашнєв, М. Г. Щербаковський та інші вчені. У вітчизняній науці є лише поодинокі публікації, у яких згадується про цей напрям: В. В. Мурадов «Електронні докази: криміналістичний аспект використання» (2013) [3], Д. М. Цехан «Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування» (2013) [4], В. В. Марков та Р. Р. Савченко «Принципи належності електронних доказів, отриманих з мобільних пристроїв» (2014) [5].

Предметом форензіки є оперативна, слідча та судова практика щодо розслідування комп'ютерних злочинів; методи експертного дослідження комп'ютерної інформації, зокрема програм для електронно-обчислювальних машин; досягнення галузей зв'язку та інформаційних технологій, їх вплив на суспільство, а також можливості використання як для вчинення злочинів, так і для запобігання їм [2, с. 12–13].

Організація розслідування злочинів у сфері використання комп'ютерів, систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку має низку особливостей, визначення яких потребує розроблення тактики оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з комп'ютерною інформацією, створення методів, апаратних і програмних інструментів для збирання і дослідження доказів комп'ютерних злочинів, встановлення криміналістичних характеристик

правопорушень, пов'язаних з комп'ютерною інформацією. Зазначене зумовлює актуальність розвитку форензіки в Україні та її подальшого вдосконалення.

Отже, сьогодні потребує вдосконалення методика розслідування комп'ютерних злочинів, процес виявлення, збирання й оцінки електронних доказів на стадії досудового розслідування злочинів цієї категорії. Цьому, на нашу думку, сприятиме форензіка як новий, цікавий і перспективний напрям.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2014–2017 роки [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820&c=edit&_c=fo. – Назва з екрана.

2. Федотов Н. Н. Форензика – компьютерная криминалистика / Н. Н. Федотов. – М. : Юрид. мир, 2007. – 432 с.

3. Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання [Електронний ресурс] / В. В. Мурадов // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3–2. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/3-2_2013/9/Muradov%20V.V.pdf. – Назва з екрана.

4. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування / Д. М. Цехан // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – Вип. 5. – С. 256–260. – (Серія «Юриспруденція»).

5. Марков В. В. Принципи належності електронних доказів, отриманих з мобільних пристроїв / В. В. Марков, Р. Р. Савченко // Право і безпека. – 2014. – № 1 (52). – Режим доступу: http://www.pb.univd.edu.ua/?controller=service&action.17029. – Назва з екрана.

Баулін Олег В'ячеславович, викладач Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ДОКАЗУВАННЯ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

Випадки притягнення до кримінальної відповідальності медичних працівників за невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків в Україні є поодинокими, хоча звернень від громадян, які через недбалість чи несумлінність медичного персоналу в лікарнях, пологових будинках чи інших установах охорони здоров'я зазнали тяжких наслідків, до прокуратури та інших правоохоронних органів надходить чимало. Частіше скаржаться на хірургів і акушерів-гінекологів, специфіка роботи яких змушує їх більш активно втручатися в перебіг хворобливого процесу, ніж терапевтів і лікарів інших спеціальностей.

За даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, у 2016 році було зареєстровано 639 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 140 КК України, а із січня до вересня 2017 року – 544, з яких 327 проваджень було закрито, а решта залишається без остаточних процесуальних рішень. Відомості щодо повідомлення про підозру, засудження або звільнення особи від кримінальної відповідальності не становлять навіть десятка.

У Єдиному державному реєстрі судових рішень також небагато судових вироків, ухвалених протягом останніх п'яти років за результатами судового

розгляду кримінальних справ з обвинувачення медичних працівників у вчиненні злочину, передбаченого ст. 140 КК України.

Таке становище певною мірою обумовлене не лише активною протидією незацікавлених у встановлені дійсної картини злочину працівників і керівників закладів охорони здоров'я, у яких сталась смерть пацієнта або наступили інші несприятливі наслідки для хворого, а й недостатнім рівнем кваліфікації сучасних слідчих і прокурорів – процесуальних керівників, що ускладнює проведення в цій категорії кримінальних проваджень швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування та формування якісної системи доказів для їх розгляду в суді.

Питання доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з недбалим виконанням професійних обов'язків медичними працівниками, науковці вже розглядали. Для висвітлення сутності кожної обставини предмета доказування, визначеного в ст. 91 КПК України, автори влучно скористалися особливостями криміналістичної характеристики цих злочинів та певною деталізацією їхнього змісту [1, с. 50-70]. Зазначені результати слід обов'язково враховувати в слідчій практиці. Водночас доцільно звернути увагу на проблеми, зумовлені засобами, які використовують для встановлення недбалого виконання професійних обов'язків медичними працівниками [2, с. 169-170].

Як засвідчує практика, основними доказами, на яких ґрунтуються судові вироки за цими справами, є фактичні дані, наявні в показаннях потерпілих і свідків, медичних документах та висновках судово-медичних експертиз.

Особливо важливе значення має наявність у матеріалах кримінального провадження оригіналів медичних документів, які стосуються хворого: не лише історії хвороби за останнім захворюванням, а й медичних документів, у яких зафіксовано стан хворого (амбулаторна картка хворого, рентгенограми, результати аналізів, довідки про перенесені раніше захворювання, про інвалідність) [3, с. 270]. Залежно від обставин учинення злочину це можуть бути журнали обліку прийому хворих, журнали запису оперативних втручань, картки виклику та виїзду швидкої допомоги, посадові інструкції, протоколи медичної сестри (фельдшера, акушерки) з догляду за пацієнтом та виконання основних медичних процедур і маніпуляцій тощо.

Крім цього, обов'язково в матеріалах кримінального провадження повинні бути накази управлінь охорони здоров'я про призначення осіб на посади медперсоналу, із зазначенням спеціальності (для лікарів); затверджені наказами МОЗ України положення про лікарів певної спеціальності; листи МОЗ, якими підозрюваному було дозволено обіймати посаду лікаря певної спеціальності та інші нормативні документи в редакції, яка діяла в період подій, що розслідуються. Слід ураховувати також законодавство, яке регулює діяльність у медичній сфері, у тому числі накази МОЗ України.

Речовими доказами можуть слугувати аркуші паперу, на яких записано назви медичних препаратів; запаковані у герметичну упаковку медичні шприци з наявною в них рідиною та голками; упаковки від ліків, інструкції до них, ампули, капсули, пігулки. Ці предмети можуть вилучатися під час огляду місця події, огляду одягу трупа та інших процесуальних дій.

Надалі зазначені документи, предмети (речі) стають об'єктами експертних досліджень, оскільки без використання спеціальних знань у галузі медицини для доведення винуватості особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 140 КК України, не обійтися. Ігнорування цієї умови зводить зусилля слідчих і

прокурорів нанівець. Наприклад, 22 липня 2016 року Семенівський районний суд Чернігівської області виправдав завідувача гінекологічного відділення центральної лікарні цього району. Цю особу було обвинувачено за ч. 2 ст. 140 КК України в тому, що 6 березня 2013 року, перебуваючи на роботі в зазначеній лікарні, вона не здійснила правильну оцінку своїх дій з подальшим переглядом тактики ведення пологів потерпілої шляхом проведення кесаревого розтину, продовжила проводити пологову стимуляцію, унаслідок чого сталася пологова травма та було спричинено тяжкі наслідки для новонародженого у вигляді раннього органічного ураження нервової системи у вигляді мікроцефалії, спастичного тетрапарезу, епісиндрому.

Висновки призначених під час досудового розслідування в цьому кримінальному провадженні експертиз, на які прокурор спирався в доведенні вини обвинуваченої, суд визнав неналежними й недопустимими з огляду на вимоги ч. 2 ст. 86, ст. 94, ч. 10 ст. 101 КПК України, оскільки всупереч приписів п. 7 Правил проведення комісійних судово-медичних експертиз у бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом МОЗ України «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» від 17 січня 1995 року № 6, експертам для проведення вказаних експертиз надавалися не оригінали медичної документації, а її копії; не всі, а вибіркові матеріали кримінального провадження, зокрема дані щодо бачення ситуації з боку підозрюваної від експертів приховувалися [4].

Фактично проведення судово-медичної експертизи в розслідуванні злочинів цієї категорії є обов'язковою, оскільки вона вирішує питання щодо наявності порушень у діях медичних працівників. Поширеним недоліком під час проведення такої експертизи є відсутність у складі експертної комісії спеціалістів, які мають бути в ній представлені з урахуванням конкретних особливостей певного провадження. Існує чимало прикладів, коли через неналежний фаховий склад експертних комісій затягувалось досудове розслідування для проведення повторних експертиз. Наприклад, у випадку смерті від інфаркту міокарда 48-літнього чоловіка, який страждав на ішемічну хворобу серця, у комісії не виявилося клініциста-кардіолога. У іншому випадку, коли смерть сталася через хворобу Боткіна, у комісії не було фахівця з інфекційних захворювань [5, с. 12-13]. На це також потрібно звертати увагу слідчому й прокурору.

Отже, лише кваліфікований підхід слідчого і прокурора до визначення засобів доказування в кримінальних провадженнях про невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків медичними працівниками сприятиме більш якісному та швидкому їх розслідуванню та посилить обґрунтованість і переконливість позиції сторони обвинувачення під час судового розгляду кримінальних справ зазначеної категорії.

Список використаних джерел

1. Омельчук Л. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням професійних обов'язків медичними працівниками: сучасний стан, проблеми та напрями удосконалення : монографія / Л. В. Омельчук, П. В. Цимбал, Т. Я. Цимбал. – Ірпінь : Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2015. – 234 с.

2. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія / С. М. Стахівський. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 272 с.

3. Судебно-медицинская экспертиза: справочник для юристов. – М. : Юрид. лит., 1985. – 320 с.

4. Вирок Семенівського районного суду Чернігівської області від 22 лип. 2016 р. Провадження № 1-кп/744/19/2016 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua. – Назва з екрана.

5. Панов И. Е. О работе судебно-медицинских экспертных комиссий по делам, связанным с привлечением к ответственности лиц медицинского персонала / И. Е. Панов, М. А. Файн // Актуальные вопросы судебной медицины : сб. науч. тр. – М. : Изд-во УДН, 1990. – С. 11-16.

Біленчук Петро Дмитрович, професор Київського університету права Національної академії наук України, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРАВНИЧИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Нещодавно в м. Києві відкрили перший у світі музей криміналістики імені Ганса Гросса, приурочивши цю подію до 120-річчя від дня заснування науки криміналістики, 170-річчя з дня народження Ганса Гросса та 150-ї річниці з дня народження Степана Гика. У його експозиції представлено засоби криміналістичної техніки, знаряддя вчинення злочинів та інші предмети, які становлять освітній, науковий і практичний інтерес як для слідчих, прокурорів, поліцейських, детективів, суддів, адвокатів, митників, співробітників спецслужб, так і широкого кола громадськості.

Структура цього музею становить систему світоглядно-освітніх, навчально-методичних, конструкторського-дослідницьких, науково-праксеологічних комплексів, які створені для розвитку й удосконалення правничої освіти, юридичної науки, експертної, слідчої, прокурорської, судової та правозахисної практики, професійної підготовки й перепідготовки правників нового тисячоліття (суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, правозахисників, експертів, співробітників служб безпеки тощо).

Зазначений музей створено в Київському університеті права НАН України за сприяння фахівців Інституту держави і права ім. В. М. Корецького, НАН України, Державного науково-дослідницького інституту МВС України, Інституту ядерних досліджень НАН України, лабораторії прикладної хімії «Кобра», Державного науково-дослідницького експертно-криміналістичного центру МВС України, Національного університету цивільного захисту України, Навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, Українського Комітету по боротьбі з корупцією, Української секції Міжнародної поліцейської асоціації, Міжнародної агенції «BEEZONE», Юридичної корпорації «Юрінком Інтер», Інтелектуального форуму «Єдина Європа», Енциклопедії сучасної України, часопису «Юридичний вісник України» та журналу «Бізнес і безпека».

Заснування такого осередку мало на меті здійснення навчальної, наукової та освітньої роботи, збереження, вивчення та використання як експонатів об’єктів, що були речовими доказами та предметами експертних досліджень.

Архітектоніка музею криміналістики імені Ганса Гросса складається з трьох основних базових комплексів.

Перший комплекс – це безпосередньо основна базова освітньо-наукова презентаційна частина музею криміналістики, структуру якого становлять: кабінет історії розвитку української, європейської і світової криміналістики; навчально-методичний музей криміналістики; науково-дослідницька лабораторія метаантропології, людинознавства, поліграфології, психофізіологічної діагностики і прогнозування, габітознавства, скріноґрафії, вокалографії, одорології, нейробіоніки, слідознавства і трасології; криміналістичний полігон; кабінет ресурсного забезпечення навчального процесу, науково-дослідної діяльності та здійснення експертно-криміналістичних досліджень для органів судової влади, досудового розслідування, прокуратури, поліції, митниці, адвокатури та інших державних органів і приватних правозахисних організацій; експериментальна студентська лабораторія здійснення наукових досліджень і забезпечення проведення круглих столів, наукових семінарів і майстер-класів; науково-дослідний центр стратегічних криміналістичних досліджень, які спрямовані на розроблення 20 пріоритетних наукових напрямів, серед яких криміналістичне забезпечення: інтелектуального права (права інтелектуальної власності), інноваційного права, експертизи об'єктів інтелектуальної власності (у сфері промислової власності та у сфері авторського права і суміжних прав), експертизи об'єктів культурної спадщини, культурних цінностей і творів мистецтва, запобігання і протидії корупції, запобігання та протидії тероризму, зокрема комп'ютерному тероризму, запобігання і протидії організованій міжнародній злочинності (планетарній, транснаціональній, трансконтинентальній, транскордонній), соціально-комунікаційного права (інформаційного та кібернетичного права), кібербезпеки і кіберкриміналістики, а також кіберзлочинності, ядерного права, ядерної безпеки і ядерної криміналістики, сискного права, сискознавства, детективного права, детективознавства, поліцейського права, поліціїстики і поліцієзнавства, експертознавства, експертології, системи експертної служби України, безпекового права й безпекознавства (екологічна безпека, освітня безпека, інформаційна безпека, підприємницька безпека, тощо), ІТ-права та новітніх комп'ютерних технологій, освітнього права та ноозасобів і інтерактивних методик, електронного права та грід-технологій, зброярського права, зброєзнавства і зброярства, доктрини сучасної криміналістики тощо.

Другий комплекс становить навчально-методична лабораторія інтелектуального права, права інтелектуальної власності, конкурентного права, запобігання піратства, підробок, контрафактної продукції, економічного, промислового та електронного шпіонажу. Структурно лабораторія становить музей підробок, який створений спільно з Українським альянсом по боротьбі з підробками та піратством для проведення навчальної та освітньої роботи. В експозиції музею представлені контрафактні товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, ввезення яких на митну територію України або вивіз з неї призводять до порушення прав власника, які охороняються відповідно до чинного законодавства.

Третій комплекс – це навчально-методична лабораторія комп'ютерних технологій і електронної криміналістики (електронного інтелекту, інноваційного й електронного права, електронної криміналістичної техніки та спеціальної техніки).

У структурі лабораторії діє музей, комп'ютерних технологій та криміналістичної техніки, який створено за сприяння Інституту кібернетики НАН України імені В. М. Глушкова, що відображає розвиток світової та вітчизняної обчислювальної техніки з середини 1940-х років донині, а також висвітлює науковий внесок академіка В. М. Глушкова в розвиток кібернетики, робототехніки інформаційних технологій та безпаперової інформатики. В експозиції музею представлена елементна база електронних машин і складові комп'ютерної техніки різних років: транзистори, тригери, феритова пам'ять, мікрочіпи, гнучкі магнітні диски різних форматів, пристрої вводу-виводу та багато іншого (1940–2017 роки).

Сам факт створення в Україні першого у світі музею криміналістики імені Ганса Гросса є знаковою для нашої держави подією, оскільки творча і життєва діяльність видатного австрійського вченого і громадського діяча Ганса Гросса тісно пов'язана не лише з Австрією і Боснією (Грацом, Віднем), Чехією (Прагою), а й безпосередньо з Україною, Буковиною (Чернівцями).

Фундатор криміналістики Ганс Гросс, працюючи в Чернівцях, заснував науковий журнал «Архів кримінальної антропології і криміналістики», який того часу був першим і єдиним редагованим науковим виданням такого високого дослідницького рівня в Чернівецькому університеті.

Створенню музею криміналістики Ганса Гросса передувала значна творча пошукова діяльність вітчизняних учених-криміналістів щодо дослідження основних історичних віх, витоків життя і наукової діяльності цієї постаті. На основі проведених досліджень опубліковано чимало наукових праць. Результати наукових розвідок оприлюднено на міжнародних наукових конференціях, круглих столах, святкових урочистих заходах і наукових семінарах, а також відображено в опублікованому фундаментальному історико-правовому дослідженні відомого правника-історіографа В. М. Чиснікова «Видатні вчені криміналісти: друга половина XIX – початок XX ст.», у якому яскраво і всебічно висвітлено постать Ганса Гросса.

Крім цього, у 2007–2009 роках наукова громадськість України гідно відзначила сто років науки криміналістики та 160-річчя засновника цієї галузі знань – Ганса Гросса в навчальних закладах і наукових установах.

Наприкінці січня 2009 року українські правники вшанували пам'ять засновника криміналістики Ганса Густава Адольфа Гросса. З цією метою в приміщенні книгарні «Є» в м. Києві було презентовано підготовлений українськими криміналістами фільм «Ганс Гросс – визначний діяч світової криміналістики».

Вважаємо, що відкриття музею криміналістки імені Ганса Гросса в столиці нашої держави сприятиме плідному пізнанню витоків історіографії розвитку української, європейської та світової криміналістики, дослідженню найбільш актуальних проблем криміналістичного забезпечення безпеки людини, суспільства, держави й цивілізації, які є надзвичайно актуальними для стабільного розвитку світу.

Переконані, що музей криміналістики імені Ганса Гросса стане світоглядним орієнтиром, який буде не лише об'єднувати вчених різних країн світу в розбудові та формуванні криміналістики нового тисячоліття, а й висвітлювати і спрямовувати творчу діяльність педагогів, учених, практичних співробітників органів правосуддя, судочинства та правозахисних організацій для реалізації в освітньому, науковому й практичному середовищі ідей духовності, справедливості та професіоналізму задля перемоги добра над злом.

Бобрик Костянтин Юрійович, провідний фахівець Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Школьніков Владислав Ігорович, здобувач ступеня вищої освіти магістр навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ СТВОРЕННЯМ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

З розвитком сучасних технологій виникає нагальна проблема щодо оброблення й аналізу значного об'єму інформації, що стосується конкретних суспільних процесів, подій та осіб. З огляду на це, у правоохоронних органах провідних країн світу активно використовують новітні методи розслідування кримінальних правопорушень.

Одним з аргументів щодо доцільності впровадження сучасних інновацій у правоохоронну діяльність є шкідливі наслідки організованої злочинності.

У криміналістичній літературі злочинна діяльність представлена як система об'єднаних загальними мотивами й цілями злочинних дій, операцій та епізодів, яка розрахована на відносно тривалий період і передбачає готування, планування, здійснення, маскування та протидії її викриттю [1–3].

Крім цього, зазначена діяльність має на меті отримання шляхом учинення злочинів грошових коштів, матеріальних цінностей як основних або додаткових джерел існування особи, просування в ієрархії організованого злочинного утворення або окремого злочинця, витіснення з певної території представників інших рас, національностей тощо [4, с. 13].

Ураховуючи вищезазначене, слід констатувати, що діяльність злочинних організацій супроводжується існуванням значного об'єму інформації про:

– факти створення злочинних організацій (лідерів, учасників, місце їхньої спільної злочинної діяльності, характер взаємовідносин між ними тощо);

– структуру, яка забезпечує функціонування та захист злочинної організації (наявність бригад, бойовиків, власної служби безпеки, контррозвідки, водіїв, юристів, бухгалтерів тощо);

– факти підготовки та вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів;

– факти протидії діяльності правоохоронних органів;

– участь у підприємницькій діяльності в межах закону, а також у тіньовій економіці тощо.

Тобто різноплановість і значний обсяг інформації про злочинні організації вимагає від слідчого й оперативного працівника високого рівня не лише пошукових, а й аналітичних здібностей.

Перший заступник Голови Національної поліції України зауважив, що пріоритетними напрямами в боротьбі зі злочинністю є і залишається боротьба з організованими злочинними угрупованнями, розшук і документування, а за потреби – видворення за межі України кримінальних авторитетів – так званих злодіїв у законі [5].

У цьому контексті дієвими заходами в діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн є застосування аналітичних підходів. У країнах Європи та США поширеною є модель Intelligence-led Policing (поліцейська діяльність, керована аналітикою). Філософія ILP моделі полягає в аналізі відомостей, здобутих

шляхом специфічної поліцейської діяльності у сфері збирання інформації, тобто оперативної інформації, який називають кримінальним аналізом.

Кримінальний аналіз належить до криміналістичного методу розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням злочинної організації, оскільки:

1) кримінальний аналіз може застосовуватися як від події створення злочинної організації і до винності членів злочинної організації, так і від виявлення й розробки осіб, запідозрених у причетності, до створення та існування злочинної організації;

2) кримінальний аналіз дає змогу ефективно встановлювати один із елементів предмета доказування створення злочинної організації – коло осіб, причетних до цієї події;

3) під час розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням злочинної організації (крім предмета доказування), кримінальний аналіз надає допомогу щодо встановлення й доказування таких обставин, як:

– структура злочинної організації;

– характер розподілу ролей її членів;

– характер зв'язків її членів;

– особи, відповідальні за збереження грошових фондів, які стежать за правильністю використання, витрат і приходом грошей;

– характер зв'язків злочинної організації з іншими злочинними угрупованнями;

– обставини, що свідчать про боротьбу за сфери впливу в регіоні, характер цієї боротьби, її засоби і методи;

– обставини, що свідчать про кооперацію злочинної діяльності, розподіл сфер впливу тощо.

4) з огляду на те, що слідчі та оперативні працівники під час проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій основні зусилля спрямовують на збір фактичних даних, що свідчать про вчинення членами злочинних організацій конкретних злочинів, а не на збір доказів, що свідчать про створення злочинної організації з метою вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, наявність керівництва організацією і участь у ній, характерні ознаки, які вказують на те, що це саме злочинна організація, а не організована група, використання кримінального аналізу зумовлене необхідністю надання аналітичної допомоги слідчому й оперативному працівнику в процесі доказування фактів, що свідчать про згуртованість злочинної організації, мету вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, про керівництво конкретною особою, розподіл ролей тощо.

5) кримінальний аналіз відіграє важливу роль у наданні допомоги в проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, які полягають у проникненні в злочинне середовище, використанні спеціальної техніки й інших засобів і методів оперативної роботи.

Список використаних джерел

1. Тищенко В. В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности / В. В. Тищенко // Проблемы государства и права Украины: Тематический сборник научных трудов. – Киев, 1992.

2. Бахін В. П. Криміналістика : курс лекцій / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. – Ч. 1. – 356 с.

3. Карпов Н. С. Злочинна діяльність : монографія / Н. С. Карпов. – Київ : [б. в.], 2004. – 310 с.

4. Лисиченко В. К. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : наук.-практ. посіб. / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. – Київ : Атіка, 2009. – 220 с.

5. Аброськін В. Пріоритетами у роботі оперативних підрозділів є протидія організованій злочинності і «злодіям у законі» [Електронний ресурс] / В. Аброськін. – Режим доступу: https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2206371. – Назва з екрана.

Бобровник Олександр Вікторович, суддя Солом'янського суду м. Києва, кандидат юридичних наук

СЛІДЧИЙ ЯК СУБ'ЄКТ ДОКАЗУВАННЯ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Слідчий є однією з ключових фігур кримінального провадження під час досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Відповідно до положень п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України, слідчий – це службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Слідчий як суб'єкт доказування в досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, реалізуючи покладені на нього повноваження, передбачені ст. 40 та іншими положеннями КПК України, вживає всіх необхідних заходів для: 1) пошуку, вилучення, витребування фактичних даних та їх джерел про подію прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, про винуватість службової особи в прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди тощо; перевірки та оцінки отриманих фактичних даних і відомостей про їх джерел з позиції допустимості, належності, достатності й достовірності; надання цим фактичним даним процесуального статусу доказів; розшуку службової особи, яка прийняла пропозицію, обіцянку або одержала неправомірну вигоду; прийняття відповідних процесуальних рішень щодо забезпечення всебічного, повного й неупередженого досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою тощо.

Загалом відповідні повноваження слідчого як суб'єкта доказування в досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою зумовлені відповідним етапом кримінального процесуального доказування.

Окрім того, процес доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою в досудовому розслідуванні залежить від процесуального статусу службової особи, яка вчинила відповідний злочин. За наявності відповідних підстав доказування в досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою здійснюють: слідчі ДБР (слідчі прокуратури) та детективи НАБУ.

Такого висновку можна дійти з огляду на результати аналізу положень ч. 5 ст. 216 КПК України, де нормативно закріплено, що детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування в разі, якщо наявна принаймні одна з таких умов:

1) злочин учинено:

– Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в АР Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

– державним службовцем, посада якого належить до категорії «А»;

– депутатом Верховної Ради АР Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад;

– суддею, суддею Конституційного Суду України, присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

– прокурорами органів прокуратури, зазначеними у п. 1–4, 5–11 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про прокуратуру»;

– особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів і підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище;

– військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

– керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 %;

2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в 500 і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин учинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 %).

За наявності відповідних підстав доказування в досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою здійснюють детективи НАБУ. У разі, якщо відповідний злочин було вчинено іншою службовою особою або ж розмір предмета прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди чи завданої ним шкоди не перевищує відповідних меж, то доказування здійснюють слідчі органів ДБР (слідчі прокуратури).

Зауважимо, що 12 листопада 2015 року було прийнято Закон України «Про Державне бюро розслідувань», 29 лютого 2016 року – Постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення Державного бюро розслідувань». Водночас донині відповідний орган, покликаний здійснювати розслідування злочинів корупційної спрямованості, у тому числі й прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, не почав функціонувати.

Відповідно до прикінцевих положень КПК України, норми про підслідність ДБР вводяться в дію з дня початку діяльності ДБР, але не пізніше, ніж через п'ять років із дня набрання чинності КПК України. Цей термін спливає 20 листопада 2017 року. Відповідно, після спливу цього терміну виникнення питання щодо допустимості отриманих доказів у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, адже слідчі органів прокуратури зможуть законно продовжувати досудове розслідування лише тих кримінальних правопорушень, які були внесені до ЄРДР до 20 листопада 2017 року. Зазначена проблема створить суттєві труднощі в забезпеченні ефективного доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою в досудовому розслідуванні. А тому вона потребує нагального вирішення. На нашу думку, необхідно продовжити строк розслідування слідчими прокуратури кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності ДБР, до початку функціонування відповідного органу досудового розслідування.

Вакулик Ольга Олексіївна, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Несевра Дар'я Тарасівна, слухач навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В ПРИМІЩЕННІ

У системі слідчих (розшукових) дій обшук посідає одне з чільних місць. Відповідно до ст. 234 КПК України, обшук проводять з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [1].

Процесуальні, тактичні та психологічні засади проведення обшуку досліджено в працях багатьох відомих учених. Безперечно, вони мають значну практичну й теоретичну цінність, однак проблемні питання такої складної слідчої (розшукової) дії на сьогодні остаточно не розкрито.

У практичній діяльності виникають певні труднощі в зв'язку з примусовим характером обшуку, що переважно передбачає вторгнення в приватне життя громадян, обмежує суттєві права й інтереси особи, відносно якої його проводять, іноді – членів його сім'ї, викликаючи підвищене психологічне навантаження у всіх його учасників. Тому найчастіше його проведення вимагає від осіб, які його проводять, певного психологічного напруження, спостережливості, витримки, такту, а також толерантності до членів сім'ї обшукуваного.

Обшук завжди починається зі спілкування слідчого з власником житла чи іншого володіння особи. Зазвичай реакція обшукуваного на появу осіб, які проводять обшук, є негативною і може виявлятись як в агресії, так і, навпаки, в замиканні в собі. Тому необхідно звернути увагу на низку індивідуально-психологічних особливостей обшукуваного. Саме від них залежить і вибір місця приховування розшукуваних речей.

Обшуку притаманна протилежність цілей особи, яка проводить обшук, з одного боку, та обшукуваного – з іншого. З огляду на це, виникає напруженість, складна психологічна атмосфера, неприязнь, гнів, роздратування та протидія з боку особи, щодо якої проводять обшук.

У психологічних засадах обшуку поєднуються дві форми діяльності: робота слідчого з пошуку та виявлення об'єктів, що мають значення для справи, та дії (прагнення) обшукуваного, спрямовані на те, щоб перешкодити виявленню цих об'єктів [2].

Ефективність діяльності слідчого, що стосується пошуку й виявлення об'єктів, здебільшого визначається знанням тактики поведінки обшукуваного. Також слід ураховувати освіту, культурний рівень, професію, знання, інтелектуальні здібності цієї особи, що має неабияке значення для підшукування, вибору місця й способу схованки (тайника).

Обрання місця приховування розшукуваного майна обмежене територією проживання обшукуваного. Так, у приміщенні місцем для приховування можуть бути: меблі, стеля, стіни, підлога тощо. Коли місце для приховування вже обране, особа намагається його замаскувати. Це завдання може бути самостійним, а також пов'язаним із завданням щодо пошуку місця приховування. Іноді особа вважає, що місце для приховання вже містить необхідні маскувальні дані та не потребує їх додаткового створення.

Під час вибору тих чи інших схованок ключову роль відіграють суб'єктивні уявлення особи про надійність приховування. Оригінальність місця прихования цілком залежить від професійних навичок особи певної професії, якими володіє лише вона [3].

Виявлення спеціально обладнаних сховищ (тайників), призначених для приховування знаряддя злочину, викрадених речей тощо, вважається однією з найбільш трудомістких і складних операцій у діяльності осіб, які здійснюють обшук. Виявлення ретельно замаскованої схованки – не лише етап в отриманні доказів, а й свідчення наміру правопорушника. Зробити надійний тайник – це ціле мистецтво, і володіє ним лише людина з неординарним мисленням. Причому надійність схованки часом визначається не глибиною його укриття в балці, стіні й надійністю замків, а незвичністю, непередбачуваністю його конструювання в різних предметах. Причому він може бути в предметах, які постійно перебувають на видному місці, а отже, не привертають увагу.

Схованки можуть бути простими (тайники), що створені в предметах завдяки своїй конструкції та можуть бути пристосовані для приховування без

спеціальної модернізації, а також спеціально обладнаними, доопрацьованими (тайники).

Прості тайники зазвичай знаходяться в карнизах, картинах, вентиляції, лампах і підсвічниках, які є порожніми всередині, де ховають малогабаритні предмети й документи, у рамках картин, де є значна кількість шарів картону, закріпленого клеєм чи гвіздками, у повітроводах, системах кондиціонування, опалення та вентиляції тощо.

Спеціально обладнані тайники можуть бути в пустотах меблів. У деяких із них шляхом висвердлювання влаштовують тайники. М'які меблі також часто використовують як тайники (для цього розшивають шов тканини, що закриває диван чи крісло знизу). Не є винятком і столи, де влаштовують так зване фальшиве дно, для розміщення плоских предметів.

Надійність схованок на кухні значно нижча, але вони можуть бути використані в разі економії часу й за мінімальних затрат часу (пляшки, банки з продуктами). Сховані речі також можуть лежати в холодильнику або морозильній камері. Також виокремлюють схованки в спеціально обладнаних порожнинах (у дверях між кімнатами). Існує низка способів обладнання тайників у вбудованих шафах (фальшиві перегородки, стінки, несправжня стеля, ущільнення дзеркала, ширина якого може сягати до 40 см, тощо).

Отже, перелік місць у приміщеннях, де можна сховати будь-які речі, предмети, документи, зброю ніколи не буде вичерпним. Адже злочинці постійно змагаються у винахідливості нових схованок і місць, пристосованих для тайників, з метою приховати від слідчого речові докази й сліди, що вказують на причетність до вчиненого злочину.

Таким чином, обшук – це досить складна слідча (розшукова) дія, яка безпосередньо впливає на ефективність проведення досудового розслідування. Його успіх напряму залежить від якості підготовки, що передбачає не лише продумування всіх заходів, а й досконале знання процесуальних аспектів, можливостей технічних засобів, що використовуються під час виявлення тайників (сховищ), фіксації та вилучення певних слідів і речових доказів, а також знання психології для грамотно обраної тактики цієї слідчої (розшукової) дії.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

2. Толочко М. В. Психологічні основи обшуку [Електронний ресурс] / М. В. Толочко // Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку. – Режим доступу: http://int-konf.org/konf052013/314-tolochko-m-v-k-yu-n-chorniy-g-o-psihologchn-osnovi-obshuku.html. – Назва з екрана.

3. Коновалова В. О. Юридична психологія. Академічний курс [Електронний ресурс] / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько // Право. – 2008. – Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/1_DISKI/UR_PSIX/html/35.htm. – Назва з екрана.

Ващук Олеся Петрівна, доцент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук

СКЛАДОВІ ТЕРМІНА «КРИМІНАЛІСТИЧНА НЕВЕРБАЛІСТИКА»

Стрімкий розвиток наукових технологій сприяє динаміці досліджень криміналістичної невербалістики як самостійної галузі наукових знань. Це – узагальнення емпіричних і статистичних даних, отриманих природним шляхом та/або в лабораторних умовах, структурування системи теоретичних і практичних знань щодо діяльності з учинення злочинів і розслідування (виявлення, попередження, розкриття) злочинів, виокремлення власного унікального предмета й об'єкта дослідження невербальної комунікації в межах кримінального провадження.

Криміналістична невербалістика вивчає людину, явища людської діяльності й стан навколишнього середовища, кореляційний зв'язок між ними, пізнаючи людську свідомість через діяльність та, навпаки, діяльність через свідомість.[*] Однак винятками є різноманітні захворювання людини з порушенням зовнішнього відображенням природних реакцій, що суттєво впливає на її верифікацію і валідацію.

Предмет криміналістичної невербалістики складається з трьох частин:

1) закономірності людської діяльності;
2) закономірності навколишнього середовища;
3) закономірності невербальної інформації та її дослідження.

Перша частина містить закономірності:

– зовнішності (виникнення, зміна даних);
– поведінки (виникнення, зміна даних);
– існування (виникнення, зміна даних);
– унікальності (виникнення, зміна даних).

Натомість *друга частина* передбачає закономірності:

– навколишнього природного середовища (виникнення, зміна даних);
– навколишнього штучного середовища (виникнення, зміна даних).

Третю частину становлять закономірності:

– невербальної інформації (визначення, класифікація);
– застосування методів і використання засобів дослідження невербальної інформації;
– технології дослідження невербальної інформації (виявлення, фіксація та використання).

Об'єднавши три частини предмета криміналістичної невербалістики, можна дійти висновку, що *предметом* криміналістичної невербалістики є окремі закономірності людської діяльності та закономірності навколишнього середовища, зумовлені закономірностями невербальної інформації та її дослідження.

Водночас *об'єктом* криміналістичної невербалістики є невербальна інформація, джерелом якої є людина та її діяльність (тобто комунікативність людини як сукупність взаємообумовлених спільних дій між людьми у вигляді

[*] Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України в межах конкурсного проекту (Ф70/193-2017, 0117U003832) Державного фонду фундаментальних досліджень.

процесу, який охоплюється певними закономірностями і має причинно-наслідковий результат) і невербальна інформація, що міститься в навколишньому середовищі (тобто вивчає явища навколишнього середовища і кореляційний зв'язок між ними).

Отже, криміналістична невербалістика – це вчення про закономірності невербальної інформації, виявлення невербальних даних про людину й навколишнє середовище, їх дослідження та використання отриманих даних у кримінальному провадженні.

Гусєва Влада Олександрівна, доцент кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ В РАЗІ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Протидія злочинності є одним з пріоритетних напрямів державної політики нашої країни. Актуальними проблемами в сучасній Україні залишаються соціальна напруженість, підвищена конфліктність і незахищеність громадян, соціально-правові суперечності, які нерідко зумовлюють учинення злочинів, пов'язаних з посяганнями на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК України) [1]. Такі злочини зазвичай пов'язані з виконанням правоохоронцем обов'язків з несення служби, діяльністю щодо захисту інтересів окремих громадян і суспільства від різних загроз. Однак нерідко посягання на життя трапляються в ситуаціях, коли ці особи перебувають не при виконанні службових обов'язків (у неробочий час, під час відпустки, після звільнення зі служби). Для вирішення таких питань важливо визначити коло обставини, які підлягають з'ясуванню щодо зазначеної категорії кримінальних проваджень.

Так, на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з посяганнями на життя працівника правоохоронного органу, встановленню підлягають такі обставини: подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину); винність особи у вчиненні злочину, форма його провини та мотиви; обставини, що сприяли вчиненню злочину.

Згідно з нормами кримінального процесуального [2] та кримінального права [1], встановленню підлягають такі обставини: факт посягання на життя співробітника правоохоронного органу. У цьому разі має бути встановлено залежність між фактом посягання та діяльністю цієї особи (наприклад, з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки); час, місце, спосіб учинення злочину; особу, яка вчинила це посягання; винність особи, яка вчинила злочин.

У разі посягання на життя працівника правоохоронного органу обов'язково має бути доведено наявність мети перешкоджання його законній діяльності та мотиву помсти за таку діяльність. У процесі встановлення обставин злочину необхідно враховувати спеціальний статус потерпілого.

Під час розслідування може виявитися, що посягання на життя потерпілого пов'язане зі здійсненням ним службової діяльності або виконанням громадського обов'язку. Факт того, що потерпілий є співробітником правоохоронного органу,

підтверджується випискою з наказу про призначення його на відповідну посаду (довідкою з відділу кадрів).

Крім того, для притягнення особи до відповідальності за вчинення такого злочину необхідно довести наявність одного з таких елементів суб'єктивної сторони: спеціальної мети – перешкоджання законній діяльності працівника правоохоронного органу з охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки; спеціального мотиву – помсти за таку діяльність.

Посягання на життя співробітника правоохоронного органу, учинене з мотивів помсти, може статися також у процесі його службової діяльності. Зазвичай злочинці прямо або опосередковано (через родичів, друзів) перебувають або раніше перебували в полі зору правоохоронців. З огляду на це, перевірку на причетність до вчинення злочину передусім слід проводити серед осіб, які були або є учасниками кримінального судочинства.

Для з'ясування події злочину необхідно встановити: наявність певної події (смерть співробітника правоохоронного органу); причину виникнення злочинного діяння, його перебіг, наслідки; чи відповідають обставини такої події ознакам певного злочину; стадію реалізації злочинного наміру.

Предмет доказування передбачає обов'язковість встановлення в кожному кримінальному провадженні сукупності обставин досліджуваної події: часу, місця, характеру і способу дій учасників злочину, у тому числі й подальші дії з приховування вчиненого злочину. Місце, час, спосіб та інші елементи події підлягають встановленню й підтвердженню в кожному кримінальному провадженні незалежно від того, чи є вони обов'язковими ознаками складу злочину, тобто чи мають ці елементи значення для кваліфікації суспільно небезпечного діяння.

Інші обставини вчинення злочину (посягання на життя співробітника правоохоронного органу) передбачають: засоби та знаряддя злочину; дані про потерпілого від злочину та характер його дій; способи приховування злочину. Що стосується засобів і знарядь злочину, то законодавець визнає факт учинення злочину з використанням зброї, бойових припасів, вибухових речовин тощо. У цьому разі застосування зазначених знарядь злочину буде обставиною, що обтяжує вину підозрюваного. Якщо поведінка підозрюваного в учиненні такого злочину була реакцією на явно незаконні дії осіб, які охороняли громадський порядок, учинене, за наявності для цього підстав, може бути кваліфіковано як злочин проти особистості.

Так, під час встановлення обставин, що підлягають з'ясуванню в злочинах, пов'язаних з посяганням на життя працівника правоохоронного органу, було встановлено їх взаємозв'язок, що має закономірний характер. Надалі на цій основі можна створити модель криміналістичної характеристики зазначених злочинів, що також вимагає їх дослідження та вивчення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/card/2341-14. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

Давиденко Валерій Степанович, доцент кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ТИПОВІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Сучасні євроінтеграційні процеси не оминули військової сфери, де спостерігається тенденція запозичення стандартів НАТО. Водночас це досить трудомісткий і тривалий процес, адже реформування Збройних сил України неможливе без кардинальних змін у суспільстві й державі загалом. Запорукою успішності цих процесів є протидія злочинності в зазначеній галузі. За таких умов завданням науковців є забезпечувати військових командирів і правоохоронців обґрунтованими теоретичними пропозиціями та науково-методичними рекомендаціями з метою недопущення появи й активізації негативних явищ у війську України.

Особливого значення окреслена проблема набуває в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Саме тому 27 січня 2015 року Верховна Рада України визнала Російську Федерацію країною-агресором. Статистичні дані Головної військової прокуратури свідчать про зростання злочинності серед військовослужбовців як загальнокримінального характеру, так і проти встановленого порядку проходження військової служби. Станом на вересень 2017 року було розпочато 14036 кримінальних проваджень за військовими злочинами (протягом аналогічного періоду у 2016 році – 13669 проваджень).

Досить тривожною є динаміка зростання насильницької злочинності серед військовослужбовців. Так, за дев'ять місяців 2017 року було розпочато 90 досудових розслідувань за вчинення кримінальних правопорушень проти підлеглості (за аналогічний період 2016 року – 53).

Спостерігається також збільшення кількості порушень статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості: за дев'ять місяців 2017 року розпочато 39 кримінальних проваджень (аналогічний показник 2016 року становить 30 проваджень).

Проте, на нашу думку, реальні показники злочинності серед військовослужбовців є дещо вищими, ніж офіційні, адже цим злочинам притаманний високий ступінь латентності. Військові командири й начальники свідомо приховують значну частину кримінальних правопорушень, учинених підлеглими, з метою показового благополуччя у військових підрозділах і частинах, а отже, безперешкодного кар'єрного зростання.

Відповідно до загальних теоретичних положень, джерела криміналістики ґрунтуються на законодавчих засадах, наукових положеннях з окремих галузей знань, практичному досвіді працівників судових, правоохоронних органів та експертних підрозділів, даних кримінальної діяльності, а отже, пізнавальну основу діяльності слідчого становить пошукова діяльність з дотриманням положень законів, застосуванням досягнень науково-технічного прогресу, практики інтелектуального протистояння злочинному світові.

Таким чином, невід'ємною складовою досудового розслідування злочинів як стадії кримінального провадження в діяльності сторони обвинувачення є подолання протидії їх розкриттю та розслідуванню з боку зацікавлених осіб.

Серед кримінологічних чинників девіантної поведінки у військовому середовищі, на нашу думку, учені недостатньо уваги приділяють елементам кримінальної субкультури, які, особливо в другій половині минулого століття, проникли зі злочинного середовища й місць позбавлення волі у військові підрозділи Збройних сил СРСР, де згодом адаптувались. Нині вони визначають негативні й конфліктні тенденції у взаємостосунках під час проходження військової служби.

Різноманітні прояви протиправної поведінки серед військовослужбовців існували здавна, проте набули якостей сучасної кримінальної субкультури після прийняття Закону СРСР «Про загальний військовий обов'язок» від 12 жовтня 1967 року, згідно з яким було дозволено призов на військову службу осіб, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі.

Лише у 1970-х роках порушення у сфері міжособистісних стосунків військовослужбовців після невдалого замовчування у військових й державних партійно-політичних колах почали розглядати як серйозну проблему, що стала підґрунтям негативних традицій у військових колективах [1, с. 27] та призвела до формування асоціальних аспектів субкультури в поведінці військовослужбовців.

За результатами опитування прокурорсько-слідчих працівників військових прокуратур, 68 % із них зазначили, що окремі командири вважають так звану дідівщину сталою формою збереження в армії порядку, а отже, приховують такі злочини. Не менш цікавою є інформація за результатами опитування військовослужбовців строкової та контрактної служби, 45 % із яких вказали на байдужість командування до проблем службового й особистого характеру підлеглих, а 5 % солдат наважились засвідчити, що окремі командири та начальники приховують злочини, учинені підлеглими, за винагороди, тобто неправомірну вигоду.

Крім цього, 7 % з опитаних військовослужбовців вказали, що про військові правопорушення повідомляють лише «стукачі» і «криси», що суперечить загальноприйнятим «поняттям». Отже, остання категорія з опитаних солдат і сержантів є найбільш небезпечними, оскільки позиціонують себе як носіїв кримінальної культури, котрі готові активно дотримуватися кругової поруки, протидіяти розкриттю та розслідуванню злочинів.

Таким чином, злочинність серед військовослужбовців та протидія розслідуванню значною мірою ґрунтується на понятійному змісті кримінальної субкультури в усіх її негативних і шкідливих проявах.

Слушною є позиція В. Ф. Пирожкова, на думку якого за своєю суттю кримінальна субкультура є агресивною, вона втручається в культуру офіційну, руйнуючи її, девальвуючи її цінності й норми [2, с. 109].

Питання форм і способів протидії розслідуванню злочинів, а також криміналістичних проблем їх подолання на монографічному рівні вперше в Україні дослідили Р. М. Шехавцова та О. В. Александренко. Протидія розслідуванню постає як своєрідний різновид злочинної діяльності, спрямованої на перешкоджання встановленню обставин злочину та винності осіб, які його вчинили [3, с. 16]. Злочинна діяльність характеризується активною протидією як у процесі досудового розслідування, так і під час провадження правосуддя загалом. Така діяльність вирізняється масштабністю, системністю та професіоналізмом. Вона передбачає систему прийомів, методів і засобів перешкоджання досягненню завдань кримінального судочинства [4, с. 14–15].

До початку кримінального провадження йдеться про так звану приховану протидію, а вже на стадії офіційного розслідування зацікавлені особи переходять

від приховування злочину до різноманітних форм перекручування й фальсифікації його обставин. З боку військового командування та управління ці дії можуть відбуватись у таких формах:

1) на початковій стадії досудового розслідування окремі командири і начальники проводять власне неофіційне розслідування, що негативно впливає на настрої та переконання військовослужбовців й шкодить передбаченим ст. 2 КПК України завданням офіційного кримінального провадження, зокрема неупередженості, оперативності та повноті розслідування;

2) незацікавленість командування в з'ясуванні дійсних обставин злочину, особливо коли це відбулось через байдужість чи бездіяльність власне командирів, або безпосередньої їх участі в протиправних діях;

3) перешкоджання встановленню або приховування об'єктивних обставин, причин та умов, які сприяли вчиненню злочину наданням слідчому фіктивних документів, необ'єктивних звітів, характеристик на підлеглих, неповної або викривленої офіційної інформації про подію злочину;

4) за умов проведення окремих слідчих (розшукових) дій на території військової частини (гарнізону) навмисне ускладнення роботи слідчого шляхом ненадання йому умов для ефективної роботи й побуту (робочого кабінету, зв'язку, транспортного засобу, умов перебування тощо);

5) ненадання або несвоєчасне надання слідству самостійно виявлених речових доказів, інформації щодо перебування окремих військовослужбовців, інших обставин учиненого діяння.

Отже, за окремих обставин діяльність або бездіяльність командування становить зовнішній вияв прихованої кругової поруки й інших перешкод, з якими стикається суб'єкт розслідування злочину.

Внутрішні складові протидії розслідуванню, зокрема кругової поруки, ґрунтуються на поведінці особового складу підрозділів й молодших офіцерів, утягнутих у тенета кругової поруки. Центром умовного кола кругової поруки на мікросередовищному рівні військовослужбовців є їх неформальний лідер або особа, яка вчинила протиправні дії за підтримки ближчого оточення (друзів) та активних порушників військової дисципліни та правопорядку. Надалі вони чинять тиск на інших членів військового колективу з метою приховування події злочину або необ'єктивного висвітлення певних обставин події.

Найбільш типовими складовими такої форми протидії можуть бути:

1) різноманітні форми психічного й фізичного насильства;

2) знищення речових доказів та інших джерел криміналістично-важливої інформації;

3) приховування доказової інформації як форма протидії із хибного розуміння військової товариськості, корпоративних інтересів, сформованих традицій і звичаїв кримінальної субкультури в неформальному мікросередовищі військового підрозділу.

З наукової позиції не менш цікавою є поведінка таких осіб під час проведення з ними вербальних слідчих дій, а саме:

1) висунення та відстоювання неправдивого алібі;

2) давання неправдивих або частково правдивих показань під час допитів;

3) обмова інших осіб з метою заплутати або затягнути розслідування;

4) самообмова особою, яка не винна, або винна частково, проте через підкуп, погрози чи шантаж змушена всю провину взяти на себе;

5) психологічний вплив і спроби прихованого залякування й погроз на іншого допитуваного під час одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;

6) симуляція захворювань, зокрема психічних розладів, з метою уникнення покарання;

7) спроби зацікавлених осіб викрасти або знищити речові докази, матеріали кримінального провадження.

Залежно від певних слідчих ситуацій та інших ситуативно зумовлених обставин на окремих етапах досудового розслідування можуть бути застосовані й інші форми протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб. Типовими серед таких можуть бути дії родичів або близьких друзів підозрюваного, спрямовані на підкуп чи шантаж працівника правоохоронного органу, погроз безпосередньо йому чи членам родини, у тому числі погроз знищення їх особистого майна тощо.

Список використаних джерел

1. Бондарєв В. В. Насильство серед військовослужбовців (поняття, характеристика, причини та попередження) : монографія / В. В. Бондарєв. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 272 с.

2. Пирожков В. Ф. Криминальная психология / В. Ф. Пирожков. – М. : Ось-89, 2001. – 704 с.

3. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Р. М. Шехавцов. – Київ, 2003. – 20 с.

4. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Александренко. – Київ, 2004. – 20 с.

Єфімов Микола Миколайович, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Синько Євген Віталійович, курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ

Для встановлення фактичних даних під час розслідування злочинів працівники поліції можуть проводити різні слідчі (розшукові) дії. Залежно від виду злочинів кримінальне провадження має певні особливості. Досить поширеними останнім часом стали посягання на власність громадян. Серед них найбільшу суспільну небезпеку становлять грабежі та розбої, адже їх розслідування потребує глибоких знань щодо проведення процесуальних дій та виявлення слідів злочину. Тому важливе значення для цього має використання спеціальних знань під час розслідування досліджуваної категорії суспільно небезпечних діянь.

Ми підтримуємо позицію В. К. Лисиченка та В. В. Циркаля, які спеціальні знання визначили як відомі вузькому колу фахівців наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду у з'ясуванні обставин справи або надання висновків з питань, для вирішення яких потрібне їх використання [1, с. 22].

У кримінально-процесуальному законодавстві України суб'єктами використання спеціальних знань чітко визначено їх безпосередніх носіїв – слідчого, спеціаліста, експерта [2, с. 37]. Причому спеціальні знання можуть використовуватися слідчим як безпосередньо, так і опосередковано. Проаналізувавши праці різних авторів, ми дійшли висновку, що опосередкованість використання спеціальних знань полягає в тому, що під час проведення судової експертизи структура функцій слідчого дещо змінюється.

Спеціальні знання використовуються для дослідження різних обставин грабежів і розбоїв. Загалом обставинами, які підлягають доказуванню, можна вважати: місце, час, умови вчинення злочину, спосіб, тобто способи насилля, які використовував злочинець, і технічні засоби, якими він послуговувався. Ця інформація може вказувати на характерні особливості злочинця, його спеціальність, можливе місце праці тощо. Так, В. М. Глібко переконує, що з'ясування цих обставин передбачає встановлення такої інформації:

– де, коли і в кого було придбано вогнепальну зброю або інші знаряддя й інструменти злочину;

– де, коли, скільки разів та з якою метою було використано вогнепальну зброю та якими є наслідки її використання;

– які дії вчиняв злочинець для приховування злочину й майна, яким він заволодів;

– у кого знаходиться вилучене майно;

– які дії було виконано для полегшення злочину [3, с. 158].

Отже, важливе значення для розслідування грабежів і розбоїв має вилучення та дослідження предметів, які правопорушники використовували під час нападу. Як зазначає Б. В. Любчик, використана під час учинення розбійного нападу холодна та вогнепальна зброя поділяється на три підгрупи:

– вогнепальна та холодна зброя, виготовлена заводським способом (пістолети, револьвери, кинджали, кортики тощо);

– вогнепальна й холодна зброя, виготовлена саморобним способом (самопали, кастети, комбінована зброя та ін.);

– предмети господарсько-побутового призначення, які попередньо були перероблені з метою надання або посилення наявних вражаючих властивостей та можуть використовуватися як зброя, а отже, прирівнюються до неї (шило, напилки й інші предмети) [4, с. 93].

З огляду на зазначене, застосування спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв часто є затребуваним під час огляду місця події, що є невідкладною слідчою (розшуковою) дією в кримінальних провадженнях досліджуваного виду злочинів.

Правильно налагоджена робота з матеріально фіксованими джерелами інформації про подію злочину, що полягає в збиранні (виявленні, фіксуванні, вилученні) та попередньому дослідженні матеріальних слідів грабежу або розбою, є передумовою успішного його розкриття й розслідування. Працівники, які виконують цю діяльність (слідчі, оперативні працівники, спеціалісти), мають бути налаштовані на використання всіх видів матеріальних слідів – об'єктів традиційних і нетрадиційних криміналістичних та інших судових експертиз, оскільки заздалегідь визначити, які саме сліди відіграють ключову роль у розкритті грабежу або розбою, неможливо [5, с. 284].

Крім цього, спеціальні знання під час розслідування грабежів і розбоїв можуть використовувати в межах проведення допитів. У цьому контексті П. Ю. Кравчук наголошує, що за потреби допити здійснюють за участі

спеціаліста, який може допомогти слідчому краще й точніше зрозуміти допитуваного, зібрати матеріали для направлення на експертизу, встановити спосіб учинення злочинних дій, негайно припинити неправдиві свідчення, які стосуються певних спеціальних питань [6, с. 435].

Отже, використання спеціальних знань має важливе значення для розслідування досліджуваної категорії суспільно небезпечних діянь. Вони дають змогу встановити: місце, час, умови вчинення злочину, спосіб, тобто способи насилля, які використовував злочинець, а також технічні засоби, якими він послуговувався.

Список використаних джерел

1. Лисиченко В. К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике / В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль. – Киев : КГУ, 1987. – 34 с.

2. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. … канд. юрид. наук. : 12.00.09 / І. В. Пиріг. – Київ, 2006. – 205 с.

3. Глібко В. М. Особливості розслідування грабежів і розбійних нападів / В. М. Глібко // Проблеми законності. – 2016. – Вип. 132. – С. 156–165.

4. Любчик Б. В. Щодо способів скоєння грабежів та розбійних нападів у громадських місцях / Б. В. Любчик // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 1. – С. 92–94.

5. Кравчук П. Ю. Виявлення мікрооб'єктів під час розслідування грабежів і розбоїв / Ю. П. Кравчук // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2012. – Вип. 2. – С. 281–286. – (Серія «Право»).

6. Кравчук П. Ю. Особливості допиту потерпілих під час розслідування грабежів і розбоїв / П. Ю. Кравчук // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 434–437.

Ігнатушко Юрій Іванович, доцент кафедри інформаційних технологій та кібернетичної безпеки Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ТА ПРОГРАМНО-ТЕХНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Сучасне українське суспільство перебуває на стадії переходу від індустріального етапу свого розвитку до нового – постіндустріального (інформаційного) суспільства. Цей процес характеризується розгортанням новітньої інформаційно-телекомунікаційної революції, стрімким поширенням інформаційних технологій, глобалізацією суспільних процесів. У такому суспільстві суттєво зростає значення інформації та інформаційних технологій.

Попри низку позитивних перетворень, стрімкий розвиток інформаційних технологій означений і негативними тенденціями. Ідеться, зокрема, про перехід від простої поодинокої комп'ютерної злочинності до ускладненої – організованої. Спостерігається динаміка злиття новоявленої злочинності з міжнародною, що становить загрозу для суспільства загалом.

У більшості документів, прийнятих на міжнародному рівні, зазначено, що передумовою ефективної протидії кіберзлочинності є більш широке, оперативне та злагоджене міжнародне співробітництво.

Високий динамізм розвитку інформаційних технологій, їх складність та безмежна сфера використання зумовлює недостатню науково-теоретичну розробленість кримінально-правової проблематики, чинної законодавчої бази

щодо вилучення комп'ютерної інформації, а отже, ускладнює практичну діяльність правоохоронних і судових органів [1, с. 38].

Наприклад, до недавнього часу безпеку інформації в автоматизованих системах пов'язували виключно з небезпекою її несанкціонованого отримання протягом усього часу оброблення та зберігання в цих системах. Сьогодні безпека інтерпретується ще й як безпека дій, для виконання яких використовується інформація. Принципові відмінності розширеного тлумачення, на відміну від традиційного, дуже важливі, оскільки обчислювальна техніка дедалі більше використовується для автоматизованого управління інформаційними системами та процесами, у яких несанкціоновані зміни запланованих алгоритмів і технологій можуть мати серйозні наслідки.

Найперше та найголовніше правило, якого слід неухильно дотримуватися в межах застосування програмно-технічних засобів під час вилучення комп'ютерної інформації, полягає в тому, щоб ніколи та за жодних обставин не працювати на вилученому комп'ютері. Адже він передусім є об'єктом дослідження фахівців, речовим доказом. Якщо на комп'ютері встановлено систему захисту на вході до нього (наприклад пароль), то його включення може викликати знищення інформації, що знаходиться на жорсткому диску. Також не можна завантажувати такий комп'ютер з використанням його власної операційної системи.

Серйозною помилкою є допуск до досліджуваного комп'ютера його власника. У багатьох зарубіжних літературних джерелах описано випадки, коли підозрюваному було надано доступ до вилученого комп'ютера, що в подальшому призвело до негативних наслідків.

Для перевірки комп'ютера на наявність вірусів і програмних закладок необхідно проводити завантаження комп'ютера не з операційної системи, яка знаходиться на ньому, а зовнішнього носія (оптичного диска, флеш-накопичувача, зовнішнього жорсткого диска). Цю роботу має виконувати залучений для участі в слідчих діях фахівець.

Для уникнення помилок під час проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування, які можуть призвести до втрати комп'ютерної інформації, слід дотримуватися запобіжних заходів [2, с. 58]. Зокрема, необхідно передбачати заходи безпеки, до яких злочинці вдаються з метою знищення комп'ютерної інформації. Наприклад, вони можуть використати спеціальне обладнання, яке в критичних випадках утворює сильне магнітне поле, що знищує магнітні записи.

Під час обшуку всі електронні докази, які знаходяться в комп'ютері, слід зібрати таким чином, щоб потім їх міг визнати суд. Для того, щоб гарантувати їх визнання як доказу, необхідно суворо дотримуватися вимог кримінально-процесуального законодавства, а також стандартизованих прийомів і методик їх вилучення.

Робочий етап характеризується такими особливостями:

1. Усі дії з комп'ютерною технікою проводяться в присутності спеціаліста.

2. Першочергово оглядові підлягає комп'ютерна техніка, яка знаходиться в робочому (увімкненому) стані.

3. Необхідно встановити наявність у комп'ютера зовнішніх пристроїв віддаленого доступу до системи (підключення до комп'ютерної мережі, наявність зовнішнього чи внутрішнього модема).

4. За можливості слід зробити точну копію магнітних носіїв. Під час проведення слідчих дій безпосередньо не перевіряти зміст інформації на магнітному носієві, адже завжди існує ризик пошкодження й зміни інформації.

5. Усі дії з комп'ютерною технікою потрібно фіксувати.

Слід пам'ятати, що інформація може бути зіпсована як вологістю, так і температурним впливом або магнітними полями.

Особливостями проведення вилучення комп'ютерної інформації є: використання принципу раптовості під час прибуття та входження до приміщення, у якому знаходиться комп'ютерна техніка; необхідність швидко проаналізувати значний обсяг інформації, яку було виявлено (з'ясування того, чи становить вона цінність для досудового слідства).

Отже, у справах, пов'язаних з комп'ютерними технологіями (вилучення комп'ютерної інформації), належне здійснення підготовчих дій (наприклад, запрошення спеціалістів) є одним із важливих чинників подальшого успішного експертного дослідження.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зауважити, що під час проведення будь-яких дій, пов'язаних із розслідуванням злочинів у сфері інтелектуальної власності з використанням комп'ютерної техніки, з метою недопущення наведених вище помилок є доцільним залучення фахівця (фахівців) у галузі інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Дмитришин В. С. Інтелектуальна власність на програмне забезпечення в Україні / В. С. Дмитришин, В. П. Березанська. – Київ : Вірлен, 2005. – 312 с.

2. Ігнатушко Ю. І. Сучасний стан та проблеми використання комп'ютерного програмного забезпечення в органах внутрішніх справ України / Ю. І. Ігнатушко // Зб. наук. пр. наук.-практ. семінару. – Львів : ЛьвДУВС. – 2009 – С. 57–58.

Ієрусалимов Ігор Олександрович, професор кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розгляд методологічних проблем, що має суттєве значення як для теорії, так і для практики криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, неможливий без правильного визначення вихідних теоретичних положень, до яких, зокрема, належить поняття методології.

У процесі життєдіяльності людина користується різними методами, передусім тими, що призначені для пізнання закономірностей розвитку природи й суспільства (методи емпіричного пізнання дійсності). Пізнання закономірностей розумової діяльності також забезпечують відповідні методи, які становлять групу методів теоретичного пізнання.

У реальній дійсності послуговуються не лише методами пізнання, а й методами практичної діяльності. Такими, зокрема, є методи криміналістичного забезпечення слідчої діяльності. Їх використання має ґрунтуватися на науковій основі. Водночас досягнуті результати мають отримувати систематизоване відображення у визначеному вченні. Останнє, будучи вченням про методи криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, є методологією цього виду практичної діяльності.

Таким чином, існування методів емпіричного й теоретичного пізнання, а також методів практичного перетворення дійсності передбачає наявність двох видів методології: пізнання та безпосередньо практичної діяльності. Цю діяльність (з огляду на специфіку предмета теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності) розглядають як її методологію.

Зазначені види методології тісно взаємопов'язані, що зумовлено реально існуючим взаємозв'язком методів пізнання та перетворення дійсності.

Отже, можна стверджувати, що методологія криміналістичного забезпечення слідчої діяльності є, з одного боку, вченням про методи пізнання слідчої діяльності, її потреби, умови та шляхи вдосконалення, а з іншого – системою принципів практичного застосування методів криміналістичного забезпечення слідчої діяльності на основі конкретних методик за допомогою відповідних техніко-криміналістичних, тактико-криміналістичних, організаційно-методичних прийомів.

Методологія як вчення є системою знань, які можуть бути філософськими, загальнотеоретичними, приватно-науковими. Кожен вид знання інтерпретує відповідні види методів, оскільки будь-яка наука користується конкретними методами пізнання. Їх застосування передбачає вказівку стосовно того, як за конкретних умов найбільш раціонально використовувати певний метод. Відносно одних методів такі вказівки наявні у філософії, щодо інших – у межах інших наук, що не є правовими (наприклад, математика, кібернетика тощо).

У правовій науці, також розробляють власні методи, формують правила їх застосування в процесі пізнання і перетворення дійсності. Оскільки правові науки розвивалися не лише на основі застосування всезагального діалектичного методу, а й завдяки розробленню системи спеціальних методів, це призвело до створення відповідних учень про методи в різних юридичних науках [1]. Такі науки виконують у своїй сфері цілком визначену методологічну функцію.

З огляду на об'єктивне існування всезагального діалектичного методу та методів спеціальних наук, можна дійти висновку про існування різних рівнів методології та можливість розподілення її на окремі види та різновиди залежно від того, які методи (всезагальні, загальнонаукові або окремі) вона розробляє та яку конкретну науку обслуговує.

Оскільки кожна наука має особливий предмет, вона неминуче створює свій метод дослідження, у вимогах якого відображається специфіка її предмета, тобто створює власну методологію. Розв'язуючи методологічні проблеми стосовно конкретної науки, окрема наукова методологія органічно проникає в зміст цієї науки [2, с. 13]. Таким чином, усі окремі науки, спираючись на фундаментальні засади філософії, здійснюють у відповідній сфері життєдіяльності певну методологічну функцію.

Сказане повною мірою стосується теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, оскільки будь-яка теорія створює можливості для пізнання і перетворення дійсності [3, с. 64].

Це положення означає, що для тих наук і практичних органів, які користуються вказаними можливостями, зазначена теорія виконує методологічну функцію. Оскільки окреслену функцію виконує спеціальна правова теорія, то відмежувати її методологічну роль від інших рівнів методології дає змогу спеціальна наукова методологія. Причому, визначаючи функціональне призначення цієї теорії, слід підкреслити, що вона має бути не лише теорією пізнання дійсності, а й одночасно теорією і методологією безпосередньо практичної діяльності.

Усі правові науки, які становлять систему наук про слідчу діяльність, зокрема криміналістика, виконують у відповідній сфері методологічну функцію, тому не викликає сумніву, що і похідна від неї теорія криміналістичного забезпечення слідчої діяльності також здійснює в процесі свого функціонування методологічну функцію.

Список використаних джерел

1. Сырых В. М. Метод правовой науки (основные элементы, структура) / В. М. Сырых. – М. : Юрид. лит., 1980. – 76 с.

2. Шептулин А. П. Диалектический метод познания / А. П. Шептулин. – М. : Политиздат, 1983. – 320 с.

3. Келле В. Ж. Теория отражения и методология познания социальных явлений / В. Ж. Келле, Н. И. Макешин // Ленинская теория отражения и современная наука. Теория отражения и обществознание. – София, 1973. – С. 65–68.

Іскендеров Ельчін Фірдовсі, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ОБШУК ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ

Для забезпечення всебічного, повного й неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень уповноважені суб'єкти сторони обвинувачення мають чітко дотримуватися положень чинного КПК України під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку.

Процесуальний порядок застосування відповідного засобу отримання доказів передбачений ст. 233–236 КПК України.

Обшук є слідчою (розшуковою) дією, яку проводять з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, здобутого в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК України). Його здійснюють на підставі ухвали слідчого судді, за винятком випадків, передбачених у ст. 233 КПК України.

За потреби провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке має містити такі відомості: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 4) підстави для обшуку; 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку; 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться; 7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

До клопотання також додають оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор (слідчий) обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг із ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подають клопотання.

У ст. 233–236 КПК України визначено процесуальний порядок провадження обшуку. Проте немає окремої статті, яка б нормативно визначала процесуальний механізм застосування обшуку особи. Результати проведеного аналізу вищевказаних положень чинного КПК України дають нам підстави для висновку, що уповноважені суб'єкти сторони обвинувачення мають право застосувати відповідний засіб отримання доказів виключно під час провадження обшуку житла чи іншого володіння особи. Так, відповідно до ч. 5 ст. 236 КПК України, за рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають у житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи мають здійснювати особи тієї самої статі.

Окрім того, вітчизняний законодавець надає можливість уповноваженим суб'єктам сторони обвинувачення проводити обшук особи не лише під час провадження обшуку житла чи іншого володіння особи на підставі відповідної ухвали слідчого судді, а й під час застосування окремих запобіжних заходів. Відповідна кримінальна процесуальна гарантія визначена в ч. 3 ст. 208 КПК України, відповідно до якої уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України.

Водночас здійснений нами аналіз матеріалів правозастосовної практики засвідчує, що на досить поширеними є випадки, коли в слідчого (прокурора) виникає потреба в проведенні обшуку осіб, які не перебувають у певному житлі чи володінні або ж немає фактичних підстав для здійснення обшуку житла чи іншого володіння цих осіб або відповідна особа не є підозрюваним у кримінальному провадженні, а тому до неї неможливо застосувати положення ст. 208 КПК України. У такому разі постає питання щодо правових підстав проведення обшуку цих осіб і можливостей легалізації отриманих фактичних даних, їх джерел, які б відповідали вимогам допустимості, у кримінальному процесуальному доказуванні.

Варто зазначити, що судово-слідча практика в цьому контексті є неоднозначною. В одних випадках уповноважені суб'єкти сторони обвинувачення звертаються з клопотанням до слідчого судді щодо надання дозволу на обшук відповідних осіб у порядку, передбаченому ст. 234–236 КПК України. Причому відповідні клопотання за умови дотримання положень ч. 3 ст. 234 КПК України слідчими суддями необгрунтовано, на нашу думку, задовольняються. Слід звернути увагу на те, що положення ст. 234–236 КПК України регламентують процесуальний порядок провадження обшуку саме житла чи іншого володіння особи, під час якого допускається можливість проводити обшук особи. Відповідно, слідчий суддя має право розглядати виключно клопотання слідчого, прокурора про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, а не обшуку відповідної особи. Практика постановлення слідчими суддями ухвал про проведення обшуку особи суперечить правовим засадам доказового права й свідчить про відсутність належних кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування в досудовому розслідуванні.

В інших випадках слідчі судді відмовляють слідчим, прокурорам у погодженні клопотань про проведення обшуку особи, мотивуючи це тим, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не надає їм законної можливості розглядати клопотання слідчих, прокурорів про проведення обшуку особи та

постановляти відповідні ухвали. Така практика, на наше переконання, є більш прийнятною й такою, що відповідає правовим засадам доказового права.

Переконані, що для забезпечення належної реалізації кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування в досудовому розслідуванні, зважаючи на досвід окремих зарубіжних країн (ст. 246 КПК Республіки Азербайджан; ст. 255 КПК Республіки Казахстан; ст. 184 КПК Російської Федерації; ст. 272 КПК Республіки Туркменістан тощо), а також підтримуючи наукові позиції М. А. Погорецького, О. В. Баганця, у чинному КПК України необхідно детально визначити процесуальний механізм проведення слідчим, прокурором обшуку осіб та підстави ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку осіб. Під час розроблення відповідного механізму необхідно обов'язково врахувати те, що передбачені ч. 5 ст. 236 та ч. 3 ст. 208 КПК України правила проведення обшуку осіб становлять виняток із загального правила щодо проведення обшуку особи в кримінальному провадженні на підставі ухвали слідчого судді.

Коломієць Олена Вікторівна, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДОБРОВІЛЬНОЇ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ

Пожежна охорона – вид діяльності, який полягає в запобіганні виникненню пожеж і захисті життя та здоров'я населення, матеріальних цінностей, навколишнього природного середовища від впливу небезпечних чинників пожежі. Кодексом цивільного захисту України передбачено, що пожежна охорона поділяється на державну, відомчу, місцеву та добровільну.

Забезпечення державної пожежної охорони відповідно до повноважень покладається на органи та підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій, державні пожежно-рятувальні частини Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Державний центр сертифікації ДСНС [1].

Відомча пожежна охорона створюється лише на об'єктах, віднесених до сфери управління відповідних центральних органів виконавчої влади, а саме: Міноборони, Мінінфраструктури, Державної кримінально-виконавчої служби, Адміністрації Держприкордонслужби, Держлісагентства, Держрезерву, Адміністрації Держспецзв'язку, Служби зовнішньої розвідки [2].

Умовою створення місцевої пожежної охорони є відсутність у селах і селищах пожежно-рятувальних підрозділів. У такому випадку сільські та селищні ради за погодженням з ДСНС, утворюють пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення місцевої пожежної охорони.

Втім, щодо добровільної пожежної охорони Кодексом цивільного захисту не передбачено жодних обов'язкових обставин, за яких керівники повинні створювати таку структуру у підпорядкованій організації. Так, статтею 63 Кодексу визначено, що для здійснення заходів із запобігання виникненню пожеж та організації їх гасіння органи місцевого самоврядування за рішенням територіальних громад, а також керівники суб'єктів господарювання можуть утворювати пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення добровільної пожежної охорони [1].

Тобто, добровільна пожежна охорона – це протипожежне громадське об'єднання, засноване фізичними особами або юридичними особами приватного права, основною статутною метою якого є участь у проведенні заходів щодо запобігання виникненню пожеж, організації їх гасіння.

Пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення добровільної пожежної охорони суб'єктів господарювання утворюються з числа їх працівників, а населених пунктів – з числа громадян, які постійно проживають у зазначеному населеному пункті.

В обох випадках створення добровільної пожежної охорони можливе лише за рішенням керівника суб'єкта господарювання. Отже, для більшості підприємств, установ та організацій залишається відкритим питання необхідності створення добровільної пожежної охорони.

Слід уточнити, що правовий статус добровільної пожежної охорони крім статті 63 Кодексу цивільного захисту України визначає Кабінет Міністрів України постановою від 17 липня 2013 р. № 564, якою затверджений Порядок функціонування добровільної пожежної охоронита визнано недійсною Постанову Кабінету Міністрів України від 25лютого 2009 р. № 136 «Про затвердження Положення про добровільну пожежну дружину (команду)» [3].

Добровільна пожежна охорона, відповідно до затвердженого Порядку функціонування добровільної пожежної охорони – має певні відмінності у правах та обов'язках, порівняно з попереднім Положенням про добровільну пожежну дружину (команду) [4]. Нині пожежно-рятувальні підрозділи добровільної пожежної охорони можуть утворюватися незалежно від підрозділів державної, відомчої чи місцевої пожежної охорони.

Пожежно-рятувальні підрозділи добровільної пожежної охорони відповідно до покладених на них завдань проводять заходи із запобігання виникненню пожеж, інформують територіальний орган ДСНС про факти виникнення пожеж і порушення вимог щодо пожежної безпеки, а також здійснюють гасіння пожеж, проводять евакуацію людей та матеріальних цінностей, заходи для мінімізації або ліквідації наслідків пожеж, зокрема разом з підрозділами державної, відомчої та місцевої пожежної охорони.

Крім того, підрозділи добровільної пожежної охорони проводять серед працівників підприємств, установ, організацій та громадян роботу з дотримання правил пожежної безпеки, підбір осіб, які бажають стати членами пожежно-рятувального підрозділу добровільної пожежної охорони. Вносять керівникам суб'єктів господарювання та органам місцевого самоврядування, що їх утворили, пропозиції щодо забезпечення пожежної безпеки.

Однак є ще одна відмінність сучасного підходу до організації добровільної пожежної охорони – їм потрібно виплачувати винагороду за їх діяльність. Винагорода особам, які забезпечують добровільну пожежну охорону, за час їх участі в гасінні пожеж, здійсненні пожежно-профілактичних заходів та чергувань, громадянам, які залучалися в індивідуальному порядку до робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, здійснюється згідно з укладеними цивільно-правовими договорами між такими особами та місцевою державною адміністрацією або органом місцевого самоврядування, суб'єктом господарювання, які залучали громадян до проведення зазначених робіт, за рахунок коштів, що виділяються для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, з розрахунку середньомісячного заробітку за місцем основної роботи, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [1].

Пожежно-рятувальні підрозділи добровільної пожежної охорони утворюються як:

– пожежна дружина – підрозділ, забезпечений пожежними мотопомпами та/або первинними засобами для гасіння пожеж;

– пожежна команда – підрозділ, забезпечений пожежними автомобілями або іншою необхідною технікою для гасіння пожеж.

Пожежні дружини (команди) поділяються на такі категорії:

1) *пожежні дружини першої категорії,* що забезпечуються пожежними мотопомпами та первинними засобами для гасіння пожеж; *другої категорії,* що забезпечуються первинними засобами для гасіння пожеж;

2) *пожежні команди першої категорії,* що забезпечують цілодобове чергування диспетчерів, водіїв пожежних машин та караульних у пожежних депо; *другої категорії,* що забезпечують цілодобове чергування диспетчерів та водіїв пожежних машин з перебуванням інших караульних за місцем роботи (навчання) або місцем проживання; *третьої категорії,* що забезпечують цілодобове чергування диспетчерів з перебуванням інших караульних (у тому числі водіїв пожежних машин) за місцем роботи (навчання) або місцем проживання.

Пожежну дружину (команду) очолює начальник, який призначається на посаду і звільняється з посади відповідним органом місцевого самоврядування, керівником суб'єкта господарювання за пропозицією загальних зборів членів дружини (команди).

Фінансування і матеріально-технічне забезпечення добровільної пожежної охорони здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів та коштів суб'єктів господарювання, а також членських внесків, дотацій, прибутку від провадження господарської діяльності, прибутку від майна добровільної пожежної охорони, дивідендів, надходжень від страхових компаній, пожертвувань юридичних та фізичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством. Приміщення, засоби зв'язку, пожежна техніка, інше майно, а також кошти, що в установленому порядку надходять від юридичних та фізичних осіб (благодійна допомога, членські внески, плата за надання послуг тощо) для забезпечення діяльності пожежної дружини (команди), підлягають обліку та використанню згідно із законодавством.

Члени пожежної дружини (команди) підлягають обов'язковому особистому страхуванню відповідно доЗакону України «Про страхування» [5]. Отже, законодавство передбачає обов'язкове особисте страхування членів добровільної пожежної дружини, а працівників підприємства, які виконують ті самі обов'язки в разі виникнення пожежі, – ні.

Згідно з розділом VIII Правил пожежної безпеки України, у разі виявлення ознак пожежі кожний громадянин зобов'язаний негайно повідомити про це за телефоном 101. При цьому необхідно назвати місцезнаходження об'єкта, вказати кількість поверхів будинку, місце виникнення пожежі, обстановку на пожежі, наявність людей, а також повідомити своє прізвище, вжити (за можливості) заходів щодо евакуювання людей, гасіння пожежі первинними засобами пожежогасіння та збереження матеріальних цінностей [6].

Різниця між членами добровільної пожежної дружини та працівниками (хоча члени добровільної пожежної дружини тіж самі працівники підприємства)

полягає в тому, що ці особи виконують функції пожежної охорони на умовах Цивільного Кодексу України.

Втім, не застраховані працівники та які є не членами добровільної пожежної дружинине можуть при виникненні пожежі не вжити заходів щодо евакуювання людей, гасіння (локалізації) пожежі первинними засобами пожежогасіння та збереження матеріальних цінностей, мотивуючи, що вони не члени добровільної пожежної дружини та не застраховані. Оскільки згідно зі ст. 14 Закону України «Про охорону праці» працівник зобов'язаний дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей в процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території підприємства. Працівник несе безпосередню відповідальність за порушення зазначених вимог [7].

Таким чином, страхування членів добровільних пожежних дружин є обов'язковим і здійснюється з метою захисту їхнього життя та здоров'я під час виконання своїх обов'язків за рахунок коштів, передбачених у кошторисах на їх утримання, підприємств, установ та організацій, де вони створені.

Список використаних джерел

1. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс] : Закон України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5403-17. – Назва з екрана.

2. Перелік суб'єктів господарювання, в яких створюється відомча пожежна охорона [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 черв. 2013 р. № 397. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/397-2013. – Назва з екрана.

3. Про затвердження Порядку функціонування добровільної пожежної охорони [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лип. 2013 р. № 564. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/564-2013. – Назва з екрана.

4. Про затвердження Положення про добровільну пожежну дружину (команду) [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 лют. 2009 р. № 136. – Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/136-2009. – Назва з екрана.

5. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws. – Назва з екрана.

6. Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 30 груд. 2014 р. № 1417. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15. – Назва з екрана.

7. Про охорону праці [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 1992 р. № 2694-XII. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws. – Назва з екрана.

Комаринська Юлія Борисівна, заступник директора навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ з навчально-методичної та наукової роботи, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ІНОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЛІЦЕЙСЬКОМУ ДОПИТІ

Питання тактики отримання інформації від осіб, обізнаних із обставинами кримінального правопорушення, не залежно від процесуального становища особи, не втрачає актуальності і на сьогоднішній день. У кожному науковому дослідженні, прямо або опосередковано, аналізуються питання тактики допиту, в

залежності від виду злочину, від умов його проведення, від часових меж проведення останнього, від кількості криміналістично-значимої інформації, від мети допиту (отримання доказової інформації, викриття брехні, з метою попередження наступних правопорушень тощо), від статі або віку особи, від соціального статусу, від психічного стану, від національної та соціальної приналежності тощо.

В умовах соціально-політичних змін в нашій країні, стрімкого розвитку науково-технічних розробок, вільного доступу до новітніх методик та засобів отримання вербальної інформації (НЛП, поліграф, психології спілкування тощо), поширення міжнародної злочинності, все важче стає отримати правдиву інформацію та долати протидію розслідуванню.

Ще у 1997 році В.П. Бахін зазначав, що в плані збору доказової інформації одне із основних місць належить допиту. Із всього бюджету часу, виділеного слідчим на проведення слідчих дій, для проведення допиту використовується приблизно 85 %, а для проведення всіх інших слідчих дій біля 15 % [1, с. 3]. Але місце і значення допиту в забезпеченні результативності слідства визначається не стільки вказаними кількісними показниками, скільки вмінням тактично грамотно побудувати і провести допит, що відображає рівень професійної майстерності слідчого, обумовлює досягнення мети його діяльності [2, с. 2].

Тому, звичайно, доречним є не лише накопичення досвіду вітчизняних науковців та практиків, а й вивчення та пристосування до реалій нашої країни міжнародного досвіду проведення допиту.

Так, цікавим і доречним є «поради допитуючому», що наведені у навчальному посібнику «Поліцейський допит у США» [2], де зазначені алгоритми не лише отримання інформації, а й поради щодо визначення стратегії допиту, в залежності від етапу розслідування, процесуального становища допитуваного та виду злочину. Дотримуючись зазначених порад можливим буде не лише економія часу, а й встановлення контакту з особою, яка допитується.

Необхідно пам’ятати, що вже перші хвилини спілкування поліцейського визначають якість отриманої інформації. Так автори, вищезазначеного посібника, зазначають, що звертання поліцейського, при отриманні скарг або повідомлень про правопорушення, повинне бути ввічливим та тактовним: Чим я можу Вам допомогти? Якщо не я, то хто Вам може допомогти? Я буду намагатись це з’ясувати.

Окремо слід пам’ятати, що особа піде на контакт лише тоді, коли відчуває позитивний настрій поліцейського, усвідомлює, що він намагається допомогти, визначити законні шляхи вирішення проблеми. Тому американські поліцейські радять перед початком допиту потерпілого, щоб поліцейський сказав собі: «Ця особа постраждала, я повинен допомогти їй». Необхідно запропонувати потерпілому відверто поділитися своїми думками. Не висловлюйте необґрунтованої думки. Слідчий повинен розпитати потерпілого про всі деталі, переконати його у тому, що все викладене, має відношення до справи. Поліцейський повинен переконатись, що він правильно зрозумів потерпілого. Якщо потерпілий був винен сам, ніколи не докоряйте йому [2, с. 8]. Під час опитування осіб, які подали скаргу, доречним буде якщо поліцейський: продемонструє, що подана скарга має для нього важливе значення; висловить своє позитивне ставлення і вдячність за повідомлення; збере всі необхідні для розгляду скарги дані; вкаже правильний хід дій; виявить співучасть, але буде стриманим у судженнях [2, с. 7]. Під час спілкування із свідком необхідно показати, що цей громадянин робить поліції та суспільству добро; ви мені

повідомили дуже важливі відомості; мені потрібна Ваша допомога; суспільство взагалі потребує Вашої допомоги [2, с. 7].

Допит, як будь-яка слідча дія, виконує пізнавальну й засвідчувальну функції. Процесуальна форма реалізації цих функцій не дозволяє, вважати сам допит методом збирання доказів або методом практичної слідчої діяльності, як вважає В. Г. Лукашевич [3, с. 23]. Здійснення діяльності у формі допиту передбачає застосування різних методів, у тому числі психологічних і суто пізнавальних [4].

У вітчизняній криміналістичній літературі, зазначається, що досягти необхідних результати можливо шляхом визначення та застосування під час допиту тактичних прийомів, а саме поєднання їх у тактичні комбінації. Однак майже не наводиться методології для їх реалізації.

Саме тому доречним буде висвітлення досвіду практичних працівників Федерального управління кримінальної поліції Німеччини (ВКА). Поліцейські Німеччини під час проведення допиту рекомендують використовувати широке коло інноваційних методів спілкування, стратегій і технологій розвитку мислення, це наступні методи:

Метод переконання. Зміст якого міститься у роз'ясненні як шкідливих наслідків неправди, так і сприятливих наслідків визнання своєї вини й активного сприяння слідству, шкідливих наслідків для близьких осіб з числа потерпілих і підозрюваних [5, с. 235] тощо.

Метод зигзагу. Полягає у черговості запитань із наявними доказами, надаючи можливість допитуваній особі дати відповідь про природи доказу або пояснення певного перебігу події, чередуючи прямі та непрямі докази.

Так, при користуванні прямими доказами вирішальне значення має встановлення достовірності того джерела, з якого одержано фактичні дані, які безпосередньо вказують на кримінальне правопорушення і осіб, що його вчинили. Встановивши за допомогою інших доказів достовірність джерела, з якого одержано прямий доказ, можна вважати головний факт доведеним. непрямі докази на відміну від прямих дозволяють встановити проміжні факти, на підставі яких встановлюються різні елементи головного факту [6].

Метод «Шахова гра». Метод заснований на тактичних прийомах логічного впливу. Іншими словами слідчий обирає порядок пред'явлення доказової інформації в тому порядку, який би спростовував аргументи допитуваного, і в кінцевому результати поставити так званий «мат».

Метод «Переламна точка». Іншими слова докази та криміналістично-значима інформація надається допитуваному «по наростающей», від непрямих до прямих доказів.

Метод «Маніфестація несвідомого». Синонімами, що пояснюють зміст такого методу можуть бути – вияв (дія, процес, явище, що робить явним, помітним чийсь стан, почуття, наміри тощо), виявляти (про почуття, стан, наміри тощо – робити явним, помітним), проявляти, показувати, підкреслювати, розкривати, виказувати, видавати [7]. Кожна особа не народжується злочинцем, в основі кожного закладенні поняття поганого та хорошого. Іншими словами своїми аргументами слідчий повинен намагатися «достукатись» до позитивних рис особи, вказати незаконність, аморальність, негативні наслідки не лише для допитуваного, а й для рідних і близьких осіб останнього/потерпілого.

Метод «конформізм внаслідок розсудливості». Конформізм означає відсутність власної позиції домінантності, безпринципна і некритична покора певній моделі, що володіє найбільшою силою тиску (думка більшості, визнаний

авторитет, традиція) [8]. Інакше кажучи, ідеться про переконання допитуваного в необхідності, важливості наданої їм інформації, або ж переконання у аморальності дій, що протидіють розслідуванню, наведення аргументів суспільної небезпеки кримінального правопорушення тощо.

Метод «Молитовний барабан». Полягає у постійній демонстрації своєї позиції допитуваному, вказуючи на недоречність або нелогічність його доводів, повертаючись знову до своєї позиції.

Також можливо перерахувати ще декілька методів, назва яких виражає їх зміст. Це – методи «Підтримуюча бесіда», «Зондування», «Несподіванка», «Жорсткий/м'який підхід» («Добрий/поганий поліцейський»), «Мовчати», «Оспорювання або вибачення», «Нащупування», «Ігнорування», «Раціональна реакція» та інші.

Список використаних джерел

1. Бахін В. П. Тактика допиту : навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – Київ : Правник, 1997. – 64 с.
2. Бахін В. П. Поліцейський допит у США (поради допитуючому) : навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський, Т. С. Маліков. – Київ : Правник, 1997. – 33 с.
3. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий / В. Г. Лукашевич. – Київ, 1989. – 76 с.
4. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз) / В. К. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2 (28). – С. 151–158.
5. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алєксєєв та ін.]. – Київ : Центр навч. літ., 2015. – 704 с.
6. Теорія судових доказів. Мультимедійний навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiau.kiev.ua/books/teoria_sud_dokaziv/rozdil_2.html. – Назва з екрана.
7. Всесвітній словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1. – Назва з екрана.
8. Конформізм [Електронний ресурс] // Вікіпедія – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%B7%D0%BC. – Назва з екрана.

Кононенко Наталія Олександрівна, викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У МЕЖАХ РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, УЧИНЕНОГО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СПОРТИВНО-МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Під час розслідування злочинів виникають ситуації, коли знань слідчого недостатньо для вирішення тієї чи іншої задачі. Зрозуміло, що слідчий повинен володіти базовими знаннями в галузі криміналістики, судової медицини та психіатрії, але в ході розслідування часто потрібно використовувати більш глибокі знання в тій чи іншій галузі науки.

При розслідуванні хуліганства, що вчинене під час проведення спортивно-масових заходів, можуть застосовуватися різні спеціальні знання. Зокрема,

безпосередньо слідчим під час досудового розслідування, участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій, проведення судових експертиз. Найбільш важливим в даній категорії справ є участь спеціаліста під час проведення огляду місця події.

Особливо значення в досліджуваній категорії кримінальних проваджень має використання спеціальних знань під час огляду місця події, слідчих (розшукових) дій та призначення судових експертиз. Адже вчинення хуліганства при проведенні спортивно-масового заходу передбачає наявність великої кількості слідів, які спеціалісти повинні вилучити для долучення до кримінального провадження.

Найбільша результативність у розслідуванні хуліганства, вчиненого у зв'язку з проведенням спортивно-масових заходів, досягається, коли необхідними спеціальними знаннями, досвідом і навичками достатньою мірою володіє сам слідчий поліції. Проте, не завжди можливо застосування спеціальних знань слідчим самостійно. Тому за сучасних умов науково-технічного прогресу великого значення набуває залучення слідчим спеціалістів у процесі досудового слідства.

Під час огляду місця події по досліджуваній категорії кримінальних проваджень допомога спеціаліста складається у наступному: визначення меж території, яка підлягає огляду; установлення способу огляду місць найбільш ймовірного відступу правопорушника. Перелік об'єктів пошуку залежить від характеру вчиненого суспільно-небезпечного діяння. Тому спеціаліст при проведенні оглядів звертає увагу слідчого на об'єкти, які можуть мати значення для розслідування; вибір і використання технічних засобів відповідно до об'єкта огляду; проведення пошукових дій з метою виявлення слідів, у тому числі і мікрооб'єктів (наприклад, у кишенях одягу підозрюваного); проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових та інших вимірювань (наприклад, установлення розміру об'єктів, зважування знайдених об'єктів та ін.); проведення попередніх досліджень слідів. Орієнтуюча інформація, отримана у результаті попередніх досліджень: полегшує і прискорює проведення наступних судових експертиз; має важливе значення для термінового проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій; є підставою для моделювання події кримінального правопорушення, висування слідчих версій та ін.; фіксація об'єктів та слідів, що вилучаються, шляхом ретельного опису у протоколі слідчої (розшукової) дії та фото- й відео зйомки; вилучення і упакування виявлених слідів, об'єктів-носіїв; роз'яснення щодо виявлених об'єктів або слідів; надання консультацій щодо подальшого експертного дослідження вилучених об'єктів.

Проте на практиці СОГ виїжджає на місце вчинення хуліганства без належного технічного забезпечення.

Не можна оминути увагою правила поводження з даними речовими доказами після їх виявлення. Адже часто неправильність даних дій може призвести до пошкодження доказів або, взагалі, їх знищення.

Також не можна оминути увагою кореляційні зв'язки, які вірогідно з'ясувати між «слідовою картиною» хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масового заходу, та іншими елементами її криміналістичної характеристики. Так, залежно від слідів, що залишились на місці події, ймовірним є встановлення способу вчинення злочину. Використання холодної зброї залишає по собі характерні тілесні ушкодження залежно від її виду. Під час

вчинення футбольного хуліганства залишаються сліди, що вказуватимуть на різноманітні способи вчинення злочину.

Не можна також забувати про можливість залучення спеціалістів до проведення обшуку під час розслідування хуліганства. Вони можуть надавати слідчому консультації щодо більш ефективного проведення слідчої (розшукової) дії, крім того, визначати та застосовувати відповідні технічні засоби для більш повного проведення обшуку. А вже застосування техніко-криміналістичних засобів буде одним із ймовірних тактичних прийомів, що може використовувати слідчий при проведенні обшуку у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії. Тому участь фахівця-криміналіста в проведенні одночасних обшуків є досить важливою.

Під час розслідування хуліганства, на думку В. П. Власова, також можна залучати до проведення обшуку і кінолога. Адже застосування службово-розшукового собаки надає можливість досягти одразу кількох цілей: по-перше, це є можливістю відшукати предмети зі специфічним запахом; по-друге, можливість легалізувати відомості, здобуті оперативним шляхом. Даний захід можна здійснювати як під час обшуку, так і до його початку.

Що ж до судових експертиз, то вони в зазначеній категорії справ можуть призначатися як на початковому, так і на подальшому етапах розслідування.

Виявляючи й вилучаючи різні сліди, слідчий висуває версії щодо розслідуваної події, визначає можливості та перспективи їх експертного дослідження. При цьому важлива роль надається спеціалісту. Як доречно відмічає В. В. Коваленко, спеціаліст, надаючи допомогу слідчому у виявленні, фіксації, вилученні та попередньому дослідженні слідів, може дати консультацію щодо перспектив майбутнього експертного дослідження тих чи інших об'єктів, а також кількості матеріалів, необхідних для проведення експертизи.

Важливим елементом використання спеціальних знань під час розслідування є оцінка висновку експерта. Висновок експерта не має переваги перед іншими доказами та не є обов'язковим для слідчого, однак, незгода його з експертним висновком повинна бути мотивована у відповідному процесуальному документі – постанові про призначення повторної експертизи. При розслідуванні хуліганства, що вчинене під час проведення спортивно-масових заходів, можливе використання спеціальних знань не тільки шляхом отримання слідчим від спеціаліста відповідного документа, а й шляхом допиту цієї особи.

Підсумовуючи, слід зазначити, що при розслідуванні хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів, можуть застосовуватися різні спеціальні знання. Зокрема, безпосередньо слідчим поліції під час досудового розслідування, участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій, проведення судових експертиз. Найбільш важливим у даній категорії справ є участь спеціаліста під час проведення огляду місця події. Адже велика кількість доказової інформації, що може бути виявлена при цьому, повинна підлягати чіткім вилученню та фіксації.

Список використаних джерел

1. Кузьмічов В. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на транспорті : монографія / В. С. Кузьмічов, І. В. Пиріг. – Дніпропетровськ, 2008. – 360 с.

2. Овчаренко Е. И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство) : науч.-практ. пособие / Е. И. Овчаренко ; под ред. А. В. Гриненко. – М. :Юридлитинформ, 2006. – 420 с.

3. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія / І. В. Пиріг. – Дніпропетровськ, 2011. – 312 с.

4. Поль К. Д. Естественно-научная криминалистика. Опыт применения научно-технических средств при расследовании отдельных видов преступлений / К. Д. Поль ; пер. с нем. – М. : Юрид. лит., 1985. – 300 с.
5. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія / Б. В. Романюк. – Київ : Вища шк., 2002. – 196 с.
6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – Київ : Кондор, 2005. – 588 с.
7. Скорик Н. В. Оценка и использование заключения эксперта судом / Н. В. Скорик // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1975. – Вып. 11. – 1975. – С. 160–166.
8. Чаплинський К. О. Спеціальні знання як об'єкт криміналістичного дослідження / К. О. Чаплинський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 2. – С. 323–329.
9. Щербаковський М. Г. Про недопустимість призначення судової експертизи для рішення правових питань / М. Г. Щербаковський // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 982–985.

Кудінов Вадим Анатолійович, професор кафедри інформаційних технологій та кібернетичної безпеки Національної академії внутрішніх справ, кандидат фізико-математичних наук, доцент

СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТА ЗБОРУ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ

Сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології, стрімко поширюючись на більшість сфер діяльності людини, змінюють середовище її існування, роблять життя більш комфортним і змістовним. Водночас становлення інформаційного суспільства відбувається не без проблем, найсуттєвішою з яких сьогодні слід вважати кіберзлочинність. Спектр кіберзлочинів різноманітний – від створення комп'ютерних вірусів, вчинення крадіжок, різних видів шахрайства, комп'ютерних підробок до порушення авторських прав та розповсюдження дитячої порнографії. Сьогодні жертвами осіб, які вчиняють злочини у віртуальному просторі, можуть стати не лише окремі люди чи юридичні особи, а й цілі відомства і навіть держави. Зареєстровані випадки так званого кібертероризму, коли комп'ютер використовувався як зброя для блокування важливих систем життєзабезпечення та створення загрози для цілих груп населення. Особливістю таких злочинів є те, що у 90 % випадків злочинці залишаються безкарними. Оскільки жертви або не звертаються в поліцію, або одержують відмову від стражів порядку через небажання чи нездатність надати допомогу.

Для України як однієї з найбільших європейських держав, де у повсякденне життя стрімко входять нові комунікативні технології, зокрема ті, що розширюють можливості реалізації товарів і послуг за допомогою мережі Інтернет, проблема кіберзлочинності не обходить жодним чином. Таким чином, для України проблема поширення кіберзлочинності сьогодні є вельми актуальною й такою, що вимагає невідкладного вирішення. Кіберзлочинність, без перебільшення, стала одним з основних викликів, що постають перед сучасним суспільством.

Враховуючи зазначене органи влади України вживають різноманітні заходи щодо протидії кіберзлочинності. Так, зокрема, Верховна Рада України 05 жовтня 2017 року підтримала законопроект «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (№ 2126 а) – у другому читанні та в цілому, а Кабінет

Міністрів України 31 травня 2017 року затвердив План заходів з підтримки розвитку індустрії програмної продукції України на 2017 рік [1]. Відповідно до п.п. 1 п. 1 цього Плану сьогодні розроблений проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо використання інформації в електронній (цифровій) формі як доказу під час здійснення кримінального провадження», яким передбачено оптимізацію процесу збору інформації в електронній (цифровій) формі та надання їй належної правової оцінки як джерелу доказів у кримінальному провадженні. Відповідно до п.п. 2 п. 1 цього Плану Центральні органи виконавчої влади до 01 листопада поточного року повинні були визначити порядок сертифікації програмно-апаратних засобів, що використовуються для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів під час здійснення кримінального провадження у справах щодо злочинів, вчинених із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Ураховуючи зазначене, виникає актуальне питання щодо вибору спеціалізованого програмного забезпечення для проведення криміналістичного аналізу та збору цифрових доказів.

Нами проведений аналіз відкритих джерел, відповідно до яких фахівці пропонують такий програмний інструментарій для використання [2; 3]:

*Фреймворки**:***

– dff (Digital Forensics Framework) – платформа з відкритим вихідним кодом для проведення робіт по вилученню і дослідженню даних, можна використовувати для дослідження жорстких дисків і енергозалежної пам'яті, створення звітів про користувача і системні дії;

– PowerForensics – утиліта, що призначена для дослідження жорстких дисків у треальному часі;

– The Sleuth Kit (TSK) – це бібліотека на мові C і набір інструментів командного рядка, які дозволяють досліджувати образи дисків;

Реал-тайм утиліти:

– grr (GRR Rapid Response) – інструмент для розслідування і аналізу інцидентів;

– mig (Mozilla InvestiGator) – це платформа для проведення оперативних досліджень на віддалених кінцевих точках, дозволяє дослідникам паралельно отримувати інформацію з великої кількості джерел, прискорюючи тим самим розслідування інцидентів та забезпечення безпеки повсякденних операцій.

Робота з образами (створення, клонування):

– dc3dd – поліпшена версія консольної утиліти dd;

– adulau / dcfldd – ще одна поліпшена версія dd;

– FTK Imager – перегляд і клонування носіїв даних в середовищі Windows;

– Guymager – перегляд і клонування носіїв даних в середовищі Linux.

Вилучення даних:

– bstrings – п оліпшена версія популярної утиліти strings;

– bulk_extractor – виявлення email, IP-адрес, телефонів з файлів;

– floss – ця утиліта використовує розширені методи статичного аналізу для автоматичної деобфускації даних з довічних файлів шкідливих програм;

– photorec – мультисистемна платформа для пошуку і вилучення файлів з образів операційних систем, компакт-дисків, карт пам'яті, цифрових фотокамер і т.ін. Основне призначення – вилучення знищених (або втрачених) файлів.

Робота з RAM:

– inVtero.net – фреймворк, що відрізняється високою швидкістю роботи;

– KeeFarce – витяг паролів KeePass з пам'яті;

– Rekall – аналіз дампов RAM, написаний на python;

– volatility (Volatility Framework) – являє собою набір утиліт для різнобічного аналізу образів фізичної пам'яті;

– VolUtility – веб-інтерфейс для Volatility framework.

Мережевий аналіз:

– SiLK Tools – інструменти для аналізу трафіку для полегшення аналізу безпеки великих мереж, ідеально підходить для аналізу трафіку на магістралі або кордоні великого, розподіленого підприємства або провайдера середнього розміру;

– Wireshark – один з найпопулярніших аналізаторів пакетів, може бути ефективно використаний для аналізу трафіку (в тому числі і шкідливого), функціональність, яку надає Wireshark, дуже схожа з можливостями програми tcpdump, однак Wireshark має графічний інтерфейс користувача і набагато більше можливостей із сортування та фільтрації інформації, дозволяє користувачеві переглядати весь мережевий трафік в режимі реального часу.

Артефакти Windows:

– FastIR Collector – великий збирач інформації про систему Windows (реєстр, файлова система, сервіси, автозавантаження і т.ін.);

– FRED – кросплатформений аналізатор реєстру Windows.

Hex редактори:

– 0xED – HEX редактор OS X;

– Hexinator – Windows версія Synalyze It;

– HxD – маленький і швидкий HEX редактор.

Конвертори:

– CyberChef – мультіінструмент для кодування, декодування, стиснення і аналізу даних;

– DateDecode – конвертація бінарних даних.

Фахівці радять під час проведення робіт з дослідження і збору цифрових доказів дотримуватися принципів незмінності, цілісності, повноти інформації та її надійності. Для цього необхідно дотримуватись рекомендацій до використання програмного забезпечення і методів проведення розслідувань.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Плану заходів з підтримки розвитку індустрії програмної продукції України на 2017 рік [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 трав. 2017 р. № 367-р. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/367-2017-%D1%80. – Назва з екрана.

2. Компьютерная криминалистика (форензика): подборка полезных ссылок [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://m.habrahabr.ru/company/pentestit/blog/338378/.com/. – Загл. с экрана.

3. Компьютерная криминалистика (форензика) – обзор инструментария и тренировочных площадок [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://habrahabr.ru/company/pentestit/blog/327740/. – Загл. с экрана.

Кузьмічова-Кисленко Єлизавета Володимирівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ОСКАРЖЕННЯ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ТА ПРОКУРОРА, ЯКА ПОЛЯГАЄ В НЕВНЕСЕННІ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ЄРДР

Відповідно до ст. 24 КПК України кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України (далі КПК). Гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Відповідно до ч. 1 ст. 303 КПК на досудовому провадженні може бути оскаржено бездіяльність слідчого, прокурора, що полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення.

Вищий спеціалізований суд України в інформаційному листі від 9 листопада 2012 року роз'яснив, що відповідно до вимог ч. 1 ст. 214 КПК бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі ЄРДР) означає невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР впродовж 24 годин після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення і саме в цьому контексті слід оцінювати доводи заявників в разі оскарження бездіяльності прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Тобто, законом передбачено обов'язок слідчого, прокурора прийняти заяву про злочин і зареєструвати її, будь-яка відмова не допускається.

Невнесення відомостей про кримінальне правопорушення слідчим, прокурором до ЄРДР може породити наслідки, які виходять за межі кримінально-процесуальних відносин, і завдати такої шкоди конституційним правам і свободам, внаслідок чого поновлення їх буде нездійсненним.

Так, *ухвалою слідчого судді Липовецького районного суду Вінницької області від 05.02.2015 задоволено скаргу М. на бездіяльність слідчого щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Вказаною ухвалою слідчий суддя зобов'язав внести до ЄРДР відомості за заявою М. від 19.01.2015 про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 194 ч. 2 Кримінального кодексу (далі – КК). Задовольняючи скаргу, слідчий суддя виходив з того, що згідно зі ст. 214 КПК слідчий зобов'язаний не пізніше 24 годин після подання заяви про вчинення кримінального правопорушення внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Оскільки таких дій слідчий упродовж 24 годин після отримання заяви М. не вчинив, слідчий суддя дійшов висновку, що бездіяльність слідчого є незаконною (справа № 136/146/15-к).*

Водночас результати аналізу судової практики свідчать про те, що бездіяльність слідчого та прокурора може виявлятись не лише у невчиненні дій,

які передбачають внесення відомостей до ЄРДР, а й відмову у їх вчиненні. Так, *у зв'язку з відмовою від внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, здійсненою першим заступником прокурора м. Вінниці, слідчим суддею Вінницького міського суду Вінницької області було постановлено ухвалу від 2 листопада 2015 року*.

Заявник 7 вересня 2015 року звернувся до прокуратури м. Вінниці зі зверненням щодо безпідставного невнесення працівниками Вінницького МВ УМВС України у Вінницькій області відомостей до ЄРДР за його заявою про вчинення кримінального правопорушення.

За результатами розгляду цієї заяви першим заступником прокуратури м. Вінниці заявнику було відмовлено у внесенні відомостей до ЄРДР, що і стало підставою для задоволення скарги та прийняття рішення про зобов'язання внести відомості до ЄРДР [1].

Бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей до ЄРДР може призвести до виникнення суттєвих негативних наслідків. Тому необхідно своєчасно не тільки виявляти порушення закону, а й вживати ефективних заходів до негайного їх усунення. Вирішуючи питання про те, чи стосується інтересів особи щодо якої не внесли відомості про кримінальне правопорушення в ЄРДР, слідчий суддя в кожному конкретному випадку має з'ясувати, чому саме таке порушення інтересів полягало і які саме законні права та охоронювані інтереси було порушено.

Право на судовий захист є одним з конституційних прав. Тому випадки які унеможливлюють розгляд скарг на бездіяльність слідчого, прокурора щодо невнесення відомостей до ЄРДР, обмежують право людини на судовий захист, закріплене частиною 1 ст. 55 Конституції України.

Судовий контроль, який здійснюється слідчими суддями при розгляді скарг на бездіяльність щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, фактично передбачає необхідність забезпечення належного реагування на випадки ініціювання особою питань, пов'язаних з реалізацією завдань кримінального провадження як щодо захисту від кримінальних правопорушень, так і стосовно того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності [2].

Таким чином, оскарження бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей до ЄРДР є важливою гарантією захисту прав учасників кримінального процесу. Кожному гарантується право на оскарження дії чи бездіяльності прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України.

Список використаних джерел

1. Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/%D0%A3.doc. – Назва з екрана.

2. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування [Електронний ресурс] : лист Вищого Спеціалізованого Суду України від 9 листоп. 2012 р. № 1640/04-12. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12. – Назва з екрана.

Курилін Іван Ростиславович, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ВИНАХІД, КОРИСНУ МОДЕЛЬ, ПРОМИСЛОВИЙ ЗРАЗОК, ТОПОГРАФІЮ ІНТЕГРАЛЬНОЇ МІКРОСХЕМИ, СОРТ РОСЛИН, РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКУ ПРОПОЗИЦІЮ: ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ

Серед основних елементів криміналістичної характеристики злочинів науковці виділяють предмет злочинного посягання і визначають його як кінцевий продукт, результат протиправної діяльності суб'єкта, перед яким опиняється слідчий на етапі досудового розслідування [3, с. 45].

Зміст предмета злочинного посягання вчені розкривають за сукупністю певних ознак. Так, М. В. Салтевський вважає, що зміст предмету злочинного посягання становлять різноманітні фізичні об'єкти, які характеризуються ознаками їх агрегатного стану, споживчим призначенням, фізико-хімічними властивостями [7, с. 268].

В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко під предметом посягання розуміють різноманітні фізичні тіла, об'єкти органічного і неорганічного походження [5, с. 253].

В. Ф. Єрмолович визначає предмет злочинного посягання, як речі і предмети, що характеризуються видом, призначенням, категорією, особливостями предмета (розмір, вага, густина тощо) та особливостями супутніх об'єктів (упаковка, тара), що здатні під час взаємодії з іншими предметами до зміни та фіксації цих змін [2, с. 151].

Ми підтримуємо позицію, В. А. Образцов зазначає, що криміналістичному поняттю предмета посягання близьким є кримінально-правове поняття предмета злочину [4, с. 55].

І. В. Кузнєцов, до предметів матеріального світу як можливих предметів певних злочинів відносить інформацію та продукти інтелектуальної творчості, виражені у тій чи іншій об'єктивній формі [6, с. 79–80].

В свою чергу, П. П. Андрушко вважає, що предметами злочинів, передбачених окремими статтями КК України, є відповідні об'єкти права інтелектуальної власності, зазначені в диспозиціях статей [1, с. 34–35].

Стаття 177 КК України передбачає відповідальність за порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію.

Предметами злочину, передбаченого ст. 177 КК України, є:

а) винахід – результат творчої діяльності людини у будь-якій галузі науки і техніки, технології виробництва тощо, об'єктом винаходу може бути продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини), а також спосіб виробництва;

б) корисна модель – її об'єктом є конструктивне виконання пристрою;

в) промисловий зразок – результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання, ним може бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб;

г) топографія інтегральних мікросхем – зафіксовані на матеріальному носієві просторово-геометричні розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними;

д) сорт рослин – штучно відібрана сукупність рослин з притаманними їм біологічними ознаками і властивостями, що характеризують спадковість, якщо вона має хоча б одну відмінність від відомих сукупностей рослин того ж біологічного виду і може вважатися єдиною з точки зору придатності для відтворення сорту;

е) раціоналізаторська пропозиція – технічне рішення, що є новітнім і корисним для підприємства, організації чи установи, котрим воно подається, і яке передбачає зміну конструкції виробу, технології виробництва і застосовуваної техніки або зміну складових матеріалу.

Предмет злочинного посягання порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію повинен мати відповідні ознаки: отримати вираження певній об'єктивній формі, не належати злочинцеві, бути об'єктом правової охорони (охоронятися законодавством у сфері реалізації права інтелектуальної власності).

Підсумовуючи викладене вище, можна дійти висновку, що винахід, корисна модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозиція, як предмет злочинного посягання – це різноманітні речі, предмети (органічного і неорганічного походження), які отримують вираження у певній об'єктивній формі, відрізняються неповторністю, і характеризуються видом, призначенням, категорією, особливостями предмета та особливостями супутніх об'єктів (упаковка, тара, тощо), посягаючи на які злочинець впливає на суспільні відносини у сфері реалізації права інтелектуальної власності.

Список використаних джерел

1. Андрушко П. П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні / П. П. Андрушко. – К.: Форум, 2004. – 160 с.

2. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений / Ермолович В. Ф. – Мн. : Амалфея, 2001. – 153 с.

3. Криміналістика : підручник / [Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., доповн. – Київ : Атіка, 2001. – 544 с.

4. Криминалистика / [под. ред. В. А. Образцова]. – М. : Юрист, 2001. – 760 с.

5. Кузьмічов В.С. Криміналістика / Кузьмічов В. С. ; за ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моісеєва. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 366 с.

6. Кузнецов И. В. Понятие и виды предметов преступлений в уголовном праве России : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / И. В. Кузнецов. – Орел, 2006. – 221 с.

7. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. / М. В. Салтевський. – Ч. 2. – Харків : Консум, 2001. – 268 с.

Лісогор Віталій Григорович, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз окремих наукових публікацій свідчить, що криміналістика, як наука, яка динамічно розвивається, на сучасному етапі має такі перспективні напрями:

– диференціація криміналістичних знань, виникнення нових окремих криміналістичних теорій;

– комп'ютеризація криміналістичних засобів і методів;

– розширення слідової картини злочинів, що вчиняються, поява нових, нетрадиційних слідів;

– поява в арсеналі криміналістики надчутливих аналітичних методів;

– виникнення нових слідчих дій, які складно, а то і не можливо провести без науково-технічного супроводження;

– зростання значення науково-технічного забезпечення проведення досудового слідства;

– розробка нових методик розслідування злочинів, що вчиняються з використання досягнень науково-технічного прогресу [1, с. 129–134].

Окремими авторами виділяються наступні науково-практичні напрями розвитку криміналістики:

– створення сучасних науково-технологічних комплексів, головним завданням яких є технічне забезпечення процесу розслідування злочинів;

– розробка комплексних методик розслідування окремих видів злочинів;

– перегляд окремих криміналістичних теорій та створення нових [2, с. 14–15].

Наголошується, що окремі положення криміналістичної науки потребують свого осмислення і вирішення. До їх числа належать такі проблеми:

– уточнення об'єкта і предмета, розширення структури сучасної криміналістики;

– виявлення основних тенденцій і напряму розвитку розділів криміналістичної методології, техніки, тактики і методики;

– проблеми співвідношення криміналістики як науки і навчальної дисципліни в умовах суттєвих змін в сучасній системі освіти [3, с. 349].

Також звертається увага на:

− інтеграцію та диференціацію наукових знань як тенденцію розвитку криміналістики;

− систему криміналістичної науки в сучасних умовах;

− етичні проблеми сучасної криміналістики [4, с. 130–201].

До актуальних проблем криміналістики, що потребують наукової розробки та впровадження в практику, належать питання, пов'язані з:

– розслідуванням злочинів, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, військового часу;

– дослідженням новітніх кримінальних технологій, особливостей протікання кримінальних ситуацій у віртуальному просторі;

– створенням методик формування, корекції та використання криміналістичного мислення;

– розробкою механізму реалізації теоретичного криміналістичного знання у слідчу практику;

– ефективною криміналістичною профілактикою злочинів [5, с. 149].

Підкреслюється також необхідність посилення прагматичного аспекту криміналістики і пропонуються, зокрема, такі напрями:

– криміналістичні рекомендації повинні викладатися по можливості максимально короткою, доступною для широкого кола читачів-юристів мовою, з розумною кількістю правильно складених та поданих прикладів реальної правозастосовної практики, із застосуванням якомога більшої кількості схем, алгоритмів та інших програмних, в тому числі мультимедійних засобів;

– включення в різного типу криміналістичні розробки (технічні, тактичні, методичні) рекомендацій щодо правильного складання процесуальних та інших документів, перш за все, найбільш складних і важливих [6, с. 83].

Стосовно інноваційного розвитку криміналістики на сучасному етапі, виділяють три основні напрями:

– використання принципово нових матеріалів, розробка та впровадження нових технологій і рішень;

− впровадження різного роду інноваційних технологій у проведення слідчих дій;

− активне впровадженням інформаційних технологій в діяльність правоохоронних органів [7, с. 120–122].

Також наголошується на тому, що інтеграція передових наукових досягнень технічних, інших наук в кримінальне, цивільне, адміністративне, господарське судочинство є важливою функцією криміналістики на сучасному етапі її розвитку [8, с. 236].

Список використаних джерел

1. Тонков Е. Е. Современные тенденции развития криминалистики и судебной экспертизы / Е. Е. Тонков, И. М. Комаров // Современное право. – 2011. – № 6. – С. 129–134.

2. Сабадаш В. П. Криміналістика : навч. посіб. / В. П. Сабадаш, М. О. Ларкін. – Київ : Центр учб. літ., 2013. – 228 с.

3. Волчецкая Т. С. Современные направления развития криминалистики как науки и как учебной дисциплины / Т. С. Волчецкая // Вестник Башкирского университета. – 2015. – Т. 20. – № 1. – С. 349–352.

4. Даньшин М. В. Криміналістика XXI століття: місце у системі наукового знання : монографія / М. В. Даньшин. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 480 с.

5. Волчецкая Т. С. Современные тенденции развития криминалистики в России и США [Електронний ресурс] / Т. С. Волчецкая // Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis. – 2015. – Vol. 4 (1). – С. 147−154. – Режим доступу: www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/66103. – Назва з екрана.

6. Боровских Р. Н. Прагматизм как вектор развития криминалистических знаний / Р. Н. Боровских // Уголовная юстиция. – 2013. – № 2 (2). – С. 82–84.

7. Жижина М. В. Инновационное развитие криминалистики на современном этапе [Електронний ресурс] / М. В. Жижина // Lex Russica (Научные труды МГЮА). – 2012. – № 1. – С. 117–125. – Режим доступу: www.nbpublish.com/ library_get_pdf.php?id=23261. – Назва з екрана.

8. Корж В. П. Сучасні тенденції розвитку криміналістики в умовах реалізації кримінального процесуального законодавства / В. П. Корж // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – Т. 12. – № 2 (33). – С. 235–241.

Лозова Світлана Миколаївна, доцент кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

АПТЕЧНІ НАРКОТИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПСИХІКУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Вживання неповнолітніми наркотиків і інших психоактивних речовин, перетворилося в проблему, що представляє серйозну загрозу для здоров'я підростаючого покоління. Відбувається неухильне омолодження наркоманії. Вперше підлітки починають вживати наркотичні засоби в віці 14–15 років, іноді – раніше.

Наркоманія серед молоді є і достатньо серйозною загрозою здоров'я суспільства в цілому, оскільки її обсяги постійно зростають. Існує багато причин вживання наркотиків неповнолітніми, серед яких одними з найрозповсюджених є вплив однолітків, що вживають наркотики, членство в субкультурах, що позитивно відносяться до наркотиків, цікавість, бажання доказати свою дорослість та незалежність, а також невміння справлятися з психологічними проблемами.

Наркоманія – це прогредієнтне захворювання, що викликано вживанням наркотичних речовин. В широкому (не юридичному) сенсі наркотиками є наркотичні засоби, психотропні речовини і їх аналоги.

Наркотичні засоби – це речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними [1]. До них, зокрема, належать макова солома, опій, канабіс, героїн, кокаїн, кодеїн, морфін, метадон, трамадол тощо.

Перелік наркотичних засобів визначається спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я [2]. Всі наркотичні засоби можна розподілити за особливостями їх обігу на території України. У Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів виділяються наркотичні засоби, обіг яких заборонено (*рослини виду мак* (Papaver somniferum L)*, рослини роду коноплі* (Cannabis); обіг яких обмежено (морфін, кодеїн, метадон….); обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю (етилморфін, норкодеїн…).

Види наркотичних засобів, особливості їх отримання і способи вживання неповнолітніми на сучасному етапі суттєво відрізняються від того, що було в ще недавньому минулому (10–20 років тому).

Ця ситуація має місце тому, що великий об'єм споживання складають «аптечні» наркотики, а саме: кодеїнвмісні пігулки: кодтерпін, кофекс, терпінкод, солпадеїн, кодесан, тедеїн, кодеїн-упса (мають протикашльову, протизапальну, аналгетичну дію), субутекс або бупренорфін (для замісної терапії при лікуванні героїнової залежності), кетамін (використовується для анастезії), оксибутират натрію (при порушенні сна, нарколепсії, при хірургічних втручаннях), декстрометорфан (Глікодин сироп), тропікамід (очні краплі) і багато інших.

Доступ неповнолітнім до наркотичних засобів відкрито. Їм непотрібно шукати наркодилерів, достатньо просто зайти в найближчу аптеку. Слід відмітити, що нарковмісні препарати можна умовно поділити на дві групи:

1. Обіг яких офіційно обмежено, тобто для отримання (купівлі) потрібний рецепт (препарати, що містять морфін, кодеїн і т.п.). Хоча в реальності ці

препарати в аптеках можна отримати і без рецепта, але за суттєво вищу ціну (наприклад, пігулки кодтерпіну).

2. Обіг, яких не обмежено. Наприклад, глікодин сироп (діюча речовина – декстрометорфан, що викликає дисоціативні розлади).

Слід відмітити шкідливий вплив на психіку неповнолітніх «аптечних» наркотиків. Вплив на організм наркотиків буде залежати від діючих речовин, що в ньому містяться і може бути умовно поділений на седативний, стимулюючий та галюциногенний. Окремо можна виділити «аптечні наркотики» з дисоціативною дією, наприклад, кетамін або глікодин сироп. Розглянемо детальніше вплив на психіку даних наркотиків на прикладі глікодин сиропу.

DXM, або декстрометорфан, або «дехемуха» – речовина для придушення кашлю, складова частина сиропів від кашлю і протикашльових ліків (Глікодин сироп, вартість 50–80 грн, залежно від дозування). DXM – синтетичний аналог морфіну, аналогічний леворфанолу (levorphanol), однак не має опіатних ефектів. Існує чотири різних види ефекту в залежності від дози – вони називаються плато. Перше плато – легкий стимулюючий ефект, почуття легкого збудження – зазвичай порівнюється з MDA. Друге плато – більш збуджений стан – відчуття сп'яніння. Третє плато – дисоційоване, як при невеликій дозі кетаміну. Четверте плато – повна дисоціація, як велика доза кетаміну. Ці речовини викликають дуже специфічні галюцинації, а головне – дозволяють свідомо пережити власну смерть, так як на піку інтоксикації наркоман бачить з боку своє бездиханне, з небитким серцем, тіло, що викликає у людини гостру паніку (це стосується новачків, а бувалі знають, що це всього лише ілюзія і тому продовжують подорожувати по паралельним світам). Дисоціативи – дуже унікальні по рівню переживань і дуже небезпечні за наслідками речовини. При прийомі 1–2 баночок сиропу виникає сп'яніння, дуже схоже з алкогольним – людина говорить з дуже великими труднощами, а ходить, як людина, що багато випила. Зіниці розширені, а очі дивляться в різні боки. Основні ознаки та симптоми: нудота, пронос, блювота, алергічні реакції, напади жару, запаморочення. Систематичне вживання викликає психологічну залежність і депресію, а також при багаторазовому вживанні: панічні стани, психотичні зриви (від великих доз), депресія, дуже висока температура, високий тиск, утруднення дихання, алергічні реакції. Через хронічне вживання настають незворотні ураження мозку.

«Аптечні» наркотики спричиняють загальне отруєння організму, призводять до психологічної та фізичної залежності, послаблюють волю, шкодять здоров'ю неповнолітніх, і в цілому руйнують їхнє життя.

Список використаних джерел

1. Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80. – Назва з екрана.

2. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [Електроний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 трав. 2000 р. № 770. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF. – Назва з екрана.

Лук'янчиков Борис Євгенович, науковий співробітник 1-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії криміналістичної та спеціальної техніки Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;
Микитенко Ольга Борисівна, студентка ІІ курсу Коледжу економіки, права та інформаційних технологій при Університеті економіки, права та інформаційних технологій «КРОК»

ДОСВІД СТВОРЕННЯ КОНТЕЙНЕРІВ ДЛЯ ТРЕНУВАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК

Згідно з даними Генеральної прокуратури України, загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень становила: у 2013 р. – 563 560, з них вчинених із використанням вибухових речовин 36, а злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів, та інших злочинів проти здоров'я населення 33 982, у 2014 р. – відповідно 529 139 та 112 і 30 494, у 2015 р. – 118 036 та 22 і 6277, у 2016 р. – 592 604 та 48 і 23 029, і за дев'ять місяців 2017 р. – 446 158 та 97 і 24 886. [1]. Тенденції розвитку злочинів означеного кола можна детально дослідити на сайті Генеральної прокуратури України, але слід враховувати, що наведені показники не відображають данні з окупованих територій.

Діяльність державних органів, у тому числі Національної поліції України, спрямована на профілактику та боротьбу з правопорушеннями, пов'язаними із незаконним поводженням з вибуховими та наркотичними речовинами і регламентується низкою нормативно-правових актів, основними з яких є: Кримінальний кодекс України; Закони України «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення»; «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»; Постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 6 травня 2000 року № 770, «Про затвердження Порядку використання наркотичних засобів і психотропних речовин під час дресирування службових собак для розшуку таких засобів і речовин» від 29 липня 2009 року № 831.

Але, для успішного вирішення поставлених задач, одних нормативних актів замало. Нагальною потребою сьогодення виступає наявність відповідних фахівців озброєних сучасними засобами для виявлення наркотичних та вибухових речовин. Всім відомо, що найкращим інструментарієм для цього є спеціально тренований собака (біологічний детектор). Але підготовка таких собак потребує відповідного устаткування, а саме імітаторів запахів наркотичних та вибухових речовин і контейнерів для їхнього зберігання.

Аналіз наукової літератури свідчить, що контейнери для імітаторів можуть мати різну форму і розмір. Вони можуть мати форму пакету або коробки (саморобні – тенісний м'яч, банка і т. ін.), до яких поміщають суміш інертного носія і одорологічної речовини. Пропускання повітря як носія цільового запаху забезпечують використанням відповідного матеріалу (полімерна плівка низького тиску) або системою отворів, які при цьому перешкоджають висипанню суміші інертного носія і одорологічної речовини.

Але, як свідчить практика краще використовувати спеціальні контейнери, які відповідають ряду вимог. По-перше, контейнер з імітатором запаху, має бути безпечним для собаки. Отже, він має бути міцним, щоб надійно охороняти собаку від контакту з імітаторами (хоча вони і безпечні), витримувати стискування щелепами собаки та не розмокати в ротовій порожнині. При цьому контейнери повинні мати форму, зручну для хватки собаки, і розміри, що не дають змогу їх проковтнути. Другою, не менш важливою вимогою, є підвищена стійкість до різних зовнішніх впливів, невеликі габаритні розміри і можливість розміщення на них кріпильних пристосувань (наприклад, магніту), адже в реальних умовах як наркотичні, так і вибухові речовини можуть бути заховані у різних місцях і закріплені різними способами. Також, слід враховувати вимоги щодо зручності очищення та обробки контейнерів (запахові суміші багаторазові), а також простоту у виготовленні, термін експлуатації конструктивних елементів пристрою та ін.

Враховуючи вищенаведене, науковці лабораторії криміналістичної та спеціальної техніки ДНДІ МВС України розробили оптимальну конструкцію контейнера. Як свідчать польові випробування кінологічними підрозділами МВС, його форма зручна для хватки собаки, і надає можливість не тільки ховати у різних місцях, а й закріплювати на металевих об'єктах, наприклад під автомобілем.

Отже, ми пропонуємо такий контейнер, який складається (див. рис. 1):

1) із циліндричного перфорованого корпусу, який може бути виготовлений як із металу (наприклад, жерсті), так і з пластику (харчового). З одного боку, він має заглушку, з іншого – кришку, які також можуть бути перфоровані; крім того, на його поверхні, кришці або заглушці може бути розміщений магнітний елемент;

2) з перфорованого циліндра, який виготовляється з пластику (харчового), має менший діаметр ніж діаметр перфорованого корпусу і розміщається саме всередині цього перфорованого корпусу [2].

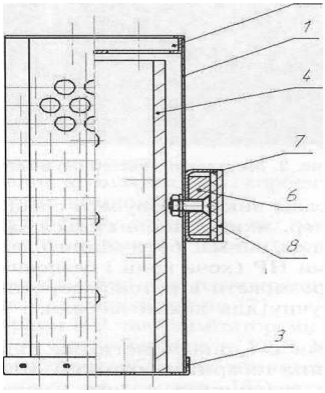

Рис. 1. Контейнер для імітаторів запаху:
1 – циліндричний перфорований корпус; 2 – кришка; 3 – заглушка; 4 – перфорований циліндр; 5 – магнітний елемент; 6 – магніт; 7 – пластини; 8 – заглушки

Зазначена модель контейнера завдяки своїй конструкції, а також матеріалам, з яких його запропоновано виробляти, матиме значний термін експлуатації, буде відповідати всім наведеним вище вимогам. На нашу думку,

запропонований контейнер може бути застосований кінологічними підрозділами Національної поліції України для дресирування, тренування та постановки на запах службових собак, які використовуються для пошуку наркотичних і вибухових речовин.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?. – Назва з екрана.

2. Заявка на патент № u201601195: заявл. 24.12.2010. МПК (2015.01) A01K15/02. Пристрій для дресирування службових собак / винахідники: В. О. Криволапчук, Т. О. Проценко, Д. В. Смерницький, Ю. Д. Кучинський, Ю. В. Вересенко, М. А. Скоробагатько (Україна); власник ДНДІ МВС України.

Мазур Оксана Степанівна, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем впровадження практики Європейського суду з прав людини Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Предметом наукових досліджень яких була форма приватного обвинувачення в кримінальному процесі займались багато науковців (І. Л. Петрухін, П. С. Елькінд), в тому числі і вітчизняних (Ю. М. Грошевий, В. Г. Нор, В. О. Попелюшко тощо), але об'єктом їх дослідження були норми чинного на той момент законодавства. Як відомо у ст. 27 Кримінально-процесуального кодексу України (далі КПК) 1960 року за станом на жовтень 2012 р. містилось десять складів злочинів, кримінальні справи стосовно яких порушувались не інакше, як за скаргою потерпілого, якому і належало право в такому разі підтримувати обвинувачення. Зазначені справи підлягали закриттю, якщо потерпілий примириться з обвинуваченим, підсудним. Примирення могло статися лише до видалення суду в нарадчу кімнату для постановлення вироку. У справах про злочини, передбачені статтею 125, частиною 1 статті 126, а також ст. 356 Кримінального кодексу України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян, дізнання і досудове слідство не проводилось [1].

Діючий КПК містить вже 63 склади злочину відповідно до ст. 477–479 глави 36 за якими може бути розпочате кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення лише на підставі заяви потерпілого [2]. Але, в діючому КПК на відміну від КПК 1960 року, досудове слідство в таких провадженнях також проводиться. Тобто, форма приватного обвинувачення виглядає наступним чином: кримінальне провадження може бути розпочате лише за заявою потерпілого, також і закінчено воно може бути теж потерпілим, наприклад, шляхом укладення угоди про примирення (п. 1 ч. 1 ст. 368, ст. 369, 471 КПК), а досудове слідство і судова стадія проводяться в загальному порядку. Отже, «приватність» цієї форми визначається лише за суб'єктом, який може ініціювати кримінальне провадження.

На нашу думку, модель «форми приватного обвинувачення» в КПК 1960 р. була більш вдалою з точки зору взагалі цього поняття. В класичному варіанті приватне обвинувачення в кримінальному процесі існувало в Англії. Слід зазначити, що основним джерелом права в Англії є судові прецеденти і ця

система права зовсім не схожа на вітчизняну, яка відноситься до континентальної системи права.

На території цієї держави для більшої частини кримінальних проступків не було державних обвинувачів, справи порушували та судилися самі жертви чи їх родичі. Відповідно до англійського права злочини розглядались не як здійсненні проти держави, а як проти особи чи її сім'ї. Тому, саме жертва чи її родичі повинні були вести судове переслідування проти образника. Але приватне переслідування в Англії існувало в період з VII по XIX століття.

У дев'ятнадцятому столітті, частково у відповідь на зростаючі загрози з боку міської злочинності, публічне звинувачення стало грати усе більш помітну роль. Жертви часто просто не займалися судовим переслідуванням через дорожнечу, значні витрати часу і дуже часто окрім тамування почуття помсти або справедливості іншої вигоди це не приносило. В результаті до середини дев'ятнадцятого століття більшість судових переслідувань були приватними лише по назві, в ролі ж «приватних» обвинувачів найчастіше виступали поліцейські [3]. У 1985 році, після видання Закону про судові переслідування за злочини, в Англії закріпилася діюча система прокуратури, що обмежила права приватного обвинувачення.

Ключовими положеннями було те, що приватне переслідування стосувалось лише судової стадії, де сам потерпілий і підтримував обвинувачення. Так було і за КПК 1960 р. з деякими відмінностями. За діючим КПК форма приватного обвинувачення передбачає, як вже зазначалось, і досудове провадження за участю слідчого. В такому разі таке провадження, в яке вступає орган державної влади в особі слідчого чи прокурора, вже не є лише приватним. Мова йде вже про форму приватно-публічного обвинувачення.

Тому, главу 36 діючого КПК доцільніше було б назвати «Кримінальне провадження у формі приватно-публічного обвинувачення».

Деякі суб'єкти законодавчої ініціативи запропонували ще більш несподіваний варіант форми приватного обвинувачення. З'явився проект Закону України «Про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою» (реєстр. № 4607), який передбачає впровадження в кримінальне процесуальне право України інститут *приватного переслідування злочинів,* що охоплюються поняттям «корупція». Автори законопроекту в пояснювальній записці спираються на досвід Англії стосовно приватного обвинувачення в кримінальному процесі пропонуючи дещо подібну модель для вітчизняного законодавства для посилення боротьби із корупцією.

Законопроектом щодо якого було вручено подання Комітету про розгляд, передбачається декілька складів кримінальних правопорушень, розслідувати які має право будь-яка фізична чи юридична особа, права якої були порушені чи вона дізналась про таку неправомірну діяльність зі сторони особи публічного чи приватного права. Розслідування передбачає вчинення фізичною чи юридичною особою відповідних слідчих дій, наприклад, обшук житла чи іншого володіння запідозреної особи за постановою слідчого судді або суду та всіх інших необхідних процесуальних дій в таких провадженнях.

Що стосується досвіду Англії про приватне обвинувачення, то вище дещо про це зазначалось. Також, слід додати, що в Англії корупція, хабарництво, заколот і злочини, передбачені Законом 1912 р. про охорону державної таємниці визначаються як особливо небезпечні злочини, що зачіпають інтереси державної безпеки, і розслідування проводить департамент Директора публічних

переслідувань під керівництвом Генерального атторнея, який є вищим посадовцем держави у сфері здійснення кримінального переслідування.

Тому, введення подібного інституту до кримінального процесу України з метою боротьби із корупцією, тим паче в такому вигляді, як пропонується, на нашу думку, є не прийнятним.

Як бачимо, стосовно форми приватного обвинувачення в кримінальному процесі України виникає багато питань та плутанини в термінології які потребують подальшого удосконалення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 28 груд. 1960 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

3. John H. Langbein, Understanding the Short History of Plea Bargaining, Law and Society 13 (1979): 266–267; Douglas Hay, Controlling the English Prosecutor, Osgoode Hall Law Journal 21 (1983). – P. 167–174.

Марко Сергій Іванович, завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету № 1 Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Гангур Назарій Володимирович, аспірант кафедри кримінального процесу Львівського державного університету внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ Й ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

Процес побудови демократичної, правової держави відбувається на фоні загострення низки економічних, соціальних, політичних та правових проблем. Відбуваються зміни не тільки у сфері державотворення та правотворення, а й у ставленні суспільства до певних цінностей. Зокрема, змінюється відношення соціуму до норм, що врегульовують відносини у сфері охорони авторського права і суміжних прав. З огляду на це, не викликає сумніву актуальність та важливість дослідження проблем протидії злочинності, спрямованої на порушення авторського права і суміжних прав, зокрема пошук шляхів оптимізації доказування при розслідуванні порушень авторського права і суміжних прав.

В ході проведення початкових слідчих (розшукових) дій здійснюється закріплення матеріальних і ідеальних слідів кримінального правопорушення. Як правило, в рамках початкового етапу розслідування зазначених кримінальних правопорушень найбільш часто проводять огляди, обшуки, допити, призначають експертизи. При проведенні даних слідчих (розшукових) дій часто виникають труднощі організаційного і тактичного характеру. Зупинимось на них детальніше.

Допит – невід'ємна, обов'язкова слідча (розшукова) дія під час розслідування будь-яких кримінальних правопорушень. Питання організації і тактики проведення допитів всебічно досліджені кримінально-процесуальною

наукою, криміналістикою, юридичною психологією.Процесуальний порядок допиту свідка і потерпілого визначається ст. ст. 166-171 КПК України[1].

Потерпілому у кримінальному провадженні можуть бути задані такі питання: 1) хто є власником прав даного об'єкту; 2) якими правовстановлюючими документами це підтверджується; 3) за яких обставин створювався об'єкт інтелектуальної власності, хто брав участь у його створенні; 4) який збиток заподіяний вчиненим злочином, із чого він складається й де перебувають підтверджуючі документи; 5) чи передавалися які-небудь, кому-небудь права на даний об'єкт і де перебувають підтверджувальні це документи, 6) яка шкода ділової репутації підприємства заподіяна злочином і в чому вона полягає, 7) чи є у потерпілого легальні зразки об'єкта й де вони перебувають; 8) на яких підприємствах виготовлялися легальні зразки, їх компоненти (поліграфія, упакування тощо), де перебувають договори із зазначеними підприємствами; 9) чи велися які-небудь переговори з особами, які порушили право, чи оформлялися із цього приводу які-небудь документи; 10) чи попереджалися особи, які порушують права інтелектуальної власності про неприпустимість таких дій [2, с. 170].

Необхідно враховувати, що часто власник торгової точки і контрафактного товару, а також продавець – одна і та ж особа, зазвичай, він визнає свою вину в частині придбання, зберігання і продажу контрафактного товару, приховуючи при цьому точне місце його придбання. Буває, що продавець і власник контрафактного товару - різні люди. При цьому продавець – це найманий працівник, зазвичай схильний, до співпраці з правоохоронними органами, хоча з певною долею ймовірності не визнає своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення і стверджує, що не мав уявлення про те, що поширює саме контрафактну продукцію. Разом з тим продавці залишаються важливими свідками вчиненого кримінального правопорушення.

Необхідно також, використовуючи фактор раптовості, провести допит власника (керуючого) торгової точки. Поряд із зазначеними вище питаннями у нього необхідно з'ясувати відомості про місця придбання контрафактної продукції; осіб, які здійснюють оптову торгівлю (їх імена, прикмети, адресу, телефони, електронну адресу та ін.).

Під час допиту продавця можуть бути з'ясовані такі питання, які відносяться до події кримінального правопорушення: як давно особа займається підприємництвом, у тому числі в даній торговій точці; яким видом діяльності; чи зареєстрована особа як приватний підприємець, де і коли, яке є цьому підтвердження; як давно займається розповсюдженням контрафактної продукції, яке має уявлення про розповсюджувану продукцію; де отримує товар, як документуються витрати і прибутки, пов'язані з розповсюдженням контрафактної продукції, як здійснюється оплата; хто є фактичним керівником торговими операціями і статусним власником; коли і в якій кількості надійшли в продаж відповідні предмети, і якими супровідними документами підтверджувалося їх надходження в продаж; скільки зразків вже продано і скільки залишилося на складі (в іншому сховищі); чи знає він основні відмінні ознаки ліцензійної продукції; які є документи на товар, де вони знаходяться; який прибуток за день від торгівлі, у які саме дні здійснюється торгівля, яка виручка за день до затримання і перед цим; чи усвідомлює особа, що продукція контрафактна; чи знає особа про наявність кримінальної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності; чи затримувалась особа раніше за аналогічні правопорушення, чи знає про затримання інших осіб за такі

правопорушення; скільки товару і якого, було у наявності торгового дня, за якою ціною він продавався, скільки продано, який саме товар; чи знає розповсюджувач осіб (місце роботи, проживання тощо), від кого одержує контрафактну продукцію, потрібно з'ясувати прикмети зовнішності, одяг, державний номер і марку використовуваного транспортного засобу тощо; кому він збуває товар; відомості про осіб, які брали участь у транспортуванні, та інші питання.

Особі, яка займалася дрібнооптовою й роздрібною торгівлею, можуть бути задані такі запитання: 1) як довго здійснювалася нею торгівля об'єктами інтелектуальної власності; 2) за яких обставина була придбана контрафактна продукція, хто є її власником; 3) чи було відомо, що продукція є контрафактною, і на чому ґрунтувалися ці знання; 4) чи притягувалася особа раніше до юридичної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності; 5) яка кількість продукції була реалізована; 6) за яких обставина була зроблена контрольна закупівля; 7) де перебувають документи на товар і документи, які дають право здійснювати торгівлю; 8) чи здійснювався облік отриманої і реалізованої продукції й де перебувають ці документи; 9) чи здійснювалася реалізація легальної продукції й де перебувають документи на неї; 10) який дохід був отриманий від реалізації контрафактної продукції і як він розподілявся; 11) чи пред'являлися претензії по якості реалізованої продукції; 12) чи відомі особі ознаки легальної продукції, які відрізняють її від контрафактної; 13) як пояснювалася більш низька ціна продукції в порівнянні з аналогічною ліцензованою продукцією, реалізованою в прилеглій торговельній точці; 14) чи перевірялася контрафактна продукція при її придбанні й реалізації, у тому числі й на можливі шкідливі програми; 15) де зберігається товар, приготовлений для реалізації (в автомашині, складі, контейнері тощо); 16) хто займався торгівлею поруч із його торговельною точкою; 17) чи були постійні клієнти, як їх можна встановити; 18) чи зареєстрована особа як підприємець; 19) чи платить особа у встановленому законом порядку податки [2, с. 168–169].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. №4651-VI. – Режим доступу: zakon3.radakopc.gov.ua/laws/show/4651-17/print1458049476321499. – Назва з екрана.

2. Бояр А. О. Основи інтелектуальної власності : навч. посіб. / А. О. Бояр. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 265 с.

Мацишин В'ячеслав Станіславович, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ДЕЯКІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА

Стаття 199 КК України передбачає відповідальність за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей. У цій статті посилена кримінальна відповідальність за вчинення вищезгаданих дій групою осіб та організованою групою осіб.

Однак проблема фальшивомонетництва в Україні залишається актуальною. Статистичні дані Генеральної прокуратури України свідчать, що за останній час

збільшилася кількість фактів, коли організовані угруповання підробляли гроші. Так, за за 9 місяців 2017 року було зареєстровано 21 факт фальшивомонетництва вчиненого саме угрупованнями (хоча за весь минулий рік таких випадків було всього 2). Підозри оголошені 78 фігурантам, частина з них вже вчиняла такі злочини раніше.

Найпопулярніша купюра у фальшивомонетників – це банкнота номіналом в 100 доларів США. З українських купюр, найчастіше підробляють номінали – 200 і 500 грн.

На нашу думку, *об'єктивними умовами* поширення фальшивомонетництва є: а) безперервний розвиток науково-технічного прогресу, а з цим і поява найсучасніших та легкодоступних до самостійного освоєння технічних засобів, за допомогою яких можна незаконно виготовляти фальшиві грошові знаки або цінні папери (наприклад, наповнення ринку такими товарами як копіювально-розмножувальна техніка, що має високу спроможність відтворення друкованої продукції з оригіналу); б) наявність або відсутність матеріальних засобів для можливості (самостійного або за сприяння «спонсорів» з організованих злочинних груп) вибору устаткування, пристроїв та інших технічних засобів, необхідних для того, щоб без проблем займатися злочинною діяльністю по виготовленню фальшивих грошових знаків або цінних паперів (наприклад, закупівля спеціальної фотоапаратури, збільшувальних приладів різної кратності, освітлювальних пристроїв, пресів різної модифікації, карбувального інструменту, паперу, що має певну подібність з тим, на якому виготовляють законні засоби платежів, різні марки барвників, хімічних реактивів, кислот для травлення кліше тощо); в) можливість доступу до ознайомлення із спеціальною літературою, яка містить відповіді на питання, пов'язані з технологічними процесами, що застосовуються під час виготовлення поліграфічної продукції (паперу, фарби) (ця інформація може бути отримана з літератури, яка є в публічних, зазвичай, обласних або міських бібліотеках); г) наявність місця, придатного для занять подібною злочинною діяльністю (за відсутності такого місця злочинець вимушений шукати його).

Серед *умов суб'єктивного характеру* фальшивомонетництва, можна виділити такі : а) наявність в суб'єкта фальшивомонетництва здібностей та нахилів (умінь, навичок) до виробничих процесів, пов'язаних з підробленням грошей та цінних паперів, і, зокрема, до таких технологічних процесів, які застосовуються в галузі поліграфії, малюванні, фотографуванні, хімії, гравіюванні, карбуванні та ін.; б) знання, які має суб'єкт фальшивомонетництва, застосування яких необхідне йому в процесі вчинення злочину (причому тут треба зважати на знання, що вже є, так і на ті, що набуваються в процесі цієї діяльності : замислення, підготовки, вчинення та приховання злочину; серед таких умов обов'язковими є, наприклад, наявність у злочинця знань про технічні засоби захисту, що використовуються під час виготовлення справжніх грошей; у випадку відсутності тих чи інших знань або засобів злочинці можуть знайомитися з особами, які володіють відповідними знаннями і отримують необхідні відомості від них); в) наявність у суб'єкта вчинення фальшивомонетництва внутрішніх психологічних властивостей, які впливають на прийняття рішення в процесі злочинної діяльності по виготовленню або збуту фальшивих грошових знаків або цінних паперів (до таких властивостей відносяться : спрямованість особи, потреби, інтереси, почуття, світогляд, темперамент, характер, підвищена самооцінка).

До переліку *типових слідів* фальшивомонетництва можна віднести : а) збут грошових знаків, що викликають сумнів у своїй автентичності; б) сліди пошуку матеріалів і виготовлення технічних засобів, пристроїв; в) відомості про використання і закупку спеціальної літератури, особами, які виношують задуми по виготовленню фальшивих грошових знаків або цінних паперів, пошук та отримання консультацій у фахівців з поліграфії, виробництва паперу та інших осіб, які сприяють реалізації подібних задумів; г) відомості про елементи ознак зовнішності осіб, які обґрунтовано підозрюються у виготовлені або збуті фальшивих грошових знаків чи цінних паперів; ґ) відбитки пальців рук на грошових знаках та устаткуванні, яке було використане під час виготовлення фальсифікатів; д) сліди у вигляді мікрочасток на обладнанні, одязі фальшивомонетників і т. і.

Щодо ступеня організованості злочинної діяльності, *суб'єктів фальшивомонетництва* можна поділити на такі види : а) злочинна організація; б) організована злочинна група; в) фальшивомонетники-одинаки. Щодо вчинення фальшивомонетництва групою осіб, то такі випадки є поширеними однак, майже усі вони мають добре виражені ознаки організованості.

Можна також виділити деякі особливості, притаманні *організованій злочинній групі* фальшивомонетників : а) ретельне планування майбутніх дій; б) реалізація запланованої акції здійснюється лише після особливої команди керівника організації; в) злочинні акції здійснюються, зазвичай, одними й тими ж постійними в організації групами осіб, тоді як безпосередні виконавці можуть змінюватися; г) багатьом таким злочинним групам притаманна «спеціалізація»; ґ) для досягнення кінцевої мети злочинної акції, члени злочинної організації можуть застосовувати різноманітні тактичні комбінації, що супроводжуються, зазвичай, вчиненням різного роду злочинів, які забезпечують успіх усієї «операції»; д) членами груп фальшивомонетників, які входять до складу злочинної групи можуть використовуватися відомості, які спеціально вводять в оману осіб, що виявляють до них підвищений інтерес, включаючи і працівників правоохоронних органів (для цього злочинцями можуть створюватися і використовуватися окремі об'єкти (приміщення, квартири і т. і.)), де на високому рівні фальсифікуються документи, що дозволяють успішно вчиняти проміжні злочинні дії її членів); е) для належного забезпечення проведення тієї чи іншої злочинної акції застосовуються найсучасніші технічні засоби (підслуховування, вибухові пристрої, зброя, відеоапаратура тощо) та методи; є) великі організовані злочинні угруповання виявляють підвищений інтерес до організаційної структури, особового складу, технічного оснащення, а також дій правоохоронних органів і спеціальних служб, особливо тих підрозділів, які безпосередньо займаються протидією фінансовим злочинам, контрабанді, підробленню грошей і документів.

Список використаних джерел

1. В Україні суттєво побільшало підроблених грошей. Нацбанк розіслав застереження щодо якісних підробок 100-доларових банкнот. Львівська газета. 21 жовт. 2017. URL: http://gazeta.lviv.ua/2017/10/21/v-ukrayini-suttyevo-pobilshalo-pidroblenix-groshej/. – Назва з екрана.

2. Мацишин В.С. Фальшивомонетництво в Україні: причини й умови поширення. Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: тези доповідей науково-практичної

конференції (Київ, 30 березня 2000 р.). – Київ : ГСУ МВС України : НАВСУ, 2000. С. 136–137.

3. Калюжна О. М. Криміналістична характеристика фальшивомонетництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. М. Калюжна. – Львів, 2007. – 240 с.

4. Протидія фальшивомонетництву: ст. 199, 215, 224, 358 КК України : наук.-практ. посіб. / С. І. Ніколаюк [та ін.]. – Київ : КНТ, 2007. – 148 с.

5. Тимчишин А. М. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування фальшивомонетництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. М. Тимчишин. – Київ, 2011. – 252 с.

6. Сингаївські І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти : монографія / І. В. Сингаївські. – Луганськ : Віртуальна реальність, 2010. – 358 с.

7. Боротьба з фальшивомонетництвом в Україні : навч. посіб. / [Б. В. Щур, М. П. Климчук, О. В. Кондратюк, С. І. Марко ; за ред. Б. В. Щура] ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 191 с.

Несен Ольга Олександрівна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ІЗ СУДОВОЇ ПСИХІАТРІЇ ДЛЯ ОТРИМАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Розвиток України як правової демократичної держави неможливий без гармонізації соціально-правових відносин між усіма верствами суспільства. Особи, які страждають на хронічні психічні захворювання або мають короткочасні розлади психіки, які нині все більше зростають, є найменш захищеною в правовому аспекті категорією населення. Водночас вони – соціально небезпечний контингент через вірогідну схильність до вчинення правопорушень, суспільно небезпечних діянь. За таких умов правильно оцінити ситуацію та зорієнтувати правоохоронні органи, слідство і судочинство допомагає судова психіатрія – наука, яка за своєю практичною сутністю межує з медициною та юриспруденцією [1, с. 3].

Без знання основ судової психіатрії, безрезультатним, а в окремих випадках, хибними будуть результати проведення слідчих (розшукових) дій, та і в загалі доречність їх проведення. Під час розслідування кримінальних правопорушень, предметом посягання яких є життя та здоров'я громадян, вже з перших кроків розслідування, з вивчення та аналізу слідової картини злочину, слідчий допускає думку, що особа, яка вчинила такі дії має певні психічні відхилення. Звичайно, що більшість інформації щодо психічного здоров'я особи (а це може бути як особа злочинця так і свідка та потерпілого), слідчий отримує під час вербальних слідчих (розшукових) дій, таких як допит.

У кримінальному процесуальному законодавстві нашої країни не визначена процедура вивчення особи, яка є фігурантом кримінального правопорушення, не залежно від її процесуального статусу, чи це потерпілий, чи свідок, чи підозрюваний. Вивчення особи включає в себе, окрім паспортних та характеризуючи даних, і встановлення психічних відхилень Однак законодавство визначає випадки обов'язкового призначення судової експертизи.

У стрімкому розвитку та реформуванні країни, необхідно знати та орієнтуватись у всіх законодавчих змінах. Так призначення і проведення

експертиз в кримінальному судочинстві регулюється: ст. 69, 101–102, 242–243, 245, 332,356, 509 КПК України, Законом України «Про судову експертизу» № 4038-XII від 25 лютого 1994 року (зі змінами від 19 грудня 2006 року), Постановою Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (зі змінами від 25 травня 1998 року), відомчими Правилами і Інструкціями Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України з питань проведення експертизи, із яких найчастіше застосовується в практичній роботі «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затверджена наказом Міністерства юстиції України 8 жовтня 1998 року № 53/5. Ідеться також про наказ МОЗ України «Порядок проведення судово-психіатричної експертизи» від 8 жовтня 2001 року № 397, наказ «Про організацію служби судово-психіатричної експертизи» від 29 липня 2017 року № 722, наказ «Про порядок проведення атестації та присвоєння кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-психіатричним експертам та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-психіатричних експертів» від 2 серпня 2017 року № 889.

Джерелом отримання відомостей про фізичні та психічні вади у суб'єктів кримінального процесу є показання родичів; особи, відносно якої є підозри про наявність у неї психічних відхилень; сусідів, співробітників та інших знайомих; свідків. Також джерелами інформації є: документи; фото- та відеозйомка; медична документація; опис оселі де проживає людина; обставини правопорушення та ін.

Основним методом дослідження в загальній та судової психіатрії є клініко-психопатологічний – з'ясування анамнезу (аналіз минулого життя) та особливостей життя хворого, виявлення наявних у нього психічних розладів і їх психопатологічна кваліфікація. Ці дані можуть бути отримані за допомогою спостереження та розпитування. З'ясовуються дані про спадковість, особливості вагітності та пологів матері підекспертного, його ранньому розвитку і перенесених захворюваннях, шкільної успішності, отриманою професією, трудових навичках і діяльності. Особлива увага приділяється перенесеним черепно-мозковим травмам, інфекційним та хронічним хворобам, перебуванню на лікуванні в психіатричних закладах. З'ясовуються особливості стану та поведінки підекспертного перед, під час і після скоєного злочину, в тому числі під час слідства або суду. Ці дані доповнюються об'єктивним анамнезом а також доповнюються спостереженням за підекспертним [2].

Зазвичай, коли мова йде про проведення судово- психіатричної експертизи, розуміється особа злочинця, однак знання в галузі психіатрії необхідні і під час отримання та підтвердження інформації від потерпілих або свідків.

Показання свідків і потерпілих під час досудового слідства і в суді є, згідно діючого процесуального законодавства, одним із найважливіших доказів серед інших фактичних даних, необхідних для об'єктивного вирішення справи. Звідси випливає, що оцінка повноти і правдивості свідчень очевидців – дуже відповідальне завдання. Практика свідчить про те, що навіть здоровий і сумлінний свідок може помилятися через вплив на правильність і точність сприйняття ряду причин. Так, наприклад, на це може впливати емоційний стан свідка чи потерпілого, особливе значення надається окремим психологічним функціям вищої нервової діяльності кожної окремо взятої людини: стану уваги, пам'яті, здатності до сприйняття та відтворення, до точного відображення

дійсності в конкретній, юридично значимій ситуації. Серед зовнішніх факторів, які можуть спричиняти похибки свідчень – особливості самої ситуації, вплив громадської думки чи родичів, навіювання. З огляду на це, часто буває доцільним застосувати комплексну психолого-психіатричну експертизу [1, с. 31].

Зазвичай отримання інформації від родичів, близьких осіб відбувається в конфліктній ситуації, зазначенні особи соромляться або свідомо намагаються приховати психічні відхилення особи, або обставини що могли до них призвести.

Юристи різних спеціалізацій повинні володіти психіатричними знаннями, а навчальна дисципліна «судова психіатрія» має викладатись у всіх навчальних закладах, де готують юристів. Суддя, прокурор, слідчий, адвокат повинні вміти якісно та ефективно застосовувати фахові знання спеціалістів інших галузей, зокрема судових експертів-спеціалістів [3].

Юрист-практик має на достатньому рівні володіти знаннями психології, адже саме при їх використанні та застосуванні можливо виявити, дослідити, розкрити злочин, а також здійснити профілактичні заходи щодо його попередження. Саме використання таких знань надає можливість встановити формування злочинного умислу, мотив вчинення злочину і деяких інших елементів та ознак складу злочину.

Список використаних джерел

1. Левенець І. В. Судова психіатрія : навч. посіб. / І. В. Левенець. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 328 с.

2. Методи дослідження в судовій психіатрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/46282/psihologiya/metodi_doslidzhennya sudoviy_psihiatriyi#15. – Назва з екрана.

3. Макаренко Є. І. Експертизи на досудовому слідстві : навч. посіб. / Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, В. М. Тертишник. – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2001. – 204 с.

4. Цимбалюк В. І. Роль судово-психіатричної експертизи в питанні оцінки психічного стану особи / В. І. Цимбалюк // Часопис київського університету права. 2014. – № 4. – С. 245–247.

Нікітіна-Дудікова Ганна Юріївна, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Пред'явлення до впізнання є слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на криміналістичну ідентифікацію відповідних об'єктів за ідеальними слідами, які залишилися в пам'яті потерпілої особи чи свідка.

Ця слідча (розшукова) дія проводиться у разі необхідності надати особі можливість впізнати серед людей чи речей, які їй пред'являються, ті, що вона бачила раніше, і які стосуються вчиненого злочину. Процес вчинення злочину супроводжується утворенням різних слідів на предметах матеріального світу й у пам'яті людей. Завданням слідчого є виявити такі відображені сліди й використати їх для ідентифікації об'єктів, які брали участь у слідоутворенні. Пізнання події, що розслідується, здійснюється за матеріально зафіксованими відображеннями на предметах і за слідами пам'яті людини. А тому в ході

пред'явлення для впізнання здійснюється криміналістична ідентифікація за ідеальними відображеннями [1, с. 7].

Дослідженню питання тактики проведення пред'явлення до впізнання приділено увагу у роботах таких вчених як І. В. Басиста, Н. Г. Бритвич, В. С. Бурданова, І. Є. Биховський, М.М. Галанович, О. Я. Гінзбург, М. О. Головецький, В. О. Коновалова, А. О. Крикунов, В. С. Кузьмічов, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, М. В. Салтевський, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова та багато інших.

Пред'явлення до впізнання при розслідуванні статевих злочинів, вчинених щодо малолітньої особи з криміналістичної точки зору складається з підготовчого, робочого й заключного етапів.

Підготовчий етап пред'явлення для впізнання охоплює: попередній допит особи, яка впізнає, з метою визначення можливості впізнання, шляхом з'ясування у неї основних ознак об'єкта, який впізнається; підбір об'єктів або статистів, серед яких буде проводитись упізнання; визначення місця, часу й умов пред'явлення для впізнання; визначення необхідного комплексу науково-технічних засобів і підготування їх до роботи [2, с. 377].

Специфіка допиту, що передує пред'явленню для впізнання, полягає в тому, що в його процесі найбільш широко використовуються тактичні прийоми, що спрямовані на актуалізацію в пам'яті особи, яка впізнає, інформації про об'єкт, який вона сприймала в минулому. До таких прийомів належать постановка допитуваному запитань, які нагадують, деталізують та уточнюють інформацію, використання фотороботів, що виконують функцію нагадування, а отже, пожвавлення в пам'яті асоціативних зв'язків [3, с. 116].

Важливим фактором для успішності проведення пред'явлення до впізнання є врахування психологічних і вікових особливостей особи, яка впізнає. Дана дія ґрунтується на таких психофізіологічних процесах, як відчуття, сприймання, запам'ятовування й відтворення. Її ефективність залежить від з'ясування особливостей перебігу вказаних процесів у особи, яка впізнає, адже ігнорування їх недоліків і особливостей може призвести до помилкових результатів.

Планування місця, часу й умов проведення пред'явлення до впізнання при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, так само як і при проведенні допиту, має відповідати часу найвищої її активності й відбуватися в місці, де потерпілий не буде повторно травмований.

Беручи до уваги несформованість психіки, малолітній особі важче помітити, запам'ятати й описати незвичні, незрозумілі події та явища, розпізнавання та опис яких вимагає особливої інформації, що виходить за межі знань дитини про навколишній світ або події, травматичні для неї.

Робочий етап пред'явлення до впізнання починається з запрошення понятих на місце проведення слідчої (розшукової) дії. Потім до вказаного приміщення запрошуються особи, серед яких буде пред'являтися до впізнання особа (статисти) або розташовуються речі, які мають бути впізнаними. Далі в приміщення, де буде проводитися слідча (розшукова) дія, запрошується особа, яка буде пред'являтися до впізнання. Після вчинення вказаних дій до приміщення запрошується особа, яка буде впізнавати. Особі, яка впізнає, ставиться запитання, чи не впізнає вона когось серед пред'явлених їй осіб.

Під час проведення пред'явлення до впізнання може виникнути конфліктна й безконфлікна ситуація.

У випадку виникнення конфліктної ситуації за даних умов насамперед слідчому необхідно з'ясувати причини її виникнення.

Зокрема, конфліктна ситуація при проведенні пред'явлення до впізнання може виникнути, якщо злочинець застосував до потерпілого погрозу вбивством або заподіяння фізичної шкоди (Я тебе вб'ю, якщо ти комусь про це розкажеш. Я вб'ю твою маму); підкуп (винагорода за покірність дитини у формі різних подарунків), маніпулювання (Якщо ти комусь про це скажеш, я перестану тебе любити. Якщо ти розповіси про це, станеться щось погане з тобою або близькою тобі людиною, наприклад, тебе віддадуть у дитячий будинок), а також обтяження потерпілого почуттям вини та спільної відповідальності за хід подій (Ти сам цього хотів) [4, с. 11–12].

Крім того, у випадку, коли особою, яка впізнає, є малолітній, необхідно брати до уваги те, що потерпіла особа може навмисно не впізнавати злочинця через страх, який вона відчуває при зустрічі зі злочинцем, адже у малолітньої особи є своя власна картина світу і своя оцінка подій та людей. Негативне ставлення і почуття потерпілого щодо дорослих не обов'язково означає, що він був ними скривджений. І навпаки, завдання кривди конкретною особою, зокрема сексуального характеру, не обов'язково викликає негативні емоції щодо злочинця [5, с. 54].

Також, конфліктна ситуація при пред'явленні до впізнання може виникнути через сором, страх чи небажання настання негативних наслідків для злочинця.

З метою подолання конфліктної ситуації при пред'явленні до впізнання необхідно, щоб впізнання за участю малолітнього потерпілого проводилося «безконтактно», тобто поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, або за фотокартками.

Пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням проводиться в спеціально обладнаних приміщеннях, які поділені навпіл перегородкою зі спеціального скла або однобічним напиленням, які мають окремі виходи. У частині, де перебуватиме підозрюваний зі статистами, освітлення має бути яскравим, а в іншій частині – більш помірним, приглушеним. Важливо, щоб слідчий роз'яснив дитині, що люди по той бік скла його не бачать і скривдити не зможуть.

КПК України визначає, що з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним і аудіоспостереженням (ч. 4 ст. 228 КПК України).

З аналізу вказаної норми виходить, що законодавець визначає одну підставу для проведення пред'явлення до впізнання поза візуальним і аудіоспостереженням – за наявності небезпеки для особи, яка впізнає.

Однак при розслідуванні статевих злочинів, вчинених щодо малолітньої особи, фактичної небезпеки для потерпілого може й не бути, однак тактично та процесуально правильним буде проводити вказану слідчу (розшукову) дію за участю малолітніх потерпілих саме поза візуальним і аудіоспостереженням.

Беручи за основу вдале формулювання заборони проведення одночасного допиту двох раніше допитаних осіб за участю малолітніх і неповнолітніх свідків і підозрюваного у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, викладеного в ч. 4 п. 9 ст. 224 КПК України, вважаємо за необхідне за аналогією зобов'язати

проводити пред'явлення до впізнання малолітньому потерпілому та свідку поза візуальним контактом.

Саме тому рекомендуємо доповнити ст. 228 КПК України пунктом 10, зміст якого викласти в такій редакції: «у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, пред'явлення до впізнання малолітньому або неповнолітньому свідку чи потерпілому підозрюваного проводити поза візуальним контактом».

Список використаних джерел

1. Лукьянчиков Е. Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти / Е. Д. Лукьянчиков. – Донецк : Академия, 1998. – 112 с.

2. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1970. – 224 с.

3. Біленчук П. Д. Основи криміналістичної тактики : [курс лекцій] / П. Д. Біленчук, А. П. Гель. – Вінниця : Вінницька філія МАУП, 2001. – 116 с.

4. Як опитувати дитину: порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / [опрацюв. Порадника : Аліція Будзиньська]. – Варшава : Фундація «Нічийні діти», 2007. – 64 с.

5. Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства тапрактики його застосування / [Ахтирська Н. М., Кочемировська О. О., Христова Г. О. та ін.]. – Київ : К.І.С., 2010. – 124 с.

Оперук Віталій Ігорович, в.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін та оперативно-розшукової діяльності Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЬ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

На сьогодні наркоманія завдає значної шкоди не тільки здоров'ю населення та генофонду нації, але також є реальною та серйозною загрозою для національної безпеки будь-якої держави. Немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин негативно впливає на різноманітні сторони життя людини – здоров'я, психіку, сімейне життя, добробут, моральність, освіту, культуру, економіку, громадський порядок тощо.

Аналіз стану незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів свідчить, що останнім часом відбулися істотні зміни, які характеризуються не лише різким збільшенням обсягу протиправного виготовлення наркотиків зі снотворного маку та конопель з метою їхнього збуту, а й значним поширенням в Україні нетрадиційних видів кустарного виробництва стимуляторів амфетамінного ряду в так званих підпільних лабораторіях з виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин.

За експертними оцінками з урахуванням латентності (1:5–1:7) кількість осіб, що зловживають вказаними психотропними речовинами, становить 30–35 тисяч, тобто 10–14 % від загальної кількості споживачів наркотиків та психотропів. Виходячи з тенденції неухильного зростання незаконного попиту на амфетаміни та зловживання ними, можна стверджувати, що в Україні інтенсивно

розвивається новий вид наркотизму, для обслуговування якого створюються підпільні лабораторії з виготовлення психотропних речовин амфетамінної групи. Своєчасне виявлення і ліквідація таких підпільних нарколабораторій є одним із пріоритетних напрямів роботи органів внутрішніх справ щодо боротьби з незаконним наркообігом [1, с. 2].

Під підпільною нарколабораторією розуміється будь-яке приміщення, що обладнане виробничим або кустарним устаткуванням, за допомогою якого здійснюється хіміко-технологічний процес екстрагування, перегонки, очищення або синтезу наркотичної, психотропної сировини чи прекурсорів для незаконного отримання готових природних, напівсинтетичних або синтетичних наркотичних засобів чи психотропних речовин з метою їх особистого вживання або збуту іншим особам.

Розслідування кримінальних проваджень по злочинах у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів не обходиться без осіб, які володіють спеціальними знаннями. Оскільки, такі знання значно розширюють можливості сторін, на стадії досудового розслідування та судового розгляду в отриманні доказової інформації, що не може бути отримано іншими процесуальними засобами.

З огляду на це, саме завдяки умілому використанню спеціальних знань під час кримінального провадження, є запорукою його ефективного завершення. З огляду на специфіку кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним виготовленням наркотичних засобів, психотропних речовин з використанням обладнання, призначеного для виготовлення наркотиків, без застосування цих знань у кримінальних провадженнях, на нашу думку, неможливо взагалі.

Під час виявлення кримінальних правопорушень, пов'язаних із виготовленням наркотичних засобів чи психотропних речовин в підпільних нарколабораторіях, спеціальні знання застосовують практично на кожному етапі кримінального провадження.

Підпільна нарколабораторія – об'єкт підвищеного ступеня небезпеки, де існує загроза отруєння наркотичними засобами, психотропними та іншими високотоксичними речовинами в разі потрапляння на шкіру або вдихання парів, отримання хімічних опіків тощо. Там зберігають різноманітні хімічні речовини, здійснюють механічні, хімічні або фізико-хімічні процеси в умовах низького ступеня безпеки. Тому з метою уникнення пожеж або вибуху таку слідчу (розшукову) дію, як огляд, слід проводити за сприяння спеціально підготовлених фахівців із хіміко-фармацевтичної експертизи. Зазначена особа може не лише знешкодити обладнання, яке використовують, а й допомогти виявити, зафіксувати, вилучити та зберегти матеріальні сліди, що підтверджують факт незаконного виготовлення (виробництва) наркотичних засобів або психотропних речовин [2, с. 77].

Під час огляду місця події слідчий враховує заяви та пояснення власника підпільної лабораторії стосовно технології виготовлення наркотиків. Демонтаж обладнання нарколабораторії проводять спеціалісти після застосування фото- та відеозйомки всіх предметів, пов'язаних з її роботою. Як речові докази вилученню підлягають:

– вихідна сировина (натуральна, хімічна), до якої можуть додаватися інші компоненти для одержання кінцевого продукту;

– первинні і вторинні прекурсори та речовини, що за ступенем хімічної обробки не відповідають кінцевому продукту;

– кінцевий продукт та відходи технологічного процесу;

– обладнання та пристосування, що використовуються на будь-якій стадії технологічного процесу, включаючи таблеточні преси тощо;

– технологічні матеріали (залишки речовини або сухий осадок);

– література з хімічного синтезу, фармакології та фармацевтики, записи з хімічними формулами;

– зразки та проби кіптяви на стелі, стінах, засобах вентиляції, води із систем каналізації тощо;

– записи, що свідчать про виготовлення та збут наркотичних засобів і психотропних речовин (у зошитах, на окремих аркушах, клаптях паперу тощо);

– записники, листи, фотографії, відео - та аудіо записи, пам'ять засобів зв'язку, оргтехніки, за допомогою яких можна встановити зв'язки затриманого та його причетність до виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин;

– чисті бланки рецептів, кліше печаток, які свідчать про виготовлення рецептів на право придбання препаратів, що містять наркотичні засоби або психотропні речовини;

– кошти та предмети розкоші, отримані від злочинної наркодіяльності;

– у разі необхідності відбираються зразки волосся, змиви з пальців рук, а також одяг, в якому були затримані під час виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин [1, с. 14–15].

У протоколі огляду місця події слід вказати повний перелік усіх вилучених предметів. У разі необхідності після завершення огляду місця події спеціалістам доручають вжити відповідних заходів щодо дезактивації заражених територій, приміщень, предметів. За результатами затримання в лабораторії підозрюваних осіб можливе проведення обшуків за місцем їхнього проживання, інвентаризацій або документальних ревізій, а в разі необхідності – проведення інших слідчих (розшукових) дій згідно із законом.

Враховуючи вищевикладене, ми можемо побачити, яку роль відводиться особі, яка володіє спеціальними знаннями під час огляду місць незаконного виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин на початкових та подальших стадіях розслідування.

Таким чином, дотримання організаційних та тактичних рекомендацій сприятиме доказової значущості отримуваних висновків, а також профілактиці злочинів у сфері незаконного виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин, за допомогою осіб, що володіють спеціальними знаннями.

Список використаних джерел

1. Пасічник Г. В. Виявлення та ліквідація підпільних лабораторій з виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин : метод. рек. / Г. В. Пасічник, М. С. Хруппа, В. М. Жмінько та ін. – Київ : РВВ МВС України 2000. – 35 с.

2. Рівчаченко О. А. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів / О. А. Рівчаченко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 4 (97). – 347 с.

3. Гончар В. К. Використання технічних засобів для пошуку, виявлення та дослідження наркотичних засобів : метод. рек. / В. К. Гончар, М. П. Нестеренко, К. С. Золотухін ; за заг. ред. Ю. Ю. Орлова. – Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – 70 с.

Павлова Наталя Валеріївна, старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Ковтун Вікторія Дмитрівна, курсант факультету підготовки фахівців органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ТРАНСПЛАНТАЦІЯ ОРГАНІВ І ТКАНИН ЛЮДИНИ: ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах сьогодення життя та здоров'я людини – це одна з найголовніших складових національного багатства, адже є визначальним критерієм оцінки рівня суспільного розвитку, стану захищеності громадян, економічної продуктивності та результативності. Так, сукупність соціальних, кримінально-правових та медичних чинників зумовлює необхідність збереження та забезпечення належної охорони здоров'я населення України, оскільки у відповідності до Основного закону нашої держави життя та здоров'я людини – найвища соціальна цінність.

З огляду на це, в кримінально-правовому аспекті посягання на життя та здоров'я є одним з найнебезпечніших злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом ІІ Особливої частини КК України (ст. 115–145), який має назву «Злочини проти життя та здоров'я особи».

Зокрема, розвиток медицини та поява новітніх методів лікування дозволяють не тільки покращити її рівень, а й спричиняють зростання злочинів пов'язаних з порушенням встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, за що передбачено кримінальну відповідальність за ст. 143 КК України «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини» та ст. 144 КК України «Насильницьке донорство» [1].

Дослідженням та вивченням проблеми правового регулювання трансплантації органів і тканин людини займалися наступні науковці: М. Авдеєв, В. Глушков, М. Малеїн, Н. Малеїна, А. Мусієнко, С Тихонова, Г. Чаботарьова.

Необхідність ефективного розкриття, розслідування і запобігання злочинам у цій сфері є одним з пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів, однак враховуючи те, що рівень латентної злочинності в даному випадку є досить високим, дії спрямовані на викриття та запобігання таким злочинам потребують належної організації [2].

Разом з тим, саме ознаки способу вчинення злочину, які знаходять свій прояв у комплексі різноманітних матеріальних та ідеальних слідів, дозволяють зорієнтуватись у вчиненому діянні та обрати найефективніші методи його розслідування. На думку Р. С. Белкіна спосіб вчинення злочину – це система дій з підготовки, вчинення та приховування злочину, визначених умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями особистості [3, с. 267].

Особливістю вчинення злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини є участь, як правило, не менше трьох осіб – донора, реципієнта та особи (осіб), яка здійснює трансплантацію або вилучення органів або тканин людини. Основним елементом злочинного прояву у цій групі злочинів є метод злочинної діяльності, що може набувати п'яти основних форм.

Перша пов'язана з примушуванням, друга, третя та четверта пов'язані із застосуванням різних форм обману, а п'ята пов'язана із добровільною згодою донора: 1. Видалення органів за допомогою насильства або примушування – коли орган видаляють у донора-жертви силоміць або ж коли донора примушують погодитись на видалення за допомогою фізичного чи психологічного насильства. 2. Видалення органів обманним шляхом за допомогою фальшивого свідоцтва про смерть головного мозку – коли органи видаляють у тяжко хворих або непритомних пацієнтів на підставі виданого лікарем фальшивого свідоцтва про смерть головного мозку. 3. Видалення органів шляхом обману під час хірургічного втручання – коли нирку видаляють у хворого без його відома під час необхідного хірургічного втручання через реальну хворобу. 4. Видалення органів обманним шляхом під час не потрібного хірургічного втручання – коли лікарі обманним шляхом переконують жертву-донора в існуванні вигаданої хвороби та користуються цим для проведення операції, під час якої видаляють нирку. 5. Видалення за гроші – коли з донором домовляються про видалення однієї з його нирок за винагороду [4, с. 16–17].

У випадках продажу органів, донори часто виїздять для цього за межі України, оскільки тут мало спеціальних медичних установ та кваліфікованого персоналу, а в сертифікованих трансплантологічних клініках існує суворий режим контролю, тому за таких умов без ризику викриття здійснити нелегальну трансплантацію на території України практично неможливо [5].

Аналіз клінічної і судово-слідчої практики засвідчив, що зустрічаються три варіанти основного етапу формування механізму даного злочину, а саме: 1. Донор, якого шукають, через певні причини, що пов'язані з сильними травмами, вже перебуває у реанімаційному відділенні ліцензованої медичної установи. У зв'язку з цим незаконна операція по трансплантації органу робиться після ненадання реанімаційної допомоги або сфабрикованих документів, що констатують смерть мозку людини. 2. Донор, якого шукають, знайдений поза реанімаційним відділенням. При цьому здійснюються різні способи нанесення йому черепно-мозкових травм (наприклад, організується дорожньо-транспортна подія, застосовується зброя різного типу та ін.) або застосовується медичний наркоз. Потім донор транспортується до медичної установи. У першому випадку – до ліцензованої медичної установи, а у другому – до неліцензованої медичної установи, після чого у неліцензованій медичній установі безпосередньо робиться пряма пересадка необхідного органу, а у ліцензованій медичній установі незаконна операція по трансплантації робиться після ненадання медичної допомоги або фальсифікації документів, які констатують смерть головного мозку. 3. Донора, якого шукають, примушують до операції по вилученню у нього органу або тканин для трансплантації шляхом застосування фізичного насильства (нанесення побоїв, катування, незаконне позбавлення волі, навмисне заподіяння легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень); психічного насильства (погроза застосування насильства, яка здатна вплинути на його волю і призвести до невідповідності волевиявлення особи її справжній волі); використання безпорадного стану (через нездатність усвідомлювати, що відбувається через психічні або фізичні вади); матеріальної або іншої залежності (службові, родинні, навчальні або ситуаційні стосунки).

Для завершального етапу формування механізму такого злочину характерною є домовленість між усіма учасниками незаконної трансплантації органу або тканин про замовчування цього факту; знищення або фальсифікація медичних документів, в яких є відомості про необхідність операції, її хід та

завершення; знищення трупа при проведенні операції у неліцензованій медичній установі [6, с. 14–18].

Тож, для того аби розслідування злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини було ефективним та результативним необхідними є наступні дії: законодавче закріплення меж припустимості трансплантації, чітке визначення моменту настання смерті й час, із настанням якого можна вилучити трансплантат, установлення переліку осіб, котрі можуть бути донорами та реципієнтами, врегулювання відносин між ними та лікарем, установлення умови правомірності отримання трансплантату.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 2 серп. 2016 року: (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 212 с.

2. Фабрика Т. А. Проблемы уголовной ответственности за принуждение к изъятию органов или тканей человека для трансплантации : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. А. Фабрика. – М., 2007. – 26 с.

3. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 2-е изд. доп. – 334 с.

4. Протидія торгівлі органами людини: додаткові рекомендації для представників правоохоронних органів України. – Київ : Міжнар. організація з міграції, 2007. – 72 с.

5. Мусієнко А. Деякі елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини / А. Мусієнко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – № 84. – 2010. – 52–54 с.

6. Кустова О.А. Методика расследования преступлений, связанных с изъятием органов и (или) тканей человека для трансплантации : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. А. Кустова. – М., 2004. – 26 с.

Патик Андрій Анатолійович, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОКРЕМИХ ОРГАНІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Останніми роками Україна переживає хвилю реформ, які торкаються і правоохоронної сфери. Водночас у більшості економічно та соціально розвинутих країнах спостерігається оптимізація силових структур, спрямована на підвищення якості роботи кваліфікованих працівників та зменшення використання ресурсів, у т.ч. людських. Наприклад, у Литві за останні роки скорочено 25% особового складу поліцейських через дублювання ними одних і тих саме функцій. На прикладі країн Європейського союзу та США в Україні розпочалася трансформація підрозділів Національної поліції, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування, в підрозділ детективів. Наразі, в м. Бориспіль реалізується перший експериментальний проект із запровадження інституту детективів в поліції.

Звичайно, не всі позитивно зустріли зазначені зміни, що пов’язано з необхідністю пристосування до нових вимог та можливою втратою своєї посади. Однак, є і безліч переваг такої форми здійснення досудового розслідування. Найголовніша перевага – це покращення якості розслідування. Нарешті у

оперативного працівника та слідчого появиться одна мета – притягнути винних до відповідальності та направити провадження до суду з достатнім для цього обсягом доказів. Незважаючи на те, що ці завдання завжди були прописані у національному законодавстві, однак на практиці оперативний працівник та слідчий залишались кожен при власних інтересах. І об'єднання їх в одній особі – вважаємо за найкращий спосіб вирішення цієї проблеми. Детектив нестиме відповідальність за якість розкриття правопорушення та проведення слідства від початку до кінця усього провадження. Зникнуть безперспективні доручення та «порожні» відписки на них. Детектив володітиме усією гласною та негласною інформацією у провадженні, зменшиться відсоток витоку інформації, що становить оперативну та слідчу таємницю, оскільки цим детектив нашкодить перш за все собі, і таке інше.

Схожа, але нажаль у протилежному ракурсі, складається ситуація зі спеціалістами та експертами.

Справа в тому, що обов'язки, які могла б виконувати одна особа були розділені між двома посадами, які до того ж відносяться до різних структурних підрозділів системи МВС України: інспектори-криміналісти (спеціалісти) до органів досудового розслідування Національної поліції України; експерти до Експертної служби МВС України.

Так, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року до системи поліції не входять підрозділи та служби, які можуть проводити експертні дослідження (ч. 3 ст. 13 ЗУ «Про Національну поліцію») [1]. Натомість в органах досудового розслідування Національної поліції України створена посада інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) у кримінальному провадженні, який має володіти науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення, відповідно до Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 № 570 [2]. А експертна служба залишається в системі Міністерства внутрішніх справ України, де і була створена [3; 4]. Відповідно до Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1343, вона (Експертна служба) є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується і координується Міністерством внутрішніх справ України. Експертна служба МВС безпосередньо підпорядковується Міністру внутрішніх справ України [5].

Перелік обставин, за яких спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС може залучатися до участі у проведенні огляду місця події у кримінальному провадженні досить чіткий та обмежений, якщо точніше, вона виїжджає лише на резонансні злочини і тільки за письмовим (як виняток за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки. За фактами вчинення інших злочинів спеціалізована пересувна лабораторія залучається за спільно прийнятим рішенням керівництва відповідного підрозділу Експертної служби МВС та керівництва органу досудового розслідування про доцільність залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі в проведенні огляду місця події, виходячи з категорії вчиненого злочину, об'єктивних обставин та необхідності застосування відповідних спеціальних знань [6].

Тому, в решті випадків на такі злочини виїжджають інспектори-криміналісти Національної поліції України, які не мають права проводити судові експертизи, у тому числі тих об'єктів, які вилучені ними ж при огляді місця події. Звідси, значна кількість погано зібраних матеріалів (зразків, об'єктів), оскільки інспектору не доведеться в подальшому з ними працювати, і на цьому його робота закінчена, експертизу вже буде проводити судовий експерт Експертної служби (звичайно ж, якщо слід виявиться придатним для дослідження).

Таким чином, якщо раніше спеціаліст і експерт поєднувались в одній особі, то на сьогодні це дві окремі посади, які поділили між собою обов'язки, але одна виконує свою частину на початковому етапі роботи з доказами, інша на завершальному. Тому, це дві складові частини єдиного механізму експертно-криміналістичного забезпечення кримінального провадження, які повинні злагоджено працювати задля досягнення максимально ефективної діяльності правоохоронної системи України. Інший спосіб вирішення зазначеної проблеми – зробити так, щоб ці обов'язки знову виконувала одна посадова особа, незалежно від того, до якого органу вона буде належати.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Верховна Рада України; Закон від 02.07.2015 р. № 580-VIII (зі змінами та доповненнями станом на 12.07.2017) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Закону: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19.
2. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : МВС України; Наказ від 06.07.2017 р. № 570 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Наказу http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17. – Назва з екрана.
3. Про судову експертизу : Верховна Рада України; Закон від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2017) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Закону : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12.
4. Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ : Кабінет Міністрів України; Постанова від 20.06.2000 р. № 988 (зі змінами та доповненнями станом на 22.06.2012) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Закону : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/988-2000-п. – Назва з екрана.
5. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : МВС України; Наказ від 03.11.2015 р. № 1343 (зі змінами та доповненнями станом на 28.02.2017) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Положення : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15.
6. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : МВС України; Наказ від 03.11.2015 р. № 1339 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Наказу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15. – Назва з екрана.

Патик Леся Леонідівна, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЗМІСТ ДОКУМЕНТІВ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАХИСТУ ВІД ПІДРОБКИ

Документи про вищу освіту (наукові ступені) видаються особам, які успішно виконали відповідну освітню (наукову) програму та пройшли атестацію. Нагадаємо, що відповідно до ст. 7 Закону України «Про вищу освіту»

встановлено види документів про вищу освіту (наукові ступені) за відповідними ступенями, зокрема такі: диплом молодшого бакалавра, диплом бакалавра, диплом магістра, диплом доктора філософії та диплом доктора наук [1].

Підробка документів завжди викликала дискусії серед практиків та науковців, а особливого значення та актуальності набула підробка документів про вищу освіту (науковий ступінь). На противагу злочинним посяганням було створено засоби захисту їх від підробки. Однак, для здобувача вищої освіти або іншої особи, яка не володіє знаннями щодо засобів захисту таких документів від підробки важливе значення для встановлення достовірності має зміст таких документів.

Незважаючи на те, що зазначені вище документи посвідчують факт здобуття особою вищої освіти, усі вони мають певні відмінності один від одного. Тобто, дипломи різних вищих навчальних закладів можуть мати відмінності в оформленні, зокрема матеріалі, дизайні, розмірі, кольорі тощо. Однак, все ж таки існують на сьогодні, обов'язкові відомості, які мають міститися у документах про вищу освіту державного зразка, зокрема такі наводить Національний інформаційно-іміджевий центр академічної мобільності ENIC-NARIC (державне підприємство Міністерства освіти і науки України):

1) найменування документа про вищу освіту;

2) прізвище, ім'я та по батькові випускника;

3) назва вищого навчального закладу, що видав документ, або в разі навчання у відокремленому структурному підрозділі навчального закладу – назва цього підрозділу;

4) рік закінчення навчання;

5) кваліфікація випускника, що складається з інформації про присвоєну йому ступеня вищої освіти, спеціальності та спеціалізації, а в деяких випадках – професійної кваліфікації;

6) серія (1 буква, 2 цифри) і реєстраційний номер диплома (6 цифр), який присвоюється документу після процедури реєстрації в Єдиній державній електронній базі з питань освіти, а так само дата його видачі;

7) посада керівника або уповноваженої особи, яка підписала документ, його прізвище та ініціали, підпис, а так само друк, скріпивши підпис;

8) зображення малого Державного Герба України та напис «Україна» і «Ukraine»;

9) інформація про легалізацію документа про освіту або проставлення на ньому апостиля (в разі необхідності). «Апостиль» – це штампа, що проставляється Міністерством освіти і науки України на освітніх документах, який підтверджує правомірність їх видачі для компетентних органів з питань визнання в інших країнах [2].

Поряд з цим, у дипломі молодшого бакалавра (молодшого бакалавра з відзнакою), бакалавра (бакалавра з відзнакою), магістра (магістра з відзнакою), що видається випускникові, який є іноземцем або особою без громадянства, що прибула в Україну з метою навчання та отримала посвідку на тимчасове проживання, також має міститися фотографія випускника, а у дипломі, що видається іноземцеві або особі без громадянства, що навчалася в двох або більше вищих навчальних закладах, зазначаються рік вступу та повне найменування вищого навчального закладу, до якого іноземець або особа без громадянства вступила на початку навчання в Україні [3].

Отже, незважаючи на значну кількість зразків документів про вищу освіту, які в загальному можуть відрізнятися один від одного, створено єдину змістову їх

наповненість, що уможливлює розпізнати невідповідність встановленому зразку під час огляду диплома пересічним громадянином або під час його замовлення щоб засвідчити факт здобуття вищої освіти. Звичайно, на відміну від засобів захисту, така інформація не убезпечує документи про вищу освіту від підробки, однак може захистити громадян від злочинців, які надають послуги з виготовлення таких документів.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради, 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.

2. Зразки освітніх документів / Вища освіта / Диплом бакалавра: Міністерство освіти і науки України; Національний інформаційно-іміджевий центр академічної мобільності ENIC-NARIC / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://enic.in.ua/index.php/ua/zrazky-osvitnih-dokumentiv/vusha-osvita-doc/dyplom-bakalavra. – Назва з екрана.

3. Про затвердження форм документів про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка та додатків до них, зразка академічної довідки : Міністерство освіти і науки; наказ від 12 трав. 2015 р. № 525 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0551-15. – Назва з екрана.

Плетенець Віктор Миколайович, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВУ

Проблема боротьби зі злочинністю належить до однієї з найбільш гострих і потребує якомога скорішого вирішення в Україні. Це обумовлено кількісними та якісними змінами у структурі злочинності, що характеризуються появою нових проявів суспільно-небезпечних діянь, зростанням професіоналізму злочинців, їх оснащеністю сучасними високотехнологічними засобами, удосконаленням способів їх суспільно-небезпечних діянь і приховування із активним застосуванням заходів протидії розслідуванню.

Одна зі складових розв'язання цієї задачі – оптимізація процесу розслідування та підвищення ефективності подолання протидії з боку злочинців та інших осіб не зацікавлених у встановленні об'єктивної істини у кримінальних провадженнях. Працівники правоохоронних органів, що стикаються з проявами протидії з боку зацікавлених осіб під час розслідування не в змозі протиставити достойний комплекс дій. Про це свідчать статистичні дані Генеральної прокуратури України, згідно з якими підозра у вчиненні кримінальних правопорушення оголошується лише третині злочинців [1]. Своєчасно не притягнуті та ті, які уникли відповідальності, «відшліфовуючи» навички продовжують вчинення більш тяжких та зухвалих суспільно-небезпечних діянь у тому числі із застосуванням сучасних технічних засобів, заходів підготовки, знищення, маскування чи фальсифікація інформації, інсценувань тощо. Поява у злочинців більш широких можливостей протидії кримінальному судочинству досудовому розслідуванню та судовому розгляду обумовлює необхідність дослідження її змісту та розробки комплексної системи подолання цим проявам.

З іншого боку, потерпілі, не відчуваючи охорони своїх прав, свобод та законних інтересів, а також виконання, відповідними правоохоронними органами, завдань КПК України [2], звертаються до Європейських судових інституцій з позовами до держави Україна. Окрім того, що на їх задоволення витрачаються значні матеріальні ресурси державного бюджету, формується негативний імідж України на міжнародному рівні.

Серед причин, що негативно впливають на виконання завдань кримінального процесуального кодексу України є, у тому числі, недостатня наукова розробка та відсутність ефективних рекомендацій для слідчих, котрі у ході розслідування, а судді – під час судового розгляду стикаються з проявами протидії з боку зацікавлених осіб. Крім того, існує низка об'єктивних та суб'єктивних чинників, через які працівники правоохоронних органів припускаються суттєвих прорахунків та помилок в оцінці розглядуваних проявів й шляхів її подолання. Відсутність теоретично розроблених та практично апробованих комплексів заходів з подолання протидії кримінальному судочинству негативно впливає не тільки на стан розслідування та попередження кримінальних правопорушень, а й на високий рівень їх латентності. Наявність чітких науково вивірених й апробованих практикою рекомендацій з криміналістичного забезпечення подолання протидії кримінальному судочинству полегшить досягнення позитивних результатів у боротьбі з розглядуваними проявами взагалі та покращення криміногенної обстановки в нашій державі зокрема.

Дослідженню проблем протидії розслідуванню приділяли увагу російські криміналісти: В. М. Карагодін, І. А. Ніколайчук, В. В. Трухачов, Е. У. Бабаєва, С. Ю. Журавлев, Л. В. Лившиць, В. Я. Куликов, А. Н. Петрова та інші

Однак, зазначені дослідження проводилися в інших соціальних та правових умовах. і не можуть повною мірою бути використані для подолання цих проявів в Україні.

Заслуговують на увагу й роботи вітчизняних науковців щодо дослідження різних аспектів протидії розслідування на рівні кандидатських дисертацій зокрема: Р. М. Шехавцов (Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями). – Київ, 2003), О. В. Александренко (Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню. – Київ, 2004), Б. В. Щур (Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчинюються організованими злочинними групами. – Харків, 2005), І. В. Грицюк (Протидія розслідуванню злочинів у сфері оподаткування. – Ірпінь – 2012) та ніші. Однак вказані дослідження присвячені різним аспектам досудового розслідування в умовах протидії та не торкаються проблем подолання цих проявів в ході судового розгляду та не враховують змін, що відбулись у кримінальному процесуальному законодавстві України.

Зміна ситуації, на нашу думку, можлива, у першу чергу, шляхом здійснення комплексного підходу й глибокого (фундаментального) дослідження проблематики криміналістичного забезпечення подолання протидії кримінальному судочинству, та формування на їх основі теоретичних засад діяльності відповідних правоохоронних органів.

Таким чином склались передумови для формування окремої (приватної) теорії криміналістичного забезпечення подолання протидії кримінальному судочинству, в якій всі питання розглядалися б системно (комплексно) та мали б як теоретичне (збагачення науки «Криміналістика» окремою теорією), так і

практичне («озброєння» правоохоронців дієвим інструментарієм у боротьбі зі злочинністю) значення.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям кримінального процесуального кодексу України». – Харків : Одіссей, 2012. – 360 с.

Полях Анатолій Михайлович, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОНТРАБАНДУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів передбачає проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, організаційних та оперативно-розшукових заходів. Визначення такого комплексу залежить від слідчої ситуації та обраного напрямку розслідування. Існує ситуаційна залежність проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

Вченими-криміналістами розроблено та пропонується відповідний перелік слідчих (розшукових) дій відносно початкового етапу розслідування злочинів про контрабанду наркотичних засобів.

Зокрема, розглянемо перелік слідчих (розшукових) дій та інших заходи які притаманні двом типовим слідчим ситуаціям, а саме: 1) факт контрабанди наркотичних засобів виявлено, підозрюваного затримано з речовими доказами під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) факт контрабанди наркотичних засобів виявлено, але конкретна особа, яка вчинила злочин, не встановлена.

У першій ситуації характерне проведення таких невідкладних слідчих дій: а) затримання підозрюваного та його обшук; б) огляд місця затримання з метою з'ясування обстановки події; в) огляд вилучених наркотиків, пристроїв для їх вживання, одягу підозрюваного та ін.; огляд упакування наркотичних засобів або психотропних речовин для виявлення на ньому слідів рук; г) огляд речей, що стосуються злочину; ґ) медичне освідування особи на предмет встановлення слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак уживання ним наркотиків; д) призначення судових експертиз (експертизи наркотичних засобів, хіміко-фармацевтичної, судово-медичної, наркологічної, психіатричної, криміналістичної та ін.); е) обшук за місцем проживання підозрюваного, місцем роботи, у гаражах, на дачах, у друзів і в інших місцях з метою вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин та інших предметів зі слідами злочину; є) допит підозрюваного із з'ясуванням анкетних даних, способу життя, зв'язків, обставин вчинення злочину тощо; ж) допити свідків, у тому числі родичів, знайомих, сусідів підозрюваного.

У другій ситуації алгоритм слідчих (розшукових) дій слідчого може виглядати таким чином: а) огляд місця події; б) допит свідків-очевидців, а у випадках, коли немає таких, дії мають бути спрямовані на їх виявлення;

в) застосування службово-розшукової собаки; г) перевірка результатів оглядів та допитів за криміналістичними обліками; ґ) вивчення матеріалів архівних кримінальних проваджень (розкритих та нерозкритих) цієї категорії шляхом порівняльного аналізу способів учинення таких злочинів; є) призначення за результатами огляду судових експертиз; ж) вивчення відомостей, повідомлень, довідок про подібні злочини; з) постановка завдання про встановлення особи, що вчинила злочин, оперативним шляхом та ін. [1].

При розслідуванні контрабанди наркотичних засобів суттєву роль відіграє огляд з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ст. 237 КПК України).

У криміналістичній літературі справедливо зазначається, що огляд місця події при розслідуванні контрабанди має свої особливості, які обумовлені низкою обставин: 1) предметом злочину. Від виду предмета контрабанди, виявленого у підозрюваної особи, залежить і визначення тактики проведення слідчих дій; 2) способом переміщення контрабандного товару через митний кордон; 3) специфікою транспортного засобу, за допомогою якого переміщується контрабандний товар (залізничний транспорт, автомобільний, повітряний, водний) [2].

Огляд місця події є первинною і невідкладною слідчою дією. Невідкладність огляду місця події пояснюється необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку злочинця, а також проведення інших слідчих дій, спрямованих на розкриття злочину [3].

Також у системі слідчих дій при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів суттєвим є проведення такого різновиду слідчого огляду, як освідування. Освідування – це невідкладна слідча (розшукова) дія, оскільки зволікання з її проведенням може призвести до втрати доказової інформації внаслідок дій особи, яка підлягає освідуванню, спрямованих на знищення слідів злочину, а іноді й особливих прикмет [4].

Специфічність даного виду слідчого огляду передбачає особливу процедуру його проведення. Зокрема, якщо необхідно провести судово-медичне освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого, то воно здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. (ст. 241 КПК України).

При розслідуванні контрабанди наркотичних засобів важливе місце посідає така слідча дія, як допит (ст. 224 КПК України). Допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть в ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі [5]. По даній категорії справ доцільно виокремлювати особливості проведення й тактики таких видів допиту, як допит підозрюваного та допит свідків.

З криміналістичної точки зору можливо виокремити такі види допиту підозрюваного: допит перевізника наркотичного засобу, допит особи, яка надавала допомогу у переміщенні наркотичних засобів через митний кордон, допит організатора наркобізнесу тощо. Така диференціація передбачає визначення предмету допиту цих осіб.

Види допиту свідків також необхідно виокремити, як допит особи, у присутності якої відбулося затримання контрабандиста, допит співробітників транспортних підприємств, послугами яких користувався контрабандист, допит

співробітників прикордонної служби або митниці, допит членів родини, колег по роботі, знайомих контрабандиста.

Для кваліфікованого розслідування злочинів, пов'язаних із контрабандою наркотичних засобів в особливому порядку необхідно призначення та проведення комплексу судових експертиз, а саме: експертиза наркотичних засобів; хіміко-фармацевтична; криміналістична; судово-медична; наркологічна та судово-психіатрична експертизи. Звичайно, що такий комплекс є достатньо орієнтовним і можуть бути призначені й інші експертизи.

При цьому, слід завжди пам'ятати, що збирання доказів у ході кримінального провадження повинно відповідати певним умовам, які можуть гарантувати їх доброякісність і можливість подальшого використання. В першу чергу, це дотримання вимог процесуальної форми: використання лише тих способів і засобів збирання доказів, які передбачені законом; збирання доказів лише уповноваженими на це особами; об'єктивність та неупередженість у їх збиранні.[6].

Дії із збирання доказів мають бути послідовними та своєчасними, оскільки деякі з таких доказів з плином часу можуть бути втрачені безповоротно, до того ж це стосується як ідеальних слідів, так і матеріальних утворень.

Список використаних джерел

1. Настільна книга слідчого : [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. – 2-ге вид. переробл. і доп. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 489–490.

2. Руководство для следователей / [Баев О.Я., Ваксян А.З., Ваксян А.А. и др.]; под ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова. – М. : ИНФРА-М, 1997. – С. 544.

3. Криміналістика: підручник / [Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – С. 218.

4. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) : монографія /[Баулін Ю.В., Борисов В.І., Батиргареєва В.С. та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, В.І.Борисова. – Х. : Вид-во Кроссроуд, 2008. – С. 339.

5. Криміналістика : підручник / [Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К. : Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 256.

6. Макаренко Н.К. Криміналістичне забезпечення доказування у справах про контрабанду наркотичних засобів на стадіях досудового провадження : монографія / Н.К.Макаренко. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2011. – 152 с.

Пясковський Вадим Валерійович, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАННОСТІ МАЛОЛІТНІХ

Ефективність розслідування будь-яких злочинів залежить, в першу чергу, від правильності визначення слідчим основних напрямів розслідування та проведення в кожному окремому випадку найбільш оптимального комплексу слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Вибір алгоритму розслідування злочинів багато в чому залежить від аналізу типових слідчих ситуацій, які складаються на початковому етапі.

Структуру початкового етапу розслідування будь-якого злочину становлять: планування розслідування; початкові слідчі (розшукові) дії; оперативно-розшукові заходи.

Початковий етап розслідування насильницьких злочинів проти статевої недоторканості малолітніх має наступні завдання: отримання і закріплення вихідної інформації про злочин шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів; встановлення і затримання підозрюваного (підозрюваних); перевірка причетності конкретної особи або осіб до вчиненого статевого посягання.

Найбільш типовими слідчими ситуаціями, що виникають на початковому етапі розслідування насильницьких злочинів проти статевої недоторканості малолітніх, залежно від обсягу та змісту інформації про особу (осіб), яка вчинила кримінальне правопорушення, є наступні:

1) особа, яка вчинила злочин, затримана на місці вчинення злочину;

2) особа, яка вчинила злочин, затримана через деякий час після його вчинення (від декількох годин до декількох днів);

3) особа, яка вчинила злочин, зникла з місця події, але відомі її дані;

4) особа, яка вчинила злочин, зникла з місця події, і її дані невідомі.

Кожній з вищеописаних ситуацій відповідають певні завдання. Так, якщо злочинець затриманий на місці події, або відразу після вчинення насильницьких дій основним завданням слідчого є створення доказової бази, достатньої для повідомлення затриманій особі про підозру. Це здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових) дій – допитів, пред'явлення для впізнання, призначення відповідних експертиз. Крім того, слідчий повинен припиняти можливі спроби вчинення тиску на потерпілу дитину і її близьких осіб.

Якщо насильник невідомий, головними завданнями є його встановлення, розшук і затримання. Для цього необхідно відразу ж, після звернення потерпілого (зазвичай, батьків або інших родичів дитини) до правоохоронних органів, організувати розшук злочинця по «гарячих» слідах. Потрібно допитати потерпілу дитину про час і місце вчинення злочину, про відмітні ознаки зовнішності і одягу злочинця або злочинців, знаряддя злочину, про речі, які забрав злочинець у потерпілого. Під час допиту потерпілого необхідно з'ясувати, як було вчинено напад: злочинець переслідував, йшов назустріч або з'явився із засідки, а також чи передував нападу контакт з потерпілим, що говорив злочинець під час і після вчинення насильницьких дій. Необхідно з'ясувати, яким чином потерпілий опинився на місці вчинення злочину і як його залишив. За цими даними можна припустити можливий напрямок зникнення злочинця з місця події. Після цього потрібно організувати заслони на шляху його прямування, а також переслідування. При організації розшуку злочинця по «гарячих» слідах слід мати на увазі дві основні розшукові версії: злочинець проживає в районі вчинення злочину; злочинець не є жителем даної місцевості. У першому випадку злочинець може сховатися недалеко від місця вчинення злочину, в іншому випадку, як правило, буде прагнути залишити район вчинення злочину. Показання потерпілого можуть містити дані, що вказують на велику ймовірність тієї чи іншої версії. Так, якщо злочинець приховував своє обличчя, він, можливо, побоювався бути впізнаним, а якщо тримався вільно, то, швидше за все, він не проживає в даній місцевості.

Особливості розшуку злочинця по «гарячих» слідах визначаються місцем вчинення злочину. Так, якщо злочин вчинено в сільській місцевості (в лісі, полі, селі), велике значення має переслідування злочинця за допомогою службово-

розшукової собаки, прочісування прилеглих масивів, де міг сховатися злочинець. При вчиненні злочину у великому місті, особливо в денний час, використання розшукової собаки ускладнене оскільки злочинець часто використовує транспортні засоби (навіть громадський транспорт) з метою швидкого залишення місця події. У цих умовах значну допомогу в організації розшуку може надати встановлення і опитування громадян, які перебували в районі передбачуваного руху злочинця, від яких можна отримати додаткові відомості про його прикмети і напрямок руху.

У деяких випадках, доцільно встановити спостереження за місцем, де було вчинено насильницький статевий злочин. Криміналістами давно помічено, що нерідко осіб, які вчинили сексуальне насильство, «притягує» до місця події якась нездоланна сила.

По можливості, за допомогою потерпілого і свідків необхідно скласти композиційний або мальований портрет передбачуваного насильника, який необхідно використовувати при проведенні подвірного (поквартирного) обходу. Одночасно організовується відпрацювання житлового масиву і установ, розташованих в районі вчинення злочину.

Якщо розшук злочинця по «гарячих» слідах не дав результатів, то необхідним є своєчасне проведення розшукових заходів. Розшукові заходи є додатковим засобом встановлення обставин, що мають значення для розслідування. Вони можуть бути класифіковані за різними підставами. Так, залежно від поставлених цілей вони поділяються на дві групи.

До групи розшукових заходів, спрямованих на отримання підстав для проведення слідчих (розшукових) дій, відносяться: перевірка за обліками поліції, вивчення архівних кримінальних проваджень і матеріалів, пошук очевидців і т.д.

До групи розшукових заходів, спрямованих на затримання підозрюваного, відносяться: організація постійного чергування в місцях ймовірної появи розшукуваної особи, складання композиційного портрета підозрюваного, обстеження ділянок місцевості, патрулювання вулиць зі свідками злочину з метою впізнання злочинця.

У випадку затримання підозрюваного, з ним проводяться наступні дії: допит, тимчасове вилучення одягу, обшук за місцем проживання, судово-медична експертиза (освідування) та інші види експертиз, пред'явлення для впізнання потерпілій дитині або свідкам.

Радецька Валентина Яківна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ УСНОГО МОВЛЕННЯ

Ідентифікація особи в кримінальному процесі є однією з найважливіших завдань доказування, зокрема, і при проведенні лінгвістичного дослідження відео-звукозапису усного мовлення. Сучасні вимоги до проведення експертних досліджень в системному аналізі організаційних та методичних засад проведення лінгвістичного дослідження відео-звукозапису усного мовлення, полягають у всебічному розгляді факторів, що беруть участь в процесі реалізації мовленнєвої діяльності, в якій відображається особа мовця.

Лінгвістичне дослідження відеозвукозапису усного мовлення – це підвид експертного дослідження, при проведении якого встановлюється інформація доказового значення, що міститься в досліджуваному мовленнєвому матеріалі. На сьогодні склалася ситуація, коли методична література, що використовується під час його проведення, не відповідає сучасному рівню наукових досягнень у частині дослідження окремих аспектів мовленнєвої діяльності.

Сучасні напрацювання базуються на наукових досягненнях в тих галузях знань, які безпосередньо спрямовані на предмет експертного дослідження усного мовлення людини: лінгвістиці, психолінгвістиці, соціолінгвістиці, етнолінгвістиці, акустиці, фізіології, соціології, психології тощо, а також на базових методологічних принципах проведення судової експертизи. Завдяки поєднанню методів різних галузей та їх використанню під час проведення експертизи, виникає розуміння об'єктивного знання про особу мовця, що досягається тільки при їх всебічному і взаємодоповнюючому розгляді та науково обґрунтованих методах його проведення.

Водночас, нині назріла необхідність систематизації методологічних основ проведення лінгвістичного дослідження відео-звукозапису усного мовлення з урахуванням діалектичної єдності мови й мовлення в процесі мовленнєвої комунікації, різноманіття факторів, що впливають на мовленнєву діяльність людини та формування її мовленнєвої індивідуальності. Можливість їх експертного аналізу базується на знанні низки наукових методів, оцінки й формування на їх основі знання про факти доказового значення, що містяться в звукозаписі фонограми, що досліджується.

На сьогодні склалась ситуація, коли деякі аспекти мовленнєвої діяльності людини розглядаються в науковій і методичній літературі або однобоко, несистемно, або не розглядаються взагалі. Це свідчить про відсутність єдиного науково-методичного підходу до їх аналізу, при якому враховуються різноплановість аспектів дослідження, специфіка усного мовленнєвого матеріалу і способів його дослідження в межах цього виду експертизи. Цим і обумовлена актуальність звернення до проблем, що розглядаються.

Враховуючи те, що лінгвістичний аналіз відео-звукозапису усного мовлення, головним чином, проводиться в межах розслідування кримінальних правопорушень, слід звернути увагу на системний розгляд закономірностей здійснення експертної діяльності в процесі дослідження відеофонограм, що приєднуються до матеріалів кримінального провадження як речові докази, а також дослідженню механізмів отримання з них інформації, що має доказове значення. З цією метою як науковцями, так і експертами, проводиться розробка теоретичних, методичних і практичних основ лінгвістичного аналізу усного мовлення, розглядаються можливості застосування в судочинстві відео-звукозапису, що містить мовну інформацію.

Основними напрямами сучасних наукових досліджень у галузі лінгвістичної експертизи усного мовлення є такі:

– визначення основних понять, структури, завдань, методів дослідження, що використовуються в цій експертній галузі;

– аналіз результатів, накопичених іншими дослідниками з питань, пов'язаних з цією експертизою;

– визначення лінгвістичного аналізу відео-звукозапису усного мовлення як підвиду судової експертизи;

– аналіз закономірностей формування динамічного стереотипу навичок усного мовлення, що дозволяють розглядати мовлення як об'єкт експертного дослідження;

– диференційований аналіз лінгвістичних та екстралінгвістичних особливостей мовленнєвого матеріалу в межах експертизи матеріалів відео-звукозапису;

– диференційований аналіз мовленнєвого матеріалу на різних етапах дослідження;

– визначення специфіки дослідження відео-звукозапису мовлення;

– розробка загальних науково-методичних положень щодо проведення лінгвістичної експертизи відео-звукозапису усного мовлення;

– диференційований аналіз різних видів лінгвістичної експертизи, зокрема, лінгвістичного дослідження відео-звукозапису усного мовлення;

– аналіз сучасних можливостей використання науково-технічних засобів і спеціальних знань для фіксації та отримання криміналістично значущої інформації при проведенні лінгвістичного дослідження відео-звукозапису усного мовлення;

– розробка рекомендацій щодо вдосконалення практики виробництва цього виду експертизи.

Савчук Тетяна Іванівна, старший викладач кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Охорона здоров'я є одним із пріоритетних напрямків державної діяльності, який реалізується шляхом виконання основних засад Конституції України, національних законів та міжнародних нормативно-правових актів щодо забезпечення доступної кваліфікованої медичної допомоги кожному громадянинові України, запровадження нових ефективних механізмів фінансування та управління у сфері охорони здоров'я, створення умов для формування здорового способу життя. Поряд з цим вказана сфера на даному етапі розвитку суспільства потерпає від великої кількості посягань. Це як професійні злочини медичних працівників, так і ряд службових злочинів керівників медичних і та інших установ органів державної влади. Шкода, яка наноситься злочинами, вчиненими у сфері охорони здоров'я, має різний характер. Це може бути фізична шкода здоров'ю людини, матеріальна шкода як для потерпілого так і для юридичних осіб та держави, а також моральна шкода людині та шкода діловій репутації юридичної особи та авторитету органів державної влади.

Окремим питанням є шкода, яка спричинюється корупційними злочинами, адже проблеми корумпованості органів та службових осіб сфери охорони здоров'я на даний час стоять на основному плану. Саме значна кількість корупційних проявів в медичних установах і стала однією із причин негайного проведення медичної реформи.

Тому протидія корупційним злочинам у сфері охорони здоров'я повинна бути одним із пріоритетних напрямків діяльності правоохоронних органів. А отже і не може залишатись без уваги криміналістичної науки в аспекті розробки наукових та практичних рекомендацій для органів досудового розслідування.

Наукове забезпечення протидії корупційній злочинності в сфері охорони здоров'я є важливим завданням усіх наук кримінально-правового циклу. Поряд з цим, слід зазначити, що на науковому рівні вказана проблематика є практично недослідженою. Для справедливості, необхідно сказати, що в літературі розглядались загальні проблеми протидії окремим видам злочинів у сфері охорони здоров'я. Так, кримінально-правові та кримінологічні аспекти цієї проблеми досліджували українські вчені В.О. Глушкова, Л.В. Омельчук, Т.Ю. Тарасевич, Г.В. Чеботарьова та інші. Вони також були предметом дослідження російських науковців О.Є. Боброва, Ф.Ю. Бердичевского, І. О. Нікітіної, І.Ф. Огаркова, Н. В. Павлової та інших. Поряд з цим, у криміналістичній науці вказані питання взагалі залишаються малодослідженими. Так деякі дослідження проводилися в аспекті криміналістичних методик розслідування окремого виду злочину такими вітчизняними вченими як Л.Г. Дунаєвською, Т.М. Кіян та М.В. Капустіною, а також російськими: В.Д. Прістансковим та Л.В. Сухарніковою. Безумовно, дослідження зазначених вчених мають суттєве значення для розвитку теорії та удосконалення практики розслідування окремих злочинів, вчинених медичними працівниками. Однак до цього часу не проводилось наукового аналізу щодо розслідування корупційних злочинів у сфері охорони здоров'я. Крім того багато питань залишаються дискусійними, а твердження науковців суперечливими, у зв'язку з чим вони потребують подальшого дослідження з метою розвитку та вдосконалення.

Недостатній стан розробленості вказаної наукової проблеми негативно позначається на науково-дослідній сфері та практичній діяльності правоохоронних органів. Адже специфіка самої сфери охорони здоров'я впливає на механізм вчинення корупційних злочинів, а отже і на практичні рекомендації щодо їх розслідування.

Саме потреба у розробці та аналізі теоретичних засад методики розслідування корупційних злочинів, вчинених у сфері охорони здоров'я обумовлює необхідність її подальшого дослідження. Метою такого дослідження повинно стати визначення криміналістичних засад формування та реалізації методики розслідування корупційних злочинів, вчинених у сфері охорони здоров'я. Для досягнення зазначеної мети мають вирішуватися наступні наукові завдання: здійснений криміналістичний аналіз корупційних злочинів, вчинених у сфері охорони здоров'я; визначені загальні положення методики розслідування корупційних злочинів, вчинених у сфері охорони здоров'я; досліджені проблемні аспекти розслідування корупційних злочинів, вчинених у сфері охорони здоров'я; розглянуті криміналістичні аспекти запобігання корупційним злочинам у сфері охорони здоров'я. Крім того, одним із завдань повинно стати формулювання пропозиції щодо удосконалення законодавства та відомчих нормативних актів, що регулюють діяльність правоохоронних, контролюючих органів та закладів охорони здоров'я, а також практичних рекомендацій щодо методики розслідування корупційних злочинів, вчинених у сфері охорони здоров'я.

Самодін Артем Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ВИКЛАДАННІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Якісна криміналістична підготовка поліцейських у вищих навчальних закладах системи МВС України має відбуватись з обов'язковим врахуванням сучасних реалій діяльності органів досудового розслідування та оперативних підрозділів, тенденцій та напрямів протидії зарубіжного досвіду у протидії злочинності, а реалізація її практичної складової – мати перш за все елементи інноваційного характеру.

Адже, сьогодні процедури розслідування злочинів, нормативно-обумовлені форми взаємодії між сторонами кримінального провадження, обумовлює необхідність перегляду усталених, а в окремих випадках й стереотипних підходів до криміналістичної підготовки здобувачів вищої освіти. Водночас в організації такої підготовки доцільно враховувати й окремі наукові й освітні традиції, ефективність яких доведена часом.

Зокрема, специфіка форм і методів криміналістичної підготовки юристів за слушним твердженням В.П. Бахіна, Є.М. Моісеєва, А.В. Іщенка та О.О. Алєксєєва у розрізі концепції криміналістичної підготовки слухачів Національної академії внутрішніх справ України (Київ, 2001 р.), обумовлена особливостями предмету криміналістики, яка перш за все акумулює та надає знання про елементи криміналістичної характеристики злочинів, криміналістичну техніку, тактику проведення слідчих (розшукових) дій, а також методику розслідування кримінальних правопорушень (злочинів). Водночас, ефективність реалізації форм теоретичного (ідеального) та практичного (реалістичного) вирішення завдань криміналістики як навчальної дисципліни безпосередньо залежить від контингенту тих, кого навчають, викладацького складу та умов процесу навчання. Актуальність таких підходів підтверджується й сьогодні, оскільки дійсно, знання та уміння, наприклад, у частині правил та тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій повинні отримуватись не лише вивченням окремих положень науки криміналістики, а здебільшого шляхом їх відпрацювання в умовах максимально наближених до реальності, подекуди штучно ускладнених викладачем, на підставі сучасної судово-слідчої практики.

Узагальнені підходи нової парадигми освіти, яка сьогодні висвітлюється у мережі «Інтернет» (наприклад, авторами електронного ресурсу http://invnz.blogspot.com/) визначає, що базисом оновлення фахової освіти є електронне навчання (e-learning), в якому центральною фігурою є студент, який знаходиться у центрі навчального процесу, а технологіями навчання є інтерактивні, що дозволяють розв'язувати вище зазначені проблеми. До таких *інноваційних методик відносять:* e-learning (електронне навчання); m-learning (мобільне навчання); u-learning (все проникаюче навчання); f-learning («перевернуте» навчання); blended-learning, в яких використовуються інтерактивні та комп'ютерні технології навчання, а також використання викладачем форм проведення занять як кейс-технології; дебати; ділові ігри; case-study; тренінги; відео конференції; «мозковий штурм»; фокус-групи; рольові ігри; групові дискусії; метод проектів тощо.

Вважаємо, що такі напрями потребують невідкладного впровадження й у систему криміналістичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Інноваційність підходів при викладанні криміналістичних дисциплін обумовлюється й динамічністю правозастосовної практики органів і підрозділів Національної поліції, кардинальним реформуванням засад та підходів до підготовки поліцейських та їхнього подальшого підвищення кваліфікації, співвідношення традиційних категорій навчання як «теорія» та «практика», «зміст навчання», «знання» та «вміння», адже вони здебільшого набувають різного значення у розумінні викладачів та фахівців-практиків за умов посилення кореляційних зв'язків між теоретичних змістом навчання та його практичною спрямованістю.

Навряд можна вважати інноваційними підходами у криміналістичній підготовці уведення в освітній процес окремих елементів практичної підготовки як зокрема проведення тактико-спеціальних навчань, залучення до проведення занять працівників підрозділів досудового розслідування або оперативних служб, проведенням занять на базі практичних підрозділів тощо. Водночас, сьогодні при криміналістичній підготовці фахівців безсумнівно має бути визначений вектор – «від теорії до практики» і наука має бути фундаментом його реалізації.

Водночас, більш гнучкий підхід до формування планів та програм підготовки фахівців, врахування міждисциплінарних та тематичних зв'язків при проведенні занять дозволяє створити інноваційне підґрунтя не тільки для теоретичної, а й практичної підготовки здобувачі вищої освіти. На наш погляд, має бути переглянутий вектор навчання: курсант має вивчати не науку в об'ємі навчальної дисципліни, а конкретну практичну ситуацію за допомогою науки та синтезу, логічному та органічному поєднанні під час підготовки навчальних дисциплін. Такий підхід аргументований тим, що у слідчій практиці існує необхідність швидкого поєднання отриманих молодим фахівцем у вищому навчальному закладі знань в продовж конкретної процесуальної дії у межах кримінального провадження. Наприклад, під час проведення огляду місця події у складі слідчо-оперативної групи слідчому безсумнівно знадобляться окремі знання з криміналістики, кримінального права та процесу, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, юридичної психології, а також окремих професійно орієнтованих навчальних дисциплін, наприклад з методики розслідування злочинів. Саме ефективність практичної роботи у цьому напрямі буде залежати від вміння своєчасно, при проведенні конкретної слідчої (розшукової) дії поєднувати знання зазначених навчальних дисциплін, адже початково криміналістика окремими вченими справедливо вважається синтетичною наукою.

Новітні (інноваційні) підходи у викладанні доцільно втілювати у напрямах створення інтегрованих до вимог практичної діяльності міжкафедральних навчальних дисциплін, які б надавали змогу здобувачу вищої освіти усвідомити та «відчути» не лише окремі елементи діяльності слідчого, наприклад, аспекти організації роботи слідчо-оперативної групи, планування розслідування в контексті методики розслідування злочинів або проблематику кваліфікації злочинів, а комплексність тих завдань, які вирішує слідчий здійснюючи досудове розслідування у конкретному кримінальному провадженні – від початку кримінального провадження або виїзду слідчо-оперативної групи на місце події і до його закінчення у процесуальній формі, визначеній кримінальним процесуальним законодавством. Доцільним є й проведення занять у формі ділових ігор (квестів) з використанням інтерактивних технологій, наприклад

електронного моделювання місця події, як у навчальних аудиторіях так й на спеціально обладнаних полігонах, подальше створення та використання в освітньому процесі електронних дидактичних засобів, наприклад, мультимедійних навчальних посібників, імітаційних комп'ютерних програм щодо розслідування окремих видів злочинів, сучасних зразків техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування.

Окреслена нами інноваційна криміналістична підготовка повинна забезпечуватись систематичним моніторингом якості підготовки фахівців на умовах взаємодії між практичними підрозділами та навчальними закладами зі специфічними умовами навчання системи МВС України.

Семенов Віктор Васильович, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ 3D-ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Прогрес у галузі інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій приводить до того, що традиційні криміналістичні методи вже не повною мірою задовольняють потреби правоохоронних органів у діяльності з розслідування злочинів.

Завдання криміналістики в сучасних умовах обумовлені необхідністю системного криміналістичного забезпечення правоохоронних органів, спрямовані на оптимізацію процесу розкриття й розслідування злочинів та встановлення істини у кримінальному провадженні.

Завдання криміналістики вирішуються використанням системи криміналістичних засобів та методів. Методи і засоби дослідження матеріальної інформації, фіксації процесу розслідування та його результатів мають велике значення у формуванні доказової бази у конкретному кримінальному провадженні. Удосконалення традиційних, розробка та впровадження сучасних методів та засобів сприяє підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів.

Впровадження в практику розслідування 3D сканерів різних видів [1, с. 23] дозволяє здійснити документування та подальше дослідження обстановки злочину, окремих обставин із здійсненням точного відображення зовнішнього вигляду, форми, вимірюванням відстаней між об'єктами, їх взаємного розташування та розмірів з меншими затратами часу порівняно з традиційними методами та засобами.

Вивчення технічних можливостей і практики використання 3D сканерів дозволяє визначити основні перспективні напрями їх впровадження в правоохоронну діяльність.

Так, використання лазерних сканерів для фіксації обстановки місця події дозволяє отримати можливість точної фіксації всіх об'єктів ділянки місцевості або приміщення – їх форми, розмирів, взаємного розташування. Конструктивні особливості даних засобів дозволяють отримати цифрову 3D модель незалежно від наявності або відсутності освітлення. Перевагою в порівнянні з існуючими методами фото- та відео- фіксації місця події е повне покриття сканованої ділянки місцевості (приміщення) та можливість дослідження отриманої

інформації у подальшому. За допомогою відповідного програмного забезпечення можливе вимірювання розмірів любих об'єктів і відстаней між ними, візуалізація тривимірного зображення а також зміна положення точок його спостереження у довільному вигляді.

Використання 3D моделей місць події, створених лазерним сканером при проведенні слідчих і експертних експериментів для вивчення слідів пострілів та вибухових пристроїв для встановлення траєкторій куль та осколків. [2, с. 4]. Якщо на місті події наявні сліди крові – вивчення траєкторій розлиту крапель крови та їх локацію.

Проведення трасологічних досліджень з 3D моделлю боєприпасу або його частин для вивчення об'ємних слідів (трас, вм'ятин) на ньому.

Використання 3D моделей місць події, створених лазерним сканером для вивчення «бачення очима» підозрюваного, свідка, потерпілого обстановки місця події, можливості бачення дій того чи іншого суб'єкта.

Можливість оперативної та об'єктивної фіксації місць подій, що характеризуються великими площами (розмірами), та великою кількістю об'єктів – ДТП, катастрофи на транспорті, техногенні катастрофи.

Використання маніпулятора з вбудованим 3D сканером та багатоцільової вимірювальною системою дозволяє сканувати та отримати 3D моделі внутрішніх об'ємів таких об'єктів як транспортні засоби та приміщення.

Поєднання квадрокоптера та цифрової відеокамери дозволяє проводити видеозйомку великих ділянок місцевості з різних відстаней та ракурсів, та за результатами зйомки за допомогою відповідного програмного забезпечення отримати цифрову 3D модель відзнятої території методом зшивання окремих кадрів, аналогічно методу сферичних панорам [3, с. 120].

Можливість отримання 3D моделі відбитків пальців рук людини безконтактним скануванням, виключаючи ризик «змазування» відбитка. Створення бази даних 3D моделей відбитків пальців рук, сумісних з існуючими базами з двомірними відбитками.

Можливість створення безконтактної біометричної системи ідентифікації людини за її 3D зображенням, та базою даних базою 2D і 3D зображень.

Можливість реконструкції механізму окремого кримінального правопорушення (ситуації) з використанням відповідного програмного забезпечення (симуляційни програми), яке створює 3D модель матеріальної обстановки за інформацією, що наявна в матеріалах кримінального провадження.

Можливість вирішення навчальних криміналістичних завдань з використанням 3D моделей реальної або створеної матеріальної обстановки злочину [4. с. 214].

Використовуючи сучасні досягнення науки та техніки в галузі комп'ютерних технологій, розробляючи на їх основі нові методи і засоби виявлення, фіксації та дослідження матеріальних об'єктів, криміналістика виконує свої завдання із забезпечення правоохоронних органів новими методами та засобами для ефективної роботи з розкриття і розслідування злочинів.

Список використаних джерел

1. Системи лазерного сканування. Документування обставин дорожньо-транспортних пригод : [інформаційний лист / упоряд. : Перлін С.І., Шевцов С.О., Кучерявенко О.Б., Буряк С.А.]. – Х. : НДЕКЦ при ГУМВС України в Харківській області, 2011. – 48 с.

2. JFK: новости о трагедии / Кристин Граль // Reporter 70. – 2014. – С. 3–6.

3. Семенов В. В. Використання новітніх технологій та досягнень науки й техніки в кримінальному провадженні / В. В. Семенов, А. І. Терешкевич // Криминалистика и судебная экспертиза. – 2015. – № 60. – С. 117–125.
4. Толстолуцкий В.Ю. Компьютерная программа “ФОРВЕР-следователь” повышает эффективность обучения на криминалистическом полигоне / В.Ю. Толстолуцкий // Вестник Нижегородского университета. – 2013. – № 3(2) – С. 211–215.

Сербін Микола Миколайович, викладач Запорізького центру первинної професійної підготовки «Академія поліції» (м. Запоріжжя) Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СПОСІБ УЧИНЕННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У структурі пенітенціарної злочинності одне з провідних місць посідають втечі з місця позбавлення волі або з-під варти, відповідальність за які передбачена ст.393 Кримінального кодексу України.

Зазначені кримінальні правопорушення є не лише небезпечним посяганням на мету і завдання правосуддя та стабільну діяльність установ пенітенціарної системи України, а й перешкоджають кримінальному провадженню щодо осіб, взятих під варту та досягнення мети покарання, насамперед, запобіганню вчиненню нових злочинів засудженими і сприяють продовженню їх злочинної діяльності [1, с. 5].

Центральне місце в методиці розслідування окремих видів злочинів належить криміналістичній характеристиці злочинів.

Криміналістичною характеристикою називається система відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відображає закономірні зв’язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів. Її метою є оптимізація процесу розкриття і розслідування злочину [2, с. 274].

Криміналістична характеристика втеч з місця позбавлення волі або з під-варти має певні особливості, що стосуються її окремих елементів та зв’язків між ними, оскільки при встановленні одного елемента може бути одержана інформація про ознаки іншого.

На нашу думку, до елементів криміналістичної характеристики втеч засуджених з місця позбавлення волі або з під-варти слід віднести типові відомості: про спосіб вчинення втечі і матеріальні сліди злочину; про обстановку скоєння втечі; про особу злочинця і мотиви злочину.

Спосіб вчинення втечі з місця позбавлення волі або з-під варти є ключовим елементом криміналістичної характеристики зазначених злочинів, що обумовлено його взаємозв’язком з іншими елементами, а також криміналістичної значимістю.

У криміналістичному значенні спосіб вчинення злочину – це об’єктивно і суб’єктивно зумовлена система поведінки суб’єкта до, в момент і після вчинення ним злочину, що залишає різного роду характерні сліди зовні, які дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів уявити сутність події, що

відбулася, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані [3, с. 89].

Під способом вчинення втечі засудженого з місця позбавлення волі або з під-варти слід розуміти комплекс дій по підготовці, вчиненню і приховуванню втечі з місця позбавлення волі, обраних засудженим відповідно до наміченої мети і тими умовами, в яких здійснювався злочинний задум.

Специфікою розглянутих злочинів, а також практичною доцільністю визначається правильність точки зору про необхідність поділу дій злочинця по здійсненню втечі на три етапи: підготовку, подолання інженерно-технічних засобів охорони (далі – ІТЗО) і дії на волі.

При цьому дії з приховування злочину можуть відбуватися на кожному етапі.

До дій організаційного характеру слід віднести складання схем, креслень, ескізів різних конструкцій, підбір співучасників і розподіл між ними ролей.

До тактичних дій відносяться: спостереження за порядком несення служби черговою зміною, системою охорони та пропускного режиму на території об'єктів, що охороняються; вивчення навколишньої місцевості шляхом візуального спостереження з дахів і вікон будинків, технічних споруд; розвідувальне опитування атестованих і вільнонайманих співробітників, інших громадян та засуджених; перевірка надійності охоронної сигналізації та адекватної реакції осіб добового наряду та чергової зміни під час надходження на пульт управління технічними засобами спровокованого сигналу тривоги; спроба встановити зв'язки з особами чергової зміни і варти з охорони об'єктів виправної колонії, вільнонайманими працівниками або через них – зі своїми родичами, друзями за межами колонії; знищення листів, щоденників тощо.

До дій матеріально-технічного характеру слід віднести відшукання і пристосування для втечі засудженими наявних в колонії інструментів, технічних, інших засобів і матеріалів; виготовлення (придбання) зброї, засобів маскування; обладнання укриттів на тимчасових виробничих об'єктах, в транспортних засобах. У житлових зонах, засудженими обладнуються тайники для приховування продуктів харчування, засобів маскування, зброї, цивільного одягу, інших предметів та речей, призначених для втечі.

До дій, спрямованих на забезпечення таємного проживання після втечі, можна віднести збирання адрес передбачуваних «явочних» квартир, рекомендаційних листів, записок, грошей, продуктів харчування і т.д.

Обсяг підготовки до втечі і витрачений час багато в чому залежать від складності задуму і способу його реалізації. До найбільш типових дій з підготовки до вчинення втеч слід віднести: визначення місця і часу вчинення злочину, підготовка матеріально-технічних засобів, визначення кола учасників і розподіл між ними ролей, підготовка умов здійснення втеч.

Найбільш типовими способами вчинення втеч засуджених з місця позбавлення волі або з під-варти є:1) втеча з-під варти, «на ривок»; 2) напад на охорону; 3) безпосереднє подолання рубежів ІТЗО; 4) використання водних шляхів; 5) укриття в тайниках і залишення виробничого об'єкта після зняття охорони; 6) замаскований виїзд з об'єкту, що охороняється на різних транспортних засобах; 7) винос засудженого з житлової зони; 8) втеча з використанням різних транспортних засобів «на таран»; 9) спорудження підкопу або використання підземних комунікацій; 10) обман осіб, які здійснюють нагляд і охорону для виходу з охоронюваних зон через КПП (використання підроблених документів); 11) самовільне залишення (виїзд) з виробничого об'єкта;

12) порушення маршруту руху; 13) використання повітряних комунікацій; 14) підкуп співробітників виправної колонії.

Список використаних джерел

1. Богатирьов А. І. Втеча в'язнів з місць несвободи (міжгалузеве дослідження) : монографія / А. І. Богатирьов, О. В. Ведмідський, О. О. Некрасов ; ред. І. Г. Богатирьов ; Академія адвокатури України. – К. : ВД «Дакор», 2015. – 228 с.

2. Криміналістика : підручник / Кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.

3. Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський. – К. : КНТ, 2009. – 160 с.

Сиза Наталія Петрівна, доцент кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЇ ПРАВОСУДДЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Основні організаційні та функціональні засади судоустрою та судочинства в Україні визначені Конституцією України від 28 червня 1996 року (КУ) та Законом України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (Закон). Цими актами проголошено здійснення правосуддя виключно судами, а також заборону делегування функцій судів та привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами (ч. 1, 2 ст. 124 КУ та ч. 1, 2 ст. 5 Закону), що спрямовано на забезпечення законності суду. Згідно з ч. 2 ст. 6 КУ, органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом (ч. 1 ст. 1 Закону).

Як одну із засад організації судової влади проголошено право на повноважний суд, що передбачає розгляд справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом (ч. 1 ст. 8 Закону). Суддя розглядає справи, одержані згідно з порядком розподілу судових справ, установленим відповідно до закону (ч. 2 ст. 8 Закону). Окрім того, у статті 15 Закону та у ст. 31 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (КПК) встановлені вимоги до складу суду та його визначення. У сукупності ці правила забезпечують розгляд справи законним судом.

Нормами КУ проголошено безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя через присяжних (ч. 5 ст. 124, ч. 1 ст. 127). Статус присяжного, вимоги до присяжного, підстави і порядок увільнення від виконання обов'язків присяжного, залучення присяжних до виконання обов'язків у суді та гарантії їх прав визначені статтями 63-68 Закону, а особливості здійснення правосуддя у кримінальному провадженні судом присяжних – нормами КПК.

Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України (ч. 1 ст. 126 КУ). Основний зміст засади незалежності судів визначено у ст. 6 Закону, а організаційно-правові гарантії забезпечення

незалежності судді передбачено у ст. 48 Закону. Функціональний аспект цієї засади забезпечується порядком здійснення правосуддя у кримінальному провадженні, визначеним КПК, який повинен гарантувати незалежність суддів, а також таємницею ухвалення судового рішення.

Гарантією недоторканності судді є встановлений КУ особливий порядок затримання, тримання під вартою чи арешту судді до винесення обвинувального вироку судом за згодою Вищої ради правосуддя (ч. 3 ст. 126). Законом також передбачено тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя Вищою радою правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника (ч. 5-8 ст. 49 Закону, ч. 1 ст. 155-1 КПК).

При здійсненні правосуддя суддя керується верховенством права (ч. 1 ст. 129 КУ). Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд (ст. 2 Закону). Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8 КПК).

Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (п. 1 ч. 2 ст. 129 КУ, ст. 10 КПК) є однією з основних засад судочинства та елементом права на справедливий суд. Закон покладає на суд обов'язок створення таких умов, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом (ч. 2 ст. 9 Закону).

Засада забезпечення доведеності вини (п. 2 ч. 2 ст. 129 КУ, ст. 17 КПК) взаємопов'язана з презумпцією невинуватості, яка є однією з гарантій справедливого судового розгляду в кримінальному провадженні. Згідно з ст. 62 КУ та ст. 17 КПК, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину (кримінального правопорушення) і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку (порядку, передбаченому КПК) і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (п. 3 ч. 2 ст. 129 КУ) є основною засадою судочинства, яка має міжгалузевий характер. У кримінальному провадженні ця засада передбачає, зокрема, створення судом необхідних умов для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22 КПК). Її реалізація забезпечується також ще однією засадою судочинства – підтриманням публічного обвинувачення в суді прокурором (п. 4 ч. 2 ст. 129 КУ).

Забезпечення обвинуваченому права на захист (п. 5 ч. 2 ст. 129 КУ, ст. 20 КПК) передбачає наділення підозрюваного і обвинуваченого законом такою сукупністю прав, реалізація яких надасть їм можливість ефективно відстоювати свої законні інтереси у кримінальному провадженні, та залучення захисника для надання правової допомоги, що у випадках, визначених законом, є обов'язковим. Уповноважені посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження, зобов'язані роз'яснити підозрюваному і обвинуваченому їх процесуальні права, зокрема, конституційне право особи не давати показання проти себе (ч. 1 ст. 63 КУ), та не перешкоджати їх реалізації.

Право на професійну правничу допомогу, що є складовою права на справедливий суд, проголошене у ст. 59 КУ та ст. 10 Закону, передбачає вільний

вибір особою захисника своїх прав, а також безоплатне надання такої допомоги у випадках, передбачених законом. У ч. 1 ст. 131-2 КУ передбачено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура.

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 6 ч. 2 ст. 129 КУ, ст. 27 КПК) гарантує сторонам у справі, що правосуддя не здійснюватиметься таємно, без публічного контролю і є важливим засобом підтримання довіри до судів. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Розгляд справи у закритому судовому засіданні допускається за вмотивованим рішенням суду виключно у випадках, визначених законом (ч. 1, 5 ст. 11 Закону).

Розумні строки розгляду справи судом (п. 7 ч. 2 ст. 129 КУ) є однією з основних засад судочинства та складовою права на справедливий суд. Розумність строків тривалості кримінального провадження оцінюється з урахуванням складності кримінального провадження, поведінки учасників кримінального провадження та способу здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень (ч. 3 ст. 28 КПК).

Забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (п. 8 ч. 2 ст. 129 КУ) є гарантією здійснення правосуддя у кримінальному провадженні. Нормами КПК визначаються об'єкт і предмет оскарження та перегляду, суб'єкти, порядок і строки оскарження, а також інші питання провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій.

Обов'язковість судового рішення (п. 9 ч. 2 ст. 129 КУ, ст. 21 КПК) передбачає необхідність виконання судових рішень, що набрали законної сили, усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України (ч. 2 ст. 13 Закону). Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд (ч. 3 ст. 129-1 КУ) у межах повноважень, наданих йому законом (ч. 3 ст. 13 Закону). Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної Верховним Судом, тільки з одночасним наведенням відповідних мотивів (ч. 6 ст. 13 Закону).

Таким чином, конституційно-правовими основами здійснення функції правосуддя у кримінальному провадженні є відповідні положення Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Кримінального процесуального кодексу України, які визначають організаційні та функціональні засади судоустрою і судочинства, спрямовані на забезпечення права на справедливий суд.

Сисоєнко Григорій Іванович, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ СТОРОНИ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У ч. 1 ст. 22 КПК України встановлено, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом.

Попри наявність спірних питань у реалізації засади змагальності, цікавим, на нашу думку, є закріплення законодавцем в ч. 1 ст. 22 КПК України такого правого положення як «правова позиція» сторін кримінального провадження. Визначення цього терміну в ст. 3 КПК України, а також в інших його статтях відсутнє.

У словнику іншомовних слів термін позиція визначається як точка зору, відношення до будь-якої справи, питання [1, с. 396].

У словнику С. І. Ожегова позиція – «точка зрения, мнение в каком-нибудь вопросе» [2, с. 485].

Тобто є всі підстави розглядати термін «позиція» як:

1) становище, місце когось, чого-небудь;

2) точка зору, ставлення до чого-небудь, що визначає характер поведінки, дії;

3) поведінка, характер дії, що зумовлені цією точкою зору, цим ставленням.

В свою чергу Я. П. Зейкан визначає правову позицію як результат, якого хоче домогтися особа або її представник, лінія поведінки в суді, розроблена і спрямована на досягнення позитивного результату. Правова позиція містить дві основні складові – законність вимог або спірного інтересу і можливість довести в суді ці вимоги [3, с. 26–27].

Отже, позиція у кримінальному провадженні – це результат, якого хоче добитися захисник; версія клієнта розроблена разом з захисником, план захисту; дії, направлені на досягнення позитивного результату в інтересах підзахисного. Тобто позиція у справі – складне багатогранне поняття, яке визначається і як результат діяльності захисника, і як процес цієї діяльності, а також як оцінка обвинувачення, відношення до неї і сама версія захисту [4, с. 32–33].

До процесуальних документів, у яких викладена правова позиція сторони обвинувачення необхідно віднести:

– повідомлення особі про підозру;

– постанову про закриття кримінального провадження;

– обвинувальний акт;

– клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

– клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

– угоду про примирення.

Правова позиція прокурора формулюється відповідно до вищевказаних процесуальних рішень, у повідомленні, постанові, клопотанні, акті та угоді. Це відповідає наведеному у ч. 1 ст. 110 КПК України визначенню, що процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду, але частково суперечить ч. 3 вищевказаної

статті, де зазначено, що рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Про інші форми реалізації процесуального рішення (повідомлення про підозру, обвинувальний акт, клопотання, угода) у вищевказаній статті нічого не вказано.

Відповідно до вимог ст. ст. 91, 277, 291 КПК України прокурор формулює свою правову позицію в обвинувальному акті і передає його до суду (інші форми закінчення не розглядаються нами в даній публікації). Відмінність обвинувального акту від обвинувального висновку за КПК 1960 року наявна, але в основі своїй вони майже тотожні, оскільки відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України прокурор зобов'язаний викласти фактичні обставини кримінального правопорушення, які він вважає встановленими (це повинно відбуватись відповідно до положень ст. ст. 91–94 КПК України), правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення (зрозуміло і інші передбачені ч. 2 ст. 291 КПК України відомості). Тобто правова позиція сторони обвинувачення формулюється за результатами досудового розслідування кримінального правопорушення, з обов'язковим висвітленням всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, що повинно ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом.

А яка правова позиція сторони захисту, який повинен обстоювати свою точку зору, виходячи із принципу змагальності і наявності свободи в можливості подання до суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості?

Кримінальний процесуальний кодекс на сьогодні прямо не передбачає право захисника (підозрюваного, обвинуваченого) будь-яким чином висловити свою правову позицію, як це вказано стосовно такого права у сторони обвинувачення.

Окремі захисники не тільки пропонують але готують і подають до суду письмові пояснення (заперечення) або так званні «захисні висновки» на обвинувальні акти [3, с. 232]. Зрозуміло, що у різних судах такі дії захисників сприймають по різному. Але у випадку вірного розуміння засади змагальності судді приймають такі заперечення і долучають їх до матеріалів судового провадження. Адже положення ч. 5 ст. 291 КПК України стосовно заборони надання суду, крім обвинувального акту і реєстру матеріалів досудового розслідування, інших документів до початку судового розгляду, стосується виключно сторони обвинувачення.

Пропозиції практикуючих адвокатів стосовно можливості подання заперечень на обвинувальний акт базуються на положеннях ст. 22 та п. 10 ч. 2 ст. 42 КПК України. Твердження законодавця про право сторони кримінального провадження самостійно обстоювати свою правову позицію у кримінальному провадженні, що в рівній мірі відносно як до стадії досудового розслідування, так і судового провадження, підтверджене ч. 2 ст. 22 КПК України, згідно якої сторони мають рівні права на подання до суду, серед інших, документів і клопотань. При рівності прав на етапі закінчення досудового розслідування, відповідно до ч. 2 ст. 22 КПК України, коли сторона обвинувачення подала до суду документ, у формі обвинувального акту, то у сторони захисту залишається право звернутися до суду із відповідним клопотанням. В КПК України відсутнє визначення терміну «клопотання». Відповідно до Словника юридичних термінів і понять, клопотання – це:

1) офіційне прохання або подання, адресоване державним органам;

2) офіційне прохання про здійснення процесуальних дій чи прийняття рішень, звернене до органів дізнання, слідчого, прокурора чи суду.

Тому правову позицію по справі можна розглядати як виклад фактичних обставин кримінального правопорушення і їх правове обґрунтування з точки зору сторони обвинувачення і точки зору сторони захисту [5, с. 33].

Отже, на підставі ст. ст. 22, 42, 47 КПК України у сторони захисту є всі законні підстави, на етапі закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом (а також у випадках завершення досудового розслідування у інших, передбачених законом формах) звернутися до суду із офіційним клопотанням розглянути обстоювану правову позицію стосовно кримінального правопорушення, яке буде предметом розгляду в суді. Розглядаючи одночасно протилежні правові позиції сторін кримінального провадження суддя, суд має можливість дійсно підійти до розгляду кримінального провадження більш об'єктивно та неупереджено, та створити необхідні умови для реалізації сторонами їх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

У всіх випадках реалізації засад змагальності у кримінальному провадженні необхідно мати на увазі, що при наявності переваги однієї із сторін над іншою, змагальність втрачає своє значення [6, с. 99]. А також, позицію М.С. Строговича, відповідно до якої процесуальна рівність сторін означає лише рівність процесуальних засобів, за допомогою яких сторони кримінального провадження відстоюють свою правову позицію і заперечують твердження протилежної сторони [7, с. 85].

На підставі викладеного доцільно доповнити ст. 283 КПК України частиною 4, де вказати на право сторони захисту, якщо вона виявить таке бажання, звернутися до суду із відповідним клопотанням, у якому вона має право викласти свою правову позицію стосовно дій, виконаних прокурором відповідно до положень ч. 2 ст. 283 КПК України.

Список використаних джерел

1. Словарь иностранных слов – М. : «Русский язык», 1981. – 621 с.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : «Русский язык», 1981. – 815 с.
3. Зейкан Я. П. Адвокат: кримінальні справи / Я. П. Зейкан. – К. : «Дакор», 2013. – 727 с.
4. Адвокатская деятельность / Под ред. В. Н. Буробина. – М., 2001. – 274 с.
5. Защита по уголовному делу / Под ред. Е. Ю. Львовой. – М. : Юристъ, 2002. – 215 с.
6. Рубинштейн Д. Б. Уголовный суд РСФСР (система производства) / Д. Б. Рубинштейн. – М.,1924. – 200 с.
7. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1958. – 703 с.

Сокиран Федір Михайлович, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ СЛІДЧОГО, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПРИЙНЯТТЯ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Кожній людині властива сукупність індивідуальних психологічних рис, якими вона відрізняється від інших людей. Одночасно кожен індивід має основні, цілісні утворення, що складаються з різних якостей, які утворюють психологічну структуру особи. Серед дослідників немає єдності поглядів з питання про характер вмісту цієї структури.

Не розглядаючи детально теоретичні і термінологічні питання про зміст психологічної структури особи, відзначимо, що загальна структура особи відповідним чином заломлюється в процесі здійснення професійної трудової діяльності. В результаті з'ясовується, що не всі сторони психологічної структури особи мають рівнозначне втілення в цілях досягнення успіхів в трудовій діяльності. Одні елементи цієї структури виявляються професійно значимими, інші – не впливають або незначно впливають на результати діяльності. Для того, щоб професійна діяльність слідчого здійснювалась ефективно, необхідна певна відповідність структури його особи психологічній структурі даної професії. Така відповідність може виражатися в наявності у слідчого наступних високорозвинених професійних якостей: моральних (моральні принципи, моральне обличчя, почуття відповідальності тощо); інтелектуальних або пізнавальних (типи мислення, уява, спостережливість і ін.); характерологічних (цілеспрямованість, принциповість і т.д.; сюди ж слід віднести і вольові властивості – рішучість, наполегливість і ін.); психофізичних (емоційна врівноваженість, психічна витривалість, увага і т.д.).

Проаналізуємо деякі з них.

Морально-етичні якості слідчого. Загальні принципи моралі конкретизуються в спеціальних етичних нормах, правилах поведінки, специфічних для представників різних професій. Відомо, що конкретний факт отримує різну етичну оцінку залежно від того, до якої сфери життєдіяльності він відноситься. Представники кожної професії несуть на собі тягар спеціальних етичних обов'язків, що базуються на загальних моральних принципах, які доповнюють і розвивають їх. Моральні принципи, які сповідує слідчий, впливають не лише на характер його професійної діяльності, але і на його поведінку в побуті. Звідси вони стають надбанням всіх тих, з ким слідчий має взаємини в своєму повсякденному житті і, поза сумнівом, надають виховну дію.

Моральні цінності, які використовує слідчий в практичній діяльності – це правила поведінки слідчих, що склалися на основі загальних моральних принципів і за допомогою яких регулюються їх стосунки між собою, з іншими посадовими особами, з громадянами та з суспільством в цілому. Основами таких цінностей є об'єктивна необхідність повного і швидкого розкриття злочину, правильного застосування закону і створення всіх передумов для того, щоб кожен хто вчинив злочин був підданий справедливому покаранню і жоден невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений.

У забезпеченні досягнення цих завдань і полягає не лише службовий, але і моральний обов'язок слідчого. Слідчий має бути зразком моральної чистоти,

людяності, високої культури. Моральні цінності, що розділяються слідчим, виступають як стійкі елементи не лише його моральної свідомості, але і втілюються в його якостях, що його характеризують – чесності, справедливості, гідності, порядності і т.п. Правосвідомість же, як відомо, є єдність правової ідеології і правової психології. Як правова ідеологія – це система правових знань, поглядів та ідей, як правова психологія – це сукупність соціальних відчуттів, переживань, звичок, що виникають в процесі дії правових норм.

Моральні цінності слідчого і заснована на них його професійна правосвідомість виступають як основа для умілого використання ним тактичних прийомів з метою правильного вирішення розумових завдань і реалізації тактичних і процесуальних рішень.

З психологічної точки зору високорозвинена правосвідомість слідчого включає глибоке розуміння сутності призначення всіх принципів та інститутів права, солідарність з ними і віру в їх справедливість, нетерпимість до всяких правопорушень, стійку звичку беззастережного виконання правових норм, загострене почуття правди, істини, справедливості і законності, що роблять слідчого "законником" в кращому сенсі цього слова. Проте на практиці добитися такої ідеальної моделі психологічної сторони правосвідомості слідчого вельми не просто, а деколи і неможливо.

Інтелектуальні або пізнавальні якості слідчого. Слідчий організовує своє сприйняття так, щоб виділити необхідне, з'ясувати істотне, врахувати все, що має значення для своєчасного і правильного вирішення постійно виникаючих слідчих ситуацій. Звідси планомірне, цілеспрямоване сприйняття іменується спостереженням. Важливою психологічною передумовою плідного спостереження є гострота органів чуття слідчого, особливо для провадження таких слідчих дій, в яких плотське пізнання виступає на перший план (огляд, обшук, пред'явлення для пізнання, очна ставка і ін.). І проте, на відміну від представників інших професій, у слідчого переважають його інтелектуальні якості. Саме думка додає особливу гостроту його органам чуття. Ось чому результат спостереження (його повнота і точність) залежить від досвіду і знань слідчого.

Відомо, що висока ефективність спостереження забезпечується точністю визначення мети, ясно сформульованим завданням, як правило, менш продуктивна установка на спостереження. Конкретність поставленого завдання набагато полегшує спостереження.

У зв'язку з цим нам представляються досить доречним рекомендації по організації спостереження слідчого, які напрацьовані слідчою практикою на протязі багатьох років в процесі розслідування кримінальних проваджень. До цих рекомендацій можна віднести наступне:

– до спостереження необхідно отримати якнайповніше уявлення про людину, що вивчається, предмет або явище;

– визначити мету, сформувати завдання, скласти хоча б у думках план або схему спостереження;

– шукати в спостереженому не лише те, що передбачалось знайти, але і зворотне тому;

– розчленувати предмет спостереження і в кожен момент спостерігати одну з частин, не забуваючи і про спостереження цілого;

– стежити за кожною деталлю, прагнучи помітити найбільше їх число, встановити максимальну кількість ознак предмету або особливостей спостережуваного;

– не довіряти однократному спостереженню, досліджувати предмет або явище з різних точок зору, в різні моменти і в різних ситуаціях, змінюючи умови спостереження;

– ставити під сумнів спостережувані ознаки, які можуть бути помилковою демонстрацією, симуляцією або інсценуванням;

– ставити питання «чому» і «що це означає» відносно кожного елементу спостереження, продумувавши, передбачаючи, піддаючи критиці і перевірці подальшим спостереженням свої думки і висновки;

– порівнювати об'єкти спостереження, протиставляти їх, шукати схожість, відмінності, зв'язки тощо.

Ці рекомендації, на наш погляд, впливатимуть на прийняття і реалізацію слідчим своїх тактичних рішень під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій по кримінальному провадженню, яке ним розслідується.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : офіц.. вид. : текст прийнятий Вер-хов. Радою України 13 квіт. 2012 р. / М-во юстиції України. – К. : Ін. Юре, 2012. – 354 с.

2. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. – М. : Юрид. лит.- информ, 2001. – 352 с.

Старенький Олександр Сергійович, асистент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЛУЧЕННЯ РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ СТОРОНАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Згідно з ч. 1 ст. 159 КПК України вилучати документи під час застосування тимчасового доступу до речей і документів мають право як сторона захисту, так і сторона обвинувачення. Але, на відміну від органів досудового розслідування, які зобов'язані дотримуватися чіткої процедури їх вилучення та огляду, а також забезпечувати зберігання вилученого майна, сторона захисту таких обов'язків не має.

На практиці вилучення речей під час проведення зазначеної процесуальної дії у досудовому розслідуванні захисником здійснюється досить рідко. Частіше захисники звертаються до слідчих (детективів), прокурорів із клопотаннями про вилучення відповідних речей, які, своєю чергою, або безпосередньо вилучають відповідні речі чи документи, або надають відповідне доручення співробітникам оперативних підрозділів, незважаючи на те, що слідчий (детектив), прокурор мають право надавати доручення лише на проведення СРД та НСРД (ч. 1 ст. 41 КПК України). При цьому вилучені речі зберігаються у слідчого (детектива), що здійснює досудове розслідування у відповідному кримінальному провадженні. Проте, відразу виникає питання про допустимість отриманих речей та їх можливості використання у кримінальному процесуальному доказуванні. З цього

приводу у науковій літературі одні вчені (О. Ю. Лань, О. Ю. Татаров, С. С. Чернявський) пропонують законодавчо визначити порядок, за яким слідчий суддя при винесенні ухвали про вилучення речей і документів за клопотанням сторони захисту, доручатиме його проведення слідчому або прокурору. Подальше ж вилучення повинне здійснюватися за участю сторони захисту, яка отримує копії відповідних документів (зберігання оригіналів здійснюється правоохоронними органами у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України). На думку інших (К. Є. Лисенкова), сторона захисту в цьому випадку повинна звертатися з клопотанням у порядку ст. 220 КПК України до слідчого, який проводить досудове розслідування в кримінальному провадженні, або прокурора, який здійснює в ньому нагляд у формі процесуального керівництва, з метою залучення їх до участі в зазначеній процесуальній дії і складання за її результатами протоколу. Водночас, на наш погляд, така практика вилучення речей і документів у ході застосування тимчасового доступу до речей і документів за ініціативи захисника, а також висловлені науковцями пропозиції, не зовсім відповідають потребам реалізації засади змагальності у досудовому розслідуванні, адже в такому випадку доказова діяльність захисника залежатиме саме від слідчого (детектива), прокурора. Зважати треба й на те, що захисникам не завжди вдається ознайомитися з відповідними речами чи документами після їх вилучення слідчим (детективом) чи прокурором, про що вказують 80 % опитаних адвокатів. А у випадку вилучення таких речей чи документів оперативними підрозділами вони не будуть визнаватися допустимими доказами у кримінальному провадженні, адже оперативні підрозділи, відповідно до ст. 41 КПК України, мають право виконувати доручення слідчого, прокурора виключно на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Саме тому, на нашу думку, вилучення відповідних речей чи документів повинен здійснювати не слідчий, не прокурор чи співробітники органів Національної поліції України, а безпосередньо сам захисник. Водночас для забезпечення можливості використання захисником вилучених речей чи документів як доказів, які б відповідали вимогам допустимості, у досудовому розслідуванні у чинному КПК України необхідно передбачити належний механізм вилучення речей і документів у результаті застосування тимчасового доступу до речей і документів захисником.

У науковій літературі окремі правники (В. А. Люліч, О. Жупін) пропонують у нормах КПК України закріпити процес фіксації отриманих відомостей захисником за допомогою застосування науково-технічних засобів, а процедуру вилучення речей і документів оформляти актом передачі указаних в ухвалі речей і документів. З метою легалізації такої процедури та відповідних документів, створених у процесі відповідної процесуальної дії, у ст. 103 КПК України пропонується передбачити такий спосіб фіксації кримінального провадження захисником, як акт передачі.

В. І. Фаринник цілком обґрунтовано заперечує доцільність запровадження такого підходу, оскільки це створять незрозумілу диференціацію стосовно процесу фіксації тимчасового доступу до речей і документів як процесуальної дії. На погляд вченого, чинний порядок вилучення документів, при якому особі залишається опис вилучених документів, доволі зрозумілий і практичний, та повністю відповідає європейській практиці.

З цього приводу І. В. Гловюк слушно звертає увагу на те, що хоча сторона захисту і не уповноважена складати протокол тимчасового доступу, ч. 3 ст. 165 КПК України передбачає, що особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий

доступ до речей і документів, зобов'язана залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду. Тобто, вилучення предмета має бути процесуально оформлене у таких документах: 1) ухвалі слідчого судді про надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів та їх вилучення (виїмку); 2) описі вилучених речей і документів. Водночас, як слушно зазначає В. М. Трофименко, закон не містить вимоги щодо підпису складеного опису стороною, яка здійснила виїмку, та володільцем вилучених речей і документів, а також будь-яких інших гарантій, що забезпечують достовірність указаних в описі відомостей.

В. В. Тютюнник переконливо доводить, що це ускладнює в подальшому оцінку допустимості отриманих доказів. Відсутність у законі вимоги стосовно опису вилучених речей і документів із зазначенням їх назви, кількості, міри, ваги, матеріалу, з якого вони виготовлені, та індивідуальних ознак, на переконання вченого, створює можливість виникнення сумнівів у достовірності цих предметів.

У зв'язку з цим, на думку І. В. Гловюк, більш доцільним є не регламентувати новий акт передачі, а уточнити вимоги щодо оформлення нормативно закріпленого опису. Вчена пропонує передбачити необхідність підписання опису і особою, якій надається доступ, і особою, у володінні якої знаходиться річ або документ; що стосується забезпечення процесу фіксації отриманих відомостей захисником за допомогою застосування науково-технічних засобів, то, на погляд І. В. Гловюк, із цією пропозицією слід повністю погодитися. У такому випадку можна буде довести дотримання стороною захисту процедури тимчасового доступу навіть за відмови особи, у володінні якої знаходиться річ або документ, від підписання опису.

Разом із тим відразу виникає питання щодо можливості використання захисником відповідного опису вилучених речей і документів у якості доказу в кримінальних провадженнях.

Варто зазначити, що ч. 2 ст. 84 КПК України чітко визначено вичерпний перелік процесуальних джерел доказів, якими є: показання, речові докази, документи, висновки експертів. Виходячи з буквального тлумачення положень ч. 1 ст. 99 КПК України, на перший погляд можна віднести опис вилучених речей і документів до такого процесуального джерела доказів як документ. Згідно з ч. 3 ст. 99 КПК України до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 цієї статті, можуть належати: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні); 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; 3) складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; 4) висновки ревізій та акти перевірок. Таким чином, можемо зробити висновок, що опис захисником вилучених речей і документів не можна віднести ані до документів, ані до інших процесуальних джерел доказів.

На наш погляд, для забезпечення належної реалізації засади змагальності у досудовому розслідуванні, фіксація результатів здійснення тимчасового доступу до речей і документів як для слідчого (детектива), прокурора, так і захисника, повинна відображатися виключно у протоколі, який повинен відповідати загальним вимогам, передбаченим ст.ст. 104–107 КПК України. Лише в такому випадку відповідний протокол можна буде використовувати як доказ у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим, ми пропонуємо ч. 3 ст. 165 КПК

України доповнити абз. 2 такого змісту: «Слідчий, прокурор, захисник при вилученні речей і документів у ході тимчасового доступу до речей і документів складає протокол, що повинен відповідати загальним вимогам, передбаченим ст.ст. 104–107 цього Кодексу. Копія протоколу надається особі, в якої було вилучено речі та документи. Під час вилучення речей і документів слідчий, прокурор, захисник має право застосовувати технічні засоби фіксації процесуальної дії».

Старушкевич Анатолій Володимирович,
професор кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук, доцент

ПОТРЕБА В ПЕРЕГЛЯДІ ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НАУКИ

Засновник наукової криміналістики Г. Грос у своїй відомій праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» називав криміналістику вченням про реальності кримінального права. Зокрема він писав, що «Криміналістика, за своєю природою, починається лише там, де кримінальне право, також за своєю природою, завершує свою роботу. Яким саме способом вчиняються злочини? Як досліджувати ці способи і розкривати їх, якими були мотиви до вчинення такого, яку мету мали на увазі, – про все це нам не говорять ні кримінальне право, ні процес. Це складає предмет криміналістки».

Так, Г. Грос давав нам чітко зрозуміти чотири основні положення: 1) навіть досконало знаючи відповідні статті кримінального та кримінального процесуального законодавства – злочин не розкриєш; 2) значна частина знань і навичок слідчого (працівника оперативного підрозділу) міститься за межами статей кримінального та кримінального процесуального законодавства; 3) розкриття злочину та його подальше розслідування пов'язані з діяльнісним підходом, зокрема такими його елементними поняттями, як «спосіб діяльності», її «мотиви», «мета» тощо; 4) «діяльність з виявлення, розкриття та розслідування злочину» має бути певним чином організована, тобто діяльність яка встановлює по суті елементи («спосіб», «мотиви», «мету») протилежної до неї злочинної діяльності.

Відповідно до цього, ми чітко маємо визначати два основні об'єкти, що вивчає криміналістика як «наука про розкриття злочину», – це 1) «злочинна діяльність»; 2) «діяльність з виявлення, розкриття та розслідування злочинів».

Перед науковцями-криміналістами постає завдання обрати доцільну форму опису поняття злочинної діяльності. На цей час у криміналістиці чітко прослідковуються дві основні тенденції в описі таких форм. Перша полягає в узагальненні відомостей про певну «злочинну діяльність» і поданні її у вигляді криміналістичної характеристики певного виду (підвиду) злочинів, а друга передбачає побудову ідеальної моделі «злочинної діяльності» за слідами в процесі пошуково-пізнавальної роботи, яку здійснює певний слідчий (працівник оперативного підрозділу), розслідуючи конкретний злочин.

У першому випадку джерелами інформації для побудови криміналістичної характеристики злочину є відомості, зафіксовані у матеріалах кримінальних проваджень (справ), зведені відомості аналітичних довідок, результати вже

здійснених узагальнень науковців (монографії, посібники, статті). У другому випадку ідеальна модель злочинної діяльності будується за слідами, з використанням специфічного криміналістичного мислення під час здійснення пошуково-пізнавальної роботи, спрямованої на виявлення, розкриття та розслідування конкретного злочину.

Варто зазначити, що особи які здійснюють діяльність з виявлення, розкриття та розслідування злочинів не будують криміналістичних характеристик цих злочинів у вигляді моделей. Це зазвичай роблять науковці, використовуючи правила і процедури, які значно відрізняються від процесу побудови моделей злочинної діяльності під час здійснення пошуково-пізнавальної роботи щодо розкриття і розслідування конкретного злочину.

Сучасна криміналістика передбачає, що розслідуючи конкретний злочин, слідчий (працівник оперативного підрозділу), якщо в нього виникне проблемна слідча ситуація з отриманням криміналістично значущої інформації, використає типову модель криміналістичної характеристики певного виду злочинів і можливо отримає нову інформацію про конкретну злочинну діяльність. Це здійснюється шляхом накладання типової моделі криміналістичної характеристики, на модель розслідуваної ними конкретної злочинної діяльності. Якщо такої типової моделі криміналістичної характеристики немає, то слідчий продовжить пошуково-пізнавальну роботу, вивчаючи сліди (наслідки протиправної діяльності) з метою побудови адекватної ідеальної моделі «злочинної діяльності». Отже, в цьому випадку перспективним вбачаємо два основні напрями актуальних наукових досліджень: 1) розроблення правил і процедур процесу накладання типових моделей криміналістичних характеристик злочинів на конкретні проблемні слідчі ситуації з метою отримання слідчим (працівником оперативного підрозділу) нової криміналістично значущої інформації в процесі побудови моделей конкретної злочинної діяльності; 2) розроблення правил і процедур побудови ідеальних моделей конкретної злочинної діяльності в ході пошуково-пізнавальної роботи, яку здійснює слідчий (працівник оперативного підрозділу).

Процедура розкриття та розслідування конкретного злочину зазвичай відбувається таким чином. Слідчий (працівник оперативного підрозділу) виявляє, певним чином інтерпретує сліди (наслідки) певної злочинної діяльності, подумки будує модель такої протиправної діяльності. Отже, фактично встановлюючи події минулого, слідчий будує ретроспективну ідеальну модель, яка заповнюється криміналістично значущою інформацією у процесі просування розслідування злочину.

Якщо побудована слідчим (працівником оперативного підрозділу) ідеальна модель злочинної діяльності відповідає події, що відбулася, то злочин можна вважати розкритим, адже встановлено осіб, які його вчинили, спосіб вчинення, місце, час, засоби тощо. Якщо ідеальна модель частково відповідає минулій події злочинної діяльності, то над викриттям протиправної діяльності ще потрібно працювати, встановлюючи відповідні обставини події за її слідами. Якщо побудована слідчим (працівником оперативного підрозділу) ідеальна модель злочинної діяльності не відповідає минулій події, не відображає її елементний склад (спосіб, суб'єктів протиправної діяльності, час, місце тощо), то напрям здійснюваного розслідування потрібно кардинально змінювати і розпочинати розслідування спочатку.

Слідчий (працівник оперативного підрозділу) будує модель злочинної діяльності за слідами (наслідками) такої протиправної діяльності, її

відображеннями в навколишній дійсності. Слідчий, побудувавши в загальних рисах ідеальну модель злочинної діяльності, вирішує яким чином, коли і як саме використати зазначену модель для формування доказів (в кримінально процесуальному їх розумінні). Звісно, не вся криміналістично значуща інформація, отримана слідчим і використана для побудови ідеальної моделі злочинної діяльності, буде застосована для формування доказів. Однак, чим якісніше і адекватніше слідчий побудує модель злочинної діяльності, а також чим реальніше вона буде відповідати минулій події, тим більш ширше коло можливостей слідчий буде мати для формування переконливіших доказів у кримінальному провадженні.

В одній з останніх своїх публікацій Р. С. Бєлкін визначив криміналістику як науку про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин і його учасників, збирання, дослідження, оцінку та використання доказів і заснованих на пізнанні цих закономірностей спеціальних засобів і методів судового дослідження і запобігання злочинів [1, с. 65]. В багатьох публікаціях висловлена підтримка такого визначення криміналістики.

На нашу думку, якщо перша частина визначення щодо «закономірностей механізму злочину, виникнення інформації про нього і його учасників» відповідає нашому розумінню «побудови моделі злочинної діяльності за її відображеннями (слідами) у навколишній дійсності», то в другій частині визначення має йтися про закономірності «діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочинів», під час якої виявляються, досліджуються і певним чином інтерпретуються сліди злочинної діяльності. Окрім цього, вважаємо, що побудова ідеальної моделі злочинної діяльності здійснюється за її слідами, а чи будуть сформовані за ними докази, з яких джерел, за якими правилами та процедурами – це мабуть питання кримінального процесу. Адже саме кримінальне процесуальне законодавство визначає процедури і порядок формування доказів.

Відповідно до вищенаведених аргументів, вважаємо правильними погляди М. К. Камінського [2, с. 29] на предмет та призначення криміналістики. Вважаємо доцільним запропонувати таке визначення криміналістики.

Криміналістика – це наука про закономірності побудови ідеальної моделі минулої злочинної діяльності за її слідами, в межах діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочину; розроблення правил і засобів побудови адекватної моделі минулої події.

Список використаних джерел

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.

2. Каминский М. К. Криминалистике нужна теория? / М. К. Каминский // Актуальные проблемы теории и практики уголовного судопроизводства и криминалистики: сборник статей: в 3-х ч. – Ч. II: Вопросы современной криминалистики. – М., 2004. – С. 26–29.

Топорецька Зоряна Миколаївна, асистент кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА ПОЗАПЛАНОВИХ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПЕРЕВІРОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному процесі України сьогодні існує серйозна проблема з законністю ініціювання, призначення та проведення позапланових документальних перевірок, які призначаються за ініціативою сторони обвинувачення в кримінальному провадженні.

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень за десять місяців 2017 року (01.01-31.10.2017 року) зареєстровано більше 2000 ухвал судів першої інстанції щодо розгляду клопотань про призначення позапланової перевірки [1]. Лідером є Рівненський міський суд Рівненської області, який лише 30.01.2017 року виніс 27 ухвал щодо розгляду клопотань про призначення таких перевірок та 19 ухвал 07.02.2017 року.

Одним з «свіжих» прикладів є Ухвала слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 20.09.2017 року у справі №757/55143/17-к, якою задоволено клопотання прокурора Генеральної прокуратури України про призначення позапланової документальної перевірки підприємства на предмет дотримання вимог податкового та валютного законодавства у період з 01.01.2010 по 01.09.2017 [2].

Наведені дані не викликали б запитань, якби не той факт, що норми КПК України, якими передбачалася можливість ініціювати та призначати такі перевірки в рамках кримінального процесу (ст. 36, 40 КПК України), виключено в 2015 році з прийняттям Закону України «Про прокуратуру» [3].

Водночас в ст. 99 КПК України збережено норму, що висновки ревізій та акти перевірок відносяться до документів і є джерелами доказів в кримінальному процесі [4]. А в ч. 2 ст. 93 КПК України надано право стороні обвинувачення здійснювати збирання доказів шляхом, зокрема, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб висновків ревізій та актів перевірок [4]. Таким чином сьогодні в сторони обвинувачення є право використовувати в доказуванні акти перевірок чи висновки ревізій, проте лише витребувати та отримувати готові результаті проведених перевірок чи ревізій, а не самостійно ініціювати їх.

Виникає закономірне запитання, чому ж тоді суди сьогодні видають дозвіл на проведення таких перевірок, якщо такого права слідчого судді не передбачено в КПК України.

Проблема в існуванні пп. 78.1.11 п. 78.1 ст. 78 Податкового кодексу України (далі – ПК України), яким передбачено, що документальна позапланова перевірка здійснюється, якщо отримано судове рішення суду (слідчого судді) про призначення перевірки, винесену ними відповідно до закону [5]. Відповідно до ст. 110 КПК України судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку.

Проте судова практика неоднозначна: одні судді відмовляють в задоволенні таких клопотань, посилаючись на відсутність в КПК України права сторони обвинувачення ініціювати таке питання та відсутність у слідчого судді

повноважень на розгляд цього клопотання, інші ж – посилаючись на норми ПК України, дають дозвіл на проведення позапланових документальних перевірок.

Основним проблемним питанням є власне призначення перевірок, зокрема, юридична підстава для проведення. Так, виходячи з норм підп. 78.1.11 п. 78.1 ст. 78 ПК України такою підставою є ухвала слідчого судді. Проте далі в п. 78.4 ст. 78 ПК України зазначає, що про проведення документальної позапланової перевірки керівник (його заступник або уповноважена особа) контролюючого органу приймає рішення, яке оформлюється наказом [5]. Право на проведення документальної позапланової перевірки платника податків надається лише у випадку, коли йому до початку проведення зазначеної перевірки вручено копію наказу про проведення документальної позапланової перевірки, при цьому в такому наказі повинна бути вказана підстава перевірки. Тобто законодавство передбачає подвійну підставу для проведення перевірки, яка ініціюється в кримінальному процесі: ухвала слідчого судді про призначення документальної позапланової перевірки та наказ про проведення документальної позапланової перевірки (підставою для видання якого є зазначена ухвала слідчого судді). Вручення копії ухвали слідчого судді платнику податків, який перевіряється, не передбачено.

Наказ керівника контролюючого органу про проведення перевірки є похідним і не може бути прийнятий без призначення такої перевірки слідчим суддею. Проте, оскільки процесуальний порядок винесення такої ухвали слідчого судді в КПК не передбачений, на нашу думку, слідчий суддя не має права виносити ухвали про призначення документальної позапланової перевірки. Посилання суддів на норми ПК України не можна вважати законними, оскільки ПК України визначає загальний порядок проведення позапланової документальної перевірки, а не процесуальний порядок її призначення в кримінальному провадженні.

Слідчі судді ж перевищують свої повноваження, користуючись в тому числі і тим, що оскільки в КПК не визначено порядку винесення ухвали слідчого судді про призначення ревізії чи експертизи, то не визначено і можливість та порядок її оскарження, отже такі ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають (ст. 309 КПК України). Натомість ПК України дозволяє оскаржувати рішення контролюючого органу про проведення перевірки (наказ) в порядку та строки, передбачені ПК України (в адміністративному або судовому порядку). Неможливість оскарження законності підстави її призначення (як окремого юридично значимого документа) значно ускладнює і процес оскарження рішення про її проведення (оскільки безпідставність призначення перевірки слідчим суддею розглядається як одна з підстав скарги про визнання незаконним рішення про проведення перевірки), проте не позбавляє особу в цілому права на оскарження власне проведення перевірки. Проте суддя адміністративного суду при розгляді цієї скарги, керуватиметься лише нормами ПК України, він не наділений правом перевіряти дотримання слідчим суддею норм КПК під час винесення ухвали про призначення позапланової перевірки.

Проблемним питанням також є отримання доступу до документів, які необхідно вивчити під час перевірки. Ст. 85 ПК України визначає надання платниками податків документів під час перевірки. П. 85.2 передбачає, що 85.2. платник податків зобов'язаний надати посадовим (службовим) особам контролюючих органів у повному обсязі всі документи, що належать або пов'язані з предметом перевірки. Такий обов'язок виникає у платника податків після початку перевірки. Тобто контролюючі органи самостійно визначають, які

документи і в якому обсязі їм необхідні для перевірки, а платник податків повинен їх надати. При цьому, під час перевірки контролюючим органам надається доступ о таких документів та за необхідності, їх копії. Згідно п. 85.5 забороняється вилучення оригіналів первинних, фінансово-господарських, бухгалтерських та інших документів за винятком випадків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

КПК України передбачає можливість отримання тимчасового доступу до речей та документів з можливістю їх вилучення (виїмки), що є заходом забезпечення кримінального провадження і здійснюється на підставі ухвали слідчого судді чи суду (ст. 159 КПК України), винесеним за клопотанням сторони кримінального провадження. Проте здійснити виїмку документів має право лише особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді.

На нашу думку в КПК слід передбачити, що у разі ініціювання перевірки в кримінальному провадженні слідчий повинен одразу ініціювати перед слідчим суддею питання про тимчасовий доступ до речей і документів з можливістю їх вилучення, оскільки контролюючі органи таким правом не наділені (вони, як правило, не є стороною кримінального провадження).

Все вищевикладене дозволяє зробити такі висновки. Оскільки КПК України не наділяє слідчого суддю правом призначати перевірки та не визначає процесуальний порядок ініціювання, розгляду та винесення судового рішення з цього питання, їх призначення в кримінальному процесі на сьогодні є неможливим. КПК України потребує доповнення нормами про право та процесуальний порядок призначення перевірок в кримінальному провадженні. Вважаємо, що призначення позапланової документальної перевірки повинно бути віднесено до процесуальних дій, які здійснюються з дозволу слідчого судді. Право ініціювати таке клопотання повинно бути надано слідчому (за погодженням з прокурором) чи прокурору. Одночасно з розглядом клопотання про дозвіл на проведення перевірки необхідно розглядати питання надання тимчасового доступу до речей та документів, які мають значення для кримінального провадження, з можливістю їх вилучення.

Список використаних джерел

1. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/.

2. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 20.09.2017 року у справі №757/55143/17-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/69848215.

3. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року №1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2–3. – С. 54. – Ст. 12.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – С. 474. – Ст. 88.

5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст.11.

Фурман Ярослав Володимирович, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення, навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ФАКТОМ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ

Однією з серйозних проблем у житті країни була і залишається боротьба з пожежами. В Україні за останні роки обстановка з пожежами та їх розслідуванням залишається складною. За 9 місяців 2017 року в Україні зареєстровано 71 516 пожеж. У порівнянні з аналогічним періодом минулого року кількість пожеж збільшилась на 17,6 %. Унаслідок пожеж загинуло 1 222 людини (+ 6,0 %), у тому числі 45 дітей (+21,6 %); 1 118 людей отримали травми на пожежах (+22,6 %), з них 100 дітей (+26,6 %).

Матеріальні втрати від пожеж склали 6 млрд 307 млн 956 тис. грн (з них прямі збитки становлять 1 млрд 528 млн 501 тис. грн, а побічні – 4 млрд 779 млн 456 тис. грн). Прямі матеріальні збитки збільшились на 35,7 %, побічні – на 81,5 %.

Збільшилась кількість знищених та пошкоджених будівель і споруд на 29,7 % (19 866 од. проти 15 319 од.); кількість знищеної та пошкодженої техніки – на 15,7 % (3 259 од. проти 2 817 од.); кількість знищених кормів – на 36,5 % (13 163 тон проти 9 645 тон); кількість знищено хліба на корені – на 26,9 % (670 га проти 528 га); кількість загиблих тварин – на 1,6 % (1 056 голів проти 1 039 голів).

Упродовж 9 місяців 2017 року в Україні в середньому виникала щодня 261 пожежа, унаслідок яких гинули і отримували травми по 4 людини, вогнем знищувалось або пошкоджувалось 72 будівлі та 11 одиниць техніки. Щоденні економічні втрати від пожеж становлять суму 23 млн 106 тис. грн. Кожною пожежею державі наносились прямі збитки на суму 21,4 тис. грн. [1].

З'ясування обставин подій, пов'язаних з пожежами представляє великі складності через специфіку самого явища пожежі. У процесі розвитку і гасіння пожежі зникає або видозмінюється слідова інформація про обставини виникнення і розвитку пожежі, яку можна використовувати для вирішення завдань розслідування. Важливою особливістю пожежі, в порівнянні з іншими пригодами є те, що на утворення слідів, їх збереження і доступність для подальшого виявлення і дослідження впливають процеси, що відбуваються при розвитку і гасінні пожежі.

Однак те, що такі сліди не виявляються з тих чи інших причин (невміння, відсутність технічних засобів, умисні дії тощо), ще не означає, що слідів не існує.

Цими обставинами і пояснюється необхідність найбільш повного, всебічного дослідження місця пожежі та систематизованого збирання матеріальних слідів події. Від своєчасності та повноти зібраних первинних даних залежить, подальша доля розслідування причини виникнення пожежі.

Огляд – це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак матеріальних об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Метою огляду є виявлення відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та їх фіксація (ст. 237 КПК України).

Кримінальним процесуальним законом передбачено такі види слідчого огляду: огляд місця події; огляд місцевості; огляд приміщень; огляд речей; огляд документів; огляд трупа (ст. 238 КПК України). Окремими слідчими (розшуковими) діями є огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України) і огляд тіла людини – освідування особи (ст. 241 КПК України) [2].

Місце події (пожежі) є головним джерелом найбільш об'єктивної інформації про обставини її виникнення, і більшість фактичних даних можна встановити вже безпосередньо при проведенні огляду. Огляд місця події (пожежі) не можна замінити ніякими іншими слідчими (розшуковими) діями, так як в процесі його проводиться професійне дослідження фактичних даних, які неможливо отримати іншим шляхом.

Ефективність огляду обумовлюється дотриманням певних методичних підходів під час його проведення та використання необхідних технічних засобів і обладнання. Дані, які отримуються під час огляду, неможливо повною мірою компенсувати ні свідченнями очевидців, ні документами і матеріалами, які стосуються факту пожежі. Помилки, допущені при його проведенні, в подальшому неможливо виправити навіть при повторному огляді. Саме тому кримінальний процесуальний закон передбачає можливість проведення даної слідчої (розшукової) дії, у невідкладних випадках до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду (ч. 3 ст. 217 КПК України) [2].

До об'єктів огляду зі слідами пожежі відносяться:

– будівлі, всі їх приміщення і предмети обстановки;

– автомобільний транспорт (річковий, морський, наземний, підземний, літаки) та прилегла місцевість;

– системи протипожежного захисту;

– електричне обладнання, проводки, апарати та механізми;

– місця зберігання речовин та матеріалів;

– предмети, що служили джерелом виникнення пожежі;

– предмети і сліди, залишені винним на місці пожежі;

– виробниче обладнання;

– трупи людей і тварин;

– опалювальні системи і нагрівальні прилади.

Завданнями огляду місця пожежі є:

– вивчення і фіксація обстановки місця пожежі, а також ознак, які вказують на місце розташування осередку пожежі;

– висунення версій про механізм виникнення пожежі;

– виявлення, фіксація і вилучення слідів правопорушення і злочинця, які надалі можуть служити речовими доказами або сприяти встановленню істини у кримінальному провадженні;

– відновлення обстановки, яка передувала - пожежі, встановлення обставин, причин і умов, що сприяли вчиненню злочину;

– встановлення причин і умов що сприяють розвитку пожежі;

– збір інформації необхідної для встановлення мотивів і цілей, осіб, які брали участь у вчиненні правопорушення чи злочину.

– отримання вихідних даних для проведення подальших слідчих (розшукових) дій та проведення оперативно-розшукових заходів.

Виявлення, фіксація ознак осередку пожежі, а також спрямованість горіння вогню складають основну і найбільш складну частину роботи при огляді місця пожежі [3, с. 122]. Але навіть при успішному, на перший погляд, вирішенні цього

завдання слід не забувати, що на окремих стадіях огляду місця пожежі поспішний висновок про місце знаходження осередку пожежі тільки за характеристикою уражень може виявитися помилковим. Тому правильніше формулювати завдання огляду місця пожежі не як завдання обов'язкового встановлення осередку пожежі, а як завдання виявлення і фіксації ознак, в результаті аналізу яких буде можливо зробити остаточний висновок про місце виникнення пожежі.

Список використаних джерел

1. За даними Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту (УкрНДІЦЗ); [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://undicz.dsns.gov.ua/ua/Derzhavniy-reestr-normativno-pravovih-aktiv-z-pitan-pozhezhnoyi-bezpeki.html.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (із змінами станом на 17.04.2014); [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : Науково-практичний посібник // Авт. кол.: В. П. Бахін, В. К. Весельський, Н. І. Клименко, І. І. Котюк, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'янчиков, В. С. Мацишин, М. В. Перебитюк, В. Л. Перебитюк, В. Л. Підпалий, А. В. Старушкевич, В. В. Циркаль; За ред. П. В. Коляди. – К.: ЮрІнком Інтер, 2005. – 215 с.

Цуцкірідзе Максим Сергійович, заступник начальника Департаменту забезпечення діяльності голови Національної поліції України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Кримінальний процесуальний кодекс України 2010 р. (далі – КПК) істотно змінив регламентацію відносин слідчого з іншими учасниками досудового розслідування (як заінтересованими, так і незаінтересованими у результатах кримінального провадження). Змінилися зміст і форма діяльностей, здійснюваних слідчим та іншими учасниками. Однак, у науці кримінального процесу протягом п'яти років дії чинного КПК не приділяється увага вирішенню питання про те, в якому співвідношенні перебувають діяльності цих учасників. Між тим, вирішення цього питання є цінним не саме по собі, а в аспекті того як слідчий, будучи уповноваженим представляти державні інтереси у кримінальному провадженні, має впливати на поведінку учасників досудового розслідування, які таких повноважень не мають. З огляду на це, доцільним є розгляд питання про співвідношення діяльності зазначених учасників досудового розслідування через з'ясування місця їхньої діяльності у структурі кримінальних процесуальних відносин.

Кримінальна процесуальна діяльність слідчого і діяльність інших учасників досудового розслідування є тісно пов'язаними між собою. Більш того, кримінальна процесуальна діяльність як цілісність складається з діяльностей усіх її учасників. Причому кримінальний процес розглядають як діяльність і як систему правовідносин. Усі суб'єкти кримінального провадження (як уповноважені державою, так і ті, що мають власні інтереси чи представляють інтереси інших осіб та допомагають судочинству) вступають у процесуальні правовідносини. Ця обставина свідчить про те, що усі учасники досудового розслідування здійснюють кожний «свою» діяльність, що в структурі

кримінальних процесуальних відносин є його елементом, який в теорії права називають поведінкою учасників відносин. Який би підхід до розуміння кримінального процесу – діяльність чи правовідносини – не застосовувався, слідчий здійснює свою діяльність як в «автономному режимі», так і в безпосередній взаємодії з заінтересованими та з незаінтересованими учасниками досудового розслідування.

Суспільні відносини, що є предметом кримінального процесуального регулювання, беруться до уваги на етапі формулювання і ухвалення законодавцем норм кримінального процесуального права, а також під час здійснення аналізу цих норм з точки зору правильного їх застосування. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого має значення у зв'язку з реальною його діяльністю у конкретних кримінальних провадженнях на стадії досудового розслідування. Через те, що слідчий здійснює її, як правило, в умовах дефіциту часу йому не випадає кожну свою дію чи рішення аналізувати з точки зору їхніх місця і ролі в системі процесуальних відносин, що складаються, розвиваються і припиняються у конкретному провадженні. Однак це не означає, що слідчий повинен ігнорувати участь у правовідносинах інших учасників досудового розслідування, не наділених владними повноваженнями.

Слідчий може і не брати участі у діях, які закон дозволяє вчиняти неуповноваженим учасникам досудового розслідування. Однак відомості, здобуті в результаті цих дій, сторони і потерпілий, не подаючи їх слідчому, вправі подати як докази до суду. Останній є тим державним органом, без якого зазначені відомості не матимуть правового значення. Відтак діяльність учасників досудового розслідування, які не є уповноваженими особами, може мати автономний щодо слідчого характер до моменту передавання її результатів до суду в судових стадіях кримінального провадження.

За чинним КПК кримінальна процесуальна діяльність слідчого стала більш контрольованою як з боку неуповноважених учасників розслідування, так і з боку уповноважених його учасників. Розширено перелік дій і рішень слідчого, які він повинен узгоджувати з прокурором та слідчим суддею, а також тих, котрі можуть бути оскаржені заінтересованими учасниками провадження. Отже, кримінальна процесуальна діяльність слідчого може стосуватися як дій зі з'ясування обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким розпочате досудове розслідування, так і дій з пояснення своєї поведінки посадовим особам, які здійснюють відомчий контроль, прокурорський нагляд та судовий контроль. Причому зазначений другим елемент предмету діяльності слідчого може «опрацьовуватися» слідчим як за скаргами заінтересованих учасників досудового розслідування, так і на вимогу посадових осіб, які здійснюють контроль та нагляд за його (слідчого) діяльністю.

Кримінальну процесуальну діяльність неможливо відокремити від процесуальних відносин. Але діяльність кожного учасника, який є суб'єктом тих чи інших процесуальних відносин, є відносно самостійною. А у випадках, коли неуповноважені особи самостійно збирають докази, їхня діяльність, попри те, що вона здійснюється в рамках досудового розслідування, ніяк не «перетинається» з діяльністю слідчого навіть на завершальному етапі розслідування. Бо, наприклад, сторона захисту зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона

захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді, не слідчому, а прокуророві (ч. 6 ст. 290 КПК «Відкриття матеріалів іншій стороні»).

Кримінальну процесуальну діяльність слідчого (як правозастосовний процес) не можна протиставляти діяльності інших учасників досудового розслідування з реалізації норм кримінального процесуального права в таких формах, як використання, виконання та дотримання. Діяльність, здійснювана різними учасниками досудового розслідування у єдиних нормативних, часових і просторових межах, звичайно, має різний зміст та різну спрямованість, але від цього вона не стає непроцесуальною.

Слідчий реалізовуючи норми кримінального процесуального права у формі застосування, може здійснювати діяльність як «в автономному режимі», так і у взаємодії з іншими учасниками досудового розслідування. Неуповноважені учасники розслідування реалізовують адресовані їм права, обов'язки і заборони, як правило, лише у взаємодії зі слідчим. Виняток складають лише випадки, коли законом для сторони захисту і потерпілого передбачене право самостійно, без участі слідчого здійснювати певні процесуальні дії.

Черняк Андрій Миколайович, докторант кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

ОПЕРАТИВНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ

Сьогодні представники кримінального світу України та транснаціональні злочинні формування використовують різноманітні можливості для конспірації своєї протиправної діяльності. Одною з таких можливостей є міжнародний студентській обмін, під прикриттям якого вчиняють незаконне переміщення осіб через державний кордон України (інколи у сполученні з контрабандою предметів та речовин заборонених для вільного обігу) з метою подальшої злочинної діяльності різних напрямів – від торгівлі людьми до шпигунства і терористичних актів. Усе це супроводжується різного рівня корупційними діяннями, найпоширенішим з яких є одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Аналіз практичної діяльності оперативних підрозділів, Національної поліції, Держаної прикордонної служби та СБ України свідчить, що вони систематично беруть участь у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну (у відповідності до власної компетенції).

Участь оперативних підрозділів у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну слід вважати стадією їх діяльності з протидії цим злочинам, на якій вони під процесуальним керівництвом прокурора у взаємодії із слідчим вживають заходів з метою виконання завдань кримінального провадження, що розпочате за фактом вчинення кримінального правопорушення, яке належить до вказаної категорії злочинів.

Ця стадія розпочинається внесенням відомостей про вчинення злочину до ЄРДР. З цього моменту оперативні підрозділи опиняються у цілковитій процесуальній залежності від слідчого та процесуального керівника досудового розслідування (прокурора). Адже відповідно до ч. 2 ст. 41 КПК України співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не

мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [1]. Зазначена норма з моменту опублікування проекту чинного КПК України є предметом нищівної критики науковців та практиків. Її запровадження призвело до неможливості реалізації потужного потенціалу оперативних підрозділів у кримінальному провадженні.

Дану ситуацію намагаються виправити розробники відомчих нормативно-правових актів. Так, у пунктах 1, 2 розділу V Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, що затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575 наведено наступні положення:

«Діяльність слідчо-оперативної групи (СОГ) здійснюється на підставі плану проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, уключених до складу СОГ. Оперативний супровід досудового розслідування забезпечується з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, або у разі закриття кримінального провадження»; «Працівники оперативного підрозділу, включені до складу СОГ, самостійно надають слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій» [2].

Таким чином, у зазначеному нормативно-правовому акті: а) закріплено повноваження оперативних підрозділів з оперативного супроводження (супроводу) кримінального провадження; б) встановлено межі такого супроводження; в) закріплено право оперативних працівників ініціювати проведення СРД та НСРД у кримінальному провадженні. Усе це суперечить нормам КПК України.

Слід також відмітити, що виконання оперативним підрозділом доручень на проведення СРД та НСРД не можна відносити до категорії «супроводження», оскільки такі дії та порядок їх проведення чітко регламентовані у КПК України. Вони не супроводжують кримінальне провадження, а являють собою його невід'ємну складову.

Основне ж призначення оперативного супроводження кримінального провадження – зорієнтувати слідчого та прокурора (процесуального керівника досудового розслідування) на те відносно кого, у який час, де й з використанням яких засобів провести дії передбачені КПК.

Вважаємо, що участь оперативних підрозділів у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського має складатися з двох взаємопов'язаних елементів – а) проведення СРД та НСРД, а також розшуку підозрюваного за дорученням слідчого, прокурора; б) проведення комплексу заходів в межах справи оперативного супроводження кримінального провадження.

Намагання закріпити на рівні підзаконних актів суспільно корисну, необхідну для держави діяльність цілком виправдані з державницьких позицій. Проте такий шлях є непродуктивним, оскільки невідповідність будь-яких дій у кримінальному провадженні нормам КПК України є підставою для визнання судом зібраних доказів недопустими.

Зазначений комплекс заходів має бути закріплений у КПК України як «оперативне супроводження кримінального провадження». Проведені нами

дослідження засвідчили, що в межах такого супроводження оперативні підрозділи мають одержати повноваження (у тому числі з приховуванням власної належності до правоохоронних органів та мети своїх дій): 1) опитувати осіб за їх згодою; 2) проводити обстеження публічно доступних об'єктів; 3) обстежувати публічно недоступні об'єкти за згодою осіб у розпорядженні (користуванні) яких вони перебувають; 4) збирати публічно доступну інформацію з будь-яких джерел; 5) збирати інформацію з обмеженим доступом, яка міститься у інформаційних банках даних правоохоронних органів (відповідно до своєї компетенції); 6) одержувати конфіденційну інформацію за згодою осіб, які володіють доступом до неї; 7) проводити візуальне спостереження у публічно доступних місцях; 8) короткочасно впроваджуватися до криміногенного середовища; 9) проводити комплексний аналіз інформації, одержаної під час інших заходів оперативного супроводження кримінального провадження та слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних у досудовому розслідуванні конкретного злочину.

Справа оперативного супроводження кримінального провадження має заводитися на підставі постанови оперативного працівника, за погодженням з процесуальним керівником досудового розслідування та слідчим. Дану постанову має затверджувати керівник оперативного підрозділу. Про проведення будь-яких заходів (та їх результати) в межах справи оперативного супроводження кримінального провадження мають бути повідомлені слідчий та прокурор.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, що затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575.

Чуприна Олена Віталіївна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ ПРАЦІВНИКАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Для розбудови демократичної держави важливе значення має фахова підготовка майбутніх спеціалістів у галузі правознавства. Саме від тих фахових знань, які вони отримають у процесі навчання, залежить розвиток та вкорінення демократії в суспільстві.

Сучасна судова медицина вийшла далеко за межі прикладних знань, оскільки вивчає питання медичного, біологічного та медико-криміналістичного характеру, що виникають у практичній діяльності органів правосуддя та законодавства. Окремі її розділи розроблені відповідно до кримінального та цивільного законодавства і викладаються тільки в судовій медицині [1, с. 36].

Сьогодні викладання судової медицини на юридичних факультетах вищих навчальних закладів України потребує методичного забезпечення, котре б відповідало новій інноваційній педагогічній технології та надало б інтегративності та практичному спрямуванню навчальному процесу.

Судова медицина, як галузь медичних знань, покликана надати дійову допомогу представникам слідства у розкритті злочинів, вчинених проти честі та гідності особи. Тож цілком обґрунтовано, що всі співробітники поліції, які здійснюють досудове слідство, повинні мати базові знання із судової медицини.

Згідно чинного кримінально-процесуального кодексу співробітники поліції зобов'язані виїжджати на кожен випадок смерті, тому знання ними основних положень судової медицини мають бути достатньо ґрунтовними. Справжнє розуміння і освоєння цього предмета поліцейським із можливим використанням надалі отриманих знань просто неможливе без хоча б елементарних понять про будову та функції людського організму, основ патології людини, принципів діагностики захворювань і методів їх лікування, оскільки в такому випадку подальше викладання основних положень курсу судової медицини просто втрачає здоровий глузд [2, с. 46].

Під час вивчення даної дисципліни слід приділяти увагу не лише різнобічності отриманих знань, а і їх глибині. Як свідчить експертна практика, у сфері правознавства доцільним є висвітлення хоча б основних розділів тих наук, які необхідні для проведення та оцінки результатів судово-медичних експертиз [3, с. 8].

Поява сучасних підручників для юристів із судової медицини значно полегшує викладання, але роз'яснення ряду питань, що виникають у ході самостійної роботи курсантів і слухачів, можливе головним чином під час проведення аудиторних занять.

Однак, на предмет «Судова медицина» для курсантів НАВС денної форми навчання відводиться всього 54 години, з яких тільки 22 години є аудиторними заняттями. Для студентів заочної форми навчання взагалі відводиться всього 6 годин роботи в аудиторії та залік.

Не краще виглядає картина на юридичних факультетах інших ВНЗах – де вивчення судової медицини зводиться, головним чином, до лекційного курсу з практичним заняттям у вигляді «походу» до моргу для ознайомлення з розтином трупа та відвідування відділу експертиз потерпілих, обвинувачених та інших осіб із метою отримання елементарних знань щодо експертизи живих осіб та встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [4, с. 60].

З огляду на це, майбутнім правознавцям вкрай необхідні хоча б найпростіші знання з патоморфології, особливостей перебігу травм та гострої патології, які потрібно надавати використовуючи перш за все демонстраційний матеріал у вигляді схем, таблиць та слайдів. Тому, успішність викладання багато в чому залежить від наявності засобів технічного навчання, тобто фонду мультимедійних навчальних підручників та посібників, а значить і рівня наочності та якості сприйняття матеріалу.

Крім того, було б доцільним здійснення складання договорів про науково-практичне співробітництво між кафедрами, де викладається судова медицина, різних вищих юридичних навчальних закладів та бюро судово-медичних експертиз в організації та удосконаленні навчального процесу, спільній розробці та впровадженні заходів, які спрямовані на поліпшення рівня навчання курсантів. Не менш корисним було б і залучення до проведення практичних занять працівників обласних та міських бюро судово-медичних експертиз [5, с. 64].

Збільшення кількості годин, необхідних для викладання судової медицини, можна досягти перерозподілом їх між судовою медициною та психіатрією. На кожну з цих дисциплін відводиться рівна кількість годин, але як показує

практика, частота призначення судово-слідчими органами судово-медичної експертизи, різноманітність та кількість запитань, що ставляться перед медичним експертом, є значно більшими, ніж при призначенні судово-психіатричної експертизи. Тому, цілком доцільним було б збільшення навчальних годин з судової медицини за рахунок зменшення кількості годин із судової психіатрії [4, с. 61].

Крім того, на нашу думку, і як показує практика інших вищих юридичних закладів, існує необхідність об'єднання дисциплін «Судова медицина» та «Судова психіатрія», як споріднених за проблемами та завданнями, та проводити підсумковий контроль з дисципліни «Судова медицина та психіатрія» у формі екзамену.

Виконання у повному обсязі навчальної програми із врахуванням запропонованих особливостей дозволить курсантам та слухачам набути знання, практичні навички і вміння, необхідні для майбутньої роботи.

Включення профільних тем із майбутньої спеціалізації у процес викладання навчальної дисципліни, а також проведення бінарних занять з практичними працівниками на базі науково-практичного комплексу буде сприяти оптимізації навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Хміль І. Ю. Законодавче забезпечення лікарської діяльності : навч. посібник / І. Ю. Хміль, Б. В. Михайличенко, О. І. Артеменко. – К. : Медицина, 2010. – 208 с.

2. Волков В. Медичне право – реальність сьогодення / В. Волков, Л. Дешко // Інформаційний правовий простір. – 2007. – № 18. – С. 45–48.

3. Волков В. На захист медичного права / В. Волков, Л. Дешко // Юридичний Вісник України. – 2006. – № 8. – С. 8.

4. Зозуля В.М. Проблемні питання викладання судової медицини студентам-правознавцям / В. Зозуля // Буковинський медичний вісник. – 2013. – т. 17. – № 3 (67), ч. 1. – С. 59–61.

5. Стеблюк В. В. Організаційно-методичні питання викладання судової медицини в навчальних закладах МВС України / В. В. Стеблюк // Судово-медична експертиза. – 2013. – № 1. – С. 63–65.

Юсупов Володимир Васильович, докторант Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ В УКРАЇНІ

Криміналістичні знання складають головний зміст науки криміналістики. Але вони виникли набагато раніше, ніж з'явилася відповідна наука. У давні часи для встановлення обставин подій кримінального характеру використовувалися знання з різноманітних галузей практики, ремесла та мистецтва. Вони і започаткували виникнення криміналістичних знань. З часом такі знання перетворилися у криміналістичні прийоми, способи і методи розкриття, розслідування та запобігання злочинів.

На території сучасної України давні люди з'явилися в епоху раннього палеоліту – близько мільйону років тому. Залишки найдавніших стоянок первісних людей в Україні знайдені археологами в різних місцевостях, а саме на Дністрі поблизу села Луки-Врублівецької Кам'янець-Подільського району

Хмельницької області, на Донбасі поблизу села Амбросіївка, на березі ріки Кринки неподалік від Житомира та в інших місцях. Найдавнішою стоянкою первісних людей на території України є поселення поблизу села Королове Виноградівського району на Закарпатті. Саме тоді почали формуватися передумови для виникнення основ криміналістичних знань.

При періодизації будь-якого наукового знання потрібно правильно використовувати термінологію: період – це проміжок часу, протягом якого відбувається який-небудь закінчений процес та етап – відрізок часу у розвитку будь-якого руху, процесу, тобто частина періоду. Тому періодизація розвитку криміналістичних знань в Україні складається з періодів, що можуть поділятися на етапи.

У криміналістичній літературі цілком слушно зауважено, що головним джерелом відомостей про зародження та розвиток криміналістичних знань слід назвати норми права. З урахуванням цього відлік у розвитку криміналістичних знань в Україні слід почати з моменту дії Руської Правди, тобто з 1016 р. Більш ранні документи – договори київських князів містили елементи, зародки криміналістичних знань, але вони стосувалися деяких незначних аспектів вчинення окремого злочину.

З виникненням та великим обігом документів у судочинстві, появою їх підробок, виникла необхідність їх дослідження на автентичність і достовірність, що вимагало залучення певних специфічних (криміналістичних) знань. Саме у середині XVI ст. з'являється низка актів (Литовські статути 1529, 1566 та 1588 рр., «Судебник» 1550 р., та ін.), в яких встановлюється кримінальна відповідальність, у тому числі й смертна кара, за підроблення різних документів. У зв'язку з суворими заходами покарання за «подделки», «лживые письма», «нарядные грамоты», тощо, потрібно було дослідити сам спірний документ. Знання відповідних фахівців, яких залучали до цього, ґрунтувалися на наявності освіти та досвіді практичної діяльності – писемності. Залучення знань у процес дослідження документів стало суттєвим етапом у розвитку криміналістичних знань порівняно із раніше існуючим дослідженням слідів злочину, яке ґрунтувалося лише на досвіді слідопитів та інших розшуковців.

До кінця XIX ст. періодизація розвитку криміналістичних знань пов'язана з певними нормативними актами. Наприклад, до такого відноситься Статут кримінального судочинства 1864 р., який урегулював низку питань щодо використання спеціальних відомостей і особливої досвідченості обізнаних людей у науці, мистецтві, ремеслі, промислі або в будь-якій діяльності. Після появи нової науки про розслідування злочинів – криміналістики, періодизація розвитку криміналістичних знань відбувалася відповідно до інших критеріїв – створення криміналістичних установ, визнання криміналістики самостійною наукою, віднесення її до юридичних наук, тощо.

Періодизацію розвитку криміналістичних знань на території сучасної України після появи криміналістичної науки доцільно проводити з урахуванням процесів державотворення. Так, після революційних подій 1917 р. розвиток криміналістики в Україні був кардинально змінений, а з 1922 до 1991 рр. ця наукова галузь існувала у межах становлення радянської криміналістики.

Таким чином, враховуючи вищевикладені аргументи, ми пропонуємо таку періодизацію розвитку криміналістичних знань в Україні:

І період – зародження основ криміналістичних знань та їх формування (з XI ст. – до середини XIX ст.). Цей період містить два етапи:

перший – з часів Руської Правди (XI ст.) – до середини XVI ст.;

другий – формування криміналістичних знань (із середини XVI ст. до середини XIX ст.);

II період – виникнення криміналістики як науки, що систематизувала засоби і методи розкриття злочинів (з кінця XIX ст. (1893 р.) – до 1930-х рр.), містить два етапи:

перший – становлення та розвиток криміналістики у Західній Європі, її впровадження у Російській імперії (1893–1917 рр.);

другий – виникнення радянської криміналістики (з 1917 р. – до 1930-х рр.)

III період – розвиток криміналістики як самостійної науки, навчальної дисципліни та практичної діяльності (з 1930-х рр. до 1991 р.)

IV період – сучасний стан криміналістики в Україні (з 1991 р. до тепер).

Рувін Олександр Григорович, директор Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: НАУКОВІ ЗДОБУТКИ

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України є найстарішою державною експертною установою України та має понад 100-літню історію – від кабінету науково-судової експертизи при прокурорі Київської судової палати у 1913 році до однієї з провідних установ судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні, якою він є зараз.

Фахівці інституту виконують більше 95 видів експертних досліджень. За роки існування вони провели понад 1 мільйон судових експертиз, серед яких близько 750 тисяч – за роки незалежності України. Окрім цього, було опубліковано понад дві тисячі науково-дослідних робіт, за результатами яких впроваджено понад 220 розробок. Щорічно інститут виконує понад 30 тисяч експертиз і ці показники продовжують невпинно зростати.

Розвиток судової експертизи як інституту доказового і процесуального права та належне експертне забезпечення правосуддя на загальнодержавному рівні не може відбуватися без наукових дискусій і проведення відповідних наукових розробок, де поєднуються думки теоретиків і практичний досвід експертів. Співробітники інституту беруть активну участь в українських і міжнародних симпозіумах, конференціях, семінарах, спільно з фахівцями з інших установ України та іноземними експертами проводять комісійні експертизи.

Варто зауважити, що 2013 року інститут акредитувало Національне агентство з акредитації України за вимогами міжнародних стандартів, що гармонізовано в Україні (ДСТУ ISO/IEC 17026:2006).

У 2014 році Україна уклала Угоду про асоціацію з ЄС, яку того ж року було ратифікувано Верховною Радою України. Однією з цілей асоціації є посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. У межах цієї діяльності постає завдання щодо поступової інтеграції державних спеціалізованих установ України, які здійснюють судово-експертне забезпечення правосуддя, у міжнародні судово-експертні інституції. Так, інститут з 2016 року є членом Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), у лавах якої знаходиться понад 60 лабораторій та яка була визнана Євросоюзом у 2009 році монопольним представником європейської криміналістики. З огляду на це, колегіальна думка ENFSI стала офіційною думкою експертної спільноти Європи.

Одним із напрямів міжнародної діяльності державних освітніх та практичних криміналістичних установ є співробітництво з Консультативною місією ЄС (EUAM), у межах якого українській стороні надано можливість ознайомитися з найкращим практичним досвідом криміналістичних підрозділів країн Європи, опанувати та впровадити його у власну діяльність. Яскравим прикладом є презентований за технічної допомоги EUAM довідник для криміналістів Національної поліції, в розробленні якого взяли участь і

співробітники Київського науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України.

Співробітники інституту беруть участь у діяльності міжнародної експертної комісії з наукового розслідування причин катастрофи рейсу МН-17, яка стала своєрідним поштовхом до початку активної фази стандартизації судової науки на міжнародному рівні. Міжнародною організацією стандартизації (ISO) та Міжнародною електротехнічною комісією на цей час вже прийнято шість міжнародних стандартів, а ще п'ять знаходяться на заключній стадії розробки.

З метою стандартизації судової експертизи в державі інститут розпочав процедуру створення Технічного комітету Національного органу стандартизації України «Судова експертиза» із залученням провідних наукових, освітянських і практичних установ у галузі криміналістики.

Таким чином, діяльність з впровадження систем управління якістю, гармонізованих в Україні; участь в роботі міжнародних експертних комісій; участь у діяльності та за сприяння міжнародних інституцій (EUAM, ENFSI тощо); розпочата робота зі стандартизації судової науки за міжнародними стандартами стане найважливішою передумовою вдосконалення нормативного забезпечення процесів збирання та експертного дослідження судових доказів із прогнозованим в подальшому підвищенням рівня техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя провідних європейських та світових практик.

Клименко Ніна Іванівна, професор Європейського університету, доктор юридичних наук, професор

ПРИРОДА ОБ'ЄКТІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Щодо природи об'єктів експертного дослідження серед учених існують дві точки зору. Прихильники першої з них визначають об'єкт експертизи як матеріальні або матеріалізовані носії інформації, фактичних даних про подію злочину, що встановлюються за допомогою спеціальних знань під час проведення експертизи як засобу доказування в кримінальному провадженні.

На думку О. Р. Шляхова, «об'єкти експертизи – це закріплені в матеріалах кримінальної справи та передбачені кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством джерела інформації; головна роль належить речовим доказам, речовій обстановці місця події, зразкам для порівняльного дослідження» [1]. Так, Ю. К. Орлов виокремлює загальний об'єкт експертизи, який визначає як предмети матеріального світу, вивчення яких експертом дає змогу встановити фактичні дані, необхідні для експертизи, а також безпосередній об'єкт експертизи як «сукупність властивостей предмета, які підлягають експертному дослідженню» [2]. Автори «Енциклопедії судової експертизи» тлумачать зазначену категорію як матеріальні об'єкти, що містять інформацію, необхідну для виконання експертного завдання [3]. Натомість Е. Б. Сімакова-Єфремян стверджує, що загальним об'єктом судових експертиз є лише матеріальні (матеріалізовані) утворення, що слугують засобом розпізнання фактів та обставин, які цікавлять слідчого (суд) [4]. Сучасні українські науковці за основу визначення загального об'єкта експертизи беруть передусім його матеріальну сутність [5].

Так, Т. В. Авер'янова вважає неточним твердження про те, що об'єктом експертизи є річ матеріального світу, яка слугує джерелом доказової інформації. Адже оскільки власне річ є носієм інформації, лише вона (інформація) має доказове значення, і саме завдяки її належності до справи ми називаємо цю систему (носій і його зміст) речовим доказом [6]. Таку позицію підтримує Т. В. Сахнова, яка вважає, що об'єктами експертизи можуть бути лише предмети, документи, які залучені у сферу кримінального судочинства та набули процесуального статусу [7]. Дещо іншу точку зору обстоює М. Г. Щербаковський, який вважає, що автори змішують різні поняття: об'єкт «експертного дослідження», «речовий доказ» і «документ». Об'єктом експертного дослідження є не речові докази (це процесуальні категорії), а предмети й документи як матеріальні або матеріалізовані носії інформації. Об'єкт, досліджений експертом і такий, що містить інформацію про злочин, може набути процесуального статусу речового доказу згідно зі ст. 93 КПК України, а в разі відсутності відповідної інформації втрачає своє значення в кримінальному проваджені. Водночас він не втрачає статусу об'єкта експертизи. Об'єкти експертного дослідження є джерелами не лише доказової, а й орієнтуючої інформації.

Прихильники другої точки зору стверджують, що об'єктами експертного дослідження можуть бути процеси, явища, у тому числі фрагменти події злочину. Так, В. Д. Арсентьєв, розглядаючи об'єкт експертизи з філософських позицій, стверджує, що це – об'єкт пізнання, явище, існуюче саме по собі (об'єктивно) [7].

На підставі аналізу наявних у літературі визначень об'єкта експертизи Р. С. Бєлкін доходить висновку, що «об'єктами судової експертизи можуть бути матеріальні утворення (матеріальні об'єкти) та процеси, до яких належать явища, події, дії» [9]. Законодавець також вказує на можливість дослідження явищ. Адже, згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це «дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів».

Одним з різновидів нематеріальних об'єктів експертного дослідження є криміналістична ситуація, яку Г. В. Прохоров-Лукін відносить до безпосереднього об'єкта дослідження [11]. Засновник ситуалогічних досліджень на місці події Г. Л. Грановський стверджує, що «об'єктом ситуаційної експертизи є подія злочину, яка відобразилася не лише в окремих слідах, а й у речовій обстановці місця події загалом» [12]. Підтримує цю позицію В. М. Плескачевський, який серед об'єктів судово-балістичного дослідження на місці події вказує на поділ злочину у формі, найбільш наближеній до реальних подій [13]. І. А. Гедигушев пропонує вважати об'єктом ситуаційної експертизи систему властивостей ситуації, у якій відображається динаміка окремих та/або основних подій. У словнику ситуацію визначено як «сукупність умов і обставин, що створюють певне становище» [14]. У криміналістиці ситуацію тлумачать значно ширше, зокрема як обстановку, яка склалася і схильна до змін.

Т. С. Волчецька розглядає різні види криміналістичних ситуацій, у тому числі кримінальні ситуації, що об'єднують дії злочинця на різних етапах учинення злочину: це і підготовка до злочину, і безпосередньо саме злочинне діяння, а також дії злочинця й інших осіб зі знищення або приховання слідів злочину [15].

Таким чином, поняття ситуації співвідноситься з поняттям умов.

Інформація про обставини події загалом або її окремі фрагменти є предметом експертизи, а об'єктами експертизи слугує речова обстановка місця

події та її складові. Елементи події злочину є предметом експертного дослідження, а не його об'єктом.

Питання про включення до об'єктів експертизи лише матеріальних предметів, фрагментів речової обстановки або також подій чи процесів є сумнівним. Ю. К. Орлов вважає, що експертному дослідженню можуть підлягати не лише конкретні предмети, а й різні процеси (події, явища, дії), на підставі вивчення яких експерт пізнає інші факти, що є предметом експертизи [16].

Так, аналіз локалізації, форми, розташування слідів ушкоджень на перешкоді дає змогу експерту встановити особливості процесу злочину. У широкому гносеологічному значенні об'єктом пізнавальної діяльності експерта можуть бути як матеріальні предмети, утворення, так і фрагменти діяльності, дії, процеси, явища, будь-який факт. За такого підходу встановлення подій експертним дослідженням здійснюється не безпосередньо, а опосередковано (за слідами-відображеннями цих подій у навколишньому матеріальному середовищі).

Тому більш доцільне вузьке розуміння загального об'єкта експертного дослідження, а саме – лише як матеріальних предметів, речей, що піддаються експертному дослідженню. Таке розуміння об'єкта більш виправдане з таких причин. По-перше, якщо об'єктом вважати події, то змішуються поняття об'єкта і предмета (завдань) експертизи. Об'єкти експертизи, що направляються експертові для дослідження, визначає ініціатор провадження експертизи. Чи буде експерт вивчати їх з погляду відображення в них яких-небудь процесів або виявляти і оцінювати ознаки, що безпосередньо властиві цьому об'єкту, – це питання предмета експертизи. По-друге, на відміну від інших видів пізнавальної діяльності, об'єкт експертного дослідження є поняттям не лише гносеологічним, а й правовим, становить єдність гносеологічного та правового аспектів. У вузькому значенні об'єктами експертизи можуть бути лише матеріальні об'єкти (матеріалізовані джерела інформації), до яких можуть бути застосовані процесуальні процедури, пов'язані з виявленням, фіксацією, вилученням та наданням експерту на дослідження. Правовий же режим може бути поширений лише на реально існуючі об'єкти.

Об'єкти нематеріальної природи (факти, події минулого, психіка людини, криміналістичні ситуації) можуть сприйматися лише як гносеологічна категорія. Дослідження таких об'єктів може розглядатися лише в пізнавальному, а не в правовому значенні. Таке розуміння об'єкта експертного дослідження становить, на нашу думку, не лише наукову, а й практичну цінність. Явища та процеси, котрі реально існують або існували в минулому, можна пізнати експертним шляхом лише за допомогою дослідження матеріальних об'єктів, що зазнали змін під впливом процесу, або предмети, які знаходилися в тому середовищі, де відбувався процес.

З огляду на викладене, вважаємо за доцільне внести зміни до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», зазначивши, що «судова *експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, які містять інформацію про обставини справи...»* та виключивши з переліку об'єктів «явища і процеси». Такої самої правки потребує визначення судової експертизи, наведене в ст. 1 Проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність».

Список використаних джерел

1. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза. Организация и проведение : учеб. пособие / А. Р. Шляхов. – М. : Юрид. лит., 1979. – 168 с.

2. Орлов К. К. Объект экспертного исследования / Ю. К. Орлов // Труды Всесоюзного научно-исследовательского института судебных экспертиз. – М. – 1974. – Вып. 8. – С. 41–42.

3. Энциклопедия судебной экспертизы / под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Российской. – М. : Юристъ, 1999. – 552 с.

4. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теорія і методологія комплексної експертизи контактно-слідової взаємодії об'єктів : монографія / Е. Б. Сімакова-Єфремян. – Харків : Гриф, 2004. – 176 с.

5. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: навч.-довід. посіб. / [уклад.: Ю. М. Грошевий, М. Л. Цимбал, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін.]. – Харків : Одіссей, 2004. – 448 с.

6. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза: курс общей теории / Т. В. Аверьянова. – М. : Норма, 2006. – 480 с.

7. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза / Т. В. Сахнова. – М. : Городец, 1999. – 368 с.

8. Арсеньев В. Д. Соотношение понятий предмета и объекта судебной экспертизы / В. Д. Арсеньев // Проблемы теории судебной экспертизы : сб. науч. тр. – 1980. – Вып. 14. – С. 2–23.

9. Белкин Р. С. Курс криминалистики : пособие / Р. С. Белкин. – М. : Закон и право, 2001. – 837 с.

10. Комиссарова Я. В. Концептуальные основы профессиональной деятельности эксперта в уголовном процессе / Я. В. Комиссарова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 240 с.

11. Прохоров-Лукин Г. К. Теоретические и методические основы судебно-экспертной ситуалогии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. В. Прохоров-Лукин. – Киев, 1993. – 20 с.

12. Грановский Г. Л. Ситуалогическое исследование места происшествия / Г. Л. Грановский // Программирование и ситуалогические методики трассологических исследований : сб. науч тр. – 1979. – Вып. 37. – С. 102–109.

13. Плескачевский В. М. Судебно-баллистические экспертные исследования на месте происшествия / В. М. Плескачевский // Вопросы судебной экспертизы : сб. науч. тр. – 1974. – № 17. – С. 20–26.

14. Гедыгушев И. А. Судебно-медицинская экспертиза при реконструкции обстоятельств и условий причинения повреждений (методология и практика) / И. А. Гедыгушев. – М. : Городец, 1999. – 214 с.

15. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия : монография / Т. С. Волчецкая ; под ред. Н. П. Яблокова. – М. : Калининград. гос. ун-т, 1997. – 248 с.

16. Орлов Ю. К. Объект экспертного исследования / Ю. К. Орлов // Труды Всесоюзного научно-исследовательского института судебных экспертиз. – 1974. – Вып. 8. – С. 40–44.

Котляренко Лідія Теодорівна, професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор біологічних наук, професор;
Щебельська Марія Павлівна, здобувач ступеня вищої освіти магістр навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИКІВ

Загальновідомо, що наркоманія та наркозлочинність є складною проблемою сучасного суспільства, що має соціальний, економічний, правовий, медичний та інші аспекти. Тому зрозуміло, що ефективна протидія наркоманії та наркозлочинності може забезпечити лише комплексний підхід поєднаний вирішенням двох головних проблем: з одного боку – забезпечення належного рівня законодавчого регулювання обігу лікарських засобів, що містять наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, який би захищав інтереси громадян України, надання якісної медичної допомоги особам, які страждають від наркотичної залежності, а з іншого – створення ефективної системи щодо недопущення витоку в незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, лікарських засобів, які містять такі речовини. Що у свою чергу буде вагомою перепоною до вживання таких лікарських засобів не за медичним призначенням, запобігатиме обігу речовин, заборонених для застосування, а також сприятиме припиненню діяльності міжнародного наркобізнесу.

В Україні, питання правового регулювання обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та протидії їх незаконному обігу регламентується понад п’ятдесяти нормативними актам, як на рівні кодексів, законів, так і на рівні підзаконних нормативних актів. У 2016 році було прийнято ряд нормативно-правових актів, які мали вплив на наркополітику в Україні [1].

Так, 24 лютого 2016 року постановою Кабінету Міністрів України № 128 затверджено перелік лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, щодо яких може встановлюватись особливий режим у сфері виробництва та реалізації під час запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2016 року № 228 (із змінами) затверджено Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з культивування рослин, включених до таблиці I переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного переліку.

16 травня 2016 року наказом Міністерства юстиції України № 1418/5 затверджено Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Подолання наркотичної залежності».

7 липня 2016 року Верховною Радою України прийнятий Закон України № 1446-VIII «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні

правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції».

29 вересня 2016 року наказом Міністерства охорони здоров'я України № 1011 затверджено Методику розрахунку потреби у препаратах замісної підтримувальної терапії для лікування осіб, хворих на психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання опіоїдів. Метою наказу є впровадження механізму розрахунку потреби в препаратах замісної підтримувальної терапії для забезпечення лікування осіб, хворих на психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання опіоїдів.

19 жовтня 2016 року постановою Кабінету Міністрів України № 728 внесено зміни до Умов запобігання розкраданню рослин, включених до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, в частині удосконалення порядку цілодобової охорони об'єктів і приміщень, у яких культивуються, використовуються, зберігаються та знищуються нарковмісні рослини, що унеможливить їх витік у незаконний обіг. Це, у свою чергу, убезпечить населення держави від загроз життю та здоров'ю, які можливі у випадках розкрадання вищевказаних рослин. Також цим актом розмежовано повноваження відповідних центральних органів виконавчої влади, що пов'язані з контролем за використанням, зберіганням та знищенням нарковмісних рослин.

26 жовтня 2016 року постановою Кабінету Міністрів України № 747 внесено зміну до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770, та доповнено список № 1 таблиці IV новою позицією – Фенілнітропропен (прекурсор). Метою акту є встановлення заходів контролю та обмеження обігу зазначеної речовини на території України.

11 травня 2016 року наказом Міністерства охорони здоров'я України № 37-Адм оновлено склад Міжвідомчої робочої групи з питань законодавчого забезпечення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу (далі – Міжвідомча група). Наказом МОЗ України № 561 від 25 травня 2017 року зазначену Міжвідомчу групу скасовано та утворено іншу до складу якої увійшло близько 20 представників профільних міністерств і відомств, громадських організацій, провідних наукових та виробничих структур, медично-реабілітаційних центрів, лікувально-профілактичних установ, а також провідні лікарі наркологи.

Важливо також відмітити, що у 2015 році відновлено діяльність Державної установи «Український моніторинговий та медичний центр з наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України», яка вперше здійснила поглиблений огляд наркотичної ситуації в Україні (за 2015-2017 роки) та підготувала Національні звіти щодо наркотичної ситуації в Україні за вказані роки. Також співробітниками цієї установи розроблено проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про проведення загальнодержавного моніторингу наркотичної ситуації в Україні» [2], яка спрямована на вироблення збалансованого підходу до вирішення проблем зловживання підконтрольними речовинами та вжиття адекватних сучасним викликам заходів протидії поширенню наркоманії та пов'язаних з цим явищем негативних наслідків.

На нашу думку, системне удосконалення законодавства у сфері обігу наркотиків беззаперечно сприятиме ефективній протидії наркоманії і наркозлочинності в державі.

Список використаних джерел

1. Національний звіт за 2017 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2016 року). – 2017. – 10 жовтня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ummcda.org.ua/index.php/86-natsionalnij-zvit-za-2017-rik-shchodo-narkotichnoji-situatsiji-v-ukrajini-za-danimi-2016-roku.
2. Про проведення загальнодержавного моніторингу наркотичної ситуації в Україні: проект розпорядження Кабінету Міністрів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ummcda.org.ua/index.php/gromadske-obgovorennya-zakonodavchikh-proektiv.

Пиріг Ігор Володимирович, професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

СУТНІСТЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОЇ ПРАКТИКИ

На сучасному етапі розвитку суспільства інститут судової експертизи як самостійної галузі знань продовжує формування та становлення. Дискусії стосовно предмета та об'єкта нової науки, її системи, завдань та принципів тривають серед науковців і дотепер. Деякі дослідники не сприймають виділення судової експертології в окрему науку, а навіть ті криміналісти, які визнали доцільність її виокремлення та зробили значний внесок у розробку її теорії, при підготовці підручників продовжують включати судову експертизу до складу криміналістики. Відсутність теоретичного підґрунтя обумовило виникнення проблем у практичній діяльності експертних підрозділів з приводу видів, форм експертної діяльності, вирішуваних завдань, методик проведення експертиз та інших питань.

Незважаючи на різноманіття думок вчених щодо ступеня сформованості судової експертології як окремої науки, вважаємо на сьогодні її самостійною наукою, під якою треба розуміти систему знань про закономірності проведення судових експертиз та заснованих на них засобах та методах дослідження різного роду матеріальних об'єктів, процесів або явищ [1, с. 126]. Щодо сутності та місця судової експертології в системі наук на сьогодні існують дві концепції. Найбільш поширеною є думка ряду науковців (А.І. Вінберг, С.Ф. Бичкова, Ю.Г. Корухов, О.О. Ейсман, М.Я. Сегай, Н.І. Клименко) щодо юридичної природи судової експертології. Інша концепція, представниками якої ми вважаємо Р.С. Бєлкіна та Т.В. Аверьянову, полягає у віднесенні судової експертології до, так званих, синтетичних або гібридних наук, що об'єднують чи синтезують в собі багато інших галузей знань.

Ще у 1956 р. А.І. Вінберг у виданні «Криміналістична експертиза у радянському кримінальному процесі» виділив другий параграф першої глави під назвою «Юридична природа експертизи», де з посиланням на дисертаційні дослідження Р.Д. Рахунова, В.М. Нікіфорова, М.Л. Якуба, С.М. Мітричева зазначав, що дослідження питання щодо юридичної природи експертизи склало би самостійну тему [2, с. 17]. Пізніше він підтвердив свої позиції у спільній з Н.Т. Малаховською праці при визначенні судової експертології як «галузі радянської юридичної науки» [3, с. 113]. За юридичну природу судової експертології висловлюється Н.І. Клименко. У відношенні природи науки вона

зазначає: «Як наука, що покликана вивчати закономірності й методологію формування та розвитку судових експертиз, закономірності дослідження їх об'єктів, здійснюваного на основі спеціальних знань, трансформованих на базі галузевих наук у систему наукових методів, методик та засобів вирішення експертних завдань у межах правової регламентації, судова експертологія має бути визначена як прикладна юридична наука, що за своєю ґенезою і загальним об'єктом дослідження (злочинна діяльність) належить до циклу кримінально-правових наук» [4, с. 9]. Достатньо впевнено, на основі аналізу існуючих концепцій, визначав юридичну природу судової експертології М.Я. Сегай, зазначивши, що «судова експертологія, використовуючи знання інших наук, трансформує їх у знання юридичні, оптимізуючи тим самим процес впровадження спеціальних знань у судочинство» [5, с. 759].

Концепцію синтетичної природи судової експертології висловили Р.С. Бєлкін і Т.В. Аверьянова. Їх погляди ґрунтуються на процесах інтеграції та диференціації наукових знань, які є наслідком науково-технічного прогресу та сприяють утворенню нових типів наук, а також є фактором розвитку теорії і практики судової експертизи. Р.С. Бєлкін з посиланням на Ф.М. Лазарева і М.К. Трифонова зазначає ці нові типи наук: «1) синтетичні (біохімія, психофармакологія, молекулярна біологія, фізична хімія тощо); 2) інтегративні (кібернетика, семіотика, теорія інформації, теорія систем тощо); 3) комплексні (науковедення, комплексне вивчення людини, біосфери, космосу тощо)» [6, с. 21]. Теорія інтеграції та диференціації знань лягла в основу визначення Р.С. Бєлкіним природи та методології загальної теорії судової експертизи. Він зазначав, що «загальна теорія судової експертизи буде відігравати відому методологічну роль у відношенні до теоретичних основ окремих видів експертиз, не позбавляючи їх в той же час самостійності та не відриваючи від тих наук, у межах яких вони існують та розробляються. Саме тому, що предметом такої теорії судової експертизи є тільки спільне, ми вважаємо, що вона є комплексною синтетичною наукою» [7, с. 455]. Своє ставлення до юридичної природи судової експертизи та відношення до поглядів вчених-криміналістів висловила Т.В. Аверьянова: «Думаю, що це погляди, що відображують вчорашній день розвитку загальної теорії судової експертизи. Нам здається, що наступив момент визнання загальної теорії судової експертизи синтетичною наукою, що відноситься до класу гібридних наук, та являє собою монолітний сплав даних різних галузей наукового знання. Вона має природній та окремий правовий зміст, але поряд з цим її не менш важливими складовими слугують сучасні досягнення природничих, технічних і, у відомій ступені, суспільних наук» [8, с. 72-73].

Ми погоджуємось з думками Т. В. Аверьянової та Р.С. Бєлкіна щодо синтетичної природи судової експертології, яка є комплексом взаємопов'язаних суспільних, природознавчих та технічних наук.

До речі, дискусії відносно синтетичної природи досі тривають і по відношенню до криміналістики. Таку дискусію у 90-х роках минулого століття започаткував Р.С. Бєлкін, який зазначив, що «не можна вважати криміналістику правовою наукою лише з огляду на те, що її службова функція й завдання, які вона вирішує, належать до правової сфери діяльності державних органів і до правових процесів» [9, с. 77]. Пізніше його теорію підтримали Т. В. Авер'янова, Ю. Г. Корухов, О. Р. Россинська, О. Х. Волинський, В. П. Лавров. В одній з останніх публікацій до дискусії щодо природи криміналістики звернувся В.А. Журавель, зазначивши, що «на сьогодні можна стверджувати про

співіснування двох основних наукових концепцій щодо сутності природи криміналістики: 1) усталена, традиційна, за якою криміналістика є спеціальною юридичною наукою; 2) новаторська, де криміналістика – це наука синтетичного (інтегрального) характеру» [10, с. 20]. Судова експертологія відокремилась як самостійна наука від криміналістики. Якщо на сьогодні тривають дискусії з приводу юридичної природи криміналістики, то на нашу думку, відносно синтетичної природи судової експертології не може бути сумнівів, оскільки саме в ній більш за все акумулюються знання інших галузей знань, перш за все природознавчих та технічних наук.

Визначення природи судової експертизи має значення і для експертної практики. Наприклад, виникають питання при призначенні криміналістичних експертиз щодо визначення їх різновидів та, відповідно, судових експертів, які будуть їх виконувати. Як відомо на сьогодні, відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз вид криміналістичних експертиз включає досить велику кількість підвидів, що становлять різні галузі знань [11]. Наприклад, технічна експертиза документів, експертиза голограм, відео-, звукозапису, вибухотехнічна чи наркотичних засобів, психотропних речовин є за своєю природою та галуззю знань зовсім різними та не можуть бути виконані одним експертом-криміналістом. Раніше ми неодноразово наголошували на неможливості об'єднання даних експертиз в один клас і взагалі неможливості існування класу криміналістичних експертиз [1, с. 167].

Як підсумок ще раз зазначимо, що вважаємо науку судову експертологію самостійною галуззю знань, яка відноситься до гібридних або інтегративних наук та синтезує у собі комплекс суспільних, природознавчих та технічних наук.

Список використаних джерел

1. Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
2. Винберг А. И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. – М. : Госюриздат, 1956. 219 с.
3. Винберг А. И. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз) : учеб. пособие / отв. ред. Б. А. Викторов. – Волгоград : НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1979. 181 с.
4. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 521 с.
5. Сегай М. Я. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність // Вісник Академії правових наук, 2003. № 2-3. С. 740-762.
6. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. 240 с.
7. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов. – 3-е изд., дополненное. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.
8. Аверьянова Т. В. Судебная експертиза. Курс общей теории. М. : Норма, 2007. 479 с.
9. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т.– Т. 1: Общая теория криминалистики. – М. : Юрист, 1997. 408 с.
10. Журавель В.А. Природа криміналістики: сучасні наукові концепції // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : збірник наукових праць. Вип. 16 / ред. кол. : О. М. Клюєв, В. Ю. Шепітько та ін. – Х. : Право, 2016. С. 16-21.

11. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз : Наказом Мін'юсту України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98.

Арешонков Віталій Володимирович, докторант Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ОБІЗНАНИХ ОСІБ ЯК РІЗНОВИД КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Криміналістичні дослідження в розслідуванні злочинів належать до практичних досліджень. Вони здійснюються у межах кримінальних проваджень, і можуть розглядатись у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні – це діяльність із вивчення об'єктів, явищ чи процесів різними учасниками кримінального провадження (наприклад, слідчим, прокурором), включаючи дослідження обстановки місця події, особи підозрюваного, свідків тощо, а у вузькому – це діяльність з вивчення об'єктів, яку здійснюють спеціалісти (інспектори-криміналісти, фахівці експертної служби) й експерти-криміналісти за дорученням (на замовлення) сторони обвинувачення/захисту, потерпілого або суду.

Оскільки криміналістичні дослідження у більш вузькому значенні проводить така категорія, як обізнані особи (тобто особи, які володіють спеціальними знаннями в певній галузі, у даному випадку галузі криміналістичної техніки), на нашу думку, вони можуть бути об'єднані в окрему групу досліджень під назвою криміналістичні дослідження із залученням обізнаних осіб.

Ця окрема група охоплює такі різновиди криміналістичних досліджень, як:

– попередні криміналістичні дослідження на місці події – дослідження, спрямовані на отримання інформації про обставини злочину та осіб, причетних до його вчинення, що міститься у матеріальних слідах, проте недоступної для безпосереднього сприйняття без застосування спеціальних знань відповідних спеціалістів, для подальшого використання в розшукових цілях і побудови попередніх версій події;

– перевірка об'єктів за криміналістичними обліками – дослідження, що проводяться відповідними фахівцями Експертної служби для отримання інформації про особу, яка причетна до вчинення злочину, ідентифікації особи, знаряддя злочину, установлення спільної родової (групової) належності матеріалів і речовин, інших фактичних даних, які свідчать про вчинення злочинів конкретною особою, а також для отримання іншої інформації щодо вчинених злочинів та запобігання їм;

– проведення криміналістичних експертиз у державних спеціалізованих експертних установах – дослідження, які проводяться експертами-криміналістами та полягають у вивченні різноманітних об'єктів з метою вирішення ідентифікаційних (якою конкретною особою або конкретним предметом залишено сліди), діагностичних (визначення природи чи стану об'єктів, якими утворено сліди) або ситуаційних (встановлення механізму та умов слідоутворення) завдань.

Попри те, що між цими дослідженнями наявні певні відмінності, які стосуються переважно кінцевих результатів таких досліджень (попередні

дослідження та перевірки за криміналістичними обліками мають інформаційно-розшукове значення, криміналістичні експертизи – доказове) та суб'єктів їх проведення (інспектори-криміналісти, працівники експертної служби, відповідальні за функціонування колекцій, судові експерти).

Окрім цього, такі дослідження мають спільну теоретичну основу, тобто спільними є: об'єкти дослідження (сліди пострілу, взуття, пальців рук, біологічні сліди тощо), завдання дослідження (ідентифікаційні, діагностичні, ситуаційні), методи (за деякими винятками, наприклад, забороною використання руйнівних методів під час проведення попередніх досліджень тощо), принципи дослідження. Окрім цього, спільною є «мова» таких досліджень, тобто термінологічний апарат.

Саме тому теоретичні засади криміналістичних досліджень із залученням обізнаних осіб є спільними і потребують подальшого спільного наукового розроблення. Удосконалення теоретичних основ цієї категорії криміналістичних досліджень сприятиме більш ефективному розвитку окремих із них, які складають цю спільну групу.

Атаманчук Володимир Миколайович, завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

НАПРЯМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Сучасна українська мова переживає активні процеси, які впливають на природну мову і мову науки. Вважається, що природною мовою говорять в повсякденному житті та виражають власні думки. Водночас, природну мову не прийнято використовувати в наукових текстах, що спричинено багатозначністю термінів (полісемією), громіздкістю деяких зворотів фразеологізмів, нечіткістю синтаксичних і семантичних правил. Все це значно перешкоджає використанню природної мови для наукових цілей і змушує шукати вихід в створенні мови науки, зокрема формалізованої. Причому обидва вони створюються на базі природної мови та генетично з ним пов'язані. Мову науки іноді називають штучною, підкреслюючи її більш менш значну відмінність від звичної природної мови.

Науково-технічний прогрес і розвиток ринкових відносин в Україні сприяли формуванню не лише значної кількості нових понять і слів на їх позначення, а й цілих пластів лексики, незафіксованої лексикографічними джерелами [1]. Підвищений інтерес науковців до проблем наукової термінології зумовлений практичними потребами: забезпечення всіх галузей суспільного і культурного життя кодифікованою термінологією.

Одним із напрямів систематизації є укладання словників різних видів. За роки незалежності України зусиллями науковців було видано (за неточними підрахунками) майже 600 галузевих словників різного типу і призначення, серед яких понад 250 словників енциклопедично-довідкового та навчального типу (наприклад, «Судова балістика та суміжні галузі знань» [2]). Видання словників сприяє систематизації (інвентаризації) й унормуванню наявного в мові термінофонду. Словник – це безперервний кругообіг набутих і втрачених слів.

Видані перекладні словники є підґрунтям для створення тлумачних галузевих словників. Цікавими у цьому контексті є криміналістичні види експертиз, які на сучасному етапі зайняли провідні позиції щодо застосування технічних та криміналістичних знань.

Проникнення в криміналістичні експертизи ідей кібернетики, хімії, фізики, математики збагатило їх методологічний арсенал, що сприяло формуванню нових і розвитку традиційних видів експертно-криміналістичних досліджень, а також широкому впровадженню цифрових технологій під час проведення досліджень.

Попри те, що з криміналістики існує більше десяти словників різних типів і призначень, в українській лексикографії немає універсального тлумачного експертно-криміналістичного словника, що охоплював би основні терміни провідних напрямів досліджень. Тому для забезпечення реалізації основних положень Закону України «Про стандартизацію» [3], цю прогалину, на нашу думку, має заповнити «Словник експерно-криміналістичної термінології» (тлумачно-перекладного типу).

Метою словника є задоволення певною мірою потреб фахівців у кодифікованій експертно-криміналістичній термінології та надання користувачеві максимуму відомостей з сучасної поліфункціональної галузі знань, з наданням лексичних паралелей в російській та англійській мовах.

Нормативність такого словника має забезпечуватися введенням до реєстру кодифікованих термінів, засвідчених загальномовними і спеціальними словниками та енциклопедіями, а також поширенням у науковій та навчальній літературі; поданням до термінів усталених граматичних форм та наголосів, дотриманням правил сучасного правопису.

Джерельною базою словника має бути картотека, створена на базі новітньої наукової, науково-популярної літератури із залученням енциклопедичних і лексикографічних джерел.

З огляду на те, що в Україні публікували переважно перекладні термінологічні словники, в українській лексикографії впродовж століть напрацьовано методологічні засади їх створення. Загальних настанов щодо створення тлумачних словників немає, оскільки вони є порівняно новим типом словників і укладаються на розсуд авторів, тому поряд із фіксацією термінів перед укладачами «Словника експертно-криміналістичної термінології» постає також завдання вироблення певних засад для подальшої роботи над подібними словниками.

Основою будь-якого словника є реєстр, який залежить від обсягу лексикографічної праці, її призначення, що спонукає до правильного визначення категорії термінів, залучених до його реєстру [4]. Обмежений обсяг словника зобов'язує ретельно добирати найуживаніші та найдоступніші для розуміння широким загалом термінів різних видів експертно-криміналістичних досліджень. До його реєстру мають бути введені:

1. Загальні експертно-криміналістичні назви: експертиза (*рос*. экспертиза, *англ*. examination) – одна із форм використання науково-технічних досягнень різних галузей знань з метою забезпечення обґрунтованого та достовірного висновку.

2. Найменування загальних категорій наукових понять: ідентифікація (*рос*. идентификация, *англ*. identification) – ототожнення, прирівняння, уподібнення; встановлення відповідності.

3. Назви класів експертно-криміналістичних досліджень: дактилоскопічні дослідження (*рос*. дактилоскопические исследование, *англ*. dactyloscopic

investigation) – вид криміналістичних видів досліджень, що вивчає узори на шкірі внутрішньої поверхні рук людини з метою класифікації, діагностики та ідентифікації особи, реєстрації та розшуку злочинців.

4. Терміни, які використовуються в межах одного виду експертно-криміналістичних досліджень: папілярна лінія (*рос*. папиллярная линия, *англ*. finger line) – лінія-пагорб, розділена борозенками; основа рельєфу шкіри долонної поверхні руки і підошви стопи та має яскраво виражену індивідуальність; високий ступінь усталеності, відновлюваності; лезо (*рос*. лезвие, *англ*. blade) – гостре ребро клинка, яким наносяться рубані та різані пошкодження.

5. Назви, які використовують для позначення загальних та окремих ознак під час проведення експертно-криміналістичних досліджень: *розгалуження папілярних ліній, місток (дактилоскопія), напрям руху пишучого пристрою, точка закінчення руху пишучого пристрою (почеркознавство)* тощо.

Однією з важливих проблем у тлумачному галузевому словнику є розкриття значень термінів, що полягає в адекватності дефініції позначуваного терміном поняття. Дефініція є тією межею, що відділяє один термін від іншого. Одночасно вона закріплює понятєвий зв'язок визначуваного терміна з іншими термінами представленої в словнику терміносистеми. Дефініція має бути стислою і виразною з дотриманням однотипності розкриття змісту системнопов'язаних понять.

Створення експертно-криміналістичного словника є багатогранною працею, що не лише відображає стан розвитку конкретної сфери знань та її термінології на час його створення, а й є своєрідним пропагандистом унормованої та кодифікованої термінології як вихідної мови, так і мови перекладу.

Список використаних джерел

1. Симоненко Л. Українська термінологічна лексикографія за роки незалежності: здобутки і прорахунки / Л. Симоненко // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. пр. – Київ, 2003. – Вип. V. – 220 с.

2. Судова балістика та суміжні галузі знань : словник / [В. В. Арешонков, А. В. Кофанов, Г. А. Кушнір, В. М. Атаманчук та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 184 с.

3. Про стандартизацію [Електронний ресурс] : Закон України від 10 жовт. 2016 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315-18. – Назва з екрана.

4. Атаманчук В. М. Юридична і експертна термінологія: поняття, ознаки та особливості функціонування / В. М. Атаманчук // Часопис Хмельницького університету управління та права. Університетські наукові записки. – Хмельницький : Вид-во Хмельн. ун-ту управління та права. – 2011. – № 2 (39). – С. 189–195.

Білоус Ірина Володимирівна, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

СПЕЦІАЛЬНІ ЗАХИСНІ ЕЛЕМЕНТИ ВЕРИФІКАЦІЇ ТА АУТЕНТИФІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ПОСВІДЧУЮТЬ ОСОБУ

Підроблення документів, що посвідчують особу представляє підвищену небезпеку державі та її громадянам, може нанести їм значну шкоду та збитки. Дана небезпека викликана загрозою фальсифікацій та зловживань. Тому основна вимога до бланків документів, що посвідчують особу – це максимально високий

ступінь захисту, як бланку, так і персональних даних власника [1]. Система захисту бланків документів, що посвідчують особу повинна включати в себе високоякісні елементи, які забезпечують високий рівень ідентифікації та верифікації, а також унеможливлюють підроблення.

З цією метою для захисту бланків, а особливо сторінки персональних даних документів, що посвідчують особу використовують незалежні складні технології, що ґрунтуються на оптико-змінних властивостях, або інші еквівалентні засоби, які доповнюють інші методи захисту. Особливу увагу приділяють візуальним елементам, що легко можуть бути ідентифіковані або рельєфним елементам, які виявляються в ході візуальної перевірки.

Ефективність забезпечення бланків документів захисними оптичними елементами пояснюється тим, що такі елементи неможливо підробити без спеціальної апаратури й знання технології.

Найсучасним та ефективним захистом вважається використання дифракційних оптичних перемінних елементів (DOVID). DOVID – оптично змінний дифракційний пристрій, в якому зображення, записане голографічним методом, змінюється в залежності від кута спостереження і освітлення. Наприклад, в паспорті громадянина України у вигляді картки імплантовано захисний елемент виготовлений за технологією DOVID, який розміщений на лицьовому боці паспорта, у вигляді Державного Прапора України та малого Державного Герба України, що має три захисних рівні візуальної аутентифікації.

Компанією Giesecke&Devrient розроблений комплексний оптико перемінний ідентифікаційний елемент FEEL-ID, який заснований на кольоровому та термохромному ефекті. Даний елемент має багатошарову структуру й такі ефекти: зміна кольору під різними кутами спостереження та освітлення (кольорозмінний ефект, елемент STEP); ідентифікаційна інформація, що скрита під шаром термочутливої фарби, при нагріванні стає повністю видимою (термохромний ефект) [2].

Наступними ефективними елементами захисту є лазерні зображення виконані за допомогою лентикулярної технології.

Лентикулярна технологія (від лат. Lenticula – маленька лінза) – спосіб друку та візуалізації зображень за допомогою лінзового растра, що дозволяє отримати ефект зміни їх сюжету залежно від кута спостереження. Лентикуляр – це лист прозорого пластику, лицьова сторона якого має рельєфну поверхню, що складається з масиву паралельних циліндричних лінз, а зворотна сторона – гладка. Під лентикуляром почергово друкується кодоване зображення, що розділене між собою парними смугами. Кожен лентикуляр працює як лупа, яка збільшує і відображає тільки одну зі смуг другого зображення залежно від кута спостереження. Ахроматичні або кольорові кодовані зображення наносяться способом офсетного друку або лазерного гравірування [2].

За допомогою лентикулярної технології виконано багатолазерне зображення MLI / CLI (MLI / CLI-Multiple Laser Image / Changeable Laser Image). Зображення, що різко змінюється залежно від кута спостереження (фліп-ефект), складається з масиву циліндричних лінз (лентикуляра) і двох кодованих зображень, виконаних способом лазерного гравіювання. Зображення можуть містити дані власника документа [2].

За допомогою лентикулярної технології виконується оптико перемінне друковане зображення DYNAPRINT [2]. Дане зображення складається з масиву циліндричних лінз (лентикуляра) і двох кодованих зображень, виконаних

способом офсетного друку. В залежності від кута спостереження різко змінюється колір, яскравість і контрастність зображення по відношенню до фону.

До оптично змінних елементів належать «плаваючі» зображення, які оком сприймаються, як зображення, що витають або плавають в просторі вище і нижче аркушу документа. Дані зображення мають властивості: ефект польоту в просторі спостерігається під прямим і зникає під гострим кутом спостереження та кінетичний ефект сприймається як незначне переміщення зображення разом зі спостерігачем при зміні точки спостереження, досягається за допомогою багатошарового ламінату з комірчастою структурою, що являє собою масив сферичних мікролінз, що розсіюють та відбивають світло. При коаксіальному освітленні кольорових зображень спостерігається ретрорефлективний ефект, що виражається в їх яскравому світінні і зміні кольору.

Контроль дійсності документу можливий наступним оптичним пристроєм – поляризаційним фільтром, пристроєм, що перетворює прохідне через нього природне світло в поляризоване. Використовується як аналізатор для дослідження відбитого світла, що виходить від фарбного або полімерного покриття. Даний пристрій не пропускає світлові промені, що мають певний напрямок поляризації і в той же час не перешкоджає проходженню променів з іншими напрямками поляризації. Поляризатор поміщають між спостерігачем і досліджуваним об'єктом і спостерігають за інтенсивністю світла, що проходить. Якщо досліджуване випромінювання стає темним-значить, об'єкт відображає поляризоване світло. Якщо інтенсивність прохідного світла не змінюється або змінюється незначно, то досліджуване випромінювання не поляризоване. За допомогою поляризатора можливо встановити наявність в фарбному шарі або полімерному покритті пігментів рідких кристалів, що володіють властивістю поляризувати світло, що проходить крізь них.

Наступний засіб контролю дійсності документу-фільтр верифікації, це прозора частина багатосторінкового документа, що дозволяє візуалізувати приховані зображення, тексти або коди, розташовані на суміжній сторінці цього ж документа. При верифікації фільтр притискається впритул до ділянки, де розташоване зображення, так, щоб закодована інформація стала такою, що чітко розпізнається. Фільтр для верифікації може мати вигляд прозорого вікна в одному з аркушів документа, або розташовуватися на вставці з прозорого полікарбонату, що вшитий в паспортну книжку.

Простим та ефективним способом захисту документів від підроблення є технологія перфорування (лазерне та механічне), яким виконуються нумерація документа, персоналізація (дублювання портрету власника документа) та інше.

Наступним засобом захисту документа від підроблення є спосіб його персоналізації. Персоналізовані дані дозволяють ідентифікувати сам документ і його власника, а також здійснити перевірку належності документа власнику. Залежно від способу персоналізації інформація може зчитуватися і оброблятися як вручну, так і автоматично, за допомогою спеціальних сканерів, карт-рідерів тощо.

Підтвердити автентичність справжнього документа допомагають елементи захисту, що підлягають верифікації за допомогою відповідних технічних засобів для зчитування, а саме носії інформації. Такими носіями інформації в документі можуть бути магнітна стрічка або штрихкод.

Сучасною технологією у сфері виготовлення документів є – імплантація в документ безконтактного електронного носія. На вбудований електронний носій вноситься базова інформація, а також інформація про біометричні дані власника

документу, що дозволяє ідентифікувати людину та унеможливлює використання документу будь-якою іншою особою.

Про наявність в документі безконтактного електронного носія свідчить стандартний логотип, знак електронного документа з можливістю біометричної ідентифікації, що затверджений стандартами ІСАО та розташований на передньому його боці [3].

Вищезазначене свідчить про те, що належне включення компонентів з оптико перемінними характеристиками або інших еквівалентних пристроїв в структуру бланків документів, що посвідчують особу забезпечує захист наявних даних від шахрайської зміни та несанкційного відтворення, а також сприяє їх візуальній аутентифікації та верифікації за допомогою відповідних технічних засобів для зчитування.

Список використаних джерел

1. Шевчук А. В. Нове покоління високо захищених документів суворого обліку, що посвідчують особу / А. В. Шевчук // Право і безпека. – 2004. – № 4.

2. Глоссарий по документам. Справочный центр Regula Forensics [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://regulaforensics.com/ru/support/glossary-documents. – Загл. с экрана.

3. Машиносчитываемые проездные документы [Электронный ресурс]. – Изд. 7. Ч. 9. Применение средств биометрической идентификации и электронного хранения данных в МСПД-ИКАО, 2016. – Режим доступа: http://www.icao.int3. – Загл. с экрана.

Бугайова Наталія Михайлівна, провідний науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ І ЦЬКУВАНЬ У КІБЕРПРОСТОРІ

Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій розширив можливості кіберзлочинців, які тепер використовують для нападів на своїх жертв віртуальну мережу інтернет. За даними досліджень Бедфордского університету, кіберпереслідування у останні роки стало більш поширеним явищем, ніж фізичне переслідування [5].

Кіберпереслідування – це використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для цькування окремих осіб або груп людей, яке являє собою систематичне, психологічне насильство, що застосовується до жертви переслідування: приниження її честі та гідності через поширення у віртуальному просторі завідомо неправдивої інформації, чуток, пліток і компрометуючих матеріалів, що містять глузування, провокації, прямі образи, залякування, погрози та насильство з боку кіберпереслідувача, які повторюється протягом тривалого часу. Мета кіберцькування та кіберпереслідування – нанесення максимальної психологічної шкоди жертві. Найбільш поширеними видами кіберпереслідування є кібермоббінг, кібербулінг, кіберсталкінг, кіберхарассмент, кібергрумінг, тролінг і грифінг.

Для кіберпереслідування використовуються: мобільний зв’язок, месенджери, електронна пошта, форуми і чати, соціальні мережі, веб-камери, сервіси відеохостингу, ігрові сайти й віртуальні світи.

Особливості кіберпереслідування і кіберцькування:

1. Цілодобове втручання в особисте життя жертви за допомогою використання технічних і програмних засобів.

2. Використання шпигунських і хакерських програм для злому облікових записів та електронних поштових скриньок, крадіжки паролів доступу до облікових записів і особистої інформації жертви, що зберігається на належних їй інформаційно-комунікаційних пристроях, відстеження IP-адреси жертви, з метою контролю за її мережевою активністю та отримання геолокаційних даних про її місцезнаходження і переміщення;

3. Організація кібератак на інформаційно-комунікаційні пристрої жертви за для нанесення їй матеріальної та моральної шкоди.

4. Відсутність тимчасового і географічного обмеження для кіберпереслідування або кіберцькування.

5. Анонімність і безкарність кіберпереслідувача.

6. Необмеженість аудиторії спостерігачів за цькуванням.

7. Відсутність контролю в мережі інтернет за розміщенням кіберпереслідувачем фото, відео, аудіо і текстових матеріалів, що ображають, принижують та залякують жертву і неможливість їх нейтралізувати або вилучити з інтернет мережі.

8. Складність фільтрації повідомлень, що містять агресивний та образливий зміст.

9. Швидкість поширення інформації в кіберпросторі.

10. Активізація старого і створення нового контенту, неухильне збільшення меж поширення його у кіберпросторі.

11. Використання цифрових технологій та спеціальних програм для обробки візуальної (фото і відео монтаж) і аудіальної (аудиомонтаж) інформації з метою створення контенту, що ображає жертву (наприклад, колажів або відеороликів).

12. Можливість приєднання до кіберпереслідування жертви інших осіб, як не знайомих між собою, так і не знайомих з жертвою, що об’єдналися в глобальній мережі інтернет виключно заради процесу цькування.

13. Кіберсексуальні домагання (в тому числі неповнолітніх осіб).

14. Залучення жертви в протизаконну і протиправну діяльність через інтернет за допомогою обману, залякувань і шантажу.

15. Крадіжка ідентичності переслідувачем з метою нанесення образи і шкоди третій особі нібито від особи жертви.

16. Створення клонів і фейкових облікових записів для посилення психологічної кібератаки на жертву.

17. Розголошення у віртуальному просторі конфіденційної інформації жертви (інтимних фотографій, листувань приватного характеру, адреси проживання, місця роботи або навчання, фінансового стану).

18. Кіберпереслідуванню та кіберцькуванню можуть поступово піддаватися близькі люди чи члени родини жертви, що посилює для неї психотравмуючу ситуацію.

19. Комунікаційна ізоляція жертви – видалення її з груп в соціальних мережах і сервісів миттєвих повідомлень, виключення з ігрового співтовариства, блокування доступу до сайтів, внесення жертви в чорний список, ігнорування дзвінків й таке інше.

20. Спроби контролювати поведінку жертви через загрозу розкриття її конфіденційної інформації або через погрози заподіяння їй шкоди чи застосування насильства;

21. Псевдовіктимізація – подання кіберпереслідувачем його жертви її мережевим знайомим і оточуючим людям в ролі агресора і преподнесення себе в якості жертви. Залучення для доказів «вини жертви» фейкових матеріалів і неправдивої інформації;

22. Здійснення покупок інтимного характеру (наприклад, секс-іграшок), оформлення підписок на порнографічні журнали та замовлення інтимних послуг на ім'я жертви з оформленням доставки замовлень на місце її роботи або навчання;

23. Можливість психологічного впливу не жертву через кіберпростір, застосування до неї психологічних маніпуляцій або вчинення на неї психологічного тиску, керування діями жертви через інтернет.

24. Можливість вчинення кібервбивства за допомогою використання експлойтів.

25. Перенесення переслідування жертви з кіберпростору в реал (можливість сексуального насильства та фізичного нападу, аж до вбивства).

Наслідки кіберпереслідування та кіберцькування:

1. Психологічні проблеми: виникнення страхів і фобій, панічних атак; розвиток психологічної нестабільності – невпевненості у собі, замкненості, відчуження, безпорадності; негативна зміна самооцінки; погіршення працездатності, порушення пам'яті та зниження концентрації уваги; підвищення вразливості, уразливості, стомлюваності, тривожності, дратівливості, нервозності, конфліктності; втрата мотивації; зниження самоконтролю; невмотивована агресія; розвиток дистресу та депресії аж до суїцидальної поведінки.

2. Соціальні проблеми: виникнення конфліктів у сім'ї, на місці роботи та навчання; порушення комунікативних зв'язків; вимушена зміна місця проживання через страх переслідування; втрата працездатності; втрата соціального статусу; розлади адаптації та соціальна ізоляція.

3. Проблеми зі здоров'ям: порушення роботи органів і систем організму; загострення хронічних захворювань; розвиток безсоння або постійна сонливість, поява нічних кошмарів; порушення апетиту; зниження імунітету; розвиток психічних розладів, психосоматичних, серцево-судинних та ендокринних захворювань; зміна лібідо, аж до фригідності у жінок і імпотенції у чоловіків.

Кібермоббінг – форма психологічного насильства у вигляді цькування людини з використанням засобів електронної комунікації для образ, погроз і принижень. Кібермоббінг відрізняється від мобінгу тим, що у віртуальному просторі для її жертв не існує безпечних зон, оскільки кіберпереслідувач не обмежений просторово-часовими межами, завдяки анонімності, відчуває себе безкарно і, використовуючи сучасні технічні і програмні можливості, може отримати доступ до інформаційно-комунікаційних пристроїв жертви. Кібермоббінг в мережі інтернет, зазвичай ініціює група людей, піддаючи цькуванню одного з учасників своєї групи або випадкового користувача.

Кібербулінг – одна з форм переслідування, залякування, психологічного цькування підлітків, рідше дітей молодшого віку за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій – інтернету, мобільних телефонів і інших цифрових пристроїв. Іноді для цієї мети створюються цілі сайти, на яких розміщуються компрометуючі матеріали на дитину, що переслідується, або онлайн слем-буки – віртуальні зошити, де учні та студенти публікують рейтинги та коментарі про своїх співучнів, як позитивного, так і різко негативного, образливого характеру.

Кіберсталкінг – використання інтернету для навмисних переслідувань окремої людини, групи людей чи організації, що повторюються. Найбільш часто кібersталкери використовують нав'язливе стеження за жертвою, моніторинг її діяльності у віртуальному просторі, збір конфіденційної інформації та викрадення особистості жертви з метою залякування, шантажу і домагань. Найбільша зафіксована тривалість кібersталкінгу – 20 років. Причиною кібersталкінгу може бути особиста неприязнь, ненависть до переслідуваної особі, помста, бажання маніпулювати, прагнення до ізоляції жертви. Так само жертва може бути обрана випадково.

Кіберхарассмент – психологічна кібератака, що повторюється, яка спрямована на співрозмовника в мережі інтернет, та проявляється наполегливими образами, утисками, домаганнями і віртуальною агресією. Зазвичай виражається у вигляді числених повідомлень, третуючих жертву переслідування, нав'язливих цілодобових дзвінків і розмов принизливого й образливого характеру.

Кібергрумінг – відповідно до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, це підготовка дитини до сексуального примусу або комерційної сексуальної експлуатації [4]. Це протиправні дії повнолітньої особи, спрямовані на встановлення за допомогою спілкування через інтернет, довірливих стосунків з неповнолітньою особою з метою схилення її до вступу в сексуальний зв'язок. *Тролінг* – одна з форм соціальної агресії в кіберпросторі, що проявляється в жорсткій соціальній провокації, створенні конфліктних ситуацій, втягуванні в полеміку віртуальних співрозмовників з метою розпалювання скандалу в мережевому спілкуванні. Тролінг може існувати виключно у віртуальних спільнотах, йому притаманні специфічні механізми розвитку збудження, що виражається в лавиноподібній агресії, яка миттєво розповсюджується на більшість учасників конфлікту [3]. *RIP-тролінг* – публікація на меморіальних сторінках людей, що померли, коментарів знущального змісту з метою викликання негативних емоцій у їхніх родичів.

Грифінг – внутрішньоігрове хуліганство – умисне заподіяння моральної та матеріальної шкоди учасникам комп'ютерних ігор. Грифери піддають цькуванню і переслідуванням окремих гравців, пошкоджуючи їх персонажі, блокуючи функції гри та створюючи нестерпні умови для мережевої команди в цілому, з метою настроювання проти них інших членів команди і усуненні цих гравців з ігрового процесу.

Асистований кіберсуїцид – одна з форм психологічного насильства над особою з боку іншої особи, яка доводить жертву до суїциду, в результаті психологічних маніпуляцій або психологічного тиску (наприклад, у «Групах смерті»), та яка керує його діями через інтернет. Крайньою формою прояву кібернасильства є *кібервбивство* – умисне заподіяння смерті іншій людині за допомогою використання бездротового доступу до інтерфейсу через експлойти і втручання в роботу значущих систем та пристроїв, що знаходяться під дистанційним комп'ютерним управлінням [2].

Кіберпереслідування та кіберцькування сприймаються переслідуваними як постійний психологічний стрес, що веде до виснаження захисних сил організму, дестабілізації і руйнування психіки жертви, розвитку депресій і суїцидальної поведінки. Необмежені можливості кіберпростору – анонімність, трансформація «Я-образу», крадіжка ідентичності і таке інше, створюють сприятливі умови для кібернасильства. Із-за особливостей віртуального середовища кіберзлочинці не можуть адекватно оцінювати шкоду, заподіяну ними жертві через кіберпростір, оскільки психологічно сприймають взаємодію з жертвою як з цифровим

об'єктом, а не з реальною людиною. Ймовірно, багато кіберпереслідувачів і учасників кіберцькування в реальності не стали б реалізовувати свої задуми, переслідуючи жертву звичайним способом. Саме безкарність і легкість вчинення таких правопорушень у кіберпросторі є провідними у поширенні даного феномену в сучасному суспільстві.

При кіберпереслідуванні та кіберцькуванні, огляд місця події пов'язаний з труднощами, оскільки визначається межами кіберпростору, який має свої унікальні особливості. Проведення якісних судових експертиз при кібернасильстві, також є проблематичним із-за складності постановки грамотних питань експерту зі сторони осіб, що призначають експертизу. Це пов'язано з відсутністю у них спеціальних теоретичних знань та практичного досвіду розслідування даної категорії справ.

Для швидкого реагування в разі розслідування кіберзлочинів, пошуку, збиранні доказів в електронній формі та їх вилученні з подальшим проведенням оперативно-розшукових заходів і призначенні судових експертиз, необхідно серйозне знання сучасних комп'ютерних технологій, особливостей віртуального середовища та впливу кіберпростору на психіку злочинців і їх жертв.

Список використаних джерел

1. Актуальные проблемы уголовного права, криминологии и уголовно-исполнительного права. Научные труды кафедры уголовного права. Выпуск 6. – М.: РГУП, 2017. – с.192.
2. Бугайова Н.М. Кримінальний психологічний вплив у злочинах проти особистості в кіберпросторі. / Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: збірник матеріалів конференції. / Київ. ННІ№2 НАВС.– К.: ННІ №2 Національної академії внутрішніх справ, 2017. – 476 с.– С.75-79.
3. Внебрачных Р.А. Троллинг как форма социальной агрессии в виртуальных сообществах // Вестник Удмуртского университета. Философия. Социология. Психология. Педагогика. — Ижевск: Удмуртский государственный университет, 2012. – Вып. 1. – С.48-51
4. Насилие над детьми в киберпространстве. Вклад в исследование проблемы насилия над детьми, проводимое Организацией Объединённых Наций. – Бангкок. – ECPAT International, Сентябрь 2005. – с.98.
5. Uni working to help cyberbullying victims URL: http://www.luton-dunstable.co.uk/University-Bedfordshire-cyberbullying-expert-Dr-Emma-Short-debate-stalking-Oxford-Union/story-21703193-detail/story

Волошин Олексій Гнатович, старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ВИБУХОВІ ПРИСТРОЇ ЯК ЗАСОБИ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Найбільшого суспільно-політичного резонансу набули сьогодні в Україні тяжкі й особливо тяжкі злочини, вчинені із застосуванням вибухових речовин та пристроїв, оскільки їх наслідком є загибель, поранення людей або значні матеріальні збитки, викликані руйнуванням і знищенням майна, будівель, транспорту.

За даними Генеральної прокуратури України, у 2014 році в державі вчинено 34 злочини з використанням вибухових речовин, у 2015 році – 67. За статистикою МВС України, у 2014 році вилучено з незаконного обігу 51 вибуховий пристрій і 292 кг вибухових речовин, у 2015 році – 68 та 660 кг відповідно.

Протягом 2014 року працівники Експертної служби МВС України здійснили 3408 оглядів місць подій, пов'язаних з вибуховими матеріалами. За 5 місяців 2016 року, відповідно до статистики Департаменту вибухотехнічної служби Національної поліції України, працівники підрозділу здійснили 4739 виїздів на місце події, з яких за фактом вибуху – 185, виявлення вибухових матеріалів – 1277. При цьому вилучено вибухових пристроїв – 47, бойових припасів – 6792 (з них 3030 ручних гранат) та 250 кг вибухівки.

Отже, спостерігається стала тенденція до збільшення кількості злочинів, пов'язаних з використанням вибухових речовин та пристроїв.

Аналіз практики роботи правоохоронних органів демонструє, що засоби вчинення кримінальних вибухів постійно удосконалюються, а злочинці набувають досвіду використання широкого спектру вибухових засобів і речовин.

Крім навмисного застосування вибухових речовин та пристроїв зі злочинною метою, значну загрозу для населення становить недбалість відповідних суб'єктів щодо зберігання та транспортування вибухових пристроїв та речовин військового та господарського призначення, а також вибухові речовини та пристрої, що залишилися в так звану спадщину від часів Другої Світової війни.

Так, громадяни України пам'ятають події 2003 року, коли в м. Артемівську Донецької області відбулися вибухи на складі боєприпасів, в результаті яких 31160 ракет-снарядів системи «Град» та більше 46 вагонів боєприпасів для стрілкової зброї піднялися у повітря.

Травень 2004 року: село Новобогданівка Мелітопольського району Запорізької області. На складі 275-й бази зберігання артилерійських боєприпасів відбулося загорання, внаслідок якого почали вибухати боєприпаси, радіус розльоту яких становив більше 40 км. У 2005 та 2006 роках ситуація повторилася.

В серпні 2008 року пожежа на складі боєприпасів в Харківській області, м. Лозове: з 100000 тон боєприпасів більше половини здетонували.

Події майже зі 100 відсотковою тотожністю повторилися в м. Сватово Луганської області в жовтні 2015 року.

23 березня 2017 року у Балаклії на військовому складі загальною площею 368 га. де зберігалося 138 тис. тон боєприпасів. Така ж подія відбулася 26 вересня 2017 року на військових складах в м. Калинівка Вінницької обл. 10080 тисяч тон боєприпасів. Така ж подія відбулася 26 вересня 2017 року на військових складах в м. Калинівка Вінницької обл. 10080 тисяч тон боєприпасів велика частина яких здетонували.

Вказані події не лише призвели до значних матеріальних збитків, а й спричинила людські втрати.

Все це обумовлює потребу підвищення ефективності використання криміналістичних засобів і методів протидії цим суспільно небезпечним явищам.

На державному рівні робота щодо протидії незаконному обігу вибухових речовин та пристроїв регламентується спільним наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства оборони України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Адміністрації Державної Прикордонної служби України від 27.05.2008 № 405/223/625/455.

У своїй роботі ми спирались на праці вчених: Аверьянової Т.В., Алєксєєва Н.С., Александрова Н.І., Антіпова В.І., Бастрикіна А.І., Бєлкіна Р.С., Бикова В.М., Біленчука П.Д., Бойка І.В., Бурданової В.С., Вандера М.Б., Вінберга А.І., Возгріна І.О., Волженкіна Б.В., Ганджи І.М., Грищенка О.В., Даєва В.Г., Ексархопула А.А., Елькинда П.С., Єрмоленка С.Я., Ігнатьєва І.В., Іщенка А.В., Колдіна В.Я., Кононенка Л.М., Котюка І.І., Кофанова А.В., Крилова І.Ф., Кустановіча С.Д., Лаврова В.П., Лукашевича В.З., Лисенка В.В., Лисиченка В.К., Назарова В.В., Піджаренка О.М., Пінчука В.І., Плескачевського В.М., Подшибякіна О.С., Потапова С.М., Приходька Ю.П., Ременця О.І., Рохліна В.І., Росінської О.Р., Сальникова В.П., Суляви О.Ф., Устінова А.І., Червакова В.Ф., Шимановського В.В. та ін.

В залежності від способу виготовлення всі вибухові пристрої поділяються на промислового та саморобного виготовлення. Вибухові пристрої промислового виготовлення – це вибухові пристрої, виготовлені в заводських умовах відповідно до прийнятої нормативно-технічної документації.

У свою чергу, вибухові пристрої промислового виготовлення поділяються на військового та господарчого призначення.

Вибухові пристрої військового призначення це – боєприпаси. Боєприпаси – вироби військової техніки одноразового застосування, призначені для ураження цілі (боєприпаси основного призначення) або виконання завдань, що сприяють ураженню цілі або перешкоджають діям супротивника (боєприпаси спеціального призначення). Боєприпаси, призначені для виконання навчально-практичних завдань і випробувань, відносяться до боєприпасів допоміжного призначення.

Серед боєприпасів основного призначення можна віднести: засоби ближнього бою (ручні гранати (рис. 1), гранатомети (рис. 2), реактивні піхотні вогнемети і т.п.), інженерні боєприпаси (інженерні міни (рис. 3), заряди розмінування, підривні заряди), артилерійські і мінометні заряди, а також деякі елементи боєприпасів (снаряди (рис. 4), міни, підривники, бойові частини і т.д.).

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Міни завдають ураження ударною хвилею і продуктами вибуху, що розлітаються при вибуху, і осколками. Цим вони схожі з артилерійськими снарядами та іншими боєприпасами. Однак спосіб їх бойового застосування істотно відрізняється від інших способів ураження. Міна, на відміну від снаряда або бомби, не «шукає» ціль, а як би очікує, що коли рухається ціль (натовп людей, чи одна людина тощо) сама впливає на неї, і тоді ціль буде уражена. Існують також і керовані міни, вибухи яких злочинці роблять у будь-який потрібний їм момент. Оскільки міни нерухомі, то для того щоб виконати поставлене завдання, їх встановлюють у місцях найбільшої імовірності появи в них цілі (людина, автомобіль), яка підлягає знищенню.

В залежності від призначення, міни поділяються на: протитанкові, протипіхотні, протидесантні і міни спеціального призначення (протитранспортні, об'єктні, сигнальні, міни-пастки або сюрпризи). Протитанкові міни одночасно є і протитранспортними.

За часом спрацьовування міни поділяються на дві групи: миттєвої дії, вибух яких відбувається від впливу об'єкта ураження на міну; і уповільненої дії, що автоматично вибухають після закінчення визначеного часу.

За можливістю керування міни поділяються на некеровані і керовані. Керовані міни можуть бути підірвані через шнури або дистанційно, а також можуть багаторазово переводитись з безпечного положення в бойове і навпаки.

Крім того, є міни що знешкоджуються і що незнешкоджуються. Останні мають пристрій (елемент незнешкодження), що підриває міну при спробі її зняття з бойового положення.

Більшість мін складається з трьох основних частин: заряду вибухової речовини (далі – ВР), підривника і корпусу. У деяких мінах корпус може бути відсутнім. Заряд є основною частиною міни, що забезпечує її уражуючу дію, заряд складається з ВР.

Як ВР найбільш часто в мінах використовують тротил або сплави і суміші на його основі. Підвищення бойової ефективності міни здійснюється не тільки за рахунок збільшення маси заряду, а також за рахунок застосування більш потужної ВР, такої як тетрил, гексоген, а також за рахунок підвищення щільності застосовуваної вибухової речовини. В останні роки в іноземних арміях одержали поширення пластичні і рідкі ВР [4].

Горючі речовини для спорядження мін можуть містити рідкі і загущені вогневі суміші (напалм), що розприскуються при вибуху міни. Напалм має велику здатність до прилипання, при горінні розвиває температуру близько 1000°С, внаслідок чого може завдавати пошкодження не тільки людям, а й бойовій техніці.

Якщо міна призначена для сигнально-освітлювальної мети, то вона споряджається спеціальними піротехнічними речовинами, що утворюють при горінні яскравий спалах, який триває кілька секунд або хвилин. До боєприпасів спеціального призначення входять засоби вибуху, наприклад капсулі-детонатори, електродетонатори, спалахувачі, запали, підривники до різного роду боєприпасів основного призначення – артилерійських снарядів, авіаційних і морських бомб, сигнальних й освітлювальних засобів, засобів утворення поміх, димових завіс, фізичних полів, що віддзеркалюють теплові, акустичні й електромагнітні хвилі.

Підривник – спеціальний пристрій, що призначений для підриву заряду ВР. Існують підривники різних конструкцій і дії [5]. Підривники можуть за конструкцією поділятися на механічні, електричні, електронні та електромеханічні (рис. 5). Вони мають спеціальні елементи та вузли, що забезпечують безпеку під час їх транспортування та застосування.

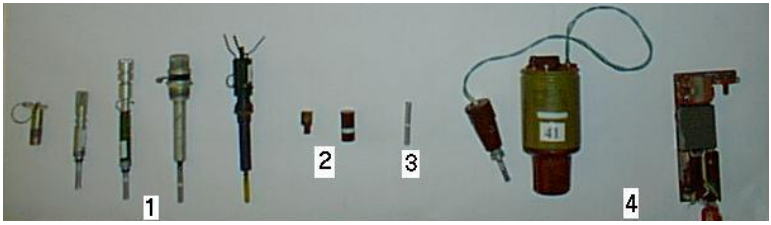

Рис. 5. Підривники та запали
1 – механічні підривники; 2 – запали; 3 – капсуль-детонатор; 4 – електричний підривник.

Спрацьовування підривника відбувається в результаті впливу на міну сили тяжіння об'єкту або інших умов: зняття вантажу, зміни магнітного поля Землі, появи теплового поля, вібрації землі і т.п.

Зовнішні фактори, наприклад тиск колеса автомобіля або ноги людини, передаються підривачу безпосередньо (міни з такими підривниками називаються контактними).

Загальна особливість неконтактних мін – спрацьовування не тільки під загальною масою об'єкта, але під усією його проекцією. Підривники контактних мін миттєвої дії можуть бути механічної, електричної, хімічної дії тощо.

У механічних підривниках використовується енергія стиснутої пружини або мембрани, що направляє рух ударника. Зазвичай підривник складається з ударного механізму (ударник, бойова пружина) і запалу, з'єднаних наглухо один з одним або з'єднаних перед установкою в міну.

Хімічні підривники мають ампулу зі спеціальною рідиною і пристрій, що роздавлює ампулу при натисканні на голівку підривника. Рідина, потрапивши на спалахувальну речовину, викликає її реакцію, що супроводжується спалахом, від якого вибухають капсуль-детонатор і проміжний детонатор.

Робота хімічних підривників залежить від температури навколишнього середовища. Низькі температури можуть призвести до уповільнення реакції, що збільшує похибку за часом спрацьовування підривника.

До конструкції підривників електричного типу, крім електродетонатора, входять джерело струму (батарея, акумулятор), дроти і замикач.

На відміну від підривників, що застосовуються у контактних мінах, підривники неконтактних мін не вимагають для спрацьовування безпосереднього зіткнення з ними. У цих підривниках широко використовуються досягнення радіотехніки, акустики і теплотехніки. Рух танку, автомобіля, потяга супроводжується низкою фізичних явищ – шумом двигуна, коливанням ґрунту, зміною магнітного поля Землі, що можуть бути використані для впливу на неконтактний підривник.

До боєприпасів допоміжного призначення відносяться імітаційні засоби – імітаційні патрони, шираси – шашки імітації розриву артилерійських снарядів, стаціонарні імітатори – заряди для імітації розривів ядерних боєприпасів, вибухові пакети, навчально-імітаційні гранати тощо.

Головним споживачем вибухових пристроїв в народному господарстві є гірничодобувна промисловість. Вона застосовує вибухові пристрої для розробки родовищ (рис. 6), проходження підготовчих вироблень і видобуток корисних копалин у шахтах, рудниках і на кар'єрах. Широко використовуються різні ВП у вигляді так званої прострілочно-вибухової апаратури, що застосовується в

нафтовій і газовій промисловості для перфорації або пакеруванні обсадних труб, торпедування свердловин тощо. У сейсморозвідці – для пошуку родовищ корисних копалин (рис. 7). У будівництві – для руйнування споруд, риття котлованів, створення гребель тощо. У машинному будівництві – для штампування, зварювання вибухом, обробки металів вибухом (рис. 8).

У промисловості вибухові речовини та пристрої використовуються в процесі утилізації великогабаритної металевої техніки, такої як кораблі, підводні човни, залізничний рухомий склад, танки – для швидкісного часткового роздроблення. На залізничному і водному транспорті – для подачі сигналів небезпеки й аварійної зупинки (петарди, патрони «П-2», звукова ракета ЗРБ-40 та ін.). Також широко використовуються вибухові пристрої при фото-, кінозйомках, проведенні святкових феєрверків тощо. Останнім часом широке поширення одержала так звана побутова піротехніка, що вільно продається в торгівельних закладах, але, в більшості випадків, вона являє собою вибухові пристрої типу сигнальних ракет і вибухових пакетів.

Рис. 6

Рис. 7

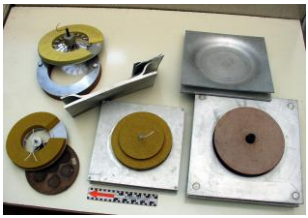

Рис. 8

Під саморобними вибуховими пристроями розуміють вибухові пристрої, в яких хоча б один елемент виготовлений саморобним способом або встановлена його непромислова, нерегламентована зборка чи спорядження.

Вибухові пристрої саморобного виготовлення поділяються на:

– повністю саморобні;

– з використанням елементів вибухових пристроїв промислового виробництва.

Найбільш небезпечними для розмінування є повністю саморобні, так звані «сюрпризи». Вони розраховані на людську слабкість, емоції, машинальні дії. Тут діє один закон: хто кого перехитрить – спеціаліст-сапер або злочинець, що встановив вибуховий пристрій.

Будь-якій людині важко пройти повз приміщення, в якому зачинена голодна тварина або кіт, що м'яцкає в ящику, але варто тільки відкрити двері або відкрити кришку ящику, як буде здійснений вибух саморобної міни. Важко не скористатися предметами домашнього й повсякденного побуту або, наприклад, справним на вид радіоприймачем, автомобілем, велосипедом, але все це можуть бути міни – «сюрпризи». Їх переміщення, включення або інші дії з ними неминуче призводять до вибуху.

На відміну від звичайних мін, що являють собою стандартні конструкції заводського виробництва, міни-пастки (сюрпризи), як правило, є саморобними, внаслідок чого за зовнішнім виглядом, конструкцією і принципом дії вони бувають найрізноманітнішими (рис. 9, 10, 11, 12).

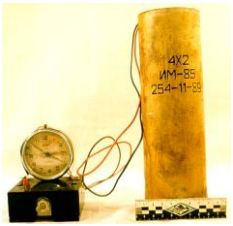

Рис. 9 **Рис. 10** **Рис. 11** **Рис. 12**

Міна-пастка містить заряд ВР. Як заряд використовують звичайні ВР і різні боєприпаси. Маса заряду може мати різноманітну вагу і залежить від призначення міни-пастки. Вибуховий пристрій мін-пасток найчастіше буває механічним (наприклад, натискної, натяжної, розвантажувальної, комбінованої дії), електричним (замикання електричного ланцюгу) або тепловим (зрив капсуля-детонатору від нагрівання).

Міни-пастки встановлюють у різних місцях, особливо в тих, що найбільш ймовірно будуть використані: наприклад, у вхідних дверей, в автомобілях, у книжках і пачках з-під цигарок.

Дуже часто міни-пастки встановлюють в автомобілях. Уважно огляньте машину ззовні і зсередини. Може бути під сидіннями покладена міна натискної дії; перед колесами (рис. 13) або замасковані протитанкові міни; прикріплені до дверцят і дротинки, що йдуть до підривника натяжної дії; в електропроводку включена міна електричної дії; до осей коліс або крильчатці вентилятору приєднані міни-пастки, що спрацьовують від оберту останньої.

Рис. 13

Від вибухів замінованих автомобілів загинули сотні мирних жителів, багато хто отримали поранення і каліцтва.

Саморобні вибухові пристрої на основі елементів вибухові пристрої промислового виготовлення найбільш часто зустрічаються в експертній практиці. Такими елементами насамперед є засоби вибуху, вибухова речовина, корпус (оболонка). Їх встановлення (ідентифікація незруйнованих або реконструйованих елементів) у деяких випадках надає цінну інформацію для організації і проведення оперативно-розшукових заходів.

Багато ВР (в основному, детонуючи), засоби детонування і деякі інші елементи вибухових пристроїв потребують для виготовлення спеціальні

матеріали, інструменти, устаткування тощо, тому джерело їх придбання, зазвичай, має пряме відношення до двох основних сфер застосування ВР: військова справа і народне господарство.

Якщо вибуховий пристрій змонтований з елементів промислового виготовлення, то вирішення питання про віднесення його до класу саморобних проводиться на основі сполучення специфічних елементів різних вибухових пристроїв, за ознаками саморобного збирання, тобто коли збирання проводилось явно не відповідно до встановлених норм й умов, а також за наявності саморобної переробки цих елементів.

Важливо мати на увазі, що існує обмежена кількість промислових видів вибухових пристроїв господарського призначення, оскільки, в основному, їх конструкції не регламентовані, а комбінуються з різних зарядів ВР і засобів вибуху і виготовляються на місці проведення підривних робіт саморобним способом. Але в цих випадках пристрій монтується відповідно до особливих правил, норм, і його визначення як «саморобний» дуже умовне.

Найпоширенішими саморобними вибуховими пристроями господарського призначення є комбінації зарядів ВР (патронів, шашок) з засобами детонування (капсулями-детонаторами, електродетонаторами, запальними трубками). Запальні трубки можуть мати терткові запалюючі прилади.

Застосування вогнепровідного дроту свідчить про виготовлення саморобного вибухового пристрою, що спрацьовує через визначений проміжок часу в залежності від довжини дроту. Наявність довгих дротів, що з'єднують електродетонатор із замикачем і джерелом струму, характерно для керованих вибухових пристроїв. Застосування коротких дротів із джерелом струму і замикачем, годинникових механізмів і вогнепровідних дротів менше 15 см для саморобних вибухових пристроїв господарського призначення не характерно.

Серед елементів боєприпасів, що зустрічаються в експертній практиці, у конструкціях саморобних вибухових пристроїв найбільш широко використовуються підривні тротилові шашки масою 400, 200 і 75 гр, засоби детонування переважно військового призначення (КД-8А, ЭДП, ЛДП), навчальні гранати та їх елементи, корпуси боєприпасів часів війни. Вибухові пристрої, що складаються з зазначених шашок і засобів вибуху, саморобними ВП типу підривних зарядів – інженерних боєприпасів.

Засоби ініціювання промислового виготовлення піддаються саморобній переробці шляхом відпилювання верхньої частини гільзи електродетонатора в місці розташування електрозапалювача з метою отримання променевого капсуля-детонатора, а також для видалення маркування.

Серед саморобних гранат часто зустрічаються саморобні вибухові пристрої на базі навчальних гранат Ф-1 і навчально-імітаційних гранат УРГ (типу Ф-1). Широке застосування їх корпусів багато в чому пояснюється зовнішнім виглядом гранати Ф-1 і наявністю міцного корпусу з рифленнями, здатного дробитися на велику кількість осколків навіть при низьких вибухових навантаженнях і забезпечувати осколочну уражаючу дію (рис. 14). Переробка і доробка полягають у фарбуванні корпусів (наприклад, для надання виду бойової гранати), виготовленні деталей наколюваного механізму, забиванню отвору в дні або бічній частині корпусу (для спорядження порошкоподібною ВР).

Рис. 14

Розповсюдженим засобом ініціювання саморобних гранат на основі корпусів Ф-1 є навчально-імітаційний запал [6], що являє собою вибуховий пристрій, призначений для вибуху в складі наколюваного механізму підривника.

Іноді саморобні вибухові пристрої монтуються на основі елементів інженерних і артилерійських боєприпасів (в основному, часів війни). Для цього використовуються як вибухове спорядження боєприпасів, так і їх споряджені корпуси.

Балончики побутових сифонів є найбільш розповсюдженими корпусами саморобних вибухових пристроїв малої потужності типу гранат, що виготовляються, в основному, підлітками. Балончики мають довжину 65–70 мм, діаметр 18,5 мм, товщину стінки 0,8 мм, матеріал – низько-вуглецева сталь. Для спорядження балончиків найчастіше використовуються ВР метальної дії і піротехнічні речовини, близькі їм за властивостями.

Крім наведених вище виробів промислового виробництва для виготовлення корпусів саморобних вибухових пристроїв застосовуються аерозольні упаковки, гільзи патронів до вогнепальної зброї, скляні ємкості (банки, пляшки), консервні банки, корпуси іскрових проміжків, що використовуються на залізничному транспорті, газові балончики з алюмінієвого сплаву, відрізки труб з різних матеріалів, частіше зі сталі з заглушками та ін.

Немає таких вибухових пристроїв, які не можна знайти і ліквідувати. Знешкодження вибухових пристроїв вимагає винахідливості, уміння і спритності.

Збільшення кількості злочинів, пов’язаних з використанням вибухових речовин та пристроїв, за останні роки в нашій державі диктує напрями розвитку науки криміналістики щодо розробки відповідних криміналістичних рекомендацій, а також діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинним проявам, пов’язаним із застосуванням вибухових речовин та пристроїв.

Список використаних джерел

1. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики / Р.С. Белкин. – М., 1978. Т. 2. – 280 с.

2. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т.: Общая теория криминалистики. / Р.С. Белкин – М.: Юрист, 1997. – Т. 1. – 217 с.

3. Біленчук П.Д. Криміналістика. Підручник. / П.Д. Біленчук, М.В. Салтевський, О.П. Дубовий, П.Ю. Тимошенко. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1997. – 338 с.

4. Винберг А.И. Предмет, задачи и система науки советской криминалистики. В кн.: Криминалистика. / А.И. Винберг. – М., 1959. – С. 58.

5. Коршунов В.М. Следы на месте происшествия (обнаружение, фиксация, изъятие) / В.М. Коршунов. – М.: Экзамен, 2001. – 287 с. – (Серия «Право»).
6. Пясковський В.В. Криміналістика. Підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус., А.В. Іщенко., О.О. Алексєєв., – К.: Центр учб. літер., 2015. – 544 с.
7. Разумов Э.А., Осмотр места происшествия. / Э.А. Разумов, Н.П. Молибога. – К., 1994. – С. 216.
8. Рибалко Ж. Поняття та загальна характеристика технічних засобів, що застосовуються у кримінальному провадженні / Ж. Рибалко // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 7 – С. 28.
9. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. / М.В. Салтевський – К.: Кондор, 2005. – 588 с.
10. Комаха В.О. Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань: Монографія / В.О. Комаха та ін. / За загальною редакцією Комахи В.О.; Одеська національна юридична академія. – Дніпропетровськ, ІМА-прес, 2004. – С. 59.
11. Шепітько В.Ю. Криміналістика./ В.Ю. Шепітько. – К., 2001. – С. 134-141.

Воробей Олена В'ячеславівна, професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Харьківська Наталія Олександрівна, завідувач відділу технічних досліджень документів та почерку лабораторії криміналістичних видів досліджень Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

Техніко-криміналістичне дослідження документів є одним із найпоширеніших напрямів експертного дослідження, а також одним із найскладніших, що вимагає від судових експертів напруженої праці та постійного самовдосконалення.

На прикладі роботи конкретного експертного підрозділу, ми вивчили сучасні тенденції та проблемні питання у зазначеній галузі. Для цього нами було зроблено порівняльну характеристику статистичних даних роботи відділу технічних досліджень документів та почерку лабораторії криміналістичних видів досліджень Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (НДЕКЦ) МВС України за дев'ять місяців 2016 року та аналогічний період 2017 року за напрямком техніко-криміналістичного дослідження документів.

Так, протягом дев'яти місяців 2016 року було виконано 534 технічні експертизи документів (досліджено 10 528 об'єктів), з них проведено за такими об'єктами дослідження було проведено різну кількість експертиз, а саме:

– грошей НБУ – 16 (досліджено об'єктів – 78);

– іноземної валюти – 43 (досліджено об'єктів – 1234);

– документів, що супроводжують транспортні засоби – 154 (169 об'єктів дослідження);

– документів, що засвідчують особу – 78 (48 об'єктів дослідження);

– марок акцизного збору – 12 (досліджено об'єктів – 313);

– інші технічні експертизи документів (дослідження відбитків печаток та штампів, послідовність нанесення реквізитів документу, ідентифікація принтера тощо) – 231 (досліджено – 8686 об'єктів) [1].

За аналогічний період 2017 року у відділі технічних досліджень документів та почерку лабораторії криміналістичних видів досліджень Київського НДЕКЦ МВС України було виконано 1090 технічних експертиз (досліджено 73 534 об'єктів), з них по такими об'єктами:

– грошей НБУ – 9 (досліджено об'єктів – 217);

– іноземної валюти – 44 (досліджено об'єктів – 1002);

– документів, що супроводжують транспортні засоби – 244 (досліджено об'єктів – 314);

– документів, що засвідчують особу – 199 (досліджено об'єктів – 245);

– марок акцизного збору – 58 постанови (досліджено об'єктів – 113);

– інші технічні експертизи документів (дослідження відбитків печаток та штампів, послідовність нанесення реквізитів документу, ідентифікація принтерів, внесення змін в документи тощо) – 546 (досліджено об'єктів – 71 643) [2].

Таким чином, кількість виконаних експертиз зросла майже вдвічі, а досліджуваних об'єктів – на 60 000 одиниць. Відбулося значне збільшення кількості експертних досліджень за всіма вказаним напрямами, окрім експертизи банкнот Національного банку України. Характерне зростання й для таких актуальних напрямів, як встановлення послідовності нанесення реквізитів документу, ідентифікація принтерів та виявлення внесення змін у документи.

Звісно, однією з причин зростання кількості експертиз із техніко-криміналістичного дослідження документів є здійснена на початку 2017 року реорганізація експертних підрозділів у системі МВС міста Києва та Київської області. Матеріали, які раніше спрямовувались для виконання у НДЕКЦ МВС України в Київській області та Київський міський НДЕКЦ МВС України, у теперішній час всі надходять до єдиного Київського НДЕКЦ МВС України. Варто зазначити, що кількість експертів у реорганізованому підрозділі збільшилась недостатньо. Так, 2016 року навантаження за виконаними експертизам у відділі становило в середньому сім у місяць на одного експерта, а 2017 року – 13. В умовах зростання об'єму матеріалів на виконанні, штат експертів у відділі, безсумнівно, потребує розширення, а виконувана ними робота – оптимізації. Окрім цього, надмірна завантаженість і обмежені терміни виконання досліджень можуть слугувати причиною проведення досліджень з порушенням методики, що може призвести до формулювання неправильних висновків [3, с. 231–232].

Також, з-поміж проблемних аспектів варто виокремити відсутність необхідних зразків для проведення порівняльних досліджень, оскільки вказані зразки є в колекціях ДНДЕКЦ МВС України, а в обласних підрозділах наявні лише інформаційні листи, та й не за всіма видами об'єктів. Слід відзначити як недолік в організації роботи недостатнє інформаційне забезпечення підрозділу щодо нових об'єктів дослідження (наприклад, документів на полімерній основі).

Таким чином, підсумовуючи викладене можна сказати, що в сучасних умовах організація проведення техніко-криміналістичного дослідження документів потребує оптимізації та розширення штатної чисельності судових експертів, оскільки кількість та складність експертних досліджень постійно зростає. Необхідно приділити увагу забезпеченню підрозділів зразками та інформаційними джерелами, особливо стосовно нових видів документів.

Забезпечення належних умов роботи дасть змогу покращити ефективність роботи експертних підрозділів, а також уникнути зростання кількості помилок при формулюванні висновків.

Список використаних джерел

1. Звіт за 9 місяців 2016 року сектору дослідження документів та почерку відділу криміналістичних видів досліджень Київського міського НДЕКЦ МВС України.

2. Звіт за 9 місяців 2017 року відділу технічних досліджень документів та почерку лабораторії криміналістичних видів досліджень Київського НДЕКЦ МВС України.

3. Абрамова В. М. Можливості виявлення і попередження експертних помилок / В. М. Абрамова // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: тези доповідей науково-практичної конференції. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2000. – С. 230–232.

Галан Наталія Василівна, доцент кафедри загальної практики – сімейної медицини Української військово-медичної академії, кандидат медичних наук, доцент;

Чорний Микола Васильович, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ АЛКОГОЛЬНОГО ТА НАРКОТИЧНОГО СП'ЯНІННЯ

У межах досудового розслідування щодо адміністративного чи кримінального правопорушення судово-медичну експертизу проводять з метою визначення певного стану особи, зокрема стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння. У закладах охорони здоров'я огляд на стан сп'яніння здійснюють не пізніше двох годин з моменту встановлення підстав для його здійснення в присутності працівника поліції [1].

Проаналізувавши випадки експертизи алкогольного та наркотичного сп'яніння у відділеннях лікарні «Соціотерапія» м. Києва за період 2012–2016 років, ми встановили кількість осіб (табл. 1), у яких було виявлено такий стан [2].

Таблиця 1

Кількість осіб, у яких встановлено стан сп'яніння під час затримання правоохоронними органами (у відділеннях лікарні «Соціотерапія» м. Києва)

	Рік				
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Алкогольне сп'яніння	1398	1188	1161	770	723
Наркотичне сп'яніння	181	284	376	311	673

Статистичні дані засвідчують, що кількість осіб, у яких визначено стан алкогольного сп'яніння, протягом п'яти останніх років зменшувалася, а кількість осіб, у яких визначено стан наркотичного сп'яніння, – збільшувалася. Водночас у 2016 році відмінність між такими кількісними показниками виявилася мінімальною. Такі факти дають змогу констатувати збільшення кількості адміністративних і кримінальних правопорушень, що спричинені станом наркотичного сп'яніння.

Використання позитивного досвіду зарубіжних країн надають можливість зробити висновок, що стан сп'яніння здатний впливати на міру провини і, відповідно, на міру відповідальності злочинця перед суспільством. Для того, щоб визначити ступінь цього впливу, необхідно виокремити декілька найбільш типових ситуацій вживання наркотичних речовин:

1) введення себе у стан сп'яніння для полегшення вчинення злочину («для хоробрості»);

2) вживання для задоволення, навіть за умов усвідомлення специфічних особливостей своєї поведінки в стані сп'яніння (передбачення можливих протиправних наслідків та ігнорування їх);

3) вживання для задоволення, поєднане із самовпевненим переконанням щодо запобігання можливим суспільно небезпечним наслідкам (найбільш типово для осіб, які керують різними транспортними засобами або іншими механізмами);

4) вживання з цікавості, поєднане з відсутністю передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків своєї поведінки в стані сп'яніння (вживання вперше);

5) вживання проти волі особи (помилково або в результаті протиправного примусу).

Першу ситуацію враховують як обставину, що підсилює відповідальність і є обтяжливою для покарання; другу і третю ситуації – за правилами, закріпленими в КК України; четверту і п'яту – як обставину, що пом'якшує покарання.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини», суди застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод і практику ЄСПЛ як джерело права [3]. Згідно з ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», якщо міжнародним договором України, який набрав чинності, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [4].

Таким чином, практика ЄСПЛ має вищу юридичну силу, ніж норми КПК України, а отже, постає потреба у встановленні відповідності порядку проведення судово-медичної експертизи, закріпленого в КПК України, з дотриманням прав і свобод людини, передбачених Конвенцією. Європейський Суд з прав людини закріпив порушення права обвинуваченого не свідчити проти себе. У зазначеному рішенні ЄСПЛ виокремив такі фактори визначення того, чи було порушено право особи не свідчити проти себе:

1) чи наявне було нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження;

2) чи може бути публічний інтерес до засудження особи виправдано порушенням його фізичної та психічної недоторканності;

3) чи мають докази, здобуті шляхом учинення цієї процесуальної дії, вирішальне значення для обвинувачення особи.

Головне правило, яке доцільно виводити з наведених рішень ЄСПЛ, є таким: біологічні зразки в особи можуть бути отримані поза її згодою лише тоді,

коли метою відібрання таких зразків не є отримання доказів обвинувачення особи, яка надає такі зразки.

Оскільки, відповідно до положень КПК України, біологічні зразки відбираються примусово за ухвалою слідчого судді, то про мету отримання таких зразків можна в будь-якому разі довідатися з мотивувальної частини ухвали. Якщо ж доказ, отриманий таким чином, згодом буде розтлумачено як доказ обвинувачення, що має вирішальне значення для встановлення вини особи, він є недопустимим з огляду на положення ст. 87 КПК України та ст. 6 Конвенції.

Таким чином, на нашу думку, під час встановлення необхідності примусового проведення судово-медичної експертизи і відбирання біологічних зразків доцільним є надання слідчим суддею відповідей на такі запитання:

1) чи можна стверджувати, що відібрані зразки не будуть використані як доказ обвинувачення особи, яка попередньо відмовилася надати такі зразки;

2) чи виправдовує тяжкість кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, порушення її особистої недоторканності?

У разі негативної відповіді на хоча б одне з поставлених запитань доцільно відмовляти в задоволенні клопотання з огляду на те, що його задоволення призведе до необґрунтованого порушення прав людини.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [Електронний ресурс] : наказ МВС України, МОЗ України від 9 вересня 2009 р. № 400/666. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE16947.html. – Назва з екрана.

2. Звіт про захворювання осіб з розладами психіки та поведінки через уживання психоактивних речовин Київської міської наркологічної клінічної лікарні «Соціотерапія» у 2012–2016 рр.

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини [Електронний ресурс] : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T063477.html. – Назва з екрана.

4. Про міжнародні договори України [Електронний ресурс] : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T063477.html. – Назва з екрана.

Ірхін Юрій Борисович, завідувач відділу психологічних досліджень Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, кандидат психологічних наук, доцент

АКТУАЛЬНІСТЬ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НЕВМОТИВОВАНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ АГРЕСІЇ В ПОВЕДІНЦІ ЮНАКІВ І ПІДЛІТКІВ

Упродовж двох останніх десятиліть в Україні, як і в інших країнах Європи, відбувається невпинний процес трансформації злочинності, особливо в молодіжному сегменті суспільства, тобто серед молодих людей підліткового та юнацького віку.

З початку 2000-х років сучасні кримінологи та кримінальні психологи дедалі частіше фіксують випадки невмотивованої агресивно-насильницької

поведінки серед юнаків і підлітків. Причому переважно невмотивована агресія межує з суто злочинною поведінкою.

За даними вітчизняних дослідників серед основних причин, що впродовж декількох десятиліть призвели до зниження критичної точки стану моральності й законослухняності молоді в нашій державі, є:

– нестабільність та швидка змінюваність політичних орієнтирів;
– переоцінка вкладених роками морально-етнічних цінностей;
– панування подвійних стандартів у суспільній свідомості;
– відверта пропаганда насилля, жорстокості, свавілля й кримінальної романтики в засобах масової інформації;
– штучно створений негативний імідж правоохоронних органів;
– свідоме паплюження та приниження соціальної ролі правоохоронної системи країни;
– знецінення ідеалів боротьби зі злом на фоні зростання культу грошей у масовій молодіжній культурі;
– розповсюдження культу кримінальної вседозволеності, безкарності й відсутності справедливого правосуддя в державі.

Окрім цього, останнім часом в українському суспільстві сформувалися соціокультурні чинники, які безпосередньо викликають спонтанні прояви агресивного поводження й насилля. Здебільшого вони викликані нав'язливою демонстрацією фактів насилля в засобах масової інформації, що формує у свідомості молодих людей чіткі еталони й алгоритми вчинення насильницьких дій.

Характерною супутньою рисою формування засобами масової інформації агресивно-насильницьких еталонів у свідомості молоді є їх суцільна невмотивованість (майже цілковита відсутність злочинної мотивації, злочинної спрямованості та суто злочинних спонукань до вчинення агресивно-насильницьких дій).

Більшість насильницьких злочинів, які нині вчиняють молоді особи (від 15 до 25 років), з гуманістичної точки зору є винятково жорстокими, цинічними, безглуздими і такими, що не піддаються розумінню з позицій здорового глузду.

На жаль за соціально-гуманітарних умов, що на сучасному етапі панують в українському суспільстві, невмотивовані агресивно-насильницькі злочини поступово стають розповсюдженим явищем. Переважно це явище ґрунтується саме на відсутності зрозумілих на рівні людської свідомості мотивів учинення таких злочинів. Причому динаміка їх збільшення свідчить про те, що в найближчому майбутньому саме невмотивовані агресивно-насильницькі злочини можуть посісти провідні місця серед найбільш небезпечних кримінальних злочинів.

Раптове виникнення надмірної насильницької агресії в дітей старшого підліткового і юнацького віку сучасні психологи пояснюють кардинальними змінами у мисленні, пов'язаними із зміною загального психоемоційного стану. За умов наявності у молодої людини готових алгоритмів дій в обставинах, пов'язаних із необхідністю застосування сили, які з дитинства формуються сучасною суспільною культурою (кіно, ігри, Інтернет тощо), молода людина самостійно винаходить «оптимальний» варіант виходу з критичної ситуації. Серед таких варіантів переважають креативно збочені засоби фізичного впливу, які свого часу були нав'язані та втілені в підсвідомості.

Якість і кількість застосованої насильницької агресії у молодої людини підліткового і юнацького віку безпосередньо залежить від її психоемоційного стану, тобто від наявних на момент вчинення дій емоцій.

Чим стійкіше психоемоційний стан молодої людини, тим вияви некерованої агресії є менш імовірними. У випадках, коли підліток чи юнак володіє нестійкою, зірваною або нездоровою психікою, вияви зовнішньої агресії стають некерованими. За таких умов поведінка молодої людини стає неконтрольованою. За відсутності власних механізмів самоконтролю молода людина вчиняє зовнішньо насильницькі дії без мотивації, стійкого умислу та чіткого усвідомлення чи розуміння власних дій.

З-поміж головних провокаційних чинників, що безпосередньо спонукають молоду людину у підлітковому чи юнацькому віці до вчинення неконтрольованих агресивно-насильницьких злочинних дій, чільне місце посідає перманентна готовність особи використовувати раніше закладені соціокультурними інституціями збочені алгоритми вирішення критичних ситуацій, зокрема цинізм, байдужість, холоднокровність, насилля, жорстокість, свавілля, безкарність і вседозволеність.

Застосування алгоритмів агресивно-насильницького поводження в критичних ситуаціях є цілком закономірним для молодих людей. Це пояснюється віковими особливостями психіки людини на етапі формування особистості та фізіології. Застосування агресивно-насильницьких алгоритмів молодими людьми в критичних ситуаціях належить до природних захисних функцій психіки.

На сьогодні психологічна судово-експертна діагностика наявності агресивно-насильницьких алгоритмів, що виражаються в суто злочинних намірах, інтенціях молодих осіб підліткового та юнацького віку, полягає переважно в контенті констатації звершених фактів і у винаході причин і умов, що до них призвели. Як правоохоронна система, так і громада загалом лише констатують завершені факти вчинення актів насилля. Однак системних заходів соціальної превенції невмотивованої агресивно-насильницької поведінки серед юнаків і підлітків на загальнодержавному рівні майже не вживають.

Таким чином, питання судово-експертних досліджень невмотивованої насильницької агресії в поведінці юнаків і підлітків у межах судової експертизи є актуальними.

Ергард Наталія Миколаївна, асистент кафедри судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О. О. Богомольця;
Кубаля Сергій Мирославович, завідувач відділення експертизи трупів моргу № 2 Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи;
Кулій Ольга Іванівна, лікар – судово-медичний експерт-гістолог Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ПРАКТИКИ: ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЖИТТЄВОСТІ ПОВІШЕННЯ

Нині повішення посідає одне з провідних місць серед смерті від механічної асфіксії. Так, за 2014 рік повішення становило 122 випадки, серед яких 102 особи чоловічої статті, а 20 – жіночої, а починаючи з наступного року кількість випадків повішення набула тенденції до збільшення. Так, у 2015 році кількість випадків становила 139, серед яких 117 осіб чоловічої статті та 22 – жіночої, у 2016 році кількість випадків повішення дещо зменшилась (порівняно із 2015 роком) і становила 137 випадків, проте збільшились випадки повішення серед жінок (29 осіб) і зменшилась серед чоловіків (117 осіб).

З огляду на вищезазначене, варто також зауважити, що більшість осіб, які загинули внаслідок повішення, становили особи працездатного віку від 21 до 55 років. Окрім цього, спостерігались випадки підвішування тіла вже після настання смерті особи з метою приховання злочину. Тому, питання визначення зажиттєвості повішення, яке стоїть перед судово-медичними експертами, досі залишається актуальним.

На сучасному етапі зажиттєвість повішення визначають за клітинною реакцією в странгуляційній борозні використовуючи гістологічний метод дослідження. Проте в літературі описано випадки, коли клітинна реакція зберігалась і у посмертно утвореній борозні в разі довготривалого вертикального положення тіла. Крім того, тинкторіальні властивості шкіри під час зафарбовування гематоксиліном та еозином странгуляційної борозни у процесі гістологічного дослідження, також було виявлено як в зажиттєво утвореній борозні, так і в посмертній, хоча з менш вираженим характером. Такі нестабільні морфологічні зміни в странгуляційній борозні спонукали досліджувати її не лише гістологічним, а й біохімічним методом. Так, визначили, що у зажиттєво утвореній странгуляційній борозні кількісний вміст вільного гістаміну та серотоніну збільшується в 1,7 раза (на відмінну від посмертно утвореної борозни) [1, с. 24]. З урахуванням того, що організм людини перебуває в стресовому стані під час повішення, то дослідження кори надниркових залоз, які безпосередньо беруть участь у стрес-реакції організму на механічний чинник, також доцільно виконувати в комплексі для визначення зажиттєвості повішення.

Так, у корі надниркових залоз під час повішення утворюються зони деліпідизації, які безпосередньо пов’язані зі зміною кількісного вмісту холестерину, що міститься у спонгіоцитах кори надниркових залоз. Це відбувається внаслідок підвищення активації глюкокортикоїдних гормонів, попередником яких є холестерин. Дослідження, які було проведено на кафедрі судової медицини та медичного права Національного медичного університету

імені О. О. Богомольця, довели зміни кількісного вмісту холестерину та його ефірів під час повішення, та встановили діапазони діагностично-значущих меж їх вмісту, за якими можна визначити діагностичний критерій зажиттєвості повішення з урахуванням ступеня алкогольного сп'яніння [2, с. 150–152].

Так, діапазон діагностично-значущих меж вмісту холестерину в тканині надниркових залоз у разі повішення з урахуванням алкогольного сп'яніння у випадках об'єднаної групи легкого і середнього алкогольного сп'яніння становив від 536,76 до 671,86 мкг/100 мг, а у випадках сильного ступеня алкогольного сп'яніння – від 536,76 до 1000,41 мкг/100 мг.

Таким чином, частота виявлення показника у випадках об'єднаної групи легкого і середнього алкогольного сп'яніння становить 9 %, а у випадках сильного ступеня алкогольного сп'яніння – 22,2 %.

Діапазон діагностично-значущих меж вмісту ефірів холестерину в тканині надниркових залоз у разі повішення з урахуванням алкогольного сп'яніння у випадках об'єднаної групи легкого і середнього алкогольного сп'яніння становив від 423,72 до 707,48 мкг/100 мг, а у випадках сильного ступеня алкогольного сп'яніння – від 473,46 до 707,48 мкг/100 мг.

Отже, частота виявлення показника у випадках об'єднаної групи легкого і середнього алкогольного сп'яніння становить 18,1 %, а у випадках сильного ступеня алкогольного сп'яніння – 22,2 %.

Таким чином, використання показників синтезу холестерину та його ефірів як попередників глюкокортикоїдних гормонів дає змогу покращити діагностику зажиттєвості механічної асфіксії через повішення з урахуванням ступеня алкогольного сп'яніння.

Список використаних джерел

1. Михайличенко Б. В. Определение прижизненности механических повреждений по количественному содержанию свободного гистамина в травмированной коже: автореф. дис. … канд. мед. наук: 14.01.25 / Б. В. Михайличенко. – М., 1987. – 24 с.

2. Ергард Н. М. Кількісний вміст холестерину та його ефірів в тканині надниркових залоз як діагностична ознака зажиттєвості повішення / Н. М. Ергард // Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії. – 2016. – Т. 16. – № 3 (55). – С. 150–152.

Кобилянський Олег Леонідович, доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ХОЛОДНА ЗБРОЯ: АСПЕКТИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Холодна зброя – предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового завдання тяжких (небезпечних для життя у момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких заснована на використанні м'язової сили людини.

Умовно холодну зброю можна диференціювати за конструктивними ознаками на клинкову (кинджали, кортики, мечі, стилети, ножі, рапіри, шаблі, шашки, шпаги, багнети тощо) і ратищну (піки, списи, рогатини, сокири), а за уражаючою дією – на колючу, рублячу, ударну і комбінованої дії (ударно-

дробильну, колюче-рубячу, колюче-різачу, ударно-рубячу тощо). Найпоширенішою є клинкова зброя. Деякі види холодної зброї використовуються як спортивна (рапіра, шпага, спис) і нагородна (шабля) зброя.

Окремі вироби можуть бути конструктивно схожі зі зброєю і застосовуватися як такі (сокира, обробний ніж тощо), але в рамках закону вони не є зброю, оскільки сертифіковані як господарсько-побутового та виробничого призначення.

Частина 2 ст. 263 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу.

Під незаконним виготовленням необхідно розуміти створення зброї без отриманої в установленому порядку ліцензії або відновлення втрачених уражаючих властивостей, а також переробку будь-яких предметів, в результаті чого вони набувають властивостей холодної зброї.

Під незаконним збутом зазначених предметів варто розуміти їх безповоротне відчуження у власність інших осіб в результаті вчинення будь-якої протиправної угоди (оплатної чи безоплатної), тобто продаж, дарування, обмін тощо.

Встановлення в Кримінальному кодексі України відповідальності за збут і виготовлення холодної зброї викликає низку питань: яка суспільна небезпека зазначених дій з холодною зброєю, чому є відповідальність за носіння, виготовлення, ремонт або збут, але немає її за зберігання, перевезення і придбання.

Встановлюючи кримінальну відповідальність за ці дії, законодавець виходив із суспільної небезпеки названих діянь, пов'язаної насамперед з тим, що вони створюють умови для вбивств, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, використовуються при вчиненні розбоїв та інших тяжких злочинів.

Аналіз правозастосовчої практики показує, що при вчиненні злочинів часто використовуються різні предмети, які за своїми об'єктивними властивостями мають достатні уражаючі властивості, але не є холодною зброєю.

Необхідно констатувати і такий факт, як відсутність статистики щодо використання холодної зброї як знаряддя злочину, а також відсутність відмінностей між холодною зброєю і предметом, що використовувався як зброя при кваліфікації злочинів. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що для кваліфікації дій злочинця не має ніякого юридичного значення, чи застосовував він або використовував ніж, який визнано холодною зброєю, або ніж, який не визнано таким.

Опитування слідчих дало змогу зробити висновок, що абсолютна більшість знарядь вбивств, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, розбоїв – це побутові предмети (молотки, кувалди, мотузки, праски, кухонні ножі, сокири). Холодна зброя як знаряддя злочину використовується доволі рідко. Ті ж злочинці, які використовують як знаряддя злочину холодну зброю, часто не підозрюють про це. За логікою законодавця, перераховані предмети побутового призначення необхідно віднести до обмежених в обігу і заборонити їх збут і виготовлення без наявності спеціального дозволу.

Короткоклинкова холодна зброя та вироби, конструктивно схожі з нею, є предметами «подвійного призначення», тобто можуть застосовуватися для ураження цілі та використовуватися з господарсько-побутовою метою (на відміну, наприклад, від вогнепальної зброї і більшості середньо- і довгоклинкової холодної зброї). Причому ураження цілі і виконання господарських операцій

забезпечують одні і ті самі елементи конструкції. Ці особливості холодної зброї породжують велику кількість проблем при проведенні експертизи. З одного боку, класифікаційні ознаки холодної зброї, що становить той чи інший вид, дуже різноманітні і, з іншого – схожі з ознаками предметів господарсько-побутового призначення. Тому складно виділити специфічні для конкретного виду зброї ознаки і відрізнити один вид від іншого, а в деяких випадках неможливо розмежувати зброю і предмети господарсько-побутового призначення.

Зазначені проблеми можуть призводити до помилкових висновків експертизи і, як наслідок, до необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності.

У багатьох випадках холодна зброя продається не як знаряддя злочину, а як об'єкт колекціонування і не призначалася для використання за її основним призначенням. Виходить, що суб'єктами цих злочинів є колекціонери і особи, які спеціалізуються на виготовленні та продажу колекційної холодної зброї, – люди, які не мають злочинних задумів і не становлять небезпеки для суспільства. Навпаки, їх колекції часто являють наукову, історичну та культурну цінність.

На практиці виникають проблеми, що стосуються правової оцінки дій особи, коли вона збуває предмет, не знаючи про його приналежність до холодної зброї, або виготовила знаряддя для виконання інших дій, не пов'язаних з нанесенням тяжких і смертельних тілесних ушкоджень людині.

Якщо громадянин придбав холодну зброю на законних підставах, а подарував, не маючи злого умислу, тобто збув, що незаконно, то він став злочинцем. А якщо він подарував кухонний ніж, а цим ножем потім зарізали людину, то з точки зору закону дарувальник не винен.

Отже, особлива небезпека холодної зброї у порівнянні зі схожими з нею виробами побутового призначення існує виключно на папері у вигляді норм кримінального законодавства.

В умовах, коли кримінальний закон відносно холодної зброї та предметів, що використовуються як холодна зброя, не робить різниці, дані види злочинів можуть бути декриміналізовані як такі, що не становлять великої суспільної небезпеки. Фактично дані статті захаращують Кримінальний кодекс, оскільки вони малоефективні і не діють.

Наявна очевидна невідповідність суспільної небезпеки холодної зброї тій небезпеці, яку їй приписує законодавець. Збут холодної зброї за ступенем своєї суспільної небезпеки дорівнює збуту кухонного ножа або сокири. Тому, на наш погляд, виготовлення і збут холодної зброї необхідно декриміналізувати.

Незважаючи на заборону збуту холодної зброї, її абсолютно вільно можна придбати в будь-якому антикварному магазині або на тематичних сайтах в мережі Інтернет, в тому числі метальні ножі, які за своїми конструктивними особливостями можуть бути використані тільки як зброя.

З огляду на специфіку холодної зброї як окремого об'єкта правового регулювання, варто визнати, що дана зброя втратила достатню небезпеку для необхідності її законодавчого відмежування від конструктивно схожих зі зброєю виробів, інших предметів призначених або пристосованих для нанесення ушкоджень людям і побутових предметів, які можуть бути використані для заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю або смерті людини, оскільки холодна зброя менш небезпечна, ніж види пневматичної і сигнальної зброї, які купують без ліцензії, і конструктивно подібні зі стрілецькою зброєю вироби, а також не представляє більшої небезпеки, ніж конструктивно подібні з холодною зброєю вироби та побутові предмети, що знаходяться у вільному обігу, при цьому

частина видів холодної зброї може використовуватися як побутові предмети (сучасні багнети-ножі, мисливські ножі загального призначення, ножі для виживання тощо).

Володіння холодною зброєю, її носіння, передача, збут або виготовлення, є небезпечними діяннями в таких самих випадках, в яких становлять небезпеку зазначені дії з предметами, не віднесеними до зброї, тому існують рівні обмеження і заборони на обіг будь-якої зброї та інших предметів, які можуть становити небезпеку для життя і здоров'я людини в певних місцях (місцях позбавлення волі, об'єктах транспорту тощо), і поділ ступеня відповідальності тільки за ознакою віднесення предмета до холодної зброї не відповідає здоровому глузду, порушує принцип справедливості і не сприяє боротьбі зі злочинністю.

Ковальова Ольга Вікторівна, завідувач сектору балістичного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Донецького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ВІДСТРІЛУ ЗАРЕЄСТРОВАНОЇ ЗБРОЇ

Відповідно до Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 10.09.2009 №390 (далі – Інструкція) до балістичного обліку включаються: кулі та гільзи, експериментально відстріляні з табельної зброї, що знаходяться на озброєнні правоохоронних органів, уповноважених органів державної влади; кулі та гільзи, експериментально відстріляні зі зброї, зареєстрованої на об'єктах дозвільної системи; кулі та гільзи, експериментально відстріляні зі зброї, яка перебуває у власності громадян [1]. Згідно з п.п. 2.5.4, 2.5.5 Інструкції експериментально відстріляні кулі та гільзи у запакованому та опечатаному вигляді передаються замовнику, після чого передаються з підрозділу Департаменту громадської безпеки (дозвільної системи) МВС до НДЕКЦ за місцем реєстрації зброї [1].

На практиці найчастіше експериментальні відстріли одразу вміщуються до балістичного обліку НДЕКЦ, де проводився відстріл зброї, адже більшість власників зброї звертаються за місцем свого проживання вже після придбання зброї, у процесі її реєстрації. Таким чином, процедура, яка виписана в Інструкції застосовується не в кожному випадку й є виключенням, а та процедура, яка здебільше використовується, прямо в інструкції не прописана.

У зв'язку з вищевикладеним, пропонується доповнити Інструкцію дозволом вміщувати експериментально відстріляні кулі та гільзі до балістичного обліку за зверненням власника зброї, а у заяві, з якою звертається замовник для відстрілу зброї, додати пункт про те, що заявник просить або вмістити їх до обліку, або видати йому на руки для постановки на облік в іншому підрозділі.

Відповідно до п. 2.5.3 Інструкції під час відстрілу газових пістолетів та револьверів в обов'язковому порядку перевіряється відповідність їх конструкції. У разі виявлення зброї, яка не відповідає криміналістичним вимогам до газової зброї, її експериментальний відстріл не проводиться, зброя передається до ОВС [1].

Отже, постає питання, як передавати зброю до ОВС. На теперішній час експертні підрозділи не входять до складу національної поліції, отже юридичні підстави вилучити зброю у громадянина, яка є його власністю відсутні.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, пропонуємо такий алгоритм дій співробітників Експертної служби у разі виявлення під час огляду зброї невідповідності встановленим криміналістичним вимогам.

Відповідальний за здійснення відстрілу: негайно повідомляє про виявлені невідповідності керівника експертної установи для повідомлення підрозділів національної поліції; членами комісії складається акт технічного огляду зброї, в якому вказується інформація про виявлену невідповідність та ретельний опис зброї та її характеристики; готує ілюстративний матеріал до акту. Члени комісії розглядають акт та засвідчують її своїми підписами, після чого акт реєструється відповідним чином.

Керівник експертної установи організовує повідомлення підрозділів національної поліції про виявлені невідповідності (в телефонному режимі на загальний номер «102» для виклику слідчо-оперативної групи. Отже, саме слідчо-оперативна група буде вилучати зброю.

На практиці, складається ситуація, що власник зброї, в якій виявлено невідповідності конструкції, забирає її та уходить, адже ані зупинити його, ані вилучити зброю, ані не повернути її власнику за його вимогою повноважень у співробітників Експертної служби немає. Письмові звернення до підрозділів громадської безпеки за місцем реєстрації власника зброї розглядаються тривалий термін.

Власник зброї за цей час може змінити конструкцію зброї та звернутися до експертного підрозділу іншої області і там здійснити експериментальний відстріл, адже в цих підрозділах відсутня інформація про те що раніше в зброї були виявлені зміни і ведеться перевірка за цим фактом.

На наш погляд, необхідно розробити типову форму акту технічного огляду зброї в разі виявлення невідповідності наявним криміналістичним вимогам, порядок її реєстрації, а також порядок складання ілюстративного матеріалу (фото ілюстрацій). У акті фіксувати факт здійснення повідомлення та номер, за яким повідомлення зареєстроване у відділі національної поліції.

Також проблемним питанням, яке потребує вирішення є непоодинокі факти, коли під час здійснення експериментального відстрілу стаються руйнування конструкції зброї. Це призводить до звернень та скарг власників зброї щодо неправильних дій співробітників, які здійснювали експериментальний відстріл зброї.

На наш погляд, необхідно створити правовий механізм, який би регламентував дії у разі пошкодження конструкції та лімітував або знімав відповідальність за це з співробітників, які здійснюють відстріл. Це є актуальним, адже вартість сучасних та ексклюзивних екземплярів зброї може бути значною, окрім того зброя на відстріл може надаватися із додатковим обладнанням (тактичні обвісі, лазерні цілевказувачі, оптичні приціли тощо), які також є доволі дорогими і можуть зазнати пошкоджень.

Таким чином, пропонуємо розробити типовий договір надання послуги щодо відстрілу зброї, в якому б регламентувалися взаємні права та обов’язки власника зброї – замовника послуги та експертного підрозділу – виконавця послуги, а також межі їх відповідальності. Такий договір можна розмістити на веб-сайті та на стендах з інформацією для ознайомлення.

Ще одним важливим питанням є відсутність єдиної бази даних реєстрації відстрілу зброї та сертифікованого та стандартизованого програмного забезпечення для ведення баз даних інформації про відстріл зброї.

Розробка та впровадження такого програмного забезпечення дозволить впорядкувати та автоматизувати ведення обліку експериментального відстрілу зброї, впровадити єдиний формат документообігу (форма довідок, протоколів тощо), зменшити витрати часу на ведення документації та підготовки звітності.

Об'єднання цих відомостей у єдину інформаційну систему дозволить консолідувати інформації, спростити контроль та аналіз діяльності балістичного обліку, впровадити автоматизовані звірки відстрілу зброї з наявними даними про зареєстровану та вилучену зброю тощо. Це також зробить непотрібним видачу пакунків з експериментально відстріляними кулями та гільзами замовникам, адже інформацію про їх місцезнаходження можна буде легко знайти, а відстріли у разі необхідності запросити з місця їх зберігання.

Ведення цієї бази передбачає збір персональних даних власників зброї, у зв'язку з чим, для дотримання вимог Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року необхідно отримати від суб'єктів персональних даних згоду на її обробку [3].

Таким чином, створення та наявність єдиного типового договору надання послуги щодо відстрілу зброї, в якому б регламентувалися взаємні права та обов'язки власника зброї – замовника послуги та експертного підрозділу – виконавця послуги для всіх структурних підрозділів Експертної служби МВС України та розробка з подальшим впровадженням стандартизованого єдиного для всіх НДЕКЦ областей програмного забезпечення для ведення баз даних інформації про відстріл зброї, дозволить впорядкувати ведення обліку експериментального відстрілу зброї, впровадити єдиний формат документообігу НДЕКЦ областей з цього питання. А відпрацьований та єдиний по всій Україні алгоритм дій співробітників Експертної служби у разі виявлення під час огляду зброї невідповідності встановленим криміналістичним вимогам дозволить виявляти та попереджати правопорушення, пов'язані з незаконним обігом зброї, що є на сьогодні дуже актуальними.

Список використаних джерел

1. Наказ МВС України від 10.09.2009 №390 Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 жовтня 2009 р. за № 963/16979 – Офіційний вісник України від 02.11.2009-2009 р., № 82, стор. 72, стаття 2794.

2. Методичні рекомендації з відстрілу зброї та зберігання куль і гільз в підрозділах Експертної служби МВС України (додаток до листа ДНДЕКЦ МВС України від 28.05.2010 № 19/5-4066).

3. Закон України «Про захист персональних даних». – Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2010, № 34, ст. 481.

Кравчук Олег Вікторович, заступник директора центру – завідувач відділу криміналістичних видів досліджень Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук;
Циганюк Юлія Володимирівна, провідний інженер відділу забезпечення діяльності центру Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом, кандидат юридичних наук

АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИСУТНОСТІ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Правове регулювання присутності учасників кримінального провадження під час проведення судових експертиз має низку прогалин. Відповідно до п. 7 ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються в т.ч. і присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи [1]. Однак процесуальний порядок реалізації такої присутності, на сьогоднішній день, чинним законодавством не врегульований.

Найбільш імовірними присутніми при проведенні судової експертизи у кримінальному провадженні є такі учасники процесу: слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, підозрюваний, захисник, потерпілий, представник потерпілого, свідок.

Правове регулювання присутності названих учасників кримінального провадження під час проведення судових експертиз здійснено через норми кримінального процесуального законодавства. Відповідно до ч. 2 ст. 1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України [2]. Частина 1 ст. 9 КПК України зазначає, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства [2].

Отже, розглянемо такі правові норми, що регулюють присутність учасників кримінального провадження під час проведення судових експертиз та є кримінальним процесуальним законодавством.

Статті 242-245 КПК України, що регулюють порядок залучення експерта у кримінальному провадженні, а також ст. 101 КПК України («Висновок експерта») не містять положень про можливість присутності учасників кримінального провадження під час проведення експертиз. В той же час, п. 3 ч. 1 ст. 102 КПК України встановлює, що ті, хто був присутній при проведенні експертизи має

фіксуватись у висновку експерта [2]. На думку Ю.Ю. Ярослава присутність будь-яких фізичних осіб при проведенні судової експертизи визнається пасивною формою взаємодії із судовим експертом, яка не повинна негативно впливати на хід проведення експертних досліджень і отриманий результат [3, с. 81]. Адже, відповідно до ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», втручання в судово-експертну діяльність забороняється [1]. Така заборона є гарантією незалежності судового експерта та правильності його висновку як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні.

Окремо варто зазначити, що питання про визначення можливості участі учасників кримінального провадження при проведенні судових експертиз до компетенції судового експерта не входить.

Згідно абз. 4 п. 2.1. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція) експерт має право: «… з дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), бути присутнім під час проведення процесуальних, виконавчих дій та ставити питання учасникам процесу, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи, та проводити окремі дослідження у їх присутності» [4].

В той же час Інструкція у абз. 5 п. 2.3. встановлює, що експерту забороняється … вступати у непередбачені порядком проведення експертизи контакти з особами, якщо такі особи прямо чи опосередковано зацікавлені в результатах експертизи» [4].

У пункті 3.9. Інструкції зазначено, що якщо необхідно провести експертизу (дослідження) на місці події або огляд об'єкта за його місцезнаходженням, орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта) (замовив(ла) дослідження), повинен(на) забезпечити прибуття експерта, безперешкодний доступ до об'єкта, а також належні умови для його роботи, а в разі потреби викликати учасників процесу або інших осіб. У разі неявки осіб чи їх законних представників, що викликалися, у визначений час на місце події або огляду об'єкта дослідження (огляд) проводиться без їх участі, про що зазначається у висновку [4]. А у п. 4.14 Інструкції зазначено, що у вступній частині висновку експерта зазначаються: «… відомості про процесуальні підстави та осіб, які були присутні під час проведення досліджень (прізвище, ініціали, процесуальний статус)…» [4].

Отже, правове регулювання присутності учасників кримінального провадження під час проведення судових експертиз, нажаль, містить низку прогалин, що дозволяє учасникам кримінального провадження неоднозначно тлумачити зміст вище викладених норм, поряд із їх процесуальними правами та обов'язками. А це, відповідно, створює низку проблемних ситуацій у практичній діяльності як судово-експертної установи, так і безпосередньо судового експерта.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12 – Відвідано 27.10.2017 року.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran1363#n1363 – Відвідано 26.10.2017 року.

3. Ярослав Ю. Ю. До питання присутності осіб при проведенні судових експертиз / Ю.Ю. Ярослав // Криминалистика и судебная экспертиза. – 2014. – Вып. 59. – С. 80-87.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень затв. Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 – Відвідано 21.10.2017 року.

Кофанов Андрій Віталійович, професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ ЩОДО ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ

1. Чинний Закон України «Про судову експертизу» було прийнято 25 лютого 1994 року. Практика застосування цього Закону підтвердила його необхідність та важливість як основоположного правового регулятора відносин у сфері судово-експертної діяльності.

У 2004 році до вказаного Закону було внесено зміни, спрямовані на поліпшення існуючого порядку фінансування діяльності державних спеціалізованих науково-дослідних установ, а також більш чітке визначення вимог, що пред'являються судовим експертам, які не працюють у державних спеціалізованих установах.

За час дії цього Закону Верховною Радою України прийнято нові Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Господарський процесуальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, а також Закони України «Про виконавче провадження», «Про запобігання корупції», «Про державну службу», «Про адміністративні послуги» та низку інших нормативно-правових актів, що стосуються регулювання судово-експертної діяльності; триває судова реформа

Тому положення Закону України «Про судову експертизу» потребують приведення у відповідність до цих актів.

У 2015-2016 роках частково такі зміни було внесено, зокрема щодо:

– особливості матеріального та соціально-побутового забезпечення працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз, передбачені Законом України «Про державну службу»;

– охорони державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи.

За час, що минув, переважна більшість положень Закону України «Про судову експертизу» не втратила своєї актуальності, проте деякі сформульовані в зазначеному Законі норми потребують певного вдосконалення та уточнення.

Перш за все це стосується статей, які закріплюють основні засади здійснення судово-експертної діяльності та визначають статус судових експертів.

Потребують уточнення та вирішення на законодавчому рівні:

– термінологічні визначення понятійного апарату, що використовується у судово-експертній діяльності;

– зміст судово-експертної діяльності за її відповідними напрямками;

– повноваження державних органів у регулюванні судово-експертної діяльності, порядок їх взаємодії зокрема щодо координації прийняття спільних рішень з питань методичного, інформаційного забезпечення та розвитку судової експертизи, створення та ведення державних Реєстрів атестованих судових експертів та методик проведення судових експертиз, а також формування та використання баз даних та інших інформаційних баз для проведення судових експертиз;

– правовий статус судового експерта та керівника державної спеціалізованої експертної установи, а також вимоги до осіб, що мають намір отримати кваліфікацію судового експерта;

– порядок роботи Центральної експертно-кваліфікаційної комісії та атестації судових експертів, що здійснюють судово-експертну діяльність самостійно на професійній основі;

– категорії судових експертиз за процесуальною ознакою – первинна, додаткова, повторна, комісійна та комплексна та особливості організації їх проведення;

– вимоги до форми та змісту висновку експерта, які поєднують у собі положення всіх процесуальних законів та повідомлення експерта про неможливість надання висновку, що забезпечить єдиний підхід у подальшій нормотворчій діяльності центральних органів виконавчої влади щодо регулювання організації проведення судових експертиз.

Така спробу було здійснено Мін'юстом у 2013 році, яким пропонувалося вирішити озвучені мною питання, а також:

– неузгодженості положень процесуального законодавства в частині проведення судових експертиз;

– неузгодженості актів законодавства, що регулюють діяльність окремих суб'єктів судово-експертної діяльності;

– визначення меж державного контролю у сфері судово-експертної діяльності.

2. Запропонований народним депутатом Лапіним І. О. законопроект № 6264 спрямований на вирішення зазначених проблемних питань.

Разом з тим, вважаємо, що з точки зору нормопроектувальної техніки:

– обидва законопроекти виконані з суттєвими порушеннями загальноприйнятої і обов'язкової нормопроектувальної техніки;

– законопроекти не узгоджуються з принципами господарювання і підприємницької діяльності та недопущення монополізму, визначеними у ст. ст. Конституції України, Господарського кодексу України і ст. Закону України «Про захист економічної конкуренції», оскільки у тексті проекту закладені окремі преференції;

– враховуючи важливість преамбули, виключення з неї положення про те, що метою закону є забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки змінює цілі і завдання цього закону і спрямовує на регулювання суспільних відносин щодо здійснення судово-експертної діяльності;

– дотримуючись нормативності мовних засобів офіційно-ділового стилю в проекті Закону *«терміни вживаються в такому значенні»,* а не «використовуються»;

– не надано визначення вживаним в проекті закону термінам:

- «*судово-експертна установа*», хоча існують державні спеціалізовані судово-експертні установи і такі, що засновані на інших формах власності: комунальній власності територіальної громади, приватній тощо;

- «*експертна ініціатива*», яка науковою спільнотою у галузі криміналістики і судової експертизи визнана *правом експерта.* Так наприклад, визначення поняття «ініціатива експерта» надано в чисельних словниках та енциклопедіях, зокрема Шепітько В.Ю. Криміналістика: словник термінів (К: Ін Юре, 2004 264 с.) Експертна ініціатива є «встановленням експертом за власним розсудом фактів і обставин, не передбачених експертним завданням, але таких, що мають значення для справи. Право експерта на експертну ініціативу регламентовано процесуальним законодавством»;

– не можна погодитися з визначенням терміну *«спеціальні знання – професійні знання та вміння ...».* Не можна відносити до *знань вміння*, оскільки «*вміння»* є освоєний суб'єктом спосіб виконання дії, тобто зміст понять *«знання»* і «*вміння»* не співпадають. Крім того, знання не завжди є *«професійними».* Знання можуть набуватися в процесі аматорської: культрегерської, релігійної, спортивної діяльності. Ці знання є *спеціальними*, але *не є професійними*;

– відповідно до статті 92 Конституції України засади судової експертизи визначаються виключно законами України, тому включення до статті 2. проекту закону «Законодавство України про судову експертизу» посилання на інші нормативно-правові акти суперечить Конституції та має бути виключено;

– вимога щодо стажування в державній спеціалізованій експертній установі Мін'юсту фактично запроваджує монополію на надання послуг з підготовки приватних експертів, що містить корупційну складову;

– дискусійними та необґрунтованими є положення, що стосуються суб'єктів проведення саме криміналістичних видів експертиз (наприклад зброї, бойових припасів і т ін.);

– *запропоновані положення протирічять вже існуючій нормативно-правовій базі ліцензованої діяльності деяких суб'єктів* (Закон Украины № 222-VIII «О лицензировании видов хозяйственной деятельности». «Голос Украины» 30 марта 2015 г.);

– *запропоновані положення протирічять та потребують скасування або уточнення (Міністерство юстиції України своїм наказом від 27.07.2015 за №1350/5, зареєстрованим в Мінюсті 29.07.2015 за № 915/27360, затвердило зміни до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Мінюсту від 08.10.1998 за №53/5, зареєстрованої у Мінюсті 03.11.1998 за №705/3145 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 за №1950/5));*

– введення окремих вище зазначених положень запропонованих авторами призведе до руйнації смислового навантаження назви (у цілому), що несе нині діючий нормативний акт (у редакції без запропонованих змін) та порушенню викладення структурно-логічної схеми регламентаційних норм.

Питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності в Україні є надзвичайно актуальними.

Видається доцільним:

Підтримати відповідну законодавчу ініціативу законопроекту «Про судово-експертну діяльність в Україні» реєстр. № 6264 від 30.03.2017 р. з огляду на те,

що в проекті Закону втілена ідея врегулювання новим законодавчим актом актуальні питання судово-експертної діяльності в Україні.

Врахувати, що інший проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» реєстр. № 6244 від 27.03.2017 р. спрямований на розвиток положень, які стосуються виключно забезпечення принципів незалежності і об'єктивності при проведенні *судово-медичних експертиз*, належного матеріально-технічного розвитку галузі, підвищення ефективності діяльності *судово-медичної експертизи в Україні.*

Об'єднати законопроекти «Про судово-експертну діяльність в Україні» реєстр. № 6264 та «Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» реєстр. № 6244 в один законопроект;

Створити робочу групу профільного Комітету Верховної Ради України з доопрацювання об'єднаного законопроекту.

Або повернути суб'єкту законодавчої ініціативи.

Кофанова Олена Сергіївна, доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ

Питання: бути чи не бути, а у нашому випадку, потрібна чи не потрібна «холодна зброя» – це споконвічне питання.

Україна – єдина в Європі держава, в якій досі не вирішене питання законного продажу та носіння вогнепальної зброї та холодної зброї. Проекти законів на тему законного продажу та носіння вогнепальної зброї з'являються час від часу, але жодного із зареєстрованих за декілька років у парламенті документів про зброю так і не було ухвалено.

В умовах відсутності в Україні закону «Про зброю», який мав би врахувати всі нюанси і забезпечити обіг зброї в державі, цю функцію виконують відомчі документи та інструкції.

Питаннями холодної зброї «опікується» методика криміналістичних досліджень холодної зброї та конструктивно подібних до неї виробів, яка була розроблена спільно МВС України та МЮ України, та затверджена у 1999 році (зі змінами від 12.09.2014), а також деякі інші нормативно-правові документи. Зокрема, у затвердженій наказом МВС інструкції «Про виготовлення, придбання, зберігання, облік, транспортування та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв для відстрілу патронів з гумовими кулями, а також боєприпасів та вибухових речовин» наводиться наступне визначення: до холодної зброї належать пристрої та предмети, конструктивно призначені для ураження живої чи іншої цілі за допомогою м'язової сили людини чи механічного пристрою (холодна зброя може бути ручною та метальною), однак найбільш детальне визначення поняття «холодна зброя» міститься у зазначеній вище методиці.

Питання про віднесення тих чи інших предметів до певних видів зброї вирішується з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних критеріїв. За об'єктивними ознаками зброєю є предмети, що здатні заподіяти шкоду життю та здоров'ю людини з врахуванням їх форми, ваги, конструктивних особливостей.

Суб'єктивно вони призначені для ураження живої сили, ушкодження тіла іншої людини, тобто не повинні мати іншого призначення – господарсько-побутового, спортивного тощо.

Цікаво, що законодавство більшості розвинутих країн не розмежовує знаряддя злочинів на «холодні» чи «гарячі». Натомість, будь-який предмет, застосований, наприклад, при вбивстві, визначається як обтяжуюча обставина. Тобто немає значення, чим було вчинено кримінальне правопорушення: сокирою, кухонним ножем або ключкою для гольфу. Головним у цьому випадку буде використання зазначених предметів для досягнення цілі.

Адже, по великому рахунку чи є різниця чим злочинець завдав тілесні ушкодження які призвели до каліцтва або смерті…

Треба зазначити, що на теперішній час, кримінальна відповідальність в Україні передбачена за носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів, іншої холодної зброї (ч.2 ст.263 КК України).

Однак, диспозиція цієї статті містить більше питань ніж відповідей.

По-перше, незаконне поводження з холодною зброєю включає в себе здійснене без передбаченого законом дозволу:

– носіння холодної зброї, тобто переміщення чи транспортування зброї безпосередньо при собі: в руках, одязі, сумці, транспортному засобі тощо;

– виготовлення холодної зброї, тобто дії, результатом яких є створення предметів, які набувають відповідних характерних властивостей холодної зброї;

– ремонт холодної зброї, тобто відновлення характерних властивостей зброї шляхом усунення пошкоджень, поломок, дефектів, заміни непридатних частин чи механізмів, внаслідок якого такі предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням;

– збут холодної зброї, тобто передачу зброї іншій особі на безоплатній чи платній основі: шляхом дарування, обміну, продажу тощо.

Слід звернути увагу, що кримінальної відповідальності за зберігання холодної зброї не передбачено. Тобто, для прикладу зберігання вдома ножа, який відноситься до холодної зброї, – не є протиправним і не тягне за собою покарання. Однак, процедура отримання дозволу на зберігання холодної зброї все ж таки існує, наприклад, для колекційної. Для такої категорії зброї видається дозвіл з зазначенням, що це «колекція». Належність клинкових виробів до предметів мистецтва або таких, що мають культурні або історичну цінність встановлюється на підставі результатів експертного дослідження. Транспортування колекції холодної зброї здійснюється також за дозволом.

Крім того, санкція дозвільної системи необхідна і для придбання мисливських ножів. Купуються вони за дозволом на право носіння та зберігання мисливської вогнепальної зброї, куди магазином вноситься відмітка про реалізацію ножа.

Під час вирішення питання законності дій, пов'язаних з обігом зброї, необхідно керуватися відповідними нормативно-правовими актами, зокрема:

– «Положенням про дозвільну систему», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 576 (зі змінами від 14.12.2016 р.);

– «Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та

вибухових матеріалів», затвердженою наказом МВС України від 21.08.1998 р. № 622 (№ 364 від 05.05.2017 р.).

По-друге, поняття «фінський ніж», що охоплює вироби з широким і довгим клинком та масивним руків'ям, асоціюється з класичним зразком холодної зброї. Однак таке уявлення не зовсім відповідає дійсності. Споконвічно головним функціональним призначенням цієї національної зброї було господарсько-побутове застосування – під час полювання в країнах Скандинавії, для ведення господарства тощо. За конструктивними особливостями, а саме відсутністю обмежувача, класичний фінський ніж не може належати до холодної зброї. За часів Російської імперії та Радянського Союзу фінський ніж конструктивно трансформувався у «фінку» – знаряддя, оснащене обмежувачем і тому придатне для багаторазового нанесення ушкоджень живому об'єкту. Саме відповідність цьому критерію та деяким іншим параметрам дало підстави віднести цей ніж до категорії холодної зброї.

Важливим моментом є те, що кримінальна відповідальність може наступати лише тоді, коли вилучена зброя є придатною до використання за цільовим призначенням.

Питання чи є предмети що надійшли на дослідження виготовленими промисловим способом, або є саморобними, не впливає на факт наявності складу злочину.

Необхідно мати на увазі, що визначення факту того, що певний предмет є холодною зброєю в конкретних випадках здійснюється на підставі висновку експерта. Під час кримінального провадження для вирішення цього питання має бути обов'язково призначено та проведено дослідження холодної зброї.

На нашу думку, реалії сьогодення вимагають вирішення питання існування «холодно зброї» у правовій площині, завдяки прийняттю закону «Про зброю» з чітким розмежування за категоріями або взагалі відмовитися від ней.

Кузнєцова Тетяна Володимирівна, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Національної академії Служби безпеки України, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Головним стимулом для народження і розвитку криміналістичних ідей є проблема. Проблема – це різниця між бажаним та реальним, прірва між надією та її розв'язанням [1, С.258]. Не винятком є і проблеми у сфері судово-експертної діяльності.

Як і у будь-якій сфері людської діяльності у галузі судової експертизи існує низка проблем різного характеру, зокрема, нормативно-правого, наукового, методологічного, організаційного, кадрового, науково-технічного та фінансового забезпечення тощо. Так, прийнятий у 1994 році Закон України «Про судову експертизу» визначив правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Але бажане не стало реальним. Наочним показником є те, що у дев'ятнадцять статей з двадцяти чотирьох в подальшому були внесені зміни.

Крім того, сучасна практика викликала необхідність розробки проекту закону «Про судово-експертну діяльність».

Потребує нормативно-правової урегульованості принцип повноти експертного дослідження. Так, діючими законодавчими актами [2, ст. 13, 3. ст. 69, 4, п. 2.1.] визначено право експерта заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків для проведення експертизи. Однак, експерт може відмовитись від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків [3, ст. 69]. На практиці виявляється суб'єктивний підхід експерта до проведення дослідження.

Статтями 242, 243 КПК України 2012 року передбачено право стороною захисту самостійно залучати експертів для проведення експертизи. Реалізувати на практиці це дуже важко, оскільки в більшості випадків об'єктами судової експертизи є речові докази, які відповідно до статті 168 КПК України, зберігаються уповноваженою службовою особою в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Таким чином, сторона захисту фактично позбавлена можливості зробити проведення незалежної експертизи речового доказу, а може зробити це лише за клопотанням до слідчого, прокурора, а в разі їх відмови до слідчого судді чи суду. У разі відмови останніх, відповідач, в окремих випадках, може бути позбавлений єдиної можливості себе захистити. Наприклад, як довести що підпис на розписці в отриманні грошей є підробленим, не призначивши почеркознавчу експертизу, або якщо експертизою встановлено, що у підписі наявні у рівній кількості ознаки, які належать відповідачу та, ті що йому не належать. У результаті чого відповідь на питання хто ставив підпис на документі надати неможливо.

Класичною проблемою будь-якої теорії є становлення та розвиток понятійного апарату. Не є виключенням і понятійні проблеми у судово-експертній діяльності. Так, наприклад, багато суперечок викликає понятійний апарат у сфері експертної діяльності. Зокрема, поняття «спеціальні знання», «компетенція» та «компетентність», «правова експертиза» та «з'ясування питань права», «спеціальний технічний засіб негласного отримання інформації», «комп'ютерні злочини», «шкідливе програмне забезпечення» тощо.

Розвиток наукових знань у різних сферах науки і техніки спричинює появу нових об'єктів експертиз, сприяє вдосконаленню старих та створенню нових експертних методик, методів, які застосовуються при проведенні судових експертиз та експертних досліджень. І тут класично виникає проблема нормативно-правового забезпечення. Впровадження та реєстрація нових методик займає немалий час.

Недосконаліть законодавства у сфері судової експертизи суттєво знижує ефективність судово-експертної діяльності, що негативно впливає на хід розслідування у кримінальному процесі.

Саме тому сьогодні актуальною є потреба у комплексному дослідженні проблем правового характеру судово-експертної діяльності та виявленні шляхів їх подолання.

Сприятимуть вирішенню проблем нормативно-правового забезпечення судово-експертної діяльності проведення круглих столів, семінарів, науково-практичних конференцій на відповідну тематику, наукові дискусії на шпальтах наукових видань, написання наукових праць монографічного, дисертаційного та ін. характеру.

Організаційні проблеми судово-експертної діяльності знайдуть своє вирішення шляхом усунення різних суперечностей та неузгодженостей в організації діяльності експертних установ та управлінні ними.

Існує низка науковців та практиків, які стверджують, забезпечення незалежності, об'єктивності та повноти судово-експертного дослідження можливе лише за умови виконання експертизи судовими експертами установи, яка не пов'язана організаційно з досудовим розслідуванням.

В цьому сенсі слід зазначити, що питання організації підпорядкованості судово-експертних установ є предметом досить тривалої дискусії і результати цих обговорень періодично знаходять відображення як на сторінках наукових видань, так і у нормативних актах, спрямованих на провадження судово-правової реформи. Так, у ст. 69 ч. 2 Кримінального процесуального кодексу України від 2012 року зазначається, що не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого.

Погоджуємось із думкою М.Я. Сегая, що важливими у вирішенні питань реформування організації судово-експертної діяльності є проблеми оптимізації наукової організації та управління інфраструктурою судово-експертної діяльності, що забезпечують практичну реалізацію її правових і методологічних основ. [5, с.30].

Список використаних джерел

1. Зорин Г. А. Криминалистическая методология / Г. А. Зорин. – 607 с.

2. Закон України «Про судову експертизу» // Відомості Верховної Ради 1994, № 28, ст. 232.(зі змінами).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами).

5. Сегай М.Я. Судова експертологія: об'єкт, предмет, природа й система науки / М.Я. Сегай // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз) / редкол. : А. П. Заєць, М. Л. Цимбал [та ін.]. – Х. : Право, 2003. – Вип. 3. – 592 с.

Мельник Роман Володимирович, доцент кафедри цивільного, господарського, кримінального права та правоохоронної діяльності інституту права та суспільних відносин університету «Україна», кандидат юридичних наук

ОГЛЯД ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДІ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Контрабанда зброї та боєприпасів, а також їх компонентів є елементом ескалації конфліктів між країнами або всередині держав, що уможливлює протиправну діяльність різноманітних незаконних збройних формувань (терористичні та диверсійні угруповання на Сході України). Контрабанда зброї може передбачати як незаконну передачу або витік матеріалів, технологій і компонентів, пов'язаних зі зброєю масового ураження (ЗМУ), так і незаконне постачання, торгівлю й крадіжку звичайних озброєнь, що є злочином уже на стадії підготовки. Водночас обізнаність уповноважених державних органів

України щодо правових механізмів і проблем протидії незаконному обігові зброї та боєприпасів як однієї з форм транснаціональної злочинності вкрай обмежена.

Національна поліція України, Служба безпеки України, Прикордонна служба України та інші силові структури вживаються комплекс організаційних і практичних заходів, спрямованих на протидію незаконному потраплянню легкого озброєння та стрілецької зброї (ЛОСЗ) з районів проведення антитерористичної операції (АТО) в Україні та інших держав.

З метою профілактики та перекриття каналів постачання вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухівки із зони проведення антитерористичної операції було посилено патрулювання залізничних вокзалів, автовокзалів, аеропортів за маршрутами виїзду із зони проведення АТО, а також контроль на блокпостах щодо недопущення проникнення на територію інших регіонів держави учасників незаконних збройних формувань та транспортування засобів ураження.

На території України відбуваються місячники добровільної здачі зброї. Працівниками поліції постійно проводиться профілактична та роз'яснювальна робота серед населення (у 2016 році це вже позитивно вплинуло на зміну криміногенної обстановки в країні).

Президент П. Порошенко на нараді із представниками силових структур ще в липні 2014 року наголошував на необхідності активної протидії незаконному обігу зброї в Україні.

У Рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні» від 6 травня 2015 року, яке введено в дію Указом Президента України від 16 червня 2015 року № 341/2015 [1] зазначено, що з метою недопущення загострення криміногенної ситуації в окремих регіонах України, мінімізація впливу відповідних загрозливих чинників на національну безпеку, підвищення ефективності захисту прав і свобод громадян необхідно активізувати боротьбу зі злочинністю, пов'язаною насамперед із бандитизмом, діяльністю незаконних збройних формувань, незаконним обігом вогнепальної зброї та інших засобів ураження, бойових припасів, вибухових речовин, посилити координацію у цій сфері.

Нині активно ведеться робота щодо прийняття Закону України «Про зброю» та вдосконалення національного законодавства у частині відповідальності за злочини, що пов'язані з незаконним обігом зброї.

Верховна Рада України від 18 трав. 2017 року № 2052-VIII внесла зміни до ст. 201 КК України [2], установивши відповідальність за контрабанду основних складових частин і компонентів вогнепальної зброї викрадення, привласнення, вимагання, незаконне переміщення, зберігання, придбання, передачу чи збут, а також ремонт реактивної, ракетної, запалювальної зброї та гладкоствольної мисливської зброї, основних частин і компонентів вогнепальної зброї.

Національна поліція України розробила проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення меж відповідальності за незаконне виготовлення та обіг зброї, бойових припасів», а саме (зміни до ст. 190, 194, 195 КУпАП та ст. 262, 263, 263-1 КК України), а також за викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем основних складових частин і компонентів вогнепальної зброї, а також реактивної, ракетної та запалювала зброї (зміни до ст. 410 КК України).

Згідно з Постановою пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 3 червня 2005 року № 8 п/7, умисне незаконне переміщення через митний кордон України без спеціального дозволу, який надають в установленому відповідними

нормативними актами порядку, історичних і культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (окрім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї) [3], а також стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України, є контрабандою і передбачає кримінальну відповідальність незалежно від способу переміщення, вартості чи розміру предмета цього злочину.

Відповідно до п. 16 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», районними радами затверджується Комплексні програми профілактики злочинності в районі на 2016–2020 роки, де визначено порядок проведення оперативно-профілактичних відпрацювань населених пунктів, ринків, вокзалів, розважальних закладів, місць масового перебування громадян; оперативно-профілактичних операцій з метою активізації роботи щодо вилучення з незаконного обігу вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухових речовин, виявлення та перекриття стійких каналів їх нелегального надходження, передусім із районів проведення антитерористичної операції, викраденої з арсеналів Збройних сил України тощо.

У Протоколі проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових і компонентів, а також боєприпасів до неї, що доповнює Конвенцію Організацій Об'єднаних Націй (ООН) проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий 31 травня 2001 року в м. Нью-Йорк, до якого Україна приєдналася 2 квітня 2013 року, зазначено, що незаконне виготовлення та обіг вогнепальної зброї, її складових і компонентів, а також боєприпасів до неї завдають шкоди безпеці кожної держави і регіону загалом, створюючи загрозу для благополуччя народів, їх соціально-економічного розвитку, права на мирне життя. Статтею 3 в Протоколі визначено поняття «незаконний обіг» – увезення (вивезення), придбання, продаж, доставка, переміщення або передача вогнепальної зброї, її складових і компонентів, а також боєприпасів до неї з території або територією однієї держави-учасниці на територію іншої держави-учасниці, якщо будь-яка із зацікавлених держав-учасниць не надає дозволу на це згідно з положеннями цього Протоколу або якщо вогнепальна зброя не має маркування, нанесеного відповідно до ст. 8 цього Протоколу.

З початку березня 2017 року в Україні проходить міждержавна цільова оперативно-профілактична операція (EUBAM) за участі правоохоронних та інших органів України, Республіки Молдова, Румунії та інших прикордонних до України країн ЄС, що спрямована на виявлення та перекриття каналів контрабандного переміщення засобів ураження. В операції задіяні підрозділи Національної поліції, Державної прикордонної служби, Служби безпеки України, Державної фіскальної служби та Державної інспекції ядерного регулювання України.

Одним із перспективних напрямів є співпраця силових структур України з Євросоюзом, необхідність якої зумовлена поширенням фактів контрабандного ввозу незареєстрованої вогнепальної зброї та основних номерних частин такої зброї до України. Оперативний доступ до обліків зброї країн ЄС надасть можливість вживати більш ефективних заходів щодо припинення діяльності злочинних угруповань, які займаються контрабандним переміщенням зброї через кордон України.

Список використаних джерел

1. Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні» від 6 трав. 2015 р., яке введено в дію Указом Президента України [Електронний ресурс] :

Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 черв. 2015 р. № 341/2015. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/341/2015. – Назва з екрана.

2. Про внесення зміни до статті 201 Кримінального кодексу України [Електронний ресурс] : внесення змін до ст. 201 Кримінального кодексу України щодо криміналізації контрабанди частин вогнепальної зброї України від 18 трав. 2017 р. № 2052-VIII. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2052-19. – Назва з екрана.

3. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил, умисне незаконне переміщення через митний кордон України без спеціального дозволу, який надається в установленому відповідними нормативними актами порядку, історичних і культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї) [Електронний ресурс] : Постанова пленуму Верховного суду України від 3 черв. 2005 р. № 8. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-05. – Назва з екрана.

Нечеснюк Михайло Віталійович, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ;

Климчук Михайло Павлович, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

За даними статистики в Україні останніми роками збільшується кількість осіб, яких притягують до кримінальної відповідальності за вчинені правопорушення у промисловості, торгівлі, сфері обслуговування та підприємницької діяльності, галузі стандартизації, метрології, сертифікації тощо.

Практика засвідчує, що ефективність досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень залежить від своєчасного призначення та якісного проведення судової товарознавчої експертизи. Ефективність призначення експертизи зумовлена ступенем обізнаності суду чи слідства щодо сучасних можливостей судової товарознавчої експертизи, а також правильним вибором напряму дослідження та його доцільності. Орган, що призначає експертизу, або особа, яка заявляє клопотання про її призначення, мають чітко і ясно уявляти мету, яку вони переслідують, зокрема можливості товарознавчої експертизи на сучасному етапі розвитку для досягнення певної мети.

Призначення судово-товарознавчої експертизи – це складний процес, який є результатом реалізації як ініціативи осіб, що є учасниками судового процесу, так і повноважень суду. Результат дій щодо призначення такої експертизи відображається в особливому процесуальному документі – ухвалі суду про призначення судово-товарознавчої експертизи. Цей документ є підґрунтям виникнення системи відносин між судом та експертом-товарознавцем [1, с. 108].

Досить часто під час призначення судової товарознавчої експертизи експерти-товарознавці ставлять запитання, що виходять за межі їх спеціальних знань (компетенції) або не важливі для вирішення справи по суті. Також для дослідження надаються недостатні або непридатні об'єкти (документи). Це зумовлює затягування досудового розслідування або судового розгляду, а також необхідність проведення додаткових експертиз, що збільшує і так чимале навантаження на судові експертні установи. Судові експерти змушені клопотати про надання додаткових матеріалів для вирішення питань по суті. Окрім цього, у багатьох випадках матеріали, що надавались на дослідження, повертали через значний проміжок часу без виконання.

Так, для вирішення питання про визначення приналежності окремих частин виробів до єдиного цілого необхідно проводити ідентифікаційне дослідження, яке виходить за межі можливостей судової товарознавчої експертизи. Проведення ідентифікаційних досліджень належить до завдань, які вирішуються в межах так званих традиційних криміналістичних експертиз. У межах судової товарознавчої експертизи можливо лише вирішити безпосередньо товарознавче завдання: визначити приналежність окремих одиниць або безлічі товару до однієї групи.

Встановлення підприємства-виробника виробу неможливе без проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, які не належать до компетенції експерта-товарознавця. Використання для вирішення подібних завдань даних, зазначених у маркувальних позначеннях, є некоректним, оскільки вони можуть містити помилкові відомості, тобто бути підробленими.

Здійснити дослідження, завданням якого є встановлення способу виготовлення виробу, експерт, що володіє спеціальними знаннями в галузі технології виготовлення досліджуваних виробів, може різними способами, однак не може вирішити в межах судової товарознавчої експертизи. У межах компетенції експерта-товарознавця може бути вирішене питання про відповідність (невідповідність) наданих на дослідження виробів вимогам до якісної продукції, а також до технічної документації [2, с. 49].

Визначення вартості відновлювального ремонту можливе експертом, який володіє знаннями про можливості та технології різного роду технічних впливів, необхідних для відновлення пошкодженого виробу, що не стосується предмету судової товарознавчої експертизи. Експерт-товарознавець за допомогою своїх спеціальних знань може лише дати відповідь на запитання: «Яке зниження вартості та якості пошкоджених виробів?».

Питання правового характеру, зокрема про наявність ознак складу злочину, винуватість чи невинуватість певної особи, форми її вини тощо, знаходяться за межами компетенції експерта, а відповіді на них можуть надати лише слідчий або суд.

Огляд об'єктів для дослідження може проводитись в будь-який момент досудового розслідування. Це може бути як самостійна слідча (розшукова) дія, так і її складова частина. Для участі в огляді можуть запросити потерпілого, підозрюваного, захисника, законного представника та інших учасників кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів.

Однак не завжди один і той самий уповноважений учасник кримінального провадження здійснює вилучення та направлення об'єкта на товарознавчу експертизу. Іноді слідчому (особливо, коли об'єкт запаковано у непрозорий

пакувальний матеріал) важко скласти уявлення про нього та визначитись із запитаннями, які необхідно поставити експерту. Тому важливе значення має первинний опис об'єкта у відповідних процесуальних документах або фіксація його первинного вигляду перед вилученням та запакуванням за допомогою інших засобів (фото, відеозйомка тощо).

Об'єктами судової товарознавчої експертизи є реально існуючі або такі, що існували в минулому товари (вироби), а також документи (наприклад, матеріали кримінальних проваджень).

На вирішення експерту може бути поставлене питання про вартість відсутнього на час проведення експертизи майна. У таких випадках особа або орган, які призначили експертизу, мають зазначити, на підставі яких матеріалів провадження, що містять відомості про відсутні об'єкти, має виконуватись експертиза (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи в позовних заявах, протоколах допиту потерпілих тощо) і надати експертові відомості про: товарні характеристики виробу; фактичний стан виробу; обставини, які відбувалися з виробом; стан пакування; умови транспортування, зберігання, приймання та експлуатації виробу.

До таких документів належать: ярлики, товарні чеки, паспорти на вироби, сертифікати, договори купівлі-продажу, специфікації, рахунки-фактури, пакувальні листи, дефектні відомості, протоколи огляду, висновки експертів, опис властивостей і характеристик виробів, заяви, довідки тощо. Документи є певного роду носіями інформації, за допомогою яких у процесі дослідження експерт може скласти образ об'єкта, що існував у певний часовий проміжок. Причому можливість проведення експертного дослідження лише на підставі даних, викладених у поданих на дослідження документах, визначається достатністю та придатністю цих документів для дослідження [3, с. 40–41].

Реалізація зазначених пропозицій не лише оптимізує процес призначення та проведення судової товарознавчої експертизи, а й сприяє вчасності проведення досудового розслідування або судового розгляду та знижує і без того чимале навантаження на судово-експертні установи.

Список використаних джерел

1. Петрова І. А. Призначення судом судово-товарознавчої експертизи: тактика та ініціатива / І. А. Петрова // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 3 (7). – С. 94–110.

2. Гончаренко В. Г. Експертизи у судовій практиці / В. Г. Гончаренко. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – 388 с.

3. Лозовий А. І. Звіт про НДР. Методика визначення вартості майна / А. І. Лозовий. – Харків, 2004. – 110 с.

Охріменко Світлана Станіславівна, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЛЮВАННЯ

На сьогодні однією з найбільш актуальних проблем є охорона тваринного світу. Гуманне ставлення до тварин є одним із важливих критеріїв належності до європейської цивілізації. Проголошення курсу на європейську інтеграцію України не лише передбачає наближення вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу, реальне впровадження у життя його принципів і норм, а й потребує суттєвих змін у правовій культурі населення. Зазначене стосується як проблеми ставлення до цього суспільства в цілому, так і реагування правоохоронних органів на численні випадки жорстокого поводження з тваринами, а отже, є доволі актуальною вимогою сьогодення.

Розслідування правопорушень, пов'язаних з незаконним полюванням, зазвичай потребує проведення судово-ветеринарної експертизи. Судово-ветеринарна експертиза – це частина ветеринарної науки, що вивчає ветеринарно-біологічні питання, які виникають під час досудового розслідування й судового розгляду, а також застосування наукових ветеринарних знань для об'єктивного доказування у межах кримінального провадження. Судово-ветеринарну експертизу може проводити лише особа (не установа), яка має кваліфікацію лікаря ветеринарної медицини. Суд може доручити вибір експерта керівнику установи. Не можуть залучатися до виконання обов'язків судового експерта особи, визнані у передбаченому законом порядку недієздатними, а також особи, які мають судимість. Об'єктами судово-ветеринарної експертизи є хворі тварини чи трупи тварин, які були забиті, продукти тваринного походження, різна документація, пов'язана з умовами годівлі та утримання тварин, у тому числі оберігання їх від захворювань, а також умовами їхньої експлуатації (протоколи (акти) розтину, акти епізоотологічного обстеження господарств та інші документи, що мають відношення до провадження тощо). Також об'єктами судово-ветеринарної експертизи можуть бути отрутохімікати, блювотні маси, послід тощо. З огляду на наведене проведення судово-ветеринарної експертизи складається з двох основних етапів – дослідження об'єкта експертизи із застосуванням всіх методів, необхідних для вирішення поставлених завдань; складання письмового висновку за результатами проведеного дослідження із вмотивованими відповідями на поставлені питання.

До компетенції судово-ветеринарної експертизи належить вирішення питань про безпосередні причини, механізм, обставини загибелі або захворювання тварин, дійсні або можливі наслідки для тварин забруднення довкілля певним господарським об'єктом, тобто надання відповіді на питання про безпосередні причини загибелі тварин чи птахів, у тому числі шляхом незаконного полювання.

Загалом судово-ветеринарна експертиза дає змогу відповісти на такі питання:

– скільки часу минуло з моменту загибелі тварин?

– як шкідлива речовина проникла в організм тварини?

– чи є небезпечною для здоров'я тварин певна концентрація забруднюючих речовин у виробничих викидах певного господарського об'єкта?

– до яких наслідків могло призвести потрапляння забруднюючої речовини в організм тварини у разі відсутності своєчасної ветеринарної допомоги?

В комплексі головними завданнями судово-ветеринарної експертизи є:

– визначення причин загибелі та захворювання тварин;

– встановлення причинного зв'язку між захворюванням або загибеллю тварин і створеними для них несприятливими умовами;

– вирішення питань про дотримання певними особами вимог ветеринарних та інших правил, які забезпечують охорону тварин від захворювань;

– допомога правосуддю у викритті злочинів, які завдають економічного збитку господарствам тощо.

Поряд із цим, за допомогою судово-ветеринарної експертизи можна встановити своєчасність надання допомоги тваринам, у тому числі при лікуванні, правильність утримання тварин, придатність кормів і харчових продуктів для вживання.

Щодо завдань, пов'язаних зі встановленням причин загибелі або вимушеного забою великої кількості тварин, на вирішення судово-ветеринарної експертизи можуть бути поставлені такі питання:

– якою є причина загибелі тварин?

– що сприяло загибелі тварин?

– чи були порушення і в чому саме вони проявилися?

– чи своєчасно і правильно вжито заходів щодо порятунку тварин?

– хто зі службових осіб не забезпечив дотримання певних ветеринарно-санітарних правил?

Залежно від специфіки поставлених завдань можуть проводитися комплексні ветеринарно-зоотехнічні, ветеринарно-орнітологічні та інші експертизи. Як експерти можуть залучатися лікарі ветеринарної медицини, викладачі факультетів ветеринарної медицини, наукові співробітники ветеринарних науково-дослідних установ, а також епізоотологи, патологоанатоми, паразитологи та інші фахівці. З огляду на те, що у ветеринарній медицині не готують фахівців із судово-ветеринарної експертизи, органи досудового розслідування та суди як експертів можуть залучати фахівців ветеринарної медицини, які відповідають встановленим вимогам. Варто також зазначити, що питання, поставлені на вирішення експертизи, і висновок експертизи не мають виходити за межі спеціальних знань й компетенції експерта в галузі ветеринарної медицини.

Аналіз та узагальнення інформації щодо практики призначення судово-ветеринарних експертиз у межах розслідування кримінальних правопорушень дозволяють встановити детермінанти, що визначають необхідність їх проведення. До них належать: незаконне полювання, жорстоке поводження з тваринами, порушення правил утилізації загиблих тварин тощо.

Отже, можна стверджувати, що судово-ветеринарна експертиза дає змогу отримати відповіді на питання про причини загибелі чи захворювання тварин, які нерідко є наслідком незаконного полювання. Необхідно також зауважити, що питання, які постають перед ветеринарним лікарем як судовим експертом є багатогранними і потребують відповідних знань і досвіду. Виявляючи під час експертного дослідження обставини, що спричинили загибель тварин, експерт вносить пропозиції про їх усунення, так чи інакше запобігаючи виникненню фактів аналогічних кримінальних правопорушень.

Приходько Юрій Павлович, доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ГІДРОРУЙНУВАЧІ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗНЕШКОДЖЕННЯ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Знешкодження (руйнування) вибухового пристрою є основним завданням фахівця-вибухотехніка під час роботи з вибухонебезпечним предметом. Для чого фахівці проводять руйнування вибухового пристрою?

Відомо, що основними частинами будь-якого вибухового пристрою є зосереджений заряд вибухової речовини, засіб підриву та механізм приведення в дію (підривач).

Для від'єднання засобу підриву від зосередженого заряду вибухової речовини проводять руйнування (знешкодження) вибухового пристрою. Адже засоби підриву, до яких належать капсулі детонатори, електродетонатори, мають в своїй конструкції заряд вибухівки близько 2 г. Зосереджений заряд бризантної вибухової речовини вибухового пристрою містить набагато більше вибухівки, але без засобу підриву він не спроможний до детонації. Тому від'єднання засобу підриву від основного заряду є запорукою успішного знешкодження вибухового пристрою, а подальші дії з його частинами можливо проводити (досліджувати) в лабораторних умовах.

Для знешкодження вибухових пристроїв використовують багато засобів, зокрема гідроруйнівні гармати, «кішки», робототехніку тощо. Однак не в усіх випадках згадані технічні засоби можуть ефективно спрацювати. Тобто для конкретних умов необхідні певні конструктивно оформлені вироби, які б ефективно спрацювали.

Для вирішення зазначених завдань працівники Національної академії внутрішніх справ розробили та запатентували вироби, які спроможні ефективно знешкодити (зруйнувати) вибухонебезпечний предмет, встановлений у важкодоступному місці (патент на корисну модель № 110370). Пристрій є корпусом трубчастої форми, що виготовлений з еластичного маломіцного матеріалу, заповненого робочою рідиною (водою, тосолом, соляним розчином тощо). Всередині корпусу вздовж його центральної осі розміщено подовжений заряд вибухової речовини, для чого використовують детонуючий шнур. Під час підготовки до застосування з одного торця оболонку перев'язують (затискають) для створення заглушеного кінця, з протилежного боку вставляють подовжений заряд вибухової речовини (детонуючий шнур) разом із фіксуючими вставками. Вставки у необхідній кількості розподіляють по довжині корпусу так, щоб забезпечити розташування заряду уздовж центральної осі. Після цього оболонку заповнюють рідиною та перев'язують (затискають) її разом з детонуючим шнуром з протилежної сторони.

Пристрій у зібраному вигляді розташовують безпосередньо поблизу підозрілого вибухонебезпечного предмета так, щоб він був максимально наближений до нього, але не торкався його. Потім до детонуючого шнура приєднують електродетонатор та інші необхідні засоби ініціювання вибуху та приводять його в дію.

Залежно від розмірів підозрілого предмета та умов його розташування, пристрій може бути розміщений відносно нього в різних положеннях (навколо,

вздовж, за периметром, зигзагоподібно тощо) як в горизонтальній, так і в вертикальній площинах (у разі знешкодження підозрілих предметів, які мають значні вертикальні розміри або розташовані у вертикальному положенні, підвішені на стіні, дереві тощо) (рис. 1).

Рис. 1. Загальний вигляд пристрою

Під час вибуху детонуючого шнура сила вибухової хвилі діє на рідину, що знаходиться в оболонці. Рідина розриває стінки оболонки і спрямовується назовні.

Створений в результаті вибуху потужний струмінь рідини, спрямований на підозрілий предмет або вибуховий пристрій, руйнує його без приведення в дію основного заряду, мінімально впливаючи на предмети навколишньої обстановки.

Інший гідроруйнувач – це гідрокумулятивний пристрій (патент на корисну модель № 100015), що має вигляд металевого циліндра, у якого на боковій поверхні видовжений по вертикалі секторний отвір, а витратними матеріалами для його роботи є стандартні пластикові пляшки, наповнені водою та споряджені детонуючим шнуром (рис. 2).

У процесі вибуху детонуючого шнура сила вибухової хвилі спрямовується на рідину, яка знаходиться в пляшці. Рідина під час розриву пляшки, акумулюючись в циліндрі, спрямовується назовні через секторний отвір в боковій поверхні циліндра. Створений потужний струмінь рідини, спрямований на підозрілий предмет або вибуховий пристрій, призводить до його руйнування, мінімально впливаючи на предмети навколишньої обстановки.

Рис. 2. Загальний вигляд гідрокумулятивного пристрою

Переваги цих пристроїв над іншими гідроруйнувачами полягають в тому, що вони забезпечують: руйнування підозрілих предметів у важкодоступних місцях, зокрема тих, що перебувають у підвішеному стані; руйнувальну дію за відсутності осколкового ефекту; руйнування вибухонебезпечного предмета не локально, а на всій площині поверхні, на яку діє пристрій; відсутність побічного впливу на предмети навколишнього середовища; простоту конструкції та легкість підготовки до застосування; використання дешевих витратних матеріалів для його виготовлення; варіювання власних геометричних параметрів та потужності залежно від умов застосування та розмірів підозрілого предмета; спрямовану дію; збільшення потужності вдвічі (порівняно з пристроями відкритого типу).

Особливістю застосування цих пристроїв на практиці є те, що зазначені винаходи можуть застосувати: вибухотехнічні підрозділи під час проведення спеціальних вибухотехнічних робіт; спеціальні підрозділами у процесі проведенні антитерористичних операцій або інших спецоперацій; фахівці-піротехніки Державної служби з надзвичайних ситуацій під час виконання покладених на них завдань (тушіння локальних пожеж, руйнування завалів, знешкодження вибухових зарядів тощо), спецпідрозділи правоохоронних органів, військові фахівці.

Садченко Олександр Олексійович, професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ ДСТУ ISO/IEC 17025:2006

Аналіз та узагальнення наукової літератури, національних і міжнародних нормативних документів, що відображають специфіку діяльності судово-експертних лабораторій, свідчить про необхідність уточнення окремих положень, понять та визначень у сфері раціональної і ефективної організації проведення судових експертиз [5].

Одним із шляхів досягнення високої якості експертного провадження є створення систем управління якості, відповідно міжнародних стандартів. Цей напрям потребує, у свою чергу, вжити заходів по акредитації лабораторій. У зв'язку з цим необхідно розглянути основні поняття та визначення зазначеної сфері діяльності:

– акредитація;
– система управління якості в судово-експертних установах;
– судово-експертна операційна процедура;
– характеристика експертних методик;
– показники точності методик;
– точність результатів вимірювань;
– валідація експертних методик;
– міжлабораторне професійне тестування;
– статистичні методи у судовій експертизі.

Метою даної статті є аналіз основних положень акредитації як процедури незалежної оцінки компетентності судових лабораторій.

На сьогодні сталою тенденцією у діяльності судово-експертних установ України є акредитація за міжнародним стандартом системи управління якістю.

Значення та функції акредитації за останні десяти річчя суттєво змінилися. Глобалізація світових ринків сьогодні визначає місію акредитації – забезпечення взаємної довіри до результатів оцінки відповідності акредитованих органів, в тому числі лабораторій на міжнародному рівні шляхом підписання відповідних угод між національним органом акредитації НААУ та відповідними визнаними асоціаціями.

Акредитація – це процедура за результатами якої спеціально уповноважений орган визнає компетентність судової лабораторії виконувати конкретні роботи. В Україні акредитація є основою для визнання достовірності результатів експертиз, підтвердженням відповідності статусу судово-експертної лабораторії.

У вітчизняний і міжнародній практиці акредитація випробувальних і аналітичних лабораторій здійснюється у відповідності з стандартам ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторіях».

Слід зазначити, що за вказаним стандартом акредитується велика кількість організацій, діяльність яких пов'язана з виготовленням різної продукції, сировини, надання відповідних послуг тощо. Тобто ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторіях» встановлює загальні вимоги до компетентності лабораторії [1, 2].

Інтерпретацією цих вимог з урахуванням специфіки лабораторій що здійснюють проведення судових експертиз, взяла на себе міжнародна організація з акредитації ILAC (International Laboratory Accreditation Cooperation). Зокрема, нею підготовлено керівництво з питань акредитації судово-експертних лабораторій – G-19 Guidelines for Forensic Sciens Laboratories. У цьому документі інтерпретовано положення ISO/IEC 17025:2005 для їх застосування під час акредитації, які стосуються: переліку основних предметів та речовин, які досліджуються в процесі експертизи; основні методи, які при цьому застосовуються; вимоги до об'єктивних випробувань; вимоги до управління експертною лабораторією; вимоги до персоналу, приміщень, зовнішніх умов, методи експертних досліджень, обладнання; простежуваності вимірювань; відбору зразків; оброблення та досліджень основних об'єктів; забезпечення якості результатів експертних досліджень; подання звітів за результатами досліджень тощо.

Саме ILAC формує глобальну, всесвітню мережу акредитованих калібрувальних та випробувальних лабораторій взаємної довіри до результатів що сприяє усуненню повторних випробувань і калібрувань. Основними вимогами до акредитації судово-експертних лабораторій є вимоги до управління якістю і технічні вимоги.

Судово-експертна лабораторія повинна розробляти, запроваджувати і підтримувати систему управління якості, документально оформляти свою політику, програми, процедури і інструкції в об'ємі необхідному для забезпеченні якості експертиз. Документація системи управління якості повинна бути доведена до відома персоналу лабораторій, зрозуміла і доступна до виконання.

Технічні вимоги включають в себе оцінку стану наступних факторів: компетентність персоналу; приміщення і умови оточуючого середовища; методи експертних досліджень; оцінка придатності методів вимірювань і тестувань; обладнання; простежуваність вимірювань; відбір зразків для експертизи та поводження з ними.

Підтвердження виконання вимог щодо управління якості і технічних вимог дозволяє НААУ провести акредитацію судово-експертних лабораторій на відповідність.

ДНДЕКЦ МВС України акредитований на відповідність вимогам стандарту ДСТУ ISO/IEC 17025:2006. Окрім того, ДНДЕКЦ МВС України є призначеним органом з оцінки відповідності та призначеним та уповноваженим органом з сертифікації у державній системі сертифікації, враховуючи нові вимоги до таких органів, цілком закономірним є у майбутньому акредитація ДНДЕКЦ МВС України ще за одним стандартом серії ISO 17000, а саме за стандартом ISO/IEC 17065 [3, 4].

Отже, які переваги має судово-експертна лабораторія у своєму прагненні до акредитації:

– побудова власної системи управління до вимог стандартів;

– стандартизація процесів судово-експертної діяльності;

– встановлення єдиних вимог до компетентності персоналу, експлуатації обладнання, критеріїв придатності методів;

– проведення робіт у відповідності до установлених схем;

– встановлення персональної політики у галузі забезпечення якості;

– можливість демонстрації результатів;

– оцінка постачальників товарів, робіт і послуг;

– оцінка компетентності персоналу;

– оцінка придатності методів, методик, програмного забезпечення для цільового використання;

– постійний контроль працездатності обладнання;

– забезпечування єдності вимірювань;

– постійна реєстрація усіх даних і процесів.

Недоліки акредитації:

– витрати на навчання, калібрування обладнання, оцінку придатності методів тощо;

– побудова, функціонування та постійна робота над вдосконаленням системи менеджменту якості;

– збільшення нормативної та технічної документації;

– витрати на акредитацію;

– трудомісткість процесів тощо.

Прагнення до акредитації допомагає виявляти недосконаліть законодавства в Україні що регламентує судово-експертну діяльність, переймати досвід країн що успішно використовують результати робот лише акредитованих судово-експертних установ, накопичувати власний позитивний досвід впровадження стандартів серії ISO 17000, що в подальшому обов'язково складатиме основу для перегляду та розробки законів та інших нормативно-правових актів, що регламентують судово-експертну діяльність.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про стандартизацію». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315-18.

2. ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій». Видання офіційне. Київ: Держспоживстандарт України, 2007. 32 с. URL: http://www.certatom.kiev.ua/images/files/16.06.15_17025.pdf

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.01.2016 № 56 «Про затвердження спеціальних вимог до призначення органів з оцінкою відповідності». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/56-2016-%D0%BF.
4. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 28.03.2016 № 518 «Про затвердження Вимог до призначених органів з сертифікації в державній системі сертифікації». URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0580-16.
5. Смирнова С., Омельянюк Г., Усов А., Бебешко Г. Специфика применения основных терминов и определений международного стандарта ГОСТ ИСО/МЭК 17025-2009 к деятельности судебно-экспертных лабораторий. Теория и практика судебной экспертизы. 2012. № 2 (26). С. 57–67.

Саковський Андрій Анатолійович, кандидат юридичних наук, директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВІДІБРАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Як свідчить практика, в Україні вже традиційно так склалося, що рідко зустрічається кримінальне провадження, в якому б не призначалася жодна експертиза. В єдиному державному реєстрі судових рішень важко знайти рішення, яке б не мотивувалося висновком експерта. Учасники процесу на досудовому розслідуванні та судовому розгляді прагнуть отримати беззаперечні докази вини або невинуватості, які ґрунтуються на наукових постулатах, перевірених якісною криміналістичною технікою. Однак, все починається з відібрання зразків для подальшого направлення на дослідження.

Так, у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею (ч. 1 ст. 245 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України)) [1].

Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів.

Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими для проведення освідування. Тобто, відбирання зразків здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Відібрання зразків, яке супроводжується оголенням особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою самої особи. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при відібранні зразків у особи іншої статі, коли це пов’язано з необхідністю оголювати особу (ст. 241 КПК України).

У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160-166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов’язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово (ч. 3 ст. 245 КПК України).

Іноді кримінальне процесуальне законодавство дозволяє отримувати зразки для дослідження таємно від їх власника. Здійснюється це шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, на підставі отримання відповідного дозволу

і лише під час розслідування тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушень.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 267 КПК України слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Для цього слідчий має отримати ухвалу слідчого судді, постановлену в порядку, передбаченому для отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 246, 248 та 249 КПК України).

Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб, але сюди не відносяться приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо (ч. 2, 3 ст. 267 КПК України).

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання відповідно до статті 245 КПК України неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

Порядок отримання дозволу на таке отримання аналогічний, однак, у клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати (ст. 274 КПК України). Тобто, ми повинні зазначити що саме хочемо знайти та вилучити.

Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами КПК України, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

До прийняття у 2012 році чинного Кримінального процесуального кодексу України широко використовувались картотеки та електронні накопичувальні бази даних на кшталт «Дакто-2000» [2], які наповнювались за рахунок осіб, затриманих за вчинення адміністративних правопорушень або злочинів (ст. 7 ЗУ «Про попереднє ув'язнення») [3]. Такі особи обов'язково піддавались дактилоскопіюванню перед поміщенням до камер тимчасового тримання у райвідділах міліції та ізоляторах. Згодом такі камери були ліквідовані, оскільки вони порушують права людини, а більшість ізоляторів тимчасового тримання закрили для перебудови, оскільки вони не відповідали нормам.

Таким чином, поповнення дактилоскопічних баз суттєво зменшилось, однак злочинів, як свідчить статистика, менше вчиняти не стали.

Як один із способів, подолання цієї проблеми, вбачаємо можливість використовувати бази даних Державної міграційної служби України, яка відбирає зразки відбитків пальців від громадян, бажаючих отримати біометричний паспорт. Якщо держава вже зберігає величезний масив відбитків пальців, чому вона не може використовувати його для забезпечення безпеки на своїй території?

Однак, для прийняття такого рішення передбачаємо виникнення спірних питань, які потребують попереднього обговорення:

1. Чи не обмежуватиме таке використання даних прав і свобод людини? Якщо так, то чи відповідатиме таке обмеження рівню загрози, якої можна буде уникнути?

2. Зазначена інформація перебуває у користуванні Державної міграційної служби України, порівняльний аналіз проводитиме Експертна служба МВС

України, а результатів дослідження потребує Національна поліція України (інші правоохоронні органи). Яким чином має бути організована та скоординована робота між цими органами із даного напрямку?

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекси України : Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI (за змінами та доповненнями станом на 08.10.2016) // Відомості Верховної Ради України від, 2013 р. – № 9-10. – Ст. 474.

2. Відділ дактилоскопічної експертизи : ДНДЕКЦ МВС України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки : http://dndekc.centrmia.gov.ua/?p=580

3. Про попереднє ув'язнення : Верховна Рада України; Закон від 30.06.1993 р. № 3352-XII (зі змінами та доповненнями станом на 01.03.2016) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Закону : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3352-12

Свобода Євгенія Юріївна, професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Антонюк Поліна Євгенівна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ТИПОВІ ПОМИЛКИ ЕКСПЕРТА-ПОЧЕРКОЗНАВЦЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ

Судово-експертній діяльності як різновиду людської діяльності властиве суб'єктивне ставлення до вчиненого. Судові експерти (в тому числі експерти-почеркознавці) не застраховані від неправильних висновків. Помилки були і залишаються об'єктивною реальністю, але це не виключає прагнення їх подолати та уникнути цілого комплексу негативних наслідків.

Серед джерел доказів у всіх видах судочинства особливе місце займає висновок експерта як такий, що є джерелом науково обґрунтованої інформації. Однак на діяльність експерта в процесі пізнання впливає низка як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, які можуть сприяти виникненню помилок.

Аналіз практики експертних підрозділів МВС України, МЮ України свідчить, що помилкові висновки почеркознавчих експертиз зустрічаються доволі часто. Можливість виникнення помилок залежить від різних причин: складність самого об'єкта дослідження – почерку та підпису; складність завдань, що вирішуються тощо.

Експертні помилки при проведенні судово-почеркознавчих досліджень, як правило, пов'язані з недоліками методичного характеру, які відносяться до виділення й оцінки ідентифікаційних ознак почерку та підпису, а також використання недостатньої кількості і неналежної якості порівняльного матеріалу.

Так, наприклад, при дослідженні звичайного (незміненого) почерку найбільш частими причинами необґрунтованих висновків є невміння виявляти, вивчати і оцінювати ідентифікаційні ознаки почерку з урахуванням їх стійкості, частоти зустрічальності, взаємозалежності та варіаційності.

При формулюванні позитивного висновку експерт включає до сукупності суттєві співпадаючі ознаки, що надає їй індивідуального характеру. При формулюванні негативного висновку експерт включає до сукупності стійкі ознаки, що розрізняються, які свідчать про іншу систему рухів при виконанні досліджуваного тексту, у порівнянні з навичкою особи, зразки почерку якої надані для порівняння.

Основні недоліки при дослідженні такого виду об'єктів зводяться до наступного: у досліджуваному почерку виявляються тільки співпадаючі ознаки або тільки такі, що розрізняються, у той час як є ті й інші; невірно оцінюються ознаки, в результаті чого ознаки, що розрізняються, оцінюються як співпадаючі. Це особливо часто спостерігається у разі виявлення декількох варіантів ознак почерку без урахування частоти зустрічальності варіантів ознак; взагалі не виявляються розбіжності ознак, які мають місце у порівнюваних об'єктах, або виявляються у неповному обсязі; не враховується мала інформативність співпадаючих ознак; не враховується характер прояву співпадаючих ознак, тобто їх приблизність. У цих випадках такі ознаки оцінюються як варіанти, які не проявилися у почерку особи, із зразками якої відбувається порівняння. В дійсності ж вони є ознаками почерку іншої особи; не звертається увага на те, що збіги є лише частковими, тобто проявляються у буквах, які суттєво розрізняються за іншими ознаками.

Не завжди точно визначається завдання дослідження. У процесі огляду й вивчення досліджуваного об'єкту необхідно вирішити питання, чи виконаний весь текст однією особою та чи можна розглядати його як єдиний почерковий матеріал. При дослідженні схожих почерків слід звертати увагу на виявлення всіх збігів і розбіжностей, а також, що особливо важливо, на різну частоту зустрічальності окремих варіантів співпадаючих ознак.

У ряді випадків експерти неповно виявляють співпадаючі ознаки і такі, що розрізняються, не звертаючи увагу на різну частоту зустрічальності варіантів співпадаючих ознак, і тому невірно оцінюють встановлені ознаки.

При дослідженні зміненого почерку, як показує практика, необґрунтовані висновки бувають обумовлені тим, що деякі експерти слабо орієнтуються в ознаках незвичайного виконання рукописів (підписів), а також у ступені і характері виразності змін, які при цьому настали. Будь-яка зміна почерку (навмисна чи ненавмисна) пов'язана зі зміною навичок письма і тягне за собою зміну ознак почерку. Однак, ступінь і характер змін, що настали, залежить від різних факторів, які впливають на почерк (навмисне викривлення, наслідування, психічний стан, хвороба, незвична поза при письмі тощо), і можуть проявлятися по-різному.

Відомо, що ознаки зниженої координації рухів – це загальна риса незвичайного виконання. Проте ознаки зниженої координації різняться за ступенем і характером виразності в залежності від причини, яка діє на почерк, і особливостей почерку конкретної особи (виробленість, будова).

Слід відмітити, що при дослідженні підписів, в основному, мають місце ті ж недоліки, що й при дослідженні почерку. Експерти не завжди встановлюють ознаки незвичайного виконання підписів, іноді надають їм однобічне пояснення, особливо у випадках їх слабкої виразності. Виявляючи ознаки незвичайності, експерти іноді не перевіряють їх наявність у зразках, у зв'язку з чим появу цих ознак невірно пов'язують з фактом наслідування.

У ряді випадків, ідентифікаційні ознаки, які відобразилися у підписах, експерти вивчають неповно і непослідовно. Це не дозволяє прослідкувати не

тільки помітні збіги і розбіжності ознак, а й усі сполучення окремих ознак. Повне дослідження виявлених ознак в їх сукупності дає більш цінну інформацію, аніж та, яка отримана у результаті вивчення окремо взятих ознак.

Іноді експерти припускаються порушень методичного характеру як щодо виявлення ідентифікаційних ознак, так і щодо відображення їх у висновку: у сукупність включаються малоінформативні ознаки у невеликій кількості; не враховується приблизність збігів.

Суттєві недоліки зустрічаються і при дослідженні підписів, які виконані з наслідуванням. Як правило, у таких підписах спостерігається зовнішня схожість, певне зниження координації рухів, уповільнення темпу письма й, поряд з цим, стійкі розбіжності окремих ознак. Завдання експерта при такого роду дослідженнях – визначити ознаки наслідування.

До обставин, які ускладнюють вирішення завдань почеркознавчої експертизи, відноситься малий об'єм графічної інформації, який обумовлений короткістю запису (підпису). Іноді невірно визначається інформативність почеркового матеріалу, який міститься у об'єкті. Особливо у випадках, коли мова йде про встановлення виконавця неавтентичного підпису. Обмежуються фразою: «Підписи прості, короткі, а тому не містять достатньої кількості почеркового матеріалу». У дійсності в багатьох випадках завдання можна вирішити: слід проводити дослідження не лише відносно окремих букв і ознак, але по ланцюжку, тобто використовувати так звані інтегративні ознаки.

Почерк, не дивлячись на певну стійкість, може зазнавати змін. Тому велике значення мають зразки почерку і підписів, які надаються для дослідження. Обов'язковою вимогою при проведенні дослідження є наявність достатньої кількості зразків і, головне, чітко повинна бути встановлена їх достовірність. Наявність недостовірних зразків часом призводить до грубої експертної помилки. Особливо слід відмітити небезпеку проведення дослідження тільки за експериментальними зразками: важко прослідкувати стійкість ознак почерку у зразках, не можна виключити і навмисної зміни почерку при отриманні експериментальних зразків; також наявність у розпорядженні експертів тільки експериментальних зразків почерку і підпису не дає можливості вияснити і той факт, як писала особа у момент виконання досліджуваного об'єкту.

І, нарешті, помилки, що зустрічаються при обґрунтуванні ймовірного висновку. Як і будь-який інший, він повинен бути правильно обґрунтований. Інакше знижується доказове значення висновку експерта. Якщо експерт приходить до позитивного ймовірного висновку, не дивлячись на наявність певних розбіжностей, то, формулюючи його, необхідно хоча б у ймовірній формі пояснити, чому ознаки, які формально суперечать висновку, не впливають на вирішення питання. Коли ж появу розбіжностей пояснити не вдається, експерт повинен зробити висновок про неможливість вирішення питання по суті.

Симоненко Наталія Олександрівна, викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗҐВАЛТУВАНЬ МИНУЛИХ РОКІВ

Досить часто під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років та подальшого розгляду кримінального провадження в суді виникає потреба щодо вирішення питань, на які слідчий не може повноцінно відповісти, оскільки не володіє всіма необхідними спеціальними знаннями. Тому постає необхідність залучення фахівців інших спеціальностей. У такому разі для встановлення нових фактичних даних і перевірки вже зібраних доказів необхідно провести судово-медичну експертизу.

Висновок експерта є одним із найважливіших доказів під час досудового розслідування зґвалтувань. Підстави проведення та порядок призначення експертиз щодо кримінального провадження передбачені КПК України, Законом України «Про судову експертизу», Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженими наказом Міністерства юстиції України [1; 2].

У КПК України чітко визначено, що судово-медичну експертизу під час досудового розслідування злочинів проти здоров'я особи призначають обов'язково. Питання, які спрямована вирішити судово-медична експертиза, залежать переважно від предмета, способу злочинного посягання, методів маскування злочинного результату, а також іноді від слідчої ситуації [3, с. 125].

Проведення судово-медичної експертизи під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років є важливою слідчою (розшуковою) дією, оскільки її можуть призначати у зв'язку з виявленням слідчим нових слідів і речових доказів вчиненого зґвалтування або обмови у його вчиненні, а також для отримання від підозрюваного зразків для порівняльного дослідження (крові, волосся, сперми тощо).

Отже, з метою проведення судово-медичної експертизи під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років слідчому необхідно ретельно вивчити матеріали кримінального провадження та висновки експерта щодо проведення попередніх експертиз і вирішити, які судово-медичні експертизи необхідно проводити цього разу, а саме:

– первинну, якщо цю експертизу не проводили за вказаним провадженням;

– повторну, якщо цю експертизу проводили, але у слідчого виникли сумніви щодо об'єктивності висновків експертиз;

– додаткову, у разі виникнення нових суттєвих питань, які можуть допомогти слідчому під час досудового розслідування цього злочину;

– комплексну, за необхідності під час проведення судово-медичної експертизи задіяти фахівців різних галузей знань.

Судово-медичний експерт перед тим як розпочати експертизу ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження та проводить огляд потерпілої особи та/або підозрюваної особи у звичайному порядку. Спочатку відзначають загальні фізіологічні дані (стать, вік, фізичний розвиток). Після цього розпочинають огляд статевих органів, який здійснюють в гінекологічному кріслі в присутності помічника, а якщо потерпіла особа не досягла 16 років – в присутності батьків, опікунів або інших осіб, які їх замінюють. Під час

опитування неповнолітньої потерпілої особи обов'язковою є присутність експерта в галузі психології.

Визначимо головні питання, які має вирішити експерт під час судово-медичної експертизи згвалтувань минулих років.

1. Чи порушена анатомічна цілісність дівочої пліви? Яка давність її порушення, особливість ушкоджень? Унаслідок чого вони виникли? Чи допускає конкретна дівоча пліва за своєю структурою можливість здійснення статевого акту без її порушення? У такому випадку проводять акушерсько-гінекологічне дослідження на відповідному гінекологічному кріслі. Враховують ушкодження стінок піхви, а також розриви дівочої пліви, як свіжі, так і давні. Час порушення дівочої пліви визначають за ступенем загоєння. Якщо структура дівочої пліви допускає можливість здійснення статевих зносин без її ушкодження, тоді експерт звертає увагу на ступінь її розтягненості.

2. Чи є на тілі потерпілої особи ушкодження? Який їх характер, локалізація, спосіб утворення, ступінь тяжкості, а головне – давність? Виокремлюють дві групи ушкоджень під час згвалтувань: генітальні (синці, садна, подряпини, рани, рубці, шрами в місці статевих органів і на внутрішній поверхні стегон, розриви великих і малих статевих губ, стінок піхви, м'язів стегна, сліди укусів) та екстрагенітальні (синці, садна, рани, рубці, шрами на шиї, кистях рук, в місці передпліч, навколо рота, на спині). Окрім цього, нерідким явищем є переломи кісток лицьового скелета (носа, нижньої щелепи), ребер, кінцівок, черепно-мозкова травма різного ступеня тяжкості, вивихи суглобів верхніх кінцівок від викручування рук.

3. Які наслідки статевого акту?

Виявлення вагітності. В такому випадку перед експертом постає питання про термін вагітності. Для визначення цього судово-медичний експерт залучає акушера-гінеколога й експертизу проводять комісійно. Сучасні методи ДНК-типування дають змогу з високим ступенем достовірності встановити біологічне батьківство. Зібрані зразки направляють для проведення подальшого дослідження фахівцям-генетикам.

Виявлення зв'язку між перериванням вагітності та статевим актом передбачає визначення дати отримання травми та її характеру, а також періоду між травмою і появою симптомів переривання вагітності. Для визначення цього судово-медичний експерт також залучає акушера-гінеколога і експертиза проводять комісійно.

Наявність венеричного захворювання, що є переконливим доказом зараження під час статевих акту, адже за стадією захворювання можна встановити строк зараження і термін статевих зносин. У таких випадках необхідно направляти в шкірно-венерологічний диспансер, де і витребувати результати у письмовому вигляді.

Таким чином, проведення судово-медичної експертизи є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування згвалтувань минулих років. Однак все ж необхідно мати на увазі, що під час проведення цього виду експертизи виникають певні труднощі, адже досліджувані об'єкти з часом змінюються та втрачають деякі властивості та якості. Попри це, експерт як особа, яка має необхідні спеціальні знання допомагає слідчому у встановленні важливих фактів і обставин для розслідування цього кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651–17/page. – Назва з екрана.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705–98. – Назва з екрана.

3. Кримінальне право України: підручник / В. В. Кузнєцов, В. П. Михайленко, Ю. В. Опалинський. – Київ, 2006. – 440 с.

Татарнікова Тетяна Олександрівна, завідувач відділу менеджменту якості лабораторії планування, контролю та менеджменту якості Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук

ЕЛЕМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ

З часу, коли стандартизацію почали використовувати в установах, що здійснюють судово-експертну діяльність в Україні, підходи до вивчення елементи, що формують якість процесу експертних досліджень, значно розширились.

Так, нині базовими елементами, що забезпечують якість дослідження, на нашу думку, є:

– персонал і його компетентність;
– приміщення та умови довкілля;
– обладнання;
– методи досліджень;
– система забезпечення якості;
– адміністрування діяльності установи (підрозділу, лабораторії).

Окреслені елементи завжди впливали на якість досліджень, однак саме впровадження стандартів якості [1; 2; 3] дало змогу судово-експертним установам систематизувати базисні складові та розглянути процес проведення експертних досліджень більш поглибоко.

Персонал і його компетентність. Вимоги, окреслені у стандарті до зазначеного елементу, не такі суворі, як у Законі України «Про судову експертизу» [4] та Положенні про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС України та атестацію судових експертів Експертної служби МВС України [5]. Цей елемент вже повноцінно контролюють в підрозділах Експертної служби МВС України. Проблемним іноді буває питання щодо демонстрації реалізації вимог стандартів [1; 2; 3] до персоналу та його компетентності для аудиторів Національного агентства з акредитації України, проте за певних підходів у частині створення документів системи управління (розробленні певних бланків і форм) у лабораторії вдається обґрунтувати виконання зазначених вимог стандартів.

Приміщення та умови довкілля є мало врахований до впровадження стандартів якості елемент. Певною мірою на приміщення та умови довкілля

звертали увагу в контексті санітарного стану, атестації за умовами праці, облаштування за вимогами безпеки, проте вимоги стандартів виявилися ширшими. Так, на сучасному етапі для забезпечення належної реалізації функціонування цього елементу потрібно враховувати багато чинників:

– вимоги до зберігання об'єктів дослідження;
– вимоги до експлуатації обладнання;
– вимоги до зберігання реактивів;
– вимоги до застосування методів досліджень;
– вимоги замовників (якщо такі окреслені) тощо.

Тому з впровадженням стандартів якості сформувався новий напрям у роботі експертів, що представлений контролем і створенням конкретних умов довкілля (температура, вологість, тиск, кварцування тощо).

Обладнання. До обладнання в підрозділах Експертної служби МВС України завжди ставились відповідально. До певного часу обмежувалися лише вимогами Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність», де йшлося про повірку засобів вимірювальної техніки та атестацію випробувального устаткування, а у випадках прагнення лабораторії до акредитації відповідно до вимог стандартів [1; 3] здійснювали також калібрування вже повіреного або атестованого обладнання. Нова редакція Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [6] змінила такий стан речей, тому зараз акредитована лабораторія не повинна проводити повірку засобів вимірювальної техніки. Однак випробувальне устаткування у зазначеному Законі було залишено без уваги. З метою відповідності вимогам стандартів якості лабораторії розробляють власні процедури з обслуговування випробувального устаткування задля доведення його працездатності.

Методи досліджень. До впровадження ДСТУ ISO/IEC 17025 методи досліджень використовували з майже безумовною довірою, якщо вони були опубліковані в методиках і стандартах. Проте з метою відповідності вимогам ДСТУ ISO/IEC 17025 лабораторіям необхідно досліджувати самі методи задля підтвердження їх працездатності в умовах лабораторії, що виявилось позитивним досвідом. Окреслений стандарт також дав змогу застосовувати методи, розроблені самою лабораторією й не очікувати на апробацію методу широким колом учених і практиків різних судово-експертних установ, що зазвичай призводить до затягування впровадження методу в практичну діяльність.

Система забезпечення якості. Цей елемент до впровадження ДСТУ ISO/IEC 17025 функціонував у іншій площині. Нині в Експертній службі МВС України розроблено комплекс заходів для забезпечення якості, а саме: контроль за якістю здійсненого дослідження, контрольні завдання, міжлабораторні порівняльні дослідження, професійне тестування, моніторинг за дотриманням вимог, встановлених відповідними інструкціями та методиками до проведення та оформлення досліджень.

Адміністрування діяльності установи (підрозділу, лабораторії). Такий елемент не новий для підрозділів Експертної служби МВС України. Стандарти якості надали можливість структурувати складники такої діяльності. Це забезпечило позитивний вплив на організацію роботи підрозділів загалом. Проблемним питанням впровадження стандартів якості [1; 2; 3] іноді є нетипові для судово-експертних установ назви складників адміністрування діяльності, однак ми подолали й цей бар'єр.

На сучасному етапі окреслені стандарти переважно впроваджені у практичну діяльність підрозділів Експертної служби МВС України. Тривають

заходи з акредитації та періодичного нагляду Національним агентством з акредитації України, а також продовжується активне удосконалення аспектів функціонування окреслених елементів.

Список використаних джерел

1. ДСТУ ISO/IEC 17025:2006. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій.

2. ДСТУ ISO/IEC 17025:2015. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій.

3. ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2014. Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування.

4. Про судову експертизу : Закон України 25 лют. 1994 р. № 40-38-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.

5. Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 8 лют. 2017 р. № 102. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15. – Назва з екрана.

6. Про метрологію та метрологічну діяльність : Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1314-7 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 30. – Ст. 1008.

Федчишина Віоллета Віталіївна, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України, кандидат економічних наук

ЗНАЧЕННЯ МЕТОДІВ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Рушійною силою розвитку науки є пізнання. За допомогою процесу пізнання наука безперервно розширює свої межі або, навпаки, за певних обставин звужує їх, – все це є складовими її постійного удосконалення.

У процесі пізнання або дослідження певного явища використовується сукупність різноманітних методів, за допомогою яких можна отримати певний результат, підтвердити чи спростувати гіпотезу.

Метод – це шлях до чогось, це спосіб практичної і теоретичної діяльності людини, зумовлений закономірностями руху об'єктивної дійсності і спрямований на оволодіння нею, це – спосіб пізнання і дослідження об'єктів і явищ, це характер діяльності.

Поняття наукового методу судово-експертної діяльності є більш змістовним, ніж поняття наукового методу. На думку О. Р. Шляхова «у «великій» науці відсутній загальноприйнятий розподіл методів дослідження. Навіть у найдавніших галузях знань (хімії, фізиці. біології) немає детальних класифікацій. Навряд чи виправдано очікувати їх розроблення, щоб потім «трансформувати» для потреб судової експертизи. Труднощі утворення класифікацій методів судової експертизи очевидні, оскільки навіть за окремими родами і видами вичерпно назвати всі методи та інструментальні засоби вдається лише в загальному вигляді з численними застереженнями [1, с. 11].

За своєю природою алгоритм чи програмування процесу проведення експертизи є синтезом як наукових, так і практичних знань судового експерта. Тому їх формування представляє собою вельми складний творчий процес.

Відправним положенням для розкриття загального поняття «методу» служить філософська, гносеологічна його інтерпретація.

Дослідження загальної системи методів експертного дослідження не є новою тенденцією серед правознавців, і з 70-років XX століття активно досліджувалося українськими і зарубіжними вченими Т. В. Аверьяновою, Р. С. Бєлкіним, А. І. Вінбергом, О. М. Зініним, Н. І. Клименко, В. О. Коноваловою, М. П. Майліс, М. І. Пановим, В. Ю. Шепітьком, А. Р. Шляховим, М. Г. Щербаковським та іншими. Вчені по-різному визначають сутність методу, аналізуючи різні підходи до змісту даного поняття, їх суті.

За ст. 102 «Зміст висновку експерта» КПК України у висновку повинно бути зазначено докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні.

Вибір сукупності методів при проведенні конкретної експертизи визначається змістом експертних задач і обсягом вихідних даних про об'єкт дослідження. Правильне застосування методу, з наукової точки зору, є суттєвою умовою успішного розвитку пізнання. І тільки у разі дотримання методів при вирішенні поставленого завдання, можливим стає їх правильна відповідність умовам і потребам експертної діяльності.

Економічний розвиток України розширює сферу застосування економічної експертизи в різних галузях фінансової і господарської діяльності. Це пов'язано із необхідністю зниження ризику в процесі прийняття рішень на різних державних рівнях щодо заходів забезпечення розвитку суспільства й держави.

Правопорушення у сфері економічної діяльності є великою групою діянь, які різняться способами їх вчинення, комплексом індивідуальних, неповторних ознак, характером суспільної небезпеки і ступенем тяжкості.

Судова економічна експертиза – це єдиний спосіб отримання одного із найбільш вагомих доказів при розслідуванні економічних правопорушень – висновків експерта-економіста.

Судово-економічна експертиза представляє самостійний клас експертних досліджень. В рамках цього класу прийнято виділяти експертизу бухгалтерського та податкового обліку, фінансово-господарської діяльності та фінансово-кредитних операцій.

Судово-економічна експертиза є процесом дослідження господарських правовідносин з метою їх правильного вирішення правоохоронними органами і судом. Результати проведення судово-економічних експертиз виступають допоміжним важелем ефективного механізму встановлення суттєвих обставин і реалізації правосуддя в сфері економіки.

Слідова картина економічних правопорушень, як об'єкт дослідження, потребує всебічного підходу до вивчення. І це викликає необхідність однакового і єдиного підходу і до наукового трактування, і до практичного застосування методів при проведенні судово-економічних експертиз. Адже ще в 1913 році перший вчений експерт-бухгалтер С. Ф. Іванов писав [2, с. 37-39], що вибір методу дослідження, а значить і результати дослідження, багато в чому залежать від якості, кількості і правильного групування вихідного матеріалу, наданого на експертизу.

Р. С. Бєлкіним, А. И. Вінбергом, М. О. Селівановим, А. Р. Шляховим та іншими вченими [3, 4, 5] запропоновано основоположну класифікацію методів експертних досліджень із врахуванням ступеню їх спільності і субординації на основі трьох складових системи, які використовуються в кожній науці, і економічній зокрема: всезагальний (діалектичний) метод; загальні

(загальнонаукові) методи; спеціальні (окремі) методи, зокрема, спеціальні методи окремої науки економіки як материнської науки, яка охоплює бухгалтерський і податковий облік, аналіз фінансово-господарської діяльності, фінанси і кредит та всі економічні сфери.

Визначаються методи судово-економічної експертизи як сукупність всезагальних (діалектичних), загальнонаукових та спеціальних методів, які представляють, а, вірніше, поєднують методичні способи і прийоми, за допомогою яких практично реалізуються поставлені перед експертами – економістами завдання.

Із 60-років XX століття в СРСР метод дослідження судово-економічної експертизи трактувався як сукупність прийомів, що застосовуються експертом-бухгалтером у процесі дослідження документів, облікових регістрів та інших матеріалів справи [6, с. 199].

Започаткований підхід до такого трактування визначення методу судово-економічної зберігся до сьогодні, хоча, звичайно, доповнений іншими дефініціями, вивчали науковці Г. А. Атанесян, М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Гаджиєв, Є. С. Дубоносов, С. А. Звягін, Н. Д. Єріашвілі, Ж. А. Кєворкова, Н. І. Клименко, М. М. Ласкін, В. Д. Понікаров, П. Ю. Пошюнас, О. М. Ромашов, С. П. Фортинський, С. Г. Чаадаєв та інші.

Метод в процесі експертного економічного дослідження, як пише А. М. Ромашов, є основою процесу наукового дослідження, а прийом стає дією, яка дозволяє отримати вихідний матеріал для дослідження цим методом [7, с. 18-19]. В широкому розумінні «прийомом» є спосіб, порядок дій при виконанні.

У практичній діяльності система методів судової економічної експертизи є вірно скерованим шляхом, стандартними правилами і способом теоретичного або прикладного наукового дослідження, направленими на досягнення певного результату вирішення на основі спеціальних економічних знань поставлених перед експертом задач. Широко застосовуючи традиційні методи експертного економічного дослідження, у експертів все частіше виникає потреба в необхідності нового і сучасного, але вірного, підходу до обробки об'єктів дослідження.

Дотримання основних принципів в процесі дослідження актуальне при роботі експерта з об'єктами дослідження – первинними документами фактів господарської діяльності суб'єкта господарювання, документів обліку і звітності, записів в облікових регістрах, і залежить від правильного застосування методів, які, хоча і відомі експертам – економістам, але практичне їх застосування нерідко викликає багато питань.

Методи застосовуються в певній відповідності, яка залежить від поставлених задач і етапів їх вирішення, від процесуальних умов проведення дослідження. Методичний інструментарій судово-економічного дослідження розроблений на концептуальних основах економічної науки, а теорія криміналістики та судової експертизи обумовлює визначений процесуальними нормами порядок застосування як сукупністю прийомів і способів при дослідженні документів і записів в облікових регістрах та інших матеріалів кримінального провадження.

Результати експертного економічного дослідження встановлюють нові, невідомі раніше факти.

Методом судово-економічної експертизи об'єднані в процесі експертного економічного дослідження прийоми, що використовуються за допомогою спеціальних процедур при вивченні операцій, що знайшли відображення в

бухгалтерському обліку та звітності, Прийоми судово-економічної експертизи слід розглядати з точки зору їх використання під час проведення певної процедури експертного дослідження.

Високо оцінюючи значення методу при проведенні експертного економічного дослідження, крім наявності різноманітних підходів науковців до трактування терміну «метод», на сторінках наукових джерел не існує єдиного підходу до їх класифікації.

Список використаних джерел

1. Шляхов А. Р. О классификации методов судебной экспертизы. Реф. науч. сообщ. на теорет. семинаре – криминалист. чтениях. Москва, 1977. Вып. 18. С. 11.

2. Иванов С. Ф. Бухгалтерская экспертиза в судебном процессе: пособие. Санкт-Петербург: издание книжного склада «Коммерческая литература», 1913. 222 с.

3. Белкин Р. С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. Москва, 1970.

4. Винберг А. И., Шляхов А. Р. Общая характеристика методов экспертного исследования. Общее учение о методах судебной экспертизы: сб. науч. тр. Москва, 1977.

5. Селиванов Н. А. Понятие метода криминалистики. Материалистическая диалектика – общая методологическая основа советской криминалистики. Москва, 1969.

6. Остроумов С., Фортинский С. Основы бухгалтерского учета и судебно-бухгалтерской экспертизы. Москва: Юрид. лит., 1964. 290 с.

7. Ромашов А. М. Методы судебно-бухгалтерской экспертизы. Курс лекций. Москва, 1975. 115 с.

Чечіль Юрій Олексійович, завідувач лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ НЕРУХОМОГО МАЙНА СТАНОМ НА ДАТИ В МИНУЛОМУ

Правове регулювання процесу визначення вартості нерухомого майна в Україні відображено в Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року № 2658-III, положеннях Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади майна і майнових прав» від 10 вересня 2003 року № 1440 та Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 2 “Оцінка нерухомого майна”» від 28 жовтня 2004 року № 1442. У зазначених нормативно-правових актах наявне регулювання визначення вартості майна лише станом на дату його визначення, причому взагалі відсутня процедура визначення вартості майна станом на дати в минулому.

Здійсненний емпіричний аналіз практики проведення судової оціночно-будівельної експертизи дає змогу встановити, що більшість вирішує питання визначення ринкової вартості станом на дату вчинення злочину (неправомірне відчуження, надання в оренду нерухомого майна тощо), тобто станом на дати в минулому.

Відсутність правового регулювання процесу визначення вартості нерухомого майна станом на дати в минулому створює певні обмеження для безпосереднього процесу визначення вартості, змушує судових експертів використовувати евристичні методи дослідження.

Обов'язковість використання наведених нормативно-правових актів під час проведення судової оціночно-будівельної експертизи зумовлена наявністю норми у Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», відповідно до якої «Діяльність судових експертів, пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України "Про судову експертизу", з урахуванням особливостей, визначених цим Законом щодо методичного регулювання оцінки цього майна».

Повертаючись до аналізу питань щодо визначення ринкової вартості нерухомого майна, додаткової уваги потребує безпосереднє визначення поняття «ринкова вартість» та його дотримання під час проведення судової експертизи.

Так, відповідно до Національного стандарту № 1 «ринкова вартість – вартість, за яку *можливе відчуження об'єкта оцінки* на *ринку подібного майна на дату оцінки* за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла зі знанням справи, розсудливо і без примусу». Відмінностями між поняттям вищенаведеним та експертною практикою є те, що об'єкт оцінки (дослідження) вже відчужений, право власності (володіння, користування, розпорядження) припинене або обмежене; ринок подібного майна на дату оцінки, з урахуванням особливостей Інтернет-мережі (зберігання оголошень максимум два-чотири місяці), виключає об'єктивну можливість дослідження судовим експертом усього масиву інформації, яка відповідає критерію достовірної, щодо подібного до об'єкта дослідження майна.

Зазначені обмеження щодо дотримання поняття «ринкової вартості» ставлять під сумнів або взагалі виключають можливість застосування ринкової бази оцінки. Відповідно до вимог п. 12 Національного стандарту № 1 «Використання ринкової вартості як бази оцінки під час укладання договору на проведення оцінки майна можливе за умови відповідності угоди, у зв'язку з якою здійснюють оцінку змісту поняття ринкової вартості. Причому умови такої угоди *не повинні передбачати будь-які додаткові обмеження або вимоги, що впливають на майбутню економічну вигоду від використання покупцем об'єкта оцінки*».

Як наслідок, вирішення питань щодо вартості нерухомого майна станом на дати в минулому передбачає використання неринкової бази оцінки. Це засвідчує, що вартість має відповідати неринковим видам. Однак, жодний нормативно-правовий акт щодо оцінки майна не визначає, який неринковий вид вартості буде відповідати змісту «вартість станом на дати в минулому».

Таким чином, наявність у нормативно-правових актах з оцінки майна лише загальних положень змушує судових експертів під час визначення вартості об'єктів нерухомості станом на дати в минулому проводити дослідження в умовах невизначеності та поряд з обов'язковим виконанням вимог нормативних документів, застосовувати у процесі роботи евристичні (творчі) методи вирішення поставлених постановою питань.

Шарай Людмила Григорівна, завідувач лабораторії навчального, наукового і методичного забезпечення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;
Кузьмін Сергій Аркадійович, заступник завідувача відділу навчальної та наукової діяльності лабораторії навчального, наукового і методичного забезпечення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

УСУНЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ КОЛІЗІЙ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» (далі – ЗУ «Про судову експертизу»), судова експертиза це – дослідження на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1].

Норма ч. 1 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) встановлює, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право, відповідно до ЗУ «Про судову експертизу», на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

От же, як бачимо, КПК України, містить в контексті суб'єктів судово-експертної діяльності, пряме посилання саме на норми ЗУ «Про судову експертизу».

У той же час, на практиці та в науковій літературі ми зустрічаємо випадки застосування та тлумачення вказаної норми, яке не відповідає положенням ЗУ «Про судову експертизу».

Наприклад, в деяких джерелах зазначено: «Судово-експертну діяльність здійснюють: атестовані судові експерти, які працюють у державних спеціалізованих установах … та інші фахівці з відповідних галузей знань, які не є працівниками цих установ, але можуть залучатися слідчим, прокурором, судом до проведення деяких видів експертиз…» [2, с. 202].

На нашу думку, таке тлумачення норм ст. 7 ЗУ «Про судову експертизу», не можна визнати прийнятним, оскільки безпосередньо ч. 1 цієї норми сформульована інакше: «Судово-експертну-діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи та у випадках і на умовах, визначених цим Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ» [1]. Таким чином, працівники державних спеціалізованих установ законодавством взагалі не віднесені до суб'єктів, які здійснюють судово-експертну діяльність, отже, ні слідчий, ні прокурор, ні слідчий суддя, ні суд, ні інші учасники процесу не можуть доручити їм безпосередньо або клопотати перед ними про проведення судової експертиза. Судовий експерт державної спеціалізованої установи є її працівником, входить до складу штату цієї установи, проводить судові

експертизи як службове завдання та виконує інші службові функції із здійснення судово-експертної діяльності, у тому числі і наукові [3, с. 36]. Отже, право прийняття рішення про доручення виконання конкретного експертного дослідження конкретному працівнику (працівникам) держаної спеціалізованої установи є виключною компетенцією керівників державної спеціалізованої установи.

Крім того, у деяких науково-практичних коментарях до ст. 243 КПК України (Порядок залучення експерта) може бути зазначено, зокрема: «При залучені експерта, на слідчого, прокурора покладається обов'язок з'ясування необхідних даних щодо спеціальності та компетенції експерта. Ці данні встановлюються під час бесіди з ймовірним експертом…[2, с. 544]».

Згідно чинного законодавства такі дії слідчого, у контексті співробітників державних спеціалізованих установ будуть повністю незаконними через відсутність у нього права самому обирати експерта.

Проте, на наше переконання таке, не повністю коректне тлумачення норм щодо залучення експерта у кримінальному провадженні, обумовлено, в першу чергу, недосконалістю безпосередньо норм КПК України та його неузгодженості, як процесуально, так і термінологічно, з ЗУ «Про судову експертизу».

Зокрема, ч. 2 ст. 242 КПК України встановлює шість випадків, коли слідчий або прокурор зобов'язані звернутися до експерта для проведення експертизи. Проте, усі, крім зазначених у п. 6 цієї норми, види судових експертиз, згідно ч. 3 ст. 7 ЗУ «Про судову експертизу», належать до виключної компетенції державних спеціалізованих установ, до працівників яких, як вже зазначалось вище, слідчий чи прокурор не мають права звертатися для проведення судової експертизи.

Колізія має місце і у ч. 2 ст. 243 КПК України. Де зазначено, що сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення судової експертизи, у тому числі обов'язкової.

Крім того, з незрозумілих причин, законодавець в ч. 2 ст. 242 КПК України, формально не передбачив можливість проведення комісійних експертиз, оскільки обмежив (мабуть помилково!) кількість експертів однією особою, що не відповідає не тільки практиці, а і змісту інших нормам КПК України щодо проведення експертиз. Хоча, для сторони захисту, у ч. 2 ст. 243 КПК України допустив можливість залучення експертів (тобто двох і більше).

Про можливість доручення проведення експертизи експертній установі законодавець згадує лише у ч. 6 ст. 244 КПК України (Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта) і лише, в контексті повноважень слідчого судді, що є порушенням вимог юридичної техніки правотворчості.

Автори цієї доповіді стверджують, що одними з основних прорахунків законодавця при створенні норм ст. ст. 242, 243, 244 КПК України є:

– фактичне ототожнення термінів «проведення експертизи» та «залучення експертів для проведення експертизи», хоча вони не є тотожними за змістом;

– відсутність спеціальних норм, які б регламентували проведення експертизи у державних спеціалізованих установах (аналог ч. 4 ст. 196 Кримінально-процесуального кодексу УРСР (далі – КПК УРСР) та ст. 198 КПК УРСР) та судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ (аналог ч 3 ст. 196 КПК УРСР) [4, с. 127–128].

На підставі викладеного вище, автори зробили таки висновки*:*

1. Необгрунтованим є рішення законодавця щодо фактичного ототожнення термінів «проведення експертизи» та «залучення експертів для проведення експертизи» у нормах ст. ст. 242, 243, 244 КПК України. У нормах зазначених

статей термін «залучення експертів для проведення експертизи» та має бути змінений на термін «проведення експертизи»;

2. КПК України необхідно доповнити спеціальними нормами, які б регламентували проведення судових експертиз у державних спеціалізованих установах та судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, що відповідали б положенням ЗУ «Про судову експертизу».

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року N 4038-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 28. – Ст. 232.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстиніан, 2012. – 1328 с.

3. Основи судової експертизи : навч. посіб. для фахівців, які мають намір отримати або підвищити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад. : Л. М. Головченко, А. І. Лозовой, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. – Х. : Право, 2016. – 928 с.

4. Уголовно-процесуальный кодекс Украинской ССР : Офиц. Текст с изм. и доп. По состоянию на 1 окт. 1984 г. – К. : Политиздат Украины, 1984. – 317 с.

Шведова Олена Вікторівна, доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРЕДМЕТ КОМПЛЕКСНОГО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ВИГОТОВЛЕНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У сучасній практиці судово-технічної експертизи документів (СТЕД) і літературних джерелах визначено різні ситуації проведення комплексних експертиз, які не є новим явищем у судово-експертній практиці

Під час проведення комплексної СТЕД і трасологічної експертизи категорії трасології використовують у процесі вивчення реквізитів і матеріалів документів, оскільки у слідах-відображеннях – об'єктах СТЕД фіксується факт і форма взаємодії об'єктів, напрям і сила впливу, механізм і умови слідового контакту, властивості слідоутворюючих об'єктів тощо. Завдяки трасології експерт отримує інформацію про слідоутворюючий об'єкт (наприклад, принтер), за результатами його взаємодії зі слідосприймаючим об'єктом – документом, як зі слідом. Окрім цього, широка експертна спеціалізація надасть змогу застосовувати знання суміжних галузей знань, використовуючи більшість методів і методик певних видів експертиз. Прикладом комплексної експертизи із застосування знання у галузі СТЕД і трасологічної експертизи є дослідження слідів, які залишилися на папері під час його контакту з протяжним механізмом принтера [1, с. 50].

Експертиза бланків як різновид СТЕД також має комплексний характер, оскільки дослідження друкарського тексту і може поєднуватися із дослідженням матеріалу документів. Предмет такої експертизи залежить від поставлених перед експертом завдань, які поділяють на такі групи:

– ті, що належать до встановлення ознак, які вказують на наявність підробки чи підтверджують справжність;

– ті, що вказують спосіб виготовлення документів і використані технічні засоби;

– ті, що належать до встановлення місця виготовлення бланку;

– ті, що належать до встановлення конкретної особи;

– ті, що з'ясовують умови, які сприяють вчиненню підробки і незаконному використанню документів [2, с. 11–12].

З метою встановлення загального джерела походження і способу виготовлення оптичного диску відносно нього можуть бути проведені такі дослідження:

– дослідження поліграфічного оформлення дисків і укладок (СТЕД);

– дослідження записаної аудіо-, відео інформації, якості запису і відтворення, відповідності повноти інформації та фактичного розміщення творів на диску зазначеному на поліграфічному упакуванні (судово-фоноскопічна і комп'ютерно-технічна експертизи);

– дослідження дисків на наявність і повноту інформації про осіб (фізичних чи юридичних), причетних до їх ввезення, виробництва, розповсюдження, а також про товарні знаки компанії виробника тощо (експертиза об'єктів авторського і суміжних прав); порівняльне дослідження слідів технологічного устаткування на дисках, футлярах і укладках зі зразком легітимної продукції (трасологічна експертиза) [3].

Проте, під час дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій, найчастіше проводять комплексну експертизу, яка охоплює СТЕД і судову комп'ютерно-технічну експертизу. Наприклад, комплексне експертне дослідження із застосуванням знань із СТЕД, авторознавчої експертиз, комп'ютерно-технічної експертизи (охоплює технічну експертизу комп'ютерів, їх комплектуючих, експертизу програмного забезпечення та комп'ютерної інформації) проводять з метою встановлення: електронного оригіналу документа, використаного налаштування друку; факту комп'ютерного монтажу підписів, відбитків печатки (штампа) в підроблений документ; автора, виконавця документа тощо.

Комплексне криміналістичне дослідження із застосуванням знань із галузі СТЕД і дослідження матеріалів, речовин і виробів проводять шляхом аналізу морфології (внутрішньої та зовнішньої будови), складу, структури й інших властивостей об'єктів (барвника) з метою встановлення – чи однакова за складом барвна речовина у штрихах досліджуваного документа і зразках (картриджі принтера). Хімічний порівняльний аналіз чорнил у документі та картриджі щодо якісного та кількісного визначення їх компонентів є особливо важливим тоді, коли картридж заправляли чорнилами кустарного виробництва [4].

Отже, предмет комплексного криміналістичного дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій, – це фактичні дані (факти і обставини), пов'язані з виготовленням, функціонуванням, зміною, знищенням документів, виготовлених за допомогою комп'ютерних технологій, які встановлюють шляхом дослідження документів та їх елементів (як взаємопов'язаних і взаємозумовлених систем) із застосуванням спеціальних знань, методів, способів досліджень у галузі СТЕД, судової комп'ютерно-технічної експертизи, авторознавчої, трасологічної експертиз та в інших галузях, а також спрямовані на вирішення поставлених експертних завдань в передбаченому законом порядку з метою встановлення істини у справі, що розслідується.

Список використаних джерел

1. Шведова О. В. Комплексне криміналістичне дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. В. Шведова. – Київ. 2006. – 188 с.

2. Дагите Анда-Леда Ионо. Выявление и предупреждение подделки и преступного использования бланков документов : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дагите Анда-Леда Ионо. – М., 1974. – 19 с.

3. Авдеева Г. К. Практические аспекты проведения экспертиз лазерных компакт-дисков с целью выявления признаков контрафактной продукции / Г. К. Авдеева, Н. А. Шеметова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз). – Харків, 2003. – Вип. 3. – С. 348–354.

4. Шашкин С. Исследование документов, выполненных с помощью компьютерных технологий / С. Шашкин, П. Бондаренко // Законность. – 2003. – № 1 (819). – С. 20–22.

Шульга Олександр Олександрович, старший інспектор з особливих доручень Головного слідчого управління Національної поліції України

ІСТОРІОГРАФІЯ РОЗВИТКУ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Зародження мистецтвознавчої думки належить до періоду античності, а тому її розвиток охоплює всі періоди подальшої історії людства. Визначати основні етапи формування сучасного мистецтвознавства, на теоретичних розробках якого грунтуються засоби, методи і методики судового мистецтвознавчого дослідження, доцільно лише з другої половини XIX століття. Це зумовлено системними творчими працями таких діячів науки і мистецтва, як Ш. Бодлер, Дж. Рескін, Я. Буркхардт, Г. Вельфлина, А. Гільдебрандт та ін. Відомо, що у цей період відбулося кількісне і якісне зростання мистецтвознавчих знань, навичок і умінь та перетворення мистецтвознавства в професійну університетську науку.

Розвиток науки про мистецтво – це невід'ємна частина художнього процесу, а вивчення творчості мистецтвознавців так само важливе, як і дослідження творчості окремого художника. Немало блискучих мистецтвознавців викладали в університетах, інститутах і академіях, що мають у своєму складі кафедри теорії й історії мистецтва.

Очевидно, що історія розвитку науки про мистецтво в університетах Російської імперії була пов'язана з утвердженням в них кафедр історії і теорії мистецтва ще 1863 року.

У Європі кафедри історії мистецтва були відкриті раніше – на початку XIX ст. в Кенігсбергскому (1825), а потім у Берлінському та Віденському університетах. Після 1873 р. такі ж кафедри були створені в Лейпцигу, Бонні та Страсбурзі.

Одним з потужних центрів мистецтвознавства в Україні був Харківський університет. Упродовж XIX – початку XX ст. у цьому університеті (до його реорганізації в 1920-х роках) разом із гуманітарними науками розвивалося мистецтвознавство. Основними напрямами діяльності харківської університетської школи мистецтвознавства потрібно вважати дослідження її

представниками явищ і пам'ятників класичного, візантійського, українського мистецтва [1].

Таким чином, пізнання історії українського мистецтвознавства неможливо оцінити без глибокого осмислення феномену харківської університетської школи мистецтвознавства.

Для означених історичних віх виникнення судової мистецтвознавчої експертизи як самостійного напряму судових експертних досліджень недостатньо говорити лише про розвиток власне мистецтвознавчої науки, оскільки тут необхідна також затребуваність значної кількості таких експертиз, які проводять з метою встановлення істини під час розслідування злочинів і розгляду справ в суді.

Попри те, що історія вчинення злочинів у сфері мистецтва налічує не одну тисячу років, становлення судової мистецтвознавчої експертизи як самостійного спеціального наукового напряму судових експертних досліджень почалося доволі пізно. Це пов'язано: по-перше, з розвитком науки мистецтвознавства, формування якої в сучасному вигляді можна зарахувати до другої половини XIX ст.; по-друге, з розвитком науки криміналістики та судової експертології; по-третє, з переосмисленням ставлення суспільства до творів мистецтва, які відбувалися в другій половині XX ст., коли цінними стали не лише дорогоцінні метали, коштовні камені та інші матеріали, з яких вони виготовлені, а й їх власна історична, художня та культурна цінність. Важливим аргументом на користь формування мистецтвознавчої експертизи є і те, що в міжнародно-правових документах закріплено невід'ємність загальнолюдського права на культуру, а також і те, що ціни на твори мистецтва в світі стабільно високі [2, с. 5].

Аналіз результатів наукових досліджень опублікованих у підручниках, монографіях, навчальних посібниках, довідково-аналітичних узагальненнях за останні 137 років (1880–2017 рр.) засвідчує, що в мистецтвознавчій, експертознавчій і криміналістичній літературі приділено недостатньо уваги питанням правового і наукового забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні.

Результати наведених наукових узагальнень підтверджують, що ці проблеми цікавили дослідників, однак вони потребують подальших наукових пошуків, оскільки це стосується базових духовних цінностей, засадничих світоглядних положень, які пов'язані з гармонійним розвитком особистості, суспільства, держави, цивілізації.

Це зумовлено тим, що кожна держава формується навколо світоглядних звичаїв, культурних традицій, персональних духовних цінностей, унікальних творів мистецтва, філософських поглядів певної спільноти людей, які визначають сутнісну стратегію національної ідеї. Саме вона є рухомою силою етносу, оскільки базуючись на повазі до світського історичного минулого, пам'яті пращурів, формує, об'єднує та надихає на подальший розвиток суспільства в майбутньому. Культурна спадщина, гармонійно поєднує універсальні духовні та культурні цінності порядності, професійності, чесності, справедливості багатьох поколінь, а також є надійним підґрунтям, фундаментом для відродження та формування національної ідеї держави.

Список використаних джерел

1. Побожій С. І. З історії українського мистецтвознавства / С. І. Побожій. – Суми : Університет. кн., 2005. – 184 с.

2. Каткова Т. Г. Правова охорона культурної спадщини в Україні / Т. Г. Каткова. – Харків : Право, 2008. – 240 с.

Юнацький Олександр Володимирович, доцент кафедри приватної охоронної діяльності Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НОВИХ ВИДІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Широке впровадження інформаційних технологій, автоматизація методик експертних досліджень, комплексування стикових галузей досліджень сприяє розвитку окремих напрямів різних наук та появі нових видів (підвидів) судових експертиз. Це пов'язано з тим, що поява нових видів злочинів, у свою чергу, потребує від правозастосовника у процесі їх розслідування застосування конкретних досягнень науки і техніки.

Рівень розвитку науки, техніки і технології в цілому, постійне експонентне зростання та ускладнення наукової інформації, процеси інтеграції та диференціації наукового знання мають ключове значення для судової експертизи, становлення та розвитку її окремих видів (підвидів).

Наприклад, процес формування підвиду комп'ютерно-технічних експертиз всередині судових інженерно-технічних експертиз. Так, під час розвитку інженерно-технічних експертиз спочатку вирішувалися, в основному, завдання апаратно-комп'ютерної експертизи, в основі якої лежали суто інженерні знання, а щодо теперішнього часу вони вийшли далеко за свої межі. Сьогодні судова комп'ютерно-технічна експертиза – це вид судових експертиз, що включає вже комплекс окремих підвидів: апаратно-комп'ютерна; програмно-комп'ютерна; інформаційно-комп'ютерна; комп'ютерно-мережева експертизи. Формується новий підвид судових комп'ютерно-технічних експертиз пристроїв стільникового зв'язку [1, с. 56].

Також зазначимо, що історичний шлях становлення і розвитку теорії судової експертизи зробив її наукою – судовою експертологією, яка має можливість пояснювати і прогнозувати дослідження її об'єктів і методів. Будучи системою знань, вона має необхідні ознаки, які притаманні будь-якій теорії, і відрізняється своєю специфікою [2, с. 102].

Внаслідок цієї еволюції починає змінюватися і структура теорії судової експертизи, її зміст, що пов'язано з уніфікацією правового та організаційного регулювання судової експертизи незалежно від виду процесу. Також спостерігається ускладнення структури теорії судових експертиз: виникають нові види (підвиди) експертиз, формуються їх окремі теорії, з'являються нові об'єкти експертиз, удосконалюються методи і методики дослідження тощо.

Поява нових об'єктів експертизи, виявлення їх властивостей і ознак, у свою чергу, сприяє розробці нових методів дослідження, технологій, технічних засобів для вирішення нетипових завдань під час провадження судових експертиз [3, с. 195].

Однак правозастосовники мають певні проблеми в процесі призначення та оцінки результатів нових видів (підвидів) судових експертиз. В умовах недостатньої поінформованості про можливості судових експертиз, слідчі і суд на етапі призначення нових видів (підвидів) судових експертиз стикаються з багатьма складнощами.

Це пояснюється тим, що включення нового виду (підвиду) судових експертиз у спеціальні нормативно-довідкові документи відбувається повільно; у новому виді (підвиді) експертиз є певні розбіжності у її назві чи в найменуванні, завданнях, що вирішуються; відсутністю в експертних установах кваліфікованих фахівців, здатних вирішити поставлені експертні завдання.

Тому наявною проблемою для слідчого і суду, що пов'язана з можливістю проведення експертизи нового виду (підвиду) під час її призначення є вибір конкретної установи або експерта, якому необхідно доручити провадження судової експертизи, а також формулювання питань, що ставляться перед експертом.

Ще однією проблемою, що пов'язана з появою нових видів (підвидів) експертиз, які базуються на найсучасніших технологіях, а також з ускладненням судово-експертних методик є постійне зростання складнощів під час оцінки наукової спроможності експертних досліджень [4, с. 148].

Відомо, що для оперативного і ефективного використання можливостей, які надаються сучасною наукою і технологіями, необхідні спеціальні знання та навички. Основним процесуальним учасником, який може надати такі знання та навички відповідно до законодавства є спеціаліст.

Так, згідно зі ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду [5].

Тому його допомога при призначенні нових видів (підвидів) експертиз, а також при оцінці їх висновків набуває особливої важливості.

В юридичній літературі такий підхід знайшов позитивну оцінку і він є непроцесуальною формою використання спеціальних знань. Після ознайомлення з висновком експерта спеціаліст-консультант може дати оцінку наукової обґрунтованості експертного дослідження, вказати на методичні недоліки при його проведенні, повідомити про невикористані можливості [6, с. 49–52].

Але такий спосіб також не вирішує усіх проблем спеціальної оцінки висновку експерта, оскільки у чинному КПК України не передбачено допиту спеціаліста-консультанта, а його показання не віднесені до джерел доказів. З метою оцінки висновку експерта він може бути залучений до допиту експерта, а також його консультація може бути аргументом для призначення повторної чи додаткової експертизи.

Вважаємо, що подальшим напрямом розвитку інституту спеціаліста є вироблення єдиного підходу до правового статусу спеціаліста, надання однозначного тлумачення доказового значення його письмової та усної

консультації у кримінальному, цивільному, господарському та адміністративному судочинстві.

Крім того, на нашу думку, варто закріпити в законодавстві структуру письмової консультації спеціаліста, що дозволило би розширити можливості використання спеціальних знань у правозастосовній діяльності.

Список використаних джерел

1. Россинская Е. Р. Судебная юридическая (правовая) экспертиза: за и против с позиций современной судебной экспертологии / Е. Р. Россинская // Вестник Университета имени О. Е. Кутафина. – 2016. – № 8 (24). – С. 56–69.

2. Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології: поняття і місце в системі наукового знання / Н. І. Клименко // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії. – Вип. 2. – 2013. – С. 101–106.

3. Неретина Н. С. О закономерностях формирования и развития новых родов и видов судебных экспертиз / Н. С. Неретина // Теория и практика судебной экспертизы. – 2015. – № 2 (38). – С. 194–198.

4. Россинская Е. Р. Настольная книга судьи: судебная экспертиза / Е. Р. Россинская, Е. И. Галяшина. – М. : Проспект, 2011. – 464 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http:// zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17. – Назва з екрана.

6. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А. Р. Шляхов. – М. : Юрид. лит., 1979. – 166 с.

Бондаренко Віталій Вікторович, здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗНИЩЕННЯМ, ПІДРОБКОЮ АБО ЗМІНОЮ НОМЕРІВ ВУЗЛІВ ТА АГРЕГАТІВ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Крадіжки автотранспортних засобів протягом останнього десятиліття займають одне із значущих місць у структурі вчинених в Україні злочинів. Це обумовлено не стільки питомою вагою даної категорії розкрадань щодо загальної кількості злочинів, скільки суттєвістю завданої шкоди через значну вартість автомобілів. Показники розкриття крадіжок автотранспорту, в тому числі окремо крадіжок автомобілів, традиційно розглядаються як одні з основних результатів діяльності органів внутрішніх справ. Слабка ефективність прийнятих заходів у галузі боротьби з крадіжками автотранспорту до кінця 90-х років привела до створення стійких груп, які спеціалізуються на вчиненні даних злочинів і володіють відмінними рисами організованої злочинності. У літературі все частіше став вживатися термін «чорний автобізнес». Діяльність злочинних угруповань вийшла за рамки не тільки одного міста чи області, а й держави.

Нині в Україну щороку ввозиться в середньому близько 200 тис. автомобілів. Значного поширення набув такий вид злочинної діяльності, як викрадення автомобілів у країнах Західної Європи, приганяння та збут їх в Україні. Злочинний бізнес здійснювали добре організовані спеціалізовані злочинні угруповання, які діяли на території Німеччини та Польщі. Сьогодні є

серйозні підстави вважати, що центри організованої злочинності, пов’язаної з викраденням автомобілів з країн Західної Європи, перемістились до України та країн Прибалтики, а їх збут здійснюється на території всіх країн СНД. Загальна кількість автомобілів, що розшукуються в країнах СНД та через Інтерпол, перевищує 1 млн. одиниць.

Криміналістичну характеристику злочинів доцільно розглядати стосовно до конкретних районів і областях, оскільки не викликає сумніву, що особливості вчинення злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або зміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу у провінційних містах і столиці різні.

Транспортні засоби як джерела підвищеної небезпеки та предмети, які становлять велику матеріальну цінність, повинні піддаватися ідентифікації. З цією метою вони, а також їх найважливіші вузли та агрегати позначаються індивідуальними номерами, причому номер шасі або кузова вказується в свідоцтві про реєстрацію транспортного засобу. Використання транспортного засобу та його складових під дійсними ідентифікаційними номерами попереджує вчинення інших посягань у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту, зокрема злочинів, передбачених ст. ст. 286, 287, 289 КК України оскільки сприяє встановленню транспортного засобу, який став знаряддям або предметом злочину.

Вчинення злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або зміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу переважно відбувається на «замовлення» щодо відповідної марки, моделі тощо. Як правило, злочинці здійснюють попередню підготовку, зокрема розвідувально-пошукову діяльність з вибору предмета злочину (автомобіля) і збирання інформації про власника автотранспортного засобу (або про користувача автотранспортним засобом) – потенційного потерпілого: вивчають його спосіб життя (розпорядок дня, маршрути пересування, матеріальне становище, зв’язки, контактні телефони, звичні місця паркування тощо) [1, с. 161].

Враховуючи наявність ідентифікаційних номерів та індивідуальних ознак, використовувати викрадений автомобіль відкрито після крадіжки неможливо. Будь-який транспортний засіб, отриманий кримінальним шляхом, на деякий час поміщається в безпечне місце, яке і в спеціальній літературі, і в побуті отримало назву «відстійника». Відстійник може перебувати як в населеному пункті, де була здійснена крадіжка, так і за його межами, у тому числі в іншій, досить далекої області. Слід територіально виділити відстійники машин, розташовані в інших населених пунктах, і в місцевості, де була здійснена крадіжка. Останні представляє найбільший інтерес, оскільки ймовірність виявлення автомобіля підвищується.

В якості місць приховування злочинці можуть використовувати свої особисті гаражі, гаражі родичів і знайомих, платні стоянки, бокси на територіях організацій, як у себе на роботі, так і за місцем працевлаштування друзів. Але, враховуючи, що в даній ситуації довести їх причетність до крадіжки досить просто, останнім часом в якості відстійників широко використовуються гаражі незнайомих людей, що здаються за оголошеннями. При цьому здавачі не мають

даних про особу і місце проживання знімають гараж, знаючи поверхневі дані (ім'я, в кращому випадку номер стільникового телефону). Навіть при виявленні автомобіля в гаражі довести участь у крадіжці орендаря приміщення практично не можливо. З'явилася, стандартна версію про те, що наймач гаража передав тимчасово ключі малознайомому приятелю, і той поставив якусь машину, спростувати слідчим шляхом не вдається. Фактичний власник гаража теж дає свідчення про те, що домовлятися про здачу приходили дві людини, або ж гроші за оренду приносили різні особи. Особливо зручно знімати гаражі у великих кооперативах: викрадену машину переганяють іноді буквально в сусіднє приміщення, а за сприятливої ситуації переганяють з кооперативу. Таким чином відбувається достатню кількість розкрадань в охоронюваних гаражах, де в'їзд-виїзд вночі контролюється.

Важливе значення для здійснення ефективної профілактики щодо злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або зміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу надається аналізу вчинення цих злочинів протягом доби. Як і слід було очікувати, найчастіше дані злочини вчиняються в темну пору доби. Важливим моментом у недопущенні вчинення злочину залишається неналежне зберігання транспортного засобу, зокрема, відсутність парковки, гаражу а також залишення транспортних засобів без належного нагляду.

Великим попитом продовжують користуватись, автомобілі вітчизняного виробництва та іномарки. Найбільш криміногенним для цього злочину є вік від 18 до 25 років. Більшість злочинців має низький рівень освіти та не має певного роду занять (не вчаться й не працюють) [2]. Вчинення злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або зміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу в переважній більшості відбувається за попередньою змовою групою осіб. Нерідко група осіб пов’язані спільною метою мають організований характер.

Викрадення транспортного засобу можуть здійснити як одинаки, так і групи по попередній змові. 71,1 % одинаків – це особи, раніше не засуджені, які здійснюють спонтанні викрадення, користуючись сприятливою для них ситуацією. Вивчення кримінальних справ показало, що 26,1 % злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або зміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу за злочини проти власності.

Злочини, пов'язані із знищенням, підробкою або зміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу в переважній більшості вчиняються чоловіками у віці від 18 до 24 років – 31,6 %, від 25 до 29 років – 30,3 %, від 30 до 40 років – 22,8 %, неповнолітніми – 15,3 %, як правило, особами, що зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами.

Необхідно підкреслити суспільну небезпеку злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або зміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, що не мають необхідних навичок у керуванні транспортним засобом, особливо при незаконному їх заволодінню, створюють підвищену небезпеку для оточуючих ще і тим, що, найчастіше, знаходяться в збудженому стані, у тому числі, зв’язаному зі сп’янінням. Вони нерідко скоюють дорожньо-транспортні пригоди, іноді з важкими наслідками [3, с.301;4, с.178].

Як правило, злочинці не викрадають транспортні засоби за місцем свого проживання, в переважній більшості вони жителі інших районів міста. Слід відмітити, що злочини, пов'язаних із знищенням, підробкою або зміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу найчастіше вчиняються у великих містах, обласних центрах. Це обумовлено значним скупченням автотранспорту та неналежним його зберіганням. Існує практика коли транспортний засіб викрадають в одній області, після чого відбувається підробка або зміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу і перепродується в іншій області.

Незаконне заволодіння транспортними засобами відбуваються групами за попередньою змовою або організованими групами. Групи за попередньою змовою, як правило, створюються для здійснення одного викрадення особами, що знаходяться в дружніх або родинних відносинах. Як правило, група скла- дається з 2–3 чоловік [3, с.179] Поділ ролей у групі за попередньою змовою не існує, але вже сформоване керівне ядро складається з найбільш активних і авторитетних членів групи. Як правило, його складають особи з максимально вираженими антисуспільними настановами. Однак більшість неформальних лідерів, так само як і безпосередніх виконавців, які входять у такі групи, не мають достатніх навичок скоєння незаконного заволодіння автотранспортом.

Майже третя частина всіх фактів незаконного заволодіння транспортними засобами вчиняється організованими.

Вжиті в останні роки правоохоронними органами України заходи щодо забезпечення розслідування незаконного заволодіння автотранспортом з подальшою його легалізацією залишаються недостатньо ефективними. І хоча спостерігається зниження кількості злочинних замахів на автотранспорт, однак рівень їх розслідування ще доволі низький. Підробка або знищення ідентифікаційних позначень транспортних засобів, збут кримінальних автомобілів перестають бути роботою кустарів-одинаків. Відбувається зміна кримінального світу: у своїй злочинній діяльності кримінальні структури використовують найсучасніші досягнення науки і техніки, комп’ютерні системи та новітні інформаційні технології, триває процес інтелектуалізації організованої злочинності. Фальсифікація, знищення номерів і збут транспортних засобів поставлені на потік і приносять кримінальному світу великі доходи [5, с. 3; 6].

Незважаючи на це, вчинення злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або зміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу є злочином, який займає в структурі корисливої злочинності значне місце і тому, разом із правовими засобами обов’язковим є застосування засобів спеціально-кримінологічного запобігання цьому виду злочину, а це не можливо без вивчення і оцінки його криміналістичних ознак та характеристик.

Список використаної літератури

1.Брисковська О.М. Підготовчий етап вчинення незаконного заволодіння автотранспортними засобами // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів [Текст]: зб. Наук. праць за матеріалами наук.–практ. конф. (Київ, 29 берез. 2012 р.). – К: Нац. ака. внутр. справ, 2012. – С.161-164 (216 с.). 161

2.Ємельяненко В. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом / В. В. Ємельяненко // Форум права. – 2008. – № 2. – С. 111–117 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2008-2/08evvztz.pdf

3.Зелинский А. Ф. Криминология : учеб. пос. / А. Ф. Зелинский. – Х. : Рубикон, 2000. – 520 с.

4.Кримінологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

5.Взаємодія підрозділів карного розшуку та інших служб ОВС у розкритті незаконного заволодіння автотранспортом : метод. реком. / [Чернявський С.С., Брисковська О.М., Канашук А.В. та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі. — К. : НАВС, 2011. — 80 с

6.Бондаренко В.В. Огляд лакофарбового покриття на факт знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу / В.В. Бондаренко, В.Г. Севрук, С.О. Павленко // Збірник тез круглого столу, присвяченого 67-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини : зб. тез, 10 груд. 2015 р. / Державний науково-дослідний інститут МВС України. К.: ДНДІ, 2015. – С.82-85.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 24 листопада 2017 року)

Частина 1

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011.
Підписано до друку 25.10.2017. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 24,75. Ум. друк. арк. 23,11.
Тираж 50 прим.